

ΚΩΝ. ΛΟΥΚΑ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

ΜΕΘΟΔΙΚΗ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ
ΤΩΝ

ΝΕΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
(ΚΕΙΜΕΝΩΝ)

ΤΕΥΧΟΣ I



ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
"ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ"

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 56-ΤΗΛ. 612412

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον
τῆς Ῥωμανίας
[Signature]

73

ΜΕΘΟΔΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
(ΚΕΙΜΕΝΩΝ)

ΤΕΥΧΟΣ Α'

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞΗ ΔΗΜΑΡΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΛΟΥΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

ΜΕΘΟΔΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
(ΚΕΙΜΕΝΩΝ)

ΤΕΥΧΟΣ Α'



ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 56 - ΑΘΗΝΑΙ

1963

Κάθε γνήσιο αντίτυπο φέρει τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν
τοῦ Συγγραφέως καὶ τὴ σφραγίδα τοῦ βιβλιοπωλείου.

A handwritten signature in dark ink, enclosed within a large, elongated oval stamp. The signature is stylized and appears to be a personal name. The stamp is also in dark ink and has a slightly textured appearance.

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ
ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΜΟΥ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίς
ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ	ια'
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ιβ'

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α'. ΛΟΓΟΣ "Η ΓΛΩΣΣΑ	
I. ΓΕΝΕΣΗ - ΕΞΕΛΙΞΗ	1
II. ΓΡΑΠΤΟΣ ΛΟΓΟΣ	7
III. ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ	20
Β' ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ	
I. ΕΝΝΟΙΑ - ΟΡΙΣΜΟΣ	28
II. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	32
III. ΣΚΟΠΟΣ - ΛΕΞΙΑ	47

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

	Σελίς
Α' ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ	
I. ΚΛΑΔΟΙ - ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ	
α. ΚΛΑΔΟΙ ΚΑΙ ΕΝΟΤΗΤΕΣ	59
β. ΕΚΛΟΓΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΕΑΣ ΥΛΗΣ	61
γ. ΔΙΑΤΑΞΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΕΑΣ ΥΛΗΣ	70
δ. ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ	
1. Τὰ Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα	80
2. Τὸ δεύτερο βασικὸ βιβλίον	93
ε. ΤΑ ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ	
1. Ἡ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ	96
2. Τὸ Νεοελληνικὸ Σύντακτικὸν	104

ζ'

3. 'Η Γλωσσολογία ἢ Λεξιμάθεια	107
4. 'Η 'Ορθογραφία	111
στ. ΤΑ ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ	
1. 'Η 'Ιστορία τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας	119
2. 'Η Νεοελληνικὴ Μετρικὴ	122
3. 'Η Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου	127
4. 'Η Νεοελληνικὴ Κριτικὴ	135
ζ. ΤΑ ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ	
1. 'Η Λογογραφία	143
2. 'Η 'Ιστορία τῆς Τέχνης	160

II. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

α. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΜΕΘΟΔΩΝ

1. Γενικά	198
2. Διασφάγιση ἐπιστημονικῆς καὶ διδακτικῆς μεθόδου	203
3. 'Η 'Ιστορικογενετικὴ μέθοδος	208
4. 'Η 'Οργανολογικὴ μέθοδος	211
5. 'Η Συγκριτικὴ μέθοδος	212
6. 'Η Ἑρμηνευτικὴ μέθοδος	214

β. ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΟΡΕΙΕΣ

1. Ἀπὸ τοῦ Κομηνίου μέχρι τοῦ Whitehead	227
2. 'Η τριμερὴς πορεία τῆς Βαρβακείου Σχολῆς	232

γ. ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

1. 'Η Ἑσωτερικὴ μορφή	238
2. 'Η ἐξωτερικὴ μορφή	242

III. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

α. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ

1. Γενικά	255
2. Μεθολογία καὶ τεχνικὴ τῆς Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς	262
3. Μεθολογία καὶ τεχνικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Συντακτικοῦ	271
4. Μεθολογία καὶ τεχνικὴ τῆς Γλωσσολογίας	275
5. Μεθολογία καὶ τεχνικὴ τῆς 'Ορθογραφίας	280

β. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ	
1. Γενικά	298
2. Μεθοδολογία και τεχνική τής 'Ιστορίας τής Νεοελληνικής Φιλολογίας»	301
3. Μεθοδολογία και τεχνική τής Νεοελληνικής Μετρικής	310
γ. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ	
1. Γενικά	320
2. Μεθοδολογία και τεχνική τής Λαογραφίας	325
3. Μεθοδολογία και τεχνική τής 'Ιστορίας τής Τέχνης	343
δ. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΩΝ	
1. Γενικά	348
2. Φάσεις τής ένασκήσεως τοῦ προκαθορισμένου σκοποῦ	353
3. Γενική κατὰ τάξεις μεθοδική θεώρηση τῶν φάσεων τής πρώ- της μορφῆς τής ένασκήσεως (τοῦ προβλήματος «ποῦ»).	359
4. Γενική κατὰ τάξεις μεθοδική θεώρηση τῶν φάσεων τής δεύ- τερης μορφῆς τής ένασκήσεως (τοῦ προβλήματος «τί»).	385
5. Γενική κατὰ τάξεις μεθοδική θεώρηση τῶν φάσεων τής τρί- της μορφῆς τής ένασκήσεως (τοῦ προβλήματος «πῶς»).	397
ΠΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	439
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΟΡΩΝ	445
ΠΙΝΑΚΕΣ	455
ΣΧΕΔΙΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΩΝ	456
ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ	457

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Γιὰ τὰ μὲν πορρέουσα καὶ τὰ συνειδητοποιήσῃ τὸν ὁρὸν μορφολογικὸ καὶ ἐκφραστικὸ χειρισμὸ τῆς ἐθνικῆς τοῦ γλώσσῃς, τὰ ἐμβαθύνῃ στὴν ἐννοιολογικὴ καὶ σημασιολογικὴ ἐκλέπτυνση τῶν λέξεων τῆς, τὰ χρησιμοποιοῦν τὴν πρόπουσα τεχνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ τῆς ὀρολογία, τὰ μάθῃ δηλαδὴ τὰ τὴν μιλάει καὶ τὰ τὴν γράφει σωστὰ χωρὶς βαρβαρισμὸς καὶ σολοικισμοὺς· τὰ ἀποκτήσῃ μιὰ διεισδυτικὴ δυνατότητα ἀναλύσεως καὶ κατανοήσεως τῆς δομῆς ἐνὸς κειμένου, τὰ νοιώσῃ τὸν αἰσθητικὸ πλοῦτο τῶν καλλιτεχνικῶν δημιουργημάτων καὶ τὰ ὑψωθῇ στὸ φιλοσοφικὸ δέος τοῦ κόσμου τῶν ἀξίων, τὰ ἀναβιώσῃ δηλαδὴ τὴν πνευματικὴν ἐκδήλωσιν καὶ δραστηριότητα τῶν συνανθρώπων του· καὶ τέλος τὰ καλλιεργήσῃ καὶ τὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἰδιοτυπία τῆς προσωπικότητός του, χρειάζεται μιὰ συστηματικὴ μελέτη, μιὰ ἐπίμονη ἀσκήσιν, καὶ εἰδικώτερα γιὰ τὸ μαθητὴ μιὰ ἐντατικὴ προσοχὴ καὶ μιὰ μεθοδικὴ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν».

Μὲ τὸ μάθημα τοῦτο τὸ παιδί θὰ μορφώσῃ τὴν ψυχὴν του καὶ τὸ πνεῦμα του, θὰ μνηστῇ στὴν τέχνην τοῦ λόγου καὶ θὰ αἰσθανθῇ τὸ λογοτεχνικὸ κάλλος· θὰ ἔλθῃ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν πηγὴν τοῦ λαογραφικοῦ στοιχείου καὶ θὰ ἀξιολογήσῃ τὴ λαϊκὴν τέχνην τοῦ χωριοῦ του· γενικὰ θὰ ζυμωθῇ καὶ θὰ ἐναρθρωθῇ στὸν ἠθικόν, πνευματικόν καὶ καλλιτεχνικόν πολιτισμὸν τῆς κοινότητος πὸν ζῇ, στὴν Tradition, γιὰ τὰ ἐκφράσῃ καὶ τὰ ἀποκρυστάλλωσιν ἀργότερα ὁ ἴδιος, ὅ,τι πῶς ἠθικόν, πῶς ἀξιόλογο καὶ πῶς ὠραῖο ἔχει βιώσει.

Πολλὲς φορὲς ὅμως γιὰ κείνους πὸν διδάσκουν τὸ μάθημα τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» ἐπιτακτικὰ προβάλλουν σοβαρὰ καὶ δύσκολα προβλήματα: Ποιὰ ὄλη ἀπ' τὴ διδασκαλίαν πρέπει τὰ ἐκλέξουν, καὶ μὲ ποιά κατὰ προτίμησιν σειρά πρέπει τὰ τὴν προσφέρουν; Ποιὰ βοηθητικὰ βιβλία καὶ ἄλλα ἐξωτερικὰ μέσα πρέπει τὰ χρησιμοποιήσουν; Ποιὸ τρόπο, ποιά μέθοδος, πορρεία καὶ μορφὴ, πρέπει

να ακολουθήσουν, για να συντελεσθῇ ἀποδοτικώτερα ἡ κατανόηση καὶ ἡ ἐκφραση τοῦ προσφερομένου παιδευτικοῦ ἀγαθοῦ;

Μὴ μπορῶντας νὰ δώσουν μιὰ ὁρθὴ ἐπιστημονικὴ λύση στὰ ἐρωτήματα αὐτά, μιὰ καὶ δὲν ὑπάρχει οὔτε διδασκτικὴ παράδοση μεγάλη ἐξ αἰτίας τῆς «νεότητος τοῦ μαθήματος», οὔτε καμμιὰ ἐπεύθυνη πανεπιστημιακὴ σύγχρονη μεθοδικὴ διδασκτικὴ τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, οὔτε κατάλληλα καὶ σοβαρὰ βοηθητικὰ βιβλία μὲ ὑποδειγματικὰς διδασκαλίας, καταφεύγουν σὲ προχείρους καὶ βιασμένους μεθοδικούς τρόπους, πὺν στηρίζονται στὴν προσωπικὴ καὶ μόνο πείρα τοῦ διδάσκοντος, καὶ πὺν φυσικὰ δὲν εἶναι δυνατόν ποτὲ τὸ προσφερόμενο μορφωτικὸ ἀγαθὸ νὰ φθάνη στὸ προσδοκώμενο διδακτικὸ ἀποτέλεσμα.

Ὑπάρχουν βέβαια ἀρκετὰς «Εἰδικὰς Διδακτικὰς» καὶ ἄλλα βοηθητικὰ βιβλία, πὺν ὑποδεικνύουν τὴν αἰβ μέθοδο γιὰ τὴ διδασκαλίαν τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν», μὰ στὰ πιὸ πολλὰ ἀπ' αὐτά, τόσον ὁ «σκοπὸς» τοῦ μαθήματος, ὅσον καὶ ἡ «μέθοδος», πὺν προτείνονται, εἶναι μονομερεῖς καὶ ἐλλειπεῖς. Οἱ ὅπαδοι τῆς θετικῆς φιλολογικῆς σχολῆς προβάλλουν μόνο τὴ στεγνὴν γλωσσικὴ καὶ γραμματικὴ ἐρμηνείαν· οἱ τοῦ βιωματικοῦ σχολείου τὴν καλλιτεχνικὴ αἰσθητικὴ ἀπόλαυση τοῦ ὑποκειμένου καὶ γενικὰ τὸ λογοτεχνικὸ ἰδεῶδες· οἱ ἑρραματικοὶ τοῦ Bergson τὴν διὰ τῆς διαισθησεως (intuition) καὶ μόνο σύλληψη τῆς ἀληθείας, δίχως καμμιὰ ἄλλη διανοητικὴ ἢ αἰσθητικὴ ἐπεξεργασία· τέλος οἱ ἠθικολόγοι ἀποβλέπουν στὴ διὰ μέσον τοῦ μαθήματος διὰπλαση ἡθικῶν χαρακτήρων.

Ὁ σοφὸς διδάσκαλος κ. Γεωργούλης στὶς παραδόσεις του τῆς «Εἰδικῆς Διδακτικῆς» ἴσως εἶναι ὁ μόνος, πὺν μᾶς δίνει ἓνα ὅλοκληρωμένο σκοπὸ τοῦ μαθήματος καὶ μιὰ ὁρθὴ γιὰ τὴ σημερινὴ πραγματικότητά ἐπιστημονικὴ μέθοδος διδασκαλίας τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν».

Γιὰ τοὺς πάρα πάνω λοιπὸν λόγους, καὶ ἔχοντας ὡς ἐφόδιο τὴν προσωπικὴ ἐνασχόληση καὶ μελέτη, ὡς καὶ τὴν ὑπερδεκαετῆ ἐπαγγελματικὴ πείρα, πρὸ παντός δὲ τὴ μετεκπαίδευση στὸ Διδασκαλεῖο Μέσης ἀποφάσισα τὴν ἐκδοτικὴ τούτη προσφορά, σὰν ἀπαραίτητο βοήθημα τόσο στὴ σπονδάζουσα νεολαία, ὅσον καὶ εἰδικώτερα στοὺς μαθητὰς τῆς «πρώτης γυμνασιακῆς βαθμίδος». Ἀκολουθώντας πιστὰ τὴ μέθοδο,

τὴν πορεία καὶ τὴ μορφὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», πὸν ἐφαρμόζεται στὴ «**Βαρβάκειο Πρότυπο Σχολή**» Ἀθηνῶν, πιστεύω ὅτι δίνω κατὰ κάποιον τρόπο ἓνα μέσο λύσεως στὰ προβλήματα τῶν συναδέλφων μου ἐκπαιδευτικῶν ἐκπληρώω δὲ ἔτσι καὶ ἓνα ὑψιστο-καθῆκον, τὸ καθῆκον τῆς ἀναμεταδόσεως μιᾶς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, ἀπέναντι στοῦ μεγάλο καὶ σοφὸ διδάσκαλό μου **Κωνσταντῖνο Γεωργούλη**.

Ἡ «**Μεθοδικὴ Διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν**» ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τεύχη· τὸ προσφερόμενον τώρα πρῶτο τεύχος διαιρεῖται σὲ δύο μέρη· στὴν «**Εἰσαγωγὴν**» καὶ στοῦ «**Κεῖμενο**». Ἡ «**Εἰσαγωγὴ**» ἀφορᾷ στὴν ὁλότητα τοῦ ἔργου· τὸ «**Κεῖμενο**» ἀναφέρεται στὴ διδασκαλία τῶν «**Βοηθητικῶν Ἑνοτήτων**» καὶ τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» τῆς πρώτης μόνο γυμνασιακῆς βαθμίδος, τῶν τριῶν δηλαδὴ κατωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων. Θὰ ἐπακολουθήσῃ στοῦ δευτέρου τεύχος ἡ διδασκαλία τοῦ «**Κεῖμενο**» τῆς δευτέρας γυμνασιακῆς βαθμίδος, ὡς καὶ ἡ «**Μεθοδικὴ διδασκαλία τῶν Ἐκθέσεων**» γιὰ ὅλες τὶς γυμνασιακὰς τάξεις.

Ἡ ἐργασία μας τούτη δὲν ἀποβλέπει κατὰ πρῶτον λόγον μόνο στὴν παροῦσα ποσοτικὴ καὶ ποιοτικὴ διδακτικὴ στοὺς μαθητὰς προσφορά τοῦ μορφωτικοῦ πνευματικοῦ ὕλικου τῶν σημερινῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**»· φιλοδοξεῖ νὰ ἀνοίξῃ νέους, πρὸ πλατεῖς ὁρίζοντες, γιὰ μιὰ ἄμεση μελλοντικὴ ἐκτίμηση καὶ προχώρηση τῆς ἀξίας καὶ τοῦ ὀρθοῦ μεθοδολογικοῦ τρόπου ἀντιμετωπίσεως τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**». Ἐχῶ τὴ γνώμη, πὺς πρέπει μὲ μεγαλύτερη ἐνθουσιαστικὴ καὶ ἀνανεωτικὴ ὁρμὴ καὶ μὲ ἀρτιώτερη ἐπιστημονικὴ καὶ διδακτικὴ πληρότητα νὰ ἐπιδιωχθῇ τὸ πραγματικὸ πλησίασμα στὶς ἀντικειμενικὰς ἐπιδιώξεις τοῦ μαθήματος, ἔτσι πὸν νὰ ὀλοκληρωθῇ — ὅσο μπορεῖ νὰ ὀλοκληρωθῇ — ὁ οὐσιαστικὸς σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**».

Ἡ πικρὴ διαπίστωση, ὅτι οἱ ἐπιδιωκόμενοι σκοποὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» ὅπως αὐτοὶ πραγματώνονται μέχρι σήμερα στὰ Γυμνάσια, δὲν ὀλοκληρώνονται, ἀρχίζει νὰ προβάλλῃ πρὸ ἔντονα τόσο στὶς διαμαρ-

τορίες τῶν διδασκόντων καὶ τοῦ «Τύπου», ὅσο καὶ στὰ ἐπίσημα συμπεράσματα, στὰ ὁποῖα κατέληξαν : ἡ «Ἐπιτροπὴ Κρίσεως τοῦ Πανελληνίου Διαγωνισμοῦ Ἐκθέσεως» καὶ τὸ «Β' Παιδαγωγικὸ Συνέδριον τῆς Θεσσαλονίκης». Ἡ παρελλήνια τούτῃ πνευματικὴ ἀνησυχία μὲ συνεπῆρε καὶ μένα σὲ τέτοιο βαθμό, πὺν μὲν ἔδωτε τὸ θάρος νὰ τολμήσω τὴν ἐκδοσὴ τούτης μου τῆς ἐργασίας. Ἄν πραγματικὰ μπόρεσα νὰ προσφέρω κάτι στὴν ὀρθὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς διδασκαλίας τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν», ὁ χρόνος θὰ τὸ δείξῃ.

Ἐξ ἄλλου μὲ τὴν ἀπαιτούμενη εὐσυνείδητὴ ἐπίγνωση τοῦ ὅτι δὲν προσφέρουμε πρωτότυπὴ ἐπιστημονικὴ ἐργασία, ἀλλὰ μιὰ διαγραμματικὴ ἀναμόχλευση καὶ συνθετικὴ συμπερίληψη δημοσυγγοῦν ἔργον μεγάλων παιδαγωγῶν καὶ κορυφαίων διδασκάλων, δηλώνονματ ἀνεπιφύλακτα, ὅτι ἡ ἐλλείψη καὶ μόνον συγγραφῆς βοήθητικῶν βιβλίων γιὰ τὴ διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» καὶ ἡ καθαρὴ πρόθεσίς μας γιὰ μιὰ παρωθήση ἐνασχολήσεως στὸ μάθημα τοῦτο πρὸς ὅσους πραγματικὰ τὸ ἀγαποῦν ἀποτελεῖ καὶ τὸ βασικὸν λόγον τῆς ἐκδόσεώς μας.

Ἡ γλῶσσα, πὺν χρησιμοποίησα, ἀνήκει στὴ δημοτικὴ συντηρητικὴ μορφή : διατήρησα τὰ τριτόκλιτα σὲ η-εως, τὸ ο(ω) τῶν παθητικῶν, τὸ η καὶ ω τῆς ὑποτακτικῆς, καὶ ἔκανα μερικὲς ἀκόμη ἄλλες τονικὰς, μορφολογικὰς καὶ συντακτικὰς ὑποχωρήσεις, στηριζόμενες ἰδίως στὴν ἀκουστικὴ αἴσθησι τῆς γλώσσης, στὸ γλωσσικὸ μὲν συναισθηματικὸς λόγος, γιὰ ν' ἀποφύγουμε γλωσσικὰς κρίσεις καὶ ἐπικρίσεις μιὰ καὶ τὸ γλωσσικὸν - ὀρθογραφικὸν πρόβλημα παραμένει ὡς τὰ σήμερον ἀξεδιάλυτον καὶ χωρὶς πάγια μορφή. Ἐπιμείναμε ἀκόμη στὴ μορφὴ αὐτὴ τῆς δημοτικῆς γλώσσης, γιὰτὶ ἔχουμε τὴ γνώμη, πὺς στὶς τρεῖς πρῶτες γυμνασιακὰς τάξεις πρέπει νὰ διδάσκεται ἡ δημοτικὴ κυρίως γλῶσσα, ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ἐνὼ στὶς ὑπόλοιπες ἀνώτερες τάξεις μπορεῖ νὰ διδάσκεται κάθε γλωσσικὴ ἔκφρασις τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου ἀπὸ τὴν ἀπλὴ καθαρεύουσαν ὡς τὸν ἀκρατὸν ἀττικισμόν.

Ἀθήνα Ἰούλιος 1963

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΛΟΥΚΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΓΕΝΙΚΗ

- Krumbacher Karl, 'Ιστορία της Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας (μετάφρ. Γ. Σωτηρίου), τ. 1-3, 'Αθήναι 1897-1900.
- Χατζιδάκι Γ., Σύντομος ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, ἐν 'Αθήναις 1915.
- Κυριακίδου Στ., 'Ελληνικὴ Λογογραφία, ἐν 'Αθήναις 1923.
- 'Αποστολάκη Γιάννη, 'Η ποίησις στὴ ζωὴ μας, 'Αθήνα 1923.
- Συκουτρή Ι., Φιλολογία καὶ Ζωή, 'Αθήναι 1931.
- Τσάτσου Κ., Τὸ πρόβλημα τῆς ἐρμηνείας τοῦ Δικαίου, ἐν 'Αθήναις 1932.
- Πολίτου Ν., 'Εκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἐκδ. Γ', ἐν 'Αθήναις 1932.
- Παλαμά Κ., Τὰ χρόνια μου καὶ τὰ χαρτιά μου, 'Η ποιητικὴ μου, τ. Α', 'Αθήναι 1932, τ. Β', 'Αθήναι 1940.
- Βορέα Θ., Λογικὴ ἐν 'Αθήναις 1932.
- Παπαρρηγοπούλου Κ., 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Εθνους, ἐκδ. 6η, τ. 7, 'Αθήναι 1932.
- Βορέα Θ., Ψυχολογία, ἐν 'Αθήναις 1933.
- Διενυσίου ἢ Λογγίνου, Περὶ ὕψους, (μετάφρ. Δ. Κιουσοπούλου), 'Αθήνα 1933.
- Σιγάλα Α., 'Ιστορία τῆς ἐλληνικῆς γραφῆς, Θεσσαλονίκη 1934.
- Εὐαγγελίδη Δ., Εἰσαγωγή στὴν 'Ιστορία τῆς Τέχνης, ἐν 'Αθήναις 1934.
- 'Αποστολάκη Γιάννη, Τὰ τραγούδια μας, 'Αθήναι 1934.
- Βορέα Θ., Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἐν 'Αθήναις 1935.
- 'Αμαριώτου Μαρίας, Τὸ γράψιμο καὶ ἡ ἀγωγή, 'Αθήνα 1935.
- Βουρβέρη Κ., Τὸ πρόβλημα τοῦ μαθήματος τῆς 'Ιστορίας ἐν τοῖς σχολείοις Μ.Ε., ἐν 'Αθήναις 1936.
- Βουρβέρη Κ., Τὸ πνεῦμα τῆς συγχρόνου ἐλληνικῆς ἀγωγῆς, (ἐκδ. Δ.Μ.Ε. ἀριθ. 1) ἐν 'Αθήναις 1938.
- Γεωργούλη Κ., 'Η Μελέτη τῶν 'Ελληνικῶν 'Ανθρωπιστικῶν Γραμμάτων, Θεσσαλονίκη 1938.
- Γεωργούλη Κ., Πλάτωνος Πολιτεία, 'Αθήναι — Θεσσαλονίκη 1939.
- Παναγιωτοπούλου Ι. Μ., Μορφῆς τῆς ἐλληνικῆς γῆς, 'Αθήνα 1940.
- 'Αποστολάκη Γιάννη, 'Η συλλογὴ τοῦ 'Αραβαντινοῦ, Τὸ κλέφτικο τραγούδι, 'Αθήνα 1941.
- Τριανταφυλλίδη Μ., Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ (τῆς Δημοτικῆς), Ο.Ε.Σ.Β., ἐν 'Αθήναις 1941.
- Τζαρτζάνου Α.χ., Νεοελληνικὴ Σύνταξις, Ο.Ε.Σ.Β., τ. Α' ἐν 'Αθήναις 1946, τ. Β' ἐν 'Αθήναις 1953.
- Θεοδωρακοπούλου Ι., Σύστημα Φιλοσοφικῆς 'Ηθικῆς, τ. Α', 'Αθήνα 1947.
- Σακελλαρίου Γ., Γενικὴ Ψυχολογία, 'Αθήναι 1947.
- Πολίτου Λίνου, Λογοτεχνικὰ θέματα, 'Αθήναι 1947.
- Κακριδῆ Ι., Τὸ μεταφραστικὸ πρόβλημα, 'Αθήναι 1948.
- Παπανοῦτσου Ε., Αἰσθητικὴ, 'Αθήνα 1948.
- Σταματάκου Ι., 'Ιστορικὴ Γραμματικὴ τῆς 'Αρχαίας 'Ελληνικῆς, 'Αθήναι 1949.
- 'Αποστολάκη Γιάννη, Τὸ κλέφτικο τραγούδι. Τὸ πνεῦμα καὶ ἡ τέχνη του, ἐν 'Αθήναις 1950.
- Τωμαδάκη Ν., Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν, 'Αθήναι 1952.

Βουρβέρη Κ., 'Η κλασσική φιλολογία ως πνευματική επιστήμη, 'Αθήναι 1952.

Διάνττου Κ., 'Ιστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἔκδ. Β', 'Αθήναι 1953.
Προκοπίου Α.Γ., Αἰσθητική καὶ Τέχνη στὴν Εὐρώπη, τ. 2., 'Αθήναι 1955.

Συκουτρῆ Ι., Μελέται καὶ Ἀρθρα, 'Αθήναι 1956.

L. Réau, Παγκόσμιος 'Ιστορία τῆς Τέχνης (μετάφρ. Κ. Παγκάλου), τ. 2, 'Αθήναι 1956.

Durant W, Παγκόσμιος 'Ιστορία Πολιτισμοῦ, τ. 6, ἐν 'Αθήναις 1957.
'Ανώνυμου τοῦ 'Ελληνος, 'Ελληνική Νομαρχία (Κείμενο - σχόλια - εἰσαγωγή Γ. Βαλέτα), ἔκδ. Γ', 'Αθήναι 1957.

Δελμούζου Αλεξ., Μελέτες καὶ Πάρεργα, τ. 2. 'Αθήναι 1958.

Ρωμαίου Κ., Κοντὰ στὶς ρίζες, 'Αθήναι 1959.

Γεωργούλη Κ., Φιλοσοφική 'Ηθική (Σημειώσεις παραδόσεων Δ.Μ.Ε.), 'Αθήναι 1959-1960.

Γεωργούλη Κ., 'Ιστορία καὶ Μεθοδολογία τῶν Πνευματικῶν 'Επιστημῶν (Σημειώσεις παραδόσεων Δ.Μ.Ε.), 'Αθήναι 1959-1960.

Μπάρα Ν., Ψυχολογία τοῦ ἐφήβου (Σημειώσεις παραδόσεων Δ.Μ.Ε.), 'Αθήναι 1959-1960.

Βαρβιτσιώτου Α., 'Ιστορία τῆς Τέχνης (Σημειώσεις παραδόσεων Δ.Μ.Ε.), 'Αθήναι 1960.

Χαλιζίου Ν., Εκπαιδευτικοὶ παλμοὶ καὶ πόθοι, Πάτρα 1960.

Μπάρα Ν., 'Ιστορία τῆς Παιδαγωγικῆς (Σημειώσεις παραδόσεων Δ.Μ.Ε.), 'Αθήναι 1960-1961.

Μπάρα Ν., Εκπαιδευτική Διοίκηση καὶ 'Εποπτεία (Σημειώσεις παραδόσεων Δ.Μ.Ε.), 'Αθήναι 1961.

Chadwick, J. Γραμμική Β' (μετάφρ. Δ. Τζωρτζίδη), 'Αθήναι 1962.

Γιοφύλη Φ., (Σπ. Μουσούρη), 'Ιστορία τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης, τ. Α', 'Αθήναι 1962.

Παναγιωτοπούλου Ι. Μ., 'Ελληνικοὶ ὀρίζοντες, ἔκδ. Β' συμπληρωμένη, 'Αθήναι ἀ.χ.

Ζώρα Γ., Νεοελληνική Λογοτεχνία (Σημειώσεις πανεπιστημιακῶν παραδόσεων), 'Αθήναι ἀ.χ.

Κουρμούλη Γ., 'Ιστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης (Σημειώσεις πανεπιστημιακῶν παραδόσεων), Μέρος Α' καὶ Β', 'Αθήναι ἀ.χ.

Β'. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

Komenii, Μεγάλη Διδακτική (μετάφρ. Δ. 'Ολυμπίου), ἐν 'Αθήναις 1912.

Μωραΐτου Δ., 'Ιστορία Παιδαγωγικῆς, 'Αθήναι 1927.

Τσίριμπα Αντ., Πῶς διδάσκονται τὰ Νέα 'Ελληνικά κατὰ τὸ σχολεῖον ἐργασίας, 'Αθήναι 1930.

Hugo Gaudig, 'Η Σύγχρονος Διδακτική (μετάφρ. Σπ. Καλιάφα), 'Αθήναι 1933.

Dewey J., How We Think, Harrap, London 1933.

'Εξαρχοπούλου Ν., Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν, ἐν 'Αθήναις 1934.

Καραχρίστου Ν., Διδακτική τοῦ σχολείου ἐργασίας, Α.Β.Γ., 'Αθήναι 1935.

Σκουτεροπούλου Ι., Παιδαγωγικὰ ὁμίλια καὶ διατριβαί, 'Αθήναι 1935.

Σκαλισιάνου Χ., Σύγχρονος, Γενική Διδακτική, δευτέρα ἔκδοσις, 'Αθήναι 1937.

- Hördt Ph., Αἱ θεμελιώδεις μορφαὶ τῆς ἀγωγῆς (μετάφρ. Π. Ζερβού), 'Αθήναι 1946.
- Piaget J., Le langage et la pensée chez l'enfant, Paris - Neuchâtel 1948.
- Τσίριμπα Δ., Πρακτικὸς ὁδηγὸς τῶν διδασκόντων τὰ φιλολογικὰ μαθήματα, τεύχος Α', 'Αθήναι 1950.
- Morrison H., The Practice of Teaching in the Secondary School. the University of Chicago Press, Illinois 1957.
- Whitehead A., The Aims of Education, A Mentor. Books, 1953.
- Dewey J., Democracy and Education, Macmillan Co, N.Y 1953.
- Higbet G., The Art of Teaching, Vintage Books, N.Y. 1955.
- Παλατιόλογου Γ., 'Η ἐνιαία διδασκαλία, 'Αθήναι 1956.
- Μελανίτου Ν., 'Η μάθησις, 'Αθήναι 1957.
- Φεωροπούλη Κ., Εἰδικὴ Διδακτικὴ (Σημειώσεις παραδόσεων Δ.Μ.Ε.), 'Αθήναι 1958.
- Φεωροπούλη Κ., Γενικὴ Διδακτικὴ (Σημειώσεις παραδόσεων Δ.Μ.Ε.), 'Αθήναι 1959.
- Μπάρικα Ν., Προβλήματα τοῦ Συγχρόνου Ἀμερικανικοῦ Σχολείου, 'Αθήναι 1959.
- Κοροντζῆ Π., Εἰδικὴ Διδακτικὴ, 'Αθήναι 1959.
- Ίσηγόνη Α., Εἰδικὴ Διδακτικὴ, ἔκδ. Β', 'Αθήναι 1960.
- Ίσηγόνη Α., Γενικὴ Διδακτικὴ, ἔκδ. Β', 'Αθήναι 1960.
- Ἐξαρχοπούλου Ν., Γενικὴ Διδακτικὴ, ἔκδ. Β', τ. 2, 'Αθήναι 1961.
- Σπετσιέρη Κ., Θεωρία τῆς Παιδείας, 'Αθήναι 1961.
- Ἐξαρχοπούλου Ν., Εἰδικὴ Διδακτικὴ, τ. 2., 'Αθήναι 1962.
- Μπάρικα Ν., Διδακτικὴ τῶν Μαθηματικῶν καὶ Φυσικῶν Μαθημάτων, 'Αθήναι 1962.
- Τσίριμπα Α., Εἰδικὴ Διδακτικὴ, ἔκδ. νέα, 'Αθήναι (1962).
- Κίτσου Κ., Συγκριτικὴ Παιδαγωγικὴ, 'Αθήναι 1963.

Γ'. ΕΙΔΙΚΗ

- Βαλάκη Π., 'Η διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων, τ. Α', ἐν 'Αθήναις 1922.
- Σαρῆ Ἀλ., Διδασκαλίαι Νεοελληνικῶν Λογοτεχνημάτων ἐν 'Αθήναις 1924.
- Κοντοπούλου Ν., 'Οδηγίαι διὰ τὴν μεθοδικὴν διδασκαλίαν τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, 'Αθήναι 1925.
- Σουμελίδου Γ., Νεοελληνικῶν Λογοτεχνημάτων Αἰσθητικὴ Διδασκαλία, ἐν 'Αθήναις 1927.
- Βαλάκη Π., 'Η διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, ἔκδ. Β', 'Αθήναι 1928.
- Συκουτρή Ι., 'Η διδασκαλία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, 'Αθήναι 1932.
- Κόττου Αἰζας, 'Η Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία στὰ Γυμνάσια μας, 'Αθήναι 1933.
- Θέμελη Γ., 'Η διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, Θεσσαλονίκη 1933.
- Ξιφάρᾶ Π., 'Ο ὁδηγὸς τῆς μελέτης τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, ἔκδ. Β', 'Αθήναι 1940.
- Καρανικόλα Ἀλ., Συμβολὴ εἰς τὴν διδακτικὴν τῶν ἐκθέσεων ἰδεῶν εἰς τὰ σχολεῖα Μ.Ε., 'Αθήναι 1946.
- Σαρῆ Ἀλ., Διδασκαλίαι Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων, τ. 2, 'Αθήναι 1946-1947.
- Τριανταφυλλίδη Μ., Οἱ ξένες γλώσσες καὶ ἡ ἀγωγή, 'Αθήναι 1946.
- Μιχαλέτου Γιάνη, Αἰσθητικὲς ἀνάλυσεις, τεύχος Α', 'Αθήναι 1948.
- Σπανδωνίδη Π., 'Η διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, Τί εἶναι Λογοτεχνία, ἐν 'Αθήναις 1949.

- Θέμελη Γ., 'Η διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν (Τὸ πρόβλημα τῆς ἐρ-
μηνείας, Ἀθῆναι 1949.
 Σουμेलίδου Γ., Ἑρμηνεία Νεοελληνικῶν Λογοτεχνημάτων, Ἀθῆναι 1949.
 Καραματιανοῦ Γ., Αἰσθητικὲς ἀναλύσεις Νεοελληνικῶν Λογοτεχνημάτων,
 ἐκδ. Γ', Ἀθῆναι 1957.
 Δενδρινοῦ Εἰρήνης, Ἑπτανησιακὴ σχολή, Κέρκυρα 1953.
 Φλώρου Ἀθ., Ὑποδειγματικὴ διδασκαλία Λογοτεχνημάτων, Ἀθῆναι 1953.
 Χατζίνη Γιάννη, Ἑλληνικά κείμενα, Ἀθῆναι 1955.
 Σαρῆ Ἀλ., Τὰ Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα (τοῦ 1956), ὁ Παπαδιαμάντης καὶ
 ὁ Παλαμᾶς, Ἀθῆναι 1957.
 Σαρῆ Ἀλ., Τὰ νέα «Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα» τῆς Β' Γυμνασίου (τοῦ
 1957), Ἀθῆναι 1958.
 Trisby A.W. Teaching English. The place of Literature, Glasgow 1959.
 Δημόπουλου Εὐ., Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία (Μορφωτικὴ ἀξία, Διδασκα-
 λία αὐτῆς), Θεσσαλονίκη 1961.
 Νίντα Χ., Πῶς διδάσκω τὰ Νέα Ἑλληνικά, Θεσσαλονίκη ἄ.χ.
 Καραματιανοῦ Γ., Μυθήματα Νέων Ἑλληνικῶν (ἀπὸ τὸ ἐγκεκριμένο
 βιβλίον γιὰ τὴν ΣΤ' τάξη τῶν γυμνασίων), Ἀθῆναι ἄ.χ.
 Καραματιανοῦ Γ., Μυθήματα Νέων Ἑλληνικῶν (ἀπὸ τὸ ἐγκεκριμένο
 βιβλίον γιὰ τὴν Ε' τάξη τῶν γυμνασίων), Ἀθῆναι ἄ.χ.

Δ' ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΝΟΤΗΤΩΝ¹α) Γλωσσολογικῆς ἐνότητος²

- Κόντου Κ., Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις, Ἀθῆναι 1882.
 Βρατσάνου Μιλτ., Περὶ τεχνικῆς ἀναγνώσεως καὶ ἀπαγγελίας, Ἀθῆναι
 1888.
 Ψυχᾶρη Γιάννη, Τὸ ταξίδι μου, 1888.
 Χατζιδάκη Γ., Eileitung in der Neugriechische Grammatik, 1892.
 Whitney - Jolly - Χατζιδάκη, Ἀναγνώσματα περὶ τῶν γενικῶν
 ἀρχῶν τῆς Συγκριτικῆς Γλωσσικῆς, μετερρυθμισμένα εἰς τὴν Ἑλληνι-
 κήν, 1898.
 Χατζιδάκη Γ., Γλωσσικαὶ μελέται, 1901.
 Χατζιδάκη Γ., Φωνητικὴ (Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα) τ. Α' 1902
 σ. 118-148.
 Χατζιδάκη Γ., Μεσαιωνικά καὶ νέα Ἑλληνικά, τ. 2, 1905 - 1907.
 Ψυχᾶρη, Γ., Ρέδα καὶ μῆλα, τ. Α-Ε', 1902 - 1909.
 Βαλάνη Π., Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀναγνωστικοῦ βιβλίου διδασκαλία τῇ μητρικῇ
 γλώσσῃ ἐν τῇ κατωτάτῃ καὶ μέσῃ ἐκπαιδεύσει, Ἀθῆναι 1909.
 Schopenhauer, Συγγραφεῖς καὶ ὕφος (μετάφρ. Αἰκ. Ζάρκου), Ἀθῆναι
 1911.
 Ἀποστολίδου Δ., Ὁρθογραφικὸν Ἑγκόλπιον, Ἀθῆναι 1912.
 Χατζιδάκη Γ., Γενικὴ γλωσσικὴ (Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα) τ. Γ',
 1915 - 1916.
 Ὁκταποδῆ Κ., Ἡ τέχνη τοῦ γράφειν, Μέρος Α', Ἀθῆναι 1921.

1. Βλ. σ. 59.

2. Βλ. ἐπίσης βιβλιογραφία: α) Γιὰ τὴ Γραμματικὴ σ. 96 κ.ἐξ.
 β) Γιὰ τὸ Συντακτικὸ σ. 272, γ) γιὰ τὴ Γλωσσολογικὴ σ. 108, καὶ
 δ) γιὰ τὴν Ὁρθογραφίαν σ. 111 κ.ἐξ.

Pieron H., Le cerveau et la pensée, Paris 1923.

Ἀργυροπούλου Γιάγκου, Ἡ ἀπαγγελία, Ἀθήναι 1923.

Φιλήντα Μ., Γλωσσογνωσία καὶ γλωσσολογία ἑλληνική τ. Α'-Γ', 1924-1927.

Καλογερίκου Π., Στοιχεῖα τῆς τέχνης τοῦ λόγου, Ἀθήναι 1925.

Δελμούζου Ἀλεξ., Δημοτικισμός καὶ Παιδεία, Ἀθήναι 1926.

Brunot F., La pensée et la langue, Paris 1926.

Ἀναγνωστοπούλου Γ., Σύντομος ἱστορία τῶν γλωσσικῶν μελετῶν, ἐν Ἀθήναις 1927.

Ἀποστολίδου Ἑλένης, Ἡ τέχνη τῆς ὁμιλίας, Ἀθήναι 1928.

Καλογερίκου Π., Ἡ μιμική, ἥτοι πῶς ἐκφράζονται ἐπιστημονικῶς αἱ διαφοραὶ ψυχικαὶ καταστάσεις, Ἀθήναι 1928.

Ψυχάρη Γιάννη, Quelques travaux de linguistique, de philologie et de littérature helléniques, Α' 1930.

Meillet A., Aperçu d'une histoire de la langue grecque, 1930.

Dewey J., Πῶς σκεπτόμεθα (μεταφρ. Γ. Κατσαμᾶ), Ἀθήναι 1930.

Delacroix H., Le langage et la pensée, Paris 1930.

Καλογερίκου Π., Ἐκλογή ποιημάτων καὶ μονολόγων μὲ λεπτομερεῖς ὁδηγίες γιὰ τὴν τεχνικὴ ἀπαγγελία, Ἀθήναι 1930.

Βλαστοῦ Π., Συνώνυμα καὶ συγγενικά, Τέχνες καὶ σύνεργα, 1931.

Μουζενίδη Τάκη, Ἀπαγγελία καὶ Τέχνη, Ἀθήναι 1931.

Φλώρου Παύλου, Εἶναι δυνατός ὁ νεοελληνικὸς πολιτισμός (Διλέξεις), Ἀθήναι 1931.

Δανιηλίδου Δημοσθ., Νεοελληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία, Ἀθήναι 1934.

Τζάρτζανου Ἀχιλ., Τὸ γλωσσικὸ μας πρόβλημα, Πῶς ἐμφανίζεται τώρα καὶ ποία εἶναι ἡ ὀρθὴ λύσις του, Ἀθήναι 1934.

Παπαδέα Π., Γραμματικὴ καὶ ὀρθογραφία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθήναι 1935.

Σταυράκη Ἑλευθ., Ἑλληνικὴ γραμματικὴ καὶ ὀρθογραφία τῆς καθαρουργίας, Ἀθήναι 1935.

Πρίντζη Ἀντ., Ἡ ἐκθεσις τῶν ἰδεῶν καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ ὕφους, τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1935.

Τριανταφυλλίδη Μ., Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ, τ. Α', Ἱστορικὴ εἰσαγωγή, Ἀθήναι 1938.

Γκινόπουλου Ν., Ὁδηγὸς ὀρθογραφίας, Ἀθήναι 1939.

Schwyzler Ed., Griechische grammatik, München 1939.

Χιωτέλη Π. — Τζανετάκου Θ., Πρακτικὸς ὁδηγὸς ὀρθογραφίας, Ἀθήναι 1944.

Thumb A., Οἱ Νεοελληνες καὶ ἡ καταγωγή τους (μεταφρ. Φ. Δραγούμη) Ἀθήναι 1945.

Κυριακίδου Στ[ε]λ., Γλῶσσα καὶ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῶν Νεωτέρων Ἑλλήνων (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων), Ἀθήναι 1946.

Κατσιρέα Πότη, Ἡ ἀγωγή τοῦ λόγου, Ἀθήναι 1947.

Wallon H., Les origines de la pensée chez l'enfant, τ. 2, Paris 1947.

Τριανταφυλλίδη Μ., Παιρσιμικαὶ φράσεις ἀπὸ τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς λογοτεχνίας, Ἀθήναι 1947.

Βαβουλέ Π., Γιὰ τὴν μάθησιν ὀρθογραφίας, Ἀθήναι 1948.

Παπαβασιλείου Θ., Ἡ γλωσσικὴ καὶ ὀρθογραφικὴ ἀναρχία, Ἀθήναι 1948.

Ἀργυρόπουλου Βασ., Ἡ τέχνη τοῦ ἡθοποιοῦ, Ἀθήναι 1948.

Τριανταφυλλίδη Μ. — Τζωρτζάκη Φ., Λεξιλογικαὶ ἀσκήσεις γιὰ τὴν Μέσην Παιδεία, Ἀθήναι 1948.

- Κουρμούλη Γ., 'Η επίσημος γλώσσα του έθνους, 'Αθήναι 1948³.
 Ευσταθοπούλου Δ., 'Εγκυκλοπαιδεία ὀρθογραφίας, 'Αθήναι 1949.
 Μερεντίτου Κ., Πολιτισμός και γλώσσα, 'Αθήναι 1950.
 Λάδη Θ., Τὰ σημεία τῆς στίξεως, 'Αθήναι 1950.
 Δημοπούλου Ε., Μέθοδος πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ὀρθογραφίας τῆς 'Ελληνικῆς γλώσσης, 'Αθήναι 1960.
 Χατζῆ Π., 'Οδηγὸς ὀρθογραφίας πρακτικὸς, 'Αθήναι 1950.
 Τσικόπουλου Κ., Μάθε νὰ γράφης τὴ γλῶσσα ποὺ μιλάς, 'Αθήνα 1951.
 Ἀώλη Σοφ. Τρεῖς πηγαὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, 'Ορθογραφία - Γραμματικὴ - Συντακτικόν, Α' 'Ορθογραφία, 'Αθήναι 1951.
 Ἀντῆ Ξεν., Πρακτικὸν σύστημα ὀρθογραφίας, 'Αθήναι 1952.
 Μονογιού Δ. - Μοσχόβη Β., 'Εγχειρίδιον συστηματικῆς διδασκαλίας τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης 'Αθήναι τ. Α' 1953, τ. Β' 1957.
 Παλιάρη Δ., 'Η ὀρθογραφία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, 'Εδεσσα 1953.
 Παπαγεωργίου 'Αλ. - 'Ασωνίτη Ν., Πρακτικὸς ὁδηγὸς ὀρθογραφίας, στίξεως καὶ συντάξεως, 'Αθήναι 1954¹.
 Τριανταφυλλίδη Μ., Δεξιολογικὲς ἀσκήσεις γιὰ τὴ Μέση Παιδεία (βιβλίον τοῦ Δασκάλου), 'Αθήναι 1955.
 Τριανταφυλλίδη Μ., - Οἰκονόμου Μ. - Σταύρου Θρ., 'Η γλῶσσα μας (Κείμενα - γραμματικὴ - ἀσκήσεις), 'Αθήναι 1955.
 Παπαγεωργίου 'Αλ., 'Η διδασκαλία τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσης καὶ τὰ βοηθητικὰ τῆς βιβλίου, 'Αθήνα 1956.
 Βακαλοπούλου 'Αποστ., 'Ιστορικὴ συνείδηση καὶ τὸ ἀγωνιστικὸ πνεῦμα, τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1957.
 Κουρμούλη Γ., Τὸ πρόβλημα τῆ γλώσσης τῆς ἐθνικῆς μας παιδείας, 'Αθήναι 1957.
 Καραντινοῦ Σωκρ., 'Ο προφορικὸς μας λόγος, 'Αθήναι 1958.
 'Εξαρχοπούλου Ν., 'Η διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης καὶ τὰ ἔργα τῆς νέας ἐπιτροπῆς παιδείας, 'Αθήναι 1958.
 Τσάκωνα Δ., Εἰσγωγή εἰς τὸν Νέον 'Ελληνισμόν, 'Αθήναι 1958.
 'Ανδριώτη Ν., Σημασιολογία, Θεσσαλονίκη 1959.
 Σκουτεροπούλου 'Ιωάν., 'Η διδακτικὴ τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος, 'Αθήναι 1959.
 Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 'Ορθογραφικοὶ κανόνες καὶ ὀρθογραφικὸς ὁδηγὸς ('Απὸ τὴν Γραμματικὴ τῆς Νεοελληνικῆς τοῦ Ο.Ε.Σ.Β.), Πανεπιστημιακὸν ἔτος 1959-1960.
 Νικήτα Κ., Περὶ προφορικοῦ λόγου καὶ ρητορικῆς κ.τ.λ., 'Αθήναι 1959.
 Τριανταφυλλίδη Μ., Δημοτικισμός καὶ ἀντίδραση, 'Αθήνα 1960.
 Καραντινοῦ Σωκρ. Σύστημα ἀγωγῆς τοῦ προφορικοῦ λόγου, Σύστημα ἀσκήσεων τοῦ προφορικοῦ λόγου S.O.S., Θεσσαλονίκη 1961.
 Jagot Paul, 'Η ἀγωγή τοῦ λόγου (μετάφρ. 'Αντ. Μοσχολάτη), 'Αθήναι 1961.
 Παπαντοπούλου Παν., 'Η τεχνικὴ τῆς ὑποκριτικῆς τέχνης, 1. 'Αθήναι 1962.

β) Φιλολογικῆς ἐνότητος¹

Βιτζέντζου Κορνάρου, 'Ερωτόκριτος, ἐκδ. κριτικὴ Στ. Ξανθοῦδιδου, ἐν 'Ηρακλείῳ Κρήτης 1915.

1. Βλ. ἐπίσης βιβλιογραφία : α) Γιὰ τὴν 'Ιστορίαν τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης σ. 121, β) Γιὰ τὴ Μετρικὴ σ. 123, γ) Γιὰ τὴν Αἰσθητικὴν τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου σ. 131-132, δ) Γιὰ τὴν Κριτικὴν τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου σ. 143, καὶ ε) Γιὰ τὴν Ποίησιν σ. 186.

- Διαλέξεις περί ἐλλήνων ποιητῶν τοῦ 10^{ου} αἰῶνος, ἐκδ. φιλολογικοῦ συλλόγου Πανεπιστοῦ, τ. 2., Ἀθῆναι 1925.
 Ψυχάρη Γιάννη, Κωστής Παλαμᾶς, Ἀθῆναι 1927.
 Βουτυριδῆ Ηλία, Ἀλ. Παπαδιαμάντης, Ἀλεξ. Μοραϊτίδης, ἐν Ἀθῆναις 1931.
 Ἀποστολάκη Γιάννη, Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης (Λισθητική μελέτη), Ἀθῆναι 1936.
 Τό χρονικὸν τοῦ Μωρέως (ἐκδοσις Π. Καλονάρου), Ἀθῆναι 1940.
 Βαλέτα Γ., Παπαδιαμάντης, Ἀθῆναι 1940.
 Χουρμούζιου Αἰμ., Ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ ἐποχὴ του, τ. Α', Ἀθῆναι 1944.
 Σεφέρη Γ., Ἐρωτόκριτος, Ἀθῆναι 1946.
 Τζωρτζάκη Φωτεινῆς, Ἀνδρέας Καραβίτσας, Ἀθῆναι 1950.
 Παράσχου Κλ., Ἐμ. Ροῖδης (Ἡ ζωὴ - τὸ ἔργον του - ἡ ἐποχὴ του), τ. 2, Ἀθῆναι 1950.
 Τζωρτζάκη Φωτεινῆς, Ἰων Δραγούμης (ἐκλογὴ ἀπὸ τὸ ἔργον του), Ἀθῆναι 1953.
 Παπανούτσου Ε., Παλαμᾶς - Καβάφης - Σικελιανός, νέα ἐκδ. Ἀθῆναι 1956.
 Μυλωνᾶ Σοφία, Ἀνδρέας Κάλβος, Ἀθῆναι 1961.
 Μπασιτῆ Κωστῆ, Ὁ Παπαδιαμάντης (Δοκίμιον), Ἀθῆναι 1962.
 Σάθα Κ., Κρητικὸν θέατρον, Ἀθῆναι 1963.
 Μαλάνου Τίμου, Καβάφης 2, Ἀθῆναι 1962.
 Βλαχοδημήτρη Θ., Κωστῆς Παλαμᾶς (ἐκδοσις περιοδικοῦ «Θερμὸς πύλος»), Ἀθῆναι 1963.
 Σπανδωνίδη Π., Οἱ κλεφταρματωλοὶ καὶ τὰ τραγούδια τους, ἐκδ. Δίφρου (1963).
 Ἀρβανιτάκη Α., Θέατρο - ποίηση, ἀπαντα 1957 - 1963.
 Σταμέλου Β., Ὁ ἐθνικὸς ὕμνος καὶ ὁ Σολωμὸς (Ἀνάλυσις καὶ ἐκτίμησις τοῦ ὕμνου - Διδασκαλία), Ἀθῆναι.
 Ἀλκή Θρύλου, Κριτικὲς μελέτες (ὁμιλίαι: Γρυπάρης, Κ. Χατζόπουλος, Μ. Μαλιασῆς, Α. Πορφύρας), ἐκδ. οἶκος, Σαραβαξοβάνια, Ἀθῆναι.
 Παπαγεωργίου Ἀλ. - Βασιλειάδου Εἰρήνη, Ὁ ἐθνικὸς ὕμνος (Κείμενον - Λισθητικὴ ἀνάλυσις), Ἀθῆναι.
 Κειροφύλα Κ., Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ, ἐκδ. Β', Ἀθῆναι.
 Σταταλᾶ Γερ., Λορέντζου Μαβίλη τὰ σονέττα, ἐκδ. Β', Ἀθῆναι.
 Μελαχροίνου Ἀποστ., Δημοτικὰ Τραγούδια (Εἰσαγωγὴ καὶ ἐκλογὴ), Ἀθῆναι.
 Χατζοπούλου Κ., Ποιητικὴ Τέχνη, Ἀθῆναι.

γ) Λογογραφίας καὶ Τέχνης¹

- Μύλλερ Ούιλ., Ἡ Μονεμβασία ἐπὶ τῶν Φραγκικῶν χρόνων (μετάφρ. Δ. Καλογεροπούλου), Ἀθῆναι 1908.
 Μύλλερ Ούιλ., Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατουμένης Ἑλλάδος (μετάφρ. Σπ. Λάμπρου), Ἀθῆναι 1909.
 Βακαλοπούλου Ἀποστ., Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Α' Θεσσαλονίκη 1957.

1. Βλ. ἐπίσης βιβλιογραφία: α) Γὰ τὴ Λογογραφία σ. 155 - 159, β) Γὰ τὴ Λαϊκὴ Τέχνη σ. 179, γ) Γὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς Τέχνης σ. 193, καὶ δ) Γὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης σ. 195.

Ἑλληνικά Παραμύθια (ἐκλογή Γ.Α. Μέγα), ἐκδ. Β' ἐπηρευημένη,
τ. Α' Ἀθῆναι 1956, τ. Β' Ἀθῆναι 1962.
Σάθα Κ., Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς (1455 - 1821), Ἀθῆναι 1962.
Ταρσούλη Ἀθηνᾶς, Κάστρα καὶ πολιτεῖαι τοῦ Μοριᾶ, Ἀθῆναι (ἀ.χ.).

δ) Διάφορα

Drioux Abbé, Précis elementaire de Litterature, Paris 1872
Παλαμᾶ Κ., Τὰ πρῶτα κριτικά, Ἀθῆναι 1913.
Δελμούζου Ἀλεξ., Τὸ πρόβλημα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, Ἀθῆναι 1914.
Ζησίου Κ., Διδάσκαλοι τοῦ Γένους, Ἀθῆναι 1915.
Τρικούπη Σπ., Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως, Ἐκδ. Γ' Ἐν Ἀθῆναις 1888.
Βουτιερίδης Ἡλ., Ἡ ξένη ἐπίδραση στὴ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία, ἐν Ἀθῆναις 1930.
Παπαδημα Ἀδ., Εἰσαγωγή στὴ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία, Ἀθῆναι 1931.
Βουτιερίδης Ἡλ., Ὁ ρυθμικὸς λόγος στὴ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία, ἐν Ἀθῆναις 1931.
Κυριακίδου Σπιλ., Αἱ ἱστορικαὶ ἀρχαὶ τῆς δημόδους ἑλληνικῆς ποιήσεως, Θεσσαλονίκη 1934.
Καμπάνη Ἀριστ., Ἱστορία τῶν αἰσθητικῶν θεωριῶν (Ἀνάπτυον «Ν. Ἑστία»), Ἀθῆναι 1936.
Κατσιρέα Π., Εἰσαγωγήν εἰς τὴν καλαισθητικὴν ἀγωγὴν, Ἀθῆναι 1937.
Γουργεῖον Ὁρησκευμάτων καὶ Ἑθνικῆς Παιδείας, Προγράμματα Ἀναλυτικὰ καὶ Ὁρολόγια διδασκτέας ὕλης, ἐν Ἀθῆναις 1939.
Ἡ Δίκη τῶν Τόνων, ἐκδ. Ι.Δ. Κολλάρου καὶ Σία, Ἀθῆναι 1942.
Δημαρᾶ Κ., Δοκίμιον γὰρ τὴν ποίησιν, Ἀθῆναι 1948.
Παράσχου Κλ., Ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία, Ἀθῆναι 1944.
Βουρβέρη Κ., Τὸ ἀγωνιστικὸν στοιχεῖον τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, Θεσσαλονίκη 1947.
Σπανδωνίδης Π., Ἡ νεώτερη ποίησις στὴν Ἑλλάδα, Ἀθῆναι 1955.
Θεόδωρου Χρ., Πνευματικὸ τέταρτο, Τρίπολις 1957.
Γύρω στὸν Σολωμὸ (Μελετήματα Κ. Παλαμᾶ, Γ. Ψυχᾶρη, κ.τ.λ.) Ἀθῆναι 1960.
Κοντορλή Κ., Ἱστορικὸς Ἀτλας, Ἀθῆναι 1962.
Αλὰδ Σάρλ, Στοιχεῖα Αἰσθητικῆς, ἐκ. Δαρέμα.

Ε'. ΔΕΞΙΚΑ — ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ — ΣΤΑΛΟΓΕΣ — ΠΡΑΚΤΙΚΑ

α) Δεξικὰ

Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἑγκυκλοπαιδεία «Π. Δρανδάκη», ἐκδοσὶς Β' συγχρονισμένη, τ. 24, συμπλήρ, τ. 4.
Νεώτερον Ἑγκυκλοπαιδικὸν Δεξικὸν «Ἡλίου», τ. 18.
Ἑγκυκλοπαιδικὸν Δεξικὸν «Ἐλευθερουδάκη», Β' ἐκδοσὶς ἐκσυγχρονισμένη τ. 12.
Μεγά Δεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης «Δ. Δημητράκου», τ. 9, Ἀθῆναι 1949 - 1951.
Ἀνδριώτη Ν., Ἑτυμολογικὸ Δεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, Ἀθῆναι 1951.
Σταματάκου Ι., Δεξικὸν Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης, τ. 3, Ἀθῆναι 1852 - 1963

κβ'

- Ἐπίτομον Ἐγκυκλοπαιδικὸν καὶ Ἐποπτικὸν Λεξικόν (Μορφωτικῆς Ἑταιρείας), Ἀθῆναι 1955-1957.
 Βοστταντζόγλου Θ., Ἀντιλεξικόν, ἐκδ. Β', Ἀθῆναι 1962-1963.
 «Πρωΐας» Λεξικόν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας (Ὁρθογραφικὸν καὶ ἑρμηνευτικόν), ἐκδόσεις Β' ἐπηρεχόμενη τ. 2 μετὰ συμπληρώματος, Ἀθῆναι.
 Ἐπίτομον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν τῆς «Πρωΐας» (Ἐπιμέλεια Γ. Ζευγώλη), Ἀθῆναι 1932.
 Sophocles (Σοφοκλῆους Εὐαγγελينوῦ Ἀποστολίδου) Λεξικόν τῆς Βυζαντινῆς Γλώσσας.
 Ἱστορικὸν Λεξικόν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας τῆς τε κοινῆς ὁμιλουμένης καὶ τῶν ιδιωμάτων, Ἀκαδημία, Ἀθηνῶν, Α, 1933, Β' 1939, Γ' α' 1941.
 Γιάνναρη Α. Ν., Λεξικόν Ἑλληνικόν, τ. 2, Ἐν Ἀθήναις 1913.
 Ζηκίδου Γ., Λεξικόν Ὁρθογραφικόν καὶ χρηστικόν τῆς ἑλληνικῆς, Ἀθῆναι 1941.
 Ἀνδριώτη Ν. Π. Ἑτυμολογικὸν λεξικὸν τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, Ἀθῆναι 1951. — 815
 Boisaacq E., Dictionnaire etymologique de la langue grecque, Heidelberg - Paris 1938.
 Hofman J. B. Etymologischees Wörterbuch des Griechischen, München, 1949.
 Ἐπιτροπῆς φιλολόγων, Σύγχρονον Λεξικόν, Ἑλληνικῆς γλώσσας (Καθαρευούσης - Δημοτικῆς), Ο.Ε.Ε. «Ἀτλας», Ἀθῆναι 1961.
 «Παύρου», Εἰκονογραφημένον ἐπίτομον ἐγκυκλοπαιδικόν καὶ γλωσσικόν Λεξικόν.
 «Παύρου - Λαρούς», Γενικὴ Παγκόσμιος Ἐγκυκλοπαιδεία, τ. 12, ἐκδίδεται.

β) Περιοδικὰ

- «Λογογραφία», Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λογογραφικῆς Ἑταιρείας, ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ 1909.
 «Νέα Ἑστία», Δεκαπενθήμερον λογοτεχνικὸν περιοδικόν, ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ 1927.
 «Ἀκτῖνες», Μηνιαῖον περιοδικὸν ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων», ἐν Ἀθήναις, ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ 1938.
 «Παιδαγωγικὴ Ἐπιθεώρησις», τ. Α-Γ, Ἀθῆναι 1946-1949.
 «Παιδεία καὶ Ζωή» (ἰδρυτὴς Ε. Παπανούτσος), ἐκδίδεται ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τὸ 1946.
 «Ἑλληνικὴ Δημοιοργία», Δεκαπενθήμερη ἔκδοσις ἀπὸ τὸ 1947 (ἔπαυσε νὰ ἐκδίδεται).
 «Πλάτων» Δελτίον τῆς ἑταιρείας ἑλλήνων φιλολόγων (ἐξαμηνιαῖον), ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ 1949.
 «Δελτίον» τῆς Ὁμοσπονδίας Λειτουργῶν Μέσης Ἐκπαιδεύσεως (Ο. Α.Μ.Ε.), Ἀθῆναι, ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ 1952.
 «Σχολεῖον καὶ Ζωή», Ἀθῆναι τ. Α-Θ', 1953-1961.
 «Ἐπιθεώρηση Τέχνης», Μηνιαῖο περιοδικὸν Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν, ἐν Ἀθήναις, ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ 1955.
 «Ζυγός», Μηνιαῖο περιοδικὸν Καλῶν καὶ ἐφαρμοσμένων Τεχνῶν, ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ 1956.
 «Θερμοπύλες», Διμηνιο περιοδικὸν Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν, ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ 1962.
 «Θέατρο», Διμηνιο θεατρικὴ ἐπιθεώρηση, ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ 1962.
 «Ἐποχές», μηνιαία ἔκδοσις πνευματικοῦ προβληματισμοῦ καὶ Γενικῆς Παιδείας, ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ Μάιο τοῦ 1963.
 «Λογοτεχνικὸν Στάδιον», Μηνιαῖον Λογοτεχνικόν καὶ παιδαγωγικόν περιοδικόν, ἐκδίδεται ἀπὸ τὸ 1963.

Σπουδαϊστάτα παλαιά περιοδικά ήταν: «*Ἡ Τέχνη*», ὁ «*Νοῦμᾶς*», τὰ «*Γράμματα*», τὰ «*Νέα Γράμματα*», ἡ «*Πνευματικὴ Ζωή*», τὰ «*Προπύλαια*» κ.τ.λ.

γ) Συλλογές - Ἀνθολογίες - Ἀπαντα

- Βασικὴ Βιβλιοθήκη, Ἐκδοτ. οἴκου «*Ζαχαροπούλου*» ἐν Ἀθήναις τ. 48. Παράσχου Κλ. — Λευκοπαρίδη Σ., Ἀνθολογία Ἑλλήνων Λυρικών Ποιητῶν, Ἀθῆναι 1940.
- Βαλέτα Γ., Ἀνθολογία τῆς Δημοτικῆς Πεζογραφίας, τ. Α' καὶ Β' Ἀθῆναι 1947, τ. Γ' Ἀθῆναι 1949.
- Ἀποστολίδης Ἡρακλ., Ἀνθολογία Διηγήματος, τ. Α' Ἀθῆναι 1953, τ. Β' Ἀθῆναι 1954.
- Ἀποστολίδης Ἡρακλ., Ποιητικὴ Ἀνθολογία, ἔκδ. Ε', τ. 2, Ἀθῆναι 1954.
- Περάνθη Μιχ., Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ποιητικὴ Ἀνθολογία, τ. 3, Ἀθῆναι 1954.
- Fauriel Cl., Τὰ Ἑλληνικὰ Δημοτικὰ Τραγούδια, Ἀθῆναι 1956.
- Γενικὴ Ἀνθολογία Ποιήσεως καὶ Πεζογραφίας (Ἐπιλογή τῆς ὕλης καὶ εἰσαγωγικὰ σημειώματα Φ.Κ. Μπομπουλίδου), Ἀθῆναι 1956.
- Αὐγέρης Μ.—Ρώτα Β.—Σταύρου Θρ.—Παπαϊωάννου Μ., Ἑλληνικὴ Ποίηση Ἀνθολογημένη, τ. 5, Ἀθῆναι, 1958 - 1959.
- Ράνου Π., Ἐπίτομη Ἀνθολογία, Ἀθῆναι 1963.
- Δικταίου Ἀρη., Ἀνθολογία Παγκοσμίου Ποιήσεως, ἐκδόσεις Φέξη (1963).
- Παγκόσμιος Ἀνθολογία Διηγήματος, ἐκδόσεις «*Διανόηση καὶ Τέχνη*» τ. 2, Ἀθῆναι (1963).
- Ἀλ. Παπαδιαμάντη τὰ ἅπαντα (ἐπιμέλεια Γ. Βαλέτα), ἔκδ. οἴκος Δ. Δημητράκου, τ. 6, Ἀθῆναι 1954-1955.
- Ἀρ. Βαλαωρίτη τὰ ἅπαντα (ἐπιμέλεια Κλ. Παράσχου), ἔκδ. οἴκος Δ. Δημητράκου, Ἀθῆναι 1955.
- Γ. Βιζυνοῦ τὰ ἅπαντα (ἐπιμέλεια Κ. Μωμώνη), ἔκδ. οἴκος Δ. Δημητράκου, τ. Α' Ἀθῆναι 1955.
- Ἐμ. Ροῖδης τὰ ἅπαντα (ἐπιμέλεια Ε. Π. Φωτιάδου), ἔκδ. οἴκος Δ. Δημητράκου, τ. 2, Ἀθῆναι 1955.
- Διον. Σολωμοῦ ἅπαντα, ἔκδ. οἴκος «*Φιλολογική*», Ἀθῆναι 1962.
- Κωνστ. Κρυστάλλη ἅπαντα (ἐπιμέλεια Γ. Βαλέτα), ἔκδ. οἴκος «*Αὐλός*», τ. 2, Ἀθῆναι.
- Ἀλ. Σούτσου ἅπαντα.
- Γιάννη Ψυχάρη ἅπαντα.
- Κωστῆ Παλαμᾶ ἅπαντα, ἔκδ. οἴκος Μπίρη τ. 3, Ἀθῆναι 1962 (συνεχίζονται). ἄγ.

δ) Πρακτικὰ Παιδαγωγικῶν Συνεδριάσεων

- Θεσσαλονίκης, Ε' Ἐκπ. Περιφ. Μ.Ε. Θεσσαλονίκη 1932.
- Ἀργοστολίου, Πρακτικὰ Α' Ἐκπαιδευτικοῦ Συνεδρίου, ἐν Ἀργοστολίῳ, Πάτραι 1952.
- Πατρῶν, ΙΕ' Ἐκπ. Περιφ. Μ.Ε., Ἀθῆναι - Πάτραι 1953.
- Λαρίσης, ΣΤ' Ἐκπ. Περιφ. Μ.Ε., Βόλος 1958.
- Τριπόλεως, ΙΓ' Ἐκπ. Περιφ. Μ.Ε., ἐν Ἀθήναις 1958.
- Πατρῶν, ΙΕ' Ἐκπ. Περιφ. Μ.Ε., Ἀθῆναι - Πάτραι 1960.
- Θεσσαλονίκης, Γεν. Ἐπιθ. Ξένων Σχολείων, Θεσσαλονίκη 1961.
- Θεσσαλονίκης, Β' Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου Γεν. Ἐπιθ. Ξένων Σχολείων (Προβλήματα ἀνακύπτοντα ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν), Θεσσαλονίκη 1962.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α'. ΛΟΓΟΣ Ἡ ΓΛΩΣΣΑ

Ι. ΓΕΝΕΣΗ — ΕΞΕΛΙΞΗ

1. Ἡ ἔκφραση μὲ ἑνάρθρες φωνές (συνοδευόμενες πολλές φορές μὲ κινήσεις, χειρονομίες καὶ μορφασμούς) ἢ ἡ παράσταση μὲ γραπτὰ λεκτικὰ σύμβολα τῶν σκέψεων (διανοημάτων), τῶν συναισθηματικῶν καταστάσεων, ὡς καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ ἀνθρώπου καλεῖται λόγος ἢ γλῶσσα.

Ἀκόμα γλῶσσα καλεῖται καὶ ὁ ἰδιαίτερος τρόπος, ποῦ ἐκφράζεται ἓνας λαός, π.χ. ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἀγγλικὴ γλῶσσα κ.τ.λ. ὁ λόγος δὲ ἔχουμε καὶ τὸν ἐνδιθέτο, ποῦ φανερώνει τὴ σκέψη, τὸ διαλογισμό, τὴν αἰτία, καὶ τὴν ἐσωτερικὴ δύναμη τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ.

2. Μὲ τὸ πρόβλημα τῆς γενέσεως καὶ ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου δὲν θὰ ἀσχοληθοῦμε λεπτομερειακὰ· θὰ ἀναφέρουμε τόσα μόνο, ὅσα θεωροῦμε ἀπαραίτητα γιὰ τὴν διδασκαλία τῶν « Νέων Ἑλληνικῶν ».

Γιὰ τὴ γένεση τοῦ ἐνάρθρου λόγου ὑπάρχουν τρεῖς θεωρίες: 1) ἡ τοῦ θαύματος, 2) ἡ τῆς συνθήκης, καὶ 3) ἡ τῆς ἐξελίξεως τοῦ W. Wundt, 2 ποῦ θεωρεῖται ὡς καὶ ἡ μόνη ὀρθή.

Σύμφωνα μὲ τὴν τελευταία θεωρία, τῆς ἐξελίξεως, ἡ γλῶσσα δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο σιγὰ - σιγὰ, καὶ μὲ τὴν πάροδο τῶν αἰώνων ἔφθασε στὸν α ἢ β βαθμὸ ἀναπτύξεως ἀνάλογα μὲ τὴν πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ κάθε λαοῦ.

1. Θ. Βορέα, *Ψυχολογία*, ἐν Ἀθήναις 1933, σ. 300.

2. Α. Τσίριμπα, *Εἰδικὴ Διδακτικὴ*, ἔκδ. νέα, Ἀθήναι, σ. 10 κ.ἑξ.

3. Οί οὐσιώδεις διαχωριστικές βαθμίδες ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπινου λόγου εἶναι κυρίως τρεῖς :

α) Στὸ πρῶτο στάδιο ὁ ἄνθρωπος παρακινούμενος ἀπὸ τὰ ἐνστικτα καὶ τὶς ὁρμὲς ἔβγαζε ἀναρθρες κραυγές, πού ἐξέφραζαν εὐχάριστες ἢ δυσάρεστες καταστάσεις, ψυχικὲς ἐκδηλώσεις φόβου ἢ ὀργῆς, καὶ γενικὰ συναισθηματικὰ καὶ βουλευτικὰ ἐνεργήματα τῆς ψυχῆς. Τέτοια μπορούμε νὰ ποῦμε, πὼς ἦταν ἀρχικὰ τὰ ἐπιφωνήματα, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἀπ' τὰ μόρια, πού στὸ τέλος μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἐπῆραν ἄλλη σημασία. Τὶς ἐκδηλώσεις αὐτὲς τὶς συνώδευε ὁ ἄνθρωπος μὲ χειρονομίες, μορφασμούς κι ἄλλες πολλὲς κινήσεις, γιὰ νὰ τὶς κἀνῃ πιὸ ἐντονες καὶ πιὸ ἐκφραστικές.

β) Στὸ δεῦτερο στάδιο τοῦ σχετικὰ ἀνεπτυγμένου ἐνάρθρου λόγου κατατάσσονται οἱ καλούμενες ὀνοματοποιημένες λέξεις. Ὁ ἄνθρωπος, μιμούμενος τοὺς ἤχους τῆς ἐμφύχου καὶ ἀψύχου φύσεως, τοὺς βρυχηθμούς, τὰ μουγκρητὰ ἢ καὶ ἄλλες παρόμοιες ἐκδηλώσεις τῶν ζώων, τὸν παφλασμό τῶν κυμάτων, τὸ φλοῖσβο τῆς θαλάσσης, τὶς ροὲς τῶν χειμάρρων, τὶς βροντὲς τοῦ οὐρανοῦ, τὸ θρόϊσμα τῶν φύλλων, τοὺς συριγμούς τῆς θυέλλης κ.τ.λ. ἐπλάσε τὶς ἀρχικὲς ρίζες πολλῶν λέξεων. Αὐτὲς ἀργότερα μὲ προθήματα, ἐπιθήματα καὶ πτωτικὲς ἀλλαγές, ἢ μὲ συνθέσεις, συγκολλήσεις καὶ συγχωνεύσεις μεταξύ τους, ἢ καὶ μὲ ποικίλους ἄλλους πολυπλόκους συνδυασμούς ἀπετέλεσαν τὸ βασικὸ λεξιλόγιον τοῦ ἀνθρώπου. Τέτοιες λέξεις ὀνοματοποιᾶς ὄχι μόνον ἔχει ἄφθονες κάθε λαός, ἀλλὰ συνεχίζεται καὶ σήμερα ἀκόμη νὰ δημιουργοῦνται παρόμοιες. Οἱ λέξεις π.χ., πού σημαίνουν θορύβους, κρότους, γδούπους, πατάγους, ψιθυρίσματα, νανουρίσματα, γρυλίσματα, κελαρίσματα, καὶ γενικὰ φωνὲς ζώων καὶ πτηνῶν ἢ μιμήσεις ἤχων τῆς φύσεως καὶ τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ὀνοματοποιημένες λέξεις.

γ) Τέλος στὸ τρίτο στάδιο ἐξελίξεως οἱ λέξεις μὲ βάση τοὺς νόμους τῆς ἀναλογίας καὶ τῆς μεταφορᾶς¹ μεταβάλλουν τὶς ἀρχικὲς τοὺς σημασίες, διαφοροποιοῦνται, ποικίλλουν καὶ πλουτίζονται. Ἀναπτύσσεται τὸ φθογγολογικόν, τὸ ἐτυμολογικόν, τὸ τυπικόν, καὶ γενικὰ ὁ γραμματικὸς διάκοσμος καὶ οἱ συντακτικὲς σχέσεις. Σὰν παλλόμενος καὶ ζωντανὸς πιά ὀργανισμὸς ἡ γλῶσσα

1. Ἰ. Ἀ. Ζ. Τζατζάνου, Νεοελληνικὴ Σύνταξις, Μέρος Β', ἐν Ἀθήναις 1953, σ. 310 κ.εξ.

εξελίσσεται, προοδεύει καὶ τείνει πάντοτε σὲ νέες μορφές, πού ἐξυπηρετοῦν καλύτερα τὴν ἔκφραση, πιὸ πολὺπλοκες καὶ λεπτεπίλεπτες, πιὸ ἀκριβεῖς καὶ τέλειες.

Ἀνάλογα τῶρα μὲ τὸ βαθμὸ πολιτισμοῦ κάθε λαοῦ ὑπάρχει καὶ ἀντιστοιχία ἀναπτύξεως τοῦ μέσου καὶ τοῦ τρόπου ἑκφράσεως τῶν διανοημάτων του. Ἐτσι ὁ γλωσσικὸς πλοῦτος, ἡ ποικιλία συντάξεως, τὰ σχήματα λόγου, οἱ μεταπτωτικὲς μεταβολές, ὁ γραμματικὸς φόρτος, ἡ σαφήνεια, ἡ ἔκφραση, ἡ διατύπωση, ἡ κατὰ παράταξιν ἢ κατ' ὑπόταξιν σύνταξιν, οἱ κλίσεις, τὰ γένη, οἱ ἀριθμοί, οἱ πτώσεις κ.τ.λ. εἶναι ἐνδεικτικὰ τόσο τῆς διανοητικῆς, ὅσο καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως μιᾶς φυλῆς, ἑνὸς ἔθνους, ἑνὸς λαοῦ ¹.

4. Ἄν καὶ κάπως ἔτσι δημιουργήθηκε ὁ ἀνθρώπινος λόγος σχεδὸν σὲ ὅλους τοὺς λαοὺς, παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ μορφή, πού πῆρε κάθε γλῶσσα καὶ ἡ πορεία, πού ἀκολούθησε στὴν ἐξελίξιν της, δὲν εἶναι ἡ ἴδια. Γλωσσικὲς διαφοροποιήσεις, τόσο στὴ μορφολογικὴ τοὺς διάπλαση, ὅσο καὶ στὴ γραμματικὴ καὶ συντακτικὴ τοὺς ὑφὴ, βρίσκονται ἅπειρες. Ἡ **Γλωσσολογία** προσπάθησε νὰ κατὰ τάξιν ὅλες τὶς γλῶσσες τοῦ κόσμου σὲ συγγενικὲς ὁμοιόμορφες ὁμάδες. Ἡ δυσκολία εἶναι ἀξεπέραστη πρὸς τὸ παρὸν καὶ λόγῳ τοῦ ἀπείρου πλήθους τῶν γλωσσικῶν ἰδιομορφιῶν, καὶ λόγῳ τῆς ποικιλίας τῆς συναρμολογήσεως καὶ συγκροτήσεώς των. Σήμερα, ἡ τελευταία ὑπάρχουσα κατὰ τάξιν, παραδεκτὴ ἀπ' τοὺς περισσοτέρους γλωσσολόγους, εἶναι ἐκείνη, πού συμπεριλαμβάνει τρεῖς μεγάλες κατηγορίες.

Οἱ κατηγορίες αὐτὲς εἶναι ²:

α) **Οἱ μονοσύλλαβες γλῶσσες**· οἱ λέξεις στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἀποτελοῦνται ἀπὸ μονοσύλλαβα θέματα (ρίζες), πού τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ εἶναι καὶ μία ἰδιαιτέρη λέξις. Ἡ ἴδια λέξις ἔχει πολλὰ σημασίαι· π.χ. ἡ **κινέζικη** λέξις «*τσέ*» ἔχει τὶς ἑξῆς σημασίαι: «*κλάδος, μέλος, ἀράχνη, ἀλοιφή, εὐθύς, ἀνεπιός, χάσματος, σοφία, θέλησις, γνωρίζειν, δεικνύειν, σταματᾶν, κυβεῖν, θεραπεύειν, ρίπτειν*» ³. Ἡ σημασία τῆς κάθε μιᾶς λέξεως ἐξαρτᾶται ἢ ἀπὸ τὸν τρόπο τοῦ τονισμοῦ της, δηλαδὴ ἀπ' τὸ «*βαθμὸ τῆς μουσικότητός της*» (στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἔχει τέσσερις δια-

1. Α. Τσίριμπα, ἐνθ' ἀν. σ. 14 κέξ.

2. W. Durant, Παγκόσμιος Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ, ἐν Ἀθήναις 1957, τ. Α', σ. 5

3. Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἠλίον», τ. 10, σ. 738.

φορετικούς τόνους), η από τὰ συμφραζόμενα, η από τὰ ιδιαίτερα σημάδια, πού θά πάρη στο γραπτό λόγο. Έτσι υπάρχουν άφθονες όμωςνυμες λέξεις με ποικίλη σημασία.

Το αποτέλεσμα είναι να χρησιμοποιούνται συχνά στο γραπτό λόγο τόσα λεκτικά σύμβολα, όσες είναι κι οι λέξεις, πού εκφράζουν τὰ διανοήματα του λαού, πού έχει μονοσύλλαβη γλώσσα. Το **Κινέζικο** π.χ. αλφάβητο περιελάμβανε 45 χιλιάδες λεκτικά σύμβολα, πού τὰ 2 χιλιάδες τουλάχιστο ήταν απαραίτητα για την εκμάθηση της στοιχειωδεστάτης γραφής· και τουτό, γιατί έγραφαν αυτήν με ιδεογράμματα και όχι με φωνητικό σύστημα, δηλαδή με φωνητικούς χαρακτήρες. Σήμερα οι Κινέζοι, για να αποφύγουν τις τεράστιες δυσκολίες της γραφής τους, εισήγαγαν το **λατινικό αλφάβητο**. Άλλες γλώσσες μονοσύλλαβες είναι η **Θιβετιανή** και η **Ίνδοκινέζικη**.

β) **Οί συγκολλητικές ή συμφυρματικές γλώσσες**· εδώ οι λέξεις σχηματίζονται ως εξής: μια αρχική ρίζα (λέξη), πού παραμένει σχεδόν πάντοτε αμετάβλητη, προσλαμβάνει στην αρχή ή στη μέση ή στο τέλος της διαφόρους άλλους φθόγγους ή και μόρια (επιθήματα)· έτσι δημιουργούνται νέες λέξεις δι-σύλλαβες, τρισύλλαβες ή και πολυσύλλαβες, πού έχουν πια διαφορετική σημασία απ' την αρχική ρίζα (λέξη)· π.χ. η **τουρκική** λέξη «γιαζίμ = έγραφα» γίνεται «γιαζ - μα - διμ = γιαζμαδιμ = δεν έγραφα», παίρνοντας στη μέση το αρνητικό μόριο «μα»· η **ούγγρικη** λέξη «haz = οίκια», παίρνοντας στο τέλος το μόριο «ban = εντός», γίνεται «hazban = εν τη οίκια».

Χαρακτηριστικά επίσης στις γλώσσες αυτές είναι η **ιδιορρυθμία** της πλοκής του λόγου και η «φωνητική» καλουμένη αρμονία, δηλαδή η αφομοίωση του φωνήεντος του προστιθεμένου μορίου με το φωνήεν της αρχικής λέξεως ή ρίζης· π.χ. η **ούγγρικη** λέξη «Kert = κήπος», παίρνοντας το μόριο «ban = εντός», δεν γίνεται «Kertban», αλλά «Kertben = εν τῷ κήπῳ», γιατί το φωνήεν της αρχικής λέξεως «Kert» είναι το (e).

Γλώσσες συγκολλητικές ή συμφυρματικές είναι οι **Ούραλο-αλταϊκές** (τουρκικές, μογγολικές, τουγγουζικές και μαντζουϊκές), η **Φιλανδική**, η **Ούγγρικη**, η **Βασκική** και η αρχαία **Σουμερική**.

γ) **Τέλος οι κλιτικές γλώσσες**· το ούσιωδέστερο χαρακτηριστικό στις κλιτικές γλώσσες είναι, το ότι σχηματίζονται οι διάφοροι

γραμματικοί τύποι από τις μεταβολές, που προέρχονται, όταν στην αρχική ρίζα προστεθούν διάφορες καταλήξεις. Έτσι και με την πρόσθεση ακόμη διαφόρων φθόγγων ή προσφυμάτων επέρχονται μεταπτωτικές ή και ριζικές μεταβολές, που σαν αποτέλεσμα έχουν να δημιουργηθούν οι πτώσεις, τὰ πρόσωπα, οί κλίσεις, οί φωνές, οί ἐγκλίσεις, οί ἀριθμοί κ.τ.λ. Τέτοιες γλώσσες είναι όλες εκείνες, που ανήκουν στην **Ίνδοευρωπαϊκή** γλωσσική ὁμοεθνία, που καλεῖται και **Ίαπετική** γλωσσική οἰκογένεια· ἀπ' τὴν Ίαπετική μητέρα γλώσσα γεννήθηκαν όλες σχεδόν οί νεώτερες ἰνδοευρωπαϊκές γλώσσες.

5. Παραθέτουμε ἓνα **πίνακα** ἀναπτύξεως και διαιρέσεως τῆς **Ίαπετικῆς** γλωσσικῆς οἰκογενείας με ὅλους τοὺς βασικούς της κορμούς, τὰ κλαδιά και τὰ παρακλάδια της, γιὰ νὰ σχηματίσουμε μιὰ γενική εἰκόνα τοῦ γενεαλογικοῦ μας δέντρου, ἀλλὰ και γιὰ νὰ καταλάβουμε καλύτερα πιά ἱστορική θέση κατέχει ἡ **νεοελληνική** μας γλώσσα στή μεγάλη αὐτὴ ὁμοεθνία τῶν **Ίνδοευρωπαϊκῶν** γλωσσῶν.

Ἀπ' τὴν **Ίαπετικῇ Μητέρα - Γλώσσῃ** γεννήθηκαν οἱ ἐξῆς δέκα (10) θυγατέρες :

α) ἡ **Ίνδοϊρανική**

β) ἡ **Ἀρμενική**

γ) ἡ **Τοχαρική**

δ) ἡ **Χεττιτική**

ε) ἡ **Βαλτικο-Σλαβική**

στ) ἡ **Ἀλβανική**

ζ) ἡ **Κελτική**

η) ἡ **Γερμανική**

θ) ἡ **Ίταλική**

ι) ἡ **Ἑλληνική**

α) Ἡ **Ίνδοϊρανική** ἢ **Ἀρεία** (ἀποτελούμενη ἀπὸ τὴν **Ίνδική** και τὴν **Ίρανική - Περσική**) και ἡ **Ἑλληνική** διαιροῦνται στήν ἀρχαία, μέση και νέα. Ἡ ἀρχαία Ἰνδική καλεῖται και **Σανσκριτική**.

β) Ἡ **Βαλτικο-Σλαβική** διαιρεῖται :

1) Στὴ **Βαλτική**, που περιλαμβάνει τὴν **Πρωσική**, **Λιθουανική** και **Λεττική**.

2) Στὴ **Σλαβική**, που περιλαμβάνει τὴ **Ρωσική**, **Πολωνική**, **Τσεχική**, **Σερβική**, **Βουλγαρική**, και **Σλοβενική**.

1. Γ. Κουρούλη, *Ίστορία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης* (Σημειώσεις πανεπιστημιακῶν παραδόσεων), Μέρος Α', Ἀθῆναι, σ. 18.

γ) Ἡ Κελτική περιλαμβάνει τὴ Βρεττανική, Ἱρλανδική, Σκωτική καὶ τὴ Γαλλική Βρετονική· ἀκόμη περιελάμβανε καὶ τὶς ἀρχαῖες γαλατικές γλῶσσες, ποὺ ἔπαυσαν πιά πρὸ πολλοῦ νὰ ὀμιλοῦνται.

δ) Ἡ Γερμανική διαιρεῖται :

- 1) Στὴ Γοτθική, ποὺ ἔσβησε πιά,
- 2) Στὴ Βορειογερμανική, ποὺ περιλαμβάνει τὴν Ἱσλανδική, Νορβηγική, Σουηδική καὶ Δανική, καὶ
- 3) Στὴ Δυτικογερμανική, ποὺ περιλαμβάνει τὴ Νοτιογερμανική, Αὐστριακή, Ὀλλανδική, Βελγική καὶ τὴν παλαιὰ Ἀγγλοσαξωνική.

ε) Ἡ Ἱταλική διαιρεῖται :

- 1) Στὴν Ὀσκή.
- 2) Στὴν Ὀμβρική, καὶ
- 3) Στὴ Λατινική, ποὺ περιλαμβάνει ὅλες τὶς Νεολατινικές ἢ Ρωμανικές γλῶσσες καλούμενες: τὴ σημερινή Ἱταλική, Ἰσπανική, Γαλλική, Πορτογαλική, Ραιτική, Ρουμανική, ὡς καὶ τὶς γλῶσσες τῆς Νοτίου - Λατινικῆς - Ἀμερικῆς.

στ) Ἡ Ἀλβανική, Ἀρμενική, ἡ Τοχαρική καὶ ἡ Χεττιτική παραμένουν πρὸς τὸ παρὸν ἀδιαίρετες, γιατί δὲν ἔχουν ἀκόμη μελετηθῇ ἀρκετὰ ἀπ' τοὺς γλωσσολόγους.

Σημείωση Αη : Στὴν Ἑλβετία ὀμιλοῦν γαλλικά, ἰταλικά καὶ γερμανικά ἀνάλογα μὲ τοὺς τόπους, ποὺ γειτονεύουν μὲ τὶς ἀντίστοιχες χῶρες. Ἡ Ἀγγλική γλῶσσα εἶναι μικτή καὶ διαμορφώθηκε ἀπ' τὴ Βρεττανική, Κελτική, Λατινική, Σαξωνική καὶ Νορμανδική.

Σημείωση Βη : Ἡ Φιλλανδική, ἡ Οὐγγρική, ἡ Τουρκική καὶ ἡ Βασκική ἀνήκουν, ὅπως εἶπαμε παραπάνω (§ 4, β) στὶς συγκολλητικές γλῶσσες.

6. Ἡ Γλωσσολογική ἐπιστήμη διαιρεῖ τὴν Ἰαπετική γλωσσική οἰκογένεια ἀκόμα καὶ σέ : α) γλῶσσες «*Satem*», καὶ β) γλῶσσες «*Centum*».¹ Βάση γιὰ τὴ διαίρεση αὕτὴ παίρνει τὸν ἀριθμὸ ἑκατὸ (100), ποὺ στὴ μὲν Σανσκριτική (Ἀρχαία Ἰνδική) προφέρεται «*σάτεμ*», στὴ δὲ Λατινική «*κέντουμ*». Ἡ οὐσία ὅμως τοῦ διαχωρισμοῦ ἔγκειται, στὸ ὅτι οἱ οὐρανικοὶ φθόγγοι (κ) καὶ (γκ) στὶς «*centum*» γλῶσσες διετήρησαν πάντοτε τὸν οὐρανικὸ χαρακτήρα,

¹ Ἰ. Σταματάκου, Ἱστορική Γραμματική τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, Ἀθήναι 1949, σ. 3 κ.ἑξ.

ἐνῶ στίς « *satem* » γλῶσσες οἱ φθόγγοι αὐτοὶ πρὸ τῶν φωνηέντων α, ι, ου (α, ι, υ,) μετετρέπησαν σὲ *συριστικούς*. Ἔτσι δημιουργήθηκαν οἱ δύο μεγάλες ὁμάδες : ἡ Ἰνδοϊρανική, ἡ Ἀρμενική, ἡ Ἀλβανική καὶ οἱ Βαλτοσλαβικὲς ἔγιναν « *Satem* » γλῶσσες, ἐνῶ ἡ Ἑλληνική, Ἰταλική, Κελτική, Γερμανική, Τοχαρική καὶ ἡ Χεττιτική παρέμειναν « *Centum* » γλῶσσες.

Π Ι Ν Α Ξ 1ος

ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ Ι Α Π Ε Τ Ι Κ Η

ΓΛΩΣΣΕΣ « *Centum* »

- α) Ἑλληνική
- β) Ἰταλική
- γ) Κελτική
- δ) Γερμανική
- ε) Τοχαρική
- στ) Χεττιτική

ΓΛΩΣΣΕΣ « *Satem* »

- α) Ἰνδοϊρανική
- β) Ἀρμενική
- γ) Ἀλβανική
- δ) Βαλτοσλαβική

II. ΓΡΑΠΤΟΣ ΛΟΓΟΣ

7. Ὁ λόγος διαιρεῖται α) στὸν προφορικό, ὅταν μιλάμε, καὶ β) στὸ γραπτὸ, ὅταν χαράζουμε ἢ γράφουμε ἢ τυπώνουμε κάπου τίς σκέψεις, τίς συναισθηματικὲς καταστάσεις ἢ τίς ἐπιθυμίες μας.

Ἀρχαιότερος βέβαια τρόπος τοῦ « ἐκφράζεσθαι » εἶναι ἡ **προφορική** καὶ ἡ **μιμική ἐκδήλωση** τοῦ ἀνθρώπου ἢ γραπτὴ ἐκφραση ἀκολουθεῖ. Ὁ γραπτὸς λόγος εἶναι προϊόν τοῦ προηγμένου πιά λαοῦ καὶ ἐνδεικτικὸ τῆς κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς του ἀναπτύξεως. Θεωρεῖται ὡς ἡ μεγαλύτερη ἀνακάλυψη τοῦ ἀνθρώπινου γένους, γιατὶ μόνο μὲ τὸ γραπτὸ κυρίως λόγο μεταδίδεται ἡ ἀνθρωπίνη

σκέψη και διανόηση, διατηρείται ο πνευματικός θησαυρός τῶν προγενεστέρων λαῶν, καὶ γενικὰ προάγεται ὁ πολιτισμὸς τοῦ κόσμου.

Σήμερα τὰ μέσα τῆς τηλεπικοινωνίας, τὰ ραδιόφωνα, τὰ μικρόφωνα καὶ μεγάφωνα, τὰ μαγνητόφωνα καὶ τὰ τηλέφωνα, παίζουν τεράστιο ρόλο στὴ μετάδοση τῶν σκέψεων τοῦ ἀνθρώπου, βασικὰ ὅμως μέσα μορφώσεως, διατηρήσεως καὶ μεταδόσεως τοῦ πνευματικοῦ πλούτου ἑνὸς λαοῦ παραμένουν ἀκόμα ὁ « **τύπος** » καὶ κυρίως τὸ « **βιβλίον** ».

8. Ὑλὴ γὰρ τῇ γραπτῇ ἔκφραση τῶν διανοημάτων του ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποίησε κατὰ καιροὺς : βράχους, λίθους, πλίνθους, κεράμους, ἐλεφαντόδοντο, μάρμαρο, πηλὸ, ὀστά, κέρατα, δέρματα ζώων, μέταλλα, ξύλα, φλοιὸ δέντρων, πάπυρο, περγαμινὴ καὶ τέλος τὸ **χαρτί** μὲ τὶς πολυποίκιλες μορφές του¹.

9. Ἡ ἀνακάλυψη τῆς γραφῆς καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς δὲν ἔγινε ταυτόχρονα ἀπ' ὅλους τοὺς λαοὺς· ἄλλοι ἐνωρίτερα κι ἄλλοι ἄργότερα ἐπινόησαν τὰ γραπτὰ λεκτικὰ τους σύμβολα· πολλοὶ μάλιστα δανείστηκαν τὴ γραφὴ τους ἀπ' τοὺς ἄλλους λαοὺς. Στὶς γενικὲς τους ὅμως γραμμὲς σχεδὸν ὅλες οἱ γραφεὲς ξεκίνησαν ἀπὸ τὰ **εἰκονογραφήματα**, προχώρησαν στὰ **ιδεογραφήματα**, (ιδεογράμματα), κατόπιν στὶς **συλλαβογραφικὲς μορφές**, καὶ κατέληξαν στὰ **γραμματικὰ σύμβολα**.

Πολλοὶ λαοὶ δὲν διέτρεξαν καὶ τὰ τέσσερα αὐτὰ στάδια τῆς γραφῆς· ἄλλοι παρέμειναν στὸ στάδιο ἐκεῖνο, ποὺ ἐγχάραζαν τὰ ἀξιολογώτερα ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ βίου τους μὲ **εἰκονογραφικὰ** καὶ μόνον **παραστάσεις**· τέτοια γραφὴ εἶναι τὰ **ιερογλυφικὰ** τῶν ἀρχαίων **Αἰγυπτίων, Κρητῶν, Χετταίων** καὶ διαφόρων ἄλλων λαῶν τῆς Ἀσίας. Ἄλλοι πάλιν, ἀφοῦ πέρασαν στὸ στάδιο τῆς **ιδεογραφικῆς** μορφῆς, διετήρησαν αὐτὸ μέχρι σήμερα σχεδὸν ἀμετάβλητο· παράδειγμα ἡ **Κινεζικὴ** καὶ ἡ **Θιβητιανὴ** γραφὴ.

Ἡ **σφηνοειδὴς** γραφὴ ξεκινώντας κι αὐτὴ ἀπ' τὶς **εἰκόνας** κατέληξε στὴ **γραμματικὴ συλλαβικὴ** γραφὴ, ποὺ εἶναι μία σχηματοποιημένη γραφὴ ἀπὸ σημεῖα καὶ σχέδια. Ἡ **Κυπριακὴ**² γραφὴ ἀνήκει

1. Γὰρ τῇ γραφικῇ ὕλῃ, ποὺ ἐχρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, βλ. Ἀντ. Σιγάλα, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γραφῆς, Θεσσαλονίκη 1934, σ. 177 κέξ.

2. Γ. Χατζιδάκι, Σύντομος Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐν Ἀθήναις 1915, σ. 23.

στή **χεττιτική** και είναι επίσης μια πιο εξελιγμένη **συλλαβογραφική μορφή**.

10. Έτσι μπορούμε να πούμε, πώς οι κυριώτερες μορφές εξελίξεως της γραφής είναι τέσσερεις : η **εικονογραφική**, η **ιδεογραφική**, η **συλλαβογραφική** και η **Γραμμική**.

α) 'Η **εικονογραφική**¹ γραφή παρίστανε πιστά την **εἰκόνα** του αντικειμένου ή του γεγονότος, πού ήθελε να εκφράση εκείνος πού τὸ ἐγχάραζε· π.χ. ἕνα **σπίτι** (πέρ) παριστάνετο ἀπ' τοὺς **Αἰγυπτίους** με ἕνα ὀρθογώνιο σχῆμα, πού στή μεγαλύτερη κάτω πλευρὰ του εἶχε ἕνα ἀνοιγμα · ἀργότερα ἀπὸ τοὺς **Φοίνικες** τὸ **σπίτι** (beth) παριστάνετο με δυὸ σκηνές (τρίγωνα), πού σιγά-σιγά πῆραν τὴ μορφή τοῦ Β· π.χ. ΔΔ —  —  — Β.

Ἡ **γκαμήλα**² (gimel) παριστάνετο ἐπίσης ἀπὸ τοὺς **Αἰγυπτίους** στήν προηγμένη κάπως γραφή με τὸ χαρακτηριστικὸ σημάδι της, τὴν καμπούρα · Οἱ **Φοίνικες** τὴν παρίσταναν με τὸ ἴδιο ἀκριβῶς σχῆμα, ἀλλὰ με διαφορετικὴ γωνία · ἔτσι ἡ καμπούρα τῆς γκαμήλας σιγά - σιγά πῆρε τὴ γραμμικὴ μορφή τοῦ Γ· π.χ.  —  —  —  — Γ, καὶ στὰ λατινικὰ ἔγινε C.

β) 'Η **ιδεογραφική**³ μορφή, ἂν καὶ χρησιμοποιοῦσε **εἰκονογραφικὸὺς χαρακτῆρες**, δὲν φανέρωνε πιά αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ ἀντικείμενα, ἀλλὰ τὴν **ιδέα** πού ἀντιπροσώπευαν, τὴν **ιδέα** δηλαδή, πού προκαλοῦσε ἡ **θέα** τοὺς· π.χ. μιὰ **μέλισσα** ἐσήμαινε τὴ **δύναμη τοῦ κράτους**, τὸ **βασιλείο**, κι ὅχι πιά μόνο τὸ ἔντομο μέλισσα· τὸ **κεφάλι** τοῦ **λιονταριοῦ**, ἐκτὸς τοῦ ὅτι παρίστανε τὸ **λιοντάρι**, ἐσήμαινε ἀκόμη καὶ τὴν ἀφηρημένη **ιδέα** τῆς **ὑπερφηφείας** καὶ τῆς **ὑπεροχῆς**. Ἡ βασικὴ διαφορὰ τῆς **ιδεογραφικῆς** ἀπ' τὴν **εἰκονογραφικὴ** γραφή ἔγκειται κυρίως στὸ ὅτι ἡ πρώτη, ἐκτὸς ἀπ' τὶς συγκεκριμένες ἀπεικονίσεις τῶν ἀντικειμένων, συμπεριλαμβάνει τώρα καὶ ἀπεικονίσεις ἀφηρημένων **ιδεῶν**.

γ) Κι' ἐρχόμαστε στήν τρίτη μορφή τῆς γραφῆς, στή **Συλλαβογραφική**⁴. Ἐδῶ ἡ εἰκόνα δὲν φανερώνει οὔτε τὸ ἀντικείμενο, οὔτε τὴ σχετικὴ ἀντίστοιχη ἀφηρημένη **ιδέα**, ἀλλὰ μόνο τὸν **ἦχο**, τὸ **φθόγγο**, πού ἔχει αὐτή, ὅταν ἐκφράζεται προφορικὰ· ἔτσι ἡ εἰκόνα, πού παρι-

1. Νεώτερον Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἠλόω» τ. 3, σ. 1029.

2. Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἑγκυκλοπαιδεῖα, τ. Η, σ. 1.

3. W. Durant, ἐνθ' ἀν. τ. Α', σ. 189.

4. W. Durant, ἐνθ' ἀν. τ. Α', σ. 189.

στάνει **στὰ Αἰγυπτιακά** τῇ λήκυθο « νέφερ », φανερώνει τὶς ἡχητικὲς συλλαβὲς *ne* καὶ *φερ* ἢ μάλλον τὸ συμπλεγματικὸ συλλαβοφθογολογικὸ ἦχο « νέφερ ». Κάθε λοιπὸν λέξη, ποὺ εἶχε παρόμοια ἡχητικὴ προφορά, ἦταν δηλαδὴ παρώνυμη, παριστάνετο μὲ τὴν αὐτὴ εἰκόνα τῆς λήκυθου « νέφερ »· π.χ. ἡ ἀφηρημένη ἰδέα τοῦ καλοῦ « νόφερ », ἐπειδὴ συνέπιπτε φωνητικὰ μὲ τὸν ἦχο τῆς λέξεως λήκυθου « νέφερ », παριστάνετο μὲ τὴν ἴδια τὴν εἰκόνα τῆς λήκυθου, καὶ γινότανε κατανοητὴ ἀπ' τὰ συμφραζόμενα.

Οἱ μονοσύλλαβες εἰκόνες τῆς κρισάρας « *χὸ* », τῆς ψάθας « *πὶ* » καὶ τοῦ στόματος « *ροὺ* », γραφόμενες συμπλεγματικά, ἢ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη, ἀποτελοῦσαν καὶ φανέρωναν τὴν ἀφηρημένη ἔννοια τοῦ ρήματος « εἶμαι », ποὺ ἡχητικὰ προφερομένη ἀκούγονταν « *χοπί-ρου* »· τοῦτο συνέβηκε, γιατί συνέπιπτε ἀπόλυτα ἀκουστικὰ ἢ φωνητικὴ τοῦ ρήματος εἶμαι « *χοπίρου* » μὲ τὸ γραφόμενο καὶ ἐκφραζόμενο προφορικὰ συμπλεγματικὸ συλλαβογραφικὸ ἦχο « *χο-πί-ρου* », δηλαδὴ μὲ τὴ φωνητικὴ, ποὺ ἀπέδιδαν, ἐὰν ἐπρόφέροντο συνέχειαι ἢ κρισάρα « *χὸ* », ἢ ψάθα « *πὶ* » καὶ τὸ στόμα « *ροὺ* ».

Μὲ τὴ νέα αὐτὴ ἡχητικὴ μορφή τῶν εἰκόνων κατέληξε κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς νὰ σημαίνει καὶ μιὰ σ υ λ λ α β ῆ, ἂν ἦταν μονοσύλλαβες, ἢ καὶ περισσότερες, ἂν ἦταν δισύλλαβες, τρισύλλαβες ἢ πολυσύλλαβες· οἱ συλλαβὲς αὐτὲς δὲν εἶχαν μὲν φωνήεντα, ἀποτελοῦσαν ὅμως λέξεις συγκροτούμενες μόνο ἀπὸ σύμφωνα, γι' αὐτὸ καὶ ἡ γραφὴ αὐτὴ καλεῖται **συλλαβογραφική**.

Τὰ σύμφωνα αὐτὰ ἦταν σ υ λ λ α β ῆς, γιατί μπορούσαν νὰ σημαίνουν συλλαβὲς, ποὺ τὸ φωνῆεν τους ἀνάλογα μὲ τὸ τί παρίσταναν ἦταν δυνατό νὰ ἐννοηθῇ ὡς *α, ε, ι, ο, ου* κτλ.· ἡ εἰκόνα τοῦ χειριοῦ « ντὸτ » παρίστανε πρὸς συλλαβὲς *ντο, ντα, ντο, ντε, ντι, ντου* κ.τ.λ.

Ἡ Κυπριακὴ¹ συλλαβογραφικὴ γραφὴ, ἂν καὶ εἶχε γράμματα, ποὺ ἐδήλωναν φωνήεντα, δὲν διέκρινε ὅμως τὰ μακρὰ ἀπ' τὰ βραχέα· οὕτε πάλι ξεχώριζε τὰ ψιλὰ, τὰ μέσα καὶ τὰ δασέα ἡμίφωνα μεταξύ τους· ἔτσι ἡ συλλαβὴ *te* μπορεῖ νὰ διαβαστῇ ὡς *τε, δε, θε, ἡ τη, δη, θη*, ἡ δὲ συλλαβὴ *ko* ὡς *κο, γο, χο, ἡ ὡς κω, γω, χω*· ἡ λέξη *ἄνθρωπος* « *α - τ ο - ρ ο - πο - σε* » μπορεῖ νὰ σημαίνει καὶ *ἄδροπος ἄτροφος*.

1. Γ. Χατζηδάκι, ἐνθ' ἂν. σ. 24.

2. W. Durant, ἐνθ' ἂν. τ. Α', σ. 189.

δ) Τέλος ή γραφή πήρε τή **φθογγολογική** της **γραμματική**² μορφή. Ή εικόνα του *σπιτιού* «*πέρ*» εσήμαινε στην αρχή τὸ *σπίτι* στὰ **Αἰγυπτιακά**, μετὰ τὴν ἀφηρεμένη ἰδέα τοῦ «*κατοικῶ*», ὕστερα τὸ φθογγολογικὸ ἦχο «*πέρ*» ἢ χωριστὰ τοὺς ἦχους «*π*» καὶ «*ρ*», τέλος τοὺς φθόγγους *πα, πε, πι, πο, που* καὶ *ρα, ρε, ρι, ρο, ρου*. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ **Αἰγύπτιοι** ποτὲ δὲν ἔγραφαν τὰ φωνήεντα, τελικὰ σχηματίστηκαν τὰ γράμματα Π καὶ Ρ, κι ἔτσι προῆλθε ἡ μεγαλύτερη ἐφεύρεση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐφεύρεση τῆς **γραμματικῆς φθογγολογικῆς** γραφῆς, ποὺ πήρε τεράστια ἐξάπλωση σχεδὸν σ' ὅλο τὴν κόσμο μὲ τὴν **Ἑλληνικὴ καὶ Λατινικὴ** τῆς μορφῆς.

11. **Οἱ πρῶτοι λαοί**, ποὺ ἐπινόησαν καὶ ἀνέπτυξαν τὴν γραφὴ ἦταν οἱ **Ἑλαμίτες**, οἱ **Αἰγύπτιοι**, οἱ **Σουμέριοι**, οἱ **Κρήτες**, οἱ **Χετταῖοι**, οἱ **Κινέζοι** κ. ἄ. Οἱ κύριοι λόγοι τῆς γενέσεως τῆς γραφῆς, ἐκτὸς βέβαια ἀπ' τοὺς καθαρὰ ὀντολογικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς, ἦταν ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου, τῆς **γλυπτικῆς** καὶ ἀγγειοπλαστικῆς, καὶ ἡ μαγεία τοῦ **Ἱερατείου**.

Ἡ γραφὴ τῶν **Αἰγυπτίων**¹ πήρε τὸ ὄνομα **Ἱερογλυφικὴ**, γιὰτι ἐγλυφαν οἱ **ἱερεῖς** (τὸ Ἱερατεῖον) πάνω στὰ μνημεῖα καὶ στοὺς ὀβελίσκους τὶς εἰκόνες, ποὺ παρίσταναν τὰ διάφορα ἀξιόλογα ἱστορικὰ γεγονότα, καὶ τὶς ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς τοῦ Αἰγυπτιακοῦ λαοῦ· λέγεται πὼς οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου πρῶτα ἐπινόησαν τὴν Ἱερογλυφικὴ γραφὴ. Ἀργότερα οἱ **γραφεῖς** τῶν βασιλέων χρησιμοποιοῦσαν ἀνεξίτηλη μαύρη μελάνη κι ἔγραφαν πάνω στὸν πάπυρο μιὰ πιὸ ἐξελιγμένη Ἱερογλυφικὴ γραφὴ, ποὺ ὀνομάστηκε **δημοτικὴ**. Ὁ Champollion, γάλλος γλωσσολόγος, πρῶτος ἐδιάβασε τὴν Ἱερογλυφικὴ γραφὴ τὸ 1822 μὲ τὴ βοήθεια τῆς «**Στήλης τῆς Ροζέττης**».

12. **Οἱ Σουμέριοι** ἐχρησιμοποίησαν γιὰ τὴ γραφὴ τοὺς μιὰ ἀιχμηρὴ (σφηνοειδῆ) γλυφίδα, κι ἐχάραζαν μ' αὐτὴ τὶς εἰκόνες πάνω σὲ πῆλινα ἀγγεῖα ἢ πλίνθους, ποὺ ὕστερα τὰ ἔψηναν στὸν ἥλιο ἢ στοὺς φούρνους· ἀπ' τὴ σφηνοειδῆ γλυφίδα ἔπαιρναν καὶ τὰ γράμματα ἀνάλογη μορφή, γι' αὐτὸ κι ἡ γραφὴ αὐτὴ ὀνομάστηκε «**σφηνοειδής**». Ἡ σφηνοειδὴς γραφὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ σφηνόσχημα σημεῖα, ποὺ συναρμολογούμενα μεταξύ τοὺς σχηματίζουν διάφορα συμπλέγματα· εἶναι κυρίως **συλλαβογραφικὴ** γραφὴ ἀποτελουμένη ἀπὸ συλλαβικὰ φθογγογράμματα.

1. Ἀντ. Σιγάλα, *ἐνθ' ἀν. σ, II* ζέξ.

Οι πρώτες ρίζες τῆς εἰκονογραφικῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς ἀνάγονται στὴν ἐποχὴ τῶν Ἑλαμιτῶν (4.500 π.Χ.). Κατὰ τὰ 3600 π.Χ. οἱ Σουμερίοι ἐτελειοποίησαν σὲ τέτοιο βαθμὸ τῇ γραφῇ, ποὺ ἐκληρονόμησαν ἀπ' τοὺς Ἑλαμίτες, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἐκφράζουν μ' αὐτὴ σύνθετες ιδέες· ἡ **σουμερικὴ σφηνοειδὴς** γραφὴ εἶναι ἀκόμη ἰδεογραφικὴ καὶ γράφεται ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερά. Οἱ **Βαβυλώνιοι** ἐπροχώρησαν στὸ τρίτο στάδιο τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς, τὸ **συλλαβογραφικόν**, ἂν καὶ ἡ πρωταρχικὴ μορφή του ἀνάγεται στὴν ἐποχὴ τῶν Σουμερίων· ἔγραφαν ἀπ' τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ, καὶ τοῦτο συνέβαινε ἴσως γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ περίφημο λογοτεχνικὸ ἔργο τῆς Βαβυλωνίας « ἡ ἐποποιία τοῦ Γιλγαμές » ἀνάγεται ἴσως στὸ 3000 π.χ. Ὁ πρῶτος, ποὺ ἔλυσε τὸ πρόβλημα τῆς ἀναγνώσεως τῆς σφηνοειδοῦς γραφῆς, ἦταν ὁ Γεώργιος Γροτέφεντ (Γκρότεφεντ) τὸ 1802, γερμανὸς φιλόλογος.

13. Λέγεται πὼς οἱ **Κρῆτες** ἦταν οἱ πρῶτοι, ποὺ ἀνακάλυψαν τὴν εἰκονογραφικὴ γραφὴ, καὶ πὼς ἀπ' αὐτοὺς τὴν ἐπῆραν ἀργότερα οἱ **Αἰγύπτιοι**. Ἄλλοι πάλιν ὑποστηρίζουν τὸ ἀντίθετο. Τέλος τρίτη κατηγορία γλωσσολόγων πιστεύει ὅτι ἡ πρώτη γραφὴ ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τοὺς Ἑλαμίτες ἢ τοὺς Σουμερίους. Τὸ θέμα παραμένει ἄλυτο καὶ δὲν πρόκειται νὰ ἐπιμείνουμε σ' αὐτό.

Ἐκεῖνο, ποὺ γνωρίζουμε θετικὰ, εἶναι ὅτι οἱ **Αἰγύπτιοι** κατέλυσαν σ' ἓνα ἀλφάβητο, ποὺ τὸ ἀποτελοῦσαν 24 σύμφωνα· τὰ σύμφωνα αὐτὰ ἦταν ἡ γραμμικὴ ἐξελικτικὴ μορφή τῶν ἀλλοτε ὀλοκλήρων εἰκόνων, ποὺ τώρα μόλις θύμιζαν τὴν ἀρχικὴ τους μορφή. Τὸ ἀλφάβητο αὐτὸ διὰ μέσου τῶν **Φοινίκων** ἦρθε στὴν **Ἑλλάδα**, κι ἐκείνη τὸ μετέδωσε στοὺς **Λατίνους**· ἀπ' τοὺς τελευταίους τὸ παρέλαβε σχεδὸν ὅλος ὁ κόσμος.

14. Σύμφωνα μὲ νεώτερες ἀπόψεις οἱ **Ἕλληνες** παρέλαβαν τὸ ἀλφάβητο ἀπὸ τοὺς **Κρῆτες**. Πιθανὸν οἱ **Φοίνικες** διὰ μέσου τῶν **Φιλισταίων** νὰ ἐπῆραν τὸ κρητικὸ ἀλφάβητο καὶ νὰ τὸ μετέφεραν ἀργότερα στοὺς **Ἕλληνες**. Ἔτσι ἡ ἐκδοχὴ ὅτι τὸ ἀλφάβητο εἶναι αἰγυπτιακὸ πέφτει.

Τὸ γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι τὸ ἀρχικὸ ἀλφάβητο τῶν **Ἑλλήνων** περιελάμβανε 22 μόνον γράμματα, ὅλα σύμφωνα. Τὰ γραπτὰ αὐτὰ σύμβολα ἔχουν σημιτικὴ τὴν ἐτυμολογικὴ τους προέλευση, καὶ διατηροῦν μέχρι σήμερα ἀκόμη τὴ σημιτικὴ τους ὀνομασία·

ἦσαν δηλαδή λέξεις εἰκονογραφικές, ποὺ σιγά-σιγά ἐξελίχθησαν σὲ συλλαβογραφικά καὶ φθογγολογικά σύμβολα. Τὰ γράμματα αὐτὰ ἦσαν :1

α) aleph = ἄλφα, (βοῖδι), β') beth ἢ bēth = βῆτα (σπίτι), γ') gimel ἢ gimel = γάμμα (ἢ γέμμα) (γκαμήλα), δ') dalet = δέλτα (πόρτα), ε') hē ἢ he = ἱ ἢ εἰ (κιγκλιδωτὸ ἄνοιγμα), στ') vau ἢ waw = Fαῦ ἢ δίγαμμα (πάσσαλος), ζ') zayin = ζῆτα (σκαπάνη, ὄπλο), η') chēth ἢ hēth = Η (φράκτης); στὴν ἀρχὴ δασύ πνεῦμα, μετὰ χρησιμοποίηθηκε ὡς σύμβολο τοῦ ē, τοῦ η (βλ. § 17), θ') tēth = θῆτα (σπεῖρα, φίδι), ι') jod ἢ jōdh = ἰώτα (χέρι μαζί με τὸν πῆχυ), ια') kaph = κάππα (παλάμη, φοίνικας), ιβ') lamed ἢ lāmedh = λάμβδα (βούκεντρο), ιγ') mem = μῶ (νερό), ιδ') nan = νῶ (ψάρι), ιε') samech = σίγμα (;), ιστ') ajin = οῦ, (μάτι), ἀργότερα ὁ μικρόν, ιζ') pe = πῖ (στόμα), ιη') ssade ἢ tsade = σίγμα (;), ιθ') qoph (q) = κόππα (πίθηκος;), κ') resch ἢ resh = ῥῶ (κεφάλι ἀνθρώπου), κα') schin = σάν (δέντρο, δόντι), καὶ κβ') tau ἢ tāw = ταῦ (σημεῖο, σταυρός) 2.

β) Κατόπιν ὅμως τὰ: aleph = A, hē = E, jod = I, ajin = O καὶ vau = F ἔχασαν τὸ συμφωνικό τους χαρακτήρα καὶ ἔγιναν φωνήεντα· τὸ τελευταῖο μάλιστα ἐξ αἰτίας τοῦ σχήματος ὀνομάστηκε δίγαμμα (F) καὶ πῆρε θέση ἀργότερα μετὰ τὸ τ ὡς υ (ὑψιλόν). Οἱ Ἕλληνες πρόσθεσαν ἀκόμη καὶ ἄλλα πέντε γράμματα, τὰ ξ, φ, χ, ψ, καὶ ω, ἔτσι τὸ ἀρχικὸ ἀλφάβητο αὐξάνεται σὲ 27 γράμματα. Τελικὰ ὅμως, ὅταν ἔπαυσε νὰ χρησιμοποιεῖται τὸ qoph = (q) καὶ συγχωνεύθηκαν τὰ τρία σίγμα (samech, ssade καὶ schin) σὲ ἓνα, ποὺ πῆρε τὴ θέση μετὰ τὸ ρ, τὸ ἀλφάβητο περιορίστηκε στὰ γνωστὰ καὶ σήμερα 24 γράμματα.

γ) Δὲν εἶχαν ὅμως τὰ ἀλφάβητα ὅλων τῶν διαλέκτων τὸν ἴδιο ἀριθμὸ γραμμάτων, ἀλλὰ ἀνάλογα μὲ τὶς τοπικὲς ἀνάγκες δημιουργήθηκαν τὰ ἐξῆς ἀλφάβητα: α) Τὸ Κρητικὸ μὲ 21 γράμματα, β) τὸ Κορινθιακὸ μὲ 24, γ) τὸ Χαλκιδικικὸ μὲ 25 καὶ δ) τὸ Ἰωνικὸ ἢ τὸ τῆς Μιλήτου μὲ 24 γράμματα. Τέλος τὸ 403)2 π.Χ. μὲ πρόταση τοῦ ρήτορα Ἀρχίνου καθιερώθηκε στὴν Ἀττικὴ τὸ ἰωνικὸ

1. Γ. Χατζιδάκι, ἐνθ' ἀν. σ. 21 κέξ.

2. Γ. Κουρμούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 42.

ἀλφάβητο, πού ονομάστηκε «μετευκλείδιος γραφή» σ' αντίθεση με τή προευκλείδειο, δηλαδή τήν πρό τοῦ **Εὐκλείδου ἄρχοντος** χρησιμοποιουμένη γραφή¹.

15. Ἐδῶ θὰ σταθοῦμε ἰδιαίτερα σέ μιὰ σημαντική παρατήρηση : **ποτέ ὁ γραπτὸς λόγος δὲν συμφωνεῖ ἀπόλυτα φωνητικὰ μετὰ τὸν προφορικὸν λόγον**. συμβατικὰ γραπτὰ σύμβολα ἀποδίδουν τὸ φωνητικὸν λόγον δίχως ἀπόλυτη ἀκρίβεια, ἀλλὰ με σχετική καὶ παρεμφερῆ ἢ καμμιά φορά κι' ὅλως διόλου διαφορετικὴ ἀντιστοιχία.

Διευκρινίζουμε δηλαδή ὅτι πολλὰ φωνήεντα ἢ σύμφωνα, ἐνῶ γράφονται πάντοτε σχεδὸν μετὰ τήν ἴδια γραμμικὴ μορφή (γράμμα), δὲν ἐκφράζουν γιὰ ὅλους τοὺς λαοὺς οὔτε γιὰ ὅλες τὶς ἐποχὰς προκειμένου γιὰ τήν ἴδια γλῶσσα πάντοτε τὸν ἴδιο φθόγγον, ἂν καὶ ἀνέκουν στὴν αὐτὴ γλωσσικὴ ὁμοιογένεια· γι' αὐτὸ ἀναγκάζονται οἱ διάφοροι λαοὶ νὰ βάζουν πάνω ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ γράμματα διάφορα φωνητικὰ σημάδια, γιὰ νὰ δείξουν τούτη ἢ ἐκείνη τήν προφορά.

α) Ἐτοὶ τὰ ἴδια γραπτὰ συμβολικὰ φωνήεντα π.χ. τὰ **a, e, i, o, u**, γ' ἄλλους φθόγγους συμβολίζουν στὰ **Ἀγγλικά**, ἄλλους στὰ **Γαλλικά**, στὰ **Ἑλληνικά** κ.τ.λ. τὸ αὐτὸν **Ἀγγλικὴ** γλῶσσα ἔχει πέντε (5) διαφορετικὰς προφορὰς (φθογγικὰς ἀξίες). Στὸν **Ἑλληνικὸν** ἐξ ἄλλου λόγου βλέπουμε νὰ ἐκφράζεται ὁ φθόγγος **ι** μετὰ ἑξὶ διαφορετικὰ γραπτὰ σύμβολα, **οι, ει, υι, υ, η, ι**.

β) Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μετὰ τὰ γραπτὰ συμβολικὰ σύμφωνα· π.χ. τὰ γραπτὰ συμβολικὰ σύμφωνα **B, C, G, J, T, W** ἔχουν πάμπολλες φωνητικὰς ποικιλίας καὶ στὰ διάφορα κράτη, ἀλλὰ καὶ μέσα ἀκόμη στὴν ἴδια τὴ γλῶσσα· π.χ. τὸ **c** στὰ **Γαλλικά** προφέρεται σὰν **Ἑλληνικὸν κ**, ὅταν ἀκολουθῇ σύμφωνον ἢ ἓνα ἀπὸ τὰ φωνήεντα **α, ο, υ**, σὰν **σ δέ**, ὅταν ἀκολουθῇ ἓνα ἀπὸ τὰ φωνήεντα **ε, ι, υ**.

Τέτοιες ποικιλίες ἔχουμε ἄφθονες στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα :

π.χ. **Γράφουμε**

τὸν πατέρα

σμηνίτης

αὔριο

ναύτης

συγγνώμη

ρομάτα

γαμβρὸς

Διαβάζουμε

τομπατέρα

ζμηνίτης

ἄβριο

νάφτης

συγγνώμη

δομάτα

γαμβρὸς

1. Μαρία Ἀμαριώτου, *Τὸ Γράμμα καὶ ἡ Ἀγωγή*, Ἀθήνα 1935, σ. 40 κέξ.

γ) "Αλλοτε πάλιν, ἐν ᾧ γράφεται ἓνα φωνῆεν ἢ ἓνα σύμφωνο, παραλείπεται στὸ προφορικὸ λόγο· τοῦτο συμβαίνει συνήθως στὰ **διπλὰ σύμφωνα** καὶ στὸ υ τῆς ευ, ὅταν αὐτὸ βρίσκεται μπροστὰ ἀπὸ β ἢ φ, προκειμένου γιὰ τὸ νεοελληνικὸ λόγο. Γιὰ τὰ **Ἀγγλικά** ὁμως, τὰ **Γαλλικά** κ.τ.λ. εἶναι ἀπειρες οἱ περιπτώσεις.

π.χ. 1) στὰ **Ἑλληνικά**:

Γράφουμε

θάλασσα

σύλλογος

εὔφορη

Εὔβοια

Διαβάζουμε

θάλασα

σύλογος

ἔφορη

"Εβοια

2) στὰ **Ἀγγλικά**

empty

hymn

pretty

empty

hymn

pretty

3) στὰ **Γαλλικά**

Hollande

de l'huile

apporter

Oland

de l'uil

aporte

Στὰ ὀρεινὰ ἰδίως μέρη, πού οἱ ἀποστάσεις τῶν χωριῶν μεταξύ τους εἶναι ἄρκετὰ μεγάλες, παρουσιάζεται τὸ φαινόμενο τῆς **συγκοπῆς** τῶν φωνηέντων καὶ συμφώνων, κάποτε μάλιστα σὲ μεγάλη ἔκταση· τοῦτο ὀφείλεται ἢ στὴν ἔμφαση ὠρισμένων φθόγγων ἢ στὴ **συντομία** τοῦ λόγου. Τὸ φαινόμενο τοῦτο παρατηρεῖται κυρίως στὴν **Ἀμερική**, στὴ **Σκωτία**, καὶ στοὺς ὀρεινοὺς πληθυσμούς τῆς **Ἑλλάδος**.

Μερικὰ παραδείγματα **νεοελληνικά**:

πέρσι (= *πέρσι*) *π'λί* (= *πὺνλι*), *σκ'λί* (= *σκυλί*) *Ν'χώρ* (= *Νεοχώριον*), *δ'λειὰ* (= *δουλειὰ*) κ.τ.λ.

16. "Ολα βέβαια τὰ παραπάνω φαινόμενα ἀναφέρονται στὸ **φθόγγολογικὸ** μέρος τῆς **Γραμματικῆς** κάθε γλώσσης καὶ γι' αὐτὸ δὲν θὰ ἐπιμένουμε ἄλλο. Θὰ προσπαθήσουμε μόνο νὰ δώσουμε μία ἄδρομερῇ ἐρμηνεία τοῦ φαινομένου τούτου. Ὁ προφορικὸς λό-

γος δὲν συμφωνεῖ ἀπόλυτα φωνητικὰ μὲ τὸ γραπτὸ λόγο γιὰ δύο κυρίως λόγους :

α) Γιὰ τὸ ὅτι οἱ διάφοροι λαοὶ δὲν ἐδημιούργησαν δικό τους γραπτὸ συμβολικὸ ἀλφάβητο, ἀλλὰ τὸ δανείστηκαν ἀπὸ ἄλλους λαοὺς καὶ προσπάθησαν νὰ προσαρμόσουν τὸ φωνητικὸ τους λόγο πάνω σὲ ξένα γραπτὰ σύμβολα.

Σχεδὸν ὅλη ἡ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἀμερική, τώρα δὲ τελευταῖα οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Κινέζοι, ἐπῆραν γιὰ βάση ἐκφράσεως τοῦ προφορικοῦ τους λόγου τὸ Λατινικὸ ἀλφάβητο. Οἱ Λατῖνοι πάλι τὸ ἐδιδάχθησαν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες Χαλκιδεῖς τῆς Ἰταλικῆς Κύμης· ἐκεῖνοι, ὅπως πιστεύεται μέχρι σήμερα, τὸ δανείστηκαν ἀπὸ τοὺς Φοίνικες· οἱ Φοίνικες τὸ παρέλαβαν ἀπ' τοὺς Αἰγυπτίους· οἱ τελευταῖοι ἴσως τὸ πῆραν ἀπ' τοὺς Κρῆτες ἢ μάλλον καὶ τὸ πιθανώτερο τὸ ἐδημιούργησαν μόνοι τους.

β) Ὁ δεύτερος λόγος εἶναι τὸ ὅτι ἡ ἐξέλιξη τοῦ προφορικοῦ λόγου δὲν συμβαδίζει μὲ τὴν ἀντίστοιχη ἐξέλιξη τῶν γραπτῶν συμβόλων· γιατί, ἐνῶ ὁ προφορικός λόγος σὰν ζωντανὸς ὀργανισμὸς ἐξελίσσεται ἀνεπαίσθητα μὲν, ἀλλὰ σταθερὰ κι ἀδιάκοπα στὴν ἡχητική του ἐκφραση, τὰ γραπτὰ σύμβολα διατηροῦν σχεδὸν πάντοτε τὴν ἴδια φωνητικὴ ἀντιστοιχία, πού εἶχαν, ὅταν αὐτὰ ἐπῆραν μιὰ κάποια σταθερὴ μορφή γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὸν α ἢ β φθόγγο, ἢ ὅταν χρησιμοποιήθηκαν ἀπ' τοὺς διαφόρους λαοὺς, πρὶν ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες, γιὰ τὴν α ἢ β φωνητικὴ τους ἀντιστοιχία.

γ) Σχηματικὴ ἐξέλιξη παρατηρεῖται καὶ στὰ γραπτὰ σύμβολα, φωνητικὴ ὅμως ἢ καθόλου ἢ ἐλαχίστη· μόνο ἡ ἱστορικὴ λεγομένη ὀρθογραφία μᾶς δίνει τὴν ψευδαίσθηση, ὅτι τάχα ἐξελίχθηκε καὶ ἡ φωνητικὴ σημασία τῶν γραμμάτων, κι ἔτσι παρουσιάζεται τὸ ὡς π.χ. τὸ Ἑλληνικὸ νὰ δηλώνῃ τὸ φθόγγο ι, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα τὸ γράμμα ι διατήρησε στὰ γαλλικὰ ἴσως τὴν ἀρχικὴ προφορά τοῦ υ. Τὸ ἴδιο μπορούμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὸ β, πού ἐνῶ σ' ὅλους σχεδὸν τῖς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες διατήρησε τὴν ἀρχικὴ του φωνητικὴ ἀντιστοιχία (μπ), στὴν Ἑλλάδα προφέρεται ὡς β (ν)· περίφημο εἶναι τὸ ἀναφερόμενο ἀπ' τὸν Ἀριστοφάνη, ὅτι τὸ πρόβατο φωνάζει «ΒΗ», δηλαδὴ «ΜΠΕΕ», πράγμα πού μᾶς δίνει τὸ κλειδί τῆς ἀρχαίας προφορᾶς τῶν Β καὶ Η.

Κυρίως οἱ σημαντικότερες σχηματικὲς μεταβολὲς τῶν γραπτῶν συμβόλων συνέβηκαν στὴν ἀρχικὴ ἐξέλιξη τῆς γραφῆς, ὅταν ἀπ' τὴν

ζωγραφιστή ή γλυπτή εικόνα του αντικειμένου ή γεγονότος προήλθαν τὰ γραμμικά γραπτά σύμβολα (§ 10), ἀλλὰ καί ειδικά στην περίοδο τῆς ἀλλαγῆς ἀπὸ τὴ **Μεγαλογράμματη** γραφὴ στὴν σημερινὴ **Μικρογράμματη**, ποὺ ἐγίνε κατὰ τοὺς **Βυζαντινοὺς** χρόνους καὶ ἐπεκράτησε τελειωτικὰ τὸν Θ' μ.Χ. αἰῶνα (§ 17).

δ) Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φωνητικὴ διαφορὰ τῶν λεκτικῶν συμβόλων τοῦ γραπτοῦ λόγου καὶ τῶν φθόγγων τοῦ προφορικοῦ, διαφέρουν ἀκόμη μεταξύ τους καὶ στὴ λεκτικὴ μορφή, καθὼς καὶ στὴ συνθετικὴ τους ὕφή. Ὁ **γραπτὸς λόγος** εἶναι συνήθως ἔντεχνος καὶ φροντισμένος γραμματικὰ—συντακτικὰ—ἐκφραστικὰ· ὑποτακτικὸς στὴν σύνδεσή του, μακροπερίοδος καὶ συνθετώτερος τοῦ προφορικοῦ. Ἐνῶ ἀντίθετα ὁ **προφορικὸς λόγος** εἶναι ἀφελῆς, αὐθόρμητος, μικροπερίοδος καὶ παρατακτικὸς· συνοδεύεται μὲ διάφορες κινήσεις, μορφασμούς, χειρονομίες, καὶ προπαντὸς μὲ τὸ χρωματισμὸ τῆς φωνῆς¹.

17. Τελειώνοντας τὸ κεφάλαιο τοῦτο σημειώνουμε ἀκόμη λίγα λόγια γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τῶν γραπτῶν συμβόλων² ἀπ' τὴν ἀρχικὴ τους γραμμικὴ μορφή μέχρι σήμερα.

Ἀπὸ τὴν πανάρχαια ἐποχή, ἀπ' τὴν ἐποχὴ ποὺ ἡ γραφὴ ἐπῆρε πρὸς τὸ ὀριστικὸ τῆς σχῆμα, **μέχρι περίπου καὶ τὸν Θ' μ.Χ. αἰῶνα** τὰ **γράμματα** ἦταν **κεφαλαῖα** καὶ **ὅλα ἐνωμένα μεταξύ τους**· οὔτε χωρισμὸς λέξεων, οὔτε σημεῖα στίξεως, οὔτε τόνοι, οὔτε πνεύματα ὑπῆρχαν. (Μόνον τὸ δασὺ πνεῦμα **Η** ὑπῆρχε, ποὺ ἔμπαινε στὴν ἀρχὴ τῶν λέξεων σὰν γράμμα κι αὐτό, καὶ ποὺ φανέρωνε κυρίως τὴ φωνητικὴ τραχύτητα τοῦ ἀμέσως ἐπομένου φωνήεντος· καὶ τοῦτο προκειμένου γιὰ τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ γραφὴ (βλ. § 14, α). Ἡ γραφὴ αὐτὴ ὀνομάζεται **μεγαλογράμματη** ἀκριβῶς, γιὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τῆς ἦταν μεγάλο, κεφαλαῖο.

Ἡ **μεγαλογράμματη** γραφὴ³ ἢ ἀρχίζε ἀπ' τὰ δεξιὰ πρὸς τ' ἀριστερὰ (ἔτσι ἔγραφαν οἱ **Σουμέριοι**, οἱ **Αἰγύπτιοι** κ.ἄ.) ἢ ἀπ' τ' ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ (ἔτσι ἔγραφαν οἱ **Βαβυλώνιοι**, οἱ **Ἕλληνες** ἀπ' τὸν ΣΤ' π.Χ. αἰῶνα, κ.ἄ.· ἔτσι γράφουν σήμερα ὅλοι σχεδὸν οἱ λαοί). Ὑπῆρχε ὅμως καὶ ἡ καλούμενη «**βουστροφηδὸν**»

1. Β. Κ α λ ο γ ε ρ ᾱ, *Πῶς διδάσκονται οἱ Ἑκθέσεις*, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 19 κ.ἑξ.

2. Νεώτερον *Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἑλλάδος*, τ. 15, σ. 334 κ.ἑξ.

3. Ἀ ν τ. Σ ι γ ᾱ λ α, *ἐνθ' ἀν. σ. 204* κ.ἑξ.

γραφή· ή γραφή αυτή είναι μείγμα τῶν δύο προηγουμένων· δηλαδή οἱ γράφοντες « βουστροφηδόν » ἄρχιζαν τὸν πρῶτο στίχο ἀπ' τὰ δεξιὰ πρὸς τ' ἄριστερά, καὶ μετὰ τὸ δεύτερο στίχο ἀντίθετα ἀπ' τὰ ἄριστερά πρὸς τὰ δεξιὰ· τὸν τρίτο στίχο τὸν ἔγραφαν, ὅπως τὸν πρῶτο, τὸν δὲ τέταρτο, ὅπως τὸν δεύτερο· κι' ἔτσι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο συνέχιζαν νὰ γράφουν, ὥσπου τέλειωναν. Ἐπειδὴ ἡ γραφή αὐτή, ἀκολουθοῦσε τὴν ἴδια στροφή, τὸ ἴδιο χάραγμα, ποὺ χαράζει ὁ δρόμος τοῦ βοῖδιοῦ καλλιεργώντας τὴ γῆ μὲ τὸ ἄλέτρι, γι' αὐτὸ ὀνομάστηκε « β ο υ σ τ ρ ο φ η δ ὸ ν < β ο ὕ ς + σ τ ρ έ φ ω ». Αὐτὴ τὴ γραφή ἔγραφαν καὶ οἱ Ἄρχαῖοι Ἕλληνες μέχρι τὸν ΣΤ' π.Χ. αἰῶνα· μετὰ ἔσβησε καὶ σιγὰ - σιγὰ παραχώρησε τὴ θέση της στὴν ἀπ' τὰ ἄριστερά πρὸς τὰ δεξιὰ γραφή.

Ἡ **μεγαλογράμματη** γραφή μᾶς παρουσιάζεται μὲ δυὸ κυρίως μορφές τουλάχιστο στὴν **Ἑλλάδα** : τὴν **ὀξυγραφικὴ** καὶ τὴ **στρογγυλόσχημη**.

α) Ἡ **ὀξυγραφικὴ** μεγαλογράμματη γραφή εἶναι ἡ πιὸ παλιὰ ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες· ἐπῆρε τὴν ὀνομασία αὐτὴ, γιὰ τὸ κάθε της γράμμα στὶς γωνιές του κατέληγε σὲ ὀξεῖα γωνία· τοῦτο συνέβαινε, γιὰ τὴ καὶ τότε χρησιμοποιουμένη γραφικὴ ὕλη ἦταν σκληρὴ (πέτρα, μέταλλο, μάρμαρο, ἑλεφαντόδοντο, πηλὸς κ.τ.λ.), μὰ καὶ γιὰ τὸ ὄργανο, ποὺ τὴν χάραζε, ἡ γλυφίδα, εἶχε σχῆμα ὀξύ. Τέτοια γραφή εἶναι ἡ ἱερογλυφικὴ τῶν Αἰγυπτίων, ἡ σφηνοειδὴς τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ μέχρι καὶ τῶν ἐλληνιστικῶν ἀκόμη χρόνων κ.τ.λ.

β) Ὄταν ἀνακαλύφθηκε μαλακώτερη γραφικὴ ὕλη (κηρός, πάπυρος, περγαμινὴ, χάρτης κ.τ.λ.) τότε ἡ ὀξυγραφικὴ γραφή ἐξελίχθηκε σὲ **στρογγυλόσχημη**, δηλαδή σὲ σχῆμα στρογγυλό· ἔτσι π.χ. τὰ ὀξυγραφικὰ γράμματα Ε καὶ Σ ἔγιναν σιγὰ - σιγὰ στρογγυλόσχημα Ε καὶ C. Ἡ **στρογγυλόσχημη** γραφή ἐπεκράτησε καὶ χρησιμοποιήθηκε μέχρι τὸν Γ' π.Χ. αἰῶνα, γιὰ τὴ εὐκολώτερη στὴν χρῆση της ἦταν καὶ πιὸ εὐχάριστη αἰσθητικά. Κατὰ τὴν **Ἀλεξανδρινὴ** καὶ **Ἑλληνορρωμαϊκὴ** περίοδο ἦταν ἡ πιὸ χρησιμοποιουμένη γραφή.

γ) Παράλληλα, ἀπ' τὸν Γ' π.Χ. αἰῶνα ἀναπτύχθηκε καὶ μιὰ τρίτη μορφή γραφῆς ἡ **ἐπισεσυρμένη**¹ (ἐπί + σύρω)· προῆλθε ἀπ' τὴν « τ α χ υ γ ρ α φ ι κ ῆ » στρογγυλόσχημη γραφή τῶν παπύρων καὶ

1. Μαρία Ἀμαριώτου, ἐνθ' ἀν. σ. 49 νέξ.

τῶν περγαμηνῶν· ὀνομάστηκε ἔτσι, γιατί ἔγραφαν βιαστικά καὶ γρήγορα ἐπάνω στοὺς παπύρους καὶ στὶς περγαμηνές [μὲ στρογγυλὸ-σχημὴ γραφὴ καὶ συντομογραφίες κείμενα καθημερινῆς χρήσεως, ποὺ δὲν προωρίζοντο γιὰ φύλαξη καὶ διατήρηση· ἡ γραφὴ αὐτὴ κράτησε ὡς τὸν Η' μ.Χ. αἰῶνα.

δ) Τέλος ἡ ἐπισεσυρμένη γραφὴ παραχωρεῖ τὴ θέση της στὴ **μικρογράμματα** κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Θ' π.Χ. αἰῶνα. Ἡ **μικρογράμματα** γραφὴ ἦταν ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τῆς ἐποχῆς καὶ δημιούργημα τῆς **Βυζαντινῆς Ἀναγεννήσεως**. Ἡ ἔντονη πνευματικὴ καλλιέργεια εἶχε σὰν συνέπεια τὴν ἀκατάπαυστη παραγωγὴ χειρογράφων καὶ τὴν ἀδιάκοπη ἀντιγραφὴ τῶν παλαιότερων παπύρων, περγαμηνῶν καὶ κωδίκων· ἡ κίνησις τούτη συνετέλεσε, ὥστε ἡ ἐπισεσυρμένη γραφὴ νὰ ἐξελιχθῇ στὴ **μικρογράμματα**. Μὲ τὴν πρόσθεσις τῶρα τοῦ χωρισμοῦ τῶν λέξεων, τοῦ τονικοῦ συστήματος καὶ τῶν πνευμάτων, καὶ τῆς χρήσεως τῶν σημείων στίξεως δημιουργήθηκε ἡ **Βυζαντινὴ μικρογράμματα** γραφὴ, ποὺ μὲ τὴ σειρά της παραχώρησε τὴ θέση της στὴ σημερινὴ μικρογράμματα, γιὰ νὰ παραχωρήσῃ καὶ αὐτὴ ἀργότερα τὴ θέση της, ποιοῦς ξερεῖ σὲ ποιά καινούργια μορφή.

Π Ι Ν Α Κ 2ος

ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΕΣ ΒΑΣΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ

Γ Ρ Α Φ Η

↓	↓	↓	↓
α) Εἰκονογραφικὴ	β) Ἰδεογραφικὴ	γ) Συλλαβογραφ.	δ) Φθογγολογικὴ
4500 — 3500 π.χ.	3500 — 2500 π.χ.	2500 — 800 π.χ.	800 — 500 π.χ.
α) Ἑλαμικὴ	α) Σουμερικὴ	α) Αἰγυπτιακὴ	α) Ἑλληνικὴ
β) Σουμερικὴ	β) Κινεζικὴ	β) Βαβυλωνιακὴ	β) Ἰνδικὴ
γ) Αἰγυπτιακὴ	γ) Αἰγυπτιακὴ	γ) Ἀσσυριακὴ	γ) Λατινικὴ
δ) Κρητικὴ	δ) Κρητικὴ	δ) Κυπριακὴ	κ. ᾤ.
ε) Κινεζικὴ	ε) Χεττιτικὴ	ε) Ἰρανικὴ	
στ) Χεττιτικὴ	κ. ᾤ.	στ) Φοινικικὴ	
κ. ᾤ.		ζ) Ἰουδαϊκὴ κ. ᾤ.	

III. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

· Ὁ ἐλληνικὸς γραπτὸς λόγος ἀρχίζει ἀπ' τὴν Κρητικὴν γραφὴν, ποὺ εἶναι προελληνικὴ, καὶ καταλήγει στὴν καθαρὰ ἐλληνικὴ γραφὴν, ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε μετὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ φοινικικοῦ συλλαβογραφικοῦ ἀλφαβήτου. Ἡ γραφὴ αὐτὴ μᾶς παρουσιάζεται μὲ τέσσερις χαρακτηριστικὲς ἰδιαιτέρους μορφές : α) τὴν Κρητικὴν, β) τὴν Ἑλλαδικήν, γ) τὴν Κυπριακὴν, καὶ δ) τὴν Ἑλληνικὴν.

α) Ἡ κρητικὴ γραφὴ εἶναι εἰκονογραφικὴ (ιερογλυφικὴ) καὶ γραμμικὴ μὲ τὰ συστήματα Α καὶ Β. Χιλιάδες ἐπιγραφές ἀνακαλύφθηκαν ἀπὸ τὸν Evans κατὰ τὶς ἀνασκαφές, ποὺ ἐγίναν στὴν Κρήτη τὸ 1900 στὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Κνωσοῦ· τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ οἱ Ἴταλοι Halbherr, Pernier, Savignoni καὶ Palibeni ἀνακάλυψαν τὰ ἀνάκτορα τῆς Φαιστοῦ, κι ἀργότερα ἄλλοι ἀρχαιολόγοι ξένοι καὶ Ἕλληνες ἀνέσκαψαν τὴ Βασιλικήν, τὴ Μόχλον, τὰ Γκουρνιά, τὸ Ψυχρὸ, τὴ Ζάκρο κι ἄλλες πολλὲς μινωϊκὲς πολιτείες· ἔτσι βρέθηκαν ἅπειρες σφραγίδες καὶ πήλινες πινακίδες μὲ ἐπιγραφές, ποὺ οἱ χαρακτῆρες τῶν γραφικῶν τοὺς συμβόλων ἑμοιοῦσαν μὲ τὰ ἱερογλυφικὰ εἰκονογραφήματα τῶν Αἰγυπτίων².

β) Ἄλλη γραφὴ προελληνικὴ ἐπίσης, ποὺ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι συνέχεια τῆς κρητικῆς, εἶναι ἡ Ἑλλαδική· αὐτὴ ἦλθε στὴν Ἑλλάδα διὰ μέσου τῶν Κυκλάδων νήσων μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Κνωσοῦ, ποὺ συνέβηκε τὸ 1400 π.Χ.· εἶναι κρητικὴ γραμμικὴ Β γραφὴ. Ἐπιγραφές σὲ γραμμικὴ Β γραφὴ στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο βρέθηκαν στὴ Θήβα, στὸν Ὀρχομενόν, στὶς Μυκῆνες, στὴν Τίρυνθα, στὶς Κυκλάδες καὶ πάμπολλες τῶρα τελευταῖα στὴν Πύλο, στ' ἀνάκτορα τοῦ Νέστορα. Ἀξίζει νὰ μνημονεύσουμε ἐδῶ τὸ ὄνομα τοῦ περίφημου Ἑρρίκου Σλήμαν, ποὺ πρῶτος ἔφερε στὸ φῶς τὴν προϊστορικὴ ἐλληνικὴ πραγματικότητα μὲ τὶς ἀνασκαφές τῆς Τροίας τὸ 1870, τῶν Μυκηνῶν τὸ 1876 καὶ τῆς Τίρυνθας τὸ 1884.

γ) Ἡ Κυπριακὴ γραφὴ εἶναι συλλαβογραφικὴ· πιθανὸν κι αὐτὴ νὰ προῆλθε ἀπ' τὴν κρητικὴν, πιθανώτερο ὅμως νὰ εἶναι χετταϊκὴ ἢ ἀσσυριακὴ. Τὸ 1850 βρέθηκαν πολλὲς ἐπιγραφές ἐγγεγραμμένες πάνω σὲ λίθους, δακτυλιόλιθους, χαλκώματα, πήλινα ἀγγεῖα καὶ σὲ νομίσματα.

1. W. Durant, *ἔθ' ἀν. σ. 16.*

2. John Chadwick, *Γραμμικὴ Β (ἡ πρώτη ἐλληνικὴ γραφὴ)*, Ἀθῆναι 1962.

Ἡ κρητική καὶ ἡ ἑλλαδική γραφή, ἡ κρητο-μυκηναϊκή, ὅπως λέγονται κι ἄλλιῶς, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες τῶν γλωσσολόγων ἀκόμη δὲν διαβάστηκαν· ἂν καὶ τώρα τελευταῖα λέγεται, πὼς βρέθηκε τὸ «κλειδί» τους. Ἡ **Κυπριακή** ὅμως γραφή, ἐπεὶδὴ πολλές κυπριακὲς ἐπιγραφές, ἀπὸ κεῖνες ποὺ βρέθηκαν, ἦταν δίγλωσσες, δηλαδὴ παράλληλα μὲ τὰ κυπριακὰ ἦταν γραμμένες καὶ μὲ ἀντίστοιχα ἑλληνικὰ ἢ φοινικικὰ στοιχεῖα, διαβάστηκε. Ἀφορμὴ γιὰ τὸ «κλειδί» τῆς ἀποκρυπτογραφήσεως ἔδωσε πρῶτος ὁ ἄγγλος ἀσσυριολόγος Γεώργιος Smith τὸ 1872. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο εἶχε λυθῇ καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἱερογλυφικῆς γραφῆς τῶν Αἰγυπτίων μὲ βάση τὴ τρίγλωσση ἐπιγραφή τῆς «Στήλης τῆς Ροζέττης» ἀπὸ τὸν Champollion τὸ 1822· ἡ τρίγλωσση αὐτὴ στήλη ἦταν γραμμένη σὲ ἱερογλυφική, δημοτικὴ καὶ ἑλληνικὴ γλῶσσα.

19. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα μὲ τὴ μακραίωνη ἱστορικὴ τῆς ἐξέλιξη ἔπαθε πολλὰ διαφοροποιήσεις κι ἀλλαγές· μὲ βάση τὶς σπουδαιότερες ἀπ' αὐτὲς διαιρεῖται σὲ ἔξι μεγάλες περιόδους:

α) Στὴν **πρωτοελληνική**, ποὺ ἀνάγεται στὴν τρίτη χιλιετηρίδα π.χ. Στὴν περίοδο αὐτὴ ἀνήκει ἡ γλῶσσα, ποὺ μιλοῦσαν οἱ **Ἕλληνες**, πρὶν ἔλθουν ἀκόμη στὴν Ἑλλάδα, μὰ καὶ ἡ γλῶσσα, ποὺ μιλοῦσαν μετὰ τὴν κάθοδό τους καὶ τὴν ἐγκατάστασή τους ἐδῶ μέχρι τοὺς ὁμηρικοὺς χρόνους (3000 - 1000 π.χ.).

β) Στὴν **ἀρχαία ἑλληνική**, ποὺ συμπεριλαμβάνεται στὰ χρονικὰ ὅρια μετὰ τοῦ Ι' π.χ. καὶ τοῦ Γ' π.χ. αἰῶνα. Ἐδῶ ἀνήκουν ὅλα τὰ τυπικὰ ἰδιώματα, ποὺ καλοῦνται διάλεκτοι, καὶ ποὺ οἱ σημαντικώτερες εἶναι ἡ **αἰολική**, ἡ **ἰωνική**, ἡ **ἀχαική**, ἡ **δωρική** καὶ ἡ **ἄττική**. Ἡ ἄττικὴ διάλεκτος εἶναι ἡ πιὸ σπουδαία ἀπ' ὅλες, γιὰτὶ εἶναι ἡ διάλεκτος τῶν Ἀθηναίων, ποὺ σ' αὐτὴ γράφτηκαν τὰ περισσότερα ἀθάνατα λογοτεχνικά, ἐπιστημονικά καὶ φιλοσοφικά ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαιότητος (1000 - 300 π.χ.).

γ) Στὴν **Ἀλεξανδρινὴ ἢ ἑλληνιστικὴ κοινὴ**· αὐτὴ περιλαμβάνει 6 αἰῶνες, ἀπὸ τὸν Γ' π.χ. μέχρι καὶ τὸν Γ' μ.χ. αἰῶνα (300 π.χ. - 300 μ.χ.). Στὴν περίοδο αὐτὴ ἀνάγονται καὶ οἱ ρίζες τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης· συντελοῦνται οἱ πρῶτες **φωνητικὲς**, **τυπικὲς** καὶ **συντακτικὲς μεταβολές**, στὴν ἀρχὴ ἀνεπαίσθητες, σιγὰ - σιγὰ ὅμως οὐσιαστικώτερες.

1. Μ. Τριανταφυλλίδης, *Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ* (τῆς δημοτικῆς), ἐν Ἀθήναις 1941, σ. 1 κέξ.

Ὡς πρὸς τὴ φωνητικὴ πολλὰ ἀρχαῖα φωνήεντα, δίφθογγοι καὶ σύμφωνα ἀποκτοῦν τὴ σημερινή τους περίπου προφορά· ὁ τονισμὸς ἀπὸ μουσικὸς προσωδιακὸς γίνεται δυναμικός, δηλαδὴ καθαρὰ τονικός.

Μεταβολὲς γίνονται καὶ στὸ τυπικὸ μέρος· ἐξαφανίζεται ὁ δυϊκὸς ἀριθμὸς, ἡ εὐκτική ἐξασθενίζει μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, τὰ ἀττικόκλιτα ὀνόματα καὶ τὰ εἰς «μι» ρήματα διαφοροποιοῦνται· πολλοὶ τύποι χρόνων, ἐγκλίσεων, ἀνωμάτων κλίσεων ἀφομοιοῦνται ἀναλογικὰ σὲ ὁμαλότερους κοινούς τύπους.

Μὰ καὶ στὴ σύνταξη ἡ ἔκφραση καὶ ἡ διατύπωση ἀλλάζει· ἡ γλῶσσα γίνεται πιά ἀναλυτικώτερη καὶ ἀπλούστερη· ἡ συνθετικὴ καὶ συμπεπικνωμένη μορφή της ἀναλύεται· οἱ ἐμπρόθετες πτώσεις καὶ οἱ προθέσεις πολλαπλασιάζονται.¹ Δυστυχῶς ὁ ἀττικισμὸς (ἡ μίμηση ἀρχαίων προτύπων ὡς πρὸς τὴ γλῶσσα κυρίως, ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενο), ποὺ παρουσιάζεται στὴν περίοδο αὐτή, ἂν δὲν ἐσταμάτησε τὴν ὁμαλὴ ἐξέλιξη τῆς γλώσσης, εἶχε τουλάχιστο σὰν ἀποτέλεσμα νὰ καθυστερήσῃ σημαντικὰ τὴν πρόοδό της.

δ) Στὴ μεσαιωνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὸ Γ' μ.Χ. αἰῶνα μέχρι τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους (300 μ.Χ. - 1453 μ.Χ.). Κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ ἡ προσπάθεια τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, στὸ λόγιο γραπτὸ κυρίως λόγο, εἶχε σὰν συνέπεια, ὅπως τονίσαμε καὶ παραπάνω, τὴ στασιμότητα τῆς λογοτεχνικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς πνευματικῆς γενικὰ κινήσεως τοῦ λαοῦ μας.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως ἡ ἀναγέννηση τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως μὲ τὸν ἀκριτικὸ κύκλο κατὰ τὸ ΙΒ' αἰῶνα δίνει καινούργια ζωὴ καὶ ἀνθησὶ στὴ νεώτερη λογοτεχνία.

ε) Στὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας (1453 - 1821) καὶ στ) Στὴ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὸ 1921 μέχρι σήμερα.

Γιὰ τὶς δύο τελευταῖες περιόδους καὶ γενικώτερα ἀπὸ τὸ Ι' μ.Χ. αἰῶνα καὶ μετὰ θὰ γίνῃ λόγος παρακάτω. (βλ. § 27 κέξ).

20. Ἡ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας²

1. Ἀρ. Καμπάνη, *Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας*, ἔκδ. Δ', Ἀθήναι, σ. 8 κ.έξ.

2. Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου, *Στοιχεῖα Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, ἐν Ἀθήναις 1938, σ. 7 κέξ.

ἀκολουθεῖ κάπως διαφορετική διαίρεση· τὴν ἱστορική ἐξέλιξη τοῦ γραπτοῦ λογοτεχνικοῦ λόγου τὴ διαιρεῖ σὲ ἑπτὰ (7) περιόδους.

α) Στὴν **ποιητική**· ἀπὸ τὴν προομηρική περίπου ἐποχὴ μέχρι τὸ τέλος τῶν Περσικῶν πολέμων (1000 - 479 π.Χ.). Ἡ περίοδος αὕτη περιλαμβάνει τὴν προομηρική ποίηση, τὰ ἔπη τοῦ **Ὁμήρου**, τὴ διδακτικὴ ποίηση τοῦ **Ἡσιόδου** τὴν ἐλεγειακὴ, μελικὴ καὶ χορικὴ ποίηση, καὶ γενικὰ τὸν ἐπικὸ καλούμενο κύκλο, ὡς καὶ τὴ λυρική καὶ ἐπιγραμματικὴ ποίηση.

β) Στὴν **ἀττική ἢ κλασσική**· ἀπὸ τὸ τέλος τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τὸ θάνατο τοῦ **Μ. Ἀλεξάνδρου** (479 - 323 π.Χ.). Ἡ περίοδος αὕτη περιλαμβάνει τὴ δραματικὴ ποίηση, τὴν ἀττικὴ παλαιὰ καὶ μέση κωμῳδία καὶ τὸν κλασσικὸ πεζὸ λόγον (ἱστορία, ρητορία, φιλοσοφία)· περιλαμβάνει ἀκόμη καὶ τὴ νέα ἀττικὴ κωμῳδία τοῦ **Μενάνδρου** (342 - 292 π.Χ.).

γ) Στὴν **ἐλληνιστικὴ ἢ ἀλεξανδρεωτικὴ**· ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ **Μ. Ἀλεξάνδρου** μέχρι τὴν τελειωτικὴν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς **Ρωμαίους** (323 - 446 π.Χ.). Τὰ σπουδαιότερα ἔργα, ποὺ διεσώθηκαν ἀπ' τὴν περίοδο αὕτη εἶναι : τὸ ἡρωϊκὸ ἔπος « Ἀργοναυτικά » τοῦ **Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου**, ἀποσπάσματα τῆς ἐλεγειακῆς ποιήσεως καὶ τῶν ὕμνων τοῦ **Καλλιμάχου** τοῦ **Κυρηναίου**, ἡ βουκολικὴ ποίηση τοῦ **Θεοκρίτου**, καὶ πολλὰ ἐπιγράμματα· ἐπίσης μερικὰ ἀποσπάσματα τῆς νέας ἀττικῆς κωμῳδίας τοῦ **Φιλήμονος** καὶ τοῦ **Μάχωνος**, καθὼς καὶ μερικοὶ « μῖμοι » τοῦ **Ἡρόνδα** τοῦ **Κώου** καὶ τοῦ **Φοίνικος** τοῦ **Κολοφωνίου**.

Ὁ πεζὸς λόγος συνεχίζεται μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἱστορίας καὶ τῆς κυρίως Γραμματικῆς. Σπουδαῖα ἱστορικὰ ἔργα εἶναι : τοῦ **Βηρωσσοῦ** τὰ « Βαβυλωνιακά », τοῦ **Μανέθωνος** τὰ « Αἰγυπτιακά », τοῦ **Μεγασθένους** τὰ « Ἰνδικά » καὶ πρὸ παντὸς τὸ ἔργο « Ἱστορία » τοῦ **Πολυβίου** τοῦ **Μεγαλοπολίτου** (205 - 120 π.Χ.), καὶ ἡ « Γεωγραφία » τοῦ **Ἐρατοσθένους** τοῦ **Κυρηναίου**.

Οἱ σπουδαιότεροι γραμματικοὶ ἦταν ὁ **Ἀριστοφάνης** ὁ **Βυζάντιος** (262 - 185 π.Χ.) ὁ **Ἀρίσταρχος** ὁ **Βυζάντιος** (220 - 145 π.Χ.), καὶ ὁ **Ἀπολλόδωρος** ὁ **Ἀθηναῖος** (περὶ τὰ μέσα τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνα).

δ) Στὴν **ἐλληνορρωμαϊκὴ**· ἀπὸ τὴν κατὰληψη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ

τούς Ρωμαίους μέχρι τὴν ἰδρυση τῆς Κωνσταντινουπόλεως (146 π.Χ. - 330 μ.Χ.).

Τὰ «Ἀλγευτικά» τοῦ Ὀππιανοῦ ἀπὸ τὴν Κιλικία εἶναι ἴσως τὸ μόνο ἀξιόλογο διδακτικὸν περιεχομένου ἔπος, ποῦ διασώθηκε. Ὡς πρὸς τὸν περὶ λόγου ἀξιόλογοι εἶναι: ὁ γραμματικὸς Διονύσιος ὁ Θραξ (170 - 90 π.Χ.), Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὁ Ἰώσηπος, Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεὺς (46 - 120 μ.Χ.), ὁ Φλάβιος Ἀριανὸς (95 - 180 μ.Χ.), Ἀππιανὸς ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Κάσσιος ὁ Δίων (155 - 235 μ.Χ.), Ἡρωδιανὸς ὁ Σύρος (170 - 240) ὁ Πausanias, Λουκιανὸς ὁ Σαμοσατεὺς, Λογγίνος ὁ Κάσσιος, καὶ τὰ μυθιστοριογραφικὰ ἔργα: τὰ «Βαβυλωνιακὰ» Ἰαμβλίου τοῦ Συρίου, τὰ «Ἐφesiaκὰ» Ξενοφῶντος τοῦ Ἐφεσίου, τὰ «Αἰθιοπικὰ» Ἡλιοδώρου τοῦ Ἐμεσηνοῦ, τὸ «Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα» τοῦ Ἀχιλλέως Τατίου, τὸ «Τὰ κατὰ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόην» Χαρίτωνος τοῦ Ἀφροδισιέως, καὶ τὸ «Τὰ κατὰ Δάφνην καὶ Χλόην» Λόγγου τοῦ Λεσβίου.

ε) Στὴ Βυζαντινὴ ἀπὸ τὴν ἰδρυση τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τὴν ἄλωσίν της ἀπὸ τοὺς Τούρκους (330 π.Χ. - 1453 μ.Χ.). Ἀξιόλογα ἔργα κατὰ τὴ Βυζαντινὴ περίοδο ἔχουμε πάμπολλα. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις ἔχει τὸν Πίνδαρό της, τὸν Ρωμανὸ τὸν Μελωδό, καὶ τὸν Ἰωάννη Δαμασκηνό, ποῦ θεωρεῖται ὡς συγγραφέας τοῦ «Ὁκτωήχου».

Τὰ μαρτυρολόγια καὶ οἱ βίοι ἀγίων ἔχουν τὴ θέσιν τους στὸ βυζαντινὸ περὶ λόγου· τὰ ἔργα τῶν Πατέρων τῆς ἐκκλησίας θεωροῦνται ἰσάξια τῶν ἀρχαίων. Τὸ «Περὶ κτισμάτων» ἱστορικὸν ἔργον τοῦ Προκοπίου εἶναι περίφημον· ἀκολουθοῦν ἡ «Ἀλεξιάδα» τῆς Ἀννῆς Κομνηνῆς, τὰ ἔργα τοῦ Νικηφόρου Γρηγορά, τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, τοῦ Λαονίκου Χαλκοκονδύλη, τοῦ Δούκα, τὸ «Χρονικόν» τοῦ Γεωργίου Φραντζῆ, τὸ «Λεξικόν» τοῦ Σουΐδα, «Αἱ παρεμβολαὶ εἰς Ὀμήρου Ὀδύσσειαν καὶ Ἰλιάδα» τοῦ Εὐσταθίου κ.τ.λ.

στ) Στὴ μεταβυζαντινὴ ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάστασιν (1453 - 1821).

καὶ ζ) Στὴ νεοελληνικὴ περίοδο ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν μέχρι σήμερα.

Για τις δύο τελευταίες περιόδους θα γίνη ἑκτενέστερος λόγος στήν « Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησι ».

21. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παραπάνω διαίρεση, ποὺ εἶναι κάπως ἀναλυτικὴ, ὑπάρχει καὶ γενικώτερη· κατὰ τὴ διαίρεση αὕτὴ τὰ γραπτὰ λογοτεχνικά ἔργα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους διαίρουνται σὲ τρεῖς (3) μεγάλες περιόδους :

α) Στὴν Ἀρχαία· ἀπὸ τοὺς παλαιστοτάτους χρόνους μέχρι τὸν Γ' μ.Χ. αἰώνα, ὅταν ἰδρύθηκε ἡ Κωνσταντινούπολη (1000 π.Χ. - 330 μ.Χ.).

β) Στὴ Μεσαιωνικὴ ἢ Βυζαντινὴ· ἀπὸ τότε, ποὺ ἰδρύθηκε ἡ Κωνσταντινούπολη, μέχρι ποὺ τὴν κατέλαβαν οἱ Τοῦρκοι (330 μ.Χ. - 1453 μ.Χ.).

γ) Στὴ Μεταβυζαντινὴ καὶ Νεωτέρα· ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι σήμερα (1453 - σήμερα).

22. α) Τὴν Ἀρχαία Φιλολογία (1000 π.Χ. - 330 μ.Χ.) γενικὰ μποροῦμε νὰ τὴν χαρακτηρίσουμε ὡς ἑξῆς :

1) Ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν τῆς μορφήν. Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς εἶναι τὸ « ὕψος »· τὸ ὕψος¹ θεωρεῖται στοιχεῖο ἀπαραίτητο στὴν Ἀρχαία Λογοτεχνία καὶ διαμορφώνει τὸν λόγο σὲ ὑπέροχη καὶ τέλεια μορφή· ἔγκειται κυρίως στὴν « ἔνταση » τῆς φράσεως καὶ στὴν « ἔμφαση » τοῦ λόγου. Πηγὲς τοῦ ὕψους εἶναι ἡ ἐπιτυχημένη καὶ πλούσια χρῆσις δυνατῶν νοημάτων, τὸ ἐνθουσιαστικὸ καὶ διονυσιακὸ σφοδρὸ πάθος, ὁ πλοῦτος τῶν σχημάτων, ἡ ἰσχυρὴ φράσις καὶ ἡ σύνθεσις κατὰ τέτοια τρόπον, ποὺ νὰ παίρνη ὁ λόγος ἀξία καὶ μεγαλοπρέπεια.

Ἄλλα χαρακτηριστικὰ εἶναι ἡ ἀκρίβεια τῆς λέξεως, ἡ λιτότητα τῆς φράσεως, ἡ ἀρμονία καὶ συμμετρία τοῦ λόγου, ἡ ἔκστασις, καὶ ἡ συνθετικὴ ἐνότητα τοῦ ὕψους.

2) Ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς μορφήν, δηλαδὴ τὸ περιεχόμενον παρατηροῦμε : τὴν ἀντιμετώπισιν καὶ ἀνάπτυξιν μεγάλων προβλημάτων τῆς ζωῆς, τὴν δραματοποίησιν ὑψηλῶν διανοημάτων, τὴν ἀντικειμενικὴν προβληματοποίησιν ὄντολογικῶν καὶ γνωσιολογικῶν θεωριῶν, τὴν ἐπιστημονικὴν θεμελίωσιν, ποὺ ἐπήγαγε ἀπὸ τὴν

1. Διογενεσιου ἢ Δογγίνου, Περὶ ὕψους (μετάφρασις Δ. Κινουπούλου), Ἀθήνα 1933, σ. 23.

υποκειμενικότητα τῶν σοφιστῶν, τὴν ἐμβάθυνση στὶς ἠθικὲς φιλοσοφικὲς ἰδέες, τὴν ἀνάπτυξη πολιτικῶν καὶ πολιτειακῶν ἀπόψεων, τὴν ἀμερόληπτη ἀφήγηση ἱστορικῶν γεγονότων, τὴ ρητορικὴ θεματοποίηση ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων υποθέσεων, καὶ γενικὰ τὴν πρωταρχικὴ μορφή καὶ τὸ πρότυπο πνευματικὸ, ἐπιστημονικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ ὕλικὸ γιὰ κάθε ἀνθρώπινη δραστηριότητα καὶ δημιουργία.

β) Ἀντίθετα ἡ **Μεσαιωνικὴ περίοδος** (330 μ.Χ. - 1453 μ.Χ.), χαρακτηρίζεται :

1) Ὡς πρὸς τὴ μορφή της γιὰ τὴ μίμηση τῶν ἀρχαίων προτύπων τόσο στὴ γλῶσσα, ὅσο καὶ στὰ ἐκφραστικὰ μέσα· γιὰ τὴν ἔλλειψη πρωτοτυπίας· γιὰ τὴν δουλικότητα στὸ θρησκευτικὸ πάθος.

Διέπεται ἀπὸ μιὰ ἐνδόμυχη θρησκευτικὴ καὶ παθητικὴ κατάσταση μέχρι βαθμοῦ μυστικοπαθείας· ἡ φαντασία καὶ ἡ περιττολογία ὀργιάζουν· ἡ πλοκὴ τῶν γεγονότων καὶ τῶν γνώσεων γίνεται χωρὶς καμιὰ οἰκονομία καὶ ἐνότητα.

2) Ὡς πρὸς τὸ **περιεχόμενο** γιὰ τὸ διάχυτο γενικὰ θρησκευτικὸ στοιχεῖο, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες περιπτώσεις, ὅταν πρόκειται γιὰ **χρονικὰ ἢ ἱστορίες**, ἢ σπανιότερα γιὰ **ἔργα γραμματικῆς ἢ ἄλλης ἐπιστημονικῆς φύσεως**.

Φυσικὰ θὰ ἦταν ἄδικο νὰ μείνουμε στὸν ἀρνητικὸ αὐτὸ καὶ μόνο χαρακτηρισμὸ τῆς Μεσαιωνικῆς Φιλολογίας· ὑπάρχουν καὶ ἔργα ὑψηλὰ καὶ πρωτότυπα ἰσάξια τῶν κλασσικῶν χρόνων. Τέτοια ἔργα βρίσκουμε στὴν **Ἐκκλησιαστικὴ ποίηση**, στοὺς **Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας** καὶ ἄλλοι.

Στὰ ἔργα αὐτὰ τὸ διονυσιακὸ πάθος ἀντικατεστάθηκε ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸ πάθος· ἡ ἱεράρχηση τῶν ἀξιῶν ἀπ' τὴ θρησκευτικὴ ἀξιολόγηση τῆς ἀρετῆς· καὶ τὸ ὑψηλὸ τῶν νοημάτων ἀπὸ τὸ Θεῖο λόγο.

Π Ι Ν Α Ε 3ος

ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΟΔΟΥΣ

α) Περίοδοι Έλληνικής γλώσσας

- α) Πρωτοελληνική (3000-1000 π.Χ.)
β) Αρχαία Έλληνική (1000-300 π.Χ.)
γ) Έλληνική ή Αλεξανδρινή
(300 π.Χ. - 300 μ.Χ.)
δ) Μεσαιωνική (300-1453 μ.Χ.)
ε) Η τῆς Τουρκοκρατίας (1453-1821)
στ) Η νέα Έλληνική (1821 - σήμερα)

β) Περίοδοι Έλληνικής φιλολογίας

- κ) Ποιητική 1000-479 π.Χ.)
β) Κλασσική ή Αττική (479-323 π.Χ.)
γ) Έλληνιστική (323-146 π.Χ.)
δ) Έλληνορωμαϊκή (146 π.Χ.-330 μ.Χ.)
ε) Βυζαντινή (330-1453 μ.Χ.)
στ) Μεταβυζαντινή (1453-1821 μ.Χ.)
ζ) Νεοελληνική (1821 - σήμερα)

Β'. ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Ι. ΕΝΝΟΙΑ — ΟΡΙΣΜΟΣ

23. Ποιά είναι η ουσία, η υπόσταση και η ύψη του μαθήματος των «Νέων Έλληνικών»; Τί έννοοῦμε μὲ τὸν ὄρο «Νέα Έλληνικά» καὶ ποιὸ τμῆμα τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος πραγματεύεται; Ἐὰν εἶναι ἐπιστημονικὸ μάθημα καὶ μόνο, σὲ ποιοὶ εἶδος ὑπάρξεως ἀναφέρεται: στὸ νοητό, στὸ φαινομενικὸ ἢ στὸν αἰσθητὸ κόσμον τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος (τοῦ real)¹; Εἶναι βιωματικὴ λογοτεχνικὴ ἀξία καὶ ἀνήκει στὸν κόσμον τῶν ἀξιῶν, ποὺ κατὰ τὸν Max Scheler (1874-1925) θεωρεῖται ὡς «ἰδεωδῶς ὑφιστάμενος», ἢ εἶναι μιὰ ἐντεχνη φιλολογικὴ προσφορά;

α) Ἡ πρωταρχικὴ οὐσία τοῦ μαθήματος ἔγκειται στὸ νεοελληνικὸ λόγον, στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα. Ὑπόσταση καὶ προϋπόθεση ἔχει τὸ βασικὸ ἀρθρωτικὸ σύστημα, καὶ τὸ μερισμὸ τῆς φωνῆς σὲ μικρότερα μελίσματα². Ὑψὴ καὶ ἐπιτεύξιμο σκοπὸ τὴν ὀρθὴ ἐκμά-

1. Ο κ. Ν. Μάργαρις στὴ Διδακτικὴ τῶν Μαθηματικῶν καὶ Φυσικῶν Μαθηματικῶν Ἀθῆναι, 1962, σ. 95, γράφει περὶ τὸν ἐξῆς: Κάθε ἐπιστήμη ἀσχολεῖται μὲ ἓνα ἐνιαῖο σύστημα γνώσεων, ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ τρία εἶδη τῆς ὑπαρξεως: α) «Τὸ Πραγματικὸ» (real): ἐδῶ τὸ σύστημα τῶν γνώσεων τὸ ἀποτελοῦν συγκεκριμένα ἀντικείμενα, ποὺ ὑποπίπτουν ἅμεσα ἢ ἔμμεσα στὶς αἰσθήσεις μας. β) «Τὸ Φαινομενικόν»: ἐδῶ ἂν καὶ ὑπάρχουν συγκεκριμένα ἀντικείμενα, ὅμως αὐτὰ δὲν εἶναι τὰ ἅμεσα ὄλικά, τὰ πραγματικά, ἀλλὰ ἡ φαινομενικὴ τους εἰκόνα, τὸ εἶδωλό τους: π.χ. ἡ Τεχνοκριτικὴ ἐπιστήμη ἐξετάζει τὰ εἶδωλα, ποὺ ἀπεικονίζονται στὴν τέχνη, καὶ ὄχι αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ ἀντικείμενα. γ) «Τὸ ἰδεωδὲς ἢ νοητό»: ἐδῶ δὲν ὑπάρχουν οὔτε συγκεκριμένα ἀντικείμενα οὔτε τὰ εἶδωλά τους, ἀλλὰ τὸ σύστημα τῶν γνώσεων ἀναφέρεται σὲ ἀφηρημένους ἔννοιες: τέτοιες εἶναι οἱ μαθηματικὲς, οἱ λογικὲς, οἱ ἀξιολογικὲς ἔννοιες κ.τ.λ.

2. Κ. Γεωργιάδης, Εἰδικὴ Διδακτικὴ (Σημειώσεις παραδόσεων), Ἀθῆναι 1958, σ. 70.

θηση τῆς μητρικῆς γλώσσης, τῆς γλώσσης τοῦ παπποῦ καὶ τῆς γιαγιάς, τῆ δημιουργία γλωσσικοῦ συναισθήματος¹, τὴν κατανόηση τῶν σημασιῶν τῶν λέξεων, καὶ τέλος τὴν δυνατότητα τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἰδιοτύπου προσωπικότητος τῶν μαθητῶν μετὸ μέσο ἰδίως τῆς ἐκφράσεως.

β) Ὁ γραπτὸς λόγος, μὰ καὶ ὁ προφορικὸς τώρα τελευταῖα, εἶναι μιὰ ἀντικειμενοποιημένη, ἀποκρυσταλλωμένη μορφή τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος· εἶναι ὁ πνευματικὸς, ὁ ἐπιστημονικὸς καὶ ὁ καλλιτεχνικὸς ἐκπεφρασμένος κόσμος τῶν ἰδεῶν, τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν μιᾶς κοινότητος, ἐνὸς λαοῦ, ἐνὸς ἔθνους. Ὁ γραπτὸς λόγος εἰδικώτερα εἶναι ἀκόμη ἓνα ὄργανο ὑλοποιήσεως τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν· ἓνα μέσο προβολῆς τοῦ ἐγώ, μιὰ ἐνστικτώδης ὁρμή κοινωνικῆς ἀναγνωρίσεως καὶ ἐπιβολῆς τοῦ ἑαυτοῦ μας, τῶν σκέψεών μας πρὸς τοὺς ἄλλους. Εἶναι τὸ μέσο μεταδόσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ.

γ) Συνακόλουθα ὅμως ὁ προβαλλόμενος ρητορικὸς, λογοτεχνικὸς, λαογραφικὸς, τεχνοκριτικὸς, φιλολογικὸς, ἐπιστημονικὸς, καλλιτεχνικὸς, πνευματικὸς κ.τ.λ. γλωσσικὸς πλοῦτος ἀντικειμενοποιεῖται στὸν κόσμον τῶν ἀξιῶν καὶ ὑπόκειται στὰ μέτρα τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας. Τὸ κάθε του εἶδος δηλαδὴ παίρνει μιὰ ἱεραρχικὴ διαβάθμιση στὴν ἀντίστοιχη περιοχὴ² τοῦ κόσμου τῶν ἀξιῶν, ποὺ ἀνήκει,

1. «Γλωσσικὸ συναισθημα» ἐννοοῦμε τὴν ἀπόκτηση ἰκανότητος τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀντιλαμβάνεται μετὸ αὐτὴ γνώως (ἀλλὰ καὶ μετὸ μάτι νοητὰ) κάθε γλωσσική, λεκτικὴ ἢ συντακτικὴ ἀνωμαλία τοῦ γραπτοῦ ἢ προφορικοῦ λόγου, ὥς καὶ νὰ προσδιορίξῃ συγχρόνως τὴν αἰσθητικὴ ἢ ἀντιαισθητικὴ ἀξία του (βλ. § 53, ζ).

2. Οἱ σπονδαιότερες ἀξιολογικὲς περιοχὲς τοῦ «Κόσμου τῶν ἀξιῶν» εἶναι ἐπτὰ (7) : α) ἡ αἰσθησιακὴ με θετικὴ ἀξία τὸ «εὐάρεστον» καὶ ἀρνητικὴ ἀξία (ἀπαξία) τὸ «δυσάρεστον», β) ἡ βιολογικὴ με θ.ἀ. τὸ «εὐγενές» καὶ ἀρν.ἀ. τὸ «ἀγενές» (χρδαῖον), γ) ἡ οἰκονομικὴ με θ.ἀ. τὸ «ὠφέλιμον» καὶ ἀρν. ἀ. τὸ «μὴ ὠφέλιμον», δ) ἡ καλλιτεχνικὴ (αἰσθητικὴ) με θ.ἀ. τὸ «αἰσθητικόν» καὶ ἀρν.ἀ. τὸ «μὴ αἰσθητικόν», ε) ἡ ἐπιστημονικὴ με θ.ἀ. τὸ «ἀληθές» καὶ ἀρν.ἀ. τὸ «ψευδές», στ) ἡ ἠθικὴ με θ.ἀ. τὸ «ἀγαθόν» καὶ ἀρν.ἀ. τὸ «κακόν», καὶ ζ) ἡ θρησκευτικὴ με θ.ἀ. τὸ «ἄγιον» καὶ ἀρν. ἀ. τὸ «βέβηλον». Κ. Γεωργόπουλος, Φιλοσοφικὴ Ἠθικὴ (Σημειώσεις παραδόσεων), Ἀθήναι 1959 - 1960, σ. 17 κ.ἐξ.

κι ανάλογα αξιολογείται. Συγκεκριμένα τὸ περιλαμβανόμενο ὑλικὸ στὰ διάφορα « **Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα** » ὑπόκειται κυρίως στὰ μέτρα τῶν ἐπιστημονικῶν, τῶν αἰσθητικῶν καὶ ἠθικῶν ἀξιών.

24. Ἀρα τὸ μάθημα τῶν « **Νέων Ἑλληνικῶν** », μιὰ καὶ περιλαμβάνει στὴ γενικώτερή του μορφή ὅλο τὸ νεοελληνικὸ γλωσσικὸ θησαυρὸ, ἀναφέρεται σ' ὅλους σχεδὸν τοὺς πνευματικούς, καλλιτεχνικούς καὶ ἠθικούς τομεῖς τῆς νεοελληνικῆς δραστηριότητος· ἀναφέρεται ἀκόμη στὴν τέχνη καὶ στὴν τεχνικὴ, ὅχι βέβαια στὴν καθαρὴ ὑλική τους μορφή, ἀλλὰ στὴ φαινομενικὴ, ποὺ παίρνουν αὐτές, ὅταν ἐκφράζονται μὲ τὸ νεοελληνικὸ ἔντεχνο λόγο.

Ἔτσι μποροῦμε νὰ ποῦμε, πὼς τὸ μάθημα τῶν « **Νέων Ἑλληνικῶν** » ἀνήκει καὶ στοὺς τρεῖς κόσμους τῆς ὑπάρξεως: στὸν κόσμον τὸν πραγματικὸ (τοῦ real), γιατί ἔχει σὰν ἄμεσο ὑλικὸ ἀντικείμενο τὴ ζωντανὴ γλῶσσα, τὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ· στὸ φαινομενικὸ κόσμον τῆς ὑπάρξεως, γιατί ἀσχολεῖται μὲ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, λαϊκὴ τέχνη καὶ λαογραφικὴ παράδοση· καὶ στὸν ἰδανικὸν κόσμον, στὸν κόσμον τῶν ἀξιών, γιατί τόσον ἐκεῖνα, ποὺ μένουν σὰν παράδοση (ἥθη, ἔθιμα, δεισιδαιμονίες, μῦθοι, θρύλοι, παραμῦθια, παροιμίες κ.τ.λ.), ὅσο καὶ ἐκεῖνα, ποὺ κληρονομοῦνται σὰν γραπτὰ μνημεῖα τοῦ λόγου, ὑλοποιοῦνται ἢ ἀποκρυσταλλώνονται στὸ ἀντικειμενοποιημένο πνεῦμα τοῦ λαοῦ (Volks geist), καὶ ἔτσι μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου παίρνουν τὴν ἀξιολόγησή τους.

25. Τὸ μάθημα τῶν « **Νέων Ἑλληνικῶν** » ἔρχεται τῶρα νὰ διδάξῃ στοὺς μαθητὰς πρῶτα ἀπ' ὅλα τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου στὴν προφορικὴ ἢ στὴ γραπτὴ του ἐκφραση· τὸν τρόπο τῆς διεισδύσεως στὸ πνεῦμα καὶ στὴν ὑφὴ τοῦ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ· τὴ διαίσθησιν τοῦ ωραίου στὸ καλλιτεχνικὸ δημιούργημα· τὴν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου· τὸν τρόπο τῆς εὐρέσεως τῶν ἐκεῖ ὑπαρχουσῶν ἀξιών μὲ ἐπιτεύξιμον σκοπὸ τὴν ἀξιολογικὴν διάκρισιν ποιότητων, τὴν αἰσθητικὴν ἀναβίωσιν τῶν περιεχομένων, τὴ συγκίνησιν καὶ τὴν ἀγάπην γιὰ τὸ ὥραϊον, τὸ ἀληθινὸ καὶ ἠθικόν, τὴν ἐξευγένισιν τῆς λογικῆς τῆς καρδιάς, καὶ γενικὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἐναρθρώσεως τοῦ μαθητοῦ μέσα στὴν πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ κοινότητα, στὴν Tra-

ditio του Spranger, και την καλλιέργεια της αξιολογικής ευαισθησίας του· έρχεται ακόμη να αναπτύξη και την ιδιοτυπία της προσωπικότητας του μαθητού με το μέσο της έκφρασης. Έτσι μπορούμε τώρα να καταλήξουμε, πως το μάθημα των «Νέων Έλληνικών» είναι συνθέτου τύπου, επιστημονικού και γλωσσικού, αλλά συγχρόνως και εκτιμητικού τύπου¹.

26. Σύμφωνα με τα πάρα πάνω μπορούμε να όρίσουμε: ότι το μάθημα των «Νέων Έλληνικών» μάς διδάσκει κυρίως το πως να χρησιμοποιούμε όρθά τον προφορικό νεοελληνικό λόγο και να γράφουμε σωστά χωρίς βαρβαρισμούς και σολοικισμούς², αλλά με λιτότητα, ακρίβεια, κομψότητα και σαφήνεια την έντεχνη νεοελληνική γλώσσα· ακόμη μάς βοηθάει να κατανοήσουμε το νεοελληνικό πολιτισμό κι έτσι να έναρ-
θρωθούμε στο αντικειμενοποιημένο και αποκρυσταλλωμένο πνεύμα του λαού³, να αποκτήσουμε έθνοπρεπή και ήθικη μόρ-

1. Κατά τον Morisson, τον μεγαλύτερο άμερικανό παιδαγωγό, τα μαθήματα διακρίνονται στους εξής πέντε τύπους: α) Τύπου 'Επιστημονικού· εδώ ή επίγνωση των φαινομένων επιδιώκεται με βάση την αιτιοκρατική άποψη (αίτιο - αποτέλεσμα)· μαθήματα επιστημονικού τύπου είναι: τα φυσικά, μαθηματικά, χημεία, βιολογία, γραμματική και συντακτικό. β) Τύπου 'Εκτιμητικού· εδώ πρόκειται για εκτιμητική ικανότητα και καλλιέργεια της συναισθηματικής και αξιολογικής ευαισθησίας του μαθητού· μαθήματα εκτιμητικού τύπου είναι ή μουσική, ή σύνθεση, ή ζωγραφική, ως τέχνη, και ή λογοτεχνία. γ) Γλωσσικού τύπου· εδώ διδάσκεται ο τρόπος της έκμαθής της μιās γλώσσας και ή πρακτική χρήση και κατοχή αυτής. δ) Τεχνικού - Πρακτικού τύπου· εδώ ανήκουν μαθήματα πρακτικά, που μαθαίνει όμως ο μαθητής συγχρόνως και την αιτία του χειρισμού της τέχνης, και ε) Πρακτικού τύπου· εδώ ο μαθητής διδάσκεται, πως γίνεται κάτι, χωρίς να μαθαίνει και γιατί γίνεται. Κ. Γεωργιούλη, Γενική Διδακτική (Σημειώσεις παραδόσεων), 'Αθήναι 1959, σ. 55 κ.έξ.

2. «Βαρβαρισμός» λέγεται το γραμματικό, «σολοικισμός» το συντακτικό σφάλμα.

3. «Και το σπουδαιότατον πάντων ή γλώσσα είναι το μέσον, δια του οποίου επιτυγχάνεται ή προσαρμογή του ατόμου προς το αντικειμενικόν πνεύμα της κοινότητος, εις την οποίαν ζή και μέλλει να δράση, διότι δι' αυτής αποκτά τις την μαγικήν κλειδα, δια της οποίας δύνανται ο κάτοχός της να ανοίξη τας θύρας του ανθρώπινου πνεύματος και να εισέρχεται εις τας περιοχάς της γνώσεως και του πολιτισμού». Α. Τσίριμπα, ένθ' άν. σ. 28.

φωση, και να αναπτύξουμε την ιδιοτυπία της προσωπικότητός μας.

Γι' αυτό, για να είναι ολοκληρωμένη ή διδασκαλία του μαθήματος των «**Νέων Έλληνικών**», πρέπει να διδάσκουμε, εκτός βέβαια απ' τα προσφερόμενα κείμενα των «**Νεοελληνικών Αναγνώσμάτων**», κι άλλα ακόμη βοηθητικά κείμενα, όπως τη **Γραμματική**, το **Συντακτικό**, την **Όρθογραφία** της νεοελληνικής γλώσσας, στοιχεία **Γλωσσολογίας**, **Μετρικής**, **Αισθητικής του Λόγου**, **Λαογραφίας** και **Κριτικής**, την **Ιστορία** της νεοελληνικής **Τέχνης** και της **Φιλολογίας**, την **Ανάλυση** και τη **Σύνθεση**, και το ιδιαίτερο έκφραστικό μάθημα των **Εκθέσεων**.

Ο σοφός μας διδάσκαλος κ. **Γεωργούλης** δίνει τον εξής συγκεκριμένο ορισμό για το σκοπό του μαθήματος των «**Νέων Έλληνικών**»: «**Σκοπός του μαθήματος είναι ή δια της διδασκαλίας της γλώσσας και της φιλολογίας ενάρθρωσις του παιδιοῦ εἰς τὸ πνεῦμα της Ἑλληνικῆς κοινότητος μετὰ συγχρόνου ἀναπτύξεως, ιδίως διὰ της ἐκφράσεως, της ιδιοτυπίας της προσωπικότητός του**»¹.

II. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

27. Τα «**Νέα Έλληνικά**» ως μάθημα στα σχολεία εισήχθηκε το 1884 πρώτα στη **Δημοτική Εκπαίδευση** από τον τότε τμηματάρχη και επιθεωρητή των Δημοτικών Σχολείων **Ν. Πολίτη** (1852 - 1921), τον μετέπειτα καθηγητή του Πανεπιστημίου της Φιλολογίας· στα **Γυμνάσια** εισήχθηκε το 1909, όταν ήταν Υπουργός της Παιδείας ο **Σπ. Μαννόπουλος**, με εισηγητή τον **Γ. Δροσίνη**, τον γνωστό ποιητή.

Γενικά ή διδασκαλία των μητρικών γλωσσών όλων των Ευρωπαϊκών κρατών άργησε να εισαχθῇ στα Σχολεία της Δύσεως και τουτο, γιατί ή **Καθολική Έκκλησία** ήθελε να χρησιμοποιήση τη Λατινική γλώσσα ως μέσο και όργανο ένοποιήσεως και συγκροτήσεως ενός παγκοσμίου κράτους με άρχηγό τον **Πάπα**.

1. Κ. Γεωργούλης, *Ειδική Διδακτική*, ένθ' άν. σ. 72.

Χρειάστηκαν οί προσπάθειες τῶν ρεαλιστῶν παιδαγωγῶν Ratke (Ρατιχίου 1571 - 1635) καὶ **Κομενίου** (1592 - 1670) τὸν 12' αἰῶνα, καὶ ἡ εἰσηγητικὴ ἔκθεσι (1812) γιὰ τὴ **Γερμανία** τοῦ δημιουργοῦ τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας Fr. Wolf (1579 - 1824), γιὰ ν' ἀρχίσῃ στὰ σχολεῖα ἡ διδασκαλία τῶν μητρικῶν γλωσσῶν. Ἐξαίρεση μόνο ἔγινε στὴ **Γαλλία**· ἐκεῖ ἀπ' τὸ 1523 εἶχε εἰσαχθῇ μὲ κρατικὸ διτάγμα ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσας, ἀν καὶ ὡς ὄργανο διδασκαλίας γιὰ ὅλα τὰ μαθήματα ἀντὶ τῆς λατινικῆς, ὠλοκληρώθηκε καὶ στὴ Γαλλία τὸν 12' αἰῶνα.

28. Στὴν **Ἑλλάδα** ἐμπόδιο ἀπ' τὴν πλευρὰ τοῦ καθολικισμοῦ δὲν ὑπῆρχε· ὁ **Πατριάρχης Φώτιος** ὁ Α' (820 - 898) πρῶτος ἔβαλε τὰ θεμέλια ἀνεξαρτοποιήσεως ἀπ' τὴν παπικὴ ἐπίδρασι τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸ **«Σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν»** τὸ 867, ποὺ πῆρε τὴν τελικὴ του μορφή μὲ τὸ ὀριστικὸ **«Σχίσμα»** τὸ 1054. Ἡ χρῆσι τῆς μητρικῆς γλώσσας στὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα εἶχε εἰσαχθῇ πρὸ πολλοῦ ὡς ὄργανο διδασκαλίας· ἀπόδειξι εἶναι τὸ ὅτι ὁ **Ν. Σοφιανός**, Κερκυραῖος λόγιος, τὸ 1554 ἔγραψε **«Γραμματικὴ τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσας»**, ποὺ ἔμεινε χειρόγραφη ὡς τὰ 1870 καὶ ποὺ τελικὰ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν γάλλο νεοελληνιστὴ E. Legrand.

Ἐμπόδιο ἀναπτύξεως τῆς μητρικῆς γλώσσας γιὰ τὴν Ἑλλάδα στάθηκαν οἱ ἐξῆς δύο παράγοντες :

α) Ἡ **τουρκικὴ κατάκτησις**, ποὺ φυσικὸ ἦταν νὰ ἔχη σὰν ἀποτέλεσμα τὴν καθυστέρηση τῆς φυσιολογικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἑλληνικοῦ λεξιλογίου καὶ τῆς ἐξελίξεως γενικὰ τῆς μητρικῆς γλώσσας καὶ **«Παιδείας»** καὶ β) ὁ **λογικωτατισμὸς** (νεοαττικισμὸς) τῆς Μεταβυζαντινῆς περιόδου, ποὺ μὲ τὴ στείρα ἀντίληψή του προσπάθησε νὰ ἐπιβιώσῃ ἀναχρονιστικὰ τὴν ἀρχαία ἀττικὴ διάλεκτο καὶ νὰ ἀναστήσῃ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πνεῦμα.

Τὸ εὐτύχημα εἶναι, ποὺ ὁ λαὸς μὲ τὴ δημοτικὴ του ποίηση καὶ τὴ λαϊκὴ του παράδοσι διεφύλαξε τὴ ζωντανὴ γλώσσα στὴν ἐξελικτικὴ τῆς μορφή καὶ ὡς ὄργανο τοῦ προφορικοῦ του λόγου, ἀλλὰ καὶ ὡς μέσο ἐκφράσεως τοῦ ψυχικοῦ καὶ διανοητικοῦ του πλοῦτος τοῦ γραπτὸ λόγου.

29. Κι ἔτσι σὰν ἀρχὴ τῆς **Νεοελληνικῆς Γλώσσας** θεωρήθηκε ἀπὸ πολλοὺς τὸ ἔτος 1453, ὅταν οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν τὴν Βασι-

λεύουσα, γεγονός που βύθισε στο σκοτάδι τον ελληνικό λαό, αλλά και που σαν αποτέλεσμα είχε τη διαφύλαξη, διατήρηση και κατά κάποιο τρόπο ανάπτυξη της μητρικής του γλώσσας, της νεοελληνικής κοινής. Σχετικά μ' αυτά αναφέρει τα εξής ο **Ἡλίας Βουτιεριδής**: «Στὰ 1453 ἡ πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ Πόλη, πάρθηκε ἀπ' τοὺς Τούρκους κι ὅλες οἱ ἑλληνικὲς χώρες σκλαβώνονται σ' αὐτούς. . . Στὶς ἑλληνικὲς χώρες εἶχεν ἀπλωθῇ κάποιο πνευματικὸ σκοτάδι κ' ἐρημιὰ ἀπὸ διανοητικὴ ζωή... Δὲν ἐλείφανε βέβαια ὁλότελα οἱ γραμματισμένοι κ' ἡ παιδεία δὲν ἐξαφανίστηκε πέρα γιὰ πέρα, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες, ἀμέσως μόλις συνηρθάνε ἀπὸ τὸ πρῶτο χτύπημα τῆς μεγάλης ἐθνικῆς συμφορᾶς, στοχαστήκανε πὼς μπορούσανε νὰ σώσουνε τὸν ἐθνισμό τους, ἂν ἔσωζαν τὴ θρησκεία τους καὶ τὴ γλῶσσα τους»¹.

α) Ἄλλοι ὅμως συντηρητικώτεροι συνταυτίζουν τὴν ἑναρξὴ τῆς νεολογοτεχνικῆς δημιουργίας μὲ τὸ ἀναγεννητικὸ θαῦμα τῶν Ἑλλήνων, μὲ τὸ κήρυγμα δηλαδή τῆς **Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως** τοῦ 1821. Τρίτη κατηγορία πάλι θεωρεῖ ὡς ἀρχὴ τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας **τὸν 1' μ.Χ. αἰώνα**. Τελικὰ ἐπεκράτησαν οἱ τελευταῖοι, ποὺ σὰν βάση τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου παίρνουν τὸ 1' μ.Χ. αἰώνα.

β) Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς οἱ ἀρχικὲς ρίζες τῆς διαφοροποιήσεως τῆς ζωντανῆς μας γλώσσας, ποὺ πῆρε ἀργότερα τὴ δημοτικὴ της μορφή, ἀνάγονται στὴν **ἀλεξανδρινὴ κοινὴ**· κατὰ τὸ 18' αἰώνα παρουσιάζονται τὰ πρῶτα ἀξιόλογα γραπτὰ δημιουργήματα τῆς δημοτικῆς μὲ τὸν **«Ἀκριτικὸ Κύκλο»**· τὸ 18' αἰώνα ἔχει πιά διαμορφωθῇ ἀρκετὰ ἡ μορφολογία της καὶ τὸ τυπικὸ της· τὸ 18' αἰώνα ἔχει πάρει περίπου τὴ σημερινὴ ἀποκρυσταλλωμένη της μορφή στὸ προφορικὸ λόγο καὶ στὴ **Δημοτικὴ Ποίηση**, τόσο στὸ λεξιλογικόν, ὅσο καὶ στὸ παραγωγικόν καὶ συνθετικόν της πλοῦτον· τὸ 18' αἰώνα ἔχει ἀποκτήσει τὴν ὁμοιομορφία καὶ τὴ λεξιλογικὴ της διαμόρφωση ἀποβάλλοντας τὶς ξένες λέξεις καὶ παραμερίζοντας τοὺς ιδιοματισμούς. Τέλος τὸν 18' αἰώνα κατέκτησε ὁλοκληρωτικὰ σχεδὸν τὴν **Ποίηση**, τὴν **Πεζογραφία**, τὸ **Θέατρο** καὶ γενικὰ ἔγινε ὄργανο ὁριστικὸ τῆς **Λογοτεχνίας**, καὶ τείνει νὰ κατακτῇ κάθε ἐπιστη-

1. Ἡλ. Βουτιεριδής, *Ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία*, Ἀθῆναι 1930, σ. 14 κ.εξ.

μονική και πνευματική έκδήλωση της ελληνικής δραστηριότητος. Τὸ πῶς σημαντικό ἀπ' ὅλα εἶναι τὸ ὅτι ἡ ζωντανή μας γλώσσα διδάσκεται πιά στὸ Σχολεῖο.

30. Ὁ λόγος, πού θεωρήθηκε τελικὰ ἀπὸ τοὺς περισσότερους ὁ 1' αἰώνας ὡς ἡ ἀπαρχὴ τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, εἶναι, ὅπως παρατήρησε μὲ ἐπιστημονικὴ ὀξυδέρκεια ὁ **Ν. Πολίτης**, ἡ ἔξαρση μιᾶς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως κατὰ τὸ 10' αἰώνα, πού ἐκδηλώθηκε μὲ τὴν ταυτόχρονη ἐμφάνιση τοῦ ἡρωικοῦ ἔπους σὲ πολλὰ Εὐρωπαϊκὰ ἔθνη. Στὴ **Γαλλία** παρουσιάζονται ἡ σύνθεση τοῦ «**Ρολάνδου**» (Chanson de Roland)· στὴν Ἰσπανία τὸ «**Τραγούδι τοῦ Σιντ**» (Poema del Cid), πού στάθηκε τὸ ὑπόβαθρο γιὰ τὴ μετέπειτα δημιουργία τοῦ ἰσπανικοῦ ἐθνικοῦ ἔπους «**Romancero de Cid**» τὸν 13' αἰώνα· στὴ **Γερμανία** τὸ σημαντικώτερο γερμανικὸ ἔπος τὸ «**Ἄσμα τῶν Νιμπελουγκεν**»· στὴ **Σκανδιναυῖα** ἡ «**Ἔδδα**», καὶ στὴ **Ρωσία** τὸ ρωσικὸ ἔπος «**Λόγοι περὶ τῆς μάχης τοῦ Ἰγώρ**» κατὰ τὸ 14' αἰώνα¹.

α) Ἐτσι καὶ στὸ Βυζάντιο παρατηρεῖται κατὰ τὸν 1' μ.χ. αἰώνα μιὰ ἐνσυνείδητη ἐθνικὴ ἀνάταση ἀναφερομένη στὴν ἔννοια τῆς ἐλληνικότητος², πού σὰν ἀποτέλεσμα εἶχε τὴ δημιουργία τοῦ ἐλληνικοῦ βυζαντινοῦ ἔπους, τοῦ «**Βασιλείου Διγενῆ Ἀκρίτα**». Τὸ ἔπος τοῦτο διαμορφώνεται σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ μικρότερες ἔμμετρες ἀφηγήσεις, πού ἀνάγονται στὸ 1' καὶ 10' μ.χ. αἰώνας (1350 δημοτικὰ τραγούδια κατὰ τὸν Ν. Πολίτη, 1700 περίπου κατὰ τὴ σημερινὴ ἔρευνα), καὶ πού ἀπαρτίζουν τὸ λεγόμενο «**Ἀκριτικὸ Κύκλο**».

β) Ἀκόμη γιὰ τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ, τὸν 1' μ.χ. αἰώνα, ἀρχίζουν πιά νὰ ἀποκρυσταλλώνονται τὰ νέα λογοτεχνικὰ στοιχεῖα, πού μποροῦν νὰ διαιρεθοῦν σὲ δύο κατηγορίες:

1) στὰ καλούμενα **ἐξωτερικὰ ἢ μορφικὰ**, ἀναφερόμενα στὴ διαμόρφωση τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης καὶ στὴ νέα τὸνικὴ στιχοιουργικὴ μὲ τὴ μορφή τοῦ πολιτικοῦ στίχου, τοῦ δεκαπεντασுλλάβου, καὶ 2) στὰ **ἐσωτερικὰ ἢ**

1. *Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου*, ἐνθ. ἀν. σ. 5 κ.ἐξ.

2. *Κ. Δημαρά*, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, Ἀθήραι 1946, τ. Α', σ. 2 κ.ἐξ.

περιεχομένου αναφερόμενα στις νέες τάσεις και κατευθύνσεις της νέας μας λογοτεχνίας¹.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι, πὼς ἡ ἱστορία τῶν **Νεοελληνικῶν Γραμμάτων** ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1' μ.χ. αἰῶνα καὶ συμπεριλαμβάνει τὶς δύο τελευταῖες περιόδους τῆς διαιρέσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης (§ 19,20), δηλαδὴ τὴν ἐποχὴ τῆς **Τουρκοκρατίας** ἢ τῆς **Μεταβυζαντινῆς** καλουμένης περιόδου, καὶ τὴν ἐποχὴ τῆς **Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης** ἢ τὴν **Νεοελληνικὴν περίοδο**.

31. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς λογοτεχνίας κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς **Τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος**, δηλαδὴ [τῆς **Μεταβυζαντινῆς** περιόδου, συνοψίζονται στὶς σημαντικὲς ἀλλαγές, ποὺ παρουσιάζονται στὸ φθολογολογικόν, στὸ τυπικόν καὶ στὸ συντακτικόν μέρος τῆς ζωντανῆς λαϊκῆς γλώσσης, κυρίως, ὅπως τονίσαμε κι ἄλλοι, στὸ προφορικόν λόγον, στὴν ποίηση καὶ λιγώτερο στὴν πεζογραφία, σὲ βαθμὸ ποὺ νὰ διαχέεται σ' αὐτὰ παντοῦ ὁ δημοτικὸς χαρακτήρας.

Μὰ καὶ στὸ περιεχόμενον παρουσιάζονται νέες ιδέες, νέα θέματα, νέες τάσεις καὶ κατευθύνσεις. Τὸ περιεχόμενον ἀπηχεῖ τῇ κοινῇ λαϊκῇ νοοτροπίᾳ καὶ τὸ κοινὸ συναίσθημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ· ἐκδηλώνει τὰ εὐγενέστερα καὶ ὑψηλότερα λαϊκὰ ἐνεργήματα καὶ τὶς ἐθνικὰς ἀπελευθερωτικὰς ἐπιθυμίας τοῦ ὑποδούλου ἔθνους: τὴν ἀγνότητα τοῦ ἔρωτα, τὴν γοητεία τῆς ὁμορφίᾳς, τὸν πόνο γιὰ τὸ ξενιτεμό, τὴν πίστη γιὰ τὴν πατρίδα, τὴν περιφρόνηση στὸ θάνατον, τὸν ὕμνον στὴν παλληκαριά, τὸ μῖσος στὸν ἐχθρό, τὸ οἰγενειακὸ ἄρρηκτον δεσμό, τὴν ἀφοσίωση στὴ θρησκεία, τὴν εὐλάβεια στὸ χριστιανικὸ θεό².

α) Φυτρώνουν τὰ εὐθνήματα ἀριστουργήματα τοῦ «**Ἀκριτικοῦ Κύκλου**», τοῦ «**Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ**» καὶ τῆς «**Κρητικῆς Λογοτεχνίας**»: τὰ τραγούδια τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, τὰ Κλέφτικα καὶ Ἑρωτικά τραγούδια, οἱ θρῆνοι τῆς ξενιτειᾶς καὶ τοῦ χάρου, τὰ γαμήλια, τὰ ἑορταστικά, τὰ νανουρίσματα· οἱ «**ΡΙμάτες**», οἱ «**Παραλογές**», τὰ «**Ροδιακά**», τὰ «**Κυπριακά δεκατετράστιχα** καὶ

1. Γ. Ζώρα, *Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία* (Σημειώσεις πανεπιστημιακῶν παραδόσεων), Ἀθῆναι, σ. 154 κ.ἑξ.

2. Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου, *ἐνθ' ἂν*, σ. 57 κ.ἑξ.

ὀκτάστιχα », ὁ « Γύπαρις », ὁ « Στάθης », ὁ « Ζήνωνας », ὁ « Φουρ-
τουνᾶτος », ὁ « Κατζοῦρμπος », ὁ « Βασιλεὺς ὁ Ροδολίνος », καὶ
τὸ ἐξαίρετο θρησκευτικὸ μυστήριον ἢ « Θυσία τοῦ Ἀβραάμ ».

β) Παράλληλα ὅμως μὲ τὴ δημοτικὴ γραπτὴ ἀνθιστὴν ἔχουμε
στὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ τὴ « **Λογία Παράδοση** ». Οἱ περισσότεροι
λόγιοι καὶ σοφοὶ τῆς Μεταβυζαντινῆς περιόδου καὶ τῆς Τουρκοκρα-
τίας, παίρνοντας σὰν πρότυπο γιὰ τὴ λογοτεχνία τὸ ἀρχαῖον ἐλ-
ληνικὸ πολιτισμὸ καὶ τὸ ἀθάνατο κλασσικὸ πνεῦμα, ἐπίστευσαν,
πὼς μὲ τὸ νὰ μιμηθοῦν τὴ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων προγόνων τους,
τὴν ἀττικὴ διάλεκτο, καὶ μὲ τὸ νὰ καταπιαστοῦν μὲ τὸ ὑψηλὸ καὶ
μεγαλοπρεπές, θὰ μπορούσαν νὰ δημιουργήσουν καὶ ἐκεῖνοι ἐφα-
μιλλα λογοτεχνικὰ ἔργα. Ἔτσι συνεχίζοντας τὴν παράδοση τῶν
ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, τῶν ἱστοριογράφων, νομοδιδασκά-
λων καὶ μελετητῶν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας τῶν Βυζαντινῶν χρό-
νων καὶ περιφρονώντας τὴ ζωντανὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ καὶ τὴν
ἀνήσυχη λαϊκὴ σκέψη ἔγραφαν σὲ μιὰ **λόγια γλῶσσα**, ἀ-
μυδρὴ μίμηση τοῦ ἀττικοῦ λόγου, θέματα δίχως ζωντάνια καὶ ψυχὴ.
Αὕτὴ εἶναι ἡ « **Λογία Λογοτεχνία** ».

Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν δύο αὐτῶν διαφορετικῶν λογοτεχνικῶν
τάσεων, τῆς **Λογίας** καὶ τῆς **Δημιώδους**, ἦταν νὰ ἐκδηλω-
θῇ τὸ περίφημον ζήτημα τῆς **διγλωσσίας**, ποὺ τελικὰ δημιούργησε
τὸ ἄλυτο μέχρι σήμερα ἀκόμη « **Γλωσσικὸ πρόβλημα** ».

32. Στὴ **Μετεπαναστατικὴ Νεοελληνικὴ** περίοδο, ποὺ ἀρχίζει
μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος ἀπ' τὸ τουρκικὸ ζυγὸ, τὸ ἔθνος
ἐνοιωσε εὐθὺς ἐξαρχῆς τὴν ἀνάγκη νὰ λύσῃ τὸ γλωσσικὸ πρόβλη-
μα τῆς **Διγλωσσίας**, καὶ νὰ βρῇ τὸ κατάλληλο ὄργανο συνεν-
νοήσεως μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων στὸ γραπτὸ καὶ τὸ προφορικὸ λόγο.
Ὁ **Ἀδαμάντιος Κοραῆς** (1748 - 1833), ὁ μέγας διδάσκαλος
τοῦ Γένους, πρῶτος στοὺς « **Αὐτοσχεδίους στοχασμούς** » τοῦ τοῦ
1811 ἐναντι τῶν δύο γλωσσικῶν ρευμάτων ἀκολούθησε τὴ με-
σότητα καὶ πῆρε μιὰ « **μεσάζουσα θέση** »· ἡ γλῶσσα μὲ βάση,
ὄχι τὴ ζωντανὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ οὔτε τὴ γλῶσσα τῆς **Λογίας**
παραδόσεως, ἀλλὰ τὴν ἀρχαία ἀττικὴ γραμματικὴ καὶ
τὶς ἀρχαῖες ἀττικὲς συντακτικὲς ἀρχὲς καθα-
ρίζεται ἀπ' τὰ ξενικὰ στοιχεῖα, διορθώνεται, πλουτίζεται καὶ δια-
μορφώνεται σὲ « **καθαρεύουσα** ».

α) Ἡ δημοτικὴ παράλληλα εξακολουθεῖ στὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τὴν ἱστορικὴ της ἐξέλιξη καὶ διαμορφώνεται στὴ προφορικὴ κοινὴ· αὐτὴ ξεκινώντας ἀπ' τὰ **Πελοποννησιακὰ** ἰδίως **κέντρα** ἔρχεται στὴν πρωτεύουσα **Ἀθήνα**, κι ἀπὸ κεῖ ἀπλώνεται σιγὰ - σιγὰ σ' ὅλη τὴν σταδιακὰ ἀπελευθερουμένη Ἑλλάδα¹. Ἔτσι ἐνῶ ὁ λαὸς μιλάει τὴ δημοτικὴ κοινὴ, ἡ λογοτεχνία γράφεται στὴν **Καθαρεύουσα**, ἐκτὸς ἀπὸ ὠρισμένες περιοχὲς καὶ σκόρπιες περιπτώσεις. Πάλι δύο νέες τάσεις, πάλι δύο νέες γλώσσες: ἡ **γραπτὴ καθαρεύουσα** καὶ ἡ **προφορικὴ κοινὴ**· τὸ αἰώνιο γλωσσικὸ ζήτημα τῆς διγλωσσίας παραμένει.

β) Ἡ πάλι ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ νέα ρεύματα ἐμφανίζεται τουλάχιστον ὡς σήμερα μὲ τέσσερις φάσεις: τὴ **Ρωμαντικὴ**, τὴ **Ρεαλιστικὴ**, τὴν **Ἐκπαιδευτικὴ** καὶ τὴν τοῦ **Σοσιαλιστικοῦ Δημοτικισμοῦ**².

Πρόδρομοι τῆς πάλης αὐτῆς καὶ δημιουργοὶ τοῦ ὅλου γλωσσικοῦ ζητήματος θεωροῦνται: ὁ **Ν. Σοφριανὸς** μὲ τὴ «Γραμματικὴ τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης» τὸ 1554, ὁ ἀθηναῖος λόγιος **Παν. Κοδρικᾶς** (1755 - 1827), ὁ σφοδρότατος πολέμιος τοῦ Ἀδ. Κοραῆ μὲ τὴ «Μελέτη τῆς Ἑλληνικῆς κοινῆς διαλέκτου», ὁ **Ἰωάννης Βηλαρᾶς** (1771 - 1823), ὁ εἰσηγητὴς τῆς φωνητικῆς ὀρθογραφίας μὲ τὴ «Ρομέηκη γλῶσσα» του, καὶ ὁ **Ἀθαν. Χριστόπουλος** (1772 - 1847) μὲ τὴν «Γραμματικὴ τῆς Αἰολοδωρικῆς, ἥτοι τῆς ὁμιλουμένης τορινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης».

1. Ἡ **Ρωμαντικὴ φάση**³ τοῦ δημοτικισμοῦ στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπ' τὴν Εὐρωπαϊκὴ ρωμαντικὴ κίνηση, ποὺ ἀργηγέτες της εἶναι οἱ ἀδελφοὶ **F. Schlegel** (1732 - 1829) καὶ **A. Schlegel** (1767 - 1845). Μὲ τὴν ἐπίδρασή τους ἡ λογοτεχνικὴ νοοτροπία παίρνει τὸ χρῶμα τοῦ ρωμαντισμοῦ. Οἱ Ρωμαντικοὶ ἐξηγοῦν τὴ γένεση τῆς δημῶδους ποιήσεως ὡς «αὐτοφυὲς δημιούργημα τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ» (*Volksgeist*), καὶ ἀρχίζουν νὰ συλλέγουν μὲ μεγάλη στοργὴ

1. *Μ. Τριανταφυλλίδης*, ἐνθ' ἀν. σ. 7.

2. *Κ. Γεωργούλης*, ἐνθ' ἀν. σ. 67 κ.ἐξ.

3. *Κ. Γεωργούλης*, *Ἱστορία καὶ Μεθοδολογία τῶν Πνευματικῶν Ἐπιστημῶν*, (Σημειώσεις παραδόσεων), Ἀθῆναι 1959-1960, σ. 89.

τὰ λαϊκὰ « δημῶδη ἄσματα ». Οἱ ποιητὲς Cl. Brentano (1778 - 1842) καὶ L. von Arnim (1781 - 1834) ἐκδίδουν τὸ 1805 συλλογὴ λαϊκῶν γερμανικῶν τραγουδιῶν στὴν Ἀγγλία καταρτίζονται οἱ συλλογές τῶν λεγομένων « Ὀσσιανικῶν ἄσματων »· στὴ Γαλλία ὁ Κλαύδιος Φωριέλ (1772 - 1144) ἐκδίδει σὲ δύο τόμους τὸ 1124 - 1825 « Τὰ δημοτικὰ τραγούδια τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος » μὲ τὸν ἐξῆς θαυμασιὸν χαρακτηρισμὸν γιὰ τὴ γλῶσσα τους : « Ἐχει ὁμοιογένεια σὰν τὴ γερμανικὴ καὶ εἶναι πρὸ πλοῦσια ἀπὸ αὐτὴν, ἔχει τὴ σαφήνεια τῆς γαλλικῆς, εἶναι πρὸ εὐλύγιστη ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ καὶ ἁρμονικώτερη ἀπὸ τὴν ἰσπανικὴ καὶ ἔχει ὅ,τι χρειάζεται γιὰ νὰ θεωρηθῇ ἀπὸ τώρα ἡ ωραιότερη γλῶσσα τῆς Εὐρώπης »¹.

Στὴν Ἑλλάδα πρῶτος ὁ ἔθνικός μας ποιητὴς Διονύσιος Σολωμὸς (1798 - 1857), ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ ρωμαντικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς κι ἀπὸ τὴν ἔκδοσι τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ Φωριέλ γράφει τὴν ἀθάνατη ποίησίν του μὲ ρωμαντικὴ διάθεσι καὶ σὲ γλῶσσα δημοτικὴ.

Παράλληλα ὅμως ἡ Παλαιὰ Ἀθηναϊκὴ Σχολή, μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους της τοῦ ρωμαντικοῦ φιλελευθερισμοῦ Ἀλέξ. Σούτσο (1803 - 1863) καὶ τὸν ἀδελφὸν του Παναγ. Σούτσο (1806 - 1868), τοὺς ἀδελφούς Ἀχιλ. Παράσχο (1838 - 1895) καὶ Γεώργ. Παράσχο (1832 - 1876), τὸν Δημ. Παπαρρηγόπουλο (1843 - 1873), τὸν Σπυρ. Βασιλειάδη (1845 - 1874), καὶ τὸν Ἀγγελ. Βλάχο (1838 - 1920), ἀσπάζεται τὴν καθαρευουσιάνικη νοοτροπία καὶ συνεχίζει τὴ Λογία Φαναριώτικη παράδοσι.

Ἄν καὶ ἡ Ἑπτανησιακὴ Σχολὴ ἀκολουθῇ τὸ κήρυγμα τοῦ ρωμαντικοῦ δημοτικισμοῦ μέχρι τὸν τελευταῖο ἀντιπρόσωπό της, τὸν Ἀριστ. Βαλαωρίτη (1824 - 1879), — μὲ ἐξάιρεση μόνον τὸν Ἀνδρέα Κάλβο (1792 - 1867), ποὺ ἡ « Λύρα » καὶ τὰ « Λυρικά » του πάλλονται μὲ τὸ δοξάρι μιᾶς κάποιας ιδιοτύπου καθαρευούσης — φαίνεται μὲ τὸ θάνατο τοῦ ποιητοῦ, πὼς κι ὁ δημοτικισμὸς πεθαίνει.

2. Τὸ 1888 ἐκδίδεται τὸ πολύκροτο « Τὰ ξίδι » τοῦ Ἰ.

1. Γ. Καλαματιανοῦ, Σύνοψις Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἐκδ. Γ', Ἀθήναι, σ. 13.

Ψυχάρη (1854 - 1929)· ό δημοτικισμός ξαναζωντανεύει και τó «Γλωσσικό ζήτημα» οξύνεται. Αρχίζει ή **δεύτερη φάση** τού **Ρεαλιστικού δημοτικισμού**¹.

Ό ρεαλισμός ήλθε στην Ελλάδα, όπως και ό ρωμαντισμός απ' την Ερώπη. Κυριώτερος αντιπρόσωπος τού ευρωπαϊκού ρεαλιστικού κινήματος είναι ό γάλλος συγγραφέας **Αιμίλιος Ζολά** (1840 - 1902). Τó κήρυγμα ξεκίνησε από τή Γαλλική Έπανάσταση τού 1848 και γεννήθηκε από αντίδραση πρós τó ρωμαντικό πνεύμα τής εποχής. Οί ρεαλιστάι δίνουν αξία σ' ό,τι έχει πραγματική ύπόσταση, στο real· διδάσκουν ό,τι ό σκοπός τής τέχνης είναι ή άκριβής άπεικόνιση τής πραγματικότητας χωρίς καμιά ιδεοποίηση και εξιδανίκευση. Ό ρεαλισμός επήρε μεγάλη έκταση και στην καλλιτεχνική ζωγραφική εκδήλωση. Τό νέο κίνημα επηρέασε πολύ τή γλωσσολογική έπιστήμη· ή ζωντανή γλώσσα τού λαού είναι ή πραγματική γλώσσα κι όχι εκείνη πού μās παραδίδεται με τά βιβλία. Έτσι ή **γλωσσολογία** γίνεται θετική έπιστήμη με γλωσσολογικούς νόμους.

Στην **Ελλάδα** πρώτος ρεαλιστής γλωσσολόγος εμφανίζεται ό **Ψυχάρης**, ό μεγάλος ανακαινιστής και διδάσκαλος· ακολουθούν ό **Άλέξ. Πάλλης** (1859 - 1811), ό μεταφραστής τής «Ίλιάδας» κι ό **Κωστής Παλαμάς** (1859 - 1943), ό ιδρυτής τής **Νέας Αθηναϊκής Σχολής**.

Η **Έπτανησιακή Σχολή**, με τόν **Ίάκωβο Πολυλά**, τόν **Γεώργιο Καλοσγούρο** και τόν ποιητή τών «σονέττων» **Λορέντζο Μαβίλη** (1860 - 1912), βρίσκει τή δικαίωσή της στο νέο ψυχαρικό κίνημα. Ό **Άνδρέας Καρκαβίτσας** (1866 - 1922), ό μεγάλος ρεαλιστής διηγηματογράφος γράφει στή δημοτική γλώσσα· ό **Γρηγόριος Ξενόπουλος** (1867 - 1951) εισάγει τó 1891 τή δημοτική στο θέατρο· ό **Έμμαν. Ροΐδης** (1835 - 1904), άν και καθαρενουςιάνος ύποστήριξε με ένθερμο ένθουσιασμό τή γλωσσική μεταρρύθμιση τού Ψυχάρη· ό **Αργύρης Έφταλιώτης**, ό **Πέτρος Βλαστός** κι ό **Γιάννης Βλαχογιάννης** υπήρξαν οί έμψυχωτάι τού ψυχαρισμού.

Παρ' όλα αυτά όμως, άν και ή κατάκτηση τής λογοτεχνίας

1. Κ. Γεωργούλη, *Ειδική Διδακτική*, ένθ' άν. σ. 68.

από το δημοτικισμό είναι σημαντική, — με εξαίρεση τον 'Αλέξ. Παπαδιαμάντη (1851 - 1911) που, σαν άλλος Κάλβος στον τομέα όμως της πεζογραφίας, γράφει κι αυτός σε μιὰ παράξενη ιδιωματική καθαρεύουσα τὰ ἀριστουργηματικά του ἠθογραφήματα καὶ ψυχογραφήματα — ἡ νίκη τοῦ ρεαλιστικοῦ δημοτικισμοῦ δὲν ὀλοκληρώνεται· ἡ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Δημοσιογραφία δὲν παραδίνουν τὰ ὅπλα στὴ δημοτικὴ, παραμένουν πιστὲς στὸ καθαρευουσιάνικο λόγο.

3. Ἡ ἐπομένη φάση τοῦ δημοτικισμοῦ ἐκδηλώνεται καὶ στὸν ἐκπαιδευτικὸ τομέα· εἶναι ἡ τρίτη φάση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ δημοτικισμοῦ¹. Ὁ Φῶτος Φωτιάδης γίνεται ὁ πρωτοπόρος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ρεαλισμοῦ μετὰ τὸ ἔργον του «Ἐμφυτον θερμόν» τὸ 1899· ὁ Μᾶρκος Τσιριμῶκος (1872 - 1938) ἀπ' τὸ 1905 κηρύσσεται ὑπέρμαχος τῆς νέας αὐτῆς τάσεως τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ ὑπῆρξεν ἓνας ἀπ' τοὺς ἰδρυτὰς τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ ὁμίλου», τοῦ ὁποίου μάλιστα ἔγραψε καὶ τὴν ἱστορίαν.

Ὁ «Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλος»² ἰδρύθηκε τὸ 1910 μετὰ σκοπὸν τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμιση ἀπὸ 36 περίπου διανοουμένους, λογοτέχνες καὶ πολιτικούς· ὁ Λορέντζος Μαβίλης, ὁ Ἴων Δραγούμης, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Γ. Σωτηριάδης, ὁ Δημ. Γληνός, ὁ 'Αλέξ. Δελμούζος, ὁ Μ. Τριανταφυλλίδης ἦσαν οἱ σπουδαιότεροι ὑποστηρικταὶ του.

Τὸ 1908, ὁ 'Αλέξ. Δελμούζος ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση τοῦ «Προτύπου Παρθεναγωγείου» τοῦ Βόλου καὶ εἰσήγαγε τὴ δημοτικὴ γλῶσσα ὡς ὄργανο διδασκαλίας· τὸ 1914 μετὰ διάταγμα τῆς Ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως στὴ Θεσσαλονίκῃ διδάσκεται ἡ δημοτικὴ γλῶσσα στὴ Δημοτικὴ Ἐκπαίδευση καὶ τὸ 1918 - 1920, καθὼς καὶ τὸ 1922 - 1925, μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς Ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως στὴν Ἀθήναν, ἡ «Ἐκπαιδευτικὴ Μεταρρύθμιση», δηλαδὴ ἡ εἰσαγωγή τῆς δημοτικῆς γλώσσας στὰ Σχολεῖα, ἐπεκτείνεται σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴ Στοιχειώδη Ἐκπαίδευσιν.

Ὁ «Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλος» ἀπ' τὸ 1911 ἐκδίδει τὸ «Δελ-

1. Κ. Γεωργούλη, ἔνθ. ἀν. σ. 68.

2. Νεώτερον Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἠλίον», τ. 6, σ. 484.

τίο»· ἐκεῖ δημοσιεύονται γλωσσολογικὲς, λογοτεχνικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς ἐργασίαι, μὲ τὶς ὁποῖες ἀποσαφηνίζονται καὶ λύνονται φωνητικά, φθογγολογικά, τυπικά, λεξιλογικά, συντακτικά, ἑτυμολογικά προβλήματα τῆς δημοτικῆς γλώσσης καὶ δίνονται ἐκπαιδευτικὲς κατευθύνσεις γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως.

Ἐκτὸς ἀπ' τὸ «Δελτίο» διεξάγουν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς γλώσσης καὶ ἄλλα πολλὰ σοβαρὰ περιοδικά: «Ἡ Τέχνη», ὁ «Νουμᾶς», τὰ «Γράμματα», τὰ «Νέα Γράμματα», ἡ «Πνευματικὴ Ζωή», ἡ «Νέα Ἑστία» κ.ἄ.

Ἐπίσης ἐκδίδονται ἀξιόλογα ἐπιστημονικά, γλωσσικά καὶ ἐκπαιδευτικὴ φύσεως ἔργα: ἡ «Γραμματικὴ τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσης» τοῦ Μένου Φιλήντα (1870 - 1934), ἡ «Γλώσσα καὶ Ζωή» τοῦ Ἑλισαίου Γιαννίδη (ψευδώνυμο τοῦ Σ. Σταματιάδη), ἡ «Γραμματικὴ τῆς Δημοτικῆς» καὶ τὰ «Συνώνυμα καὶ συγγενικά» τοῦ Πέτρου Βλαστοῦ (1879 - 1941), ἡ «Ἱστορία τῆς Ρωμιοσύνης» τοῦ Ἀργύρη Ἑφταλιώτη (1849 - 1923), ἡ «Γραμματικὴ τῆς Δημοτικῆς Γλώσσης» καὶ ἡ «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας» τοῦ Ἡλ. Βουτιερῆ (1874 - 1941), ἡ «Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ» τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη, ἡ «Νεοελληνικὴ Σύνταξις» τοῦ Ἀχιλ. Τζαρτζάνου, τὸ «Ἔθνος καὶ γλώσσα» καὶ «Ἡ κρίσις τοῦ δημοτισμοῦ» τοῦ Δημητρ. Γληνοῦ (1882 - 1943), τὸ «Δημοτικισμὸς καὶ Παιδεία» καὶ τὸ «Πρόβλημα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς» τοῦ Χαρ. Θεοδωρίδη κ.ἄ.¹

4. Ἡ τετάρτη καὶ τελευταία φάσις τοῦ δημοτικισμοῦ ἀρχίζει ἀπ' τὸ 1922 μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ καὶ συνεχίζεται μέχρι σήμερα· καλεῖται σοσιαλιστικὸς δημοτικισμός², γιὰτὶ οἱ ὅπαδοί τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κινήματος κατηγορήθηκαν, ὅτι ἐκμεταλλεύθηκαν τὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ ὡς ὄργανο διασπάσεως καὶ φθορᾶς τῆς ἐθνικιστικῆς ἰδεολογίας· τοῦτο

1. Α. Παπαδήμα, *Νέα Ἑλληνικὴ γραμματολογία*, Ἀθῆναι 1948, σ. 78 κέξ.

2. Κ. Γεωργούλη, *ἐνθ. ἀν. σ. 69.*

είχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ ἀποσυντεθῇ ἡ ἐνιαία ἀντιμετώπιση τοῦ «Γλωσσικοῦ ζητήματος» καὶ νὰ ὑπείσθουν νέες ἐπιδιώξεις πολιτικῆς φύσεως. Τὸ 1927 ὁ «Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος» διασπᾶται ὀριστικά, γιατί ὁ Δημήτρ. Γληνὸς στράφηκε σὲ νεωτεριστικὲς ἐκπαιδευτικὲς ἀρχὲς μὲ βάση ἀριστερὲς κοινωνικοπολιτικὲς κατευθύνσεις. Τὸ 1936 ὁ Ὁμιλος διαλύεται.

Ἄλλος λόγος ἀποσυνθέσεως τῆς ἐνότητος τοῦ δημοτικισμοῦ ἦταν ἡ ἐμφάνιση στὴν Ἑλλάδα τῆς **σουρρεαλιστικῆς ποιήσεως**. Ὁ **σουρρεαλισμός** (ὑπερρεαλισμός)¹ εἶναι δημιουργικὸ κίνημα τοῦ 1924 ἐπηρρεασμένο ἀπ' τὴν ψυχολογία τοῦ Bergson καὶ τὴν ψυχανάλυση τοῦ Freud. Ὁ André Breton, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ σουρρεαλισμοῦ, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ στοχασμὸς δὲν ἐκφράζεται μὲ τὸ Λόγο (τὴ σκέψη), ἀλλὰ πηγάζει ἀπ' τὸ ὑποσυνείδητο· ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος τῶν φαινομένων ἀντικαθρεπτίζει τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ πηγὴ αὐτῆς εἶναι ὁ ἐσωτερικὸς μας κόσμος. Ἔτσι οἱ **Ἕλληνες ὁπαδοὶ τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ** τὰ ἐποπτικά σύμβολα τῆς δημοτικῆς γλώσσης δὲν τὰ ἐθεώρησαν ἀρκετὰ, γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὰ μὴ ἐποπτικά ψυχικὰ περιεχόμενα τοῦ ὑποσυνείδητου· γι' αὐτὸ κατέφυγαν σὲ πολλὰ στοιχεῖα καθαρευουσιάνικα.

Τρίτος λόγος τῆς διασπάσεως τῶν δημοτικιστῶν ἦταν ἡ ἐπίδραση, ποὺ προέκυψε ἀπ' τὴ μελέτη τῶν τριῶν μεγάλων ἀναγεννητῶν τῆς «ἰδιομόρφου καθαρευούσης» τοῦ Ἀνδρέα Κάλβου, τοῦ Ἀλεξ. Παπαδιαμάντη, καὶ τοῦ Κωνστ. Καβάφη (1863 - 1933), τοῦ μεγάλου ἀλεξανδρινοῦ ποιητοῦ.

33. Τελειώνοντας τὴν ἱστορικὴ ἐπισκόπηση τῶν **«Νέων Ἑλληνικῶν»** θεωροῦμε ἀπαραίτητο νὰ συνοψίσουμε μὲ ἀντικειμενικὸ κριτικὸ πνεῦμα τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τῆς γραπτῆς προσφάτου Νεοελληνικῆς μας γλωσσικῆς, λογοτεχνικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς γενικὰ δραστηριότητος.

α) Ἡ **Μετεπαναστατικὴ περίοδος** συνεχίζει ἀδιάκοπα τὴν ἱστορικότητα τοῦ ἔθνους² καὶ στὸ πεδίο τῆς γλωσσικολογοτεχνικῆς καὶ πνευματικῆς καλλιέργειας. Ἡ συνείδηση

1. Γ. Θέμελη, *Ἡ Διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν*, Θεσσαλονίκη, ἔκδ. Β', σ. 21 κέξ.

2. Γ. Μ. Παναγιωτοπούλου, ἐνθ' ἀν. σ. 77.

αὐτὴ τῆς ἱστορικῆς συνεχείας μίας καὶ μόνης φυλῆς τῆς Ἑλληνικῆς, παρουσιάζεται κατὰ τὸν 1' μ.Χ. αἰῶνα καὶ ἐκδηλώνεται μὲ τὴν προσπάθεια ἀνασυνδέσεως τοῦ παρελθόντος μὲ τὶς νέες κατευθύνσεις τοῦ παρόντος.

Μιὰ τέτοια ἔντονη προσπάθεια, ἀλλὰ ἄστοχη, ἦταν καὶ ἡ προσπάθεια τῆς **Λογίας παραδόσεως**, ποὺ ξεκίνησε μὲ τὸ « Νεοαττικισμὸς » καὶ ἐξηκολούθησε ἄργότερα μὲ τὸν « Καθαρισμὸς τῆς γλώσσης »¹. Μιὰ ἀντικειμενικὴ ὅμως καὶ ἀνεπηρέαστη ἀπὸ γλωσσικὲς πεποιθήσεις ἀντιμετώπιση τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων ἀποδεικνύει, πὼς ἡ ἀνασύνδεση αὐτὴ μὲ τὴ μορφή ποὺ παρουσιάστηκε καὶ ἀναχρονιστικὴ τελείως ἦταν καὶ ἀνεδαφικὴ, τὴ στιγμή ποὺ ἡ ζωντανὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ἡ δημοτικὴ λογοτεχνία καὶ τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Ἑλλήνων διατηροῦσαν ἀδιάσπαστο τὸν κρίκο τῆς ἀλύσεως τῆς ἐλληνικότητος ἀπ' τὴν ὁμηρικὴ ἐποχὴ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, καθὼς ἀπέδειξε ἡ συγκριτικὴ λαογραφικὴ ἐπιστήμη.

β) Ἡ ἔντονη αὐτὴ προσπάθεια τῶν Λογίων καὶ Καθαρολόγων γιὰ τὴν ἐνσυνείδητη ἀνασύνδεση τοῦ παρόντος μὲ τὸ παρελθὸν δικαιολογημένη ἴσως, ἀν δὲν ἦταν ὑπερβολικὴ καὶ σὲ μεγάλο βαθμὸ μαχητικὴ καὶ ἐπιζημία, συγκερασμένη μὲ τὸ δίκαιο αἶτημα τῆς γλωσσικῆς ξενηλασίας ὅσον ἀφορᾷ τὰ στοιχεῖα, ποὺ εἶχαν εἰσχωρήσει ἀπ' τὶς ἀλλεπάλληλες ἐπιδράσεις, κατοχὲς καὶ ἐπιδρομὲς ἐχθρικῶν καὶ βαρβάρων φυλῶν, προσκρούει στὴν ἀντίδραση τῶν δημιουργῶν τῆς λαϊκῆς ποιήσεως καὶ πεζογραφίας, καθὼς καὶ στὸ γνήσιο ἐξελικτικὸ γλωσσικὸ αἶσθημα τοῦ λαοῦ· καὶ ἡ πρόσκρουση αὐτῆς τῆς διαμάχης εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὸ ἄστοχο καὶ ἄλυτο μέχρι σήμερα « Γλωσσικὸ ζήτημα ».

γ) Ἐτσι βλέπουμε, ὅτι κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ ἐξ αἰτίας τοῦ « Γλωσσικοῦ ζητήματος » ἐξακολουθεῖ ὁ διχασμὸς τοῦ ἐκφραστικοῦ γραπτοῦ ὀργάνου τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἀπ' τὴ μιὰ πλευρὰ ἡ **κοινὴ προφορικὴ γλωσσικὴ παράδοση τοῦ λαοῦ** ἐξακολουθεῖ τὴ ζωντανὴ τῆς πορείας καὶ ἀνάπτυξης, καὶ διαμορφώνεται τελικὰ σ' ἓνα πανελλήνιο σχεδὸν ὁμοιόμορφο ἐκφραστικὸ ὄργανο, τέλειο

1. Ἰ. Παπαδήμα, ἐνθ' ἀν. σ. 59 κέξ.

σχετικά στη γενική του άποψη και πλούσιο σε λεξιλογικό, γραμματικό και συντακτικό στοιχείο· άπ' την άλλη πλευρά ό **γραπτός λόγος** και στη **Λογοτεχνία** άκόμη, κάτω άπ' την πίεση του λογιωτατισμού, στρέφεται σχεδόν όλοκληρωτικά προς την καθαρεύουσα και κατακτάει όχι μόνο την πεζογραφία, αλλά και την ποίηση, έκτός άπό έλάχιστες περιπτώσεις. Έξαιρεση άποτελεϊ ή **Έπτανησιακή Σχολή** με άρχηγέτη τόν έθνικό μας ποιητή **Διον. Σολωμό**. Τούτη ή κατάκτηση τής Λογίας Λογοτεχνίας κράτησε ως τό 1888, όλόκληρη δηλαδή την όγδοηκοετία άπό τό 1808 ως τό 1888, την καλουμένη **προφυχαρική περίοδο**.

δ) Άπ' την έκδοση όμως του «**Ταξιδιού**» του **Ψυχάρη** κι ύστερα, τή μεταφυχαρική δηλαδή περίοδο, όχι μόνο ή **Λογοτεχνία**, αλλά και ένα σημαντικό μέρος του έπιστημονικού λόγου σταματούν τό στείρο κι άναξιόλογο ως έπί τό πλείστον καθαρευουσιάνικο δρόμο και τείνουν δειλά - δειλά στην άρχή, αλλά με την πάροδο του χρόνου όλο και με γρηγορότερη έπιτάχυνση στην κατάκτηση του **δημοτικού ζωντανού γλωσσικού όργάνου**. Η έπιτυχία αύτή του γραπτού λόγου δέν έγινε άμεσα κι άπροσδόκητα, αλλά χρειάστηκε ή πολύχρονη πάλη τών **δημοτικιστών** — **ψυχαριστών** και τής **Νέας Άθηναϊκής Σχολής**, ως και πολλών άλλων άσταθμήτων τότε πολιτικών και κοινωνικών παραγόντων, για να πάρη τελικά τή **σημερινή της έκταση**.

Η κατάκτηση αύτή, όπως αναφέραμε κι άλλοι, δέν όλοκληρώθηκε σ' όλο τόν πνευματικό τομέα· ό έπιστημονικός λόγος κι ό δημοσιογραφικός στο μεγαλύτερό τους μέρος [έξακολουθούν την καθαρευουσιάνικη πορεία. Έτσι ή πάλη ύφίσταται και τό «**Γλωσσικό πρόβλημα**» παραμένει.

ε) Ός πέμπτο σημαντικώτατο γνώρισμα, που διέπει όλόκληρη σχεδόν τή Λογοτεχνική μας δραστηριότητα τής τελευταίας περιόδου, είναι τό ότι αύτή χαρακτηρίζεται ως **προδρομική**¹, δηλαδή ως λογοτεχνία προπαρασκευαστική για μιá τελειότερη, άρτιότερη κι άξιολογικότερη μελλοντική προοπτική.

1. Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου, ένθ' άν. σ. 74 κ.έξ.

Δύο είναι οι βασικοί λόγοι της προδομικότητας : 1) η καθυστέρηση της πνευματικής ανάπτυξης του έθνους, όφειλομένη κυρίως στο όλιγόχρονο της ελεύθερης πνευματικής του καλλιέργειας ύστερα απ' τη μακραίωνη τουρκική κατάκτηση, και 2) η έλλειψη ενός ενιαίου γραπτού έκφραστικού όργάνου, οίκτρο αποτέλεσμα της πολυκρότου διγλωσσίας.

Συνέπεια της πνευματικής καθυστερήσεως ήταν ή παραγωγή λογοτεχνικών έργων, που τους έλειψε ή πρωτοτυπία και το άξιόλογο, και ή στροφή προς μίμηση εύρωπαϊκών προτύπων κυρίως γαλλικών, και διαφόρων λογοτεχνικών επιδράσεων ξένων προς το αίσθημα του ελληνικού λαού. "Ετσι παρήλασαν στην παραγωγική λογοτεχνική μας όθόνη διαδοχικά ό ρωμαντισμός με την ψευδορρωμαντική του μορφή, ό ρεαλισμός με τη μονόπλευρη μορφή του, την ήθογραφική, ό σοσιαλισμός με τη μορφή της γλωσσικής έκμεταλλεύσεως και ό σουρρεαλισμός με τη μορφή της γλωσσικής αναταραχής των έκφραστικών έποπτικών συμβόλων.

Η έλλειψη έξ άλλου ενιαίου γλωσσικού όργάνου έστρεψε την όλη προσοχή των λογοτεχνών μας στη διαμάχη του γλωσσικού ζητήματος και στην τάση προς την τελείωση της μορφής των δύο γλωσσικών κατευθύνσεων, της δημοτικής και της καθαρευούσης και όχι στο εξιδανικευμένο, στο ύψηλό και στο μεγαλοπρεπές του ύφους, ούτε και στην πρωτότυπη προβληματοποίηση κι αντιμετώπιση των συγχρόνων αξιολογικών αντιξοοτήτων της ζωής.

στ) Τέλος ό έντοπισμός και ή έπικαιρότητα είναι χαρακτηριστικά, που περιορίζουν σε στενά χρονικά και τοπικά όρια την άξιολόγηση των νεοελληνικών γραπτών δημιουργημάτων. "Ετσι αν θελήση κανείς να τή ιεραρχήση αξιολογικά μέσο την παγκόσμια λογοτεχνική και πνευματική παραγωγή θεωρώντας τα πέρα από τα τοπικά και χρονικά τους όρόσημα, θα αντιμετώπιση άμεσα δυσεπίλυτο κι ανυπέρβλητο έμπόδιο, γιατί χάνουν εύθυσ και τη μορφική τους άξία και την έσωτερική ύποσταση του περιεχομένου τους.

"Εργα όμως σαν του Σολωμού, του Παλαμά, του Καβάφη,

τοῦ Σικελιανοῦ, τοῦ Καζαντζάκη, τοῦ Ρίτσου στήν ποίηση, τοῦ Καρκαβίτσα, τοῦ Παπαδιαμάντη, τοῦ Κονδυλάκη, στο διήγημα, τοῦ Μελά, τοῦ Μυριβήλη, τοῦ Βενέζη στή πεζογραφία καί στο μυθιστόρημα, ξεπέρασαν πιά πρὸ πολλοῦ τὰ ἐθνικά τους τοπικά ὅρια· παρ' ὅλο ὅμως τὸ ξεπέρασμα αὐτὸ δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε, πὼς θὰ διαρρήξουν καί χρονικά τὸ σύγχρονο παγκόσμιο κύκλο, γιὰ νὰ πετάξουν ἀνάερα μὲ τὰ πτερὰ τῆς αἰώνιας ἀπροσώπου τέχνης.

Οἱ ὀρίζοντες ὅμως τῆς ἐλληνικῆς δραστηριότητος τοῦ πνεύματος καί τῆς τέχνης εἶναι φωτεινοὶ κι ἀνοίγονται μεγάλοι· ἡ στιγμή πού θὰ θραυσθῇ τὸ διάφραγμα τοῦ ἐντοπισμοῦ καί τῆς ἐπικαιρότητος πλησιάζει. Ἀρχίζει πιά νὰ ἀνατέλῃ καί γιὰ τὴ Λογοτεχνία μας τὸ ἀχνορόδινο φῶς τῆς αἰωνιότητος.

III. ΣΚΟΠΟΣ — ΑΞΙΑ

34. Ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» καθορίζεται ἀπ' τὴν πολιτεία, γιατί ἡ ἀγωγή εἶναι ἄμεσα συνδεδεμένη μὲ τὴν ἐκπολιτιστικὴ πρόοδο τῆς πολιτικῆς κοινότητος. Ἐξ ἄλλου ἡ πολιτεία εἶναι αὐτή, πού σύμφωνα μὲ τὸ **Σύνταγμα** διαθέτει τὰ ἀνάλογα οἰκονομικά μέσα καί ἐξασκεῖ τὴν ἀνωτάτη ἐποπτεία τῆς ἀγωγῆς.

Τὸ σχετικὸ ἄρθρο τοῦ Συντάγματος γράφει: «**Ἡ Παιδεία** τελεῖ ὑπὸ τὴν Ἀνωτάτην Ἐποπτείαν τοῦ Κράτους καί ἐνεργεῖται δαπάνῃ αὐτοῦ ἢ τῶν ὀργανισμῶν τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως. Εἰς πάντα τὰ Σχολεῖα Μέσης καί Στοιχειώδους ἐκπαίδευσως ἡ διδασκαλία ἀποσκοπεῖ τὴν ἠθικὴν καί πνευματικὴν ἀγωγὴν καί τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως τῶν νέων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ιδεολογικῶν κατευθύνσεων τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ (Φ.Ε.Κ. 2, 1.1, 1952 ἄρθρον 16).

Ἀπ' τὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα τοῦ 1934, πού ἰσχύει γιὰ τὴ Μέση Ἐκπαίδευση μέχρι σήμερα, παίρνουμε καί τὸ σκοπὸ

1. Ὑπουργεῖον Ὁρησκευμάτων καί Ἑθνικῆς Παιδείας, Προγράμματα Ἀναλυτικὰ καί Ὁρολόγια Διδακτέας Ὑλης, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 17.

τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» ὁ σκοπὸς αὐτὸς ἀνα-
λύεται στὶς ἐξῆς ἐπιμεριστικὲς ἐπιδιώξεις :

α) «Τὴν παρὰ τοῖς μαθηταῖς ἀνάπτυξιν τῆς δεξιότητος εἰς
τε τὴν προφορικὴν καὶ εἰς τὴν γραπτὴν χρῆσιν τῆς Ἑλληνικῆς
γλώσσης».

β) «Τὴν, διὰ τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς ἐκτιμήσεως τῶν ση-
μαντικωτέρων ἀντιπροσώπων τῶν κυριωτέρων εἰδῶν τῆς νέας
Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας, ἐνίσχυσιν τῆς λογοτεχνικῆς μορφώσεως
τῶν μαθητῶν καὶ τοῦ διαφέροντος αὐτῶν εἰς τὸ λογοτεχνικὸν ὡ-
ραῖον, καί,

γ) Τὴν διὰ τῆς αὐτῆς ἀναγνώσεως κατανόησιν καὶ μίμησιν
καὶ τῶν λοιπῶν πλὴν τῆς Λογοτεχνίας στοιχείων τοῦ Νέου ἑλλη-
νικοῦ πολιτισμοῦ».

δ) «Τὴν ἡθοπλαστικὴν καὶ ἔθνοπρεπῆ μὀρφωσιν τροφίμων».

35. Ἡ π ρ ὡ τ ῇ λοιπὸν βασικὴ ἐ π ι δ ι ὶ ω ξ η τοῦ σκοποῦ
τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς δεξιότητος
τῶν μαθητῶν στὴν (ὀρθή) προφορικὴ καὶ γραπτὴ χρῆση τῆς
ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἡ ἐπιδίωξη αὕτῃ πρέπει νὰ θεωρῇται καὶ ἡ οὐσιωδέστερη ἀπ’
ὅλες, γιατί, ἂν ὁ μαθητῆς, γενικώτερα ὁ ἄνθρωπος, δὲν γνωρίζη
νὰ χρησιμοποιοῇ ὀρθὰ τὴ γλῶσσα του, τότε θὰ καταστῇ ἀδύνατο
νὰ ἐκφράσῃ μὲ σαφήνεια καὶ λιτότητα τὶς σκέψεις του, τὶς πράξεις
του, τὴν ὅλη του πνευματικὴ δραστηριότητα, καὶ κατὰ συνέπειαν
θὰ τοῦ εἶναι δύσκολο νὰ μεταδώσῃ τὸν πολιτισμὸ τῆς ἐποχῆς του
στοὺς μεταγενεστέρους. Ἡ ἐπίδραση τοῦ **Ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ
Πολιτισμοῦ** σ’ ὅλο τὸ **Δυτικὸ Κόσμο** δὲν ὀφείλεται μόνο στὸ ὑ-
ψηλὸ καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου του, ἀλ-
λὰ καὶ στὸ ἄφθονο καὶ πλούσιο **συγγραφικὸ ὑλικό**, ποὺ
ἄφησαν κληρονομιά στὴν ἀνθρωπότητα οἱ ἀθάνατοι πρόγονοί μας.

α) Τὸ ἄρθρον 107 τοῦ **Συντάγματος** ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς
γλώσσης λέγει τὰ ἐξῆς : «**Ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους εἶναι
ἐκείνη εἰς τὴν ὁποίαν συντάσσονται τὸ πολίτευμα καὶ τῆς ἑλλη-
νικῆς νομοθεσίας τὰ κείμενα. Πᾶσα πρὸς παραφθορὰν ταύτης
ἐπέμβασις ἀπαγορεύεται**»¹.

1. Ν. Μ π ὶ ρ α, Ἑκπαιδευτικὴ Διοίκησης καὶ Ἐποπτεία (Σημειώσεις
παράδοσεως), Ἀθῆναι 1961, σ. 110.

Ἐπίσημη ὅμως γλῶσσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους εἶναι ἡ ἀ π λ ῆ
κ α θ α ρ ε ὕ ο υ σ α, γιατί ἀπλούστατα σ' αὐτὴ εἶναι γραμμένα τὸ
πολίτευμα καὶ τὰ νομοθετικὰ κείμενα. Ἐδῶ ὅμως ὑπάρχει μία ἀ ν-
τι ν ο μ ί α· πῶς εἶναι δυνατό νὰ διδάσκησιν τὴν ἀπλὴ καθαρεύουσα
καὶ νὰ ἀναλύης **Δημοτικὴ ποίηση** ἢ **Σολωμὸ** καὶ **Καρκαβίτσα**;

Πῶς νὰ ἀντιπαρέλθῃ κανεὶς τὸ φθογγολογικὸ καὶ τὸ τυπικὸ τῆς
γραμματικῆς τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, τὸ συντακτικὸ εἶρμό της,
τὸ παραγωγικὸ, τὸ συνθετικὸ, τὸ ἐτυμολογικὸ καὶ τὸ σημασιολο-
γικὸ τῶν λέξεών της; Εἶναι δυνατό νὰ λυθοῦν τὰ προβλήματα
αὐτὰ μὲ μόνη τὴ διδασκαλίαν τῆς Γραμματικῆς καὶ τοῦ Συντακτικοῦ
τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης ἢ μὲ τὸ συμπῆλμα τῶν γνώσεων,
ποῦ ἔχει ἀποκτήσῃ ὁ μαθητὴς ἀπὸ τῆ Στοιχειώδη Ἑκπαίδευση;

Ὁ Νομοθέτης τοῦ Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος ἔχοντας ὑπ' ὄψιν
τοῦ ἴσως τὴν ἀντινομία αὐτὴ δὲν ἔγραψε στὸ σχετικὸ νόμο «τὴν
χρῆσιν τῆς ἐ π ι σ ῆ μ ο υ ἑλληνικῆς γλώσσης», ἀλλὰ μόνον
«τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης», ἐπιτρέποντας
ἔτσι μιὰ κάποιαν σχετικὴ ἐλευθερίαν ἐκλογῆς.

β) Ὁ κ. Γεωργούλης πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα λέγει: «Ἡμεῖς
εἰς τὸ Γυμνάσιον, τὸ ὁποῖον παρέχει ἱστορικὴν μόρφωσιν, πρέπει νὰ
διδάσκωμεν ὅ λ α ς τ ᾶ ς μ ο ρ φ ᾶ ς τ ῆ ς γ λ ῶ σ σ η ς ἀπὸ τοῦ
Ὁμήρου μέχρι σήμερον. Δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίζωμεν τὴν ἐ π ι-
σ τ η μ ο ν ι κ ῆ ν γ λ ῶ σ σ α ν, διότι οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ μά-
θουν νὰ ἐκφράζωνται σαφῶς, ἀκριβῶς καὶ πλήρως... Εἰς τὰ Νέα
Ἑλληνικὰ πρέπει ἰδιαίτερώς νὰ προσέξωμεν τὴν ἀ κ ρ ι β ο λ ο-
γ ι κ ῆ ν γ λ ῶ σ σ ι κ ῆ ν διδασκαλίαν...»¹.

Ἄλλοῦ πάλιν ἀντιδιαστέλλει τὸν προφορικὸ λόγον ἀπ' τὸ γρα-
πτὸ «Ἡ μητρικὴ γλῶσσα δὲν συμπύπτει μὲ οὐδεμίαν μορφήν φιλολο-
γικῆς γραφομένης γλώσσης. Ἀλλὰ καὶ πᾶν εἰς τὸ σχολεῖον δὲν εἶναι
γλῶσσα, ὅπως δὲν εἶναι μόνον οἱ ἀριθμοί, εἶναι καὶ τὰ δύο π ρ ο-
ὔ π ο θ έ σ ε ι ς διὰ τὴν κατάρκτησιν τῆς γνώσεως. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν
συμφωνοῦμεν οὔτε μὲ τοὺς ἄ κ ρ ο υ ς κ α θ α ρ ε υ ο υ σ ι ᾶ ν ο υ ς,
ο ὔ τ ε μ ε τ οὺ ς ἄ κ ρ ο υ ς δ η μ ο τ ι κ ι σ τ ᾶ ς»².

γ) Πῶς ὅμως θὰ διδάξουμε ὅλες τὶς μορφὰς τῆς γλώσσης ἀπὸ

1. Κ. Γεωργούλης, ἐνθ' ἀν. σ. 69.

2. Κ. Γεωργούλης, ἐνθ' ἀν. σ. 70.

τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀμήρου ὡς τὰ σήμερα χωρὶς κανένα βοήθημα (πλὴν βέβαια τῆς γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης), χωρὶς κανένα προδιαγεγραμμένο σκοπὸ ;

Ποιά γραμματικὴ ἢ ποιοὶ συντακτικὸὶ θὰ ἀποτελέσῃ τὴν ἀφετηρία, τὸ ὑπόβαθρο, τὸν ὁδηγὸ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς καθοδηγήσεώς μας ; Ἡ θὰ βασιστοῦμε στὴν ἰδιάζουσα ἀτομικὴ μας πείρα καὶ προτίμηση, καὶ στὴ γλωσσικὴ ἰδιομορφία τοῦ μαθητοῦ ;

Μήπως, τὸ ὅτι ἔλειψε ὡς τὰ σήμερα ἀπ' τὰ Σχολεῖα ἡ διδασκαλία τῆς ζωντανῆς μας γλώσσης μὲ ὄργανο μιὰ ἐπίσημη ἐπιστημονικὴ Γραμματικὴ καὶ Συντακτικὸ, συνετέλεσε στὸ πολὺμορφο καὶ πολυποίκιλο τῆς ἐκφράσεως καὶ συντάξεως τοῦ γραπτοῦ λόγου σὲ βαθμὸ, ποὺ νὰ τὶς χαρακτηρίζῃ ἡ ἀκαταστασία καὶ ἡ σύγχυση ; Μήπως τὰ βαθύτερα αἰτία τῆς διγλωσσίας εἶναι τὸ ὅτι τὸ Κράτος δὲν κατήρτησε ὡς τὰ σήμερα τὴν ἐπίσημη Γραμματικὴ καὶ τὸ ἐπίσημο Συντακτικὸ τῆς ζωντανῆς τοῦ γλώσσης ;

Τὸ ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς γνώσεως κατὰ τὸν κ. Γεωργούλη κι ὅχι αὐτοσκοπός, τοῦτο δὲν σημαίνει καὶ πῶς δὲν πρέπει νὰ προσεχθῇ ἰδιαίτερα καὶ νὰ ἀποτελέσῃ εἰδικὴ μελέτη καὶ πρὸ παντὸς εἰδικὴ ἐνότητα διδασκαλίας. Ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα δὲν εἶναι καὶ αὕτῃ προϋπόθεση ; Τότε γιατί ἡ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ τῆς διδάσκονται στὰ Γυμνάσια ;

Ἡ δικαιολογία, ὅτι ἡ μητρικὴ γλῶσσα κατέχεται κατὰ κάποιον τρόπο ἀπ' τὸ μαθητὴ δὲν ἀποδεικνύει καὶ τὸ ὅτι γνωρίζει νὰ τὴ γράφῃ· γιατί ἀπλούστατα δὲν συμπίπτει ἀπόλυτα καμμιά μὲρφή φιλολογικῆς γραφομένης γλώσσης μὲ τὸ προφορικὸ λόγον ἀκριβῶς. Ἐξ ἄλλου ἀμφισβητεῖται, τὸ ὅτι ὁ μαθητὴς βγάζοντας τὸ Δημοτικὸ ξέρεي νὰ μιλάῃ κάπως ὀρθά, πολὺ περισσότερο ἂν δὲν πάῃ καθόλου σχολεῖο. Μιὰ ματιὰ στοὺς ἀπόφοιτους τοῦ Δημοτικοῦ τῶν ἐπαρχιῶν μᾶς πείθει ἀπόλυτα.

δ) Ὁ κ. Γεωργούλης στὶς γενικὲς προϋποθέσεις τοῦ μαθήματος τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» λέγει τὰ ἑξῆς : «Πρέπει νὰ διασαφηνισθῇ τὸ ὑπάρχον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ. Τὸ παιδί τὴν μητρικὴν γλῶσσαν τὴν κατέχει, πρέπει δὲ μόνον νὰ ὁδηγηθῇ νὰ τὴν κατανοήσῃ.

Ἔχομεν ἐνταῦθα τὸ πλεοέκτημα, ὅτι τὸ ὑλικὸν συγκομίζεται ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ μαθητοῦ. Τὸ μάθημα πρέπει νὰ εἶναι **διασαφήνις, συλλογὴ στοιχείων, παρατηρήσεις, γενίκευσις παρατηρήσεων δι' ἐπαγωγικοῦ συλλογισμοῦ καὶ σύγκρισις**»¹.

Δὲν νομίζω, πὼς ὁ τρόπος αὐτὸς διδασκαλίας εἶναι ἄρκετος καὶ ὁ μόνος ἐνδεδειγμένος γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐκμάθηση τῆς μητρικῆς μας γλώσσης. Αὐτὰ ὅλα μποροῦν καὶ πρέπει νὰ ἐφαρμόζονται κατὰ τὴ διάρκειά τῆς διδασκαλίας τῆς **«Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς»** καὶ τοῦ **«Νεοελληνικοῦ Συντακτικοῦ»**. Ἀδιάφορο ἐδῶ, γιὰ τὴν ὥρα, ἂν ἡ ἐπίσημη Γραμματικὴ ἢ τὸ Συντακτικὸν θὰ εἶναι γραμμένα μὲ βάση τὴ δημοτικὴ ἢ τὴν ἀπλὴ καθαρεύουσα ἢ, δὲν γνωρίζω, ποιά ἄλλη γλωσσικὴ μορφή· τὸ ζήτημα αὐτὸ θὰ ἐξετασθῇ ἄλλοῦ (§ 45). Ἐκεῖνο ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει γιὰ τὸ παρὸν εἶναι νὰ διδάσκεται στὰ Γυμνάσια μιὰ **«Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ»** καὶ ἓνα **«Νεοελληνικὸ Συντακτικόν»**.

ε) Ἡ γνώμη μου εἶναι πὼς τὸ πρόβλημα αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπισθῇ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο: I) Παράλληλα μὲ τὴ διδασκαλίαν τῆς Γραμματικῆς τῆς Ἀττικῆς Διαλέκτου νὰ διδάσκεται **συστηματικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ἐπὶ δίωρο στὴν πρώτη καὶ δευτέρα τάξιν τοῦ Γυμνασίου καὶ ἡ «Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ»**. II) Παράλληλα ἐπίσης μὲ τὴ διδασκαλίαν τοῦ Συντακτικοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης νὰ διδάσκεται **συστηματικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ἐπὶ δίωρο στὴν τρίτη καὶ τετάρτη τάξιν τοῦ Γυμνασίου ἢ ἐπὶ δίωρο στὴν δευτέραν καὶ τρίτην τάξιν** (ὅταν ἐφαρμοσθῇ ὁ τριετής κύκλος τῶν Γυμνασίων) καὶ τὸ **«Νεοελληνικὸ Συντακτικόν»**.

Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ πρέπει νὰ προκηρυχθῇ σχετικὸς διαγωνισμὸς ἀπὸ τὸ **Ἑνδοκράτειον Παιδείας** συγγραφῆς ἐπισήμου καὶ ἐπιστημονικῆς **«Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς»** καὶ **«Νεοελληνικῆς Συντάξεως»**, ποῦ νὰ εἶναι κατάλληλα γιὰ τὴ διδασκαλίαν τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης στὰ Γυμνάσια.

36. Ἡ δευτέρα ἐπιδίωξις τοῦ σκοποῦ τῶν **«Νέων Ἑλληνικῶν»** εἶναι: Ἡ ἐνίσχυσις τῆς λογοτεχνικῆς ικανότητος τῶν μαθητῶν μὲ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐκτίμησιν τῆς **Νεο-**

1. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 75.

ελληνικῆς Λογοτεχνίας ὡς καὶ ἡ ἐνίσχυση τοῦ διαφέροντος αὐτῶν πρὸς τὸ λογοτεχνικὸ ὥραϊο.

Νομίζω πὼς τὸ πιὸ σωστὸ θὰ ἦταν, ἐὰν ἡ φράση καὶ τὸ νόημα τῆς εἵχε γραφῇ ὡς ἑξῆς : « Ἡ διὰ τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς ἐκτιμήσεως τῶν σημαντικωτέρων ἀντιπροσώπων τῶν κυριωτέρων εἰδῶν τῆς νέας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας ἐνίσχυσις τοῦ διαφέροντος τῶν μαθητῶν εἰς τὸ λογοτεχνικὸν ὥραϊον καὶ τῆς τυχὸν ὑπαρχούσης λογοτεχνικῆς αὐτῶν ἱκανότητος »· καὶ τοῦτο, γιατί ἡ λέξη « μ ὁ ρ φ ω σ ι ς » ἐδῶ συνταυτίζεται σύμφωνα μὲ τὸ νόημα τῆς ὅλης φράσεως μὲ τὴ λέξη « ἱ κ α ν ὄ τ η ς » (§ 34,β).

α) Ἡ ἀγωγή ὁμως δὲν ἔχει σκοπὸ οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ μορφώνη καὶ νὰ δημιουργῇ καλλιτέχνες· πολὺ περισσότερο ἢ σχολικὴ ἀγωγή· καὶ ἡ λογοτεχνικὴ ἱκανότης δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἔμφυτη καλλιτεχνικὴ τάση τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ δὲν ἐπιδέχεται παρὰ μόνο ἐνίσχυση καὶ ἀνάπτυξη.

Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ ἐπιδιώξη τὸ Γυμνάσιο εἶναι ἡ καλλιέργεια τῆς ἀξιολογικῆς εὐαίσθησις τῶν μαθητῶν καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως τοῦ λογοτεχνικοῦ ὥραϊου. Δὲν εἶναι ἐκπαιδευτικὸ ἀγαθὸ ἡ παρότρυνση τῶν τροφίμων πρὸς τὸν ψευδολογοτεχνισμό καὶ τὴν ψευδοωραιολογία. Ἡ αἰσθητικὴ λογοτεχνικὴ ἀπόλαυση θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ τελικὴ ἐπιδίωξη· γι' αὐτὸ καὶ πρέπει ν' ἀντιστραφῇ καὶ τὸ ὅλο νόημα τῆς δευτέρας ἐπιδιώξεως τοῦ σκοποῦ τῶν « Νέων Ἑλληνικῶν ».

β) Ὅσο γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς τυχὸν ὑπαρχούσης λογοτεχνικῆς ἱκανότητος, δηλαδὴ τὸ δεύτερο σκέλος τῆς φράσεως, θὰ γίνῃ λόγος ἀργότερα ἄλλοῦ (§ 39)· τὸ μόνο τώρα, ποὺ θὰ προσθέσουμε εἶναι, πὼς ἓνας τρόπος ἐνισχύσεως τῆς λογοτεχνικῆς ἱκανότητος ὠρισμένων μαθητῶν, ποὺ ἔχουν ἔμφυτη τὴ λογοτεχνικὴ προδιάθεση εἶναι ἡ ἐκδοσὴ Ἐφημερίδων ἢ Δελτίων ἀπὸ τὰ Σχολεῖα ἢ κι ἀκόμη ἀπ' τὶς ἴδιες τὶς τάξεις τῶν Γυμνασίων, ὅπως γίνεται σὲ πολλὰ σχολεῖα τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Ρωσσίας καὶ ἄλλοι.

γ) Ἡ τάση αὐτὴ τῆς καλλιέργειας τῶν μαθητῶν πρὸς τὸν λογοτεχνισμό ἐπεκράτησε κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου, καὶ ἦταν ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὸν ἐξπρεσσιονισμό¹ τῆς ἐποχῆς (ὁ

1. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 72.

ὁρος προήλθε ἀπὸ τὴ γαλλικὴ λέξη «*expression*», ποὺ σημαίνει «*ἐκφράση*»), καὶ δημιουργήθηκε ἀπὸ ἀντίθεση πρὸς τὸν ἐμπρεσσιονισμό (*impression* = ἐντύπωση). Στὴ λογοτεχνία, κυρίως στὴν ποίηση, πῆρε τὴ μορφή τοῦ **συμβολισμοῦ**¹.

Σύμφωνα μὲ τὸν ἐξπρεσσιονισμό ὁ λογοτέχνης δὲν ἐκφράζει τὴν πραγματικὴ οὐσία τῶν φαινομένων καὶ τῶν πραγμάτων τοῦ ὕλικου ἐξωτερικοῦ κόσμου, ὅπως τὴν παρουσιάζει ὁ ἐμπρεσσιονισμός, ἀλλὰ ἐξωτερικεύει τὴν ὑποκειμενικὴ ἀγωνία καὶ ἀνησυχία τοῦ ψυχικοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου². Ἡ ἐκφράση μόνον, δηλαδή ἡ γλῶσσα ὡς ὄργανο ἐκφράσεως προκειμένου γιὰ τὴ λογοτεχνία, ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἀντικατροπτίζει ἰδίως τὶς συναισθηματικὲς τοῦ ἀνθρώπου καταστάσεις, ἀλλὰ καὶ τὰ φευγαλέα πλάσματα τῆς ψυχῆς του. Γι' αὐτὸ σύμφωνα μὲ τοὺς ἐξπρεσσιονιστὰς πρέπει νὰ καλλιεργηθῇ καὶ νὰ ἐνισχυθῇ ἡ λογοτεχνικὴ ἰκανότητα τῶν μαθητῶν.

δ) Ἡ γλῶσσα ὅμως δὲν εἶναι μόνον λογοτεχνικὴ ἢ γλῶσσα εἶναι καὶ ἐπιστημονικὴ· πρέπει λοιπὸν παράλληλα μὲ τὴ διδασκαλία τῆς λογοτεχνικῆς γλώσσης νὰ διδάσκεται καὶ ἡ φιλολογικὴ ἐπιστημονικὴ γλῶσσα. Τέτοια εἶναι κυρίως ἡ γλωσσικὴ ἐκφράση, προκειμένου γιὰ τὴν ἀρχαία, τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος· ἀπ' τὰ νεώτερα συγγράμματα σὲ φιλολογικὴ καθαρευουσιάνικη γλῶσσα εἶναι γραμμένα: ἡ ἱστορία τοῦ **Κ. Παπαρρηγοπούλου**, ἡ ἀστρονομία τοῦ **Δ. Αἰγινήτη**, ἡ ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Τέχνης τοῦ **Χρ. Τσουντα**, καὶ τὰ ἔργα τοῦ **Θ. Βορέα**· σὲ φιλολογικὴ δημοτικὴ γλῶσσα εἶναι γραμμένα τὰ ἔργα τοῦ **Χρ. Θεοδωρίδη** καὶ τοῦ **Ἰ. Θεοδωρακοπούλου**.

37. Ἡ τρίτη ἐπιδίωξι ἀναφέρεται «*στὴ κατανόηση καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ πλήν τῆς Λογοτεχνίας μὲ τὴν ἀνάγνωση τῶν σημαντικωτέρων ἀντιπροσώπων τῶν κυριωτέρων εἰδῶν τῆς νέας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας* (§ 34, γ).

Ἡ κατανόηση ὅμως τῶν λοιπῶν στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ πλήν τῆς λογοτεχνίας μὲ μόνη τὴν ἀπλὴ ἀνάγνωση τῶν λογοτεχνικῶν κειμένων δὲν εἶναι δυνατόν ποτὲ νὰ συντελεσθῇ· χρειάζεται, ὅπως

1. Γ. Θέμελες, ἐνθ' ἀν. σ. 19 κέξ.

2. L. Reau, Παγκόσμιον Ἱστορίαν τῆς Τέχνης, Ἀθήραι 1956, τ. Β', σ. 357 κέξ.

πολύ σωστά παρατηρεί ο κ. Γεωργούλης «ο νεοελληνικός πολιτισμός να αναζητηθῇ πρωταρχικῶς καὶ γνησίως εἰς τὴν **Λαογραφίαν**, διὰ τοῦτο δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ τεθῇ ὡς **συγκεκριμένος σκοπὸς** ἡ μελέτη ταύτης»¹.

Ἐξ ἄλλου δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγῃ τὴν προσοχή, πὼς εἰσηγητὴς τῆς διδασκαλίας τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» ἦταν ὁ **Ν. Πολίτης**, ὁ ἰδρυτὴς τῆς **Λαογραφικῆς Ἐπιστήμης** στὴν Ἑλλάδα· τοῦτο σημαίνει, πὼς ἓνα ἀπ' τὰ κίνητρα, ποὺ ὥθησαν τὸν **Ν. Πολίτη** γιὰ τὴν εἰσηγήση τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος, ἀσφαλῶς θὰ ἦταν καὶ ἡ προσφορὰ δυνατότητος στοὺς μαθητὰς νὰ ἐνδιαφερθοῦν καὶ νὰ μελετήσουν τὸ **λαογραφικὸ ὑλικὸ** τῶν προσφερομένων γιὰ ἀνάγνωσις κειμένων.

α) Ἡ **Λαογραφία**² εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ποὺ κυρίως ἀναφέρεται στὸ πολιτισμό, γιὰτὶ ἐξετάζει τὶς πρωταρχικὰς τοῦ πηγὰς ἐρευνώντας ἀπ' εὐθείας τὶς ψυχικὰς διαθέσεις, τὶς ροπὰς καὶ τὶς ἐκδηλώσεις κάθε λαοῦ· διευκρινίζει ἀκόμη τὴν ἐθνικὴν τοῦ ὑπόστασι καὶ καθορίζει τὸν ἰδιάζοντα χαρακτήρα του. Ἡ μελέτη καὶ ἡ κατανόηση τῶν ἐθίμων, τῶν δοξασιῶν καὶ τῶν συνηθειῶν του, τῶν θρύλων καὶ τῶν παραμυθιῶν του, τῶν προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν του δίνει στὸ μαθητὴ τὸ **πολιτιστικὸ ἀγαθὸ**.

β) Ὡς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ προσθέσω ἀκόμη, πὼς παράλληλα μὲ τὴ διδασκαλίαν τῆς λαογραφίας χρειάζεται νὰ μελετηθῇ ἰδιαίτερα καὶ ἡ «**Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης**». Πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα ἡ κ. **Βαρβιτσιώτου** γράφει τὰ ἑξῆς: «Σήμερον εἰς τὰς περισσότερας χώρας τοῦ κόσμου οἱ ὑπεύθυνοι διὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα ἀντελήφθησαν, ὅτι παιδεία στερουμένη καλλιτεχνικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐν γένει ἐνδιαφέροντος ἀποτελεῖ μέγιστον κίνδυνον ἀναπτύξεως τῶν τροφίμων, ἰδίᾳ δὲ ἐξ αἰτίας τῆς ἐξελίξεως τοῦ τεχνικοῦ καὶ μόνον πολιτισμοῦ»³.

Ἡ «Ἱστορία τῆς Τέχνης» εἶναι ἡ ἱστορία τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου ὡς καὶ τῆς εὐαισθησίας του· γιὰτὶ ἡ τέχνη εἶναι τὸ σύνολο τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιτεύ-

1. Κ. Γεωργούλης, ἔνθ' ἀν. σ. 72.

2. Νεώτερον Λεξικὸν «Ἡλίου», τ. 12, σ. 88 ζέξ.

3. Α. Βαρβιτσιώτου, Ἱστορία τῆς Τέχνης (Σημειώσεις παραδόσεων), Ἀθῆναι 1960, σ. 4.

ξεων πάνω στο υπέροχο πεδίο του 'Ω ρ α ί ο υ· είναι ή ικανότητα του ανθρώπου να έναρκώνη τὸ ἰδεῶδες τοῦ Κ α λ ο ὗ.

Δυστυχῶς ὁμως μέχρι σήμερα ἀπ' τὴ σφαῖρα τῶν τεχνῶν, τῶν καλῶν τεχνῶν, μόνο ἡ Π ο ῖ ῃ σ η καὶ ἡ Λ ο γ ο τ ε χ ν ῖ α συμπεριλαμβάνονται στὰ σχολικὰ προγράμματα, ἐνῶ ἡ διδασκαλία τῆς «**Ιστορίας τῆς Τέχνης**» παραμένει προσδοκώμενο ἐκπαιδευτικὸ ἀγαθό.

38. Ἡ τ ε τ ἄ ρ τ η καὶ τελευταία ἐπιδίωξη τοῦ σκοποῦ τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» ἀναφέρεται: **στὴ διάπλαση ἡθικοῦ χαρακτήρος στοὺς τροφίμους καὶ στὴν καλλιέργεια ἐθνικῆς συνειδήσεως (§ 34, δ).**

α) Ὁ πρῶτος ὅρος «**ἡ θ ο π λ α σ τ ῖ κ ῃ μ ὁ ρ φ ω σ ῖ σ**» εἶναι εὐρύτατος καὶ διαχέεται ὅχι μόνο στοὺς σκοποὺς κυρίως τῶν «**ἐκτιμητικοῦ τύπου**» μαθημάτων, ἀλλὰ περιέχεται καὶ ὡς βασικὴ ἐπιδίωξη τῆς διδασκαλίας τοῦ ὅλου ἐκπαιδευτικοῦ κύκλου γενικὰ σύμφωνα μὲ τὸ **Σύνταγμα (§ 34)**. Ὁ Spranger (γ. 1882), γερμανὸς φιλόσοφος, ψυχολόγος καὶ παιδαγωγός, στὸ ἔργο του «*Pedagogische Perspektiven*» (Παιδαγωγικὴ Προοπτικὴ) διακρίνει τρεῖς λειτουργίες στὴν ἀγωγή¹: ἡ τρίτη ἀκριβῶς λειτουργία ἀναφέρεται στὴν ἀφύπνιση τῶν ἡ θ ῖ κ ῶ ν δ υ ν ἄ μ ε ω ν τοῦ παιδιοῦ, στὴν ἐσωτερικὴ διέγερση δηλαδὴ τῆς συνειδήσεώς του.

Εἰδικὰ τὸ μάθημα τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» προσφέρεται κατ' ἐξοχὴ στὴ διάπλαση χαρακτήρων, γιατί παρέχει ἔμμεσα καὶ ὑποβλητικὰ, ἀλλὰ ἔντονα, στὴν ἀντίληψη τῶν μαθητῶν μὲ τὰ προσφερόμενα κατὰλληλα κείμενα τὸ ἠθικὸ δίδαγμα, τοὺς ἠθικοὺς χαρακτήρες τῶν ἡρώων, τὴν κεντρικὴ ἰδίᾳ τοῦ περιεχομένου, τὴν ἠθικὴ ἀξιολόγηση τῶν πράξεων καὶ τῶν προσώπων, τὴν ἱεράρχηση τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν κ.τ.λ. Ἔτσι δημιουργοῦνται στὸ μαθητὴ ἀνάλογα ἀβίαστα βιώματα καὶ δυνατὲς συναισθηματικὲς καταστάσεις, ποὺ ὁδη-

1. Κατὰ τὸν Spranger οἱ τρεῖς λειτουργίες τῆς ἀγωγῆς εἶναι: α) «*Ἡ παροχὴ βοηθείας εἰς τὸ παιδί διὰ σωματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ψυχικὴν ἰσορροπίαν*» ἡ λειτουργία αὕτη καλεῖται «*Τροφή*» καὶ ἀναφέρεται στὴ νηπιακὴ καὶ παιδικὴ ἡλικία. β) «*Ἡ ἐνημέρωσις τοῦ τροφίμου εἰς τὰ ἐκπολιτιστικὰ μορφωτικὰ ἀγαθὰ τῶν παρελθουσῶν γενεῶν*» ἡ λειτουργία αὕτη καλεῖται «*Παράδοσις*» (*Traditio*) καὶ εἶναι γνώσεις καὶ ἰκανότητες, ποὺ ἐντεπνῶνται μὲ τὴν αὐτενέργεια τῆς νέας γενιᾶς καὶ τὴ συγκατάθεσίν της. γ) Ὡς τρίτη λειτουργία τῆς ἀγωγῆς φέρεται «*ἡ ἀφύπνισις τῶν ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ παιδιοῦ, ἡ ἐσωτερικὴ ἀφύπνισις τῆς συνειδήσεώς του*».

γούν άμεσα καί χωρίς έξαναγκασμό στή διάπλαση τοῦ ήθικοῦ του χαρακτηήρος, γιατί ή Λογοτεχνία δέν εἶναι παρὰ μιὰ ἀποκρυστάλλωση θυμικῶν καταστάσεων έκπεφρασμένη μέ γλωσσικά σύμβολα.

β) Ὁ δεύτερος ὅρος «έθνοπρεπής μόρφωσις» ἀναφέρεται στήν καλλιέργεια τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν μαθητῶν, ἔτσι πού νά ἀρμόζη καί νά συμφωνή μέ τήν ἱστορία καί τις παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· σημαίνει τόν ἐθνικό φρονηματισμό, τή «salutem civitatis» τῶν Ρωμαίων.

Ὁ κ. Γεωργούλης, δέν θεωρεῖ πολὺ ὀρθή αὐτή τήν ἐπιδίωξη, γιατί λέγει «ἂν δέν ὑπάρχη πολιτική ἐθνική κοινότης δέν δύναται νά ἀσκήται καί ἀγωγή». Ἡ καλλιέργεια τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου συντελεῖται μέσ' τὸ οἰκογενειακό περιβάλλον καί κυρίως μέσ' τή πολιτική κοινότητα. Μιὰ ὅμως πού σ' ὅλα τὰ κράτη ή ἀνάπτυξη τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἀποτελεῖ σπουδαιότατο μέλημα, πρέπει καί στήν Ἑλλάδα μέ τή διδασκαλία ὅλων τῶν μαθημάτων καί ιδίως τοῦ μαθήματος τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» νά καλλιεργοῦμε τήν ἐθνική συνείδησι τῶν ἑλληνοπαίδων, τόν «έθνοπρεπή» τους πολιτισμό.

39. Ὁ κ. Γεωργούλης ἔχει τή γνώμη, ὅτι εἶναι ἀναγκασιότατο νά προστεθῇ ἀκόμη καί μιὰ πέμπτη ἐπιδίωξη: «Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἰδιοτυπίας τῆς προσωπικότητος τοῦ μαθητοῦ ιδίως διὰ τοῦ ἐκφραστικοῦ μαθήματος τῶν ἐκθέσεων¹. Τήν ἀποψη αὐτή ὑποστηρίζει ὁ γερμανὸς φιλόσοφος Groos (Γκρόος) στή θεωρία του «Περὶ ἐκφραστικῆς ἐνοράσεως»· ή ἐνόραση (intuition), δηλαδή ή ἄμεση ἀντίληψη τοῦ ἀντικειμένου τῆς γνώσεως χωρίς τή μεσολάβηση τῶν αἰσθήσεων ἢ τῆς διανοίας, καί ή ἐκφραση (expression) ἀλληλοβοηθοῦνται στή διαμόρφωση τῆς ἰδιοτυπίας τῆς προσωπικότητος τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ψυχάρης ἀναφέρει σχετικὰ ὅτι «ή ἰδέα δέν θέλει μόνο διάβασμα, θέλει καί γράψιμο». Ὁ δὲ Σουμελίδης ὑποστηρίζει, ὅτι τὸ μάθημα τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» εἶναι κατ' ἐξοχή μάθημα ἐκφραστικό.

Τήν ἐκφραστική σκοπιμότητα τήν προσέχουν ἰδιαίτερα οἱ

1. Κ. Γεωργούλης, ἔνθ' ἀν. σ. 72 ζέξ.

Γάλλοι καὶ οἱ **Ἀμερικάνοι**· οἱ τελευταῖοι μάλιστα ἔχουν προσθέσει στὸ πρόγραμμά τους τὸ μάθημα τῆς «αὐτοεκφράσεως», ποὺ συνίσταται κυρίως στὸ νὰ καταστήσει μὲ γλωσσικὲς ἀσκήσεις τοὺς μαθητὰς ἱκανοὺς νὰ πρωτοτυπήσουν.

Τὸ νὰ ἀσκηθῇ ὁ μαθητὴς στὴ δυνατότητα νὰ παρατηρῇ καὶ νὰ ἐκφράζῃ γραπτὰ ἢ προφορικὰ μὲ ἀκρίβεια καὶ σαφήνεια, ὅτι βλέπει γύρω του, εἶναι σημαντικώτατο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἰδιοτυπίας τῆς προσωπικότητός του. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐξάσκηση στὴν προφορικὴ ὁμιλία τῶν τροφίμων χωρὶς χειρόγραφα εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση, γιατί θὰ ἀναγκαστοῦν πολλὲς φορές στὴ ζωὴ τους νὰ μιλήσουν ἀπὸ στήθους.

Τέλος χωρὶς τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἰδιοτυπίας τῆς προσωπικότητος τοῦ μαθητοῦ δὲν ὁλοκληρώνεται ἡ ἀγωγή τῶν τροφίμων, γιατί, ἐνῶ οἱ τέσσερεις πρῶτες ἐπιδιώξεις ἀναφέρονται στὴν πραγματοποίηση τῆς ἐναρθρώσεως τοῦ μαθητοῦ μέσα στὴν πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ κοινότητα, στὴν *Traditio* (παράδοση) τοῦ Spranger, ἡ πέμπτη καὶ τελευταία ἐπιδίωξη συντελεῖ στὴν ἀνάπτυξη τῆς ψυχικῆς του ἰδιοσυγκρασίας καὶ γενικὰ τῆς προσωπικότητός του· ἔτσι ὁλοκληρώνεται ὁ σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς.

40. **Ἡ ἀξία τοῦ μαθήματος τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν»** εἶναι ἀναμφισβήτητα ἡ πιὸ σημαντικὴ ἀπ' τὶς ἀξίες ὅλων τῶν ἄλλων μαθημάτων κι ἡ πιὸ σπουδαία. Πηγάζει ἀπ' τοὺς σκοποὺς, ποὺ ἐπιδιώκει τὸ μάθημα τοῦτο, κι ἀπ' τὰ καλὰ ἀποτελέσματα, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐπιφέρῃ σὰν προσφερόμενο ἐκπαιδευτικὸ ἀγαθὸ στὸ μαθητὴ, ἂν διδάσκεται μὲ ὀρθὴ ἐπιστημονικὴ καὶ διδακτικὴ μέθοδο καὶ πορεία. Ἡ ἀξία τῶν **«Νέων Ἑλληνικῶν»** ἔγκειται κυρίως στὰ ἑξῆς :

α) **Στὴ σωστὴ ἐκμάθηση τῆς μητρικῆς γλώσσης**, τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ, τόσο στὴν προφορικὴ τῆς ἐκφραση, ὅσο καὶ στὴ γραπτὴ (τὴ λογοτεχνικὴ καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ), ποὺ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο τεχνικὴ. Ἡ σωστὴ ἐκμάθηση τῆς μητρικῆς γλώσσης, τῆς γλώσσης τοῦ παπποῦ, δίνει στὸν ἄνθρωπο τὸ β α σ ι κ ὸ ἄ ρ θ ρ ω τ ι κ ὸ σ ύ σ τ η μ α, ποὺ πάνω σ' αὐτὸ ἀργότερα θὰ μάθῃ καὶ κάθε ἄλλη ξένη γλῶσσα, καθὼς καὶ τὴν ὀ ρ θ ῆ τ ο ν ι κ ῆ φ ω ν η τ ι κ ῆ ἄ ρ θ ρ ω σ η τ ὶ ν π ρ ο τ ᾶ σ ε ω ν κι ὄχι μόνο τῶν λέξεων.

β) Στην ακριβή και σαφή εκμάθηση της ποικίλης και πολλαπλής σημασίας των λέξεων του νεοελληνικού λόγου με αποτέλεσμα τη γλωσσική και έννοιολογική έρμηνεία και έμβάθυνση του νεοελληνικού κειμένου.

γ) Στην αισθητική συγκίνηση και αναβίωση του λογοτεχνικού ωραίου· στην ανάλυση και κατανόηση της κοινωνικο-ψυχικής συνθέσεως και καλλιτεχνικής νοοτροπίας, ως και στη γνώση της έκπολιτιστικής, έπιστημονικής και πνευματικής δραστηριότητας του λαού, με τελικό σκοπό την ένιαία σύλληψη του πολιτισμού και της προοπτικής της κοσμοθεωρίας του, και

δ) Στην ανάπτυξη της ιδιοτυπίας της προσωπικότητας του μαθητού, που κατορθώνεται με την άσκηση των προφορικών και γραπτών εκθέσεων.

Έτσι ο μαθητής τελειώνοντας το μέσο κύκλο των σπουδών του θα είναι σε θέση να μπορέ: 1) να αντιμετωπίση τα προβλήματα της ζωής, που ανάγονται στη σύλληψη μιᾶς πραγματικότητας, της πραγματικότητας του πνεύματος του λαού, που ζή και που αποτελεί αναπόσπαστο μέλος του, και 2) να εκφράζη τις ιδέες του, τις σκέψεις του, τα συναισθήματά του και τις επιθυμίες του γραπτὰ ἢ προφορικὰ με λιτότητα, απλότητα, σαφήνεια και κομψότητα.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Α'. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ

Ι. ΚΛΑΔΟΙ - ΔΙΔΑΚΤΕΑ ΥΛΗ

α. ΚΛΑΔΟΙ ΚΑΙ ΕΝΟΤΗΤΕΣ

41. Τò μάθημα τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο βασικοὺς κλάδους: α) τὸ **κείμενο** καὶ β) τὶς **ἐκθέσεις**.

Τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ περιλαμβάνει τὴν προφορική καὶ γραπτὴ ἔκφραση· ἔτσι μπορούμε νὰ προσθέσουμε κι ἓνα τρίτο ἀκόμη κλάδο τὸν **ἐκφραστικό**, πού ἀναφέρεται τόσο στὸ **Κείμενο**, ὅσο καὶ στὶς **Ἐκθέσεις**.

α) Ὁ κλάδος τοῦ **Κειμένου** μπορεῖ νὰ ὑποδιαιρεθῇ σὲ τρεῖς μεγάλες ἐνότητες: 1) στὴν τῆς **Γλωσσολογίας**, 2) στὴν τῆς **Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**, καὶ 3) στὴν τῆς **Λαογραφίας καὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης**.

Ἡ ἐνότητα τῆς Γλωσσολογίας διασπρωματῶνεται σὲ τέσσερις φάσεις: I) στὴ **Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ**, II) στὸ **Νεοελληνικὸ Συντακτικὸ**, III) στὴ **Γλωσσομάθεια** καὶ VI) στὴν **Ὁρθογραφία**.

Ἡ ἐνότητα τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας διασπρωματῶνεται ἐπίσης σὲ τέσσερις φάσεις: I) στὴν **Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**, II) στὴν **Νεοελληνικὴ Μετρικὴ**, III) στὴν **Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου** καὶ IV) στὴν **Νεοελληνικὴ Κριτικὴ**.

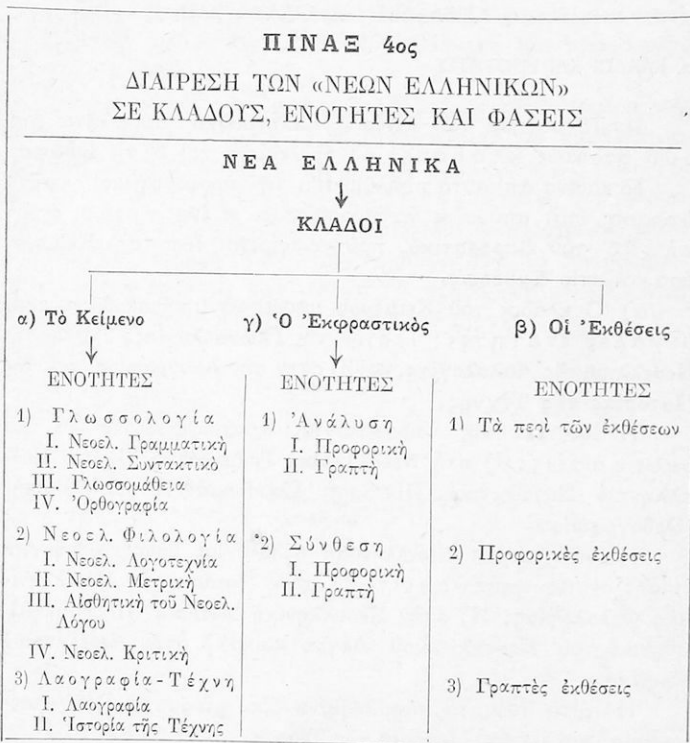
Ἡ τρίτη ἐνότητα περιλαμβάνει δύο φάσεις: I) τὴ **Λαογραφία**, καὶ II) τὴν **Ἱστορία τῆς Τέχνης**.

β) Ὁ κλάδος τῶν **Ἐκθέσεων** μπορεῖ ἐπίσης νὰ ὑποδιαιρεθῇ σὲ

τρεις μεγάλες ενότητες: 1) στην «Τὰ περὶ τῶν Ἐκθέσεων», 2) στην «Περὶ τῶν προφορικῶν Ἐκθέσεων», καὶ 3) στην «Περὶ τῶν γραπτῶν Ἐκθέσεων».

γ) Ὁ ἐκφραστικὸς κλάδος ὑποδιαιρεῖται σὲ δύο ἐνότητες: 1) στην τῆς Ἀναλύσεως καὶ 2) στην τῆς Συνθέσεως, πού ὁ καθένας ἀπ' αὐτοὺς διαστρωματῶνεται σὲ δύο μορφές 1) στην Προφορικῇ, καὶ 2) στην Γραπτῇ.

Παραθέτουμε ἓνα παραστατικὸ σχεδιάγραμμα τῶν κλάδων, ἐνοτήτων, καὶ φάσεων, πού περιλαμβάνονται στὸ μάθημα τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν»¹.



1. Α. Τσίριμπα. ἐνθ' ἀν. σ. 32.

42. Τὸ «Κείμενο» ἀναφέρεται βασικά στὶς συλλογές, ποὺ περιέχονται στὰ ἐκάστοτε ἐγκεκριμένα ἀπὸ τὸν Ο.Ε.Σ.Β. βιβλία τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων». Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅμως γεννιῶνται τὰ ἐξῆς τρία προβλήματα :

α) Μὲ βάση ποιὲς προϋποθέσεις καὶ ποιά κριτήρια θὰ πρέπει νὰ γίνεται ἡ ἐκλογή τῆς ὕλης;

β) Ποιά θὰ πρέπει νὰ εἶναι προοδευτικά ἡ διάταξη τῆς διδακτέας ὕλης τῶν διαφόρων τάξεων, καὶ ποιά ἡ πορεία τῆς προσφορᾶς τῆς ὕλης στοὺς μαθητὰς κάθε μίας τάξεως χωριστά; καὶ

γ) Εἶναι ἀρκετὴ ἡ χρῆση ἑνὸς καὶ μόνο βιβλίου, τοῦ ὀργανισμοῦ, γιὰ νὰ μπορέσῃ ὁ Καθηγητὴς νὰ ἀντεπεξέλθῃ καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ ὅλες τὶς ἐπιμεριστικὰς ἐπιδιώξεις τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν», ἢ μήπως χρειάζεται κι ἄλλα οὐσιώδη ἢ βοηθητικὰ βιβλία γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος;

β. ΕΚΛΟΓΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΕΑΣ ΥΛΗΣ

43. Γιὰ τὸ πρῶτο πρόβλημα¹ μπορούμε νὰ δώσουμε μιὰ θετικὴ καὶ συγκεκριμένη ἀπάντηση. Προϋποθέσεις καὶ κριτήρια γιὰ τὴν ἐκλογή καὶ προσφορὰ τῆς ὕλης τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων» εἶναι :

α) τὰ πορίσματα τῆς «Παιδαγωγικῆς»² καὶ τῆς «Γενικῆς Διδακτικῆς», β) ὁ σκοπὸς τοῦ μαθήματος καὶ γ) οἱ τυπικὲς καὶ χρονικὲς συνθῆκες τῆς κοινότητος.

44. Ἐκεῖνα ποὺ πρωτὰρχικὰ πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψιν μας γιὰ τὴν ἐκλογή τῆς ὕλης εἶναι : τὰ πορίσματα τῆς «Παιδαγωγικῆς» καὶ τῆς «Γενικῆς Διδακτικῆς». Τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ ἐξῆς : τὸ περιεχόμενον τῆς προσφερομένης ὕλης πρέπει νὰ εἶναι «Παιδαγωγικῶς μορφωτικόν»³. Πρέπει δηλαδὴ ἡ ὕλη, τὸ προσφερόμενον παιδαγωγικὸ ἀγαθὸ νὰ ἔχῃ τέτοια ἐπίδραση στὸ μαθητὴ, ὥστε νὰ ἐκπλη-

1. Α. Τσίριμπα, ἐνθ' ἀν. σ. 103.

2. Ν. Ἐξαρχοπούλου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν, ἐν Ἀθήναις 1934, σ. 433.

3. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 86.

ρώνη τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς, ποὺ εἶναι: ἡ ἐνημέρωση τοῦ τροφίμου μέσα στὸ ἀντικειμενοποιημένο πνεῦμα τῆς κοινότητος, καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ψυχικῆς τοῦ ἰδιοσυγκρασίας, ἔτσι ποὺ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ τελείωσή του ὡς κοινωνικοῦ, πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὄντος¹. Ἀρα ἡ ὕλη πρέπει νὰ ἀνα-φέρεται: στὸ ἰδεῶδες τῆς ἐθνικῆς κοινότητος στὴ θέληση τῆς ὀργανωμένης πολιτείας, στὸ θρησκευτικὸ καὶ ἠθικὸ συναίσθημα τοῦ λαοῦ, στὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα, στὴν ἐπιστήμη, στὴν τέχνη καὶ στὴν τεχνική².

α) Ἡ ὕλη ποὺ πρέπει νὰ προσφέρεται, εἶναι ἡ ὕλη, ποὺ σφύζει ἀπὸ ὑγεία, αἰσιοδοξία καὶ παλμὸ ζωντάνιας· ὕλη ἐθνικοῦ ἡρωϊσμοῦ, ἀγάπης στὰ πεπρωμένα τῆς φυλῆς, εἰκόνων τῆς ζωῆς, τάσεων, ἐλπίδων καὶ ὀνείρων τοῦ λαοῦ· ὕλη λαογραφικοῦ, κοινωνικοῦ, θρησκευτικοῦ, ἠθικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ περιεχομένου· ὕλη παρμένη ἀπ' τὴν ἐπιστήμη, τὴν τέχνη, τὴ φύση, τὸ περιβάλλον· ὕλη ἀπ' τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, τοὺς θρύλους καὶ τὰ παραμύθια, τὶς δεισιδαιμονίες καὶ τὰ μοιρολόγια, τοὺς ἀγῶνες καὶ τὶς ἀγωνίες τῆς κοινότητος. Ὑψηλὰ χαρᾶς, ὑγείας κι ὁμορφίᾳς.

β) Ἡ ὕλη, ποὺ δὲν πρέπει νὰ προσφέρεται, εἶναι ἡ ὕλη τοῦ ψευδορωμαντισμοῦ, ἡ ἀπελπιστικὰ ἀπαισιόδοξη, ἡ ὕλη, ποὺ σκορπᾷ πνοὴ θανάτου· ὕλη μὲ τάσεις νοσηροῦ λογοτεχνισμοῦ καὶ ροπὲς ψευδαισθησίας ἢ ἀμφίβολης καλλιτεχνικῆς ἀξίας· ὕλη περιεχομένου αἰσθησιακοῦ, ἐγκληματικῆς ἀνατομίας, καὶ ἠθικοῦ ἐξαναγκασμοῦ· ὕλη ἀσχήμιας, ἀρρώστειας κι ἀθλιότητος.

Γενικὰ πρέπει νὰ προσφέρεται τέτοια ὕλη, τέτοιο μορφωτικὸ ἀγαθὸ³ στὸ μαθητὴ, ποὺ νὰ τὸν παρακινή ἢ νὰ προβληματίζεται πάνω στὶς δεδομένες ἢ στὶς μελλούμενες ἀνησυχίες τῆς ζωῆς, ἢ νὰ συγκινηταὶ καὶ νὰ ζῇ τὸ ἀληθινό, τὸ ὠραῖο καὶ τὸ ἠθικό.

1. Κ. Γεωργούλη, *Γενικὴ Διδακτικὴ*, ἐνθ' ἀν. σ. 11 κ.ἑξ.

2. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 96 κ.ἑξ.

3. «Μορφωτικὰ ἀγαθὰ εἶναι ποιεῖς ἀξιών, περιεχόμενα πλήρη ἀξίας, πᾶν ὅτι συνετελέσθη διὰ τῆς ἀνθρωπίνης συνεισφοράς, τῆς θρησκείας, τοῦ πολιτισμοῦ γενικῶς». Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 30 κ.ἑξ.

45. Τῖς ἐπιμεριστικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» τὶς εἶδαμε στὶς (§ 34 - 39)· αὐτὲς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τουλάχιστο τῆς ἐκλογῆς τοῦ περιεχομένου τῆς ὕλης τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» κατὰ κάποιον τρόπο πρέπει νὰ ἐκπληρώνωνται μὲ τὰ ὅσα ἀναφέραμε στὴν πάρα πάνω παράγραφον (§ 44).

Τώρα ἐρχόμαστε σὲ ἓνα δεύτερο πόρισμα τῆς «**Παιδαγωγικῆς**» καὶ εἰδικώτερα τῆς «**Παιδολογίας**», ποὺ ἀναφέρεται στὴ μορφὴ τῆς ὕλης καὶ μάλιστα στὸ ἐκφραστικὸ ὄργανό της, τὴ γλῶσσα¹. Ὑποστηρίζουμε ὅτι: ἡ γλῶσσα τῆς προσφερομένης ὕλης πρέπει νὰ εἶναι «**παιδολογικῶς κατανοητή**».

Πρέπει δηλαδή, γιὰ νὰ συλλάβῃ τὸ παιδί τὸ νόημα τοῦ προσφερομένου παιδαγωγικοῦ ὕλικου καὶ νὰ διεισδύσῃ βαθύτερα στὴν ἐσώτερη ἐρμηνεία τῆς ὕψης του καὶ τέλος νὰ βρῇ τὴν κεντρικὴ του ἰδέα, τὸν κεντρικὸ πυρήνα τοῦ ὅλου ἔργου, ἢ γιὰ νὰ μετουσιώσῃ μέσ' τὴν ψυχὴ του τὸ θέλημα καὶ τὴ μαγεία μιᾶς λογοτεχνικῆς δημιουργίας καὶ νὰ διαισθανθῇ τὶς ἁρμονικὲς σχέσεις τῶν ἤχων, τῶν ρυθμῶν καὶ τῶν εἰκόνων, καὶ τέλος νὰ βιώσῃ αἰσθητικὰ τὸ λογοτέχνημα ἐντὸς του, (κι ὅλα τοῦτα γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος), τὸ γλωσσικὸ μορφικὸ ὄργανο τοῦ κειμένου νὰ τοῦ εἶναι ἢ ἀπόλυτα ἢ σχετικὰ κατανοητὸ καὶ προσιτό². Ἐξ ἄλλου μία ἀντίληψη τῶν παιδαγωγῶν εἶναι ὅτι «τὸ παιδί κατανοεῖ τὸ ἀπλούστερο, καὶ ὅτι πρέπει νὰ προχωροῦμε διδακτικὰ ἀπ' τ' ἀπλούστερα στὰ συνθετώτερα»· διαφορετικὰ, ἂν ὁ μαθητὴς χρονοτριβῇ στὶς ἀδιαπέραστες γι' αὐτὸν γλωσσικὲς δυσκολίες, στὴ λεξιλογικὴ ἐρμηνεία τοῦ περιεχομένου, στὴν ἐννοιο-

1. Βλ. συνέντευξη τῶν «Χρονικῶν τῆς ἡμέρας» [τῆς 7.9.1962 τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας κ. Κασσιμάτη πᾶνυ στὰ πορίσματα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Πανελληνίου Διαγωνισμοῦ Ἐκθέσεως. Δελτίον Ο.Λ.Μ.Ε. ἀριθ. φύλ. 208, Ἀθῆναι 10.9.62, σ. 11.

2. «Ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν πρέπει: α) Νὰ εἶναι ἀντίστοιχος πρὸς τὰς γλωσσικὰς ἱκανότητας τῶν μαθητῶν, ὥστε νὰ παρέχῃ τὴν δυνατότητα εἰς αὐτοὺς νὰ εἰσδύουν εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς ἀναγνωστικῆς ὕλης καὶ νὰ ἀναβιοῦν αὐτό». Α. Τσίριμπα, ἐνθ' ἀν. σ. 104.

λογική εξήγηση τῶν προτάσεων καὶ περιόδων, μὲ μόνη ἐπιτυχία τὴν ἐπιφανειακὴ νοηματικὴ σύλληψη τοῦ προσφερομένου ἀγαθοῦ, χωρὶς νὰ τοῦ μείνῃ χρόνος νὰ ἀναζητήσῃ καὶ νὰ πορισθῇ καμμιὰ ἄλλη προσφορά, τότε τὸ μάθημα γίνεται καθαρὰ γλωσσικὸ καὶ οἱ ὑπόλοιπες ἐπιδιώξεις τοῦ σκοποῦ του δὲν ὁλοκληρῶνονται.

Δὲν ὑποστηρίζουμε ὅτι τὸ μάθημα δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ γλωσσικὲς δυσκολίες· ἐννοοῦμε νὰ μὴν ἔχῃ τόσες πολλὲς γλωσσικὲς ἀνωμαλίες, ἔτσι πού νὰ μὴ γίνεται ἄμεσα ἀντιληπτὸ καὶ κατανοητὸ τὸ νόημά του.

α) Γιὰ νὰ καταδειχθῇ τὰ πρᾶγμα καλύτερα, ἄς πάρουμε ἓνα παράδειγμα : ἀπαγγέλλουμε τὸ ποίημα « Θεὸς καὶ θάνατος » τοῦ **Ἰωάν. Καρασούτσα**¹ καὶ ζητᾶμε μετὰ ἀπὸ λίγο νὰ μᾶς ποῦν οἱ μαθηταὶ τῆς πρώτης τάξεως « ἄδρομερῶς » τὸ νόημα. Ποιὰ νομίζετε, πὼς θὰ εἶναι ἡ ἀπάντηση τῶν μαθητῶν ; 'Η « φωνὴ ἰχθύος ». 'Εὰν θελήσουμε τώρα νὰ παραμερίσουμε τὴ δυσκολία αὐτὴ καὶ νὰ προβοῦμε ἄμεσα στὴν ἐπεξεργασία τοῦ ποιήματος κατὰ ἐνότητες, (ἂν βρεθοῦν κι αὐτές, τὴ στιγμὴ, πού θαρρῶ, πὼς καὶ μὲ τὴ δική τους ἀκόμη σιωπηρὴ ἀνάγνωση δὲν θὰ μπορέσουν οὔτε καὶ τότε νὰ συλλάβουν τὸ νόημα), ἀρχίζοντας ἀπ' τὴ λεξιλογικὴ σημασία, τότε..... σταματῶ ἐδῶ καὶ σὰν συνέχεια τοῦ λόγου μου παραθέτω τὸ ποίημα :

ΘΕΟΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ

Ὁ Θεὸς τὸν θάνατον λυτρωτὴν τῶν πόνων
ἐπεμψεν εἰς ἄρρωστον ἄνδρα γεωπόνον,
νὰ τῷ δώσῃ ἄνεσιν τῶν δεινῶν καὶ κόπων
καὶ εἰς ἀναπαύσεως νὰ τὸν φέρῃ τόπον.

Ἐφθασεν ὁ θάνατος κι ἐπὶ τῆς καλύβης
τοῦ πτωχοῦ ἐκάθισεν ὡς ἡ ὄρνις ἰβίς.
Στεναγμοὶ ἠκούοντο, οἰμωγαὶ καὶ θρήνοι,
ὄλη κατεσείετο ἡ στέγη ἡ καλαμίνη.

Πέντε ἐξ ἀνήλικα καὶ ἀπὸ μητέρα
ὄρφανὰ τὸν θνήσκοντα ἔκλαιον πατέρα.
— Θνήσκεῖς, πάτερ! ἔκραζον κύκλωθεν τῆς κλίνης,
καὶ ἡμᾶς τὰ ἔρημα, ἄχ, ποῦ μᾶς ἀφήνεις ;

1. « Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα » πρώτης τάξεως Ο.Ε.Σ.Β. 1956, σ. 106 κέξ.

Ἦκουσεν ὁ θάνατος, καὶ τὰ ἐλυπήθη,
οἱ κτῖρ μὲν ἠσθάνθησαν τ' ἄπονά του στήθη.

Ἄπρακτος ἐπέστρεψεν εἰς τὸν Κύριόν του,
κι ἐν ταύτῳ φοβούμενος τὸν φρικτὸν θυμὸν του,

ἄφωνος εἰς τ' οὐρανοῦ ἵστατο τὰς θύρας.

— Διατί, ὦ Θάνατε, μὲ κενὰς τὰς χεῖρας ;

— Διὰ τὰ παντέρημα τίς θὰ προνοήσῃ,
ὅταν καὶ ὁ μόνος των βοηθὸς τ' ἀφήσῃ ;

— Τρέξε, εἰπ' ὁ Ἀναρχος, τρέξε ν' ἀποσπάσῃς
λίθον ἀπὸ τ' ἄμετρα βάθη τῆς θαλάσσης !
Εἶπε, καὶ εἰς τὴν ἄβυσσον, δίχως νὰ βραδύνῃ,
ὡς βολίς ὁ θάνατος πίπτει μολυβδίνη.

Καὶ εἰς τὰ οὐράνια μετὰ τάχους ἴσου
φέρει τὸν ζητούμενον λίθον τῆς ἀβύσσου.

— Θραυσέ τον ! Εἰς δάκτυλα δύο τὸν λαμβάνει,
τὸν συντρίβει κι ἐν δὸν του σκώληξ ζῶν ἐφάνη.

Τότε ὁ Πανάγαθος ἔκραξεν ὀργίλως,
καὶ ὁ θόλος ἔτρεμε τ' οὐρανοῦ ὁ κοῖλος :

— Τίς εἰς τὰ ἀνήλια βάθη, ἀποκρίσου,
συντηρεῖ τὸν σκώληκα τοῦτον τῆς ἀβύσσου ;

Τίς ὁμοῦ δι' ἅπαντα προνοεῖ τὰ ὄντα ;

Τίς γινώσκει μέλλοντα, πρότερα, παρόντα ;

Τίς ἐμοῦ, ὦ βέβηλε, κάλλιον γνωρίζει

ἢ ζῶην ἢ θάνατον πότε νὰ χαρίζῃ ;

Κι ἐν ταύτῳ τὸ σκῆπτρον του αἶρει ἡ δεξιὰ του,
δίδει εἰς τὸ μετὰφρενον μίαν τοῦ Θανάτου.

Ἦστραψε κι ἐβρόντησε, τὸν κατακωφάίνει,
καὶ κωφὸς ὁ Θάνατος ἀπὸ τότε μένει.

Μάταια τὰ ὦτα του ὁ κλαυθμὸς μας κρούει.
Δὲν ἀκούει δέησιν, θρήνους δὲν ἀκούει!

Ἰω. Καρασούτσας.

1. Σημειώσαμε 45 λέξεις, γὰρ τίς ὅποιες μᾶς δήλωσαν ἄγνοια τῆς σημασίας
τους οἱ μαθητὲς κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ποιήματος.

β) "Ας βάλουμε όμως τὰ πράγματα καλύτερα στὴ θέση τους. Μία ἀπ' τὶς βασικὲς ἀντιλήψεις τῶν παιδαγωγῶν, ὅπως ἀναφέραμε καὶ πάρα πάνω εἶναι ὅτι :

1) ἡ προσφορά τῆς ὕλης πρέπει νὰ δίνεται προχωρητικὰ ἀπ' τὰ ἀπλούστερα στὰ συνθετώτερα, ἀπ' τὰ κατανοητὰ στὰ δυσνόητα, ἀπ' τὰ εὐκόλα στὰ δυσκολώτερα»¹.

Πρωταρχικὴ ἐπιδίωξη τοῦ σκοποῦ τῆς διδασκαλίας τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» εἶναι :

2) «ἡ ἐκμάθηση τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ».

Οἱ β' καὶ γ' ἐπιδιώξεις τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος συντείνουν κυρίως :

3) στὴν ἐνάρθρωση (ἐνημέρωση) τοῦ μαθητοῦ στὴν *Traditio*, στὸ ἀντικειμενοποιημένο δηλαδὴ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, ἢ μὲ τὴ διαισθητικὴ ἀπόλαυση τοῦ λογοτεχνήματος, ἢ μὲ τὴ διείσδυση καὶ σύλληψη τοῦ κεντρικοῦ νοήματος τοῦ προσφερομένου ἀγαθοῦ».

Ἡ οὐσία στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἔγκειται στὴν ἄμνηση ἢ ἔμνηση κατανόηση τοῦ κειμένου. Ἐχῶ δὲ τὴ γνώμη, πὼς τὰ «Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα» πρέπει βασικὰ νὰ ἐκπληρώνουν τούτῃ τὴν ἀποστολή, τὴν ἐνημέρωση δηλαδὴ τοῦ μαθητοῦ στὴν *Traditio*.

Τὸ καθαρὸ γλωσσικὸ μέρος τῆς διδασκαλίας, δηλαδὴ ἡ τελεία ἐκμάθηση τοῦ ὀργάνου, τοῦ «κλειδιοῦ», μὲ τὸ ὁποῖο θὰ γίνῃ ἡ κατάκτηση τῆς *Traditio*, καθὼς θὰ ἀναφέρω πάρα κάτω ἀναλύοντας τὸ τρίτο πρόβλημα, θὰ πρέπει νὰ ἐκπληρώνῃ ἄλλο, εἰδικὰ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ γραμμένον, βιβλίον². (βλ. § 60).

Μὲ βάση λοιπὸν τὰ παραπάνω δεδομένα μποροῦμε τώρα νὰ διευκρινήσουμε σαφέστερα, τί ἐννοοῦμε μὲ τὴ φράση, πὼς ἡ γλῶσσα τῶν κειμένων τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων» πρέπει νὰ εἶναι «παιδολογικῶς κατανοητή». Ἐννοοῦμε ὅτι :

1) ἡ γλῶσσα τῆς προσφερομένης ὕλης τῶν «Νεοελληνικῶν

1. Ν. Ἐξαρχοπούλου, *Γενικὴ Διδακτικὴ*, ἔκδ. Β', Ἀθῆναι 1961, τ. Α', σ. 177 κἑξ.

2. Γ. Σουμελίδου, *Ἑρμηνεία Νεοελληνικῶν Λογοτεχνημάτων*, Ἀθῆναι 1949, σ. 3.

Ἀναγνώσμάτων» πρέπει νὰ εἶναι γιὰ τὶς τρεῖς πρῶτες γυμνασιακές τάξεις ἡ Δημοτική, καὶ ὅτι :

II) ἡ γλῶσσα γιὰ τὶς ὑπόλοιπες γυμνασιακές [τάξεις] μπορεῖ νὰ ἔχη ὅλες τὶς μορφές, ποὺ πῆρε αὐτὴ ἀπὸ τὴ Βυζαντινὴ περίοδο μέχρι σήμερα².

Πιὸ συγκεκριμένα μποροῦμε νὰ ποῦμε τὸ ἑξῆς : Στὴν πρώτη τάξη θὰ προσφέρεται ὕλικό, ποὺ εἶναι γραμμένο σὲ ἀπλή καὶ στρωτὴ δημοτικὴ γλῶσσα· στὴ δευτέρᾳ τάξει [κείμενο σὲ συνθετώτερη γλωσσικὴ μορφή· καὶ στὴν τρίτῃ] μποροῦμε νὰ προσθέσουμε ἀκόμη καὶ μεσάζοντα λογοτεχνικὰ ἰδιώματα δημοτικῆς καὶ καθαρευούσης, σὰν τὰ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη, τὰ ποιήματα τοῦ Κάλβου καὶ τοῦ Καβάφη, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅμως ὅτι καὶ τὸ περιεχόμενό τους θὰ εἶναι κατάλληλο καὶ προσιτὸ στοὺς μαθητάς.

46. Ἡ τρίτη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐκλογή τῆς ὕλης εἶναι «οἱ τοπικὲς καὶ χρονικὲς συνθήκες τῆς κοινότητος»³. Πρέπει δηλαδὴ τὰ «Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα» νὰ περιέχουν τέτοια ὕλη, ποὺ νὰ ἀνταποκρίνεται σ' ὅλες τὶς κυριώτερες τοπικὲς καὶ χρονικὲς συνθήκες τῶν περιοχῶν τῆς κοινωνίας, ποὺ διδάσκεται αὐτή. Νὰ τονίζονται κατὰ τοπικὲς περιοχές, ἀλλὰ καὶ ἀντίστοιχα κατὰ ἐτήσιες ἐποχές : οἱ συνθετότερες ἀσχολίες τῶν κατοίκων, τὰ λαϊκώτερα ἔθη καὶ ἔθιμα αὐτῶν, οἱ παραδόσεις, οἱ μῦθοι καὶ οἱ θρύλοι, ἡ τοπικὴ λαϊκὴ τέχνη καὶ βιοτεχνία, οἱ χαρές, οἱ λύπες, τὰ πανηγύρια, οἱ θρήνοι, ἡ ζωὴ τοῦ λαοῦ· τὰ τοπία, ἡ θάλασσα, τὸ βουνό, ὁ κάμπος, τὰ ποτάμια, ἡ « φύσις »· τὰ πτηνὰ, τὰ ζῶα, τὰ ψάρια, τὰ δέντρα, τὰ φυτὰ, τὰ ἄνθη, τὰ δάση, οἱ θάμνοι, ἡ « πανὶς »

1. Βλ. Εἰσηγήσεις καὶ πορίσματα τοῦ «Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, ποὺ διεξήχθη ἀπὸ 13-19/9/1962 μὲ θέμα τὴν «Διδασκαλίαν τῶν Νέων Ἑλληνικῶν εἰς τὴν Μέσην Παιδείαν». Δελτίον Ο.Α.Μ.Ε. ἀριθ. φύλ. 209, Ἀθῆναι 25.9.62, σ. 14.

2. Τὸν περασμένο Σεπτέμβριο ὅστερα ἀπ' τὴν ἐπίσημη διαπίστωση τῆς γλωσσικῆς ἀναρχίας, τόσο ἀπ' τὴν ἐπιτροπὴ κρίσεως τοῦ Πανελληνίου Διαγωνισμοῦ Ἐκθέσεως, ὅσον καὶ ἀπ' τὸ Παιδαγωγικὸ Συνέδριο τῆς Θεσσαλονίκης, διορίστηκε ὀκταμελὴς εἰδικὴ ἐπιτροπὴ μὲ σκοπὸ τὸν «ἐκσυγχρονισμόν τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν ἑλληνικῶν εἰς τὰ σχολεῖα Μέσης Παιδείας». Ἀς ἐλπίσουμε, ὅτι θὰ δοθῇ ἡ πρόπονσα λύση.

3. Α. Τσίριμπα, ἐνθ' ἀν. σ. 53.

καὶ ἡ «χλωρίς»· τὰ σημαντικώτερα ἱστορικὰ γεγονότα, ὁ θρησκευτικός, ὁ οἰκογενειακός, ὁ κοινωνικός, ὁ πνευματικός, ὁ καλλιτεχνικός καὶ ἐπιστημονικός βίος, καὶ γενικὰ τὰ **ιδιάζοντα χαρακτηριστικά καὶ τὰ πεπρωμένα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.**

α) Τὸ κριτήριον τοῦτο, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἔχει φυσικὰ τὴ θέσιν του στὸ πρόβλημα τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**», ἀναφέρεται καὶ στὸ πρόβλημα τῆς ἐκλογῆς τῆς **Διδακτέας ὕλης:**

1) Ποία δηλαδὴ θὰ εἶναι ἡ ὕλη, ποὺ θὰ ἐκλέξουμε χρονολογικὰ ἢ ἀναλογικὰ μὲ τὸν τόπο καὶ τὴν περιοχὴ, ποὺ βρισκόμαστε, γιὰ νὰ τὴν παρουσιάσουμε στοὺς μαθητὰς;

2) Τί θὰ προτιμήσουμε καὶ τί θὰ προτάξουμε ἀπὸ τὴν ὑπάρχουσα ὕλη τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» στὴν α' ἢ β' περιοχὴ, ποὺ διδάσκουμε, ἢ κατὰ τὴν α' ἢ β' ἐποχὴ τοῦ ἔτους, ποὺ διατρέχουμε, γιὰ νὰ τὴν προσφέρουμε στοὺς μαθητὰς;

Ποιὸς μ' ἄλλους λόγους θὰ εἶναι ὁ προγραμματισμὸς γιὰ τὴ διάταξιν τῆς διδακτέας ὕλης;

Γιὰ ν' ἀπαντήσουμε καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, μᾶς βοηθοῦν πάλι: ὁ σκοπὸς τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» καὶ εἰδικώτερα οἱ ἐπιμεριστικὲς ἐπιδιώξεις, ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἐνάρθρωσιν τοῦ μαθητοῦ στὴν Παράδοσιν (*Traditio*) τῆς κοινότητος, τὰ πορίσματα τῆς «**Παιδαγωγικῆς**» καὶ «**Γενικῆς Διδακτικῆς**», καθὼς καὶ τὰ διδάγματα τῆς **Ψυχολογικῆς Ἑρεῦνης τοῦ Ἐφήβου.** Σύμφωνα μ' αὐτὰ ἀπαντοῦμε ὅτι: θὰ προγραμματίσουμε κατὰ τέτοιο τρόπο τὴν διάταξιν τῆς διδακτέας ὕλης, ποὺ τὸ περιεχόμενό της νὰ συμπίπτῃ 1) **χρονικὰ** περίπου μὲ τὴν ἐποχὴ, ποὺ θὰ διδασκῇ, καὶ 2) **μὲ τὴν ἱστορίαν, ἢ τὴν λαογραφίαν, ἢ τὴν τέχνην, ἢ τὴν περιγραφὴν κ.τ.λ. τοῦ τόπου,** ποὺ βρισκόμαστε καὶ διδάσκουμε.

β) Π.χ. ὅταν τὸ Γυμνάσιον ἀνήκῃ σὲ ἀγροτικὴν περιοχὴν, τότε θὰ προσφέρουμε κατὰ προτίμησιν καὶ προτεραιότητα κείμενα μὲ περιεχόμενον ἀγροτικοῦ βίου, καὶ μάλιστα κατὰ τέτοια χρονικὴ ἀλληλουχίαν, ποὺ τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ νὰ ἀντιστοιχῇ μὲ τὰς ἀνάλογας ἀγροτικὰς ἐποχικὰς ἀσχολίας τῶν κατοίκων. Θὰ διδάξουμε θέματα καλλιτεργείας καὶ σπορᾶς τὸ φθινόπωρον, θερισμοῦ κατὰ τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους, τρύγου τὸ Σεπτέμβριον κ.τ.λ.

Ἐάν τὸ Γυμνάσιο βρίσκεται σὲ νησί ἢ σὲ παραθαλάσσιο μέρος, πού οἱ κάτοικοί του εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ναυτικοί, τότε θὰ διαλέξουμε γιὰ προσφερόμενο διδακτικὸ ὑλικὸ θέματα ναυτιλιακῆς ζωῆς, πού καὶ κεῖνα πάλι μὲ τὴ σειρά τους θὰ κατανεμηθοῦν ἀνάλογα μὲ τὶς ἐποχικὲς ναυτιλιακὲς ἐργασίες.

Κάτι ἀνάλογο θὰ γίνη, ἐάν τὸ Γυμνάσιο ἀνήκη σὲ βιομηχανικὲς, ὄρεινὲς ἢ μεσογειακὲς περιοχὲς κ.τ.λ.

γ) Ἄν πάλι θέλουμε νὰ διδάξουμε ἓνα θέμα ἱστορικό, ἓνα θέμα ἐθνικοῦ περιεχομένου, θὰ προτιμήσουμε νὰ ἐκλέξουμε κάτι, πού νὰ περιλαμβάνη γεγονότα, τὰ ὅποια συνέβησαν στὸν τόπο ἢ στὴν περιοχὴ τῆς ἐδρας μας· τὰ γεγονότα αὐτὰ πρέπει νὰ συμπίπτουν χρονικὰ μὲ τὴν ἐποχὴ, πού θέλουμε νὰ τὰ προσφέρουμε.

Τὸ ἴδιο θὰ γίνη καὶ γιὰ θέματα θρησκευτικοῦ, περιγραφικοῦ, δραματικοῦ, ἠθικοῦ, καλλιτεχνικοῦ, ἐπιστημονικοῦ καὶ γενικὰ πνευματικοῦ περιεχομένου, ἂν ὑπάρχουν φυσικὰ στὶς συλλογὲς τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» διαφορετικὰ θὰ ἐκλέξουμε κάτι, πού θὰ ἀνήκη στὴν κοντινότερη τοπικὴ περιοχὴ. Στὴν περίπτωσιν, πού δὲν προσφέρεται οὔτε κάτι τέτοιο, θὰ ζητήσουμε ἀπ' τοὺς μαθητὰς νὰ συλλέξουν μόνοι τους καὶ νὰ μᾶς διηγηθοῦν κάτι ἱστορικό ἢ λαογραφικό ἢ περιγραφικό κ.τ.λ. ἀπ' τὸν τόπο τους, νὰ κάνουν δηλαδὴ μιὰ συλλογὴ, μιὰ **σύνθεση** λαογραφικοῦ ἱστορικοῦ ἢ περιγραφικοῦ κ.τ.λ. περιεχομένου τοῦ τόπου, πού διδάσκουμε.

Ὅλα τὰ πάρα πάνω δὲν σημαίνουν φυσικά, πῶς θὰ περιοριστοῦμε σ' αὐτὰ καὶ μόνο τὰ θέματα· ἀλλὰ πῶς, ἀφοῦ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὴν τοπικὴ ὑλικὴ προσφορά, θὰ ξανοιχτοῦμε προχωρητικὰ σὲ εὐρύτερα, σὲ πανελλήνια, σὲ παγκόσμια θέματα. Ὁ κύκλος τῆς προσφερομένης ὕλης γιὰ κάθε **συγκεκριμένη ἐνότητα θεμάτων** θὰ ἀρχίζει ἀπ' τὸ κέντρο πρὸς τὴν περιφέρεια, ἀπὸ τὸ παρὸν πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον.

47. Τὸ δεύτερο πρόβλημα ἀναφέρεται στὴ διάταξη τῆς δι-
δακτέας ὕλης¹ κατὰ τάξεις, καὶ στὴν πορεία, στὸν προγραμμα-
τισμὸ τῆς προσφορᾶς τῆς ὕλης στοὺς μαθητὰς κάθε μιᾶς τάξεως
χωριστὰ (§ 42, β). Θὰ προσπαθήσουμε δηλαδὴ νὰ δώσουμε μιὰ
παιδαγωγικὴ ἀπάντηση στὶς ἐξῆς δύο ἐρωτήσεις :

α) Ποιὸ θὰ πρέπει νὰ εἶναι τὸ παιδευτικὸ ἀγαθό, τὸ ὕλικὸ
περιεχόμενον τῶν « Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων » τῆς κάθε
μιᾶς τάξεως χωριστὰ; καὶ

β) Ποιὰ θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ σειρὰ χρονολογικὰ, ποὺ θὰ
ἀκολουθήσῃ ὁ καθηγητὴς γιὰ νὰ παρουσιάσῃ στοὺς μαθητὰς
στὶς ἐκάστοτε διδακτικὰς ὥρες τοῦ σχολικοῦ ἔτους τὸ κάθε εἶ-
δος τῆς ὕλης τῶν « Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων »;

48. Γιὰ τὴ διάταξη τῆς διδακτέας ὕλης κατὰ τάξεις ὅλων τῶν
μαθημάτων γενικὰ ἔχουν γραφῇ καὶ ὑποστηριχθῇ πολλὰς ἀπόψεις.
ἀπ' τοὺς μεγάλους παιδαγωγούς, τῶν αἰώνων : τὸν Πλάτωνα
(427 - 347 π.χ.), τὸν Κομένιο (1592-1760), τὸν Herbart (Ἑρβάρτο
1776 - 1841), τὸν Kerschensteiner (Κερσενστάινερ 1854 - 1932),
τὸν Dewey (Ντιούϊ 1859 - 1952), τὸν Morison (Μόρισον) κ.ά.

α) Μιὰ ἀξιολογὴ παιδαγωγικῆ ἀντίληψις σχε-
τικὴ μὲ τὴ διάταξη τῆς ὕλης ὅλων τῶν μαθημάτων εἶναι τοῦ Ziller
(1817 - 1882), μαθητοῦ τοῦ Ἑρβάρτου².

Ὁ Τ. Ziller³ (Τουίσκων Τζίλλερ) ἔλεγε ὅτι « ἡ ὕλη πρέπει νὰ
δίδεται διατεταγμένη εἰς ἐνότητας⁴ ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τὰ
στάδια τῆς ἀντιληπτικότητος τοῦ παιδός⁵ ».

1. « Διδακτέαν ὅλην ὀρίζομεν τὸ σύνολον τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὅποια θὰ χρη-
σιμοποιήσῃ ἡ ἀγωγὴ κατὰ τὴν διδακτικὴν ἐργασίαν διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ τροφι-
μου, διὰ τῆς μνήσεώς του εἰς αὐτά, ὡς καὶ διὰ τὴν ἐννοχρήστρωσιν του εἰς τὴν
πραγματικότητα ». Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 31.

2. Ν. Ἑξαρχοπούλου, ἐνθ' ἀν. σ. 177 κέξ.

3. Ὁ Ziller καὶ ὁ Rein διαμόρφωσαν κατὰ τέτοιον τρόπο τὰ στάδια τῆς
πορείας τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑρβάρτιανῶν, ποὺ νὰ ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸ Γυμνά-
σιο· αὐτὰ τὰ στάδια ἐφαρμόσθηκαν ἀργότερα καὶ στὴν Ἑλλάδα.

4. « Αἱ ἐνότητες εἶναι τμήματα πλήρους ἀξίας καὶ σημασίας τῆς ὁργανω-
μένης ἐπιστήμης ἢ τοῦ στενωτέρου καὶ ἐδυνάτερον περιβάλλοντος (π.χ. ὅταν μιὰ
χώρα ἐξετάζεται ἀπὸ πύσης ἀπόψεως : γεωγραφικῶς, ἱστορικῶς, πολιτικῶς, κοι-
νωνικῶς κ.τ.λ.), ἢ τμήματα συμπεριφορᾶς (ὅταν π.χ. διδάσκεται σειρὰ μαθημά-
των ἡθικοῦ περιεχομένου, καθηκόντων τῶν μαθητῶν, τῶν γονέων κ.τ.λ.). Κ.
Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 55.

5. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 39.

Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ στηρίζεται στὴν ψυχολογικὴ «ἀρχὴ τῆς ἀναλογίας τῆς προσφερομένης ὕλης πρὸς τὴν ἀντιληπτικὴν ἱκανότητα τῶν μαθητῶν»¹ σύμφωνα δηλαδὴ μὲ αὐτὴ τὴν ἀρχὴ δὲν πρέπει νὰ προσφέρεται στοὺς μαθητὰς ὕλη, ποὺ νὰ εἶναι κατώτερη ἢ ἀνώτερη ἀπὸ τὴ δύναμικότητα τῶν μαθητῶν, γιατί στὴν ἀντίθετη περίπτωσις ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα ἀντίστοιχα ἢ τὴν ἀδιαφορίαν ἢ τὴν ἀπόγνωση.

Ὡς γνωστὸν ἡ **ἐφηβικὴ ἡλικία**, ἡ ἡλικία δηλαδὴ τοῦ γυμνασιακοῦ κύκλου, διαιρεῖται σύμφωνα μὲ τὴν «**Ψυχολογία τοῦ Ἐφήβου**» σὲ δύο περιόδους: 1) στὴν προεφηβικὴ ἡλικία ἀπὸ 12 - 14 ἐτῶν, καὶ 2) στὴν κυρίως ἐφηβικὴ ἀπὸ 15 - 18 ἐτῶν. Κατὰ τὴν προεφηβικὴ ἡλικία, ποὺ καλεῖται καὶ ἡλικία τοῦ προσήβου, παρατηρεῖται ἡ φυσιολογικὴ καὶ ὀργανικὴ ἀνάπτυξις στὸ παιδί, μὲ κύριον πνευματικὸ χαρακτηριστικὸ τὴ **φαντασία**. ἐνῶ κατὰ τὴν κυρίως ἐφηβικὴ ἡλικία συντελεῖται καὶ σχεδὸν ὁλοκληρώνεται ἡ πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ ἱκανότητα μὲ κύρια χαρακτηριστικὰ τὴ **μνήμη** καὶ τὴν **κρίσις**². Ὁ Thorndike (Θορντάϊκ) παραδέχεται ὡς τελικὸ χρονικὸ ὄριο ἀναπτύξεως τῆς διανοήσεως τοῦ ἀνθρώπου τὸ 15 ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὁ **Θ. Βορέας** τὸ 16 - 19, ὁ **κ. Καλλιάφας** τὸ 13-18, ὁ δὲ **κ. Γεωργούλης** ὑποστηρίζει, ὅτι ὑπάρχουν ὠρισμένες πνευματικὲς ἱκανότητες τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ μποροῦν νὰ ἐμφανίζωνται ἀκόμη καὶ μέχρι τὸ 40 ἔτος τῆς ἡλικίας του³.

Ἄρα συμπεραίνουμε ἀπὸ τὰ παραπάνω, πὼς στὸν πρῶτον τριετὴ γυμνασιακὸ κύκλον δὲν ἔχει ὁλοκληρωθῇ ἡ πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ τελείωσις τοῦ μαθητοῦ, πρᾶγμα ποὺ πρέπει νὰ προσεχθῇ ἰδιαίτερα κατὰ τὴ διάταξιν τῆς διδακτέας ὕλης.

β) Ὁ Ziller λοιπὸν ἔχοντας ὡς βάση τὴν ψυχολογικὴ «ἀρχὴ τῆς ἀναλογίας», ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, εἰσήγαγε τὴν ἱστορικογενετικὴν διάταξιν⁴ τῆς ὕλης.

1. Ν. Μπάροκ, *Ψυχολογία τοῦ Ἐφήβου*, (Σημειώσεις παραδόσεων) Ἀθῆναι 1959 - 1960 σ. 133

2. Ν. Μπάροκ, ἐνθ' ἀν. σ. 76.

3. Ν. Μπάροκ, ἐνθ' ἀν. σ. 126.

4. Ἡ ἱστορικογενετικὴ διάταξις ἢ κατὰ ἱστορικὰς ἐκπολιτιστικὰς ἐποχὰς

Ἡ ἱστοριογενετική διάταξη τῆς ὕλης συνίσταται στὸ νὰ κατὰ-τάσσεται ἡ ὕλη ὅλων τῶν μαθημάτων γύρω ἀπὸ ἓνα κεντρικὸ πυρῆνα-μάθημα· ὁ πυρῆνας αὐτὸς ἐξετάζεται ἀπ' τὴν ἀρχική του ἐμφάνιση, παρακολουθεῖται σ' ὅλα του τὰ βασικὰ στάδια ἐξελίξεως, καὶ παρουσιάζεται, κυρίως στὶς τελευταῖες τάξεις τοῦ Γυμνασίου, μὲ τὴν σημερινή του ἐξελικτικὴ μορφή. Ὁ Ziller ὡς ἀρχικὸ πυρῆνα παίρνει τὸ μάθημα τῶν Ὀρθοσκευτικῶν καὶ σιγά-σιγά ἐπεκτείνεται καὶ στὸ ὑλικὸ περιεχόμενον τῶν ἄλλων μαθημάτων· τὸ ξεκίνημα γίνεται μὲ τὰ «παράμυθια τοῦ Grimm», συνεχίζει μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑβραϊκῆς Ὀρθοσκείας, τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, καὶ γύρω ἀπ' αὐτὴ ὑφαίνεται ὅλο τὸ ἄλλο προσφερόμενον παιδευτικὸ ἀγαθόν. Τὴν ἀποψη αὐτῇ τὴν ὑποστήριξε ἀργότερα ὁ Dewey (Ντιοῦϊ 1859-1952), ὁ ἰδρυτὴς τοῦ «Σχολείου Ἐργασίας», ἀντικαθιστώντας τὸν κεντρικὸ ὀρθοσκευτικὸ πυρῆνα τοῦ Ziller μὲ τὸ μάθημα τῆς ἐξελίξεως τῶν ἐργαλείων καὶ μηχανημάτων ἀνὰ τοὺς αἰῶνες.

Πρὶν ἀπὸ τὸν Ziller ὁ μεγάλος παιδαγωγὸς Κομένιος (1592-1670) εἶχε προτείνει τὴν κατὰ ὁμοκέντρους κύκλους διάταξιν τῆς ὕλης· κατὰ τὴν διάταξιν αὐτὴ τὸ ἴδιον μάθημα διδάσκεται ἰσὲς δύο διαφορετικὲς ἡλικίες, καὶ στὴ μικρὴ ἡλικία (στὸ Δημοτικόν) καὶ στὴ μεγαλύτερη (στὸ Γυμνάσιον), γιὰ νὰ κατανοηθῇ καλύτερα καὶ πληρέστερα.

γ) Σήμερα, τὸν αἰῶνα μας, ἐπικρατοῦν οἱ ἐξῆς διατάξεις τῆς ὕλης· οἱ παιδαγωγοὶ χωρίζουν αὐτὴν: 1

1) Σὲ διάφορες συγκεκριμένους ἐνότητες ἢ ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς, (π.χ. ναυτιλία, ἐμπόριο, γεωργία, συγκοινωνία, τεχνικὴ κ.τ.λ.).

λεγομένη στηρίζεται στὰ τρία στάδια, πὺν διηλθε ἡ ἀνθρωπότητα: α) στὸ στάδιο τῆς φαντασίας, δηλαδὴ στὴν περίοδον ἀναπτύξεως τοῦ «Ἐποῦς»· β) στὸ στάδιο τῆς Μνήμης, δηλαδὴ στὴν περίοδον ἀναπτύξεως τῆς «Ἱστορίας»· καὶ γ) στὸ στάδιο τῆς Κρίσεως, ὅταν δηλ. ἐμφανίζεται καὶ ἀναπτύσσεται ἡ «Φιλοσοφία». Τὴν θεωρίαν αὐτὴν τὴν εἶχαν προηγουμένα παρουσιάσει ὁ Ἰταλὸς φιλόσοφος Vico (1668-1744) καὶ ὁ Γάλλος κοινωνιολόγος Ἀβγουστός Comte (Κόντ 1798-1857). Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 39.

1. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 40.

2) Σὲ ἐποχικὲς ἐνότητες, (π.χ. φθινόπωρο, χειμῶνα, ἄνοιξη, καλοκαίρι).

3) Σὲ ἱστορικὲς ἐποχικὲς ἐνότητες, (π.χ. προομηρική περίοδο, κλασσική, μεταβυζαντινὴ, ἀνακαλύψεις, μερκαντισμὸ κτλ.).

4) Σὲ γεωγραφικὲς περιοχάς, (π.χ. Πελοπόννησος, Ἀνατολικὴ Θράκη, Ἑπείρος κ.τ.λ.), καὶ

5) Σὲ ἐνότητες τεχνικῆς προόδου, (π.χ. βιοτεχνία, βιομηχανία, ἠλεκτρισμός, πυρηνικὴ μηχανικὴ κ.τ.λ.).

49. Ἐχοντας λοιπὸν ὑπ' ὄψιν τὰ παραπάνω (§ 48) καὶ κυρίως τὶς τελευταῖες διατάξεις, ποὺ ἐπικρατοῦν στὸν αἰῶνα μας μπορούμε νὰ προχωρήσουμε τώρα στὴ διάταξη τῆς ὕλης τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» τῆς πρώτης, τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης τάξεως τοῦ Γυμνασίου¹, ὁλοκληρώνοντας ἔτσι τὸν κύκλο τῆς α' γυμνασιακῆς βαθμίδος. Γιὰ τὶς ὑπόλοιπες γυμνασιακὲς τάξεις θὰ γίνη λόγος στὸ δεύτερο τεῦχος τῆς «**Μεθοδικῆς Διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν**». Σημειώνουμε καὶ πάλιν, πὼς μόνο τὸ βιβλίον τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» δὲν ἐπαρκεῖ, γιὰ νὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ διδασκαλία τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**». ἀλλὰ γι' αὐτὸ θὰ μιλήσουμε ἀμέσως παρακάτω στὴν § 51.

1. Λάβαμε ὑπ' ὄψιν στὴ διάταξη τῆς ὕλης τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» τῆς α' γυμνασιακῆς βαθμίδος : α) Τὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα, ποὺ ἰσχύει γιὰ τὰ Γυμνάσια, β) Πολλὰ «**Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα**», γ) Πολλές «**Εἰδικές Διδακτικὲς**», δ) Τὴ «**Διδασκαλίαν τῶν Νέων Ἑλληνικῶν**» τοῦ Π. Σ. Σπανδωνίδου, ε) τὸ «**Πῶς διδάσκονται αἱ ἐκθέσεις**» Β. Καλογερά, στ) τὴν «**Ερμηνείαν Νεοελληνικῶν λογοτεχνημάτων**» τοῦ Γ. Σουμελίδου, ζ) τὸ «**Ἡ διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν**» τοῦ Γ. Θέμελι γ. ἄ.

ΠΙΝΑΞ 5ος ΔΙΑΤΑΞΗ ΔΙΔΑΚΤΕΑΣ ΥΛΗΣ ΤΑΞΕΩΣ ΠΡΩΤΗΣ		
1	ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΥΛΗ	Παραμύθια, θρύλοι, μύθοι, λαϊκές άπλές παραδόσεις.
2	ΕΠΙΚΗ ΥΛΗ	Άπλά, εκλεκτά Άκριτικά ποιήματα δημοτική ποίηση έπικού περιεχομένου, νεώτερα και σύγχρονα παρόμοια ποιήματα.
3	ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΗ ΥΛΗ	Ταξίδια φανταστικά με δορυφόρους στη Σελήνη, στον Άρη, στην Άφροδίτη κ.τ.λ. (Έκλεκτά αποσπάσματα μεταφρασμένα λογοτεχνικά από τὸ φανταστικό κόσμο τοῦ Ιουλίου Βέρν κ.τ.λ.)
4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΥΛΗ	Άπλές περιγραφές κτιρίων, σχολείων, εκκλησιών, μουσείων, τόπων, τοπίων, ζώων, φυτών, πτηνών, καί γεγονότων.
5	ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΥΛΗ	Άπλές διηγήσεις, διηγήματα καί άφηγήσεις ήρωικού, έθνικοϊστορικού καί θρησκευτικού περιεχομένου, άτομικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ.
6	ΤΕΧΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΥΛΗ	Άπλές περιγραφές εργαλείων, μηχανημάτων, τεχνική ψαρέματος, όργώματος, σποράς, θερισμοῦ, τρύγων, κ.τ.λ. Τεχνική γυναικείων εργασιών.
7	ΠΟΙΚΙΛΗ ΥΛΗ	Έπιστολές, ήμερολόγια, έντυπώσεις, καθαροί άπλοί διάλογοι, μικρά εύθυμογραφήματα, αινίγματα, λογοπαίγνια κ.τ.λ.

Σημ. : Σε κάθε είδος ύλης θα υπάρχει αντίστοιχα κι ανάλογη ποιητική ύλη ή γλώσσα θα είναι απλή ή δημοτική.

ΠΙΝΑΞ 6ος

ΔΙΑΤΑΞΗ ΔΙΔΑΚΤΕΑΣ ΥΛΗΣ ΤΑΞΕΩΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ

1	ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΥΛΗ	Ίστοριοεθνικές θρησκευτικές και κοινωνικοπολιτικές λαϊκές παραδόσεις.
2	ΕΠΙΚΟΛΥΡΙΚΗ ΥΛΗ	Έπικολυρικά ποιήματα Έκριτικού κύκλου, Δημοτικά τραγούδια, Κρητική ποίηση Έη- λαράς, Σολωμός, Μαβίλης, Βαλαωρίτης, Βικέλας· νεώτερα και σύγχρονα παρόμοια ποιήματα.
3	ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΗ ΥΛΗ	Έπιστημονικά φανταστικά διηγήματα (Έκλε- κτά αποσπάσματα μεταφρασμένα λογοτε- χνικά απ' τὸ φανταστικό έργο του Ουέλλς και άλλων συγχρόνων συγγραφέων).
4	ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΥΛΗ	Σύνθετες περιγραφές αντικειμένων, οίκημάτων, χωριών, πόλεων, τόπων, τοπίων, ζώων, φυτῶν, ψαριῶν, πτηνῶν κ.τ.λ. Έπλές πε- ριγραφές σκηνῶν βίου και γεγονότων.
5	ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΥΛΗ	Σύνθετες διηγήσεις, διηγήματα και αφηγήσεις θρησκευτικού, ήρωϊκού και έθνικοϊστορι- κού περιεχομένου· σχολικῆς, οίκογενειακῆς και κοινωνικῆς ζωῆς.
6	ΤΕΧΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΥΛΗ	Λαϊκή τέχνη, άγγειοπλαστική, βιονεχνία· πε- ριγραφές έργοστασίων, μηχανοστασίων κ.τ.λ.· χρήση και χειρισμός εργαλείων και μηχανημάτων.
7	ΠΟΙΚΙΛΗ ΥΛΗ	Σύνθετες έπιστολές, ήμερολόγια, ταξιδιωτικῆς έντυπώσεις, άπλά χρονικά, ήθογραφίες, πεζοτράγουδα, διάλογοι σύνθετοι, αίνι- γματα, λογοπαίγνια, εύθυμογραφήματα.

Σημ.: Σε κάθε είδος ύλης θα υπάρχουν αντίστοιχα και ανάλογη ποιητική
ύλη ή γλώσσα θα είναι σύνθετη δημοτική.

ΠΙΝΑΞ 7ος ΔΙΑΤΑΞΗ ΔΙΔΑΚΤΕΑΣ ΥΛΗΣ ΤΑΞΕΩΣ ΤΡΙΤΗΣ		
1	ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΚΗ ΥΛΗ	Πανηγύρια, έορτές, δεισιδαιμονίες, νανουρίσματα, θρήνοι, μοιρολόγια, παροιμίες κ.τ.λ.
2	ΛΥΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΠΛΗ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΥΛΗ	Ήκριτική ποίηση, Δημοτική και Κρητική ποίηση, Έπτανησιακή Σχολή, μερικά έκλεκτα ποιήματα Παλαιάς Αθηναϊκής Σχολής, νεώτερα και σύγχρονα παρόμοια ποιήματα· θέατρο.
3	ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΥΛΗ	Περιγραφές προσώπων, ανθρωπίνων πράξεων, ήθων και εθίμων, ψυχικών καταστάσεων, φυσικών φαινομένων, άπλων καλλιτεχνημάτων κ.τ.λ.
	ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΥΛΗ	Σκηνές τής ζωής, ρεαλιστικές εικόνες του βίου· σκηνές ζώων, πτηνών, ψαριών, φυτών και άνθέων· χρονογραφήματα, ήθογραφίες κ.τ.λ.
	ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΚΟΙΝΩ- ΝΙΚΗ ΥΛΗ	Διηγήματα, βιογραφίες, ιστορία, άπομνημονεύματα, χρονικά, ρητορεία, χαρακτηρισμοί, συγκρίσεις, αντιθέσεις, παραλληλισμοί· έθνικής και κοινωνικής ζωής θέματα.
6	ΤΕΧΝΟ-ΕΠΙΣΤΗ- ΜΟΝΙΚΗ ΥΛΗ	Άπλά έπιστημονικά, φιλοσοφικά, κριτικά βιοθεωρητικά θέματα· τεχνοκριτική άπλων έργων· έξελικτική πορεία κοινωνιών και πολιτισμού κ.τ.λ.
7	ΤΕΧΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΥΛΗ	Βιομηχανία, έμπόριο· εργοστάσια, ναυπηγεία, τυπογραφεία· άτμομηχανές· πετρελαιομηχανές, βενζινομηχανές, ηλεκτρομηχανές· κινήσεις τραίνων, πλοίων, αυτοκινήτων, αεροπλάνων κ.τ.λ.
8	ΠΟΙΚΙΛΗ ΥΛΗ	Συνθετώτερες έπιστολές· ήμερολόγια, ταξιδιωτικές έντυπώσεις, πραγματείες, σκέψεις, στοχασμοί, συναισθήματα, ψυχογραφήματα, εύθυμογραφήματα.

Σημ: Σέ κάθε είδος ύλης θά ύπάοξη αντίστοιχα και ανάλογη ποιητική ύλη ή γλώσσα θά είναι συνθετώτερη δημοτική, αλλά και μεταβατικής περιόδου (Χριστόπουλος - Βιζυηός), (Κάλβος - Καβάφης - Παπαδιαμάντης), και ιδιωματική (Κρητική ποίηση κ.τ.λ.).

Συμπεριλάβαμε στη διάταξη της διδασκτέας ύλης της τρίτης τάξεως και παιδευτικό ανώτερο ύλικό (άπλο επισημονικό, φιλοσοφικό, βιοθεωρητικό, συγκριτικό, κριτικό, τεχνοκριτικό κ.τ.λ.), γιατί θα πρέπει ο τελειόφοιτος μαθητής του «κύκλου της α' γυμνασιακής βαθμίδος», φεύγοντας για την κατάκτηση της ζωής, να έχει πάρει κι αυτός μιὰ ιδέα για τὸ ανώτερο πνευματικό καὶ ἐπιστημονικό πολιτισμό.

50. Για τὸ δεύτερο ἐρώτημα, τὴ χρονολογικὴ δηλαδή σειρά, πού θὰ ἀκολουθήσῃ ὁ καθηγητής για τὴν προσφορά στους μαθητὰς τῆς διδασκτέας ὕλης τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων» κάθε μιᾶς τάξεως χωριστὰ στὶς ἐκάστοτε διδακτικὲς ὥρες, ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε, ὅτι θὰ πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψη τὰ ἑξῆς :

1) Ἡ περιοχή τῆς Γυμνασιακῆς Ἑδρας (τοπικὲς συνθήκες)
2) Ἡ ἐποχὴ τοῦ ἔτους, καὶ οἱ ἱστορικὲς, θρησκευτικὲς καὶ ἐθνικὲς ἐορτὲς (χρονικὲς συνθήκες).

3) Τὸ φύλον τῶν μαθητῶν (Ἀρρενες - Θήλεα).

4) Τὸ διανοητικὸ ποιοὺν τῶν μαθητῶν, καὶ

5) Ὁ τύπος τοῦ Γυμνασίου.

Για τὶς δύο πρῶτες περιπτώσεις ἔγινε λόγος στὴν § 46. Τὸ καινούργιο, πού ἔχουμε τώρα νὰ προσθέσουμε εἶναι τὸ ἑξῆς: τὸ ὅτι θὰ πρέπει κατὰ προτίμησιν νὰ ξεκινᾷμε για τὴν προσφορά τῆς ὕλης:

1) ἀπὸ τὸ ἀπλούστερο πρὸς τὸ συνθετώτερο, ἀπ' τὸ εὐκολώτερο πρὸς τὸ δυσκολώτερο, κι ἀπ' τὸ εὐκολοκατανόητο πρὸς τὸ δυσνόητο.

2) ἀπ' τὸ σύγχρονο βίολ καὶ τὴν τωρινὴν ζωὴ πρὸς τὸ κοντινότερο καὶ πρόσφατο παρελθόν καὶ μετὰ πρὸς τὸ ἀπώτερο καὶ ἀπομακρυσμένο· καί,

3) ἀπὸ τὸ μυθολογικὸ στοιχεῖο πρὸς τὸ φανταστικὸ καὶ λαογραφικὸ, μετὰ στὸ περιγραφικὸ, ἀφηγηματικὸ, τεχνικὸ καὶ τεχνολογικὸ· παράλληλα, [για νὰ ἀποφεύγουμε τὴ μονοτονία, θὰ προσφέρουμε στὸ μαθητὴ κάθε τόσο καὶ κάτι ἀπ' τὴν περιεχόμενη ὑπόλοιπην ποικίλη ὕλη².

1. Ἀντ. Ἰσηγόνη, *Εἰδικὴ Διδακτικὴ*, ἔκδ. Β', Ἀθήναι 1960, σ. 10.

2. Ἀτὰ ἀφορροῦν καὶ ἰσχροῦν για τὴν πρῶτη τάξη· γὰτ ἀνάλογο θὰ γίνῃ καὶ για τὶς ὑπόλοιπες δύο τάξεις.

α) Για τὸ «φῦλον τῶν μαθητῶν» θὰ πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας τὸ ἐξῆς: Τὸ νὰ ἐκλέγουμε θέματα ποὺ νὰ ταιριάζουν, νὰ προσιδιάζουν»: 1) στοὺς ἄρρενες μαθητάς, (ἐὰν τὸ Γυμνάσιο εἶναι μόνο Ἀρρένων) 2) στὰ θήλεα, (ἐὰν τὸ Γυμνάσιο εἶναι μόνο Θηλέων), καὶ 3) σ' ἀμφότερα τὰ φύλα, δηλαδὴ θέματα ἢ κοινοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ προσαρμογῆς ἢ ἐναλλασσόμενα, (ἐὰν τὸ Γυμνάσιο εἶναι μεικτό).

β) Για τὸ «διανοητικὸ ποιὸν τῶν μαθητῶν» ἐνθυμίζουμε τὴν ψυχολογικὴ «ἀρχὴ τῆς ἀναλογίας» (§ 48, α)· με βάση αὐτὴ τὴν ἀρχὴ θὰ ἐκλέξουμε ἀπ' τὰ πολλὰ περιεχόμενα τῆς Διδακτέας ὕλης τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων» τὰ κατάλληλα καὶ ἀρμόζοντα στὴν ἀνάλογη διανοητικὴ κατάσταση τῶν μαθητῶν καὶ τῆς τάξεως γενικά. Δὲν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ προχωροῦμε ἀσταμάτητα στὴν προσφορὰ ὅλης τῆς διδακτέας ὕλης τῆς τάξεως· δὲν πρέπει νὰ βιαζόμαστε· ἐκεῖνο, ποὺ εἶναι παιδαγωγικώτατο καὶ ἀποτελεσματικώτατο, εἶναι: τὸ νὰ ἐπιμένουμε ἐξακολουθητικὰ καὶ ὑπομονητικὰ σ' ἐκεῖνο τὸ μορφωτικὸ ἀγαθό, ποὺ διδάξαμε στὸ μαθητὴ, ἔτσι ποὺ νὰ κατανοηθῇ, καὶ νὰ ἐμπεδοθῇ πληρέστερα.

γ) Ἐκεῖνο ὅμως, ποὺ θὰ παίξῃ τὸ σημαντικώτερο ρόλο στὴν κατὰ προτίμηση προσφορὰ τῆς διδακτέας ὕλης γιὰ τὶς τρεῖς ἀνώτερες τάξεις εἶναι ὁ τύπος τοῦ Γυμνασίου.

Σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 27 τοῦ Ν. Δ. 3972/τῆς 7-9-1959 οἱ τύποι τῶν Γυμνασίων τῶν τριῶν ἀνωτέρων τάξεων καθορίζονται σὲ ὀκτὼ κατευθύνσεις:

- 1) Στὸ κλασσικῆς κατευθύνσεως.
- 2) Στὸ πρακτικῆς κατευθύνσεως.
- 3) Στὸ τεχνικῆς κατευθύνσεως.
- 4) Στὸ ἀγροτικῆς κατευθύνσεως.
- 5) Στὸ οἰκονομικῆς κατευθύνσεως.
- 6) Στὸ ναυτικῆς κατευθύνσεως.
- 7) Στὸ ξένων γλωσσῶν, καὶ
- 8) Στὸ οἰκιακῆς οἰκονομίας.

Φυσικά, ὅταν πραγματοποιηθοῦν καὶ ὀλοκληρωθοῦν καὶ οἱ ὀκτὼ αὐτοὶ τύποι τῶν Γυμνασίων, θὰ εἶναι ἀναγκαῖο νὰ προκηρυχθῇ ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας διαγωνισμὸς συντάξεως εἰδι-

κῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων», καταλλήλων καὶ ἀντιστοίχων γιὰ κάθε γυμνασιακὸ τύπο χωριστά, ἢ τουλάχιστο γιὰ ὁμάδες γυμνασιακῶν τύπων, συγγενῶν ὡς πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴν τους κατεύθυνση καὶ τὸν ἐπιδιωκόμενον μορφωτικὸν σκοπὸν.

Γιὰ τὴν ὥρα ὅμως θὰ περιοριστοῦμε στὰ ὅσα ἀναφέραμε:

1) στὴν § 46 γιὰ τὶς τοπικὲς καὶ χρονικὲς συνθήκες. 2) στὰ ὅσα εἶπαμε παραπάνω γιὰ τὶς ὑπολοιπὲς περιπτώσεις, ποὺ μᾶς καθορίζουν τὴν κατὰ προτίμηση προσφορὰ τῆς διδακτέας ὕλης, 3) στὶς ἐγκυκλίου τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ στὶς ἐρμηνευτικὲς παρόμοιες τῶν κ.κ. Γενικῶν Ἐπιθεωρητῶν, καὶ 4) στὴν προσωπικὴ μας πείρα καὶ κρίση.

δ) Ἀπὸ τὰ παραπάνω συμπεραίνουμε ὅτι: χρειάζεται μεγάλη προσοχὴ στὴν κατὰ προτίμηση προσφορὰ τῆς διδακτέας ὕλης καὶ στὴ χρονικὴ σειρά, ποὺ θὰ ἀκολουθήσουμε· γι' αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητο καὶ ἀναγκαῖο ἀπ' τὴν ἀρχὴ τοῦ σχολικοῦ ἔτους νὰ γίνῃ ἓνας προγραμματισμὸς τῆς διδακτέας ὕλης τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων» τῆς τάξεως, ποὺ πρόκειται νὰ διδάξουμε· παρόμοιος προγραμματισμὸς θὰ γίνῃ καὶ γιὰ τὴν ὅλη πορεία τῆς διδασκαλίας τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν», ὅπως θὰ τονίσουμε σ' ἄλλο μας κεφάλαιο.

ε) Ἡ δυσκολία κυρίως ἔγκειται στὸν προγραμματισμὸ τῆς διδακτέας ὕλης τῆς πρώτης τάξεως καὶ γενικὰ στὴν ὅλη πορεία τῆς διδασκαλίας τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» καὶ τοῦτο, γιατί ἐκεῖ ὁ μαθητὴς εἶναι τελείως ἀκατατόπιστος καὶ ἀνίδεος στὴν νέα μέθοδος, μορφὴ καὶ πορεία τοῦ Γυμνασιακοῦ κύκλου, ἀλλὰ καὶ γιατί πολλὲς φορὲς ἡ σύνθεσις τῆς τάξεως, ἐπειδὴ προέρχεται ἀπὸ πολλὰ ἴσως διαφορετικὰ Δημοτικὰ Σχολεῖα, φυσικὸ εἶναι νὰ παρουσιάσῃ ποικιλία στὴ μορφωτικὴ τῆς ποιότητα καὶ στὴν πνευματικὴ τῆς ἀπόδοσις. Γι' αὐτὸ εἰδικὰ γιὰ τὴν πρώτη τάξη, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη, πρέπει νὰ ἐπιμένουμε καὶ στὴν ἀκριβῆ τοποθέτηση τῆς προσφορᾶς τῆς διδασκομένης ὕλης, ἀλλὰ καὶ στὴν πλήρη κατανόηση, ἐκμάθηση καὶ ἐμπέδωσὴ τῆς.

1. Τὰ Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα

51. Τὸ τρίτο καὶ τελευταῖο μας πρόβλημα ἀναφέρεται στὸ ἐξῆς σπουδαιότατο ἐρώτημα :

Εἶναι ἀρκετὴ ἡ χρῆση ἑνὸς καὶ μόνο βιβλίου, τοῦ Ὁργανισμοῦ, γιὰ νὰ μπορέσῃ ὁ Καθηγητὴς νὰ ἀνταπεξέλθῃ καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ ὅλες τὶς ἐπιμεριστικὰς ἐπιδιώξεις τοῦ μαθήματος τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν», ἢ μήπως χρειάζεται καὶ ἄλλα οὐσιώδη ἢ βοηθητικὰ βιβλία γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος ;

Ἡ ἀμεση ἀπάντησις στὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι ἀδίστακτα ἀρνητικὴ : Ὅχι, δὲν ἐπαρκοῦν μόνο τὰ «Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα» γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς διδασκαλίας τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν»· χρειάζονται πολλὰ ἀκόμη οὐσιώδη καὶ βοηθητικὰ βιβλία.

Σχετικὰ μὲν αὐτὸ τὸ ζήτημα ὁ κ. Γεωργούλης λέγει : « Τὴν ὕλην τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» παρέχομεν διὰ τῶν [«Ἀναγνωστικῶν». Δὲν εἶναι ὅμως οὗτος ὁ μόνος τρόπος. Θὰ ἔπρεπε νὰ δίδωνται εἰς τὰ παιδιὰ ὠρισμένα βιβλία, ἔργα συνεχῆ διὰ νὰ μελετοῦν κατ' οἶκον, ὡς ἐγένετο παλαιότερον, ὥστε νὰ μὴ ἐπέρχεται διάσπασις εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ πνευματικοῦ κύκλου τοῦ παιδιοῦ. Τὸ ἐνιαῖον καὶ συνεχὲς ἐπιφέρει καὶ παράλληλον ἐσωτερικὴν συνέχειαν»¹. Καὶ ἄλλοι, στὸ κεφάλαιο «Περὶ τῶν ἐλλείψεων τοῦ μαθήματος τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» : «Ἡ ἀποτυχία τοῦ μαθήματος ὀφείλεται (καὶ) εἰς τὴν ἑλλειψιν βοηθητικῶν συγγραμμάτων»².

α) Στὴν § 41 ἀναφέραμε τοὺς βασικοὺς κλάδους, τὶς ἐνότητες καὶ τὶς ἀντίστοιχες διαστρωματώσεις τοῦ μαθήματος τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν»· ἐπίσης ἀναλύοντας τὶς ἐπιμεριστικὰς ἐπιδιώξεις τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος μᾶς δόθηκε πολλὰς φορὲς ἡ εὐκαιρία νὰ το-νίσουμε ὠρισμένες ἐλλείψεις σοβαρὰς καὶ ἀναγκαῖες, ποὺ θὰ πρέπει νὰ ὑπερπηδηθοῦν τὸ συντομώτερο. Τώρα θὰ μιλήσουμε κάπως ἐκτενέστερα καὶ εἰδικώτερα γιὰ τὸ «τί χρειάζεται, κατὰ τὴ γνώμη μας,

1. Κ. Γεωργούλης, *Εἰδικὴ Διδακτική*, ἐνθ' ἀν. σ. 88.

2. Κ. Γεωργούλης, ἐνθ' ἀν. σ. 74.

νά ολοκληρωθῇ ἡ διδασκαλία τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» ποιὸ δηλαδὴ θὰ πρέπει νὰ εἶναι: 1) τὸ βασικὸ ὑλικό, ποὺ θὰ ἀποτελέσῃ τὸ θεμέλιο λίθου τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος καὶ 2) τὸ βοηθητικὸ ὑλικό, ποὺ θὰ συντείνῃ στὴν πλήρη κατανοήσῃ τοῦ βασικοῦ ὑλικοῦ, στὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ γραπτὰ καὶ προφορικὰ καὶ στὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος τοῦ μαθητοῦ. Προϋποτίθεται βέβαια, πῶς προηγούμενα θὰ ἔχουν συντελεσθῇ δύο πράγματα: 1) ἡ πλήρης κατάρτιση, ὁ πλήρης ἐπιστημονικὸς καὶ παιδαγωγικὸς ὀπλισμὸς τοῦ διδάσκοντος καὶ 2) ἡ αὐξηση τῶν ὠρῶν διδασκαλίας τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» ἀπὸ 4 σὲ 8-9 ὥρες ἑβδομαδιαίως. Ἡ προσωπικότητα ἐξ ἄλλου τοῦ διδάσκοντος, ἡ προσωπικὴ του πεῖρα καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς παίζουν ἐπίσης σπουδαιότατο ρόλο γιὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς διδασκαλίας τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν». Ἐνῶ ἡ ἀδιαφορία καὶ ἡ ἐπιπολαιότητα φυσικὸ εἶναι νὰ ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν οἰκτρὴν ἀποτυχίαν τοῦ μαθήματος.

β) Οἱ βασικοὶ κλάδοι τοῦ μαθήματος τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν», ὅπως ἀναφέραμε κι ἄλλου (§ 41) εἶναι δύο: τὸ **Κείμενο** καὶ οἱ **Ἑκθέσεις** μὲ ἐνδιάμεσο κρίκο τὴν ἐκφράσιν ἢ, ὅπως τὴν χαρακτηρίσαμε, τὸ τρίτο ἐκφραστικὸ κλάδο. Ἡ γνώμη μερικῶν φιλολόγων, ὅτι ὁ ἐκφραστικὸς κλάδος ολοκληρώνεται μὲ τὴν **Ἑκθέσιν** καὶ μόνο, εἶναι πολὺ ἐσφαλμένος καὶ ἀντιεπιστημονικός· ἡ γνώμη πάλι μερικῶν ἄλλων, πῶς καμιὰ σχέση δὲν ὑφίσταται ἀνάμεσα στὰ **«Νέα Ἑλληνικά»** (ἐννοοῦν τὰ «Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα»), δηλ. στὸ Κείμενο, καὶ στὴν **Ἑκθέσιν** εἶναι ἀνεδαφικὴ καὶ ἀντιπαιδαγωγικὴ.

Ὁ κ. **Καλογεράς** γράφει σχετικὰ¹ «Τὸ μάθημα τῶν Ἑκθέσεων ἔχει συγγένειαν μὲ τὸ μάθημα τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, ὅχι μόνον γιὰτὶ καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο ἐκφράζονται τὴ Νεοελληνικῇ ζωῇ καὶ μεταχειρίζονται τὸ ἴδιο γλωσσικὸ ὄργανο, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ μοιάζουν μεταξὺ τους περισσότερο ἢ λιγώτερο ὡς πρὸς τὴν μορφήν. Ὁ συσχετισμὸς αὐτὸς τοῦ κ. **Καλογερά** νομίζω, πῶς ἀπ' τὴν βάση του δὲν εἶναι ὀρθός· δὲν συγκρίνουμε τὸ μάθημα τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» μὲ τὸ μάθημα τῶν «Ἑκθέσεων», γιὰτὶ ἀπλούστατα

1. Β. Καλογεράς, ἐνθ' ἀν. σ. 41.

δὲν ὑπάρχουν δύο μαθήματα, παρὰ ἓνα μόνον, τὰ «**Νέα Ἑλληνικά**», ποὺ τὸ ἀποτελοῦν δύο κλάδοι: τὰ «**Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα**», (τὸ **Κείμενο**)¹ καὶ οἱ **Ἐκθέσεις**. ἄρα σύγκριση τῶν δύο αὐτῶν κλάδων πρέπει νὰ κάνουμε, ἂν χωρῇ βέβαια σύγκριση, καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτά, νὰ βροῦμε ὅμοια κι ἀνόμοια στοιχεῖα καὶ γνωρίσματα. Οἱ δύο λοιπὸν αὐτοὶ κλάδοι τοῦ μαθήματος δὲν ὁμοιάζουν καὶ δὲν συγγενεύουν ἀπλὰ μεταξύ τους, γιατί ἐκφράζουν καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο τὴ Νεοελληνικὴ ζωὴ, καὶ γιατί ἔχουν κοινὰ ἐξωτερικὰ μορφικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ **γιατὶ ἀποτελοῦν ἓνα καὶ μόνον ἐκπαιδευτικὸ ἀγαθό, μία μορφωτικὴ ὕλη μὲ δυὸ ὄψεις**: Οἱ **Ἐκθέσεις**, οἱ σχολικὲς Ἐκθέσεις, εἶναι τὸ προπαρασκευαστικὸ ἐκφραστικὸ γραπτὸ ἢ προφορικὸ στάδιο τοῦ παιδιοῦ, ἐνῶ τὸ **κείμενο** εἶναι τὸ ἀποκρυσταλλωμένο, τὸ ἀντικειμενικοποιημένο ἐκφραστικὸ γραπτὸ στάδιο τοῦ ὠρίμου πνευματικὰ ἀνθρώπου· ἡ διδασκαλία καὶ τῶν δύο ἔχει τὸν αὐτὸ σκοπὸ, τὸν σκοπὸ τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**».

Καλύτερα θὰ λέγαμε, πῶς καὶ οἱ δύο αὐτοὶ κλάδοι — **Κείμενο** καὶ **Ἐκθέσεις** — συνδέονται μεταξύ τους ἀδιάρρηκτα καὶ ὅτι εἶναι ἐνωμένοι — ὅπως λέγει καὶ ὁ **Πλάτωνας** γιὰ τὸ «**ἡδὺ**» καὶ τὸ «**λυπηρὸν**» στὸ «**Φαίδωνα**» του — σὲ μιὰ καὶ τὴν αὐτὴ κορυφὴ· ἡ κορυφὴ αὕτῃ στὴ προκειμένη περίπτωσις εἶναι ἡ **ἐκφραση**, ὁ ἐκφραστικὸς κλάδος· κι ὅπως, ὅταν ἐμφανίζεται τὸ «**ἡδὺ**», ἐπακολουθεῖ ἀμέσως καὶ τὸ «**λυπηρὸν**» κι ἀντίστροφα, ἔτσι μπορούμε νὰ ποῦμε, ὅτι, ὅπου ὑπάρχει **Ἐκθεση**², ὑπάρχει καὶ **Κείμενο**, κι ὅπου ὑπάρχει **Κείμενο**, ὑπάρχει κι **Ἐκθεση**. Ἀλλοίμονο ἂν ἔλειπε τὸ ἓνα ἀπ' τὰ δυό· τότε δὲν θὰ ὑπῆρχε πρόοδος, οὔτε πολιτισμός· δὲν θὰ ὑπῆρχε ἀνθρωπότητα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ **Σουμελίδης** χαρακτήριζε τὸ μάθημα τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» ὡς μάθημα κατ' ἐξοχὴν ἐκφραστικόν.

52. Ὁ κλάδος τοῦ «**Κειμένου**», ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὴν παράγραφο (41,α) περιλαμβάνει τρεῖς ἐνότητες: 1) τὴν τῆς **Γλωσσολογίας**, 2) τὴν τῆς **Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**

1. Θὰ διασαφηνίσουμε ἀμέσως παρακάτω, τί ἐννοοῦμε «**Κείμενο**».

2. Δὲν ἐννοοῦμε βέβαια τὴ σχολικὴ προφορικὴ ἔκθεση, οὔτε τὴ συνηθισμένη ἐκφραστικὴ γλωσσικὴ ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ λογοτεχνικὴ ἔκθεση, καὶ γενικὰ τὴ γραπτὴ πνευματικὴ ἐκδήλωση τῶν ἀνθρώπων.

καὶ 3) τὴν τῆς Λαογραφίας καὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς ἐνότητες ἐκπληρώνουν καὶ πραγματοποιοῦν βασικὰ τὶς τέσσερις πρῶτες ἐπιμεριστικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», καὶ μερικὰ μόνο τὴν πέμπτη (§ 34-39).

Ἐνῶ ὁ κλάδος τῶν «**Ἐκθέσεων**» ἐξ ὁλοκλήρου σχεδὸν κατορθώνει τὴν ἐπιτέλεση τῆς πρώτης καὶ τῆς πέμπτης ἐπιδιώξεως τοῦ σκοποῦ¹ (§ 39) τοῦ μαθήματος, δηλαδὴ τὴν ἀπόκτηση ἱκανότητος τοῦ παιδιοῦ στὸ νὰ διατυπώνῃ καὶ νὰ ἀνακοινῶνῃ κατάλληλα ἐκείνα, ποῦ θέλει νὰ πῇ ἢ νὰ γράψῃ, ὡς καὶ τὴν ἀνάπτυξη συγχρόνως τῆς προσωπικότητός του.

Ποία λοιπὸν πρέπει νὰ εἶναι τὰ παιδαγωγικὰ ἐκφραστικὰ μέσα, τὰ οὐσιώδη καὶ βοηθητικὰ βιβλία, ποῦ θὰ ἀποτελέσουν τὸ ὄργανο, τὸ μέσο τῶν κλάδων τοῦ **Κειμένου** καὶ τῶν **Ἐκθέσεων** γιὰ τὴν ἐπιτεῦξη τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**»;

α) Γιὰ τὸν κλάδο τοῦ «**Κειμένου**» εἶναι :

1) **Οὐσιώδη βιβλία**: 1) Τὰ «**Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα**» καὶ 2) ἓνα τουλάχιστο ὁλοκληρωμένο κλασσικὸ στὸ εἶδος τοῦ βιβλίου μὲ συνεχεῖ πλοκή καὶ περιεχόμενο· τὰ δύο αὐτὰ βιβλία θὰ πρέπει νὰ εἶναι κατάλληλα γιὰ τὴν ἐνорχήστρωση τοῦ παιδιοῦ στὴν *Traditio* (Παράδοση).

II) **Βοηθητικὰ βιβλία**:² 1) Ἡ «**Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ**», 2) Τὸ «**Νεοελληνικὸ Συνακτικόν**», 3)

1. Ὁ Π. Βαλάκης γράφει τὰ ἑξῆς γιὰ τὴ σπουδαιότητα τῶν ἐκθέσεων : «**Κατὰ ταῦτα εἶναι πολὺ ἐνδὺς καὶ ἐκτεταμένος ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν ἐκθέσεων· συγχρόνως δὲ ἐκ τούτου καταφαίνεται καὶ ἡ σπουδαιότης τοῦ μαθήματος τούτου. Ὅχι μόνο πᾶν ὅ,τι ὅλα τὰ μαθήματα διδάσκουσι καὶ συμβάλλουσιν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν, αἱ ἐκθέσεις μόναι διδάσκουσι τούτους νὰ διατυπώνουσι καταλλήλως τὴν πρὸς ἄλλους ἀνακοίνωσιν καὶ ἐν γένει νὰ χρησιμοποιῶσι συμφώνως πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν ιδίως ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ κατὰ τὸν βίον των, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλουσιν εἰς τοὺς παῖδας νὰ ἐμβαθύνωσι περισσύτερον εἰς τὸν ἐσωτερικὸν τῶν κόσμον, εἰς πᾶν ὅ,τι εἰς τὴν συνείδησίν των ἔχουσι νὰ διακρίνωσι, κατατάξωσι καὶ συστηματοποιήσωσι αὐτό**». II. Βαλάκης, Ἡ Διδασκαλία τῶν Ἐκθέσεων, ἐν Ἀθήναις 1922, τ. Α', σ. 9.

2. Ἰ. Συνακτικόν, Ἡ Διδασκαλία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἐκδ. Β', ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 29 καὶ.

Ἡ «Γλωσσολογία ἢ Λεξιμάθεια» 4) Ἡ Ὁρθογραφία 5) Ἡ «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας», 6) Ἡ «Νεοελληνικὴ Μετρικὴ», 7) Ἡ «Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου», 8) Ἡ «Νεοελληνικὴ Κριτικὴ», 9) Τὰ «Στοιχεῖα Λαογραφίας», 10) Ἡ «Ἱστορία τῆς Τέχνης» θὰ προσθέταμε καὶ ἓνα ἀκόμη βοηθητικὸ βιβλίον ὡς 11) τὴν «Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Χοροῦ», ἃν δὲν ἀνῆκαν ἀντίστοιχα κυρίως στὸ μάθημα τῆς «Ῥδικῆς» καὶ «Γυμναστικῆς».

β) Ὁ κλάδος τῶν «Ἐκθέσεων»¹ χρειάζεται βοηθητικὰ βιβλία: 1) Τὰ «Ὑποδείγματα Ἀναλύσεων καὶ Συνθέσεων». 2) Τὰ «Περὶ τῶν Ἐκθέσεων», καὶ 3) Τὰ «Ὑποδείγματα Σχεδίων Ἐκθέσεων».

53. Γιὰ τὴ διδασκίαν τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων» ἐγίνε λόγος διεξοδικὰ στὶς ἀναλύσεις τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου προβλήματος, παραθέσαμε μάλιστα καὶ σχετικούς πίνακες (5,6 καὶ 7). Τὰ «Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα» παραμένουν ὡς τὸ βασικώτερο ἐξωτερικὸ μέσο διδασκαλίας τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν», γιατί προσφέρουν τὸ ὑλικό, μὲ τὸ ὁποῖο κυρίως συντελεῖται ἡ ἐνημέρωση καὶ ἡ ἐνορχήστρωση τοῦ παιδιοῦ στὴν *Traditio* (Παράδοση). Παρουσιάζουν ὅμως ἓνα οὐσιῶδες μειονέκτημα: «τὴν ἑλλειψὶν τῆς συνεχείας τοῦ περιεχομένου». Ἡ ἑλλειψὶς αὕτη ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴ στέρξη τῆς ἐναγώνιας ὁμορφίης τῆς συνεχείας καὶ τῆς πλοκῆς τοῦ λόγου καὶ κατὰ συνέπειαν τὸν ἐξαφανισμό τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν μαθητῶν· φέρνει ἀκόμη τὴν ἐσωτερικὴ πνευματικὴ διάσπαση τοῦ παιδιοῦ. Ὅταν μάλιστα τὸ μικρὸ θεματικὸ ὑλικὸ ἀπ' τὸ πλῆθος τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων», ποὺ διαλέξαμε, γιὰ νὰ τὸ προσφέρουμε σὰν πνευματικὸ ἀγαθὸ στὸ μαθητὴ, εἶναι [ἀκατάλληλο παιδολογικὰ στὴ μορφή ἢ στὸ περιεχόμενο, ἢ δὲν καταφέρνουμε τουλάχιστο νὰ τοῦ τὸ παρουσιάσουμε μὲ ὀρθὸ διδασκτικὸ τρόπο, τότε προκαλοῦμε τὴν ἀδιαφορίαν ἢ τὴν ὑποκριτικὴν ἀφαιρετικὴν προσοχήν, τὴν πνευματικὴν κούρασιν ἢ τὴν ἐξαντλητικὴν ἀναγκαστικὴν ἀποδοτικότητά.

1. Μαζὶ μὲ τὸν τρίτον, τὸν Ἑκφραστικόν (βλ. § 41).

Γιὰ τὴ σοβαρὴ αὐτὴ ψυχολογικὴ διάσπαση, ποὺ προκαλεῖται ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τῆς συνεχείας καὶ τῆς ὁλοκληρώσεως τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων**» προτείνουμε, ὅπως ἀναφέραμε καὶ παραπάνω (§ 52, α, 1), τὴν παράλληλη διδασκαλία καὶ ἐνὸς ἄλλου **βασικοῦ βιβλίου** μὲ συνεχῆ πλοκὴ καὶ περιεχόμενο.

Τὰ «**Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα**» ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἐνάρθρωση τοῦ παιδιοῦ στὴν *Traditio* βοηθοῦν τὸν μαθητὴ καὶ στὴν δυνατότητα ἐκμάθησews καὶ ἀποκτῆσews πολλῶν ἱκανοτήτων· οἱ σπουδαιότερες ἀπ' αὐτὲς εἶναι :

α) **Ἡ δυνατότητα ἀποκτῆσews τῆς ἱκανότητος τῆς ὀρθῆς καθαρῆς ἀρθρώσεως**· ἡ διόρθωση τῆς ἀρθρώσεως γίνεται ἀπ' τὸν διδάσκοντα καὶ κατὰ τὴν ὥρα τῆς ἀναγνώσεως τοῦ παιδιοῦ πρὸς τὸ τέλος ὅμως, ἀλλὰ κυρίως κατὰ τὴ στιγμὴ, ποὺ αὐτὸς μιλάει λέγοντας τὴν ἔννοια τοῦ μαθήματος, ἢ ἀνακοινώνοντας τὶς προφορικὲς του ἀναλύσεις ἢ ἐκθέσεις.

β) **Ἡ δυνατότητα ἀποκτῆσews τῆς ἱκανότητος ὀρθοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων, τῶν φράσεων καὶ τῶν προτάσεων**· καὶ τοῦτο, γιατί ἄλλος εἶναι ὁ γραμματικὸς τόνος τῆς λέξεως, ἄλλος ὁ τόνος τῆς φράσεως¹ (πνευστικὸς τόνος), καὶ ἄλλος ὁ τόνος τῆς προτάσεως· ὁ **Ἰωάννης Σαρρῆς** μάλιστα προσθέτει ἀκόμη καὶ τὸν τόνον τοῦ συνόλου². Ὁ γραμματικὸς τόνος εἶναι ὁ γνωστὸς συλλαβικὸς τόνος· π.χ. «δὲν θὰ ξανάρθω». Ὁ πνευστι-

1. Ὁ Μ. Τριανταφυλλίδης γράφει στὴ «Γραμματικὴ του» σελ. 20 κέξ. «Ἄν θέλωμε νὰ ἐξετάσωμε τὴ γλῶσσα ἀπὸ τὴ φωνητικὴ τῆς ἀποψη, πρέπει νὰ ξεκινήσωμε ἀπὸ τοὺς φθόγγους· γιατί οἱ φθόγγοι μὲ τὴν ἀλληλοδιαδοχὴ τους ἀποτελοῦν τὴν ὁμιλίαν. Καὶ αὐτοὶ δὲν προφέρονται σὲ σειρὰ ἀδιάκοπη, παρὰ ἀπαρτίζουσι ἐν ὁλίγαις πνευστικαῖς, μεγαλύτεραις ἢ μικρότεραις, ποὺ χωρίζονται μετὰ τοὺς..... Ὅλα τὰ κομμάτια μιᾶς πνευστικῆς ἐνότητος δὲ χτυποῦν στὰ αὐτιά μας μὲ τὴν ἴδια ἔνταση.... Γνωρὼ ἀπὸ τίς συλλαβὰς ποὺ τονίζονται δυνατότερα, τίς τονισμένους, μοιράζονται οἱ ἄλλες συλλαβὰς, οἱ ἄτονες, ἐκεῖνες δηλαδὴ ποὺ τονίζονται λιγότερα δυνατό, μὲ δευτεροβάθια ἔνταση, ἢ ἀδύνατα, καὶ ἀποτελοῦν μαζί τους ἐν ὁλίγαις τονικὰς: π.χ. θὰ σοῦ τὸ ἔλεγα = θασοῦτοῦἔλεγα κ.τ.λ.

2. «Ἐπίσης τὸ μέρος ἐκείνου τοῦ λόγου, τὸ ὅποιον εἶναι σπουδαιότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἐκεῖνο δηλ. τὸ ὅποιον περιέχει τὴν κεντρικὴν ἰδέαν καὶ ἐπιδορᾷ περισσότερον εἰς τὴν φωνὴν μας πρέπει νὰ τονίζεται ἰσχυρότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα μέρη. (τὸ ν ὁ λ ο υ)». Ἰ. Σαρρῆ, Πῶς νὰ γράφετε, πῶς νὰ ὁμιλεῖτε, ἐν Ἀθήναις Μέρους δευτέρου, σ. 4.

κός τόνος είναι ο δυνατώτερος τόνος απ' τους τόνους μιᾶς φράσεως· π.χ. τὸ παραπάνω παράδειγμα, «δὲν θὰ ξανάρθω» ἀκούγεται πνευστικά - φωνητικά «δὲνθαξανάρθω»· οἱ τόνοι τοῦ «θα» καὶ τοῦ «ρά» σχεδὸν χάνονται καὶ παραμένει μόνον ὁ τόνος τῆς λέξεως «δὲν». **Τόνο τῆς προτάσεως** καλοῦμε τὴν περίπτωσι, πού μέσα σὲ μιὰ πρότασι τονίζουμε δυνατώτερα μιὰ ὁλόκληρη λέξι, εἴτε γιατί αὐτὴ περιέχει τὸ κεντρικὸ νόημα τῆς προτάσεως, εἴτε χάριν ἐμφάσεως ἢ ἐξάρσεως· π.χ. «Δὲν εἶμαι ἐγὼ τὸ Ἰδιότῃς τὸ Διότις εἶμ' ἐγὼ»¹. Ἐκτὸς απ' τὸν τόνον τοῦ συνόλου, πού ἀναφέρει ὁ Ἰωάν. Σαρρῆς, νομίζω, πὼς ἀκόμη θὰ πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ὁ **τόνος τῆς περιόδου**. Τόνο τῆς περιόδου καλοῦμε τὴν περίπτωσι, πού μιὰ ὁλόκληρη, πρότασι — γιὰ τοὺς ἴδιους ἀκριβῶς λόγους, τοὺς ὁποίους ἀναφέραμε καὶ γιὰ τὴν τονιζομένη λέξι στὸν τόνο τῆς προτάσεως — τονίζεται δυνατώτερα· π.χ. «Καὶ τὰ ἔλεγεν αὐτὰ (ὁ Ἀνδρουλῆς) χωρὶς πικρίαν χωρὶς παράπονον· ἐμεῖδιά μάλιστα τώρα τὸ σύνθηες καλοκάγαθον μεδίᾳμά του, ἀλλ' εἰς τὰ γαλανὰ του μάτια ἐκνυλίετο ἐν δάκρυ»².

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν **πνευστικὸν τόνον** οἱ ὑπόλοιποι τόνοι δὲν εὐρίσκονται πάντοτε στὴν πρότασι ἢ στὴν περίοδο ἢ σ' ἓνα σύνολο λόγου· ὑπάρχουν ἄπειρες περιπτώσεις, πού οἱ λέξεις ἢ οἱ προτάσεις ἢ οἱ περίοδοι εἶναι ἰσότονες καὶ ἰσοδύναμες· τότε προφέρονται ὅλες κανονικὰ καὶ ὑπάγονται ἀναγκαστικὰ στὸ πνευστικὸ καὶ μόνον τόνον.

γ) **Ἡ δυνατότητα ἀποκτήσεως τῆς ἱκανότητος τοῦ χρωματισμοῦ τῆς φωνῆς**· πολλές φορές ἔχουμε παρατηρήσει, πὼς ὅταν μιλάμε, ἢ ἀπαγγέλλουμε, ἓνα ποίημα, ἢ ἀναγιγνώσκουμε ἓνα κείμενο, ἢ ἐν τῇ αἰσθητικῇ³ καὶ ὁ χροὸς⁴ τῆς φωνῆς παίρνουν ποι-

1. Τί μου Μωραϊτίνῃ, «Ἡ προσευχὴ τοῦ πληρωμένου»

2. Ἰωάν. Κονδυλάκης, «Ὁ Κερκὲς»

3. Ἐν τῇ αἰσθητικῇ τῆς φωνῆς καλοῦμε τὸ ὕψος, τὴ συχνότητα τοῦ κραδασμοῦ τῶν φωνητικῶν παλμικῶν κινήσεων, δηλαδὴ τὸ χαμηλὸ ἢ τὸ ὑψηλὸ ἢ τὸ μέτριον μελωδικὸν τόνον αὐτῶν· χροὸς δὲ τὴ χρονικὴ διάρκεια τῶν συλλαβῶν, τῶν λέξεων καὶ τῶν φράσεων, δηλαδὴ τὸ ἀργὸ ἢ τὸ γρήγορον, ἢ τὸ κανονικὸ καὶ φυσικὸν ρυθμὸν αὐτῶν.

4. Ὁ Ἰωάν. Σαρρῆς γράφει: «Τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἐκφώνησιν τῶν λέξεων καὶ φράσεων δηλ. τὸ νὰ ἐκφέρωμεν αὐτὰς ἀργά, κανονικὰ, ταχέως κ.τ.λ. καθὼς καὶ τὰς διαφορὰς παύσεις πού κάμνομεν εἰς τὸ ἀναμεταξὺ τῶν προτάσεων, ὀνομάζομεν χροὸν»· Ἰ. Σαρρῆ ἐνθ' ἀν. Μέρος δεύτερον, σ. 6.

κίλες μελωδικές μεταβολές· μιλάμε ἢ ἀναγινώσκουμε ἄλλοτε ἄργα ἢ γρήγορα, χαμηλόφωνα ἢ ἔντονα, φυσικά ἢ ἐμφαντικά· ὑψώνουμε τὸν τόνο τῆς φωνῆς ἢ τὸν χαμηλώνουμε ἀνάλογα μ' ἐκεῖνο ποὺ ἐκφράζει τὸ κείμενο ἢ ποὺ θέλουμε ἐμεῖς νὰ ἐξωτερικεύσουμε· ἡ φωνή μας ἔχει φυσικότητα ἢ τραχύτητα, προσποίηση ἢ ὑποκρισία, εἰρωνεία ἢ χλευασμό, θαυμασμό ἢ ἐρώτηση, γιατί ἡ ἐκφράζουμε μὲ αὐτὴν τὸν ἐσωτερικό μας συναισθηματικό κόσμο (φόβο, χαρά, ὀργή, ἐλπίδα, πόνο κ.τ.λ.), ἢ γιατί θέλουμε νὰ ξεχωρίσουμε κάτι ιδιαίτερα, ἢ γιατί ἀκόμη θέλουμε νὰ προσελκύσουμε τὴν προσοχή τῶν ἄλλων. **Χρωματισμὸ λοιπὸν τῆς φωνῆς καλοῦμε τὴν μελωδικὴ ποικιλία τῶν μεταβολῶν τῆς ἐντάσεως καὶ τοῦ χρόνου αὐτῆς, ὅταν μιλάμε ἢ ἀπαγγέλλουμε ἢ ἀναγινώσκουμε.**

δ) **Ἡ δυνατότητα ἀποκτήσεως τῆς ικανότητος τῆς καλῆς ἀναγνώσεως καὶ ἀπαγγελίας· καλὴ ἀνάγνωση** καλεῖται τὸ ἀπλό, φυσικὸ καὶ ἀβίαστο διάβασμα τοῦ κειμένου μὲ βασικά χαρακτηριστικά τὸ ὀρθὸ ἀρθρωτικὸ καὶ πνευστικὸ τονικὸ σύστημα καὶ τὴ μέτρια χρῆση τῆς ποικιλίας τοῦ χρωματισμοῦ τῆς φωνῆς· ἐνῶ ἡ **καλὴ ἀπαγγελία**¹ κοντὰ στὰ παραπάνω ἔχει πολλὰ φορὲς ἀκόμη ἀνάγκη καὶ ἀπὸ τὴν προσποιητὴ καὶ τεχνητὴ διάθεση τοῦ τόνου τῆς φωνῆς, τὸ μελωδικώτερο χρωματισμὸ τῶν παλμικῶν κινήσεων της, ὡς καὶ τὸ ὑποκριτικὸ ταλέντο τοῦ ἀπαγγέλλοντος.

ε) **Ἡ δυνατότητα ἀποκτήσεως τῆς ικανότητος κατανοήσεως τῆς ποικίλης σημασίας τῶν λέξεων·** ὑπάρχουν λέξεις, ποὺ ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἀρχικὴ τους ἢ τὴν κυριολεκτικὴ τους σημασία ἀπέκτησαν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ τὴν πολυποικίλη χρῆση τους² (ἀπ' τοὺς συγγραφεῖς καὶ ποιητὲς) καὶ ἄλλες πολλὰς **παρεμφερεῖς ἢ μεταφορικὲς σημασίες·** οἱ νόμοι τῆς ἀναλογίας καὶ τῆς μεταφορᾶς συνετέλεσαν πολὺ στὴν πολυσήμαντη ἐννοιά τους (§ 2, β καὶ γ). Ὑπάρχουν ἀκόμη λέξεις **ὁμώνυμες, παρώνυμες, συνώνυμες, ταυτόσημες καὶ ιδιωματικὲς,** γιὰ τίς ὁποῖες θὰ γίνη λόγος ἄλλοῦ. "Ὅλες λοιπὸν αὐτὲς τίς λέξεις θὰ τίς μάθῃ ὁ μα-

1. Ἡ ἀπαγγελία χρησιμοποιεῖται συνήθως στὴν ἐκφώνηση τῶν ποιημάτων, θεατρικῶν ἔργων καὶ δραμμάτων.

2. Βλ. § 58, α, 2, III.

θητής, καὶ θὰ ἀποκτήσῃ σιγὰ - σιγὰ τὴν εὐχέρεια τῆς χρήσεώς τους μετὰ τὴ διδασκαλία ἰδίως τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**». Μὰ καὶ ἡ ἐνότητα τῆς «**Γλωσσολογίας**» κυρίως τοῦτο τὸ σκοπὸ ἔχει, γιατί τὸ τυπικὸ μέρος τῆς γλώσσης κατέχεται κατὰ κάποιον τρόπο ἀπ' τὸν μαθητὴ.

στ) **Ἡ δυνατότητα τῆς προσκτήσεως τοῦ γλωσσικοῦ πλουτισμοῦ**· **πρόσκτηση γλωσσικοῦ πλουτισμοῦ**, στὴν προκειμένη περίπτωση, ἐννοοῦμε τὴν κατανόηση καὶ τὴν ἐκμάθηση, πρὸ παντὸς δὲ τὴν ἀπόκτηση καὶ τὴν ὀρθὴν χρῆση στὸ γραπτὸ καὶ στὸν προφορικὸ λόγον ἀπ' τοὺς μαθητάς, ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων λέξεων, φράσεων καὶ ἰδιομορφιῶν. Ἀντικειμενικὰ **γλωσσικὸς πλοῦτος ἢ γλωσσικὸς θησαυρὸς** μιᾶς γλώσσης καλεῖται τὸ σύνολο τῶν λέξεων, τῶν ἰδιωματισμῶν καὶ τῶν ἰδιοτύπων φράσεων τῆς.

Ὁ μαθητὴς μετὰ τὴν αὐξησιν καὶ τὴν ἀπόκτησιν πλούσιου λεξιλογίου, μετὰ τὴν διασαφήνισιν καὶ τὴν κατανόησιν τῶν ποικίλων καὶ μεταφορικῶν σημειῶν τῶν λέξεων, μετὰ τὴν χρῆσιν συνωνύμων, περιφράσεων, ταυτοσήμεων κ.τ.λ. ἐννοιῶν, ἀποκτᾷ τὴν ἱκανότητα νὰ ποικίλῃ συνεχῶς τὴν ἑκφράσιν του, ἀποφεύγοντας τὶς συχνῆς ἀνιὰρὲς ἐπαναλήψεις, τὴν μονοτονίαν καὶ τὴν ξηρότητα τοῦ λόγου καὶ τὴν ἀνία τοῦ ὕφους του, καὶ κυρίως νὰ ἀκριβολογῇ στὴ διατύπωσιν τῶν σκέψεων, τῶν συναισθημάτων καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν του μετὰ σαφήνειαν, γλαφυρότητα καὶ φυσικότητα.

Τὸ πλῆθος τοῦ γλωσσικοῦ πλουτισμοῦ ἐνὸς παιδιοῦ ἀντικατοπτρίζει κατὰ ἓνα τρόπο καὶ τὸ βαθμὸ τῆς εὐφυΐας¹ του καὶ γενικὰ τῆς πνευματικῆς του καταστάσεως². (§ 3, γ)

1. «*Παραπλήσιαν ἔνδειαν ἐμφανίζει ἡ γλῶσσα τῶν ἀφωτῶν... Ὁμοίαν διανοίαν καὶ γλώσσης ἔλλειπναι καὶ ἄλλοι ἐμφανίζουσι μωροὶ καὶ ἡλίθιοι... Καὶ παρὰ τοῖς παιδιοῖς δέ, ἐν τῇ πρώτῃ μάλιστα ἡλικίᾳ, τῆς γλώσσης αἱ ἐλλείψεις συμβαδίζουσι μετὰ τῆς ἐλαχίστης ἀναπτύξεως τῆς διανοίας*». Θ. Βορέα, ἐνθ' ἀν. σ. 308.

2. «*Γλῶσσα ἄρα καὶ νόσις συνοδεύονται ἀναποσπαστως μεταξὺ τῶν... Τὴν στενὴν σχέσιν τοῦσδε καὶ γλώσσης βλέπει τις συγκρίνων τὸν λεκτικὸν πλοῦτον τῶν ἀπαιδευτῶν ἢ κατωτέρως εὐφυΐας ἀνθρώπων πρὸς τὸν τῶν εὐφυῶν καὶ μεγάλῃς μορφώσεως ἀτόμων. Ἡ γλῶσσα τῶν πρώτων περιορίζεται εἰς ἐλαχίστας ἑκατοντάδας λέξεων δηλωτικῶν τῶν στοιχειωδῶν αὐτῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν κοινῆς χρήσεως ἀντικειμένων. Ἡ γλῶσσα τοῦναντίον τῶν προηγμένων ἀνθρώπων εἶναι πλουσιωτάτη καὶ εἰς λέξεις καὶ εἰς πλοκὴν ἀριθμοῦσα χιλιάδας λέξεων καὶ ἔχουσα σύνταξιν ποι-*

16

ζ) Ἡ δυνατότητα ἀποκτήσεως γλωσσικοῦ συναισθήματος· ὁ Παῦλος Βαλάκης δίνει τὸν ἐξῆς ὀρισμό· « Γλωσσικὸ συναισθημα εἶναι ἡ διὰ τῆς συνηθείας καὶ ἀσυνειδήτως διὰ τοῦ ὧτος ἀποκτηθεῖσα ἱκανότης νὰ ἀναγνωρίζωμεν γλωσσικόν τινα τύπον ἢ γλωσσικὸν φαινόμενον ὡς συμβιβαζόμενον μετὴν συνηθῆ τῆς γλώττης χρήσιν καὶ τὴν ἐντεῦθεν προκαλουμένην ἐντύπωσιν, ἢ νὰ ἀπορίψωμεν ὡς ἀσυμβίβαστον πρὸς αὐτήν »¹. Μὲ ἄλλα λόγια γλωσσικὸ συναισθημα εἶναι· ἡ ἱκανότητα, ποὺ ἔχει ἓνας μορφωμένος ἄνθρωπος, νὰ ἀντιλαμβάνεται μὲ τὸ αὐτὶ κυρίως, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ μάτι στὸ διάβασμα, τὰ κατὰ τύχην ὑπάρχοντα γλωσσικὰ (γραμματικὰ ἢ συντακτικὰ) σφάλματα τοῦ προφορικοῦ ἢ γραπτοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ νὰ μπορῇ συγχρόνως νὰ προσδιορίζη καὶ νὰ ἐκτιμᾷ ἀντικειμενικὰ τὴν αἰσθητικὴ ἢ ἀνταισθητικὴ ἀξία τοῦ ὕφους τῶν ὁμιλητῶν ἢ συγγραφέων.

Πρέπει νὰ κάνουμε διαχωρισμὸ μετὰ τοῦ γλωσσικοῦ ἐνστίκτου, τοῦ γλωσσικοῦ συναισθήματος καὶ τῆς γλωσσικῆς συνειδήσεως.

Γλωσσικὸ ἐνστικτο ἔχει καὶ ὁ ἀμόρφωτος κι ἀπαίδευτος ἄνθρωπος καὶ ἀποκτιέται μόνο μὲ τὸ αὐτί. Ἀλλὰ ἐνῶ εἶναι σὲ θέσῃ ὁ ἀπαίδευτος αὐτὸς ἄνθρωπος νὰ διορθώσῃ κάτι τὸ πολὺ κακόηχο ἢ κάτι τὸ λεκτικὰ ἢ ἐκφραστικὰ ἐσφαλμένο δὲν μπορεῖ συγχρόνως νὰ τὸ δικαιολογήσῃ.

Τὸ γλωσσικὸ συναισθημα εἶναι ἡ καλλιεργημένη μορφή τοῦ γλωσσικοῦ ἐνστίκτου ἐνὸς μορφωμένου ἀνθρώπου καὶ στηρίζεται στὴ πολλαπλὴ ἀκουστικὴ, ὀπτικὴ καὶ λεκτικὴ ἐντύπωση, ποὺ ἀποκτήθηκε ἀπ' τὴν ἀνάγνωση καὶ τὴ μελέτη ἀπείρων κειμένων· δὲν ἀρκεῖται μόνο στὴν ἐξωτερικὴ μορφικὴ διόρθωση ἐσφαλμένων γλωσσικῶν φαινομένων, ἀλλὰ εἰσχωρεῖ καὶ αἰτιολογεῖ βαθύτερα τὴν ὀρθὴ ἢ λανθασμένη διατύπωση τῶν λέξεων, τὴ συντακτικὴ ὑφή τους, τὸ λεκτικὸ ὕφος τοῦ λόγου, ὡς καὶ τὴν ὑπάρχουσα ποικιλία τοῦ κάλλους.

κίλην καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν διανοητικὴν αὐτῶν κατὰ-στασιν». Γ. Σακελλαρίου — Σ. Παρασκευᾶ, Στοιχεῖα ψυχολογίας, Ο.Ε.Σ.Β. ἐν Ἀθήναις 1955, σ. 64, 65.

1. Π. Βαλάκης, ἐνθ' ἀν. σ. 25.

Όταν τώρα προστεθῇ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ κατάρτιση καὶ ἐμβάθυνση στὰ γραμματικά, συντακτικὰ καὶ γλωσσολογικὰ φαινόμενα τῆς γλώσσης, ἡ μελέτη τοῦ ὕφους καὶ τῶν ἐκφραστικῶν ποικίλων μέσων τοῦ λόγου, καὶ ἡ σπουδὴ τοῦ αἰσθητικοῦ κάλλους καὶ τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς, τότε συντελεῖται ἡ τελείωση τοῦ ποιοῦ τοῦ γλωσσικοῦ συναισθήματος καὶ λέμε ὅτι ἔχουμε τὴ καλουμένη **γλωσσικὴ συνείδηση**.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως, ἂν καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ γλωσσικὴ ἐπίγνωση τοῦ λόγου φέρνει τὴ γλωσσικὴ συνείδηση, βασικὰ παραμένει ὡς ὄργανο, ὡς μέσο τοῦ γλωσσικοῦ ἐνστίκτου ἢ συναισθήματος ἢ γλωσσικῆς συνειδήσεως ἢ **ἀκουστικῆς αἰσθητικῆς** πείρα, τὸ αὐτί.

Γι' αὐτὸ καὶ ὁ κ. **Γεωργούλης** ἀναφέρει ὡς τρίτη ἔλλειψη ἀποτυχίας τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» τὸ ὅτι: «οἱ φιλόλογοι ἐργαζόμεθα μὲ τὸ μάτι καὶ ὄχι μὲ τὸ στόμα καὶ τὸ αὐτί»¹, πρᾶγμα ποῦ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα **τὸ νὰ μὴ ἀποκτήσῃ ποτὲ ὁ μαθητὴς γλωσσικὸ συναισθημα**. «Διὰ τοῦτο, συνεχίζει ὁ κ. **Γεωργούλης**, πρέπει νὰ μεταρρυθμισθῇ ὁ τρόπος διδασκαλίας, νὰ ἐργασθῶμεν περισσότερο μὲ προφορικὰς ἀσκήσεις, διότι ἡ γλῶσσα εἶναι προπαντὸς **λέγειν καὶ ἀκούειν**».

καὶ η) **Ἡ δυνατότητα ἀποκτήσεως ἰδιότυπου ὕφους**. Ἡ ἀπόκτηση τῶν ἀνωτέρων ἱκανοτήτων, καὶ πρὸ παντὸς ἡ πρόσκτηση γλωσσικοῦ συναισθήματος, μαζί μὲ τὴν ἐντατικὴν, προσεκτικὴν καὶ ἐπισταμένην ἀσκηση γραπτῶν καὶ προφορικῶν ἀναλύσεων, συνθέσεων καὶ κυρίως ἐκθέσεων, ἔχει ὡς ἐπιστέγασμα καὶ ἐπίτευγμα τὴ δυνατότητα νὰ ἀναπτύξῃ ὁ μαθητὴς δικό του ἰδιότυπο **ὕφος ἢ στύλ**.

Ἀλλὰ τί εἶναι ὕφος ἢ στύλ (styl); Ἡ λέξις ὕφος παράγεται ἀπὸ τὸ ρῆμα «**ὕφαινω**» καὶ σημαίνει τὴν ὕφανση, τὸ πλέξιμο· φανερώνει τὴν πλοκὴν καὶ τὴ σύνθεση τῶν λέξεων, τῶν φράσεων, τῶν προτάσεων καὶ τῶν περιόδων τοῦ α ἢ τοῦ β λόγου· εἰδικώτερα χαρακτηρίζει τὸν ἰδιότυπο τρόπο τῆς γλωσσικῆς ἐκφράσεως τῶν συγγραφέων, τὴν ἰδιόμορφη καὶ πρωτότυπη χρησιμοποίησιν τῶν ἐκφραστικῶν τους μέσων, ὡς καὶ

1. Κ. Γεωργούλης, *ἐνθ' ἀν. σ. 74*.

τὴν ἰδιάζουσα συνθετικότητα τῶν λεκτικῶν τους στοιχείων. Τὸ ὕφος δὲν ἀναφέρεται μόνο στὴ μορφή, στὰ μορφικὰ στοιχεῖα· ἀναφέρεται καὶ στὴν πλοκὴ τοῦ περιεχομένου, στὸν τρόπο τῆς προσφορᾶς τοῦ θέματος καὶ τοῦ μύθου.

Γενικώτερα τὸ ὕφος ἐκδηλώνει τὸν ψυχικὸ κόσμον τοῦ κάθε ἀτόμου, ὅταν αὐτὸ ἐκφράζεται σὲ κάτι: στὸ πρόσωπο, στὶς κινήσεις, στὸ ντύσιμο, στὸ καλλιτεχνικὸ ἔργο, στὸ γράψιμο, στὸ ποίημα, στὸ λόγο. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἔχουμε ὕφος μόνο λεκτικό, ἀλλὰ καὶ καλλιτεχνικόν, ἐπιστημονικόν, ἀνθρώπινον προσώπου, κινήσεων, ντυσίματος κ.τ.λ.

Καθημερινές καὶ συχνές εἶναι οἱ φράσεις: « Πῶς ἦταν τὸ ὕφος τοῦ προσώπου του; » « Πῶς ἦταν τὸ ὕφος τῶν κινήσεών του; » « Ποιὸ στυλ εἶχε τὸ ντύσιμό του; » « Σὲ ποιὸ στυλ ἀνήκει τὸ ἔργο αὐτό; » « Αὐτὸ ἔχει ἓνα θαυμάσιον στυλ! » « Εἶναι στυλίστας συγγραφέας. » κτλ. κτλ.

Μὲ τὴν πάροδο ὅμως τοῦ χρόνου ἐπεκράτησε νὰ γίνεται κάποιος πολὺ λεπτὸς διαχωρισμὸς μεταξὺ τοῦ ὕφους καὶ τοῦ στυλ· ἐνῶ τὸ ὕφος ἀποδίδεται εἰδικὰ στὸ λόγο, τὸ στυλ χρησιμοποιεῖται στὴν τέχνη περισσότερο. Ἄλλοτε πάλι τὸ στυλ ἐκφράζει καὶ τὴ νοοτροπία μιᾶς μεγάλης ὁμάδος καλλιτεχνῶν, μιᾶς καλλιτεχνικῆς σχολῆς· ἐνῶ τὸ ὕφος διαχωρίζεται σὲ μορφές ἢ κατηγορίες καὶ χαρακτηρίζεται σὲ ὀπλὸ ἢ πολὺπλοκο, σὲ ξηρὸ ἢ δροσερό, σὲ μονότονον ἢ πολυσύνθετο, σὲ ἀφελές ἢ πομπικόν, σὲ ἰσχνὸ ἢ ἀνθηρό, σὲ ἀργὸ ἢ γοργόν, σὲ χαλαρὸ ἢ πυκνόν, σὲ χαμηλὸ ἢ ὑψηλόν, σὲ λιτὸ ἢ κομψόν, σὲ γλαφυρὸ ἢ δυσνόητο, σὲ ἀνιαρὸ ἢ πνευματώδες, σὲ ἄτονον ἢ ἁδρόν, σὲ χαριτωμένο ἢ μεγαλόπρεπον, σὲ ἀπέριττον ἢ πολὺπλοκο κ.τ.λ.

Ἄν θελήσουμε τώρα νὰ δώσουμε ἓνα ὅρισμό στὸ ὕφος ἢ στὸ στυλ θὰ δυσκολευτοῦμε πολὺ, γιατί εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἀποδοθῇ μέσα σὲ λίγες μόνο λέξεις τὸ ὅλον νόημά του. Γι' αὐτὸ κι οἱ περισσότεροι τὸ χαρακτηρίζουν περιγραφικά. Ὁ Π. Σπανδωνίδης γράφει τὰ ἑξῆς γιὰ τὸ λογοτεχνικὸ ὕφος: « Ὅταν κλείσουμε τὶς σελίδες τοῦ λογοτεχνήματος, ὅπου ὁ λόγος ἔχει ἐκπληρώσει τὸν προορισμό του, ἀπομένει μέσα μας ἓνας ἀντίλαλος ἀπὸ τὸν ἰδιαιτέρου ἤχου τοῦ λόγου, ἤχου γεμάτου ἀπὸ ψυχὴ, συγκίνη-

ση, ἀγάπη. Ἡ συνολικὴ αὐτὴ μεστὴ ἀπὸ σημασία ἡχητικὴ ὥστόσο ἐντύπωση εἶναι τὸ ὕφος»¹. Ὁ κ. Β. Καλογεράς μᾶς δίνει ἓνα ὠλοκληρωμένο ὅρισμό τοῦ λεκτικοῦ ὕφους: «Ὑφος εἶναι ὁ ἰδιότυπος τρόπος γλωσσικῆς ἐκφράσεως, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ἀπὸ μία ἰδιαίτερη αἴσθησι τῆς γλώσσης»².

Ἡ κ. Βαρβιτσιώτου προβαίνει σ' ἓνα ὅρισμό τοῦ καλλιτεχνικοῦ στυλ: «Τὸ στυλ εἶναι τὸ ἰδιαίτερο γνῶρισμα, ἡ διαφορὰ τῆς τεχντροπίας ὅχι μόνον δύο καλλιτεχνικῶν σχολῶν, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ δύο καλλιτεχνῶν τῆς ἰδίας σχολῆς»³.

Ἀς ἐπιχειρήσουμε καὶ μεῖς ἓνα γενικὸ ὅρισμό τοῦ ὕφους ἢ στυλ: «Ὑφος ἢ στυλ (style) εἶναι ἡ ἀτομικὴ ἢ ὁμαδικὴ συμπεριφορά, ὁ ἀτομικὸς ἢ ὁμαδικὸς τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο παρουσιάζεται ἡ ἀποκρυσταλλώνεται ἡ ἰδιότυπη προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου ἢ ἐνὸς ἀνθρωπίνου συνόλου σὲ ὅλες του τὶς ἐκδηλώσεις». Ὅταν ἡ ἐκδήλωση αὐτὴ ἀναφέρεται στὸ λεκτικὸ τομέα, καλεῖται λεκτικὸ ὕφος· ὅταν στὸ καλλιτεχνικὸ τομέα, χαρακτηρίζεται ὡς καλλιτεχνικὸ στυλ· ὅταν στὸν ἐπιστημονικὸ τομέα ὀνομάζεται ἐπιστημονικὴ ὑφή· καὶ ὅταν τέλος ἀποδίδεται στὶς συνηθισμένες πράξεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ γενικὰ στὸ φέρσιμό του λέγεται χαρακτήρας.

Οἱ σπουδαιότερες ἰδιότητες τοῦ καλοῦ λεκτικοῦ ὕφους κατὰ τὸν Ἰωάννη Σαρρῆν εἶναι: 1) ἡ λεκτικὴ ὀρθότητα, 2) ἡ καθαρότητα τοῦ λόγου, 3) ἡ ἀκρίβεια τῶν λέξεων, 4) ἡ σαφήνεια τῶν ἐννοιῶν, 5) ἡ φυσικότητα τῆς διατυπώσεως, 6) ἡ μουσικὴ ἁρμονία τῆς φράσεως καὶ 7) τὸ λεκτικὸ κάλλος⁴. Ἀλλὰ γιὰ ὅλες αὐτὲς τὶς ἰδιότητες τοῦ καλοῦ λεκτικοῦ ὕφους θὰ ξαναγίνῃ λόγος σὲ ἄλλη μας ἐργασία. Τελειώνοντας μὲ τὸ ὕφος ἀναφέρουμε τὴ γνώμη τοῦ μεγάλου φιλοσόφου Βυλλόν που ἔλεγε: «Le Style c'est l'homme même». (Τὸ στυλ εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος).

1. Π. Σπανδωνίδης, Ἡ Διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, ἐκδ. Β', ἐν Ἀθήναις 1949, σ. 52.

2. Β. Καλογεράς, ἐνθ' ἀν. σ. 64.

3. Α. Βαρβιτσιώτου, ἐνθ' ἀν. σ. 11.

4. Ἰ. Σαργγῆ, ἐνθ' ἀν. σ. 18 κ.εξ.

2. Τὸ δεύτερο βασικὸ βιβλίον.

54. Ἐνῶ τὰ «**Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα**» ἐκπληρώνουν σχεδὸν τὶς βασικώτερες ἐπιδιώξεις τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», παρουσιάζουν, ὅπως ἀναφέραμε στὴν § 53, ἓνα οὐσιῶδες μειονέκτημα ἀπὸ ψυχολογικὴ πλευρά: «τὴν ἑλλειψὴ τῆς συνεχείας τοῦ περιεχομένου», ποὺ σὰν ἀποτέλεσμα ἔχει τὴν παιδικὴ πνευματικὴ διάσπαση καὶ πολλὰς φορές τὴν ὑποκριτικὴν προσοχὴ ἢ τὴν πνευματοκτόνῳ ἀδιαφορίᾳ. Τὴν ἑλλειψὴ αὐτὴ τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων**» νομίζουμε, πὼς μπορούμε κατὰ κάποιον τρόπο νὰ τὴν παρακάμψουμε μὲ τὴ διδασκαλίαν ἑνὸς ἄλλου τουλάχιστον **βασικοῦ βιβλίου ὠλοκληρωμένου καὶ κλασσικοῦ** **στὸ εἶδος τοῦ μὲ συνεχῆ πλοκὴ καὶ περιεχόμενο.**

Ὑπάρχουν ὅμως τέτοιας φύσεως νεοελληνικὰ ἀριστουργήματα, ποὺ νὰ προσιδιάζουν σ' ὅλες τὶς προϋποθέσεις καὶ στοὺς σκοποὺς τῆς ἀγωγῆς, καὶ κυρίως στὶς ἐπιμεριστικὰς ἐπιδιώξεις τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**»; Ἔχουμε βιβλία συνεχῆ καὶ κατάλληλα μὲ παιδαγωγικὴ καὶ παιδολογικὴ ὕλη γιὰ τοὺς μαθητὰς τῶν διαφόρων τάξεων τοῦ Γυμνασίου; Δημιουργήθηκε τέλος ἐδῶ στὸν τόπον μας ἓνα ἀθάνατον ἔπος, ἓνα ἔθνικόν ποιητικὸν μεγαλουργημα, ποὺ νὰ ἐκφράζῃ μὲ θέλητρο καὶ ὁμορφίᾳ καὶ νὰ ὑψώῃ σὲ οὐράνια ἐν-τένιση τὶς ταπεινὰς ἀνθρώπινες σκηνές, τὶς σκηνές τῆς χαρᾶς καὶ τῆς μιζερίας· ποὺ νὰ μετουσιώσῃ τὴν ἀέρινην περιοχὴ τῆς τέχνης ὅλες τὶς μορφές· καὶ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ νεοελληνικοῦ βίου σὲ αἴσθησιν τοῦ ωραίου καὶ σὲ πνεῦμα· καὶ ποὺ νὰ ὑποβάλλῃ ἀνέρα καὶ ἀνεπαίσθητα ὅλα τ' ἀνθρώπινα ἰδανικά· καὶ ὅλους τοὺς κρυφοὺς μας πόθους σὲ ἀναβίωση δημιουργικὴ;

Δυστυχῶς παρόμοιον τέτοιον βιβλίον δὲν ὑφίστανται στὸ νεοελληνικόν μας λογοτεχνικόν χωρὶ. Δὲν γεννήθηκε ἀκόμη στὴ χώρα μας ἓνας νέος **Ὅμηρος**, ἓνας **Δάντης**, ἓνας **Θερβάντες**, ἓνας **Μπαλζάκ**, ἓνας **Ντοστογιέφσκυ**, ἓνας **Σαίξπηρ**, ἢ ἓνας **Γκαίτε**· δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνας **Ἰούλιος Βέρν**, ἓνας **Ουέλλς**, ἓνας **Grimm** ἢ ἓνας **Ἀντερσεν**· οὔτε ἓνας **Δανιὴλ Ντυφόου** μὲ τὸν «**Ροβινσώνα Κροῦσον**» τοῦ ἢ ἓνας **Bernard St Pierre** μὲ τὸ «**Παῦλος καὶ Βιργινία**». Μόνο ἀρχαῖα κλασσικὰ ἀριστουργήματα ἔχουμε.

1. Γ. Σοῦμελίδου, *Νεοελληνικῶν Λογοτεχνημάτων Αἰσθητικὴ Διδασκαλία*, ἐν Ἀθήναις 1927. σ. 7 κέξ.

Τότε πώς θα αντιμετωπισθῇ τὸ πρόβλημα αὐτό; Ποιὰ βιβλία θὰ προσφέρουμε στοὺς μαθητὰς ὡς δεύτερο βασικὸ καὶ οὐσιῶδες ἀνάγνωσμα γιὰ τὴν κάθε μία τάξη, ποὺ νὰ προσεγγίζουν ἔστω ἢ νὰ ἀντικαθρεπτίζουν τουλάχιστο τὸ κλασσικόν, τὸ ἀριστουργηματικόν; Δυὸ λύσεις ὑπάρχουν **Ἡ νὰ παρουσιάσουμε αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ ὑφιστάμενα ξένα ἢ δικὰ μας κλασσικὰ ἀριστουργήματα σὲ ἀξιόλογες λογοτεχνικὲς μεταφράσεις δοσμένα** — ἔστω κι ἂν δὲν ἀναφέρονται στὸ σύγχρονο ἢ πρόσφατο παρελθὸν τῆς νεοελληνικῆς πραγματικότητος — **ἢ νὰ ἀντικαταστήσουμε αὐτὰ μὲ ἄλλα μικρότερης λογοτεχνικῆς ἀξίας, ἀλλὰ πρωτότυπα, γνήσια νεοελληνικά.**

α) Μὲ βάση λοιπὸν τὶς δύο πάρα πάνω λύσεις προτείνουμε γιὰ τὶς τρεῖς πρώτες γυμνασιακὲς τάξεις σχετικὰ μὲ τὸ δεύτερο οὐσιῶδες βιβλίον τὰ ἐξῆς κλασσικὰ ἀριστουργήματα ἢ τὰ ἐξῆς δευτερευούσης ἀξίας λογοτεχνήματα.

1. **Γιὰ τὴν πρώτη τάξη:** I) τὸ «**Ἐνα ταξιίδι ἀπ' τῆ γῆ στὴ Σελήνη**» τοῦ **Ἰουλίου Βέρν**, ἢ II) τὴ «**Μετάφραση τῆς Ὀδύσσειας**» τοῦ **Ἀργύρη Ἐφταλιώτη**.

2. **Γιὰ τὴν δευτέρα τάξη:** I) τὸ «**Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι στὴ Σελήνη**» τοῦ **Ἐρβ. Οὐέλλς**¹, ἢ II) τὴ «**Μετάφραση τῆς Ἰλιάδας**» τοῦ **Ἀλέξ. Πάλλη**.

3. **Γιὰ τὴν τρίτη τάξη:** I) τὸ «**Ὁ Δὸν Κιχώτης**» τοῦ **Θερβάντες** ἢ II) τὸ «**Ἡ Αἰολικὴ Γῆ**» τοῦ **Ἡλ. Βενέζη**

Θὰ μπορούσε ἴσως νὰ εἰσαχθοῦν γιὰ διδασκαλία καὶ τὰ δύο προτεινόμενα βιβλία γιὰ κάθε τάξη, ἓνα στὸ κάθε ἐξάμηνο, στὴν περίπτωση, ποὺ ἡ αὐξησις τῶν ὥρῶν διδασκαλίας θὰ τὸ ἐπέτρεπε. Σημειώνουμε ἀκόμη, πὺς ἡ παραπάνω προσφερομένη ἐκλογὴ πιθανὸν νὰ μὴν εἶναι οὔτε ἡ πρέπουσα, οὔτε ἡ πιὸ ἐνδεδειγμένη· ἐμεῖς ἀπλῶς μιὰ νύξη κάναμε, γιὰ νὰ ἀνακινήσουμε τὸ θέμα.

β) Ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας καὶ ἡ μέθοδος τῆς προσφορᾶς τῆς ὕλης τῶν παραπάνω προτεινομένων βιβλίων δὲν θὰ εἶναι ἐντελῶς ὁ ἴδιος μὲ τὸν τρόπο καὶ τὴ μέθοδο τῆς διδασκαλίας τῶν «**Νε-**

1. *Ἡ τὸ «Περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς μηχανικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς προόδου ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ σκέψεως» τοῦ ἴδιου συγγραφέα.*

οελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων», ἀλλὰ παρεμφερές· ἐδῶ τὸ βάρος θὰ πέσῃ κυρίως στὴν αἰσθητικὴ ἀπόλαυση τοῦ ὥραιου καὶ τοῦ φανταστικοῦ, στὴ συγκίνηση, στὴν ἀγάπη καὶ στὴ βίωση λογοτεχνικῶν μυθολογικῶν ἀξιῶν· μὰ κι ἀκόμη στὴν παρακίνηση μὲ τὴν αἴσθηση τοῦ πνευματικοῦ ἀγαθοῦ γιὰ μιὰ μελλοντικὴ ἀπόκτηση καὶ πληρότητα τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας. Τὸ γλωσσολογικὸ μέρος θὰ περιοριστῇ στὸ βοηθητικὸ μόνον τομέα γιὰ τὴν πλήρη κατανόηση τοῦ περιεχομένου τῆς προσφερομένης ὕλης· ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας δὲν θὰ εἶναι ἀναλυτικὴ, ἀλλὰ συνθετικὴ σὲ μεγάλες ἐνότητες ἢ κεφάλαια ἢ σὲ ραψωδίες.

Ἡ ἀνάγνωση ἢ ἡ ἀπαγγελία θὰ γίνεται ἀπ' τὸν Καθηγητὴ καὶ μόνον μὲ κλειστὰ τὰ βιβλία· οἱ μαθητὲς θὰ πρέπει νὰ συνηθίσουν νὰ κρατοῦν σημειώσεις στὰ πρόχειρά τους γιὰ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, ποὺ δὲν κατάλαβαν, ἢ γιὰ ὅ,τι θὰ ἤθελαν νὰ ζητήσουν μιὰ ἐπεξήγηση ἢ μιὰ διευκρίνιση. Στὸ τέλος τῆς ἀναγνώσεως ἢ ἀπαγγελίας, ἀφοῦ ἀφήσουμε νὰ παρέλθουν λίγα λεπτά, μὲ μιὰ καθοδηγούμενη συζήτηση μεταξύ τῶν μαθητῶν κυρίως, χωρὶς τὴ συχνὴ ἐπέμβαση τοῦ καθηγητοῦ — παρὰ ὅσakis χρειάζεται αὐτὴ γιὰ τὴν τάξη ἢ γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ στὴν ὀρθὴ πορεία τῆς συζητήσεως ἢ γιὰ λύσεις λανθασμένων ἐντυπώσεων καὶ ἀποριῶν — θὰ λύνονται ὅλες οἱ ἀπορίες, οἱ διευκρινίσεις καὶ τὰ προβλήματα, ποὺ τυχόν θὰ παρουσιάζονται· μετὰ θὰ ζητήσουμε ἀπ' τοὺς μαθητὰς νὰ μᾶς διηγηθοῦν τὶς ἐντυπώσεις τους, καὶ νὰ χαρακτηρίσουν πρόσωπα, πράξεις καὶ γεγονότα. Τέλος θὰ δοθῇ γιὰ ἄσκηση στὸ σπίτι τους νὰ γράφουν σὲ εἰδικὸ τετράδιο 1) τὶς ἄγνωστες λέξεις μὲ τὸ σύστημα τῆς ἐτυμολογικῆς συγγενείας¹, 2) γενικὲς περιλήψεις τοῦ διδαχθέντος τεμαχίου, 3) τὴν κεντρικὴ ἰδέα, καὶ 4) νὰ κάνουν συλλογὴ τῶν καλυτέρων καὶ ὠραιότερων λέξεων, ἐκφράσεων καὶ ἰδιωματισμῶν. Μὰ γιὰ τὴν μέθοδο, τὴν πορεία καὶ τὴ μορφὴ τῆς διδασκαλίας θὰ μιλήσουμε ἰδιαίτερα σὲ εἰδικὸ κεφάλαιο.

1. Ἐτυμολογικὴ συγγένεια τῶν λέξεων καλεῖται τὸ γλωσσικὸ φαινόμενο, ποὺ μιὰ ομάδα λέξεων προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα.

1. Ἡ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ

55. Μετὰ τὴν ἐξέταση καὶ τὴ διασαφήνιση τοῦ προορισμοῦ τῶν δύο προαναφερθέντων (§ 53,54) βασικῶν καὶ οὐσιωδῶν βιβλίων, ἐρχόμαστε τώρα νὰ ἀσχοληθοῦμε ἐκτενέστερα κάπως μὲ τὸ περιεχόμενο καὶ τὸν τρόπο τῆς προσφορᾶς τῆς ὕλης τῶν **βοηθητικῶν βιβλίων** τῶν ἐνοτήτων τοῦ **Κειμένου**, ποὺ συντείνουν στὴν ἀναπλήρωση τῶν ἐπιμεριστικῶν ἐπιδιώξεων τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», καὶ βοηθοῦν παράλληλα στὴν **διείσδυση** καὶ στὴν **ἐρμηνεία** (γλωσσολογική, σημασιολογική, ἐννοιολογική, λαογραφική, αἰσθητική, λογική κ.τ.λ.) τῶν νεοελληνικῶν κειμένων.

Θὰ ἀρχίσουμε ἀπ' τὴν **Γλωσσολογικὴ ἐνότητα**: τὴ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ, τὸ Νεοελληνικὸ Συνακτικόν, τὴ Γλωσσομάθεια καὶ τὴν Ὄρθογραφίαν.

56. **Ἡ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ**. Οἱ σπουδαιότερες Νεοελληνικὲς Γραμματικὲς, ποὺ εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος εἶναι οἱ παρακάτω :

1) N. Sophianos, Grammaire du grec vulgaire, ἔκδ. Le-grand, Ε' 1870.

2) Simon Portius, Grammatica linguae vulgaris, ἔκδ. Meyer, τὸ 1889.

3) H. Pernot, Grammaire du grec moderne, 1895, 1917³, 1930⁵.

4) Girolamo Germano, Grammaire et vocabulaire du vulgaire, ἔκδ. H. Pernot, 1907.

5) A. Thumb¹, Gramatik der Neugrischischen Volkssprache, 1915.

6) L. Bousset, Grammaire descriptive [du roméique littéraire, 1922.

7) A. Mirambel, Précis de Grammaire élémentaire du grec moderne, 1939.

8) Ἰωάν. Βηλαρᾶ, Ρωμέηκη γλῶσσα, 1804.

1. Τὴν Γραμματικὴν τοῦ A. Thumb ἐπεξεργάστηκε ὁ Ἰ. Καλιτσουράκης τὸ 1928.

9) 'Αθαν. Χριστοπούλου, 'Η Γραμματική τῆς αἰολο-
δωρικῆς 1805.

10) Μ. Φιλήντα, Γραμματική τῆς ρωμαϊκῆς γλώσσας, Α'
1907, Β' 1910.

11) Ὑπουργείου Παιδείας, 'Η Γραμματική διδασκαλία
1919, 1924².

12) 'Ι. Ψυχάρη, Μεγάλῃ ρωμαϊκῇ ἐπιστημονικῇ γραμματικῇ,
Α' 1929, Β' 1935, Γ' 1937.

13) Μαρίας Ἀργυροπούλου, Γραμματική τῆς Ἑλλη-
νικῆς Γλώσσης (τῆς ἀπλῆς καθαρευούσης), Ἀθῆναι 1930.

14) Μιχ. Οἰκονόμου, Νεοελληνικῇ Γραμματικῇ (τῆς Κοι-
νῆς Δημοτικῆς), Ἀθῆναι 1933.

15) Μ. Τριανταφυλλίδη, Νεοελληνικῇ Γραμματικῇ, Ἀ-
θήνα 1938.

16) Μ. Τριανταφυλλίδη, Νεοελληνικῇ Γραμματικῇ (τῆς
Δημοτικῆς), ἔκδ. Ο.Ε.Σ.Β., Ἀθῆναι 1941.

17) Μ. Τριανταφυλλίδη, Μικρῇ Νεοελληνικῇ Γραμμα-
τικῇ, Ἀθῆναι 1949.

18) Ἀχιλλέως Τζαρτζάνου, Γραμματικῇ τῆς καθαρευ-
ούσης, ἔκδ. Β', Ἀθῆναι 1959.

α) Οἱ γραμματικὲς ὅμως αὐτὲς μπορεῖ νὰ εἶναι ἄρτιες ἀπὸ ἐπι-
στημονικῇ πλευρᾷ, δὲν εἶναι ὅμως κατάλληλες γιὰ νὰ εἰσαχθοῦν
στὰ Γυμνάσια· κι ὁ λόγος γιὰτὶ ἄλλες ἀνήκουν πιά στὸ περασμένο
αἰῶνα, ἄλλες εἶναι γραμμένες σὲ ξένη γλῶσσα, ἄλλες ἐξετάζουν τὰ
νεοελληνικὰ γλωσσολογικὰ φαινόμενα μονόπλευρα ἢ ἐπιφανειακὰ,
κι ἄλλες πάλι, γιὰτὶ δὲν τὸ ἐπιτρέπει ἡ μεγάλῃ λεπτομερειακῇ τους
ύφῃ καὶ ὁ ὄγκος τους.

Χρειάζεται λοιπὸν νὰ γραφῇ μιὰ **Νεοελληνικῇ Σχολικῇ Γραμ-
ματικῇ**, εἰδικὰ συντεταγμένη μὲ προορισμὸ τὴν εἰσαγωγή της γιὰ
τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου, ὠλοκληρωμένη, σύν-
τομη, ἐπιστημονικῇ καὶ εὐκολομάθητῃ μὲ βάση τὴ νεοελληνικὴ μας
γλῶσσα, τὴ **Δημοτικῇ**¹.

'Η Γραμματικῇ αὐτῇ ἐκτὸς ἀπ' τὸ Φθογγολογικόν,

1. Ὡς πρότυπο γιὰ μιὰ τέτοια γραμματικῇ μπορεῖ νὰ ληφθῇ ἡ «Μικρῇ
Νεοελληνικῇ Γραμματικῇ» τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη.

τὸ Τυπικὸ καὶ τὸ Ἑτυμολογικὸ θὰ περιλαμβάνη καὶ Φωνητική, Παραγωγή, Σύνθεση καὶ Σημασιολογία τῶν λέξεων.

β) Ὅπως κάθε Γραμματικὴ ἔτσι καὶ ἡ «**Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ**» ἀποβλέπει σὲ δύο ἐπιμεριστικὲς ἐπιδιώξεις: στὴ χρηστικὴ καὶ στὴν καθαρὴ μορφωτικὴ ἢ ἐπιστημονικὴ.

Ἡ **χρηστικὴ ἐπιδίωξη** ἀναφέρεται στὴ κατανόηση καὶ τὴν ὀρθὴν χρησιμοποίηση τῶν τύπων τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, ὡς καὶ στὴν ἰκανότητα τῆς ἀναπλάσεως² αὐτῶν. Ὁ χρηστικὸς σκοπὸς τῆς γραμματικῆς πραγματοποιεῖται κυρίως μὲ τὴν ἐκμάθηση τοῦ Φθογγολογικοῦ, τοῦ Τυπικοῦ, τοῦ Ἑτυμολογικοῦ καὶ τοῦ Σημασιολογικοῦ τμήματος αὐτῆς.

Τὰ τμήματα αὐτὰ τῆς «**Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς**», ποὺ ἐκπληρώνουν τὴν χρηστικὴν ἐπιδίωξη θὰ διδάσκονται στὶς δύο πρῶτες γυμνασιακὲς τάξεις παράλληλα καὶ ἀντίστοιχα μὲ τὸ ἀνάλογο μέρος τῆς «**Ἀρχαίας Γραμματικῆς**». Στὴν τρίτη τάξη, ἐὰν ἐφαρμοσθῇ ὁ τριετὴς κύκλος τῆς α' βαθμίδος, θὰ διδάσκονται ἡ Φωνητική, ἡ Παραγωγή καὶ ἡ Σύνθεση, μὲ ἀπλὸ καὶ εὐληπτό τρόπο. Ὅπως ὁμως ἔχει σήμερα ἡ κατάστασις, στὴν τρίτη τάξη θὰ γίνεταί ἐμπέδωσις μὲ ἀσκήσεις τῆς διδαχθείσης ὕλης τῶν δύο πρώτων τάξεων.

Κατὰ τὴν διδασκαλίαν μας δὲν θὰ ἐπιμένουμε πολὺ στοὺς μορφολογικὸ στοιχεῖο, γιατί κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι γνωστὸ στοὺς μαθητὴν, ἀλλὰ θὰ περιοριστοῦμε ἰδίως στὴ **μορφολογικὴ διασαφήνισις**, στὴ **μορφολογικὴ συγκριτικὴ** καὶ στὴ **λεξιλογικὴ κατάρτισις**.

1) **Μορφολογικὴ διασαφήνισις** ἐννοοῦμε τὴ συνειδητοποίηση τῆς κατατάξεως τοῦ μορφολογικοῦ στοιχείου καὶ ὕλικου σὲ ὀργανικὸ σκελετό· δηλαδὴ νὰ μάθῃ τὸ παιδί τίς ταξινομήσεις, τίς

1. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 31 καὶ 72.

2. Ἀναπλαστικὴ ἰκανότητα λέγεται ἡ ἰκανότητα, ποὺ ἀποκτᾷ ὁ μαθητὴς στὸ νὰ μὴ συλλαβίζῃ κατὰ τὸ διάβασμα ὅλες τίς συλλαβὲς τῶν λέξεων τοῦ κειμένου μία - μία, ἀλλὰ μ' ἓνα γρήγορο ὀπτικό - φωνητικό, ἀναπλαστικὸ τρόπο, νὰ ἀντιλαμβάνεται ἀμέσως τὴ σημασίαν καὶ τὸ νόημά τους.

διαιρέσεις και υποδιαιρέσεις τῶν μερῶν τοῦ λόγου, τῶν κλίσεων τῶν ὀνομάτων, ἀντωνυμιῶν, τῶν ρημάτων κ.τ.λ. με βοηθητικούς πίνακες καὶ ἀνάλογα διαγράμματα.

2) **Μορφολογική συγκριτική** γιὰ τὶς μικρὲς τάξεις καλοῦμε τὴ σύγκριση τῶν τύπων τῆς «**Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς**» με τοὺς ἀντίστοιχους τύπους τῆς Ἀρχαίας· συγκρίνουμε καταλήξεις ὀνομάτων, ἀντωνυμιῶν, ρημάτων· μορφολογικὲς ἄλλες μεταβολὲς σχηματισμοῦ χρόνων, ἐγκλίσεων φωνῶν· μετατροπὲς τύπων τῶν ἀκλίτων μερῶν τοῦ λόγου, συνδέσμων, προθέσεων, ἐπιρρημάτων κ.τ.λ.

3) **Ἡ Λεξιλογικὴ κτερίσις** συνίσταται στὸ νὰ μάθῃ ὁ μαθητὴς νὰ διακρίνῃ καὶ νὰ χειρίζεται στὸ γραπτὸ τοῦ λόγου: τὴν κυριολεξίαν, τὴν μεταφορά, τὴν παρομοίωση, τὴν προσωποποίηση, τὰ συνώνυμα, τὰ ἀντίθετα, τὰ παρώνυμα, τοὺς ιδιωματισμούς, τοὺς ἀρχαϊσμούς, καὶ κυρίως τὴν τεχνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ὀρολογία. Διασαφηνίσεις ὅλων αὐτῶν θὰ γίνῃ σὲ ἄλλη μας ἐργασία.

γ) Ἡ ἐκμάθηση τῆς μορφολογικῆς διασαφηνίσεως, τῆς μορφολογικῆς συγκριτικῆς καὶ τῆς λεξιλογικῆς καταρτίσεως θὰ συνοδεύεται με πάμπολλες καὶ ποικίλες **ἄσκήσεις**.

Οἱ **Ἀσκήσεις** θὰ διαχωρίζονται σὲ καθαρὰ γραμματικὲς - τυπικὲς, σὲ συγκριτικὲς καὶ σὲ λεξιλογικὲς.

1) Οἱ **γραμματικὲς — τυπικὲς** ἀσκήσεις πρέπει νὰ δίνονται με προτάσεις καὶ ὅχι με μεμονωμένους μόνο τύπους. Οἱ μορφὲς τῶν ἀσκήσεων μπορεῖ νὰ εἶναι οἱ ἑξῆς:

1) Δίνεται τὸ ὄνομα ἢ ἡ ἀντωνυμία ἢ τὸ ῥῆμα, ποὺ θέλουμε νὰ κλιθῇ καὶ συγχρόνως ἡ ἐντολὴ «**νὰ κλιθῇ ὁ τύπος αὐτὸς με προτάσεις**» π.χ. δίνεται ἡ ἀσκηση:

Νὰ κλιθῇ τὸ ὄνομα «ψωμί» με προτάσεις· ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ γράψῃ.

Τὸ ψωμὶ εἶναι ἡ πιὸ ἀναγκαία τροφή τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ψίχα τοῦ ψωμοῦ εἶναι μαλακιά.

1. *H u g o G a u d i g*, Ἡ Σύγχρονος Διδακτικὴ (μετάφρασις Σπ. Καλλιάρης), Ἀθήναι 1933, σ. 136 κ.ἐξ.

121
Τὰ ψωμιά παρασκευάζονται στὸ φούρνο· κτλ.

II) Δίνονται προτάσεις μὲ κενὰ ἢ μὲ παραλείψεις τοῦ τύπου, ποὺ θέλουμε νὰ κλίνουν οἱ μαθηταί, καὶ συγχρόνως ἡ ἐντολὴ «νὰ συμπληρωθοῦν τὰ κενὰ τῶν προτάσεων μὲ τὸ τάδε ὄνομα ἢ ἀντωνυμία ἢ ρῆμα κ.τ.λ.» π.χ. δίνεται ἡ ἀσκηση:

Νὰ συμπληρωθοῦν τὰ κενὰ τῶν προτάσεων μὲ τὸ ρῆμα «τρέχω».

Βιαστικά στὸ σχολεῖο.

Γιὰ ποῦ ἐσὺ;

Τὰ σκυλιά γιὰ νὰ πιάσουνε τὸ λαγὸ κ.τ.λ.

Ὁ μαθητὴς θὰ συμπληρώσῃ τὰ κενὰ κι ἔτσι θὰ συνειδητοποιήσῃ τὴν κλίση τοῦ ἐνεστώτα τοῦ ρήματος «τρέχω».

III) Δίνονται λέξεις καὶ ἡ ἐντολὴ «νὰ σχηματισθοῦν προτάσεις μὲ τὶς ἐξῆς λέξεις» π.χ. δίνεται ἡ ἀσκηση:

Νὰ σχηματισθοῦν πέντε προτάσεις σὲ διαφορετικὸ ρηματικὸ χρόνο μὲ τὶς ἐξῆς λέξεις: ἀνοιξη, ὁμορφιά, λουλούδι, ἀρχίζω. Ὁ μαθητὴς μπορεῖ νὰ φτιάξῃ τὶς πάρα κάτω φράσεις:

Τὴν ἀνοιξη ἀρχίζει ἡ ὁμορφιά τῶν λουλουδιῶν.

Θὰ ἀρχίσῃ ἡ ὁμορφιά τῆς ἀνοίξεως μὲ τὰ λουλούδια της.

Οἱ ὁμορφιὲς τῶν λουλουδιῶν τῆς ἀνοίξεως ἔχουν ἀρχίσει.

Ἀρχισε πιά ἡ ὁμορφιά τῶν λουλουδιῶν τῆς ἀνοίξεως.

2) Οἱ συγκριτικὲς μορφολογικὲς ἀσκήσεις γιὰ τὶς μικρὲς τάξεις πρέπει νὰ εἶναι πολὺ ἀπλές, καὶ δίνονται μὲ τὶς ἐξῆς μορφές:

I) Δίνεται τὸ ὄνομα, ἡ ἀντωνυμία, τὸ ρῆμα κ.τ.λ., ποὺ θέλουμε νὰ συγκριθῇ μὲ τὸ ἀντίστοιχο ἀρχαῖο, καὶ ἡ ἐντολὴ: «νὰ κλιθῇ ὁ τύπος αὐτὸς παράλληλα στὴν ἀρχαία καὶ στὴ νέα κλίση του» π.χ. δίνεται ἡ ἀσκηση:

Νὰ κλιθῇ τὸ ἐπίθετο «βαθὺς» στὴν ἀρχαία καὶ στὴ νέα κλίση του. Ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ γράψῃ:

Ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς τύπος

ὁ	βαθὺς	υς
τοῦ	βαθέος	εος
τῶ	βαθεῖ	ει
τόν	βαθὺν	υν
ᾧ	βαθὺ	υ

Νεοελληνικὸς τύπος

ὁ	βαθὺς	υς
τοῦ	βαθιοῦ	ιοῦ
(στο	βαθὺ)	υ
τὸ	βαθὺ	υ
	βαθὺ	υ

II) Δίνονται προτάσεις μὲ κενὰ ἢ ἑλλείψεις τοῦ τύπου, ποὺ θέλουμε νὰ ἀσκήσουμε τὸν μαθητὴ· οἱ προτάσεις αὐτὲς ἔχουν τὸ ἴδιο νόημα καὶ περιεχόμενο, ἀλλὰ εἶναι γραμμένες παράλληλα στὴν ἀρχαία καὶ στὴ νέα γλῶσσα· δίνεται ἡ ἐντολὴ « νὰ συμπληρωθοῦν τὰ κενὰ καὶ τῶν δύο κειμένων μὲ τὸ ἴδιο τύπο ». π.χ. δίδεται ἡ ἀσκηση :

Νὰ συμπληρωθοῦν τὰ κενὰ τῶν προτάσεων μὲ τὸν πρέποντα τύπο τοῦ ρήματος, ποὺ βρίσκεται στὶς παρενθέσεις :

Ὁ Ἑρμῆς . . . (κλέβω, παρακείμενος) τὶς ἀγέλαδες τοῦ Ἀπόλλωνα.

Ἑρμῆς (κλέπτω, παρακείμενος) τὰς τοῦ Ἀπόλλωνος βοῦς.

Ὁ Ἑρμῆς (κρύβω, ὑπερσυντέλικος) τὶς ἀγέλαδες
στὴ σπηλιά.

Ἑρμῆς (κρύπτω, ὑπερσυντέλικος) τὰς βοῦς ἐν
τῷ ἄντρον.

Ἔτσι ὁ μαθητὴς ἔχοντας τὴν παράλληλη ἀκουστική, ὀπτική καὶ κινητικὴ εἰκόνα τοῦ αὐτοῦ τύπου τῆς νέας καὶ τῆς ἀρχαίας γλώσσας, καὶ βρίσκοντας τὶς διαφορὰς, τὶς συγγένειες, τὶς ἐξελίξεις, τὶς καταληκτικὰς διαφοροποιήσεις, τὶς μεταπτωτικὰς μεταβολὰς, τοὺς ἀναλυτικοὺς περιφραστικοὺς ἢ συνεκδοχικοὺς τύπους κ.τ.λ. ἐμβαθύνει, κατανοεῖ, ἐμπεδώνει καὶ τέλος συνειδητοποιεῖ τοὺς δύο διαφορετικοὺς τύπους.

3) Οἱ λεξιλογικὲς ἀσκήσεις¹ πραγματοποιοῦνται μὲ τοὺς ἑξῆς τρόπους :

I) Δίνονται προτάσεις ἢ φράσεις, ποὺ περιέχουν κυριολεξίες, μεταφορὰς, προσωποποιήσεις, παρομοιώσεις, συνώνυμα, ἀντί-

1. Μ. Τριανταφυλλίδης, Λεξιλογικὲς Ἀσκήσεις (Βιβλίο τοῦ Δασκάλου), Ἀθήνα 1948.

θετα, παρώνυμα κτλ., καὶ ἡ ἐντολή: «νὰ βρεθοῦν καὶ νὰ προσδιορισθοῦν οἱ συνώνυμες λέξεις, τὰ ἀντίθετα, οἱ μεταφορὲς κ.τ.λ.» π.χ. δίνεται ἡ ἄσκηση:

«Νὰ βρῆτε καὶ νὰ προσδιορίσετε λεξιλογικὰ τὶς κυριολεξίες, μεταφορὲς, συνώνυμες λέξεις κ.τ.λ. τῶν ἐξῆς φράσεων καὶ προτάσεων.

«Ζεστό νερό. Κυνική διαγωγή. Σακκὶ ἄδειο. Θερμὴ ὑποδοχή. Σκυλίσια ζωή. Ὁ θάνατός του μᾶς ἄφησε μεγάλο κενό. Φυτρώνει ἐκεῖ, πού δὲν τὸν σπέρνουν. Ἄν ξεραθῇ τὸ κλαρὶ πάντα χλωρὴ εἶναι ἡ ρίζα. Πόσοι καινούριοι κόσμοι πλάθονται, πόσοι παλιοὶ κόσμοι πεθαίνουν. Αὐτὸ τὸ ἀγγεῖο πού βλέπεις δὲν εἶναι μόνο παλιό, οὔτε κὰν ἀρχαῖο ἀλλὰ πανάχραιο. Κι ἔπесαν οἱ ἐλπίδες μου σὰν τοῦ δεντροῦ τὰ φύλλα».

II) Δίνονται προτάσεις ἢ φράσεις, στὶς ὁποῖες παραλείπονται οἱ συνώνυμες λέξεις, τὰ ἀντίθετα, οἱ παρομοιώσεις κ.τ.λ., καὶ ἡ ἐντολή: «νὰ συμπληρωθοῦν τὰ κενὰ μὲ τὶς πρῆπουσες λέξεις» π.χ. δίνεται ἡ ἄσκηση:

Συμπληρώσατε τὰ κενὰ τῶν προτάσεων ἢ φράσεων λεξιλογικὰ:

Μὲ τῶν νεοαντιζωῶν μπορούμε νὰ κάμουμε νόστιμο γλυκό. Ἦταν ζήτωις σὰν Τὰ ἔργα μένουν, τὰ λόγια Ἦρθα βασιλιάς καὶ φεύγω Ἄλλος κι ἄλλος θεορίζει Καλύτερα λίγα καὶ παρὰ πολλὰ καὶ ἀβέβαια.

III) Δίνονται λέξεις ἢ φράσεις καὶ ἡ ἐντολή: «νὰ βρεθοῦν ἄλλες λέξεις ἢ φράσεις συνώνυμες, ἀντίθετες κ.τ.λ. ἀπὸ ἐκεῖνες πού δόθηκαν» π.χ. δίνεται ἡ ἄσκηση:

Νὰ βρεθοῦν ἀπὸ τρεῖς λέξεις συνώνυμες ἢ ἀντίθετες ἢ νὰ σχηματισθοῦν φράσεις, πού νὰ περιέχουν συνώνυμα ἢ ἀντίθετα τῶν ἐξῆς λέξεων:

θόελλα, θάρος, χαρά, ἄκακος, ἥλιος, γελῶ κ.τ.λ.

δ) Ὅλες οἱ ἀσκήσεις δίνονται μὲ δυὸ μορφές: τὴν προφορικὴ καὶ τὴ γραπτὴ.

1) Οἱ προφορικὲς ἀσκήσεις λύνονται κατὰ τὸ τέλος τῆς διδακτικῆς ὥρας μετὰ τὴ «διδαχθεῖσαν ἐνότητα» ὡς ἔκφραση τοῦ μαθήματος καὶ «ὑπὸ τύπον παιγνιδίους ἀμίλ-

λ η ς »¹ ως ἐξῆς : Ἐκφωνεῖται ἡ ἄσκηση ἀπὸ τὸν καθηγητὴν, ἐπαναλαμβάνεται μετὰ ἀπὸ ἑνα ἢ δύο μαθητὰς καὶ ἀφοῦ προκληθῇ ζῆλος καὶ ἀμιλλα ἀρχίζει ἡ συζήτηση γιὰ τὴ λύση τῆς. Ὅταν λυθῇ, ἐπαναλαμβάνεται ἡ λύση τῆς ἀπὸ ἑνα ἢ δύο μαθητὰς, γράφεται στὸν πίνακα καὶ στὰ σημειωματάρια καὶ μετὰ προχωρεῖ ὁ καθηγητὴς σ' ἄλλη ἄσκηση.

2) **Οἱ γραπτὲς ἀσκήσεις** προορίζονται κυρίως γιὰ τὸ σπίτι. Ἐκεῖ ὁ μαθητὴς μὲ τὴ προσφυγὴ σὲ διάφορα βοηθητικὰ βιβλία καὶ λεξικά θὰ λύσῃ τὶς ἀσκήσεις του καὶ θὰ τὶς γράψῃ σὲ σχετικὸ γιὰ τοῦτο τὸ σκοπὸ τετράδιο. Ὁ ἔλεγχος τῶν γραπτῶν ἀσκήσεων γίνεται κατὰ τὸ πρῶτο δεκάλεπτο τῆς διδακτικῆς ὥρας τὴν ἐπομένη ἡμέρα μαζί μὲ τὴν ἐξέταση τοῦ μαθήματος. Ὁ τρόπος τοῦ ἐλέγχου πραγματοποιεῖται ὡς ἐξῆς : Περνᾷ ὁ καθηγητὴς μπροστὰ ἀπ' τοὺς μαθητὰς καὶ ζητᾷ τὰ τετράδια τῶν ἀσκήσεων 5 - 6 ἀπὸ αὐτοὺς· ἐλέγχει αὐτὰ· στὴν περίπτωσιν, ποὺ δὲν ἔχουν γράψῃ, ἐπιβάλλονται οἱ ἀνάλογες κυρώσεις. Ὁ ἔλεγχος τῆς ὀρθότητος τῶν ἀσκήσεων γίνεται ἢ προφορικὰ, δηλαδὴ διαβάζῃ ἕνας μαθητὴς τὶς ἀσκήσεις του καὶ ἐπιφέρονται οἱ πρέπουσες διορθώσεις ἀπ' τοὺς ἄλλους καὶ τελικὰ ἀπ' τὸν καθηγητὴν, ἢ γραπτὰ στὸν πίνακα.

ε) **Ἡ καθαρὴ μορφωτικὴ ἢ ἐπιστημονικὴ ἐπιδίωξις** τῆς « Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς » συντελεῖται στὶς ἀνώτερες γυμνασιακὰς τάξεις καὶ ἀναφέρεται στὴ **Φωνητικὴ**, στὴν **Παραγωγὴ** καὶ στὴ **Σύνθεσιν**· ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι τομεῖς τῆς Γραμματικῆς ἐξετάζονται μὲ τὴ μορφὴ τῶν ἀσκήσεων. Στὶς τάξεις αὐτὲς διδάσκονται οἱ φωνητικοὶ νόμοι, ἐφαρμόζονται τὰ πορίσματα τῆς γλωσσολογίας, ἡ συγκριτικὴ γλωσσικὴ κ.τ.λ. Γι' αὐτὰ ὅμως ὅλα θὰ γίνῃ λόγος στὸ β' τεῦχος τῆς **Μεθοδικῆς Διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν**.

στ) **Ἡ διάταξις τῆς προσφορᾶς τῆς ὕλης** τῆς Γραμματικῆς τῆς νέας γλώσσης, τόσο κατὰ τὴ διδασκαλίαν αὐτῆς μέσα στὴν ἴδια τάξιν, ὅσο καὶ κατὰ τὴ διάταξιν τῆς προσφορᾶς τῆς κατὰ τάξιν, γίνεται σύμφωνα μὲ τὸ σύστημα τοῦ **Κομενίου** κατὰ ὁμοκέντρους κύκλους (§ 48,β).

1. Κ. Γεωργόπουλος, ἐνθ' ἀν. σ. 34.

2. Τὸ Νεοελληνικὸ Συντακτικὸ

57. Συστηματικὸ, ὠλοκληρωμένο, ἐπιστημονικὸ Συντακτικὸ Νεοελληνικὸ, ἐκτὸς ἀπ' τῆ «Νεοελληνικῇ Σύνταξιν» τοῦ Ἀχιλ. Τζαρτζάνου, δὲν ὑπάρχει γραμμένο. Σκόρπιες συντακτικὲς ἐργασίαι, ποὺ ἀναφέρονται σὲ μεμονωμένα συντακτικὰ φαινόμενα ὑπάρχουν ἀρκετά, τοῦ Γ. Κατζιδάκι, τοῦ Κ. Ἀμάντου, τοῦ Γ. Ἀναγνωστοπούλου, τοῦ Ν. Ἀνδριώτη, τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη τοῦ Β. Φάβη, τοῦ Στ. Ψάλτη. κ.ἄ.

α) Ἀλλὰ ἂν καὶ ἡ «Νεοελληνικῇ Σύνταξις» τοῦ Ἀχ. Τζαρτζάνου εἶναι ἄριστο καὶ ὠλοκληρωμένο ἔργο ἐξ αἰτίας τοῦ ὅγκου του δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εἰσαχθῇ στὰ Γυμνάσια γιὰ διδασκαλίαν· γι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκδοθῇ, ὅπως καὶ γιὰ τὴ διδασκαλίαν τῆς Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς, ἓνα εἰδικὸ Νεοελληνικὸ Σχολικὸ Συντακτικόν.

Τὸ Νεοελληνικὸ Συντακτικὸ θὰ διαχωρίζεται σὲ δύο μεγάλα μέρη: στὸ Ἀναλυτικὸ ἢ Ἀπλὸ Λόγος, καὶ στὸ Συνθετικὸ ἢ Σύνθετο Λόγος.

1) Ὁ ἀναλυτικὸς ἢ ἀπλὸς λόγος περιλαμβάνει I) τὴν ἀπλὴν πρόταση, τοὺς κυρίους ὅρους αὐτῆς, καὶ τὰ εἶδη προτάσεων, II) τὴ σύνθετη πρόταση καὶ τὴ συμφωνία τῶν ὅρων τῆς προτάσεως, III) τὴν ἑλλιπῆ πρόταση, IV) τὴ συμπληρωμένη πρόταση, τοὺς προσδιορισμοὺς — ὁμοιοπτώτους, ἑτεροπτώτους — V) τὰ ἄρθρα καὶ τὶς ἀντωνυμίας, VI) τὶς προθέσεις, τὰ ἐπιρρήματα καὶ τὰ ἐπιφωνήματα, καὶ VII) τὸ ρῆμα.

2) Ὁ συνθετικὸς ἢ σύνθετος λόγος περιέχει I) τὴν παρατακτικὴν σύνταξιν II) τὴν ὑποτακτικὴν σύνταξιν, III) τὰ μόρια, IV) τὰ σχήματα λόγου, καὶ V) τὴν ἐξέλιξιν τῶν σημασιῶν τῶν λέξεων¹.

β) Ἡ διδασκαλία τοῦ «Νεοελληνικοῦ Συντακτικοῦ» πρέπει νὰ ἀρχίζη παράλληλα μὲ τὴν ἀντίστοιχην διδασκαλίαν τοῦ Συντακτικοῦ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐὰν ὅμως ἐφαρμοσθῇ ὁ τριετής κύκλος τῆς α' βαθμίδος, τότε ἡ ἑναρξὴ τῆς διδασκαλίας πρέπει νὰ γίνῃ ἀπ' τὴ δευτέραν τάξιν, στὴν ὁποία θὰ διδαχθῇ τὸ ἀναλυτικὸ μέρος, καὶ θὰ ὠλοκληρωθῇ μὲ τὸ συνθετικὸ μέρος στὴν τρίτην τάξιν.

1. Ἀχ. Τζαρτζάνου, ἐνθ' ἀν. τ. Α', σ. 349 καὶ τ. Β', σ. 319.

Ἡ προσφορά τῆς ὕλης θὰ ἀκολουθήσῃ τὴν *κάθετη* ἢ *εὐθύ-
γραμμη* διάταξη, δηλαδή τὴν προχωρητικὴ ἀπ' τὰ ἀπλούστερα
στὰ συνθετώτερα, γιατί ἐδῶ ὑπάρχει λογικὴ σειρὰ καὶ τε-
λολογικὴ συνάφεια.

Ἐκεῖνο πού πρέπει νὰ προσεχθῇ ἰδιαίτερα εἶναι ἡ *ὑποτακτικὴ
σύνταξη* τῶν προτάσεων τοῦ λόγου. Ὁ ἀμόρφωτος ἄνθρωπος καὶ
τὸ παιδί, ὅπως καὶ ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος, συνηθίζει νὰ ἐκφρά-
ζεται *παρατακτικὰ*, ἀλλὰ ὁ ἐπιστημονικὸς λόγος εἶναι *αἰ-
τιοκρατικὸς* καὶ *τελολογικὸς*: γι' αὐτὸ ἡ ὑποτακτικὴ
σύνταξη εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὶς αἰτιολογικὰς, τελικὰς
κ.τ.λ. σχέσεις· ἔτσι φανερώνεται ἡ αἰτιολογικὴ καὶ τελικὴ σκοπιμό-
τητα τοῦ λογικοῦ εἰρμού. Σημασία ἐπίσης πρέπει νὰ δοθῇ στοὺς
συνδέσμους καὶ στὰ *μόρια*, μὲ τὰ ὁποῖα παραλλάσσεται
τὸ νόημα τῶν προτάσεων καὶ χρωματίζεται ἐντονώτερα
ὁ λόγος γενικά.

γ) Ὅλα τὰ παραπάνω θὰ ἐμπεδώνωνται μὲ ἄφθονες *συντα-
κτικὰς ἀσκήσεις*, ὅπως γίνεται καὶ στὴ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ.

Οἱ *ἀσκήσεις* θὰ εἶναι καθαρὰ *συντακτικὰς* καὶ *συγκρι-
τικὰς*. Οἱ πρῶτες συντελοῦνται κυρίως στὶς μικρὰς τάξεις, ἐνῶ οἱ
δεύτερες στὶς ἀνώτερες. Μπορεῖ ὅμως νὰ δίνωνται καὶ στὶς μικρὰς
τάξεις — στὴν τρίτη ἰδίως — ἀπλὰς συγκριτικὰς συντακτικὰς ἀσκήσεις.

1. *Οἱ συντακτικὰς ἀσκήσεις* σκοπὸ ἔχουν νὰ καταρτίσουν
τὸν μαθητὴ νὰ γίνῃ κάτοχος τοῦ *συνθετικοῦ λόγου*: οἱ
μορφὲς τῶν συντακτικῶν ἀσκήσεων μπορεῖ νὰ εἶναι αἱ ἑξῆς:

1) Δίνεται ἓνα κείμενο παρατακτικοῦ λόγου καὶ ἡ ἐντολὴ «νὰ
μετατραπῇ ἡ σύνδεση τῶν προτάσεων ἀπὸ
παρατακτικὴ σὲ ὑποτακτικὴ»¹ π.χ. δίνεται ἡ

*Μετατρέψατε τὴν παρατακτικὴν σύνδεσιν τῶν ἑξῆς προτά-
σεων σὲ ὑποτακτικὴν:*

*Περπάτησε πολὺ καὶ κουράστηκε. Ἐφαγε καὶ κοιμήθηκε. Ὁ γέ-
ρος μπῆκε σ' ἓνα γραφεῖο καὶ πῆρε κάποιο χαρτὶ καὶ τὸ ἔβαλε στὸν*

1. Ἡ *κι ἀντίστροφα* δίνεται ἓνα κείμενον ὑποτακτικοῦ λόγου νὰ μετατραπῇ
σὲ παρατακτικόν.

κόρφο του. Αὐτὸς ἐνέκρινε καὶ ὁ τμηματάρχης ἀκύρωνε. Τὰ παιδιὰ πηγαίνουν σχολεῖο καὶ μαθαίνουν γράμματα.

Ὁ μαθητὴς θὰ γράψῃ :

Ἐπειδὴ περπάτησε πολὺ, κουράστηκε. Ἄφου ἔφαγε, κοιμήθηκε. Ὁ γέρος ἀφου μῆκε σ' ἓνα γραφεῖο καὶ πῆρε κάποιο χαρτί, τὸ ἔβαλε στὸν κόρφο του. Ἐνῶ αὐτὸς ἐνέκρινε, ὁ τμηματάρχης ἀκύρωνε. Τὰ παιδιὰ πηγαίνουν σχολεῖο, γιὰ νὰ μάθουν γράμματα.

II) Δίνεται ἓνα σύνολο προτάσεων μὲ παραλείψεις τῶν μορίων — συνδέσμων καὶ ἡ ἐντολή. « νὰ συμπληρωθοῦν τὰ κε- νὰ μὲ τὰ ἀρμόζοντα μόρια ». π.χ. δίνεται ἡ ἄσκηση :

Συμπληρώσατε τὰ κενὰ τῶν ἐξῆς προτάσεων μὲ τοὺς συν- δέσμους, πὺν ταιριάζουν :

Αὐτὸς στὸν πόλεμο κατόρθωσε ὄχι μόνον νὰ μὴ χάσῃ τίποτε, ... καὶ νὰ κερδίσῃ (ἀλλὰ)

Μιὰ μέρα τῆς λέει, ... ἦρθε τὸ βασιλόπουλο ἀπ' τὰ ξένα (ὅτι) Ἡ ἀνάγκη μ' ἔκανε νὰ ἐπιμείνω, ... δύσκολα θάπαιρνα ἀπὸ ἄλ- λον τὶς πληροφορίες, ... ἤθελα (γιατί, πὺν).

Ἐπρεπε νὰ μοῦ χρωστάει χάρη, ... μπορέσω νὰ ἐπιτύχω αὐτό, ... μοῦ εἶχαν πεῖ. (γιατὶ, πὺν).

... μισοῦνται ἀνάμεσὺ τους, δὲν τοὺς πρέπει ἐλευθεριά. (ἐὰν)¹

III) Δίνεται ἓνας πλάγιος λόγος νὰ μετατραπῇ σὲ εὐθύ, ἡ καὶ ἀντίστροφα δίνεται ἓνας εὐθύς λόγος νὰ μετατραπῇ σὲ πλάγιον π.χ. δίνεται ἡ ἄσκηση :

Μετατρέψατε τὸν πλάγιον λόγον σὲ εὐθύ τῶν ἐξῆς προτάσεων .

Μὲ ρώτησε, ἂν τῆς πάει τὸ καπέλλο. (Μοῦ πάει τὸ καπέλλο ;)

Μοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ ἔπαινε τὸν καθηγητὴ, ἂν δὲ μὲ προβίβαζε (θὰ τὸν παύσω τὸν Καθηγητὴ, ἂν δὲν σὲ προβιβάσῃ)

Ἐρχεται ἓνας τσοπάνος καὶ λέει, πὺς αὐτὸς σκότωσε τὸ θεριό. (Ἐγὼ σκότωσα τὸ θεριό).

Ὁ Μάρκος διατάσσει νὰ ἐτοιμασθοῦν γιὰ τὴν ἔφοδο (Ἐτοιμα- στήτε γιὰ τὴν ἔφοδο)².

1. Οἱ λέξεις, πὺν εἶναι μέσα σὲ παρένθεση, δὲν δίνονται φυσικὰ στοὺς μαθητάς. γ 2. Οἱ φράσεις, πὺν βοῦσκονται μέσα στὶς παρενθέσεις, φυσικὰ δὲν δίνονται, ιατὶ εἶναι οἱ ἀπαντήσεις τῶν μαθητῶν.

2) **Οί συγκριτικές συντακτικές** ασκήσεις αποβλέπουν κυρίως στην απόκτηση από τον μαθητή της ικανότητας να έχει πυκνότητα στο λόγο του, συγκρίνοντας την αναλυτικότητα της νέας γλώσσας με την συνθετικότητα της αρχαίας. Οι μορφές των ασκήσεων αυτών είναι οι εξής :

Ι) Δίνεται ένα απλό κείμενο αρχαίο να μετατραπῇ σε ελεύθερη δημοτική γλώσσα, ἢ κι αντίστροφα.

ΙΙ) Δίνονται οἱ ἴδιες φράσεις στὰ νέα καὶ ἀρχαῖα με παραλείψεις τῶν λέξεων ἐκείνων, ποὺ ἀναφέρονται σὲ ὠρισμένο συντακτικὸ φαινόμενο, ποὺ θέλουμε νὰ διδάξουμε καὶ ἡ ἐντολὴ νὰ συμπληρωθοῦν τὰ κενά· οἱ λέξεις φυσικὰ δίνονται στὴν ὀνομαστικὴ ἢ, ἐὰν εἶναι ρῆμα, στὸν ἐνεστώτα.

δ) Οἱ ασκήσεις τοῦ Συντακτικοῦ, ὅπως καὶ τῆς Γραμματικῆς, εἶναι προφορικὲς καὶ γραπτές· ὅ,τι δὲ γράψαμε σχετικὰ μ' αὐτὲς στὴ Γραμματικὴ, δηλ. πῶς καὶ πότε δίνονται οἱ προφορικὲς ασκήσεις, καὶ πῶς ἐλέγχονται οἱ γραπτές, ἰσχύουν καὶ γιὰ τὶς συντακτικές. (§ 56, δ, Ι καὶ ΙΙ).

ε) Οἱ ἀνώτερες συντακτικὲς συγκριτικὲς ασκήσεις γίνονται στὶς μεγαλύτερες τάξεις· γι' αὐτὲς θὰ ἀναφέρουμε στὸ β' τεῦχος τῆς «Μεθοδικῆς Διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν».

3. Γλωσσομάθεια ἢ Λεξιμάθεια

58. Ἡ Γλωσσολογία ἀναφέρεται βέβαια στὴ Γραμματικὴ καὶ στὸ Συντακτικὸ τῆς κάθε μιᾶς γλώσσας χωριστά, ἀλλὰ κυρίως τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐρευνᾶς της εἶναι ἡ γένεσις καὶ ἡ ἀρχὴ ὡς καὶ ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου· γι' αὐτὸ περιλαμβάνει εὐρύτατο κύκλο μαθήσεως: τὴ Συγκριτικὴ γλωσσολογία, τὴν Ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τοῦ Λόγου γενικὰ, καὶ εἰδικὰ τὴ Γλωσσομάθεια ἢ Λεξιμάθεια κ.τ.λ.

α) **Γλωσσομάθεια ἢ Λεξιμάθεια**, στὴν προκειμένη περίπτωσι, καλοῦμε τὴν ἀπόκτησι καὶ χρῆσι ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τοῦ λεξιλογικοῦ θησαυροῦ τῆς νέας ἐλληνικῆς γλώσσας. Ὡς γενικὴ ὅμως ἐπιστημονικὴ μάθησι ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη: τὴ λεξικογραφία καὶ τὴ λεξικολογία.

1) Ἡ λεξικογραφία περιλαμβάνει τὴν ἀποθησαύρισι καὶ τὴν καταγραφὴ ὅλων τῶν λέξεων τοῦ γλωσσικοῦ πλοῦτου μιᾶς

γλώσσας καὶ πραγματοποιεῖται μὲ τὰ διάφορα λεξικά, τὰ ἐπισημονικά ἢ χρηστικά καλούμενα καὶ τὰ ἱστορικά. Τὰ σπουδαιότερα Νεοελληνικά λεξικά εἶναι :

I) Π. Βλαστοῦ, Συνώνυμα καὶ συγγενικά, Τέχνες καὶ σύνεργα, Ἀθῆναι 1931.

II) Ἐκδοσις «Πρωΐας», Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας, Ἀθῆναι 1933 (ἐπανεκδίδεται σὲ φυλλάδια).

III) Ν. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς, Ἀθῆναι 1951.

IV) Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας ἑννεάτομο, Ἀθῆναι 1960.

V) Ἱ. Σταματάκου, Λεξικὸν Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας, τρίτομο, Ἀθῆναι 1962.

VI) Θ. Βοσταντζόγλου, Ἀντιλεξικὸν ἔκδ. Β', Ἀθῆναι 1962.

VII) Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσας, ἀτελείωτο ἀκόμη.

Ἐδῶ μποροῦμε νὰ συμπεριλάβουμε καὶ τὸ «Λεξικὸ τῆς Βυζαντινῆς γλώσσας» τοῦ Sophocles (Σοφοκλέους Εὐαγγελينوῦ Ἀποστολίδου).

2) Ἡ **Λεξικολογία** ἀναφέρεται στὴ θεωρητικὴ διερεύνηση τοῦ λεξιλογικοῦ πλούτου μιᾶς γλώσσας, καὶ περιλαμβάνει τὴ Μορφολογία, τὴν Ἑτυμολογία καὶ τὴ Σημασιολογία τῶν λέξεων.

I) Ἡ **Μορφολογία** ἐρευνᾷ τὸν τρόπο τῆς παραγωγῆς νέων λέξεων μὲ τὴν πρόσθεση προσφυμάτων ἢ καταλήξεων στὶς ἀρχικὲς λέξεις ἢ ρίζες¹.

II) Ἡ **Ἑτυμολογία** ἀποβλέπει στὴν εὕρεση τῆς συγγενείας καὶ τῆς καταγωγῆς τῶν λέξεων μὲ τὸν ἀπώτερο σκοπὸ τὴν ἀναγωγή τους σὲ ἀρχικὲς - βασικὲς ρίζες².

καὶ III) Ἡ **Σημασιολογία** ἐξετάζει τὴ σημασιολογικὴ ἐξελικτικὴ πορεία τῶν λέξεων ἀπὸ ἐπιστημονικὴ ἐρευνητικὴ πλευρὰ καὶ τὰ αἷτια ἢ μᾶλλον τοὺς τρόπους τῆς ἀλλαγῆς καὶ ποικιλίας τῶν σημασιῶν τους.

1. Ἀριστο σχετικὸ ἔργο εἶναι ἡ «Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς» τοῦ κ. Ἰωάν. Σταματάκου.

2. Πολλὲς ἐτυμολογικὲς ἐργασίαι ἔγραψαν οἱ Ἰωάν. Χατζηδάκις, Χ. Χαριτωνίδης, Γ. Ἀναγνωστόπουλος, ὁ Ν. Ἀνδριώτης κ.ἄ.

Οἱ σπουδαιότερες σημασιολογικὲς μορφὲς τῶν λέξεων εἶναι : ἡ ἀρχικὴ ἢ πρώτη ἢ κυρία, ἡ ἐπεκτατικὴ (εὐ-
ρυνη καὶ γενίκευση τῆς σημασίας), ἡ συσταλτικὴ (συστολὴ
στένευση, εἰδίκευση τῆς σημασίας), ἡ ἀποχρωματιστικὴ
(φθορὰ - ξέφτισμα τῆς σημασίας), καὶ ἡ μεταφορικὴ. Οἱ
Λεκτικοὶ τρόποι,¹ δηλαδὴ τὰ σχήματα λόγου, ποὺ συνέ-
τειναν κι αὐτὰ στὴ σημασιολογικὴ πορεία τῶν λέξεων εἶναι : ἡ
συνεκδοχή, ἡ μετωνυμία, ἡ ὑπαλλαγή, ἡ ἀν-
τονομασία, ἡ ἀντίφραση, ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἀλλη-
γορία.

β) Γιὰ τὴν «Ἱστορία τῆς ἐξελιξέως τοῦ Λόγου», γενικὰ καὶ
εἰδικὰ, καὶ γιὰ τὴν «Συγκριτικὴ Γλωσσολογία» θὰ μιλήσουμε στὸ
β' τεῦχος, γιατί ἀνήκουν στὴ διδασκαλία τῶν ἀνωτέρων γυμνα-
σιακῶν τάξεων. Ἐκεῖ θὰ γίνη λόγος γιὰ τοὺς φωνητικούς νόμους
καὶ τὰ νεώτερα πορίσματα τῆς γλωσσολογικῆς ἐπιστήμης, στὰ ὁ-
ποῖα πρέπει νὰ ἐντρυφήσῃ ὁ μαθητὴς, γιὰ νὰ καλλιεργήσῃ τὸ γλωσσι-
κὸ συναίσθημα· ἐκεῖ θὰ καταφανῇ, ὅτι μὲ τὴ σύγκριση τῶν εὐρωπαϊ-
κῶν γλωσσῶν ἡ κοινὴ προέλευση καὶ πηγὴ αὐτῶν ἀνάγεται στὴν
Ἰαπετικὴ ἢ Ἰνδοευρωπαϊκὴ γλωσσικὴ ὁμοειδίαν, καὶ ὅτι ἡ γλῶσσα
δὲν εἶναι ἓνα τυχαῖο γεγονός, ἀλλὰ ἓνα φαινόμενο νομοτελειακό, μὲ
τὸ ὁποῖο διεισδύουμε καὶ ἐμβαθύνουμε στὸ πνευματικὸ κόσμον τοῦ
ἀνθρωπίνου γένους.

γ) Ἡ διδασκαλία τῆς **Γλωσσομαθείας** σκοπὸ ἔχει νὰ ἐκπλη-
ρώσῃ ἰδίως τὴν πρώτη ἐπιδίωξη τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλ-
ληνικῶν**», δηλαδὴ τὴν ἐκμάθηση καὶ τὴν ὀρθὴ χρῆση προφορικὰ
καὶ γραπτὰ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης. Γι' αὐτὸ ἔχω τὴ γνώμη,
πὼς ὁ σκοπὸς αὐτὸς τῆς Γλωσσομαθείας θὰ εὐδωθῇ καλύτερα καὶ
ἀποδοτικώτερα, ἐὰν ὁ μαθητὴς διδαχθῇ ἓνα εἰδικὰ γραμμένο γι'
αὐτὸ τὸν προορισμὸ βιβλίον. Ποιὰ θὰ εἶναι ἡ ὕλη,
τὸ περιεχόμενό του, καὶ ποιὰ ἡ διάταξί της ; Γιὰ τίς μικρὰς τάξεις,
γιὰ τίς ὁποῖες ἐνδιαφερόμαστε τώρα, ἐννοοῦμε μιὰ σύντομη
καὶ εὐσύνοπτη ἱστορία τῆς ἐξελικτικῆς μορ-
φολογικῆς καὶ σημασιολογικῆς ἀναπτύξεως
τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου στὶς γενικὲς καὶ βασι-

1. Ἀχ. Τζατζάνου, ἐνθ' ἀν. τ. Β', σ. 309 κ.εξ.

κές του μορφές με ἄφθονες ἀσκήσεις γλωσσομαθείας.

Με τὸ βιβλίο αὐτὸ θὰ ἐξασκηθοῦν οἱ μαθηταὶ στὴ γλωσσικὴ ὑφὴ τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» ἔτσι ποὺ τὰ «**Νεο-ελληνικά Ἀναγνώσματα**» νὰ ἀπαλλαγοῦν κατὰ κάποιον τρόπο ἀπὸ τὸ φόρτο τῆς γλωσσικῆς διερευνήσεως καὶ νὰ περιοριστοῦν στὴ βαθύτερη διείσδυση τῆς *Traditio*, ἐνῶ τὸ **δεύτερο βασικὸ βιβλίο** νὰ ἀποβλέπη κυρίως στὴν ἐπιστημονικὴ καὶ λογοτεχνικὴ ἐπιδίωξη τοῦ μαθήματος.

Τὸ περιεχόμενό του καὶ ἡ πορεία τῆς ὕλης του θὰ εἶναι ἱστορικογενετικὰ διατεταγμένα: Πῶς δημιουργήθηκε ὁ λόγος, πῶς ὁ ἑλληνικὸς λόγος, λίγα πράγματα γιὰ τὴ γραφὴ καὶ τὴν ἐξελίξή της, πῶς ἡ παρατακτικὴ σύνταξη μετέπεσε στὴν ὑποτακτικὴ μορφή, πῶς δημιουργήθηκαν οἱ διάλεκτοι, ἡ ἀλεξανδρινὴ κοινὴ, ἡ βυζαντινὴ λαϊκὴ γλῶσσα, οἱ ἀρχές καὶ οἱ ἐξελικτικὲς μορφές τοῦ νεωτέρου λόγου, καὶ γενικὰ ἡ διαδρομὴ τῆς γλώσσας μας ἀπ' τὴν προελληνικὴ περίοδο μέχρι τὴ σημερινὴ ἐποχὴ στὰ βασικώτερα ἐξελικτικὰ της στάδια (βλ. **Εἰσαγωγή καὶ ἱστορικὴ ἐπισκόπηση**). Θὰ περιέχῃ ἀκόμη ἄφθονες καὶ ποικίλες ἀσκήσεις γλωσσομαθείας: μορφολογικὲς, ἑτυμολογικὲς καὶ σημασιολογικὲς διασαφήσεις, ἐρμηνεῖς καὶ ὁρισμοὺς λέξεων· λόγιες λέξεις, ἰδιωματισμούς, περιφράσεις κ.τ.λ.

δ) Παράλληλα, ἐκτὸς ἀπ' τὶς ἀσκήσεις, ποὺ θὰ περιέχωνται στὸ βιβλίο, θὰ δίνωνται κι ἄλλες ἀνάλογες ἀσκήσεις προφορικὲς ἢ γραπτές· οἱ ἀσκήσεις αὐτὲς θὰ ἀναγώνται σὲ εἰδικὲς κατατάξεις καὶ καταγραφὴ ὁμάδων λέξεων κατὰ ἑτυμολογικὴ ἢ ἐννοιολογικὴ καὶ σημασιολογικὴ συγγένεια· ἢ ὁμάδων λέξεων κατὰ ἐπιστημονικὴ ἢ καλλιτεχνικὴ ἢ τεχνολογικὴ ὀρολογία· ἢ ὁμάδων λέξεων λεξιλογικῆς σχέσεως: συνώνυμα, παρώνυμα, ταυτόσημα, ὁμώνυμα, ἀντίθετα, ἰδιωματισμοί, περιφράσεις κ.τ.λ. π.χ.¹

1. Τὰ «λεξιλογικῆς σχέσεως» παραδείγματα εἶναι παρμένα ἀπ' τὶς «Λεξιλογικὲς Ἀσκήσεις» τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη.

1.	Ἑτυμολογικὴ συγγένεια	πατρίς :	πατριότης, πατριωτικός, πατρι- ωτισμός κ.τ.λ.
		μοχθῶ :	μοχθίζω, μόχθος, μόχθημα, μο- χθηρός, μοχθηρία κ.τ.λ.
2.	Ἑννοιολογικὴ συγγένεια	ἄκαρπος :	ἄγονος, ἄφορος, ἄτοκος, ἀκάροπος, ἀκαροποφόρητος, ἀκάροπιστος κτλ.
3.	Ἐπιστημονικὴ ὁρολογία	Γεωγραφία :	Ἔκτασις, πληθυσμός, ὄρια, ὄρη πεδιάδες, κοιλάδες, ὁροπέδια, κόλ- ποι, χερσόνησοι, ἀκρωτήρια, νή- σοι· κλίμα, ὕδατα, ποταμοί, λί- μναι· γεωργία, κτηνοτροφία, βιο- τεχνία, βιομηχανία· συγκοινωνία, ἐπαρχία, πρωτεύουσα κ.τ.λ.
4.	Λεξιλογικὴ σχέση	Παρόνυμα :	κούφιος (ἄδειος) κοῦφος (μα- ταιόδοξος), χαραμάδα (ἄνοιγμα) χαραματιά, (χάραγμα), ἀμαρτω- λός — ἀρματωλός.
		Ἀντίθετα :	μέρα - νύκτα, φῶς - σκοτάδι, ξε- ρὸ - χλωρὸ, θολὸ - καθαρό, κτλ.
		Ὁμώνυμα :	στίχος - στοῖχος, φύλλο - φύλο, κλίμα-κλήμα, τοῖχος-τεῖχος κτλ.
		Ταυτόσημα :	γίδα - κατσίκι, ἀχλάδι - ἀπίδι, πετεινός - κόκορας, στέγη - σκε- πή κ.τ.λ.

4. Ἡ Ὁρθογραφία

59. Γιὰ τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν ἀπλούστευσή της ἔχει γίνει πολὺς λόγος, κι ἔχει γραφῇ σημαντικὸς ἀριθμὸς σχετικῶν βιβλίων· ἀναφέρουμε τὰ σπουδαιότερα :

- 1) Μ. Τριανταφυλλίδη, Ἡ ὀρθογραφία μας, Ἀθήνα 1913.
- 2) Ν. Ἀμπατζόγλου, Τὸ ὀρθογραφικὸ μας πρόβλημα 1927.
- 3) Ε. Γιαννίδη, Ἡ τονικὴ μεταρρύθμιση καὶ ἄλλα γραμ-
ματικά, Ἀθῆναι 1932.
- 4) Ε. Γιαννίδη, Γλωσσικὰ πάρεργα, Ἀθῆναι 1932.
- 5) Ἰ.ω. Καρακατσάνη, Σύστημα ὀρθογραφίας, Ἀθῆναι 1932.
- 6) Μ. Τριανταφυλλίδη, Τὸ πρόβλημα τῆς ὀρθογραφίας
μας, Ἀθήνα 1932.

7) Μ. Τριανταφυλλίδη, Ἡ ὀρθογραφία μας Ἀθήνα, 1948.

8) Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Ἡ Ἑλληνικὴ Ὄρθογραφία, ἄρθρον Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. τ. Ι' (Ἑλλάς) σ. 714 κ.ἑξ.

Γιὰ τὸ ὀρθογραφικὸ μας πρόβλημα θὰ συναντήσῃ κανεὶς ἀπειρες γνώμες καὶ ἀπόψεις στὰ διάφορα ἔργα τοῦ **Γ. Χατζηδάκι**, τοῦ **Ι. Ψυχάρη**, τοῦ **Μ. Τριανταφυλλίδη**, τοῦ **Κ. Κόντου**, τοῦ **Γ. Ἀναγνωστοπούλου**, τοῦ **Π. Βαλάκη**, τοῦ **Μ. Φιλήντα**, τοῦ **Α. Τζαρτζάνου**, τοῦ **Ἡλ. Βουτιερίδη**, τοῦ **Κ. Ὀκταποδᾶ** κ.ἄ.

Ἐκτὸς ἀπ' τὰ παραπάνω συγγράμματα ἔχουν ἐκδοθῇ καὶ πάρα πολλὰ «**συστήματα**» καὶ «**ὁδηγοὶ**» ὀρθογραφίας.

α) Ἡ ὀρθογραφία δυστυχῶς ἀκολούθησε κι αὐτὴ τὸ δρόμο, τὴν πάλη καὶ τὶς ἀμφιταλαντεύσεις τοῦ «**Γλωσσικοῦ ζητήματος**» ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ **Κόντου** τὸ ὀρθογραφικὸ πρόβλημα ἀρχίζει νὰ ἀπασχολῇ τοὺς ἐπιστήμονες καὶ τοὺς λογοτέχνες· μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου οἱ ἀντιμαχόμενες ὁμάδες ὁξύνουν τὴ διαμάχη τους, πού ἀποκορυφώνεται μὲ τὴν περίφημη «**Δίκη τῶν τόνων**», τὴν πειθαρχικὴ δηλαδὴ δίωξη τοῦ τότε καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. **Ἰωάννη Κακριδῆ** τὸ 1942. Τὸ ζήτημα ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ ἄλυτο, σφικτὰ συνυφασμένο μὲ τὸ ὅλο γλωσσικὸ μας πρόβλημα.

Ἡ ἀρχὴ τῆς πάλης τῆς ὀρθογραφικῆς μεταρρυθμίσεως ἔγινε μὲ τὴν ἀποβολὴ τῶν πνευμάτων καὶ τὴν ἀντικατάσταση τῶν τόνων μὲ μιὰ μόνο ὁξεῖα. «**Ἡ ρωμέηκη γλώσσα**» τοῦ **Ι. Βηλαρά** ἔχει ἐκδοθῇ μὲ τὸ σύστημα αὐτὸ ἀπὸ τὸ 1834· τὰ ἔργα τοῦ **Ἀλ. Πάλλη** ἐπίσης ἀπ' τὸ 1889· ἡ «**Γραμματικὴ τῆς Δημοτικῆς γλώσσας**» τοῦ **Ἡλ. Βουτιερίδη** τὸ 1932, ἡ «**Ἑλληνικὴ κλασσικὴ παιδεία**» καὶ τὰ «**Ἑρμηνευτικὰ σχόλια στὸν Ἐπιτάφιο τοῦ Θουκυδίδη**» τοῦ **Ἰωάνν. Κακριδῆ**, κ.ἄ. ἀκολουθοῦν τὸ ἴδιο τονικὸ σύστημα. Ἀργότερα προτάθηκαν πολλὲς ἄλλες ἀπλουστεύσεις ἀναφερόμενες στὴ χρῆση ἰδίως τῶν φωνηέντων (ο,ω,ι καὶ η), στὴν κατάργηση τῆς ὑπογεγραμμένης κ.τ.λ.¹.

1. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐξέδωσε ἓνα «**Κανονισμὸν Νεοελληνικῆς Ὄρθογραφίας**» τὸ 1933.

β) Ὁρθογραφία καλεῖται ἡ ὀρθή γραπτὴ ἀπόδοση τοῦ ἑναρ-
θρου λόγου.

Ἰδανικὴ θὰ ἦταν ἡ ὀρθογραφία, ὅταν τὰ γραπτὰ λεκτικὰ σύμ-
βολα, ποὺ ἐκφράζουν τοὺς κοινούς φωνητικούς φθόγγους τῶν ἀν-
θρώπων, ἦταν πάντοτε τὰ ἴδια γιὰ ὅλους τοὺς λαούς.

Στὴν ὀρθογραφία διακρίνουμε δύο φάσεις, δύο μορφές: τὴν
ἀρχικὴ ἢ φωνητικὴ, καὶ τὴν γραμματικὴ ἢ ἱστο-
ρικὴ.

1) Ἀρχικὴ ἢ Φωνητικὴ ὀρθογραφία ἐννοοῦμε τὴν πιστὴ
καὶ ἀκριβὴ γραπτὴ ἀπόδοση τοῦ κάθε φθόγγου μιᾶς γλώσσης /^η
μὲ διαφορετικὸ γράμμα, πάντοτε ὅμως τὸ ἴδιο γιὰ τὸ ἀντίστοιχο
φθόγγο. Παρουσιάζεται συνήθως στὰ πρῶτα ἐξελικτικὰ βήματα
τοῦ λόγου τῶν λαῶν, γι' αὐτὸ καλεῖται καὶ ἀρχικὴ ἀπηχεῖ τοὺς
ἡχητικούς φθόγγους τοῦ ἐνάρθρου προφορικοῦ λόγου μὲ τὴν ὅσο
τὸ δυνατόν μεγαλύτερη φωνητικὴ τους προσέγγιση, πρᾶγμα ποὺ
τὴν χαρακτηρίζει ὡς φωνητικὴ.

Φωνητικὴ ὀρθογραφία εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὡς τὰ 403
π.χ., ὅποτε καθιερώθηκε τὸ Ἰωνικὸ ἀλφάβητο στὴν Ἀθήνα καὶ ἄρ-
χισε σιγὰ - σιγὰ νὰ γίνεταί ἱστορικὴ¹.

2) Ἡ Ἰστορικὴ ἢ Γραμματικὴ ὀρθογραφία συνίσταται
στὴν ὀρθή γραπτὴ ἀπόδοση τῶν λέξεων μιᾶς γλώσσης μὲ βάση
τοὺς τύπους καὶ τοὺς κανόνες τῆς γραμματικῆς τῆς. Ἑλληνικὴ
ἱστορικὴ ὀρθογραφία καλεῖται « ἡ ὀρθὴ γραφὴ τῶν λέξεων κατὰ
τοὺς δεδομένους γραμματικούς τύπους καὶ κανόνες»², στηρίζεται
στὴν ἀρχαία γραμματικὴ τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, στὴν ἀρχαία
προσφωδιακὴ προφορὰ τῶν φωνηέντων, στὸ τονικὸ σύστημα³,
ποὺ ἐφάρμοσαν οἱ Ἀλεξανδρινοὶ Φιλόλογοι καὶ ποὺ συστηματικὰ
ἄρχισε ἡ χρῆση του τὸν Θ' μ.Χ. αἰῶνα μὲ τὴ μικρογράμματη γραφὴ
(βλ. § 17,δ), καὶ στὸν ἱστορισμό, στὴ γραπτὴ δηλαδὴ ἱστορικὴ
παράδοση τῶν κειμένων, ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε μέχρι σήμερα.

1. Μ. Τριανταφυλλίδης, κατάθεσις στὴ « Δίκη τῶν τόνων », ἐκδο-
ση « Ἐστίας », Ἀθῆναι 1942.

2. Ἰωάν. Καρκατσάνης, Σύστημα Ὁρθογραφίας, ἐν Ἀθήναις
1927, σ. 7.

3. Ὁ Γ. Χατζηδάκης εἶχε τὴ γνώμη νὰ καταργηθοῦν οἱ τόνοι καὶ νὰ
ἀντικατασταθοῦν μὲ ἓνα τονικὸ σημάδι.

Στή σημερινή μας εποχή για την καθαρεύουσα επικρατεί μία κάπως αύστηρή και πιστή τήρηση της ιστορικής ὀρθογραφίας· για τή Δημοτική ὁμως γλώσσα ἔχουν προταθῇ καὶ ἐφαρμοσθῇ ποικίλα ὀρθογραφικά συστήματα, π.χ. λύσι - λύση, ὠμορφος - ὁμορφος, κάθισα - κάθησα, θά πάφω - θά παύσω, νηάτα - νηάτα - νειάτα - νιάτα - νηάτα - νιάτα, βασιληὰς - βασιληᾶς - βασιλιάς, πλουσιώτερος - πλουσιότερος, καλλιτέρος - καλύτερος κ.τ.λ.

Ἡ ἀνάγκη ἀπλοποιήσεως τοῦ ὀρθογραφικοῦ συστήματος για μιὰ καλύτερη καὶ εὐκολοδίδακτη ἐκμάθηση τῆς γλώσσας μας ἔκαμε μερικοὺς γλωσσολόγους μεταρρυθμιστὰς νὰ ἐπιφέρουν μερικές ἐλάχιστες καὶ ἀνεπαίσθητες ὀρθογραφικὲς μεταβολές, πρᾶγμα ποὺ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν σύγχυση καὶ τὴν τέλεια ἐφαρμογὴ τῆς ... ὀρθογραφίας.

Γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα τῆς γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως μὲ ἡμίμετρα καὶ ψευτοαλλαγές δὲν λύνεται· ἢ θὰ τηρήσουμε αὐστηρὰ τὴν ἱστορικότητα τῆς ὀρθογραφίας μας, ἢ θὰ πρέπει νὰ γίνῃ ριζικὴ ἀλλαγὴ.

γ) Ἡ ὀρθογραφία εἶναι συνυφασμένη καὶ μὲ τὸν ψυχολογικὸ παράγοντα. Ὁ W. Wundt (Γουλιέλμος Βούντ 1832 - 1920) ἀσχολήθηκε σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς ἐκφώνησεως, τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς γραφῆς τῶν λέξεων¹. Ὑπάρχουν στὸν ἐγκέφαλο τέσσαρα γλωσσικὰ κέντρα: τὸ αἰσθητικόν, τὸ κινητικόν ἢ ἀρθρωτικόν, τὸ τῆς ἀναγνώσεως, καὶ τὸ τῆς γραφῆς². Τὰ δυὸ πρῶτα μαζί μὲ τὸ συναισθηματικὸ τόνο συντελοῦν στὴν ἐκφώνηση τῶν λέξεων, τὸ τρίτο στὴν ἀνάγνωση καὶ τὸ τέταρτο στὴ γραφὴ τους.

1) Ἡ ἐκφώνηση τῶν λέξεων ἀκολουθεῖ τὴν ἐξῆς ψυχολογικὴ διαδικασία: τὸ μικρὸ παιδί ἀκούει π.χ. τὴν ἀ λέξη πολλὲς φορὲς ἀπ' τοὺς γονεῖς του· ἡ λέξη αὕτὴ ἐναποθηκεύεται στὸ αἰσθητικὸν τοῦ κέντρο καὶ ἔτσι ἀποκτάει κατὰ πρῶτον τὴν ἀκουστικὴν παράστασή της. Μετὰ προσπαθεῖ νὰ ἀναπαραγάγῃ μόνος του τὴ λέξη μιμούμενος τὶς φωνητικὲς κινήσεις τῶν γονέων του· τέλος μὲ πολλὰς ἀπόπειρες καὶ προσπάθειες τὸ κατορθώνει· ἔχει τώρα

1. Κ. Γεωργόπουλη, ἐνθ' ἀν. σ. 82 κ.ἐξ.

2. Θ. Βορρόεα, ἐνθ' ἀν. σ. 306 κ.ἐξ.

καί τή γλωσσική κινητική παράσταση τῆς λέξεως, πού ἀποταμιεύεται κι αὐτή μέ τή σειρά της στό κινητικό ἤ ἀρθρωτικό γλωσσικό του κέντρο. Καί οἱ δύο αὐτές παραστάσεις συνοδεύονται μέ τὸ χρωματισμὸ τῆς φωνῆς, τὸν συναισθηματικὸ δηλαδή τόνο τῆς λέξεως. Ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ στοιχεῖα, πού γίνονται κατὰ κάποιο τρόπο μηχανικά, ἀποτελεῖται τὸ σύστημα τῆς ἐκφωνήσεως τῶν λέξεων.

2) Ἡ **ἀνάγνωση τῶν λέξεων** γίνεται ὡς ἐξῆς: τὸ παιδί βλέπει τὴν ἴδια τὴ λέξη α γραμμένη στὸν πίνακα, γιὰ τὴν ὁποία, ἔχει πρὸ πολλοῦ τὴν ἀκουστική καὶ κινητική της παράσταση μαζί μέ τὸ συναισθηματικό της τόνο· ἀποκτίνει ἔτσι καὶ τὴν ὀπτική της παράσταση, πού ἐναποθηκεύεται κι αὐτή στό αἰσθητικὸ ὀπτικό του κέντρο. Κατόπιν μαθαίνει, πὼς μέ τὶς ἴδιες φωνητικές κινήσεις, πού μπορεῖ νὰ ἀναπαραγάγῃ τὴν α λέξη ἀπ' τὴν ἀκουστική της παράσταση, μπορεῖ τώρα νὰ τὴν ἀνασχηματίσῃ καὶ ἀπὸ τὴν ὀπτική της παράσταση. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ συντελεῖται ἡ ἀνάγνωση τῶν λέξεων.

3) Ἡ **γραφὴ τῶν λέξεων** πραγματοποιεῖται ὡς ἐξῆς: τὸ παιδί βλέπει ἀπὸ κάποιον ἄλλο (τὴ μητέρα του, τὸ δάσκαλό του κ.τ.λ.) νὰ γράφεται κάπου ἓνα γράμμα π.χ. τὸ ε, τοῦ ὁποίου γνωρίζει πῶς τὴν ἀνάγνωση· μετὰ ἀπὸ πολλὰς καθοδηγήσεις καὶ προσπάθειες μαθαίνει νὰ τὸ γράφῃ καὶ τὸ ἴδιο· ἔτσι ἀποκτίνει τὴ γραφικὴ κινητικὴ παράσταση τοῦ γράμματος, καὶ σιγά-σιγά τὶς γραφικὲς κινητικὲς παραστάσεις ὅλων τῶν γραμμάτων καὶ τῶν λέξεων. Οἱ παραστάσεις αὐτὲς συγκεντρώνονται στό κέντρο τῆς γραφῆς τοῦ ἐγκεφάλου. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο κατορθώνει τὸ παιδί νὰ γράφῃ.

Στὸ τέλος ὅταν ὁ μαθητὴς μάθῃ νὰ ἐκφωνῇ, νὰ διαβάζῃ καὶ νὰ γράφῃ μιὰ λέξη, τότε μπορούμε νὰ τοῦ δείξουμε καὶ τὸ ἀντικείμενο, πού ἀντιπροσωπεύει ἡ λέξη, ἂν βέβαια αὐτὴ εἶναι συγκεκριμένη, γιὰ νὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ ὅλη ψυχολογικὴ διαδικασία καὶ γιὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὸ παιδί καὶ τὴν **ἐποπτικὴν παράσταση τοῦ πράγματος**, χωρὶς ἡ τελευταία αὐτὴ ἐνέργεια νὰ εἶναι καὶ ὑποχρεωτική.

Συμπέρασμα: Γιὰ νὰ μάθῃ ὁ μαθητὴς τὴν ὀρθογραφία μιᾶς λέξεως πρέπει:

I) Νὰ τὴν ἀκούσῃ καλὰ μὲ καθαρὴ προφορὰ (ἀκουστικὴ παράστασις).

II) Νὰ τὴν συλλαβίσῃ ὁ ἴδιος ὀρθὰ (κινητικὴ φωνητικὴ παράστασις).

III) Νὰ τὴν ἀπαγγεῖλῃ ὀλόκληρην δυνατὰ μαζὶ μὲ τὸ συναισθηματικὸ τῆς τόνου (ἐκφώνηση).

IV) Νὰ τὴ γράψῃ πολλὰς φορὰς (γραφικὴ κινητικὴ παράστασις) καί,

V) Νὰ δῇ τὸ ἀντικείμενον τοῦ πράγματος, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατὸν (ἐποπτικὴ παράστασις).

δ) Ἡ Ἱστορικὴ ὀρθογραφία, τῇ στιγμῇ πού θεωρεῖται ὡς ἀποδείξῃ μορφώσεως καὶ σοβαρὸ κριτήριον γιὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ παιδιοῦ στὶς διάφορες ἀνώτερες καὶ ἀνώτατες σχολάς, πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ ἰδιαίτερον μέλημα τοῦ διδάσκοντος καὶ ἰδιαίτερον μέρος τῆς διδασκαλίας τῶν « Νέων Ἑλληνικῶν ». Καὶ ἐδῶ λοιπὸν χρειάζεται ἓνα εἰδικὰ γραμμένον βιβλίον γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, πού νὰ συγκεντρώσῃ τοὺς γενικωτέρους ὀρθογραφικοὺς κανόνες μαζὶ μὲ τὶς σπουδαιότερες ἐξαιρέσεις τους, καὶ πού νὰ περιέχῃ ἄφρονες καὶ ποικίλες ἀσκήσεις μὲ παιδαγωγικὸ τρόπο δοσμένες.

ε) Οἱ καταλληλότεροι πρακτικοὶ καὶ σημαντικοὶ τρόποι ἐκμάθησews τῆς ὀρθογραφίας εἶναι οἱ παρακάτω¹.

1) Ἡ καταγραφή ἀπ' τοὺς μαθητὰς τῶν κατωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων κάθε μιᾶς λέξεως χωριστά.

2) Ἡ ἀντιγραφή 4-5 στίχων ἀπ' τὸ διδασκόμενον μάθημα, πού θὰ τοὺς ἐκλέγῃ κάθε μαθητὴς μοναχὸς του σύμφωνα μὲ τὴν ἀρέσκείαν του, καὶ ἡ αἰτιολόγησις τῆς γραφῆς τῶν περιεχομένων λέξεων μὲ βάση τοὺς γραμματικούς καὶ ὀρθογραφικοὺς κανόνες, πού ἔχει μάθει.

3) Ἡ ὑπαγόρευσις κατὰ καιροὺς μέσα στὴν τάξιν ὀλίγων στίχων κειμένου ἀπ' τὸν καθηγητὴ, ἡ διόρθωσις ἀπ' τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητὰς τῶν σφαλμάτων τους, καὶ ὁ ἔλεγχος ἀπ' τὸν καθηγητὴ ὁ ἔλεγχος τῆς διορθώσεως πρέπει νὰ γίνεται ἀπ' τὸν

1. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 38, καὶ Α. Τσίριμπα ἐνθ' ἀν. σ. 140 κ.ἐξ.

καθηγητή, γιατί ο μαθητής δεν έχει αποκτήσει ακόμη το αίσθημα της ακριβολογίας.

4) Η συλλογή ομάδων λέξεων κατά ετυμολογική συνάφεια (βλ. § 58, δ).

5) Η χρήση ατομικών ὀρθογραφικών λεξικών κατά την ώρα της γραφής των περισσότερων ἐκθέσεων (θὰ γράφονται ἐκθέσεις καὶ χωρὶς τῆ βοήθεια λεξικῶν) ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τῶν τριῶν κατωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων, χωρὶς βέβαια νὰ γίνεται κατάχρηση αὐτῶν, καὶ

6) Στὴν περίπτωση τοῦ ἑνὸς μαθητῆς ἐξακολουθεῖ παρ' ὅλους τοὺς παραπάνω τρόπους νὰ εἶναι τρομερὰ ἀνορθόγραφος, τότε τοῦ ὑποδεικνύουμε τὸ ἐξῆς: Νὰ μελετήσῃ μισὴ σελίδα κειμένου καί, ὅταν καταλάβῃ καλὰ τὸ περιεχόμενό του καὶ μάθῃ τὴν ὀρθογραφία τῶν λέξεων του, μετὰ τὴν παρέλευση 20 λεπτῶν (σύμφωνα μὲ τὸν νόμο τῆς ὑποχωρητικῆς ἀμνησίας)¹ νὰ βάλῃ κάποιον δικό του νὰ τοῦ τὸ ὑπαγορεύσῃ ὕστερα νὰ παραβάλῃ τὴν ἀντιγραφὴν του μὲ τὸ κείμενο, καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῆς γραμματικῆς καὶ τῶν ὀρθογραφικῶν κανόνων νὰ προσπαθήσῃ νὰ βρῇ καὶ νὰ αἰτιολογήσῃ τὰ σφάλματά του. Αὕτῃ ἡ διαδικασία θὰ ἐπαναλαμβάνεται πολλὰς φορὲς μὲ διάφορα κείμενα, ἕως ὅτου κατορθώσῃ νὰ βελτιωθῇ.

στ) Ἐκτὸς ἀπ' τὴ διδασκαλίαν καὶ τοὺς τρόπους ἐκμαθήσεως τῆς ὀρθογραφίας, ὡς καὶ τῶν ἀσκήσεων, ποὺ θὰ περιέχωνται στὸ εἰδικὸ βιβλίον, θὰ δίνονται καὶ ἄλλες ἀκόμη ἀσκήσεις μὲ τὶς ἐξῆς μορφές:

1) Δίνονται προτάσεις ἢ φράσεις μὲ παραλείψεις τῶν καταλήξεων τῶν περιεχομένων λέξεων, τῶν ἄρθρων, τῶν (ο) τῶν παραθετικῶν κ.τ.λ. καὶ ἡ ἐντολὴ « νὰ συμπληρωθοῦν τὰ κενὰ τῶν λέξεων μὲ τὶς πρέπουσες ὀρθογραφικὰς καταλήξεις κ.τ.λ. » π.χ. δίδεται ἡ ἄσκηση:

Νὰ συμπληρωθοῦν τὰ παραλειπόμενα ο τῶν ἐξῆς προτάσεων ἢ φράσεων:

Ἡ θάλασσα ἦταν ἀγροί()τάτη καὶ ψυχρ()τάτη, Ὡρα()τερο καὶ

1. Ὁ νόμος τῆς ὑποχωρητικῆς ἢ ὀπισθοχωρητικῆς ἀμνησίας ἀνακάλυφθηκε ἀπ' τὸν W. Wundt καὶ ἀναφέρεται στὸ χρόνο, ποὺ χρειάζεται ὁ ἀνθρώπινος ἐγκέφαλος νὰ ἀποκορυσταλλώσῃ τὶς ἐντεπώσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου, γιὰ νὰ μπορέσῃ ὁ ἀνθρώπος μετὰ νὰ τὶς ἐκφράσῃ· ὁ χρόνος αὐτὸς ὑπολογίστηκε περίπου 20'.

ἄθικ()τερο πρᾶγμα ἀπ' τῆ δικαι()σύνη δὲν ὑπάρχει. Ὁ πιστ()τατος φίλος εἶναι καὶ ὁ χρησιμ()τερος σύντροφος. Οἱ φωτειν()τερες νύχτες εἶναι οἱ ἀγνοσιاتیαιες. Ἡ ἐνδοξ()τερη χώρα τοῦ κόσμου εἶναι ἡ Ἑλλάδα, κ.τ.λ.

2) Δίνονται προτάσεις ἢ φράσεις μὲ σφάλματα ὀρθογραφικά καὶ ζητεῖται ἡ εὗρεση καὶ ἡ διόρθωση ἀπ' τοὺς μαθητὰς· π.χ. δίνεται ἡ ἄσκηση :

Διορθώσατε τὴν ὀρθή γραφὴ τῶν ἐξῆς προτάσεων :

Ἐσφαλμένο	Ὅρθον
Δὲν τέλειωσε μιὰ ὥρα ἀκόμη ; Ὁ κατακτητὴς ἀπὸ αἰῶνες τώρα ἀγ- νῆθικαι στὸ ραγιά τὴν οὐράνια παρη- γορεῖα καὶ τὴν ἐπὶ γῆ βασιλία.	Δὲν τέλειωσε μιὰ ὥρα ἀκόμη ; Ὁ κατακτητὴς ἀπὸ αἰῶνες τό- ρα ἀγνήθηκε στὸ ραγιά τὴν οὐρά- νια παρηγορεῖα καὶ τὴν ἐπὶ γῆ βασιλεία κ.τ.λ.

καὶ 3) Δίνεται ἡ ἐντολὴ στοὺς μαθητὰς νὰ βροῦν μόνοι τοὺς παραδείγματα σχετικὰ μὲ τοὺς ὀρθογραφικοὺς κανόνες, ποὺ ἔμαθαν στὸ μάθημα, καὶ νὰ αἰτιολογήσουν τὴν ὀρθογραφίαν τοὺς· π.χ. δί-
νεται ἡ ἄσκηση :

Νὰ βρῇτε ἀπὸ τὸ Ἀναγνωστικὸ σας 5 λέξεις, ποὺ γράφον-
ται μὲ (ια), πέντε μὲ (εια), καὶ πέντε μὲ (οια) καὶ νὰ τὶς αἰ-
τιολογήσετε.

Ὁ μαθητὴς γράφει :

I	Ἑργασία ἀδικία ἱστορία κτλ.	Γράφονται μὲ (ι), γιατί τονίζονται στήν παρα- λήγουσα
II	ἀλήθεια εὐγένεια πορεία εὐθεΐα	Γράφονται μὲ (ει) τὰ δύο πρώτα, γιατί εἶναι προπαροξύτονα, τὸ τρίτο γιατί παράγεται ἀπὸ οῖμα πὸν λήγει εἰς (εω), καὶ τὸ τελευταῖο ὡς θηλυκὸ τριτοκλίτου φωνηεντ. ἐπιθέτου.
III	ὁμόνοια Εὐβοία παλίνορροια κτλ.	Γράφονται μὲ (οι) ὡς σύνθετα, τῶν ὁποίων τὸ β' συνθετικὸν λήγει σὲ (ους).

60. Τελειώνοντας τὴν ἀνάλυση τῶν βοηθητικῶν βιβλίων τῆς

ένότητος τῆς Γλωσσολογίας, πού ἀρχίσαμε ἀπ' τὴν παράγραφο 55, ἐρχόμαστε τώρα νὰ κάνουμε μιὰ σχετικὴ παρατήρησι. Μπορεῖ, καὶ ἴσως εἶναι προτιμότερο, οἱ γραμματικές, οἱ συντακτικές, οἱ ὀρθογραφικὲς καὶ οἱ τῆς γλωσσομαθείας ἀσκήσεις, ἀντὶ νὰ περιλαμβάνονται στὰ ἀντίστοιχα εἰδικὰ βοηθητικὰ βιβλία, νὰ συγκεντρωθοῦν σὲ ἓνα μονάχα **Βιβλίο Ἀσκήσεων τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσης**.

Καὶ ἀκόμη μπορεῖ, μιὰ καὶ θὰ ἔχουμε ὅλες τὶς ἀσκήσεις μαζεμένες σ' ἓνα βιβλίο, νὰ καθιερώσουμε μιὰ ὥρα τὸ δεκαπενθήμερο ἢ τὸ μῆνα, ἀνάλογα μὲ τὴν αὔξησι τῶν ὥρῶν διδασκαλίας, πού πιθανόν νὰ γίνῃ στὸ μέλλον, γιὰ νὰ γίνωνται ἀσκήσεις ὅλων τῶν παραπάνω εἰδῶν κατὰ τέτοιο τρόπο, πού νὰ συντελεσθῇ καλύτερα ἡ σύνδεσι κι ὁ συνειρμὸς τῆς ἀλληλοεξαρτήσεώς τους.

στ. ΤΑ ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ

1. Ἡ Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας

61. Μὲ τὴ δευτέρη ἐνότητα τοῦ **Κειμένου** τῆ « **Νεοελληνικῆς Φιλολογίας** » ἀσχοληθήκαμε σκόρπια στὶς παραγράφους 36, 46, 49 καὶ 54, ὡς καὶ στὴν Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησι τῆς « **εἰσαγωγῆς** ». Στὴν § 36 ἀναφέραμε, πῶς ἡ δευτέρη ἐπιδίωξι τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος τῶν « **Νέων Ἑλληνικῶν** » δὲν πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ μόνο στὴν αἰσθητικὴ λογοτεχνικὴ ἀπόλαυσι, ἀλλὰ γενικώτερα στὴ διείσδυσι τοῦ μαθητοῦ στὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, στὴν *Traditio* τῆς κοινότητος, πού ζῇ. Ὁ ψευδολογοτεχνισμὸς καὶ ἡ ψευδοωραιολογία δὲν ἔχουν τὴ θέση τους στὸ παιδαγωγικὸ μορφωτικὸ ἀγαθόν.

Στὶς § 46 καὶ 49 ἀναπτύξαμε τὴ διδακτέα ὕλη, πού θὰ πρέπει νὰ περιέχεται στὰ « **Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα** »· ἀπ' τὴν ἀνάλυσι αὕτῃ γίνεται φανερό, πῶς ἡ ὅλη προσφερομένη ὕλη δὲν ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὴ λογοτεχνία, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐπιστήμη, στὴ λαογραφία, στὴν τέχνη καὶ στὴν τεχνικὴ· μὲ ἄλλα λόγια στὴ Νεοελληνικὴ Φιλολογία καὶ στὴ Νεοελληνικὴ Τέχνη.

Τέλος στὴν § 54, στὴν ἀνάπτυξι τοῦ δευτέρου βασικοῦ βιβλίου,

τονίσαμε πώς, ἐκτὸς ἀπ' τὸ καθαρὸ λογοτεχνικὸ σκοπὸ ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἐκπληρῶνῃ τὸ βιβλίον αὐτὸ, θὰ πρέπει ἀκόμη νὰ παρακινή τοὺς μαθητὰς στὴν κατανόησιν καὶ στὴν κατάκτησιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας.

Ἡ διδασκαλία τῆς «**Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**» περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς βοηθητικὰ βιβλία: τὴν «**Ἱστορίαν τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**», τὴν «**Νεοελληνικὴ Μετρικὴ**», τὴν «**Αἰσθητικὴν τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου**» καὶ τὴν «**Νεοελληνικὴν Κριτικὴν**».

62. Ἱστορίαι τῆς «**Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας**» ἔχουν ἐκδοθῇ ἀρκετές, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχουν τὴν πρέπουσα ἐπιστημονικὴ ἐμβρίθεια, πληρότητα καὶ ἀκρίβεια, ὅπως οἱ ξένες Γραμματολογίαι τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γραμματείας· καὶ τοῦτο γιατί δὲν ὑπάρχουν ἀρτίαι ἐπιστημονικὲς μελέται γιὰ τοὺς νεοέλληνας συγγραφεῖς καὶ ποιητὰς παρὰ ἐλάχιστα, ἀναφερόμενες μόνο στὴν **δημώδη μεσαιωνικὴ λογοτεχνία** καὶ στὴν **Κρητικὴ ποίησιν**, (τέτοιαι εἶναι τοῦ *Legrand*, τοῦ *Hesseling*, τοῦ *Pernot*, τοῦ **Ξανθουδίδου** κ.ἄ.)· μὰ καὶ γιατί οἱ ἀσχολούμενοι γενικὰ μὲ τὴν «**Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν**» στρέφονται κυρίως στὴν **λογοτεχνικὴν κριτικὴν** καὶ ὄχι στὴν **μεθοδικὴν φιλολογικὴν καὶ κριτικὴν ἐρμηνείαν**.

Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ κ. **Γ. Ζώρας** ἀναφέρει στὶς παραδόσεις του τὰ ἐξῆς: «Ἐλλείπει μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἡ συστηματικὴ ἔρευνα καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκδοσις τῶν κειμένων, ἔλλείπει ἡ καθολικὴ καὶ γενικὴ ἀντίληψις περὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ἔλλείπει τέλος ἡ ἐπὶ ἐξηκριβωμένων βάσεων ἀνάλυσις καὶ μελέτη τῶν πολυπλόκων καὶ διαφόρων ζητημάτων τῶν σχέσεων, ἐπιδράσεων, πηγῶν κ.τ.λ. τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν ἔργων»¹.

Μὲ τὰ προβλήματα καὶ τίς ἐκδόσεις τῆς «**Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**» ἀσχολήθηκαν οἱ: *Fauriel*, *Legrand*, *Deville*, *Hesseling*, *Pernot*, *Krumbacher*², **Σάθας**, **Ξανθουδίδης**, **Πολίτης**³, **Τωμα-**

1. Γ. Ζώρας, *ἐνθ' ἀν. σ. 27*.

2. *Krumbacher Karl*, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας* (μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου), τ. 1-3, Ἀθήναι 1897-1900.

3. Ν. Πολίτης, *Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγῳδία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ*, ἐκδ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1932.

δάκης¹ κ. ἄ. Σπουδαιότατο ἐπίσης ἔργο εἶναι ἡ «Βασικὴ Βιβλιοθήκη» 48 τόμοι, ποὺ περιλαμβάνονται ἀξιολογώτα-
τες ἐπιστημονικὲς ἐργασίες ἀναφερόμενες σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς
«Νεοελληνικῆς Φιλολογίας».

α) Οἱ σημαντικώτερες ἱστορίες τῆς «Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας»
εἶναι οἱ ἑξῆς :

- 1) **Κων)νου Σάθα**, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, ἐν Ἀθήναις 1868.
- 2) **Hesseling - Pernot**, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας,
1924 (στὰ ὀλλανδικὰ καὶ γαλλικὰ).
- 3) **Ἡλία Βουτιερίδης**, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας,
τόμοι 2, ἐν Ἀθήναις 1925 - 1927.
- 4) **Ἡλία Βουτιερίδης**, Ἡ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία, ἐν Ἀθήναις 1930.
- 5) **Ἡλία Βουτιερίδης**, Σύντομη Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογο-
τεχνίας, Ἀθῆναι 1933 - 1934.
- 6) **Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου**, Στοιχεῖα Ἱστορίας τῆς Νεοελληνι-
κῆς Λογοτεχνίας, ἔκδ. Β', Ἀθῆναι 1938.
- 7) **Ἀδαμ. Παπαδήμα**, Ἡ Πορεία μιᾶς Γενιᾶς, Ἀθῆναι 1944.
- 8) **Ἀδαμ. Παπαδήμα**, Νέα Ἑλληνικὴ Γραμματολογία, Ἀθῆναι
1948.
- 9) **Ἀρίστου Καμπάνη**, Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας,
ἔκδ. Ε', Ἀθῆναι 1948.
- 10) **Κων)νου Δημαρᾶ**, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας,
Ἀθῆναι, τόμ. Α' 1948, τόμ. Β' 1949.
- 11) **Γ. Καλαματιανοῦ**, Σύντομη Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογο-
τεχνίας, ἔκδ. Γ', Ἀθῆναι 1954, καὶ
- 12) **Παν. Ἀραβαντινοῦ**, Βιογραφικὴ Συλλογὴ Λογίων τῆς Τουρ-
κοκρατίας (ἐπιμέλεια Κ.Θ. Δημαρᾶ), Ἰωάννινα 1960.

β) Ἡ «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας»² σύμφωνα
μὲ τὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα διδάσκεται στὴν πέμπτη καὶ ἕκτη

1. Ν. Τωμαδάκης, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν φιλολογίαν, Ἀ-
θῆναι 1952.

2. Ἐκτὸς ἀπ' τὴς παραπάνω ὁλοκληρωμένους ἐργασίες ἔχουμε καὶ τὴς ἑξῆς
ἐπιμεριστικώτερες :

Π. Παμίσσον (Περ. Στασινοπούλου), Εἰσαγωγὴ στὴ Νεοελληνικὴ
Λογοτεχνία, Θεσσαλονίκη 1938.

Λίνου Πολίτου, Θέματα τῆς Λογοτεχνίας μας, Ἀθῆναι 1947.

τάξη του Γυμνασίου. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐμποδίζει νὰ δίνεται στὴν τρίτη γυμνασιακὴ τάξη (ἢ καὶ ἐνωρίτερα ἀκόμη) μιὰ σύντομη ἱστορικὴ περίληψη τῶν βασικῶν ἐξελικτικῶν περιόδων καὶ σχολῶν τῆς «**Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**» μαζί με τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικά, τὰ ἀξιολογώτερα εἶδη καὶ τοὺς σημαντικώτερους ἀντιπροσώπους αὐτῶν. Ἔτσι ὁ μαθητὴς ἔχοντας τὸ σκελετὸ τῆς ἱστορικῆς ὑφῆς τοῦ νεοελληνικοῦ μας λόγου θὰ κατανοῇ καλύτερα καὶ θὰ εἰσδύῃ εὐκολώτερα στὸ πνεῦμα τῶν συγγραφέων, ποιητῶν, λαογράφων καὶ ἐπιστημόνων, ποὺ διδάσκεται. Θὰ μπορούσε μάλιστα νὰ γραφῇ ὡς βοήθημα γιὰ τὴν πρώτη γυμνασιακὴ βαθμίδα μιὰ «**Σύντομη Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**» με βάση τὰ ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω¹.

Γιὰ τὶς μεγαλύτερες ἐπίσης τάξεις τοῦ Γυμνασίου δὲν ἀρκεῖ ἡ διδασκαλία τῆς «**Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας**», ὅπως ὀρίζει τὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα, ἀλλὰ ἡ διδασκαλία τῆς «**Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**», γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε στὸ β' τεῦχος. Ἐνὰ τέτοιο ἀξιολογώτατο βιβλίο εἶναι τὸ παραπάνω ἀναφερόμενο τοῦ **Κ. Σάθα** ἢ «**Νεοελληνικὴ Φιλολογία**», ποὺ φτάνει ὡς τὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, γύρω στὰ 1850.

2. Ἡ Νεοελληνικὴ Μετρικὴ

63. Νεοελληνικὲς μετρικὲς ὡς αὐτοτελὴ βιβλία ἔχουμε ἐλάχιστα², ἀν καὶ πολλοὶ ἀσχολήθηκαν μετὰ τὰ μετρικὰ συστήματα τῆς νεώτερης ποιήσεως σὲ διάφορες μελέτες, ἄρθρα καὶ κριτικές. Πρῶτος ἀπ' τοὺς νεωτέρους μελετητὰς ἔθεσε τὸ ζήτημα ὁ **Ἡλίας Βουτιεριδης** τὸ 1929 μετὰ τὴν ἐκδοσὴ τῆς «**Νεοελληνικῆς Στιχουργικῆς**» του. Ἀκολούθησαν οἱ σχετικὲς μελέτες: «**Ἡ βάση τῆς νεοελληνικῆς μας στιχουργίας**» τοῦ **Λίνου Πολίτου** (Περιοδικὸν «**Ἑλληνικὰ Γράμματα**» ἔτος 4ον τόμ. Ε' σελ. 225 κ.ἐξ. 1929), «**Ἡ συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς Νεοε-**

1. Βλ. καὶ § 108

2. Παλαιότερες συστηματικὲς νεοελληνικὲς μετρικὲς εἶχαν ἐκδόσει οἱ Ἀθαν. Χριστόπουλος (1891), Μεγδάνος (1819), Λασκαράτος (1865) καὶ Ἀποστολόπουλος (1891).

ληνικῆς Μετρικῆς» τοῦ Γ. Σπαταλά, «Γύρω ἀπὸ τὴ νεοελληνικὴ στιχουργία» τοῦ Ἀλ. Σαρρῆ κ.ά. Ἐπίσης μὲ γενικώτερες ἐργασίες, στὶς ὁποῖες γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὴ νεοελληνικὴ μετρικὴ, καταπιάστηκαν οἱ Σεμιτέλος, Ραγκαβῆς, L. Roussel, Θ. Σταῦρος, Δ. Ζακυθνός, Γ. Σουμελίδης κ.ά.

Οἱ σπουδαιότερες ἀπ' τὶς τελευταῖες νεοελληνικὲς μετρικὲς εἶναι:

1. Ἡλία Βουτιερίδη, Νεοελληνικὴ Στιχουργικὴ, Ἀθῆναι 1929.
2. Γ. Σουμελίδου, Στοιχειώδη μαθήματα στιχουργικῆς τῶν νεοελληνικῶν ποιημάτων, Ἀθῆναι 1929.
3. Θρασ. Σταῦρου, Νεοελληνικὴ Μετρικὴ, Ἀθῆναι 1930.
4. Ἰ. Σαραλῆ, Νεοελληνικὴ Μετρικὴ, Ἀθῆναι 1939, β' ἐκδ. 1953.
5. Γερασ. Σπαταλά¹, Νεοελληνικὴ Μετρικὴ, Ἀθῆναι 1947, καὶ
6. Ν. Χιονίδη, Στιχουργικὴ, Λευκωσία 1955.

α) Ἡ νεοελληνικὴ μετρικὴ² στηρίζεται στὴν ὁμοιόμορφη ἐναλλαγὴ ὠρισμένου ἀριθμοῦ τονιζομένων καὶ ἀτόνων συλλαβῶν, δηλαδὴ στὸ καλούμενο τονικὸ σύστημα. Τελευταῖα γεννήθηκε θέμα κατὰ πόσον τὸ σύστημα αὐτὸ προῆλθε ἀπ' τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀρχαίας προσωδίας ἢ ἀπὸ ἄλλες ντόπιες ἢ ξένες ἐπιδράσεις. Τὸ γεγονός πάντως εἶναι, ὅτι ἡ ἐξίσωση τῶν μακρῶν καὶ βραχειῶν συλλαβῶν, δηλαδὴ ἡ ἀπώλεια τῆς προσωδίας, εἶχε συντελεσθῇ τὸν Β' μ.Χ. αἰῶνα, καὶ ὅτι ἀπὸ τότε ὡς βάση τῆς στιχουργικῆς ἀρχίζει νὰ λαμβάνεται κυρίως ὁ τόνος· ἡ ἐκκλησιαστικὴ π.χ. ποίηση ἀποδείχθηκε, πῶς δὲν εἶναι ἓνας ιδιόμορφος πεζὸς λόγος, ὅπως ἐπιστεύετο, ἀλλὰ μελωδικὴ ἔμμετρη ποίηση τονικοῦ συστήματος.

Παράλληλα μὲ τὸ τονικὸ σύστημα, ἂν καὶ ἡ χρονικὴ ἀνισότης τῶν φωνηέντων εἶχε ἐκλείψει πρὸ πολλοῦ, ἡ Λογία Βυζαντινὴ ποίηση χρησιμοποιοῦσε τυπικὰ τὰ νεκρὰ προσωδιακὰ μέτρα: τὸ δακτυλικὸ ἐξάμετρο, τὸ ἐλεγειακὸ δίμετρο, τὰ ἀνακρεόντεια δίμετρα καὶ τρίμετρα καὶ ἰδίως τὸ ἱαμβικὸ τρίμετρο· ὁ τελευταῖος μάλιστα δὲν στερεῖται κατὰ ἓνα τρόπο ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ τονικοῦ συστήματος.

β) Τὸν Ι' ὅμως αἰῶνα ἡ ποίηση κυριαρχεῖται πιά ἀπ' τὸ τονικὸ σύστημα, δηλαδὴ ἀπ' τοὺς (περιφρονητικὰ ἀποκαλουμένους) πο-

1. Τοῦ ἰδίου, Ἡ τονικὴ στιχουργία συνέχεια τῆς προσωδιακῆς, Ἀθήνα 1947.

2. Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἑγκυκλοπαίδεια, τόμ. ΙΖ', σ. 101 κ.ἐξ.

λιττικούς στίχους και κυρίως απ' τον δεκαπεντασύλλαβο, που κατακτάει σχεδόν ολόκληρη την Ἀκριτική, την Κρητική και τη Δημοτική ποίηση, αλλά και τη Λογία. Μέχρι τον ΙΗ' αιώνα ο δεκαπεντασύλλαβος βασιλεύει στη Νεοελληνική Στιχουργία· μετά οι Φαναριώτες και η Ἑπτανησιακή Σχολή εισάγουν γαλλικά και ιταλικά κυρίως μετρικά συστήματα, στα όποια προσαρμόζουν στη νεοελληνική φόρμα.

γ) Τα νεοελληνικά μέτρα αποτελούνται συμβατικά από πόδες ακολουθώντας το αρχαίο προσωδιακό σύστημα· οι βασικοί πόδες είναι πέντε :

- | | | |
|-----------------------------|--|-------------|
| 1) Ὁ ἰαμβικός (υ -) | | δισύλλαβοι |
| 2) ὁ τροχαῖος (- υ) | | |
| 3) ὁ ἀνάπαιστος (υ υ -) | | τρισύλλαβοι |
| 4) ὁ δάκτυλος (- υ υ) | | |
| καὶ 5) ὁ ἀμφίβραχος (υ - υ) | | |

Κάθε στίχος ἀνάλογα μετὰ τὸ εἶδος τῶν ποδῶν καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν συλλαβῶν παίρνει καὶ τὴν ὀνομασία του. π.χ. ἰαμβικός ὀκτασύλλαβος, τροχαῖος ἑνδεκάσύλλαβος κ.τ.λ. Ἐπίσης ἀνάλογα μετὰ τὸν τόνο τῆς τελευταίας λέξεως καλεῖται ὁ στίχος ὀξύτονος, παροξύτονος ἢ προπαροξύτονος. Ἐξεταζόμενα τὰ ποιήματα απ' τὴν πλευρὰ τῆς ὅλης τους ἐξωτερικῆς μορφῆς μετὰ βάση τὴν ὁμοιοκαταληξία (ρίμα) παρουσιάζονται ὡς δίστιχα, τρίστιχα, τετράστιχα κ.τ.λ.. συνθέστερες μορφές εἶναι τὰ δίστιχα, τὰ τετράστιχα, τὰ ὀκτάστιχα καὶ τὰ δεκατετράστιχα (σονέττα)· οἱ μορφές αὐτὲς καλοῦνται στροφές. Ἄλλο εἶδος στιχουργικῆς νοοτροπίας εἶναι ὁ καλούμενος ἐλεύθερος στίχος· περισσότερα ὅμως θὰ ἀναφέρουμε σὲ ἄλλη μας ἐργασία (βλ. καὶ § 127).

δ) Ἡ διδασκαλία τῆς «**Νεοελληνικῆς Μετρικῆς**» ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πρώτη τάξη τοῦ Γυμνασίου καὶ ὀλοκληρῶνεται στὴν τρίτη. Παράξενο πρᾶγμα ὅμως! Ἀπ' ὅ,τι γνωρίζω, ἐλαχίστη σημασία δίνεται απ' τοὺς καθηγητὰς στὸ ζήτημα αὐτό, ἂν καὶ ρητὰ ἀναφέ-

1. Τὸ σχῆμα (υ) σημαίνει ἄτονη συλλαβή, τὸ σχῆμα (-) φανερώνει το-
νισμένη συλλαβή.

ρεται στο **Ἀναλυτικό Πρόγραμμα**. Ἀντιγράφουμε κατὰ λέξη τὶς σχετικὲς παραγράφους 1:

1) Γιά τὴν πρώτη τάξη: «Στοιχεῖα μετρικῆς, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἀναγινωσκομένων ποιημάτων. Ρυθμὸς καὶ εἶδη αὐτοῦ. Μέτρα. δισύλλαβα καὶ μέτρα τρισύλλαβα. Ὁ δεκαπεντασύλλαβος καὶ τὰ ἄλλα εἶδη τῶν ἱαμβικῶν στίχων καὶ οἱ τροχαϊκοὶ στίχοι. Ἡ σύνθεσις τῶν στίχων. Στίχοι καὶ στροφή. Ἡ ὁμοιοκαταληξία. Ἡ πλήρης ὁμοιοκαταληξία, καὶ ἡ συνήχησις. Ἡ σύνθεσις τῶν ποιημάτων (κατὰ στίχον, δίστιχον, κατὰ στροφάς)».

2) Γιά τὴν δευτέραν τάξη: «Μετρικὴ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀναγινωσκομένων ποιημάτων. Ἐπανάληψις, συμπλήρωσις καὶ ἐμπέδωσις τῶν ἐν τῇ Α' τάξει εὐρεθέντων ἐπὶ ἱαμβικῶν καὶ τροχαϊκῶν μέτρων. Τὰ περὶ τομῆς, συνιζήσεως καὶ χασμωδίας».

3) Γιά τὴν τρίτη τάξη: «Μετρικὴ. Οἱ συνθετέτεροι τῶν ἱαμβικῶν στίχων (ὁ ἑνδεκασύλλαβος καὶ δωδεκασύλλαβος) καὶ ὁ τροχαϊκὸς ὀκτασύλλαβος. Σύγκρισις ἱαμβικοῦ καὶ τροχαϊκοῦ ρυθμοῦ. Οἱ στίχοι τοῦ τρισυλλάβου ρυθμοῦ (δακτυλικοὶ ἀμφιβραχικοὶ, ἀναπαιστικοὶ). Στίχοι μικτοί, στίχοι ἐλεύθεροι».

ε) Ἡ διδασκαλία τῆς «**Νεοελληνικῆς Μετρικῆς**» πρέπει νὰ συνοδεύεται καὶ μὲ ἀνάλογες ἀσκήσεις. Οἱ ἀσκήσεις αὐτὲς μπορεῖ νὰ ἔχουν τὶς ἑξῆς μορφές:

1) Δίνονται ὁλόκληροι στίχοι διαφόρων ποιημάτων μὲ τὸ ἴδιον μετρικὸν σύστημα τονισμένοι καὶ ἡ ἐντολή: «νὰ βρεθοῦν οἱ πόδες τῶν στίχων καὶ νὰ χαρακτηρισθοῦν μετρικὰ»· π.χ. δίνεται ἡ ἀσκηση:

Διαιρέσατε σὲ πόδες τοὺς στίχους καὶ χαρακτηρίσατε αὐτούς :

I. «ὅποιος πεθάνῃ σήμερα, χίλιες φορὲς πεθαίνει»

(Δ. Σολωμός)

II. «Γενιά, ποὺ χρόνους καὶ καιροὺς εἶχες πιστὰ συντρόφια»

(Ἰω. Πολέμης)

III. «Μὲ στήνον λυγερὲς καὶ παλληγκάρια»

(Γ. Στρατήγης)

1. Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα τῆς Μέσης Παιδείας τοῦ 1935 σ. 18, 19 καὶ 20.

Ὁ μαθητὴς θὰ γράψῃ : ¹

I. ὁ ποιος / πεθά/νῃ σή/μερά, || χίλιες / φορὲς / πεθαί/νει
v — / v — / v — || v — / v — / v — / v
ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος, παροξύτονος (Πολιτικός).

II. Γενιά, / πὸν χρο/νους καὶ / καιροὺς || εἶχες / πιστὰ / συντρο/φία (Πολιτικός).
v — / v — / v — || v — || v — / v — / v — /

III. Μὲ στή/νον λν/γερε/ς καὶ παλ/ληκά/ρια
v — / v — / v — / v — / v — / v
ιαμβικός ἐνδεκασύλλαβος, καταληκτικός, παροξύτονος.

2) Δίνονται στίχοι διαφόρων ποιημάτων μὲ διάφορο μετρικὸ σύστημα τονισμένοι καὶ ἡ ἐντολή: «νὰ βρεθοῦν οἱ πόδες τῶν στίχων καὶ νὰ χαρακτηρισθοῦν μετρικὰ». π.χ. δίνεται ἡ ἄσκηση:

Διαιρέσατε σὲ πόδες τοὺς στίχους καὶ χαρακτηρίσατε αὐτούς :

I. «Ψυχαροῦδες πετοῦν

μία τὴν ἄλλῃ ζητοῦν»

(Α. Μαβίλης)

II. «ξέπνα δροσιὰ τῆς αὐγῆς καὶ φεγγάρι»

(Κ. Παλαμῆς)

III. «Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμανρη ράχη»

(Δ. Σολωμός)

IV. «Μιὰ τοῦ κλέφτη, δὴ τοῦ κλέφτη,

τρεῖς καὶ τὴν κακὴν τοῦ μέρα»

(Παροιμία)

Ὁ μαθητὴς θὰ γράψῃ :

I. Ψυχαροῦ/δες πετοῦν

v v — / v v —

μιὰ τὴν ἄλ/λῃ ζητοῦν

v v — / v v —

ἀναπαιστικός, δίμετρος, ὀξύτονος, ἐξασύλλαβος.

II. ξέπνα δρο/σιὰ τῆς αὐ/γῆς καὶ φεγ/γάρι

— v v | — v v | — v v | — v

δακτυλικὸς τετράμετρος, παροξύτονος, ἐνδεκασύλλαβος.

1. Ὁ χαρακτηρισμὸς γίνεται μὲ βάση τοὺς ἀπλοὺς πόδες.

III. Στῶν Ψαῶν / τὴν ὀλό/μανρη ρά/χη,

v v — / v v — / v v — / v

ἀναπαιστικὸς τριμέτρος, παροξύτονος, δεκασύλλαβος.

IV. Μιά του / κλέφτη, / δυό του / κλέφτη, ||

— v / — v / — v / — v

τρεις καὶ / τὴν κα / κή του / μέρα.

— v / — v / — v / — v

τροχαϊκὸς τετράμετρος, παροξύτονος, ὀκτασύλλαβος (Δίστιχο).

3). Δίνονται διάφορες λέξεις καὶ ζητεῖται νὰ βρεθοῦν ἄλλες, ποὺ νὰ ὁμοιοκαταληκτοῦν.

4) Δίνονται ὀλόκληρες στροφές ἢ ποιήματα νὰ χαρακτηρισθοῦν μετρικὰ ἀπ' ὅλες τὶς ἀπόψεις: πόδες, συλλαβές, τόνος, ρυθμός, ὁμοιοκαταληξία, στροφές κ.τ.λ.

5) Δίνεται ἡ ἐντολὴ νὰ μετατρέψουν ἓνα πεζὸ σὲ ποίημα· καί,

6) Δίνεται ἡ ἐντολὴ νὰ δημιουργήσουν μόνοι τους οἱ μαθηταὶ ποιήματα σὲ ὅποιο μετρικὸ σύστημα θέλουν, ἢ καθορίζεται ἐκ τῶν προτέρων τὸ μέτρο, ὁ ρυθμός καὶ ἡ σύστασή τους.

Σύμφωνα μὲ τὸ **Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα** καὶ τὶς ὑποδείξεις, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, πρέπει νὰ γραφῇ καὶ γιὰ τὴ σχολικὴ **«Νεοελληνικὴ Μετρικὴ»** ἓνα βοηθητικὸ βιβλίο μὲ ἄφθονες φυσικὰ σχετικὲς ἀσκήσεις.

3. Ἡ Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου

64. Ἡ **Αἰσθητικὴ ἢ Καλλολογία ἢ Φιλοσοφία τοῦ καλοῦ καὶ τῆς τέχνης** εἶναι μία ἀξιολογικὴ ἐπιστήμη, ποὺ ἐρευνᾷ καὶ ἐξετάζει τὴν ὑφὴ καὶ τὴν οὐσία τοῦ καλοῦ, τοῦ ωραίου, τῆς ὁμορφιάς. Τὸ καλὸ ἀναφέρεται σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης καλλιτεχνικῆς δραστηριότητος καὶ προσφέρεται γιὰ ὅσους μποροῦν νὰ τὸ ἀπολαύσουν¹ ἄφθονο ἀπ' τὴ φύση καὶ σὲ ἄπειρες μορφές.

I. «Αἰσθητικὴ εἶναι μιὰ ἰδιαίτερη σχέση τῆς ψυχῆς μας πρὸς τὸν κόσμον. Μιὰ ἰδιότυπη στάση, ποὺ παίρνει τὸ ἐγὼ μας ἀπέναντι στὰ ἀντιζέμενα. Ἡ κίνησις τοῦ πνεύματος μας πρὸς τὴ διεύθυνση μιᾶς ὁρισμένης ἀξίας τῶν πραγμά-

Ἡ ὁμορφιά φαντάζει σ' ἓνα βελούδινο λουλούδι, μὰ καὶ στὸ ἀγριολούλουδο τοῦ λόγγου· σ' ἓνα μικρό, λεπτὸ ζωάκι, μὰ καὶ στὴν ὠργισμένη λέαινα τοῦ δάσους· στὶς δροσοσταλίδες μιᾶς μαγιάτικης αὐγῆς, μὰ καὶ στὴν ἀνταριασμένη ἀπ' τ' ἀφρισμένα κύματα θάλασσα· στὸ λαστιχένιο κι εὐπλαστο ἀνθρώπινο σῶμα, μὰ καὶ στὴν ψυχὴ τοῦ τερατόμορφου Κουασιμόδου.

Ἡ ὁμορφιά δὲν ἀπολαμβάνεται μόνο ὁπτικά, ἀλλὰ καὶ ἀκουστικά, ἀπτικά, γευστικά κι ὀσφρητικά: τὸ κελάρισμα τῆς πηγῆς, τὸ ἀντάριασμα τοῦ ἀγέρα, ὁ παφλασμός τῶν κυμάτων, ἡ ἀφή τοῦ βελούδου, τὸ χάιδι τοῦ ἀγαπημένου προσώπου, ἡ θαλπωρὴ τοῦ τζακιοῦ, ἡ γεύση κάποιου χυμοῦ, ἡ ἡδονὴ τῆς δροσιᾶς τοῦ νεροῦ, τὸ ἄρωμα τῶν ἀνθέων, τὸ μυρωμένο δάσος... σκορποῦν ὁλόγυρα τὴν ὁμορφιά.

Ἐξ ἄλλου ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ Γλυπτικὴ, ἡ Ζωγραφικὴ, ἡ Ἀγγειοπλαστικὴ, ἡ Ξυλουργικὴ, ἡ Μουσικὴ, ἡ Ποίηση, ἡ Λογοτεχνία, τὸ Θέατρο, ὡς καὶ κάθε ἄλλη καλὴ Τέχνη ἐπιζητοῦν κι ἐπιδιώκουν τὴν ἐκφράση τοῦ καλοῦ, τοῦ ὠραίου, ποὺ ἡ πραγμάτωσή του συντελεῖται μὲ τὸ ἀποκρυσταλλωμένο ἔργο τοῦ καλλιτέχνου, ποὺ τὸ ὑλοποιεῖ ¹.

Ἡ αἰσθητικὴ αὐτὴ ἀντικειμενικὴ ἐποπτεία τῆς ὁμορφιάς τῆς φύσεως ἢ τοῦ καλλιτεχνικοῦ δημιουργήματος θέτει σὲ κίνηση καὶ λειτουργία ὅλες τὶς ψυχικὲς δυνάμεις τῆς καλλιτεχνικῆς συνειδήσεώς μας, τὴν ιδιότυπη ἐκείνη συγκίνηση, ποὺ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπόλαυση τοῦ ὠραίου, τῆς ὁμορφιάς καὶ τοῦ καλοῦ².

Ὁ Θ. Βορέας δίνοντας τὸν ὅρισμό τῆς Φιλοσοφίας τοῦ καλοῦ καὶ τῆς τέχνης λέγει: «Ἡ Αἰσθητικὴ ὑπόθεσιν ἔχει τὸ καλὸν καὶ τὴν τέχνην. Εἰδικώτερον ἐξετάζει ἡ ἐπιστήμη

των. Ἡ σχέση αὐτὴ εἶναι πολὺ λεπτὴ καὶ εὐκόλα καταστρέφεται μὲ τὴν ψυχικὴ μας μετατόπιση μὲ τὴν ἐσωτερικὴ μας κίνηση πρὸς τὴ διεύθυνση τῶν ἄλλων ἀξιών. Γιὰ νὰ πάρει τὸ ἐγὼ μας στάσην αἰσθητικὴ ἀπέναντι σ' ἓνα ἀντικείμενο, πρέπει νὰ μὴ μὴν νὰ κρατηθῶμε σὲ κάποια ἀπόσταση καὶ νὰ τὸ νητάξωμε μὲ ἄλλα μέτρα, νὰ τὸ ἀκούσωμε μὲ ἄλλο «ὄργανο». Ε. Παπανούτσου, Αἰσθητική, Ἀθήνα 1948, σ. 12.

1. Ε. Παπανούτσου, ἔνθ' ἂν. σ. 41.

2. Θ. Μονστοξύδης, Ἀντικειμενικὴ Αἰσθητική, Ἀθήναι 1954 σ. 21 κ.εξ.

αὕτη τὰ κατὰ τὴν καλαισθητικὴν συνείδησιν, τὴν φύσιν τοῦ καλοῦ, τὴν καλαισθητικὴν ἀπόλαυσιν καὶ κρίσιν καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν»¹· τὴν θεωρεῖ ἀκόμη καὶ ὡς «κανονικὴν ἐπιστήμην», γιατί ὀρίζει αἰσθητικούς νόμους καὶ κανόνες, πού ἰσχύουν στὸ καλαισθητικὸ ἰδεῶδες καὶ εἰδικώτερα στὸν καλλιτεχνικὸ κόσμον.

α) Ὁ ἄνθρωπος, ὡς καὶ κάθε κοινότητα, κάθε λαός, πολὺ περισσότερο ὅμως ὁ **καλλιτέχνης**, ἀνάλογα μὲ τὴν καλαισθητικὴ του φαντασία καὶ τὰ καλλιτεχνικά του συναίσθηματὰ ἐκφράζει τὴν ἔννοια τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ὁμορφιάς μὲ τέσσερα κυρίως μέσα:

1) μὲ τὶς ἐκφραστικὰς κινήσεις (μίμηση, χορός, ποντομίμα, ἡθοποιία κ.τ.λ.).

2) μὲ τὰ σχήματα (ἀρχιτεκτονική, γλυπτική, ζωγραφική, ξυλουργική, μικρογραφία, κ.τ.λ.).

3) μὲ τοὺς ἤχους (μουσική, τραγούδι κ.τ.λ.).

καὶ 4) μὲ τὴ γλώσσα (ποίησις, λογοτεχνία, κ.τ.λ.).

Ἐμεῖς ἐξετάζουμε ἐδῶ τὴν **Αἰσθητικὴ** ὅχι βέβαια στὴν ὁλότητά της, σ' ὅλο τὸ πλάτος τοῦ περιεχομένου της, ἀλλὰ ἀπ' τὴ πλευρὰ μόνο τοῦ μέσου τῆς γλώσσας· μᾶς ἐνδιαφέρει δηλαδὴ στὴν προκειμένη περίπτωσις ἡ «**Αἰσθητικὴ τοῦ Λόγου**»: ἡ ποίησις, ἡ λογοτεχνία, κι ὅ,τι ἄλλο ἔχει σχέση μὲ τὸ μάθημα τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», πού πραγματώνεται μὲ τὸ λόγο, μὲ τὴ γλώσσα. Θὰ σκιαγραφήσουμε ἀπὸ καλολογικὴ πλευρὰ τὴν ἔκφρασι τοῦ καλοῦ, τοῦ ωραίου, τῆς ὁμορφιάς, πού ὑλοποιεῖται ἀπ' τὸν **καλλιτέχνη τοῦ λόγου**: τὸν ποιητὴ, τὸν λογοτέχνη, τὸν λογογράφον, τὸν ἐπιστήμονα.

β) Πρὶν ὅμως προχωρήσουμε στὴ σκιαγράφηση τοῦ περιεχομένου τῆς «**Αἰσθητικῆς τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου**», ὅς μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ τολμήσουμε μιὰ παρατήρησις γιὰ τὸν ὅρον, τὸν τίτλον πού συνήθως δίνεται σ' αὐτοῦ τοῦ εἵδους τὰ βιβλία. Οἱ τίτλοι π.χ. «**Νεοελληνικὴ Καλολογία**», «**Ἡ τέχνη τοῦ γράφειν**», «**Ἡ Τέχνη τοῦ γράφειν καὶ κρίνειν**» κ.τ.λ. νομίζω, πῶς ἄλλοι ἀπ' αὐτοὺς εἶναι εὐρύτεροι κι ἄλλοι στενότεροι τοῦ δέοντος. Ὁ ὅρος «**Καλολογία**» ἀναφέρεται γενικὰ σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ καλοῦ καὶ τῆς τέχνης,

1. *Νεώτερον Ἑγγυλοπαιδικὸν λεξικὸν «Ἑλλίου»*, τ. 2ος, σ. 12.

κι ὄχι μόνο στὴν αἰσθητικὴ τοῦ λόγου, ὅπως θὰ τὸ ἤθελε ὁ συγγραφέας, καὶ ὅπως θὰ ταίριαζε σύμφωνα μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου, ποὺ φέρει τὸν τίτλο αὐτό. Ὁ τίτλος «Ἡ τέχνη τοῦ γράφειν» περιορίζει πάλι τὴν ἔννοια στὸ γραπτὸ καὶ μόνο λόγο, ἐνῶ ὁ τίτλος «Ἡ τέχνη τοῦ γράφειν καὶ κρίνειν», ὡς πρὸς τὸν ὅρο «κρίνειν» εἶναι ἀοριστολογικὸς, γιατί ἡ κριτικὴ στὴν «**Αἰσθητικὴ**» ἀναφέρεται σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις, τὶς ἐκφράσεις καὶ τὶς πραγματώσεις τοῦ ὥ-
ραιο.

Ὁ ὅρος «Καλολογία» (= καλὸν + λέγω = ἀσχολοῦμαι μὲ τὸ ὥραϊο) εἶναι ἰσοδύναμος μὲ τὸν ὅρο «**Αἰσθητικὴ**», καὶ ἀναφέρεται στὴν ἐπιστήμη, ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὸ καλόν, τὸ ὥραϊο τοῦ λόγου καὶ τῆς τέχνης· ἐνῶ ἡ λέξη «καλλιλογία» (= κάλλος + λόγος) φανερώνει τὴν ἰδιότητα, ποὺ ἔχει ἕνας ἄνθρωπος νὰ μιλάη ὥραϊα, καλὰ. Ἡ λέξη «καλλιλογία» ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν **Διονύσιο** τὸν **Ἀλικαρνα-
σέα**, γραμματικὸ τοῦ Α' π.χ. αἰῶνα, στὸ ἔργο του «Περὶ Συνθέ-
σεως Ὀνομάτων» (16), κι ἀργότερα ἀπὸ τὸν **Μάξιμο** τὸν **Τύριο**, σοφιστὴ τοῦ Β' μ.χ. αἰῶνα (23)· γνωστὴ εἶναι ἐπίσης «ἡ Προδίκου² καλλιλογία». Ὅσοι λοιπὸν ταυτίζουν τοὺς δύο αὐτοὺς ὅρους, σφάλ-
λουν ἀπὸ ἀποψη οὐσίας καὶ ἐρμηνείας· ἡ **Καλολογία** εἶναι ἐπιστήμη, ἐνῶ ἡ **καλλιλογία** σημαίνει ἀνθρωπίνη ἰδιότητα, ποὺ ἀναφέρεται στὸν ὥραϊο τρόπο τοῦ «ἐκφράζεσθαι»· **καλλι-
λογος** εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔχει τὸ χόρισμα νὰ μιλάη ὁμορφα, **καλολόγος** εἶναι ὁ ἐπιστήμονας ποὺ ἐρευνᾷ τὸ κάλλος τοῦ
λόγου καὶ τῆς τέχνης.

Ἡ «**Καλολογία τοῦ Λόγου**» εἶναι βέβαια ἓνα τμῆμα τῆς «**Αἰσθητικῆς ἢ Καλολογίας**», ἀλλὰ ἀποτελεῖ ταυτόχρονα καὶ μιὰ ἀνεξάρτητη κατὰ κάποιο τρόπο ἐπιστημονικὴ μάθηση, στὴν περί-
πτωση ποὺ θὰ θέλαμε νὰ ἀντιδιαστείλουμε τὶς ἔννοιες **Τέχνη** καὶ **Γλώσσα**. Συνηθίζουμε δηλαδὴ τὴν **Ποίηση**, τὸ **Θέατρο** καὶ τὴ **Λογοτεχνία** γενικὰ (μαζὶ μὲ τὸ καλογραμμένο ἐπι-
στημονικὸ λόγο, τὸ λαογραφικὸ μνημεῖο τοῦ λόγου καὶ τὴ λογο-

1. *Καλλιλογία* (καλλιλογῶ) *μτγν. κ. νεώτ. ἢ ὥραϊα, κομψή ἐκφρα-
σις, ἢ κομψότης, γλαφυρότης τοῦ λόγου, καλλιέπεια, καλλιροημοσύνη. Δ. Δ η-
μητροάκου, Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, τ. 4, σ. 3569.*

2. *Πρόδικος, γνωστός σοφιστῆς τοῦ Ε' π.χ. αἰῶνα.*

τεχνική κριτική) νὰ τὰ ξεχωρίζουμε ἀπ' τὶς ὑπόλοιπες Καλὲς Τέχνες, ἔτσι ποὺ νὰ σχηματίζονται δύο μεγάλες ἐνότητες: ἡ «**Αἰσθητικὴ τῶν Καλῶν Τεχνῶν**» καὶ ἡ «**Αἰσθητικὴ τοῦ Λόγου**». ἢ κάθε μιὰ ἀπ' τὶς ἐνότητες αὐτὲς συνοδεύεται ἀντίστοιχα ἀπ' τὴν Κριτικὴ» τῆς, ἂν καὶ ἔχω τὴν γνώμη, πὼς ἡ «**Κριτικὴ**» στὴν εὐρύτερὴ τῆς ἔννοια πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ ἰδιαίτερη μάθησις, ξεχωριστὴ ἐπιστῆμη μὲ δικό της ἀντικείμενο καὶ δική της μέθοδο.

Ἄρα σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω ὁ σωστὸς τίτλος ἐνὸς βιβλίου, ποὺ τὸ περιεχόμενό του ἀναφέρεται στὴν ἔρευνα τοῦ καλοῦ στὸ Λόγο, εἶναι ἡ «**Αἰσθητικὴ τοῦ Λόγου**» ἢ ἡ «**Καλολογία τοῦ Λόγου**». καὶ ὅταν πρόκειται γιὰ τὸ νεοελληνικὸ Λόγο, τότε τὸ ὀρθότερο θὰ ἦταν ἡ «**Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου**» ἢ ἡ «**Καλολογία τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου**». Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ὅρος «**Αἰσθητικὴ**» εἶναι ἐπικρατέστερος (γιατὶ εἶναι παγκόσμιος), ἂν καὶ δὲν εἶναι ὁ καταλληλότερος, προκειμένου νὰ ἐκλέξουμε τὸν ἕνα ἀπ' τοὺς δύο παραπάνω τίτλους, θὰ πρέπει νὰ προτιμήσουμε τὸν δεύτερο, τὸν «**Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου**».

65. Τὰ σπουδαιότερα βιβλία, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν «**Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου**», εἶναι τὰ ἑξῆς:

- 1) **Δημ. Ζαλούχου**, Ἐπίτομος Καλολογία, ἥτοι περὶ τῆς τέχνης τοῦ εὖ λέγειν, Ἀθῆναι 1884.
- 2) **Κ. Ὀκταποδᾶ**, Ἡ τέχνη τοῦ γράφειν, Ἀθῆναι 1935.
- 3) **Ἀθ. Φωτοπούλου**, Ἡ τέχνη τοῦ γράφειν καὶ κρίνειν, Ἀθῆναι 1937, καὶ
- 4) **Κ. Παπανικολάου**, Νεοελληνικὴ Καλολογία, Ἀθήνα 1952.

Ἐκτὸς ἀπ' τὰ παραπάνω εἰδικὰ βιβλία, ποὺ ἀναφέρονται στὴν αἰσθητικὴ τοῦ λόγου, ὑπάρχουν καὶ γενικώτερα γιὰ τὴν «**Αἰσθητικὴ ἢ Καλολογία**», στὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται καὶ ἐξετάζονται καὶ τὰ αἰσθητικὰ προβλήματα τῆς ποιήσεως, λογοτεχνίας καὶ κριτικῆς τοῦ λόγου. Ἀπὸ αὐτὰ ἀξιοπρόσεκτα εἶναι:

- 1) **Charles Lalo**, Αἰσθητικὴ (μετάφρασις τοῦ Κ. Παπαλεξάνδρου), Ἀθῆναι 1930.
- 2) **Benedetto Croce**, Αἰσθητικὴ (μετάφρ. Ἰωάν. Οἰκονομίδου), Ἀθῆναι 1930.
- 2) **Ἀρίστου Καμπάνη**, Ἱστορία τῶν Αἰσθητικῶν Θεωριῶν, Ἀθήνα 1936.

- 3) **Ε. Παπανούτσου**, Αίσθητική, 'Αθήναι 1948.
- 4) **Θ. Μουστοξύδη**, 'Αντικειμενική Αίσθητική, 'Αθήναι 1954· και
- 5) *C. Leveque*, 'Η έπιστήμη του ώραιου (μετάφρ. Χ.Ι. Κούσουλα), 'Αθήναι α.χ.

'Επιμεριστικώτερες έργασίες και μελέτες, καθώς και αισθητικές αναλύσεις ποιημάτων και πεζογραφημάτων υπάρχουν άφθονες αυτότελεις ή δημοσιευμένες σε διάφορα περιοδικά και έφημερίδες· αναφέρουμε τις σημαντικώτερες:

- 1) **Κ. Βαρδαλάχου**, Ρητορική Τέχνη, Βιέννη 1815.
- 2) **Χ. Παμπούκη**, πεζογραφική καλλιλογία (ήτοι ρητορική και ρητορεία), 'Αθήναι 1857.
- 3) **Γιάννη 'Αποστολάκη**, 'Η ποίηση στη ζωή μας, 'Αθήναι 1923.
- 4) **Ν. Πολίτου**, 'Εκλογαί από τα τραγούδια του 'Ελληνικού λαού 'Αθήναι 1925.
- 5) **Κ. Βάρναλη**, 'Ο Σολωμός χωρίς μεταφυσική, 'Αθήνα 1925·
- 6) **Δημ. Βεζανή**, 'Ο Παλαμᾶς Φιλόσοφος, 'Αθήνα 1930.
- 7) **Κων(νου) Γερογιάννη**, Τί είναι ποίησης (Αίσθητικά μελέται), εν 'Αθήναις 1931.
- 8) **Σωκρ. Καραντινοῦ**, 'Η άγωγή του Λόγου, 'Αθήνα 1933.
- 9) **Μ. Τσιριμώκου**, Τέχνη ποιητική (Περιοδικό «Νέος Κόσμος»), 'Αθήναι 1934.
- 10) **Κλ. Παράσχου**, Δέκα έλληνες Λυρικοί, 'Αθήνα 1937.
- 11) **Κλ. Παράσχου**, Μορφές και 'Ιδέες, 'Αθήναι 1938.
- 12) **Περικλ. Στασινοπούλου**, (Π. Παμίσου), Είσαγωγή στη Νεο-ελληνική Λογοτεχνία, Θεσσαλονίκη 1938.
- 13) **Γιάννη Σφακιανάκη**, Είσαγωγή στο λυρικό μῦθο, 'Αθήνα 1939.
- 14) **Κ. Παλαμᾶ**, Τα χρόνια μου και τα χαρτιά μου, 'Η ποιητική μου, τ. Α' 'Αθήνα 1933, τ. Β' 'Αθήνα 1940.
- 15) **Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου**, Τα Πρόσωπα και τα κείμενα, 'Αθήνα 1943-44.
- 16) **Γερ. Σπαταλά**, 'Η μορφολογία των Δημοτικών Τραγουδιών μας, 'Αθήνα 1947.
- 17) **Γ. Λαμπρινοῦ**, Τὸ Δημοτικὸ Τραγούδι, 'Αθήνα 1947.
- 18) **Κ. Τσάτσου**, Κ. Παλαμᾶς έκδ. Β', 'Αθήναι 1949.
- 19) **Γιάννη 'Αποστολάκη**, Τὸ κλέφτικο τραγούδι. Τὸ πνεῦμα καὶ ἡ τέχνη του, 'Αθήναι 1950.

20) **Ν. Τωμαδάκη**, Νεοελληνικά (Μελέται επί τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας), Ἀθῆναι 1950.

21) **Γ. Φουσάρα**, Μορφές τῆς Νέας Λογοτεχνίας μας, Ἀθῆναι 1952.

22) **Ν. Τωμαδάκη**, Τὰ ἔργα τοῦ Δικνυσίου Σολωμοῦ, Ἀθῆναι 1954.

23) **Ἄνδρ. Καραντώνη**, Εἰσαγωγή στὴ Νεώτερη Ποίηση, Ἀθῆναι 1958.

24) **Κλ. Παράσχου**, Εἰσαγωγή στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ ποίηση, Ἀθῆναι, α.χ.

25) **Γ. Θέμελη**, Ὕμνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν, Ἀθῆναι α.χ.

26) **Ἀλεξ. Σαρῆ**, Ὠδαὶ τοῦ Κάλβου, Ἀθῆναι, α.χ.

καὶ ἄλλοι πολλοί.

66. Ἡ σκιαγράφηση μιᾶς « **Αἰσθητικῆς τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου** » θὰ μπορούσε νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἐξῆς διάταξη :

α) **Εἰσηγητικὴ σύνδεση μετὰ τὴν « Αἰσθητικὴν ».**

1) Θέση καὶ ἀξιολόγηση τῆς « Αἰσθητικῆς » στὸν κόσμον τῶν ἀξιών.

2) Ἐννοια τοῦ ωραίου καὶ τοῦ ἀσχήμου.

3) Αἰσθητικὴ ἀντικειμενικὴ ἐμπειρία.

4) Καλλιτεχνικὴ συγκίνηση.

β) **Προσδιορισμὸς τοῦ ἀντικειμένου.**

1) Τί εἶναι Λογοτεχνία. 2) Ποίηση, 3) Πεζὸς Λόγος. 4) Θέατρο, 5) Λαογραφικὴ Παράδοση. 6) Ἐπιστημονικὸς Λόγος. 7) Λογοτεχνικὴ Κριτικὴ. 8) Φιλολογικὴ Κριτικὴ. 9) Τεχνοκριτικὴ. 10) Μετρικὴ καὶ ρυθμός.

γ) **Τὸ πρόβλημα τῆς Μορφῆς καὶ τοῦ Περιεχομένου.**

1) Αἰσθητικὸς ἰδεαλισμὸς. 2) Αἰσθητικὸς ρεαλισμὸς. 3) Ἡ Γλῶσσα. 4) Ὁ Μῦθος. 5) Ἡ τεχνικὴ τοῦ Λόγου. 6) Τὸ ταλέντο.

δ) **Καλλιτεχνικὲς καὶ Λογοτεχνικὲς Σχολές.**

1) Κλασσικισμός. 2) Ρωμαντισμός. 3) Ρεαλισμός. 4) Συμβολισμός. 5) Παρνασσισμός - Ντανταϊσμός - Φουτουρισμός. 6) Ἰμπρεσιονισμός. 7) Ἐξπρεσιονισμός. 8) Σουρρεαλισμός. 9) Φωβισμός - Κυβισμός - Πριμιτιβισμός. 10) Μοντέρνα Τέχνη.

ε) **Εἶδη Ποιητικοῦ Λόγου.**

1) Ἐπικὴ. 2) Λυρική. 3) Ἐπικολυρική. 4) Δραματική. 5) Βουκολική. 6) Διάφορα ἄλλα εἶδη¹. 7) Ἀκριτικὴ-Δημοτικὴ - Κρητικὴ, 8) Μοντέρνα.

1. Ἐκκλησιαστικὴ Ὕμνογραφία, ἕμνος, κανὼν, κοντάκιον, ἀπολυτίκιον,

στ) **Εἶδη Πεζοῦ Λόγου.**

1) Λογοτεχνικός. 2) Λαογραφικός. 3) Κριτικός. 4) Ἐπιστημονικός. 5) Διάφορα ἄλλα εἶδη!

ζ) **Εἶδη Θεατρικῶν ἔργων.**

1) Κωμειδύλλιον. 2) Φάρσα. 3) Δρᾶμα. 4) Μελόδραμα (Ὀπερα), 5) Ὀπερέττα. 6) Ἐπιθεώρηση. 7) Κωμωδία. 8) Τραγωδία.

η) **Ἐξωτερικὰ Μέσα Ἐκφράσεως.**

1) Διαίρεση. 2) Οἰκονομία. 3) Διάταξη. 4) Ἀνάπτυξη. 5) Πλοκή. 6) Γλῶσσα. 7) Σχήματα Λόγου. 8) Εἰκόνες.

θ) **Ἐσωτερικὰ Μέσα Ἐκφράσεως.**

1) Σκοπὸς — Ἐμπνευση. 2) Σύλληψη — Κεντρικὴ ἰδέα. 3) Μῦθος — Ἐκτέλεση.

ι) **Ὑφος**

1) Ὅρισμός. 2) Εἶδη ὕφους. 3) Ἀξία ὕφους.

ια) **Ἀνάλυση — Σύνθεση**

1) Ἀπλή. 2) Ἑρμηνευτική. 3) Αἰσθητική. 4) Κριτική. 5) Ἐπιστημονική κ.τ.λ.

ιβ) **Τὸ πρόβλημα τῆς Ἑρμηνείας**

1) Γλωσσική. 2) Ἑννοιολογική. 3) Λογική. 4) Πραγματολογική. 5) Ἱστορική. 6) Ψυχολογική. 7) Αἰσθητική. 8) Φιλολογική. 9) Κριτική. 10) Ἐπιστημονική.

ιγ) **Οἱ Αἰσθητικοὶ Κανόνες.**

Σύμφωνα μὲ τὸ παραπάνω σχεδιάγραμμα θὰ πρέπει νὰ γραφῇ μιὰ σχολικὴ « **Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου** ».

Τελειώνοντας μὲ τὴν « **Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου** » ἀναφέρω τὸν περιγραφικὸ προσδιορισμὸ τῆς ἐννοίας τῆς παρμένο ἀπ' τῆς « **Νεοελληνικῆς Καλολογίας** » τοῦ **Κ. Παπανικολάου** : « Ἡ τέχνη τοῦ λόγου ἢ καλολογία, εἶναι ἐπιστήμη μαζὶ καὶ τέχνη. Καὶ ἐπιστήμη εἶναι, γιατί ἀποτελεῖ σύστημα γνώσεων σχετικῶν μὲ τὰ δημιουργήματα τῆς γλώσσας, ἐνῶ τέχνη εἶναι, γιατί ἀποτελεῖ συλλογὴ μεθόδων, τρόπων καὶ κανόνων, συνδεδεμένων μεταξὺ τους

καταβάσιαι, αἶνος), μυθιστορεῖαι — χρονικὸ, διδακτικὸ, ἐλεγειακὸ, δίστιχο, ἐπίγραμμα, ᾠδὴ — μπαλάντα, τριολέττο, σονέττο, ἀποστοιχίδα κ.τ.λ.

1. Μυθογραφία, βιογραφία, δημοσιογραφία, ἱστορία — χρονικὸ, ἡμερολόγιο, ἀπομνημονεύματα, ἐπιστολή, αἴτηση, ἀναφορά, ἔγγραφο, ἀνέκδοτα κ.τ.λ.

σέ ώρισμένη τάξη, καί χρησιμοποιεῖ μέσα ἱκανά, γιά νά γράφη κανεῖς καί νά μιλάη καλά, καθώς καί νά κρίνη τὰ ἔργα τοῦ πνεύματος»¹.

4. Ἡ κριτική τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου

67. Ἡ « Κριτική » θεωρεῖται, καί κατὰ ἓνα μέρος εἶναι φυσικά, τμήμα τοῦ ἀντικειμένου τῆς « Φιλοσοφίας τοῦ καλοῦ καί τῆς τέχνης »· συμπεριλαμβάνεται συνήθως ὡς θέμα ἐρεύνης στίς διάφορες « Αἰσθητικές » σέ ἰδιαίτερο κεφάλαιο, πού ἀναφέρεται κι αὐτό μαζί μέ τ' ἄλλα στή σφαῖρα τοῦ κόσμου τῶν καλλιτεχνικῶν ἀξιών.

Μιά βαθύτερη ὁμως ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος μᾶς πείθει, ὅτι ἡ « Κριτική », ὅπως αὐτή μᾶς παρουσιάζεται τουλάχιστο σήμερα, ἄν καί στοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἔχῃ ὡς βάση τοὺς αἰσθητικοὺς κανόνες, πού ἰσχύουν σέ κάθε τόπο καί γιά κάθε ἐποχή, καί μέ αὐτοὺς κρίνει τὸ ὥραϊο, ὅπως αὐτὸ πραγματώνεται μέσα στήν Τέχνη καί στή Λογοτεχνία, παράλληλα στήν εὐρύτερή της ἔννοια δὲν παύει νά θεμελιώνεται καί πάνω στίς καθαρές ἐπιστημονικὲς ἀξίες, στήν ἀξία δηλαδή τοῦ « ἀληθοῦς » ἢ στήν ἀπαξία τοῦ « ψευδοῦς ».

Πρέπει λοιπὸν ὡς μάθηση νά σταθῇ ἀνεξάρτητη ἀπ' τὴν « Αἰσθητική », γιατί βρίσκεται στοῦ μεταίχμιο τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τέχνης, ἢ καλύτερα θὰ λέγαμε, πὼς ἀποτελεῖ τὸν συνδετικὸ κρίκο τοῦ αἰσθητικοῦ καί ἐπιστημονικοῦ κόσμου τῶν ἀξιών². Ἐπομένως ἡ « Κριτική » εἶναι μία φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη, πού τὸ ἀντικείμενό της ἐκτείνεται σ' ὅλο τὸ πλάτος τῶν ἐπιστημῶν καί σ' ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ ὑποκειμένου τῆς « Αἰσθητικῆς »· κρίνει κάθε ἐπιστημονικόν, ὡς καί κάθε καλλιτεχνικὸ ἔργο· ἐλέγχει κριτικὰ ὡς καί αὐτὰ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα καί τις κοσμοθεωρίες ὅλων τῶν σοφῶν καί ὅλων τῶν αἰώνων· τέλος κρίνει καί ἀξιολογεῖ ὅλες τις πράξεις καί τὶς ἐκδηλώσεις τῆς τεχνικῆς καί πνευματικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου μέ βάση τις ἰσχύουσες κάθε

1. Κ. Παπανικολάου, *Νεοελληνικὴ Καθολογία*, Ἀθήνα 1952, σ.11.

2. Ὁ Ε. Παπανοῦτσος στήν « Αἰσθητική » του, σ. 366 γράφει « Μεσάζονσα εἶναι ἡ θέση τῆς κριτικῆς » τοποθετώντας τὴν ἀνάμεσα στὴν ἐρημνεία καί στὴν ἐξήγησιν.

φορά χρονικές και τοπικές αισθησιακές, βιολογικές, οικονομικές, αισθητικές, επιστημονικές, θρησκευτικές και ήθικες αξίες, (βλ. σημ. 2 σ. 29).

Με μιὰ τέτοια προϋπόθεση γιὰ τὸ πλάτος τοῦ ἀντικειμένου τῆς « **Κριτικῆς** »μποροῦμε τώρα νὰ προχωρήσουμε στὴ διαίρεσή της. Ἡ « **Κριτικὴ** » χωρίζεται σὲ δύο μεγάλους κλάδους: Στὴν « **Ἐπιστημονικὴ Κριτικὴ** » καὶ στὴν « **Αἰσθητικὴ Κριτικὴ** ».

α) Ἡ « **Ἐπιστημονικὴ Κριτικὴ** » ἀναφέρεται στὴ μέθοδο καὶ στὰ ἐπιτεύγματα, στὴ θεωρήσῃ ἢ ἐξήγησῃ¹ κάθε μιᾶς ἐπιστήμης χωριστὰ μὲ βάση τὸ θεωρητικὸ - ἐπιστημονικὸ κριτήριον. Ὁ ἐπιστήμονας κριτικός, ὁ ἐξηγητής, ἀντικρύζει τὸ ἔργο, ποὺ πρόκειται νὰ κριτικάρῃ, ὡς ἄνθρωπος θεωρητικός, καὶ ἐκφράζει ἀνεπιφύλακτα καὶ ἀντικειμενικὰ τὴ γνώμη του γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἢ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ σκοποῦ, γιὰ τὸν ὁποῖο δημιουργήθηκε τὸ ἔργο, γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἀξία του ἢ ἀπάξια. Ἡ κριτικὴ ὅμως τοῦ ἐξηγητοῦ, δὲν σταματᾷ μόνο στὴν ἐπιστημονικὴ ὑφὴ τοῦ ἔργου· ἐπεκτείνεται καὶ στὴν αἰσθητικὴ ἔρευνα, στὴν καλλιτεχνικὴ ἀξία του, στὴν περίπτωσιν ποὺ τὸ ἔργο ἀνήκει καὶ στὸν αἰσθητικὸ τομέα καὶ ἐπιδέχεται αἰσθητικὴ κριτικὴ. Πάντως τὸ « **ἰδιόζον χαρακτηριστικόν** » τῆς « **Ἐπιστημονικῆς Κριτικῆς** » εἶναι ὅτι τὸ βάρος τῆς κριτικῆς ἐπιστημονικῆς ἀναλύσεως πέφτει κυρίως στὴν ἐπιστημονικὴ θεωρήσῃ, στὴν ἐξήγησιν τοῦ ἔργου καὶ τοῦ δημιουργοῦ, καὶ ὄχι στὴν καλλιτεχνικὴ ἐνθεώρησιν, στὴν ἐρμηνεία.

Οἱ σπουδαιότερες ἐνότητες τῆς « **Ἐπιστημονικῆς Κριτικῆς** » (ἐκτὸς φυσικὰ ἀπ' τὸ κριτικὸ μέρος τῆς κάθε μιᾶς ἐπιστήμης χωριστὰ, ποὺ ἀφορᾷ στὴν κριτικὴ τῶν πηγῶν, τῶν μεθόδων, τῶν μέσων καὶ γενικὰ τῶν ἐπιτεύξεων της) εἶναι:² 1) ἡ φιλοσοφικὴ κριτικὴ, 2) ἡ ἱστορικὴ κριτικὴ, 3) ἡ φιλολογικὴ κριτικὴ, 4) ἡ βιβλικὴ κριτικὴ,

1. « *Ἐξήγησιν (explication) εἶναι ἡ ἐνταξίς τοῦ ἔργου τῆς Τέχνης ὡς φαινομένου τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος μέσα στὰ φυσικὰ καὶ κοινωνικὰ πλαίσια τοῦ τόπου καὶ τοῦ καιροῦ, ποὺ μέσα τους εἶδε τὸ φῶς· ἢ συσχέτισή του πρὸς τοὺς γεωγραφικοὺς, ψυχολογικοὺς, οικονομικοπολιτικοὺς κ.ἄ., ὁρους τῆς ζωῆς τοῦ τεχνίτη καὶ τοῦ κοινοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο ἐκείνος τὸ προώριζε . . . ἡ ἱστορικὴ δικαίωσίς του* ». Ε. Παπανούτσου, ἐνθ' ἀρ. σελ. 366 κ.ἑξ.

2. Νεώτερον ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν « *Ἠλίου* » τ. 11, σ. 573 κ.ἑξ.

5) ή κριτική τῶν πολιτισμῶν, 6) ή κριτική τῶν θρησκευτῶν, 7) ή κριτική τῶν κειμένων κ.τ.λ.¹ (βλ. § 91,8 σημ. 1).

β) Ἡ «**Αἰσθητική Κριτική**» στηρίζεται κυρίως στοὺς αἰσθητικούς κανόνες καὶ ἀναλύει τὴν ἀνατομία τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου περισσότερο καὶ λιγώτερο τοῦ καλλιτέχνου· βάση ἔχει τὴν αἰσθητική ἐμπειρία, μὲ τὴν ὁποία ὁ αἰσθητικὸς κριτικὸς, ὁ ἐρμηνευτής, θὰ καταπιαστῇ μὲ τὴν ἐρμηνευτική του ἐνθεώρηση καὶ ἐργασία πάνω στο καλλιτεχνικὸ δημιούργημα. Στὴν αἰσθητικὴ κριτικὴ «ἀποφαινόμεσθε γιὰ τὴν ἀξία τοῦ ἔργου καὶ τοῦ καλλιτέχνη πού τὸ ἐδημιούργησε»² χωρὶς νὰ ἐπιμένουμε στὴν βαθύτερη κατανόηση τῆς γενέσεώς του, στὴν ἱστοριογενετική του ὑφή.

Τοῦτο δὲν σημαίνει βέβαια, πὼς στὴν αἰσθητικὴ κριτικὴ ἐνὸς ἔργου τέχνης δὲν ἔχει τὴ θέσιν τῆς ἡ ἐπιστημονικῆς κριτικῆς· ἡ ἐπιστημονικὴ θεώρηση εἶναι ἀπαραίτητη σὲ κάθε εἶδος κριτικῆς, μόνο πού στὴν προκειμένη περίπτωση παίζει δευτερεύοντα ρόλο, ὅπως ἀντίθετα στὴν ἐπιστημονικὴ κριτικὴ, ἡ αἰσθητικὴ ἐνθεώρηση ἐρχεται σὲ δεύτερη μοῖρα. Ἔτσι ἀνάμεσα στὴν ἐρμηνεία³ (στὴν αἰσθητικὴ κριτικὴ) καὶ στὴν ἐξήγηση (στὴν ἐπιστημονικὴ κριτικὴ) στέκεται ἡ ἀντικειμενικὴ ἢ καθαρὴ κριτικὴ, πού ἐξετάζει κάθε ἔργο μαζὶ μὲ τὸν δημιουργό του ἐπιστημονικὰ καὶ αἰσθητικὰ συγχρόνως.

Οἱ σπουδαιότερες ἐνότητες τῆς «**Αἰσθητικῆς Κριτικῆς**» εἶναι: 1) ἡ λογοτεχνικὴ κριτικὴ, 2) ἡ θεατρικὴ κριτικὴ, 3) ἡ κινηματογραφικὴ κριτικὴ, 4) ἡ τεχνοκριτικὴ ἢ κριτικὴ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, 5) ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κριτικὴ, 6) ἡ μουσικὴ κριτικὴ κ.τ.λ.⁴.

γ) Ὁ κ. **Ε. Παπανοῦτσος** στὴν «**Αἰσθητικὴ**» του προσδιορί-

1. Κ. Γεωργιάδης, *Ἱστορία καὶ Μεθοδολογία τῶν Πνευματικῶν Ἐπιστημῶν*, ἐνθ. ἀν. σ. 121 κ.εξ.

2. Ε. Παπανοῦτσος, ἐνθ. ἀν. σ. 366.

3. «Ἐρμηνεία (interpretation) εἶναι ἡ ἀναζήτηση τοῦ βαθύτερου νοήματος τῶν συμβόλων πού κλείνει καὶ ἐκφράζει μὲ τὸ διζό του τρόπο ἓνα καλλιτέχνημα, ἡ σύλληψη τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς του μὲ σκοπὸ νὰ τὸ ἀφομοιώσουμε μέσα στὴν αἰσθητικὴν μας ἐμπειρία καὶ νὰ δεχθῶμε τὴ συγκίνησή του». Ε. Παπανοῦτσος, ἐνθ. ἀν. σ. 366.

4. Νεώτερον ἐργασματοβιβλίου Λεξικὸν «Ἠλίον» τ. 11, σ. 573 κ.εξ.

ζοντας τὶς ἔννοιες τοῦ κριτικοῦ καὶ τοῦ ἱστορικοῦ γράφει τὰ ἑξῆς : « Καθαρότερα μπορεῖ νὰ ξεχωριστεῖ ἡ στάση τοῦ ἱστορικοῦ. Αὐτὸς ἀντικρύζει τὸ καλλιτέχνημα ὅπως ὅλα τὰ δημιουργήματα τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ζητεῖ ὄχι ἀπλῶς νὰ συλλάβει τὸ βαθύτερο νόημά του ἢ νὰ σταθμίσει τὴν ιδιότυπη ἀξία του, ἀλλὰ νὰ ἐννοήσῃ του. Καὶ μὲ τὴν Κριτικὴ βέβαια ξεπερνοῦμε τὸ ὅρια τῆς καθαυτῆς αἰσθητικῆς ἐμπειρίας — κρίνομε· καὶ ἡ κρίση εἶναι λειτουργία τῆς θεωρητικῆς συνείδησης. Ὁ κριτικὸς ὅμως δὲν χάνει οὔτε στιγμή τὴν αἰσθητικὴ ἐπαφή του πρὸς τὸ ἔργο ποῦ κρίνει. Ἀντίθετα ὁ ἱστορικὸς ἐγκαταλείπει συνειδητὰ τὴν κυρίως αἰσθητικὴ σχέση πρὸς τὸ καλλιτέχνημα. Τὸ ἀντιμετωπίζει θεωρητικά. Ζητεῖ ὄχι νὰ συγκινηθεῖ ἀπ' αὐτό, ἀλλὰ νὰ τὸ ἐννοήσῃ, ὅπως ἐννοεῖ ὁ Φυσικὸς ἓνα φυσικόν, ὁ Ψυχολόγος ἓνα ψυχολογικόν, ὁ Κοινωνιολόγος ἓνα κοινωνικόν «φαινόμενο». Ἐρευνᾷ καὶ ὁ σκοπὸς του εἶναι θεωρητικὸς : ἡ γνώση.»

Δὲν συμφωνοῦμε ἀπόλυτα μὲ τὴν τελευταία ἄποψη τοῦ κ. **Ε. Παπανούτσου**· δὲν συμφωνοῦμε δηλαδὴ στὸ ὅτι ὁ ἐξηγητὴς, ὁ ἱστορικὸς «συνειδητὰ ἐγκαταλείπει τὴν κυρίως αἰσθητικὴν σχέση πρὸς τὸ καλλιτέχνημα», τὴν ἐρμηνεῖα· γιατί τότε ἡ «**Ἐπιστημονικὴ κριτικὴ**», ἡ ἐξήγηση, ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ κ. **Ε. Παπανούτσος**, χωρὶς τὴν καλλιτεχνικὴ συγκίνηση τοῦ ἔργου δὲν θὰ ἔχη ἐμβάθυνση, δὲν θὰ εἶναι ὠλοκληρωμένη. Θὰ εἶναι ἐξωτερικὴ, ἐπιφανειακὴ καὶ μονόπλευρη. Πρῶτα θὰ κατανοήσουμε ἐρμηνευτικὰ τὸ ἔργο καὶ μετὰ θὰ τὸ ἐξηγήσουμε. Ἰσως ὁ κ. **Ε. Παπανούτσος** θὰ θέλῃ νὰ τονίσῃ τοῦτο : τὸ ὅτι τὸ βάρος στὴν ἐξήγηση τοῦ ἔργου καὶ τοῦ δημιουργοῦ του κυρίως ἔγκειται στὴν ἐπιστημονικὴ κατανόηση καὶ ὄχι στὴν αἰσθητικὴ συγκίνηση· τότε συμφωνοῦμε ἀπόλυτα.

Ἡ θέσις τῆς «**Κριτικῆς**» κάπως πιὸ ξεκάθαρα διευκρινίζεται ἀπ' τὸν κ. **Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο** στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ στο 48 τόμο τῆς Βασικῆς Βιβλιοθήκης¹.

«Ἡ κριτικὴ, γράφει, στέκεται ἀνάμεσα στὴν Ἐπιστὴμὴ καὶ στὴν Τέχνη. Εἶναι μία ιδιότυπη μορφή τοῦ λόγου, ποῦ κερδίζει τὴν

1. **Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος**, Ἡ Νεοελληνικὴ Κριτικὴ, Εἰσαγωγὴ στὸν 42τ. τῆς Βασικῆς Βιβλιοθήκης, Ἀθῆναι 1956, σ. ιδ'.

ἀκέρια ἀξία της, μονάχα καὶ σὰν ἡ ἴδια μπορεῖ αὐτόνομα νὰ σταθεῖ. Νὰ εἶναι λόγος κ' ἡ ἴδια».

Τὴν ἄποψη αὐτὴ τὴν διατυπώσαμε κάπως διαφορετικὰ παραπάνω, μόνο πού ὁ κ. **I. Μ. Παναγιωτόπουλος** ἀναφέρεται εἰδικὰ ἐδῶ στὴν κριτικὴ τῶν ἔργων τῆς Τέχνης καὶ τῆς Λογοτεχνίας, ἐνῶ ἐμεῖς ἐξετάσαμε τὴν «**Κριτικὴ**» στὴ γενικώτερή της μορφή, σ' ὅλο της τὸ πλάτος. Ἄν θελήσουμε ὅμως νὰ ἐντοπίσουμε τὴν «**Κριτικὴ**» στὴ σφαῖρα τῶν ἔργων τῆς Τέχνης, νὰ τὴν ἀντιμετωπίσουμε δηλαδὴ ἀπ' τὴν καλλιτεχνικὴ της πλευρὰ καὶ ἀξία καὶ νὰ τὴ θεωρήσουμε ὡς ἓνα εἶδος λογοτεχνικὸ, τότε ὑπόκειται καὶ αὐτὴ στὸν τομέα τῆς «**Αἰσθητικῆς**» καὶ στοὺς αἰσθητικούς κανόνες καὶ ἀναλύεται πιά ὡς λογοτέχνημα καὶ ὄχι ὡς ἰδιαίτερη μορφή «**Κριτικῆς**».

δ) Ἡ σπουδαιότητα καὶ ἡ προσφορὰ τοῦ κριτικοῦ ὡς δημιουργοῦ¹ πνευματικοῦ ἔργου εἶναι ἀναμφισβήτητη καὶ μεγάλη τόσο στὸν ἐπιστημονικὸ τομέα, ὅσο καὶ στὸν καλλιτεχνικόν. Ἀπ' τὴ στιγμή πού τὸ καλλιτέχνημα ἢ τὸ ἐπιστημονικὸ δημιούργημα δημοσιεύεται καὶ προσφέρεται στὸ πολὺ ἢ λίγο κοινόν, ὑπόκειται στὴν κρίση του, στὴ φυσικὴ ἀντίδρασή του, στὴν ἐπιδοκιμασίαν, ἢ ἀποδοκιμασίαν του. Στὴν ὀρθὴ κατανόησή του ἢ στὴν αἰσθητικὴ του συγκίνηση καὶ ἀπόλαυση ἔρχεται νὰ μᾶς βοηθήσῃ ἡ κριτικὴ ἀνάλυση τοῦ καλοπροαίρετου καὶ ἀντικειμενικοῦ κριτικοῦ. Τόσο ἡ Ἐπιστήμη, ὅσο καὶ ἡ Τέχνη δὲν εἶναι αὐθαίρετες καὶ ἀνεύθυνες. Εἶναι ἀποκρυσταλλωμένα πνευματικὰ ἀγαθὰ, πού ἐκφράζουν τὸ πνεῦμα τῆς κοινότητος, ἐκεῖ ὅπου ἐδημιουργήθηκαν, καὶ πού ἐπηρεάζουν μετὰ μὲ τὴ σειρά τους τὴν ὅλη πνευματικὴ της καὶ καλλιτεχνικὴ ζωὴ. Μὰ τὸ ἔργο τοῦ δημιουργοῦ κριτικοῦ δὲν σταματᾷ μόνο ἐκεῖ· ἐλέγχει καὶ ἀξιολογεῖ τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ δημιουργίαν μὲ γνώμονα τὶς ἐπιστημονικὲς καὶ αἰσθητικὲς ἀξίες. «Ἡ ἐλευθερία τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας δὲν σημαίνει τὸ ἀνεύθυνόν της. Καμμιά ἐργασία πνευματικὴ δὲν εἶναι αὐθαίρετη, ἐπομένως καὶ ἀνεύθυνη. Ἡ Τέχνη σὰν ἐκδήλωση πνευματικῆς ζωῆς ἔχει καὶ αὐτὴ περιορισμούς, αἰ-

1. Ε. Παπανούτσου, Τῆς κριτικῆς τὸ ἔργο καὶ ἡ σημασία, εἰσαγωγή στὸν 42τ. τῆς Βασικῆς Βιβλιοθήκης, Ἀθῆναι 1956 σ.ζ' κ.εξ.

τήματα, μιὰ δική της πειθαρχία. Μὲ βάση τοὺς περιορισμούς, τὰ αἰτήματα καὶ τὴν πειθαρχία τῇ δικῇ της ὁ κριτικὸς θὰ σταθμίσει τὸ βάρος τοῦ ἔργου καὶ τὶς εὐθύνες τοῦ δημιουργοῦ του»¹.

Μὰ τὸ σημαντικώτερο ἔργο τοῦ κριτικοῦ στὸν αἰσθητικὸ τομέα εἶναι τὸ ὅτι χαλινάγωγεί καὶ καταστέλλει τὸ πολὺ κοινὸ στὸ νὰ δέχεται ἀβασάνιστα καὶ ἀδιαμαρτύρητα τὶς εὐκόλες ἀπολαύσεις καὶ συγκινήσεις ἀπὸ ἔργα ἀνάξια, ἀνήθικα, ἀντιαισθητικά, καὶ ὅτι τὸ κατευθύνει καὶ τοῦ ὑποδεικνύει, τὸ νουθετεῖ καὶ τὸ συμβουλεύει νὰ ἀρέσκεται σὲ ἔργα πραγματικῆς καὶ ἀντικειμενικῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας². ἐνῶ στὸν ἐπιστημονικὸ τομέα εἶναι τὸ ὅτι μὲ τὴν ἀνιδιοτελῆ καὶ εὐσυνείδητη κριτικὴ του καὶ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης προάγει καὶ μὲ τὴν συνθετικὴ του ἐργασία συντείνει στὴν ἐπίτευξη ὀρθῶν ἐπιστημονικῶν πορισμάτων καὶ συμπερασμάτων³.

68. Παραπάνω ἔγινε λόγος γιὰ τὴ διαίρεση καὶ τὰ εἶδη τῆς « Κριτικῆς ». Γιὰ τὴ « Μεθοδικὴ Διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν » ὅμως ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ εἶδη μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ « Νεοελληνικὴ Λογοτεχνικὴ Κριτικὴ », ποὺ ἀσχολεῖται κυρίως μὲ τὴν αἰσθητικὴ κριτικὴ τῆς « Νεοελληνικῆς Φιλολογίας », καὶ ἡ « Νεοελληνικὴ Φιλολογικὴ Κριτικὴ », ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐπιστημονικὴ κριτικὴ τῆς « Νεοελληνικῆς Φιλολογίας ».

Ὁ Κ. Παπανικολάου στὴ « Νεοελληνικὴ Καλολογία » του πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα γράφει τὰ ἑξῆς : « Ἡ Λογοτεχνικὴ κριτικὴ ἀσχολεῖται μὲ τὰ ἔργα τῆς συγχρόνου κυρίως λογοτεχνίας, ἐξετάζει τὰ κείμενα, τὴ μορφή τους, τὸ περιεχόμενό τους, καὶ ἐπιζητεῖ νὰ εἰσέλθῃ στὴ λογικὴ κατανόηση καὶ τὴν καλαισθητικὴν

1. Ε. Παπανοῦτσου, ἔνθ' ἀν. σ. ια'.

2. Πολλὲς φορὲς ἡ « Κριτικὴ » μᾶς ἀποκαλύπτει καὶ μᾶς προσφέρει λησμονισμένες καὶ ἀφανέστες καλλιτεχνικὰς δημιουργίας· ἡ μᾶς βοηθάει στὴν κατανόηση συγχρόνων ἀξιολογικῶν ἔργων, ποὺ χωρὶς τὴν κριτικὴν δημιουργία ἴσως νὰ μᾶς ἔμεναν γιὰ πάντα ἀγνωστα ἢ ἐλάχιστα ἀξιολογημένα. Αὐτὴ ἡ ἀνεκτίμητη ἀξία τῆς « Κριτικῆς » ἔκαμε τὸν G. Brandes νὰ ὀνομάσῃ τὴν κριτικὴν δέκατη Μοῦσα.

3. Σπουδαῖοι αἰσθητικοὶ κριτικοὶ ἦσαν οἱ : Lessing, Herder, ἀδελφοὶ Schlegel, γερμανοὶ· Sainte - Beuve, Brunetiere, Hippolyte Taine, γάλλοι· Carlyle, Pater, Ruskin, ἄγγλοι κ.ἄ. Ε. Παπανοῦτσου, ἔνθ' ἀν. σ. ιγ'.

ἐμβάθυνση καὶ ἀπόλαυση τοῦ ἔργου, γιὰ νὰ ἀποφανθῇ γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ αἰσθητικὴ ἀξία του. . . Ζητᾷ ἡ λογοτεχνικὴ κριτικὴ νὰ βρῇ τὴν ἀξία ἢ ἀπαξία κάποιου συγχρόνου ἔργου, μὲ κύριο σκοπὸ τὴ λογοτεχνικὴ βελτίωση καὶ πρόοδο τῆς τέχνης. . . Ὁ κριτικὸς ὀφείλει νὰ εἰσδύσῃ στὸ πνεῦμα καὶ στὴν ψυχὴ τοῦ δημιουργοῦ καὶ νὰ ἀναζητήσῃ τοὺς ὅρους, τὶς συνθήκες καὶ τὰ παρορμήματα, κάτω ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔγινε ἡ δημιουργία. . . Ἡ φιλολογικὴ κριτικὴ ἀναφέρεται σὲ παλαιότερα φιλολογικὰ ἔργα καὶ μελετᾷ τὰ κείμενά τους, τὴ μορφή τους, τὰ περιεχόμενά τους, τὶς πηγές τους. . . Τὴν ἐνδιαφέρει μόνον ἡ γνησιότητα τοῦ κειμένου, τὸ περιεχόμενο, γεγονότα καὶ πράγματα καὶ ἡ μορφή. Ζητᾷ νὰ βρῇ τὸ ἀληθινό, τὸ γνήσιο, τὸ δόκιμο. Δὲν τὴν ἀπασχολεῖ τὸ καλὸ ἢ τὸ ἄσχημο»¹.

α) Δυστυχῶς στὴν Ἑλλάδα ἡ ἱστοριογράφηση τῆς « **Νεοελληνικῆς Κριτικῆς** » δὲν ἔχει συντελεστῇ ἀκόμη² κατὰ τέτοιο τρόπο πού θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ παρακολουθήσῃ τὶς τάσεις καὶ τὶς μορφές της σ' ὅλη τους τὴν ἑκτασὴ καὶ τὸ βάθος, τὴν ἐπιστημονικὴ τους ὑφὴ καὶ ἐρμηνεία. Μὰ οὔτε καὶ ἡ « **Νεοελληνικὴ Κριτικὴ** » ἔχει ἀναπτυχθῇ καὶ διαμορφωθῇ στὸ ὕψος μιᾶς ἐπιστημονικοφιλολογικῆς βαθμίδος. Μέχρι τὴν ἐποχὴ τῆς ἐμφάνισέως τῆς πραγματικῆς καὶ ἀντικειμενικῆς κριτικῆς τοῦ **Γιάννη Ἀποστολάκη** (1886 - 1947), τοῦ **Φώτου Πολίτη** (1890 - 1934) καὶ τοῦ **Ἰωάν. Συκουτρῆ** (1901 - 1937) οἱ παλαιότερες κριτικὲς ἦταν στὴ βάση τους γλωσσικές. Οἱ **Ἀδαμ. Κοραῆς** (1748 - 1833), **Κ. Ἀσώπιος** (1785 - 1872), **Δ. Σολωμὸς** (1798 - 1857), **Π. Σοῦτσος** (1806 - 1867), **Δ. Βερναδάκης** (1833 - 1907), **Κ. Κοντὸς** (1834 - 1909), **Γ. Χατζιδάκης** (1848 - 1941) κ.τ.λ. εἶναι οἱ σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι τῆς γλωσσικῆς κριτικῆς. Κάπως αἰσθητικώτερες κριτικὲς ἐργασίες εἶναι τοῦ **Ἰακώβου Πολυλά** πού θεωρεῖται καὶ σὰν ἀρχηγέτης τῆς « **Νεοελληνικῆς Κριτικῆς** »³, τοῦ **Ἐμμανουὴλ Ροῖδης**, **Ἰωάν. Παπαδιαμαντοπούλου** (*Jean Moreas*), **Ἰωάν. Ψυχάρη**, **Ν. Πολίτη**. Ἀκολουθοῦν μετὰ οἱ **Φῶτος Πολίτης**, **Γιάννης Ἀποστο-**

1. *Κ. Παπανικολάου*, *ἐνθ' ἀν. σ. 232 κ.ἐξ.*

2. Ὑπάρχει μίᾳ « *Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Κριτικῆς* » τοῦ *Ἀρίστον Καραμπάνη*, Ἀθήναι 1935.

3. *Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου*, *Στοιχεῖα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, ἐνθ' ἀν. σ. 156.

λάκης, Κωστής Παλαμᾶς, Γιάννης Καμπύσης, Κωνσταντῖνος Χατζόπουλος, Περικλῆς Γιαννόπουλος, Πέτρος Βλαστός, Παῦλος Νιρβάνας, Ζαχ. Παπαντωνίου, Ἰωάν. Συκουτρῆς, Δ. Καπετανάκης, Γ. Σαραντάρης, Κ. Τσάτσος, Κ. Βάρναλης, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Αἰμ. Χουρμούζιος, Ἀλκης Θρύλος, Γ. Χατζίνης, Γ. Βαλέτας, Κ. Δημαρᾶς, Α. Τερζάκης, Μ. Ροδᾶς, Γ. Κοτζιούλας, Λέανδ. Βρανούσης, Β. Βαρίκας, Ἀγ. Θέρος, Γ. Σπαταλᾶς, Θρασ. Σταῦρος, Π. Χάρης, Λέων Κουκούλας, Μάρκος Αὐγέρης, Θεμ. Ἀθανασιάδης — Νόβας κ. ἄ.

Μὲ νεοελληνικὲς φιλολογικὲς κριτικὲς ἔχουν ἀσχοληθῇ οἱ: Ν. Πολίτης, Ν. Βέης, Γιάννης Ἀποστολάκης, Ἰωάν. Συκουτρῆς, Γ. Ζώρας, Λίνος Πολίτης, Δ. Ζακυθινός, Ν. Τωμαδάκης κ. ἄ.

β) Καὶ γιὰ τὴ «Νεοελληνικὴ Κριτικὴ» θὰ πρέπει νὰ γραφῇ ἓνα συνοπτικὸ σχολικὸ βιβλίον, ποὺ νὰ συμπεριλαμβάνη: 1) μίαν ἱστοριογράφηση τῶν σπουδαιότερων περιόδων, τάσεων καὶ κατευθύνσεων αὐτῆς. 2) τοὺς κυριωτέρους ἀντιπροσωπευτικοὺς συγγραφεῖς τῶν κριτικῶν ἀναλύσεων καὶ 3) κριτικὰ ἔργα ἢ ἀποσπάσματα φιλολογικῆς καὶ λογοτεχνικῆς κριτικῆς.

Ἡ «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας», ἡ «Νεοελληνικὴ Μετρικὴ», ἡ «Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου» καὶ ἡ «Νεοελληνικὴ Κριτικὴ» μποροῦν νὰ συμπεριληφθοῦν μαζί σ' ἓνα καὶ μόνο σχολικὸ ἐγχειρίδιον, ποὺ θὰ εἶναι ὅμως ἄλλο γιὰ τὴν πρώτη γυμνασιακὴ βαθμίδα, καὶ ἄλλο γιὰ τὴ δεύτερη. Γιὰ τὶς μικρὲς τάξεις θὰ εἶναι μικρό, ἀπλὸ καὶ εὐσύννοπτον, ἐνῶ γιὰ τὶς μεγάλες θὰ εἶναι ἀναλυτικώτερον καὶ ἐπιστημονικώτερον. Τὸ πρῶτον θὰ περιέχῃ ἀπλές, ἐρμηνευτικὲς καὶ αἰσθητικὲς ἀναλύσεις· τὸ ἄλλο ἐπιστημονικὲς κριτικὲς καὶ τεχνοκριτικὲς.

69. Τὰ σπουδαιότερα βιβλία, ἄρθρα ἢ κεφάλαια γενικωτέρων ἐργασιῶν, ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἔννοια, στὴν ἐξέλιξη, στὰ εἶδη καὶ στὴν ἱστορίαν τῆς «Νεοελληνικῆς Κριτικῆς» εἶναι:

1. Κριτικὲς ἐργασίαι τῶν παραπάνω συγγραφέων ὑπάρχουν δημοσιευμέναι σὲ διάφορα περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες, ὡς καὶ στὶς ἐξῆς ἀνθολογίας, α) Βασικῆς Βιβλιοθήκης, Νεοελληνικὴ Κριτικὴ, τ. 48, Ἀθήναι 1956, καὶ β) Γιάννη Γουδέλη, Ἀνθολογία τῆς Σύγχρονης Κριτικῆς, Ἀθήνα 1959.

- 1) Μεγάλη 'Ελληνική 'Εγκυκλοπαιδεία, τ. ΙΕ' στή λέξη «Κριτική» σ. 239 κ.έξ.
- 2) Νεώτερον 'Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «'Ηλίου» τ. 11 στή λέξη «Κριτική» σ. 573 κ.έξ.
- 3) 'Αρίστου Καμπάνη, 'Ιστορία τῆς Νέας 'Ελληνικῆς Κριτικῆς, 'Αθῆναι 1935
- 4) Περικλ. Στασινοπούλου (Π. Παμίσου), Εἰσαγωγή στή Νεοελληνική Λογοτεχνία, Θεσσαλονίκη 1938, Κεφ. «'Η Κριτική» σ. 198 κ.έξ.
- 5) Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου, Στοιχεῖα 'Ιστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἐν 'Αθήναις 1938, Κεφ. «Κριτική».
- 6) Ε. Παπανούτσου, Αἰσθητική, 'Αθήνα 1948, Κεφ. πέμπτον σ. 356 κ.έξ.
- 7) Κ. Παπανικολάου, Νεοελληνική Καλολογία, 'Αθήνα 1952, Κεφ. « Κριτική » σ. 232 κ.έξ.
- 8) Ε. Παπανούτσου, Τῆς κριτικῆς τὸ ἔργο καὶ ἡ σημασία, εἰσαγωγή στή «Νεοελληνική Κριτική» τῆς Βασικῆς Βιβλιοθήκης, τ. 48, 'Αθῆναι 1956.
- 9) Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου, 'Η Νεοελληνική Κριτική, εἰσαγωγή στή «Νεοελληνική Κριτική» τῆς Βασικῆς Βιβλιοθήκης, τ. 48, 'Αθῆναι 1956.

Κριτικὲς ἀνθολογίαις ἔχουμε δύο σημαντικές :

- 1) Τῆς Βασικῆς Βιβλιοθήκης, Νεοελληνική Κριτική, τ. 48, 'Αθῆναι 1956 καὶ
- 2) Γιάννη Γουδέλη, 'Ανθολογία τῆς Συγχρόνου Κριτικῆς, 'Αθήνα 1959.

Ζ. ΤΑ ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

1. 'Η Λαογραφία

70. Στὶς παραγράφους 37 καὶ 37,α γράψαμε λίγα πράγματα σχετικὰ μὲ τὴ « Λαογραφία »· ἐκεῖ τονίσαμε, ὅτι πρέπει νὰ εἰσαχθῇ ἡ Λαογραφία ὡς μάθημα διδασκαλίας στὰ Γυμνάσια. Τώρα ἐρχόμαστε νὰ δώσουμε μιὰ συνοπτικὴ εἰκόνα τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς « Λαογραφίας », καὶ νὰ ὑποδείξουμε τὶς σπουδαιότερες πηγές, ποὺ μπορεῖ νὰ συμβουλευέται τόσον ὁ διδάσκων,

όσον και ό μαθητής στο έργο του, στη λαογραφική δηλαδή έπεξεργασία αντίστοιχα τής διδακτέας ή τής διδαχθείσης ύλης.

Τόν όρο «**Λαογραφία**» εισήγαγε ό **Ν. Πολίτης** (1852 - 1921) τό 1884 αντί του ίσοδυνάμου γερμανικού όρου «**Volks - kunde**» (γνώση του λαού, λαογνωσία), τόν όποίο είχε καθιερώσει ό γερμανός *Wilhelm Heinrich Riehl* τό 1873 μέ τή δημοσιευθείσα στη Stuttgart πραγματεία του «**Die Volks - kunde als Wissenschaft**» ('Η Λαογραφία ως έπιστήμη)¹. Πρώτος όμως ό άγγλος *William John Thoms* τό 1846 χρησιμοποίησε τόν όρο «**Folk - Lore**»² αντί του «**Popular antiquities**» (Δημώδεις αρχαιότητες), πού ήταν καθιερωμένος μέχρι τήν έποχή εκείνη — αποδίδοντάς τον στο τμήμα εκείνο τών σπουδών τής αρχαιολογίας, πού εξέταζε και έρευνούσε τά αρχαία ήθη και έθιμα, τις παραδόσεις και δοξασίες, ως και τις δεισιδαιμονίες και προλήψεις τών κοινών ανθρώπων³.

α) Αφορμή στην ανάπτυξη τής έλληνικής «**Λαογραφίας**» στάθηκε ή καταπολέμηση τής αυθελληνικής θεωρίας του *Falmerayer*⁴ (1790 - 1861), πού δημοσιεύθηκε τό 1830· σύμφωνα μέ τή θεωρία αυτή ή συνέχεια τής έλληνικότητας τών νεωτέρων έλλήνων άμφισβητείτο και ύποστηριζετο ό έκσλαβισμός τους⁵.

Ό **Ν. Πολίτης** και πολλοί άλλοι λόγιοι μέ τις λαογραφικές τους συλλογές και τή συγκριτική λαογραφική μέθοδο απέδειξαν, πώς τά ήθη και έθιμα τών νεωτέρων έλλήνων, οί θρύλοι, οί μύθοι, οί παραδόσεις, οί δοξασίες και οί δεισιδαιμονίες τους, τά λαϊκά

1. Κ. Γεωργιάδης, *ένθ' άν. σ. 90*.

2. Ό αντίστοιχος όρος, πού χρησιμοποιείται στη Δανία, είναι «**Folkeminder**» (αναμνήσεις του λαού)· στη Γαλλία «**Traditions populaires**» (λαϊκές παραδόσεις)· στην Ιταλία «**Tradizioni popolari**» (παραδόσεις του λαού).

3. Γ. Μέγας, *Σπονδή τής Λαογραφίας, σκοπός και έργον αυτής, Δ.Ε.Ε.Φ. «Πλάτων», Αθήναι 1951, σ. 12*.

4. Κ. Αμάντον, *Ιστορία του Βυζαντινού χρόνου*, έκδ. Β', Αθήναι 1953, σ. 266 κ.έξ.

5. Ό *Φαλλμεράιερ* στην «*Ιστορία τής Χερσονήσου του Μορέως κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους*» συμπιραίνει «*Οὐδὲ μία μόνη σταγὼν γνησίου καὶ αἰμυροῦς ἐλληνικοῦ αἵματος ῥέει εἰς τὰς γλῆβας τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος*». *Fallmerayer, Geschichte der Halbinsel Morea waehrend des Mittelalters*, Stuttgart 1830.

πανηγύρια, ή βιοτεχνία τους, τὸ οἰκογενειακὸ δίκαιο καὶ ἡ κοινωνική τους ὀργάνωση κ.τ.λ. ἐκτὸς ἀπ' τὴ φυσικὴ ἐξέλιξη καὶ τὴ χρονική τους διαφοροποίηση καὶ φθορά, παρέμειναν τὰ ἴδια σχεδὸν καὶ ἀδιάσπαστα σ' ὅλη τὴν ἱστορικὴ ἑκτασὴ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου ἀπ' τὴν ὁμηρικὴ περίοδο ὡς τὰ σήμερα¹.

Ἔτσι κοντὰ στὶς ἀποδείξεις τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν τῆς Γλωσσολογίας, Ἐθνογραφίας, Ἐθνολογίας, Λαοψυχολογίας, Κοινωνιολογίας, Ἱστορίας κ.τ.λ. ἔρχεται καὶ ἡ «**Λαογραφία**» μὲ τὶς ἔρευνές της καὶ τὸ ἐπιστημονικὰ της πορίσματα νὰ ἐπικυρώσῃ ἀναμφισβήτητα τὴ γνήσια καταγωγὴ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἀπ' τοὺς ἀρχαίους τοὺς Ἕλληνας προγόνους². Πάνω στὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ **N. Πολίτης** γράφει: Οἱ ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρέπει νὰ θεωροῦνται «ὡς στοιχεῖα χαρακταριστικὰ τῆς διαμέσου τόσων αἰώνων πάλης καὶ δουλείας καὶ ἀπελευθερώσεως πολυτρόπως δοκιμασθείσης καὶ πολυμόρφως, ἀλλ' ἄνευ διασπάσεως τῆς ἀρχικῆς ἐνότητος διαπλασθείσης ἑλληνικῆς ψυχῆς»³.

β) Ἡ ἔννοια καὶ ὁ σκοπὸς τῆς λαογραφικῆς ἐπιστήμης δίνεται ἀπ' τὸν **N. Πολίτη** ὡς ἑξῆς: «Ἡ Λαογραφία ἐξετάζει τὰς κατὰ παράδοσιν διὰ λόγων, πράξεων ἢ ἐνεργειῶν ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ· τὰς ἐκδηλώσεις δηλαδὴ ἐκεῖνας, ὧν ἡ πρώτη ἀρχὴ εἶναι ἄγνωστος, μὴ προεληθοῦσα ἐκ τῆς ἐπιδράσεως ὑπερόχου τινὸς ἀνδρός, αἵτινες κατ' ἀκολουθίαν δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν μόρφωσιν, καὶ ἐκεῖνας, αἵτινες εἶναι συνέχεια ἢ διαδοχὴ προηγηθείσης κοινωνικῆς καταστάσεως ἢ εἶναι μεταβολὴ ἢ παραφθορὰ ἄλλογος ἐλλόγων ἐκδηλώσεων τοῦ βίου ἐν τῷ παρελθόντι. Συνεξετάζει δ' ἀναγκαίως καὶ τὰς μὴ ἐκπορευομένας μὲν ἀμέσως ἐκ τῆς παραδόσεως ἐκδηλώσεως τοῦ βίου,

1. «Τὸ συμπέρασμα ἡμῶν εἶναι ὅτι κατὰ τὰς μᾶλλον ἀξιοπίστους μαρτυρίας ἐν τῇ ἑκτη ἑκατονταετηρίδι οὐδεμία μεγάλη Σλάβων ἐγκατάστασις ἐγένετο πρὸς μεσημβρίαν τοῦ ποταμοῦ Ἰστροῦ». Κωνσταντῖνος Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐκδ. Ζ', τ. 3, Ἀθήραι 1955, σ. 163.

2. Βιβλιογραφία λαογραφικῶν ἐργασιῶν σχετικῶν μὲ τὴν ἀπόκρυψη τῆς ἀντιστοίχου θεωρίας τοῦ Fallmerayer μπορεῖ νὰ βοηθῇ καίτοι α) στὸ «Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἠλίου», στὴ λέξη «Λαογραφία», τ. 12, σ. 90 καὶ β) στὴ «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ», στὴ λέξη «Λαογραφία» τ. 1Ε', σ. 784.

3. Περιοδικὸ «Λαογραφία», τ. ΣΤ' σ. 660.

ἀλλ' ἀφομοιουμένης ἢ συναπτομένης στενῶς πρὸς τὰς κατὰ παράδοσιν»¹.

Ὁ Στίλπων Κυριακίδης σχετικὰ μὲ τὸν ὅρισμό τῆς « Λαογραφίας » γράφει : « Ἡ λαογραφία, καθὼς καὶ ἡ λέξις δεικνύει, εἶναι ἐπιστήμη, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ὑποκείμενον τῶν ἐρευνῶν καὶ παρατηρήσεων αὐτῆς τὸν λαὸν καὶ εἰδικώτερον τοὺς κατὰ παράδοσιν λόγους καὶ πράξεις τοῦ λαοῦ»².

Ἡ « Λαογραφία »³ ὡς ἐπιστήμη ἔχει μὲν συγγένεια μὲ τὴν Ἔθνογραφία, Ἐθνολογία, Ἀνθρωπολογία, Ἀνθρωπογεωγραφία, Ὁμαδικὴ Ψυχολογία, Λαοψυχολογία, Κοινωνιολογία, Γλωσσολογία, Φιλολογία, Ἀρχαιολογία, Αἰσθητική, Μυθολογία, Θρησκευσιολογία, Ἱστορία, Στατιστικὴ κ.τ.λ., ἀλλὰ τὸ ἔργο τῆς, ὡς τμῆμα τῆς καθολικῆς ἐπιστήμης τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι τελείως διαφορετικὸ ἀπ' τὸ ὑποκείμενο τῶν παραπάνω ἐπιστημῶν, γιατί ἡ σκοπιὰ τῆς ἐρένης τῆς περιορίζεται εἰδικὰ στὶς κατὰ τόπους καὶ χρόνους αὐθόρμητες, ὁμαδικές, ἄγραφες καὶ κατὰ παράδοση ἐκδηλώσεις καὶ πράξεις τῶν διαφόρων λαῶν, ὡς καὶ στὶς ροπές καὶ τάσεις αὐτῶν, πού δὲν ὀφείλονται στὴ μορφωτικὴ ἐπίδραση τῆς παιδείας οὔτε στὴν προσωπικὴ ἀκτινοβολία τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, καὶ πού μὲ τὴν ἀκατάπαυστη διαδοχὴ ἀνὰ τοὺς αἰῶνες συναρμολογοῦν τὸν ἰδιαιτέρο χαρακτήρα καὶ τὸ λαϊκὸ πολιτισμὸ μιᾶς χώρας· οἱ ὁμαδικές αὐτὲς ἐκδηλώσεις, ροπές, τάσεις καὶ πράξεις μᾶς φανερῶνουν ἀκόμη τὴν ψυχροσύνθεση καὶ τὴν ἰδιαίτουσα νοοτροπία, τὴν ψυχοφυσικὴ ὑπόσταση, ὡς καὶ τὴν διευκρίνιση τῆς ἐθνικῆς συστάσεως τῶν λαῶν, πού ἀναφέρονται⁴.

« Βεβαίως ἡ λαογραφία, γράφει ὁ κ. Γ. Μέγας⁵, ὡς ἐξετάζουσα τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ, ἀσχο-

1. Περιοδικὸ «Λαογραφία», τ. Α', Ἀθήναι 1909 - 1910, σ. 7.

2. Στίλ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρος Α', ἐν Ἀθήναις 1923, σ. 7.

3. Ὁ ὅρος «Λαογραφία» κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους ἐσήμαινε τὸν κεφαλαιὸν φόρο.

4. Ὁ Ν. Πολίτης κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πανεπιστημίου ἀπὸ τοῦ 1907 πολλὰς φορὰς ἐτόνισε ὅτι «ἡ ἀνάλυσις τῶν ψυχικῶν ιδιοτήτων τῶν ἐπὶ μέρος λαῶν εἶναι ἔργον οὐχὶ τῆς Ψυχολογίας τῶν λαῶν, ὡς ἐνόμιζον τινές, ἀλλὰ τῆς λαογραφίας».

5. Γ. Μέγας, ἐνθ' ἀν. σ. 31 κ.εξ.

λείται με τὸν λαϊκὸν πολιτισμόν, ἀλλὰ με τὴν γνῶσιν τῶν μορφῶν τοῦ πολιτισμοῦ τούτου τὸ ἔργον τῆς λαογραφίας δὲν συμπληροῦται. Ἐφ' ὅσον εἰς τὰ λαογραφικὰ φαινόμενα ἔχομεν τὴν ἀποκάλυψιν ἐνὸς πνευματικοῦ ὄντος, τοῦ ὁποίου τὴν ἀτομικὴ σφραγίδα φέρουν ἀποτυπωμένην, ταῦτα καὶ πέρα τῆς ἀξίας, τὴν ὁποίαν ἔχουν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ὡς στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι καὶ μέσα διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ ψυχικοῦ αὐτοῦ ὄντος, τοῦ δημιουργοῦ καὶ φορέως των, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ. Ὅθεν ὀρθῶς ἡ γνῶσις τῆς ψυχικῆς ἰδιοσυστάσεως τοῦ λαοῦ τίθεται ὡς ὁ κύριος, ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς λαογραφικῆς ἐρεῦνης»¹.

Καὶ συνεχίζει «Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὰ φαινόμενα τοῦ βίου ἐρευνᾷ ὄχι ὑπὸ τὴν γενικῶς ἀνθρωπίνην μορφήν, ἀλλ' ὑφ' ἣν τάσιν καὶ κρᾶσιν παρουσιάζονται εἰς ἓνα ὠρισμένον λαόν, ἡ λαογραφία διὰ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτηῖρος τοῦ ἔργου τῆς διακρίνεται σαφῶς καὶ ἀπὸ τὴν καθολικὴν ἐπιστήμην τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ψυχολογίαν τῶν λαῶν καὶ τὴν ἐθνολογίαν οὔτε ὑπηρετοῦσα οὔτε ὑπηρετουμένη, ἀλλ' αὐτονόμως συνεργαζομένη με τὰς συγγενεῖς πρὸς αὐτὴν ἐπιστήμας»².

Τέλος συμπεραίνει ὅτι τῆς «**Λαογραφίας**» ἔργον εἶναι νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ ἄτομον εἰς τὰς ἀπαύστως γονιμοποιούς πνευματικὰς καὶ φυσικὰς πηγὰς τῆς πατρίου γῆς καὶ νὰ τὸ ἀνασυνδέσῃ ψυχῇ καὶ σώματι πρὸς τὴν πατρίδα. . . πρὸς τὴν αὐτεπίγνωσιν τοῦ ἐθνικοῦ του Εἶναι»³.

71. Ἡ «**Λαογραφία**» διαιρεῖται σὲ τρεῖς μεγάλους κλάδους, ποὺ ὁ καθένας τους ἀναφέρεται σ' ἓνα ὠρισμένο εἶδος λαϊκῶν ἐξελώσεων ἢ πράξεων· οἱ κλάδοι αὗτοί εἶναι⁴.

1. Παρακάτω γὰρ νὰ ξεχωρίσῃ τὸ ὑποκείμενο τῆς *Ψυχολογίας* ἀπὸ τὸ τῆς *Λαογραφίας* διευκρινίζει ὅτι ἐνῶ ἡ *Κοινωνικὴ Ψυχολογία* ἢ *Ψυχολογία τῶν λαῶν* σύμφωνα με τὰς ἀντιλήψεις τοῦ W. Wundt «ἔχει ὡς ὑποκείμενον τὰ ψυχικὰ ἐκεῖνα φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἀνάγονται εἰς τὴν γενικὴν ἐξέλιξιν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν καὶ τὴν γένεσιν πνευματικῶν προϊόντων καθολικῆς ἀξίας», ἡ *Λαογραφία* «ζητεῖ νὰ γνωρίσῃ τὸ εἶδος καὶ τὸν χαρακτηῖρα τῆς λαϊκῆς ψυχῆς ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ ἔθνους».

Γ. Μέγα, ἐνθ' ἀν. σ. 33.

2. Γ. Μέγα, ἐνθ' ἀν. σ. 33.

3. Γ. Μέγα, ἐνθ' ἀν. σ. 34.

4. Στ. λ. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν. σ. 19.

1) Ὁ κλάδος, πού ὑποκείμενο ἔχει τῖς ἐκδηλώσεις καὶ πράξεις ἐκεῖνες, πού σχετίζονται μὲ τὸ φυσικὸ βίον τῶν λαῶν: τροφή, κατοικία, σκευή, ἐπιπλᾶ, ἐνδυμασία, κόμμωση, καλλωπισμὸς· κυνήγι, γεωργία, κτηνοτροφία, βιοτεχνία κ.τ.λ.

2) Ὁ κλάδος, πού ἐρευνᾷ τῖς ἐκδηλώσεις καὶ πράξεις ἐκεῖνες, πού ἀναφέρονται στὸ πνευματικὸ βίον τῶν λαῶν· αὐτὸς διασπρωματώνεται σὲ δύο ἐνότητες: στὰ **μνημεῖα τοῦ λόγου** (στὴν ἄγραφη δηλαδὴ φιλολογία), καὶ στὶς **καλὰς τέχνες** (στὴν λαϊκὴ τέχνη).

Μαζί μὲ τὰ **μνημεῖα τοῦ λόγου** συνεξετάζονται καὶ οἱ θρησκευτικὲς δοξασίαι, οἱ ἐπιστημονικὲς λαϊκὲς τάσεις, ἡ δημώδης ἱατρικὴ, ἡ μυθολογία, ἡ λατρεία, ἡ μαγεία, ἡ μαντικὴ, οἱ παροιμίαι, τὰ αἰνίγματα, οἱ προλήψεις γιὰ τὰ φυτὰ, τὰ ζῶα, τὰ μετέωρα, καὶ γενικὰ τὸ κάθε τί, πού ἀναφέρεται στὸν ἄγραφο λόγος, στὴ γλώσσα.

Στὶς **καλὰς τέχνες** συμπεριλαμβάνονται ἡ γλυπτικὴ, ἡ γραφικὴ, ἡ ποικιλικὴ, ἡ αἰσθητικὴ τῶν χρωμάτων καὶ σχημάτων, ἡ λαϊκὴ μουσικὴ, ὁ χορὸς, καὶ γενικὰ ὅ,τι λέγεται λαϊκὴ τέχνη.

3) Ὁ κλάδος, πού ἐξετάζει τῖς ἐκδηλώσεις ἐκεῖνες, πού συναπαρτίζουν τὸν κοινωνικὸ βίον, δηλαδὴ τὴν κοινωνικὴ ὀργάνωση καὶ τὰ λαϊκὰ ἥθη καὶ ἔθιμα. Τέτοια εἶναι ἡ κοινοτικὴ διοίκηση, οἱ ἐπιβιώσεις, οἱ κοινωνικὲς σχέσεις, ὁ θεσμὸς τοῦ ἀδελφοποιτοῦ, τὰ γαμήλια ἔθιμα· ἡ γέννηση, ἡ βάπτισις τοῦ παιδιοῦ· ἡ ἐγγυμοσύνη καὶ ἡ λοχεὶα τῆς γυναίκας· οἱ κηδεῖς, οἱ τάφοι, τὸ πένθος, τὰ μνημόσυνα τὸ οἰκογενειακὸ καὶ κληρονομικὸ δίκαιο, τὰ προικοσύμφωνα, οἱ υἱοθεσίαι, τὰ λαϊκὰ δικαστήρια, οἱ ποιινές· τὰ παιχνίδια, τὰ ἀθλήματα καὶ ἀγωνίσματα· οἱ χοροὶ, τὰ πανηγύρια, τὰ γλέντια, οἱ γιορτὲς κ.τ.λ.¹

α) Βλέπουμε λοιπόν, πῶς τὸ ὑποκείμενο ἐρεύνης τῆς «**Λαογραφίας**» ἐπεκτείνεται σὲ πολὺ μεγάλο πλάτος καὶ βάθος· ἀναφέρεται δηλαδὴ, ὅπως τονίσαμε καὶ παραπάνω, σ' ὅλες τῖς μορφές καὶ τὰ εἶδη ἐκδηλώσεων καὶ πράξεων ἐνὸς λαοῦ, πού συναποτελοῦν τὸ λαϊκὸ πολιτισμὸς του. Ἐξ ἄλλου ὥς τὰ σήμερα ἀκόμη δὲν ἔχουν διερευνηθῇ ὅλες οἱ ροπές, οἱ τάσεις καὶ οἱ ἐνέργειαι τῶν διαφόρων λαῶν,

1. «*Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ*», τ. ΙΕ', σ. 781.

οὔτε πάλι ἔχουν ἐπεξεργασθῇ ἀπὸ λαογραφικῆς πλευρᾶς ὅλα τὰ ἱστορικὰ στάδια τοῦ βίου τους. Συγκεκριμένα ἡ ἑλληνικὴ «**Λαογραφία**», βρίσκεται ἀκόμη στὴν ἀρχὴ τῆς ἀναπτύξεώς της, καὶ ἄπειρα προβλήματα περιμένουν τὸν ἀκούραστο λαογράφο τους, γιὰ νὰ τὰ ξεδιαλύνῃ, ἀφοῦ συλλέξει, περιγράψῃ καὶ συγκρίνῃ τὸ σχετικὸ μὲ αὐτὰ λαογραφικὸ ὕλικό.

β) Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἔργο τῆς ἀπαριθμήσεως, τῆς κατατάξεως καὶ τῆς διαιρέσεως τῆς ὕλης τῶν διαφόρων κλάδων τῆς «**Λαογραφίας**» εἶναι πρᾶγμα δυσκολώτατο. Ἐμεῖς, θὰ ἀναφέρουμε ἐδῶ μόνο τοὺς τομεῖς τῆς ἐρεῦνης ἐκείνης, μὲ τὴν ὁποία ἀσχολεῖται ἡ ἐνότηता τῶν μνημείων τοῦ λόγου σύμφωνα μὲ τὴν κατάταξη, ποὺ ἀναφέρεται στὴν «**Ἑλληνικὴ Λαογραφία**» τοῦ **Στίλ-πωνος Κυριακίδου**.

Τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου τῆς ἑλληνικῆς «**Λαογραφίας**» διαιροῦνται στὰ ἐξῆς εἶδη: 1) στὰ ἄσματα, 2) στὶς ἐπιδόσεις¹, 3) στὶς εὐχές καὶ κατάρες, 4) στοὺς ἀφορισμοὺς καὶ στὰ ἀναθήματα, 5) στοὺς ὄρκους, 6) στὶς ἀπενυχές ἢ ὑποτροπές, 7) στὶς προπώσεις, 8) στοὺς χαιρετισμοὺς, 9) στὶς ὕβρεις καὶ βλασφημίες, 10) στὶς παραδόσεις, 11) στὶς εὐτράπελες διηγήσεις, 12) στοὺς μύθους², 13) στὰ παραμῦθια, 14) στὶς παροιμίες καὶ παροιμιώδεις φράσεις, 15) στὰ αἰνίγματα καὶ λογοπαίγνια, 16) στὰ ἄσεμνα,¹⁷ 17) στὴ γλῶσσα, 18) στὶς λέξεις καὶ φράσεις, μὲ τίς ὁποῖες δηλώνονται συνήθειες, δοξασίες καὶ προλήψεις, 19) στὶς λατρευτικὲς φράσεις, καὶ 20) στὶς μαντικὲς, μαγικὲς καὶ δεισιδαίμονες λέξεις.

Τὸ κάθε εἶδος ἀπ' τὸ παραπάνω ἀναφερόμενα περιλαμβάνει διαφόρους κύκλους μνημείων τοῦ λόγου, ποὺ τὸ περιεχόμενό τους σχετίζεται μὲ μιὰ ὠρισμένη μορφή ἐκδηλώσεων ἢ πράξεων. Τὸ σπου-

1. Ἐπιδόσεις εἶναι «ἄσματα μαγικά, τῶν ὁποίων ἡ ἀπαγγελία ἢ συνοδευομένη ἐνίοτε ὑπὸ μαγικῶν πράξεων ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἐκδιώκῃ τὸ κακὸν ἐν γένει ἢ καὶ νὰ τὸ ἐμβάλλῃ, ὅπον θέλει. Στίλ. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀρ. σ. 97.

2. «Μύθος ἐνταῦθα λέγοντες ἐννοοῦμεν τὰς παροιμιώδεις διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι, ὡς καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον προσελθοῦσαι παροιμίαι ἢ ἐπιλέγονται εἰς διαφόρους, συνήθως ἰδιωτρόπους, λόγους καὶ πράξεις ὡς παραδειγματικαὶ παρομοιώσεις, διὰ νὰ χαρακτηρίσων αὐτὰς συνήθως ἐπὶ τὸ σκωπτικώτερον ἢ λέγονται ὡς συμβολαὶ παραδειγματικαὶ πρὸς νοθεσίαν ἢ ἐπίκρισιν». Στίλ. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀρ. σ. 235 κ.εξ.

δαιότερο είδος τῶν μνημείων τοῦ λόγου σύμφωνα με τὴν γνώμη τοῦ Ν. Πολίτου εἶναι ἡ δημώδης ποίησις¹, τὰ δημοτικὰ τραγούδια ἢ «ᾄσματα» καλούμενα.

Γιὰ τὰ «ᾄσματα», τὰ τραγούδια, ὁ Στιλ. Κυριακίδης δίνει τὸν ἐξῆς ὀρίσμο: «Ἄσμα κυρίως εἶναι ἡ δια μουσικῆς καὶ λόγου ἔρρυθμος ἔκφρασις διαφόρων ἰσχυρῶν συναισθημάτων, ἢ ὁποῖα πολλάκις, καὶ μάλιστα εἰς τὸν λαόν, συνοδεύει τὰς ἐρρυθμούς τοῦ σώματος κινήσεις κατὰ τὴν ἐργασίαν ἢ τὸν χορόν»². Ὁ ἴδιος ὁ Στιλ. Κυριακίδης διαιρεῖ τὰ «ᾄσματα» σὲ τρεῖς κατηγορίες:

Ι) Στὰ κυρίως ᾄσματα³. ἐδῶ περιλαμβάνονται: 1) τὰ ἐργασιακά, 2) τὰ ἑορταστικά καὶ ἔθιμικά, 3) τὰ παιδικά, 4) τὰ τῆς ἀγάπης, 5) τὰ τοῦ γάμου, 6) τὰ τῆς ξενιτειᾶς, 7) τὰ μοιρολόγια, 8) τὰ κλέφτικα, 9) τὰ ἱστορικά, 10) τὰ σατιρικά, 11) τὰ γνωμικά, 12) τὰ περιστατικά καὶ 13) τὰ θρησκευτικά.

ΙΙ) Στὰ διηγηματικά ἢ παραλογές⁴. ἐδῶ περιλαμβάνονται: 1) τὰ ἀκριτικά, 2) τὰ πλαστά⁵, καὶ 3) οἱ ρίμες⁶. καὶ

1. «Ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ διανεσάτων πηγῶν τῆς γλώσσης ἡ δημώδης ποίησις ἀντίκει φραστικὴν δόξαν καὶ ἐνάργειαν, ἐγγύτερον δὲ προσκειμένη εἰς τὴν φῆσιν, δέχεται ἀκαμφρεστέραν τὴν ἀπὸ ταύτης ἀντίπωσιν. Οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ φενδὲς ἢ τὸ περίτεχον. Ἡ μὲν παρατήρησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἀπλή, ἀλλ' ἀκριβής, ἢ δ' ἐκφρασις τῶν παθῶν ἀπειροόσημος, ἀλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθής... Ἡ δόξα τῶν πραγμάτων ἀναπληροῦναι τὴν ἐλλείπουσαν τέχνην». Ν. Πολίτου, Γνωστοὶ ποιηταὶ δημοτικῶν ᾄσμάτων («Λαογραφία», τ.Ε', σ. 489 κ.εξ).

2. Στιλ. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν. σ. 20.

3. «Εἰς τὸν σημερινὸν ἑλληνικὸν λαόν τὸ γενικὸν ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον περιλαμβάνονται ἀδιακρίτως πάντα τὰ ᾄσματα, εἶναι ἡ λέξις τραγούδι. Ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν τραγουδιῶν διακρίνει βέβαια ὁ λαὸς ἀκριβέως κατηγορίας, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἰδιαίτερα ὀνόματα δίδει, ὡς κλέφτικα, μοιρολόγια, ρανουρίσματα, κάλαντα καὶ ἄλλα». Στιλ. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν. σ. 27.

4. Διηγηματικά ποιήματα ἢ παραλογές καλοῦνται τὰ δημοτικὰ ἐκεῖνα τραγούδια, πού οἱ ἀφηγηματικὸς χαρακτήρας τοὺς εἶναι ἐντονώτερος ἀπ' τὸ λυρικό στοιχεῖον· θὰ μπορούσε νὰ τὰ χαρακτηρίσῃ κανεὶς ὡς ἓνα εἶδος τοῦ ξενικοῦ τύπου «Μπαλάντας», «ποιήματος», δηλαδή, διηγηματικοῦ, μὲ ὑπόθεσιν θρυλικὴν ἢ ἱστορικὴν, πού μπορεῖ νὰ δεχτῇ καὶ λυρικά στοιχεία». Θ.ρ. Σταύρου, Νεοελληνικὴ Μετρική, ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 120.

5. Οἱ ὑποθέσεις τοὺς εἶναι τελείως πλαστὲς ἢ στηριζόμεναι σὲ λαϊκὰς παραδόσεις· τέτοια εἶναι τὸ τραγούδι τοῦ γεφυριῦ τῆς Ἀοῦας, τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ξενιτεμένου καὶ τῆς πιστῆς συζύγου, τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, τοῦ καρaboῦ πού τὸ πνίγει ὁ βοριάς κ.ά. Στιλ. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν. σ. 83.

6. Ρίμες ἢ Ριμάτες καλοῦνται τὰ διστίχα ἐκεῖνα ποιήματα, πού ἔχουν ὅρμα (ὁμοιοκαταληξία), καὶ πού ἡ πολυλογία τοὺς, ἢ πεζοὶ τὰ καὶ ἡ ἑλληνική τῆς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως τὰ στερεῖ ἀπὸ κάθε καλλιτεχνικῆς ἀξίας.

III) Στις **δραματικές παραστάσεις**· αυτές διαιρούνται 1) στις παραστάσεις, που παίζονται κατά τις αποκριάτικες ημέρες με υποθέσεις παρμένες απ' τὸν Ἑρωτόκριτο, τὴν Ἑρωφίλη, τὴ θυσία τοῦ Ἀβραάμ, κ.τ.λ. καὶ 2) στις παραστάσεις τοῦ Καραγκιόζη.

γ) Ἄλλο ἐξίσου σπουδαῖο εἶδος μὲ τὰ δημοτικά τραγούδια εἶναι οἱ Παραδόσεις. Καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸν ὅρισμό πάλι τὸν παίρνουμε απ' τὸν **Στιλ. Κυριακίδη**. «Παραδόσεις καλοῦνται αἱ μυθικαὶ διηγήσεις, τὰς ὁποίας ὁ λαὸς πλάττει καὶ συνδέει πρὸς ὠρισμένους τόπους καὶ χρόνους ἢ πρὸς ὠρισμένα φυσικὰ φαινόμενα καὶ ὄντα, ὡς καὶ πρὸς ὠρισμένα πολλάκις ἱστορικὰ πρόσωπα, πιστεύει δὲ αὐτὰς ὡς ἀληθεῖς»¹.

Οἱ **Παραδόσεις** ἀναφέρονται: 1) σὲ παλιῆς ἱστορίες, 2) στὴν Πόλη καὶ στὴν Ἀγία Σοφία, 3) σὲ χῶρες καὶ τόπους, 4) σὲ βουλιαγμένους τόπους καὶ πολιτείες, 5) σὲ βασιλιάδες, ρηγάδες καὶ βασιλόπουλα, 6) σὲ Ἕλληνες, Ἀντρειωμένους καὶ Γίγαντες, 7) σὲ ἀρχαῖα κτίρια καὶ μάρμαρα, 8) σὲ ἀρχαίους θεοὺς καὶ ἥρωες, 9) σὲ Χριστὸ καὶ στὰ πάθη του, 10) στοὺς ἁγίους, 11) στὶς ἐκκλησιῆς, 12) στὸν οὐρανό, στ' ἄστρα καὶ στὴ γῆ, 13) στοὺς καιροὺς, 14) στὰ μαρμαρώματα, 15) στὰ φυτὰ, 16) στὰ ζῶα, 17) στὰ θηρία, 18) στοὺς δράκοντες καὶ στοὺς ὄφεις, 19) στοὺς δράκους, 20) στοὺς θησαυροὺς καὶ ἀράπηδες, 21) στὰ στοιχεῖα καὶ στοὺς στοιχειωμένους τόπους, 22) στὰ στοιχεῖα καὶ στοὺς στοιχειωμένους τόπους τῆς θάλασσας, 23) στὰ χαμοδράκια, 24) στοὺς καλλικαντζάρους, 25) στὶς ἀνασκελάδες, 26) στὶς νεράϊδες, 27) στὶς λάμιες, 28) στὶς στρίγγλες, 29) στὶς ἡμέρες, 30) στοὺς μάγους καὶ μάγισσες, 31) στοὺς διαβόλους, 32) στὰ φαντάσματα, 33) στοὺς βραχνάδες, 34) στὶς ἀσθένειες, 35) στὶς μοῖρες καὶ στὴν τύχη, 36) στοὺς νεκροὺς καὶ στὶς ψυχές, 37) στοὺς βρυκόλακες, 38) στοὺς θανάτους, 39) στοὺς φάρους καὶ στὸν κάτω κόσμον, καὶ 40) στὰ αἷτια².

72. Λαογραφικὰ στοιχεῖα ὑπάρχουν ἄφθονα στὰ «**Ὀμηρικὰ ἔπη**», στὰ ἔργα τοῦ **Ἑκαταίου τοῦ Μιλησίου**, καὶ ἰδίως στὴν ἱστορίαν τοῦ **Ἡροδότου**³. Ἀργότερα ὁ περιβόητος **Κριτίας**, ὁ σο-

1. **Στιλ. Κυριακίδου**, ἔνθ' ἂν. σ. 152.

2. **Σύμφωνα** μὲ τὴ διαίρεση τοῦ **Στιλ. Κυριακίδου**, ἔνθ. ἂν.

3. «**Ἄλλ' εἰς τὴν ἑλληνικὴν (λαογραφίαν) ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἀφιέρωσεν οὐδὲ ἓν κεφάλαιον**», γράφει ὁ κ. **Γ. Μέγας**, ἔνθ' ἂν. σ. 4.

φιστής καὶ ἀρχηγὸς τῶν τριάκοντα τυράννων, ἔγραψε «Πολιτείαν» τῶν Θεσσαλῶν, Λακεδαιμονίων καὶ Ἀθηναίων· ἡ λέξις «πολιτεία» ἐδῶ δὲν ἀναφέρεται στὴν ἔννοια τοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ στὸν κοινωνικὸ βίον καὶ στὰ ἦθη καὶ στὰ ἔθιμα τῶν λαῶν, στὸ λαϊκὸ δηλαδὴ χαρακτῆρα τῶν κατοίκων τῶν χωρῶν ἐκείνων, ποὺ περιγράφει, καὶ στὴ σύγκριση μεταξύ τους.

Ἐκεῖνος ὅμως, ποὺ «δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ δημιουργὸς τῆς λαογραφικῆς ἐπιστήμης, ὅσονδήποτε καὶ ἂν αἱ ιδέαι αὐτοῦ δὲν συνετέλεσαν εἰς τὴν ἄμεσον δημιουργίαν αὐτῆς, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν δηλονότι αὐτοτελοῦς λαογραφικῆς ἐπιστήμης, ὡς ἔγινε μὲ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας· συνετέλεσεν ὅμως σπουδαιότατα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τε ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐθνολογικῆς καὶ λαογραφικῆς παρατηρήσεως»¹ εἶναι ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφος Ἀριστοτέλης (384 - 322 π.χ.). Ὁ Ἀριστοτέλης μαζί μὲ τοὺς μαθητάς του συνέταξαν τὰ πολιτεύματα 158 πόλεων, στὰ ὅποια συμπεριλαμβάνονται ἅπειρα λαογραφικὰ στοιχεῖα ὅχι μόνον τῶν ἐλληνικῶν πόλεων καὶ ἀποικιῶν, ἀλλὰ καὶ πολλῶν βαρβαρικῶν.

Ὁ Ἡρακλείδης ὁ Κριτικός (ἢ Κρητικός) τοῦ 7^{ου} π.χ. αἰῶνα λέγεται ἐπίσης, ὅτι στὰ ἀποδιδόμενα σ' αὐτὸν ἔργα «Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι πόλεων», «Περὶ ὁρίων τῆς Ἑλλάδος» καὶ «Ἀναγραφὴ τῆς Ἑλλάδος», περιεῖχε καὶ πλούσιο λαογραφικὸ ὕλικό². Παρόμοιο ὕλικό εὐρίσκεται καὶ στὸ «Περὶ ἀέρων, ὑδάτων καὶ τόπων» τοῦ Ἰποκράτους, ὡς καὶ στὰ «Εἰδύλλια» τοῦ Θεοκρίτου τοῦ 7^{ου} π.χ. αἰῶνα.

α) Μὲ τὰ ἔργα τοῦ Στράβωνος (68π.Χ - 20 μ.Χ.), τὰ «Γεωγραφικά», καὶ τοῦ Πausανίου τοῦ 2^{ου} μ.Χ. αἰῶνα, ἡ «Ἑλλάδος Περιήγησις», κλίνει ὁ ἀρχαῖος λαογραφικὸς κύκλος, καὶ μὲ τοὺς «Πατέρας» τῆς Ἐκκλησίᾳς ἀνοίγεται ὁ μεσαιωνικὸς. Οἱ τελευταῖοι στὴν προσπάθειά τους νὰ ξεκαθαρίσουν τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ συγχρόνου τους βίου ἀπ' τὰ ἐθνικὰ στοιχεῖα καὶ κατάλοιπα, ἄθελά τους μᾶς προσφέρουν ἓνα πλούσιο λαογραφικὸ ὕλικό. Ἀκολουθεῖ πλῆθος βυζαντινῶν σχολίων καὶ λεξικογραφικῶν ἔργων, ὡς καὶ πληθώρα διαφόρων ἄλλων δημωδῶν κειμένων, ἀπ' τὰ ὅποια

1. Στ. ἐλ. Κυριαζίδου, Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. τ. 1, σ. 997.

2. Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἠλίον» τ. 9, σ. 2308.

μπορεῖ κανείς νὰ ἀρυσθῇ πάρα πολλές πληροφορίες σχετικά μὲ τὸ λαϊκὸ βυζαντινὸ πολιτισμό. Ὁ Ἀρέθας (850 - 932), ἐπίσκοπος Καισαρείας, ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς (1018 - 1078), ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὁ Εὐστάθιος Μακρεμβολίτης, ὁ Βαλσαμών, ὁ Μιχαὴλ Γλυκᾶς, λόγιοι τοῦ ΙΒ' αἰῶνα, ὁ Μάξιμος Πλανοῦδης (1260 - 1310), ὁ Μιχαὴλ Ἀποστόλης (1422 - 1480) κ.ἄ. μᾶς παρέχουν ἐπίσης πολλὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα: παροιμίες, δημῶδη «ᾄσματα», γιατροσόφια, αἰνίγματα, μαγικὲς συλλαβὲς κ.τ.λ.¹

Σπουδαιότατα ἔργα τῆς Μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς σχετικὰ μὲ λαογραφικὲς πληροφορίες καὶ εἰδήσεις εἶναι τὰ τοῦ Λέοντος Ἀλατίου (1568 - 1669), ποὺ θεωρεῖται καὶ ὁ πρῶτος λαογράφος τῶν νεωτέρων χρόνων.

β) Τὸ ἔργο τῆς **Λαογραφίας** εἶναι πάρα πολὺ δύσκολο. Οἱ λαογράφοι δὲν ἀναζητοῦν τὸ λαϊκὸ στοιχεῖο μόνον στὶς γραπτὲς πηγὲς τῶν μνημείων τοῦ λόγου, γιὰ τίς ὁποῖες μιλήσαμε παραπάνω, ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ τρέξουν σὲ χωριὰ καὶ κωμοπόλεις, σὲ νησιὰ κι ἀπόμερους τόπους, σὲ συνοικισμοὺς καὶ τσοπάνικες καλύβες, γιὰ νὰ συγκεντρώσουν τὸ ἀκατέργαστο λαογραφικὸ τους ὑλικό. Πρέπει ἀκόμη οἱ συλλογὲς νὰ γίνωνται μὲ σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια παρμένες ἀπ' τὴ «ζῶσα πηγὴ», ἀπ' τοὺς κατάλληλους ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ². Προπαντός, ἀν πρόκειται γιὰ μνημεῖα τοῦ λόγου, πρέπει νὰ γράφονται μὲ τὰ ἴδια τὰ λόγια, τὴν ἴδια προφορὰ καὶ γλῶσσον, «ἀπαρραλλάκτως ὡς φέρονται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ ἄνευ ἐλαχίστης μεταβολῆς», καθὼς ἔλεγε ὁ **Ν. Πολίτης**.

Μετὰ τὴ συλλογὴ τοῦ ὑλικοῦ ἀρχίζει ἡ ταξινόμησή του σὲ ὁμάδες καὶ ἐνότητες, ὕστερα ἡ περιγραφὴ, ἡ διασάφηση, ἡ χρονικὴ καὶ τοπικὴ κατάταξη. Ἀκολουθεῖ ἡ σύγκριση τοῦ νέου ὑλικοῦ μὲ ἄλλο παρόμοιο ἢ σχετικὰ παλαιότερο ὑλικό, γιὰ νὰ ξεκαθαριστῇ καὶ συστηματοποιητῇ τὸ νέο ἢ ξενικὸ στοιχεῖο (βιοτικὸ, πνευματικὸ,

1. Λαογραφικὸ ὑλικὸ ὑπάρχει ἄφθονο καὶ στὰ «Ἀγορευτὰ ποιήματα», στὸ «Σπανέα» τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, στὰ «Προδρομικὰ ποιήματα» τοῦ δῆθεν Θεοῦρου Προδρόμου ἢ Πτωχοπροδρόμου, στὴν «Ἀφήγησιν περὶ τοῦ Πτωχολέοντος ἢ περὶ τοῦ φρονίμου μοντζοκουρεμένου», στὶς «Μυθιστορίες», στὶς «Ἱστορίες ζώων» (Φυσιολόγος, Διήγησις παιδιόφραστος τῶν τετραπόδων ζώων, Ποντολόγος, Συναξάριον τοῦ τιμημένου γαῖδαρον, Πορτοκολόγος, Ψαρολόγος), καὶ σὲ ἄλλα.

2. Δ. Δ. Λοῦζάτος, Εἰσαγωγή στὸν 48 τ. τῆς Βασικῆς Βιβλιοθήκης «Νεοελληνικὰ Λαογραφικὰ Κείμενα», Ἀθῆναι 1957, σ. 71.

κοινωνικό), πού τυχόν θά ἔχη εἰσχωρήσει. Τέλος καταβάλλεται προσπάθεια νά βρεθοῦν τὰ αἷτια καί οἱ παράγοντες, πού τὸ γέννησαν καί τὸ ἐδημιούργησαν· ἡ ψυχολογική ἐρμηνεία καί ἡ ἀξιολογική του τοποθέτηση. Ἐτσι ἀνακαλύπτονται τὰ παλαιά, τὰ ξένα καί νέα στοιχεῖα, καί μὲ ἀντεκειμενικά, ἐπιστημονικά καί ἀδιάσειστα πορίσματα ἀποδεικνύεται ἡ ψυχική ἰδιοφυΐα, ἡ ἔθνική ὑπόσταση καί ἐνότητα, ὡς καί οἱ τάσεις, ἐπιδιώξεις καί κατευθύνσεις τῶν διαφορῶν λαῶν. Ἡ **Λαογραφία** λοιπὸν σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω χρησιμοποιοῖ τρεῖς διαδοχικὰς μεθόδους: τὴν ἱστοριογενετική (βλ. § 87, δ), τὴ συγκριτική (βλ. § 89, γ) καί τὴν ἐρμηνευτική (βλ. § 91 κ.ἐξ.).

γ) Ἡ ἀξία τῆς διδασκαλίας τῆς «**Λαογραφίας**» εἶναι πάρα πολὺ μεγάλη. Γι' αὐτὸ καί ἡ προσπάθεια εὐρέσεως λαογραφικῶν στοιχείων μέσα στὰ λογοτεχνικά ἢ ἐπιστημονικά κείμενα, πού διδάσκουμε, εἶναι ἀπαραίτητη. Γιατὶ τόσον ἡ γραμματική, ἡ συντακτική καί ἡ ἐννοιολογική ἐπεξεργασία τῶν κειμένων, ὅσον καί ἡ λογική, ἡ πραγματολογική καί ἡ αἰσθητική ἐμβάθυνση αὐτῶν μαζί μὲ τὴν ἐρμηνευτική κατανόηση καί τὴν καλλιτεχνική ἀπόλαυση τοῦ ὠραίου συντείνουν, ὅπως ἄπειρες φορές ἐτονίσουμε, στὴν ἐνορχήστρωση τῶν μαθητῶν στὴν *Traditio* (Παράδοση), στὴν ἐνάρθρωση δηλαδὴ μέσα στὸ λαϊκὸ πολιτισμὸ, στὴν πολιτικὴ καί πνευματικὴ κοινότητα, πού ζοῦν. Καί τοῦτο ἀκριβῶς ἔρχεται νά μᾶς προσφέρῃ ἡ λαογραφικὴ ἔρευνα καί ἡ λαογραφικὴ ἐπιστήμη.

Τόση μεγάλη εἶναι ἡ ἀξία τῆς λαογραφικῆς ἐρεῦνης, πού πολλὰ κράτη ὀφείλουν τὴν φυλετικὴν ἐνότητα καί τὴν ἔθνικὴν τους ἀνεξαρτησίαν στὰ πορίσματα τῆς λαογραφικῆς τους ἐπιστήμης. Οἱ Φιλλανδοὶ π.χ., ἐνῶ εἶχαν λησμονήσει τὴ γλῶσσα τους καί τὴν ἔθνικὴν τους προέλευση, κατάρθωσαν μὲ τὴ βοήθεια τοῦ *Elias Lönnrot* (Ἡλία Λαῖνροτ), πού συγκέντρωσε τὰ τραγούδια τῆς χώρας του τὸ 1809 καί συνέθεσε τὸ ἔθνικὸ ἔπος «*Kalevala*», καί τοῦ *Eero Salmelainen*, πού συνέλεξε καί ἐξέδωσε τὰ «Φιννικά λαϊκά παραμῦθια», νά βροῦν ὄχι μόνον τὴν ἔθνικὴν τους γλῶσσα, ἀλλὰ καί τὴν ἔθνικὴν τους καταγωγὴν καί τὴν αὐτοεπίγνωση τῆς ἐθνότητός τους, πρᾶγμα πού συνετέλεσε ἀργότερα πάρα πολὺ στὴν ἔθνικὴν, πολιτικὴν καί κρατικὴν τους ἀνεξαρτησίαν.

1. Γ. Μέγα, ἐνθ' ἀν. σ. 13 κ.ἐξ. ὑπόσημ. 19.

Ἡ σπουδαιότης αὐτῆς ἀξία τῆς «**Λαογραφίας**» ἔκαμε τὸν **Ν. Πολίτη** κατὰ τὶς πανεπιστημιακὰς του παραδόσεις συχνὰ νὰ ἐπιναλαμβάνῃ: «ἡ κυριωτέρα χρησιμότης τῆς λαογραφίας ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι καθορίζει τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα ἐκάστου λαοῦ καὶ συντελεῖ εἰς τὴν διευκρίνησιν τῆς ἐθνικῆς συστάσεως χώρας τινός».

73. Μὲ τὴν Λαογραφικὴν Ἐπιστὴμην καὶ μὲ λαογραφικὰς συλλογὰς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἀσχολήθηκαν πάρα πολλοὶ λόγιοι, λογοτέχνες καὶ ἐπιστήμονες. Ἀναφέρουμε μερικοὺς, τοὺς σπουδαιότερους ἀπ' αὐτοὺς: **Μιχ. Δέφνερ** (1848 - 1934) **Σ. Μενάρδο** (1872 - 1933), **Ἀδ. Ἀδαμαντίου** (1875 - 1937), **Φ. Κουκουλὲ** (1881 - 1954), **Γ. Ἀναγνωστόπουλο** (1884 - 1936), **Γ. Ἀποστολάκη** (1886 - 1947), ἐπιστήμονες καὶ τοὺς **Ι. Βενιζέλο**, **Ἀνδρέα Λασκαράτο**, **Γιάννη Βλαχογιάννη**, **Μιχ. Λελέκο**, **Δ. Λουκόπουλο**, **Χρ. Κορύλλο**, **Στυλ. Βίο**, παλαιούς συλλογεῖς.

Συστηματικώτεροι ὅμως λαογράφοι ἐπιστήμονες, ποὺ εἰδικὰ ἔγραψαν συγγράμματα λαογραφικοῦ περιεχομένου ἢ ἀνέπτυξαν τὴν Λαογραφικὴν Ἐπιστὴμην γενικά, εἶναι: οἱ **Ν. Πολίτης** (1852 - 1921), **Κ. Α. Ρωμαῖος** (γ. 1874), **Στυλ. Κυριακίδης** (γ. 1887), **Γ. Μέγας** (γ. 1893), **Κ. Ρωμαῖος** καὶ **Δ. Λουκάτος**¹.

Σύγχρονοι συλλογεῖς εἶναι οἱ: **Σ. Ἀκογλου**, **Νέαρχος Κληρίδης**, **Κυριάκος Χατζηϊωάννου**, **Ι. Κεσίσογλου**, **Νίκη Πέρδικα**, **Εὐγγελία Φραγκάκι**, **Γεωργία Ταρσούλη** κ.ἄ.²

α) Τὰ σημαντικώτερα λαογραφικὰ περιοδικὰ εἶναι τὰ:

- 1) «**Πανδώρα**» τόμοι Α - ΚΒ', ἐν Ἀθήναις 1850 - 1872.
- 2) «**Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος**», ἐν Κων)λει 1863 κ.ἔξ.

1. *Ξενοὶ σπουδαῖοι λαογράφοι καὶ συλλογεῖς εἶναι, ἐκτὸς ἀπ' τοὺς παλαιότερους Herder, Goethe, Grimm, Justus Möiser, John Thoms, Heinrich Riehl, καὶ οἱ νεώτεροι Edward Tylor, Andrew Lang, James Frazer, R. Dawkins, ἄγγλοι Erwin Rohde, H. Usener, W. Mannhardt, R. Köhler, Johannes Bolte, γερμανοί, Paul Delarne, γάλλος, Elisée Legros, βέλγος, Antti Aarne, φιλλανδός, Stith Thompson, ἀμερικανὸς κ.ἄ.*

2. Ἀρκετὰ ὀνόματα συλλογέων μπορεῖ νὰ βοῇ κανεῖς στὸν 48 τόμο τῆς *Βασικῆς Βιβλιοθήκης*, ἐνθ. ἀν. σ. 317 κ.ἔξ.

- 3) «Νεοελληνικά Ἀνάλεκτα» τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», ἐν Ἀθήναις 1870 κ.έξ.
- 4) «Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος», ἐν Ἀθήναις 1883 κ.έξ.
- 5) «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», ἐν Ἀθήναις 1908 κ.έξ.
- 6) «Λαογραφία», Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, ἐν Ἀθήναις τ. Α' 1909... τ. ΙΔ' 1952.
- 7) «Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος», Ἀθῆναι 1922.
- 8) «Ἀρχεῖον Πόντου», ἐν Ἀθήναις 1928 κ.έξ.
- 9) «Θρακικά», Ἀθῆναι 1928 κ.έξ.
- 10) «Μύσων», ἐν Ἀθήναις 1932 κ.έξ.
- 11) «Κυπριακαὶ Σπουδαί», ἐν Λευκωσίᾳ 1937 κ.έξ.
- 12) «Μικρασιατικὰ Χρονικά», Ἀθῆναι 1938 κ.έξ.
- 13) «Χρονικά τοῦ Πόντου», Ἀθήνα 1943 - 1944.
- 14) «Κυκλαδικὰ» Σύρος 1956 κ.έξ.

β) Οἱ σπουδαιότερες συλλογὲς λαϊκῶν ἑλληνικῶν ᾠσμάτων εἶναι :

- 1) *C. Fauriel*, Chants populaires de la Grèce moderne, Paris τ. 2 1824 - 1825.
- 2) *Tommase*, Canti popolari, Venetia, τ. IV, 1842.
- 3) **Μανούσου**, Τραγούδια ἔθνικα, Κέρκυρα, 1860.
- 4) **Ζαμπελίου**, ᾠσματα δημοτικά τῆς Ἑλλάδος, Κέρκυρα 1852.
- 5) **Ἰατρίδου**, Συλλογὴ δημοδῶν ᾠσμάτων παλαιῶν καὶ νέων, Ἀθῆναι 1859.
- 6) *Arnoldus Passow* (Πασσώβ), Popularia Carmina Graeciae recentioris, Lipsiae 1860.
- 7) **Γ. Χασιώτου**, Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρὸν δημοτικῶν ᾠσμάτων, Ἀθῆναι 1866.
- 8) **Μ. Λελέκου**, Δημῶδης ἀνθολογία, Ἀθῆναι 1868.
- 9) *E. Legrand*, Recueil de chansons populaires grecques, Paris 1874.
- 10) *Jeannarakis*, ᾠσματα Κρητικά, 1876 Leipzig 1876.
- 11) **Π. Ἀραβαντινοῦ**, Συλλογὴ δημοδῶν ᾠσμάτων τῆς Ἠπείρου, Ἀθῆναι 1880.
- 12) *Lagarde*, Neugriechisches ausklein Asien, Gottingen 1886.

- 13) *G. F. Abbott*, Songs of modern Greece, Cambridge 1900.
- 14) **Α. Δ. Γουσίου**, Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, Θεσσαλονίκη 1961.
- 15) **Παχτίκου**, 260 δημῶδη ἑλληνικὰ ᾄσματα, Ἀθῆναι 1905.
- 16) **Θέρου**, Δημοτικὰ τραγούδια, Ἀθῆναι 1909.
- 17) **Κριάρη**, Κρητικὰ ᾄσματα, ἐν Χανίοις 1909.
- 18) **Μ. Μιχαηλίδου**, Καρπαθιακὰ δημοτικὰ ᾄσματα, Κωνσταντινούπολις 1913.

γ) Ἄλλες σπουδαῖες συλλογὲς μὲ διάφορο καὶ ποικίλο περιεχόμενο εἶναι :

- 1) Ἀσλάνη - Βυζαντίου, Μῦθοι, μυθιστορίαι καὶ διηγήματα ἠθικὰ καὶ ἀστεῖα, ἔκδ. Α', ἐν Ἀθήναις 1839.
- 2) **Ἰ. Βενιζέλου**, Παροιμίαι δημῶδεις, ἐν Ἑρμουπόλει 1867.
- 3) **Ἐπαμ. Σταματιάδου**, Σαμιακά, τ. Α' - Ε', ἐν Σάμῳ 1881 - 1887.
- 4) **Ἀθαν. Σακελαρίου**, Τὰ Κυπριακά, ἐν Ἀθήναις, τ. Β' 1890, τ. Β' 1891.
- 5) **Μ. Λελέκου**, Ἀποσπάσματα ἐκ τῶν λαϊκῶν ἐθίμων, μύθων καὶ λοιπῶν, ἐν Ἀθήναις 1891.
- 6) **Ἀδ. Ἀδαμαντίου**, Τήνου παραμῦθια, ἐν Ἑρμουπόλει 1897.
- 7) **Ν. Λάσκαλη**, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα τῆς, ἐν Πύργῳ 1902 - 1924
- 8) **Σπ. Ἀναγνώστου**, Λεσβιακά, ἐν Ἀθήναις 1903.
- 9) **Φ. Κουκουλὲ**, Οἶνουντικά, ἐν Ἀθήναις 1908.
- 10) **Μαριάννας Καμπόρογλου**, Τὰ παραμῦθια, ἔκδ. Β', ἐν Ἀθήναις 1924.
- 11) **Γιάννη Βλαχογιάννη**, Ἱστορικὴ Ἀνθολογία - Ἀνέκδοτα, γνωμικά, περίεργα, ἀστεῖα ἐκ τοῦ βίου διασήμεων Ἑλλήνων 1820 - 1864, Ἀθῆναι 1927.
- 12) **Δ. Λουκοπούλου**, Ποιμενικά τῆς Ρούμελης, ἐν Ἀθήναις 1930.
- 13) **Μιχαηλίδου - Νουάρου**, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Καρπάθου, τ. Α' Ἀθῆναι 1932, τ. Β' Ἀθῆναι 1934.
- 14) **Δ. Λουκοπούλου**, Γεωργικά τῆς Ρούμελης, ἐν Ἀθήναις 1938.
- 15) **Ξ. Ἀκογλου**, Ἀπ' τῇ ζωῇ τοῦ Πόντου - Λαογραφικὰ Κοτυώρων, Ἀθήνα 1939.
- 16) **Δ. Λουκοπούλου**, Νεοελληνικὴ Μυθολογία - Ζῶα, φυτά, ἐν Ἀθήναις 1940.

- 17) Νίκης Πέρδικα, Σκύρος, τ. Α' 'Αθήναι 1940, τ. Β', 'Αθήναι 1943.
- 18) Κ. Χατζηϊωάννου, Κυπριακοί μῦθοι, Λευκωσία 1948.
- 19) Εὐαγγελίας Φραγκάκι, Συμβολή στὰ λαογραφικά τῆς Κρήτης 'Αθήνα 1949.
- 20) Εὐαγγελίας Φραγκάκι, Τὸ Κρητικὸ παραμῦθι, 'Αθήνα 1952.
- 21) Δ. Λουκάτου, Κεφαλονίτικα γυνωμικά, 'Αθήναι 1952¹.
- 22) Δ. Λουκάτου, Νεοελληνικὰ Λαογραφικὰ Κείμενα, 48ος τόμος τῆς Βασικῆς Βιβλιοθήκης, 'Αθήναι 1957.

δ) 'Αναφέρουμε ἰδιαίτερα μερικὲς ἀπ' τὶς σπουδαιότερες μελέτες γιὰ τὴν ἐλληνικὴ λαογραφία, καθὼς καὶ ὠρισμένες εἰδικὲς ἐργασίες γραμμένες μὲ ἱστορικογενετικὴ καὶ συγκριτικὴ ἐρμηνευτικὴ μέθοδο :

Α. Μελέτες γιὰ τὴ «Λαογραφία».

1. Ν. Πολίτου, Λαογραφία, περιοδ. «Λαογραφία», τ. Α', ἐν 'Αθήναις 1909 - 1910.
2. Στιλ. Κυριακίδου, Τί εἶναι Λαογραφία καὶ εἰς τί δύναται νὰ ὠφελήσῃ ἡ σπουδὴ τῆς, περιοδ. «Λαογραφία», τ. ΙΒ', ἐν 'Αθήναις 1938 - 1948.
3. Κ. Α. Ρωμαίου, Λαογραφία καὶ ἀρχαιολογία, περιοδ. «Λαογραφία», τ. ΙΓ', ἐν 'Αθήνας 1950 - 1951.
- 4) Γ. Μέγα, 'Η Σπουδὴ τῆς Λαογραφίας, Σκοπὸν καὶ ἔργον αὐτῆς, περιοδ. «Πλάτων», τ. Γ', 'Αθήναι 1951.

Β. Διάφορες ἄλλες λαογραφικὲς ἐργασίες.

1. Ν. Πολίτου, Περί παραμυθίων παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσι, ἐν 'Αθήναις 1867.
2. Ν. Πολίτου, Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα, ἔκδ. Φιλ. Συλ. «Παρνασσός», ἐν 'Αθήναις 1870.
3. Ν. Πολίτου, Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, τ. Α', Νεοελληνικὴ Μυθολογία, Μέρους Α' καὶ Β' ἐν 'Αθήναις 1871 καὶ 1874.

1. Ἀξιόλογες ἐπίσης ἐργασίες εἶναι : α) Π. Λουζοπούλου «Αἰτωλικαὶ οἰκίσεις, σκευὴ καὶ τροφαί», «Στ' Ἀρχαία», «Ποῖα παιγνίδια παίζουν τὰ Ἑλληνόπουλα». β) Κ. Μαρίνη «Ἀντίλαοι ἀπ' τὸ χωριὸ μου». γ) Α. Μπούντουρα «Προλήψεις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ». δ) Μ. Δέφνερ «Χαιρετισμοί, ἐνθαί, κατάραι, ὄρροι καὶ ἄσματα τῶν Τσακόνων». ε) Γ. Δροσίνη «Τὰ ὠραιότερα δημοτικὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης». στ) Δ. Δουκᾶτου «Κεφαλληνίτικη λαοτεία» κ.ἄ.

4. **Ν. Πολίτου**, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ — Παροιμίαι, τ. Α' - Δ', ἐν Ἀθήναις 1899 - 1902.
5. **Ν. Πολίτου**, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ — Παραδόσεις, Μέρος Α' καὶ Β' ἐν Ἀθήναις 1904.
6. **Ν. Πολίτου**, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν Ἀθήναις 1914.
7. **Ν. Πολίτου**, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, ἐν Ἀθήναις, τ. Α' 1920, τ. Β' 1924, τ. Γ' 1922.
8. **Κ. Κυριακίδου**, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν, ἐν Ἀθήναις 1920.
9. **Κ. Κυριακίδου**, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρος Α' - Μνημεῖα τοῦ Λόγου, τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1923.
10. **Κ. Κυριακίδου**, Παρατηρήσεις εἰς τὰ ἀκριτικὰ ἔπη, ἐν Ἀθήναις 1932.
11. **Κ. Κυριακίδου**, Αἱ ἱστορικαὶ ἀρχαὶ τῆς δημώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἐν Ἀθήναις 1934.
12. **Κ. Α. Ρωμαίου**, Λαϊκὲς Λατρεῖες τῆς Θράκης, «Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Ὑψαυροῦ», τ. 11, 1945.
13. **Κ. Α. Ρωμαίου**, Μικρὰ Μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955.
14. **Γιάννη Ἀποστολάκη**, Τὰ δημοτικὰ τραγούδια, 1929.
15. **Γιάννη Ἀποστολάκη**, Τὸ τραγούδι τῆς Ἁγίας Σοφίας Ἐπιστημ. Ἐπετ. Φιλ. Σχολ. Θεσσαλονίκης, τ. 5', 1940.
16. **Γ. Μέγα**, Θεσσαλικά οἰκῆσεις, ἐν Ἀθήναις 1946.
17. **Γ. Μέγα**, Ἡ ἑλληνικὴ οἰκία, ἐν Ἀθήναις 1949.
18. **Γ. Μέγα**, Ἑλληνικαὶ ἐορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1956.
19. **Κ. Ρωμαίου**, Κοντὰ στὶς ρίζες, Ἀθήνα 1959.
20. **Κ. Ρωμαίου**, Ἑλληνικὴ λαογραφία, (Σημειώσεις παραδόσεων Βιομ. Σχολῆς), Ἀθήναι 1961.

1. Βιβλιογραφία τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας μπορεῖ νὰ βοῇ κανεὶς: α) **Ν. Πολίτου**, Λαογραφία, περ. «Λαογραφία» τ. Α' (1909 - 1910), σ. 3 κ.εξ. β) **Στιλ. Κυριακίδου**, **Ν. Πολίτου** «Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, περ. «Λαογραφία», τ. 2 σ. κζ' κ.εξ. γ) **Στιλ. Κυριακίδου**, **Ν. Πολίτου** ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία, τ. Γ' (1911 - 1920), Α' μέρος Ἀθῆναι 1927, Β' μέρος Θεσσαλονίκη 1932. δ) **Στὰ ἄρθρα «Λαογραφία»** τῆς Μεγάλης ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας καὶ τοῦ Νεωτέρου Ἐγκυκλοπαιδικοῦ Λεξικοῦ «Ἠλίον».

74. Ἐπιμείναμε κάπως περισσότερο στὴ «**Λαογραφία**» ἀπ' τὰ ἄλλα βοηθητικὰ βιβλία γιὰ δύο κυρίως λόγους: α) Γιατὶ τὴ λαογραφικὴ ἐνότητα τὴν θεωροῦμε σὰν τὴν πιὸ βασικὴ κι ἀπαραίτητη γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», μὴ καὶ εἰσάγει ἄμεσα τὸν μαθητὴ στὴ γνώση τῶν ριζῶν τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως, τῆς ἑλληνικῆς ἀγράφου *Traditio*, ὡς καὶ στὴν οὐσιαστικώτερη πλευρὰ τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ λαϊκοῦ, καὶ β) γιατί ἡ ἐνότητα αὕτὴ ἀγνοεῖται τελείως τόσον ἀπ' τὸ «**Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα**» τῶν Γυμνασίων, ὅσον κι ἀπ' τοὺς φιλόλογους καθηγητάς.

Φυσικὰ οἱ τέσσερις ὥρες, ποὺ διατίθενται γιὰ τὸ μάθημα τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ μιὰ ἰδιαίτερη προσοχὴ καὶ φροντίδα στὴν λαογραφικὴ ἐνότητα· εἶναι δυνατόν ὅμως κατὰ τὴν ὥρα τῆς ἐπεξεργασίας τῶν κειμένων νὰ ἐξετάζουμε καὶ τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα — ἂν ὑπάρχουν — ἢ καὶ νὰ δίνουμε στὴν «**κατ' οἶκον**» ἐργασία σχετικὲς μὲ τὶς ἀναφερόμενες νύξεις στὰ κείμενα μικρὲς λαογραφικὲς ἐργασίες.

Νομίζω, λοιπόν, ὅτι, ὅπως προτείναμε γιὰ τὰ ἄλλα βοηθητικὰ βιβλία, ἔτσι καὶ γιὰ τὴ «**Λαογραφία**» πρέπει νὰ γραφῇ ἓνα μικρὸ βοηθητικὸ λαογραφικὸ βιβλίο, ποὺ νὰ συμπεριλαμβάνῃ μιὰ στοιχειώδη εἰσαγωγὴ γιὰ τὴν ἔννοια, τὸ ὑποκείμενο καὶ τὴν ἀξία τῆς «**Λαογραφίας**», ὡς καὶ ἄφθονο ἄλλο λαογραφικὸ ὑλικό, ἀπαραίτητο γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ λαϊκοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀπ' τοὺς μαθητάς.

2. Ἡ Ἱστορία τῆς Τέχνης

75. Στὴν § 37, β ἔγινε κάποια νύξη σχετικὰ μὲ τὴν «**Ἱστορία τῆς Τέχνης**», καὶ τοῖσάμε ὅτι τὸ ἐκπαιδευτικὸ αὐτὸ ὑλικὸ παραμένει ὡς τὰ σήμερα ἀκόμη προσδοκώμενο κι ἀνεπίτευκτο μορφωτικὸ ἀγαθὸ γιὰ τὰ Γυμνάσια. Στὴν «**Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου**» ἐπίσης μᾶς δόθηκε ἡ ἀφορμὴ νὰ θίξουμε καὶ τὴν αἰσθητικὴ τῆς Τέχνης γενικώτερα (βλ. § 64 καὶ 64,α).

Τώρα ἐδῶ φυσικὰ δὲν πρόκειται νὰ καταπιαστοῦμε λεπτομερεῖα μὲ τὴν «**Ἱστορία τῆς Τέχνης**», ἀλλὰ ἀπλῶς νὰ ὑποδείξουμε, ὅπως κάναμε καὶ γιὰ τὰ ἄλλα βοηθητικὰ βιβλία, τὴν ἀναγκαι-

ότητα τῆς στροφῆς τῆς προσοχῆς τῶν διδασκόντων τὸ μάθημα τῶν « **Νέων Ἑλληνικῶν** » καὶ πρὸς τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς μαθήσεως, γιατί ἀκριβῶς ἡ Τέχνη ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐκφράζει ἓνα τεράστιο τομέα τῆς πνευματικῆς καὶ τεχνικῆς δραστηριότητος τοῦ λαοῦ, στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται, μᾶς ἀποκαλύπτει ἀκόμη μὲ τὸ ἀποκρυσταλλωμένο ἔργο τῶν δημιουργῶν τῆς ἡμεσᾶς καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ του ιδιοφυΐα.

α) Ἐλάχιστος λόγος γιὰ τὴν Τέχνη γίνεται, ὡς γνωστὸν, κατὰ τὴ διδασκαλίᾳ τῆς **Ἱστορίας** σ' ὁλόκληρο τὸ γυμνασιακὸ κύκλο· ἀλλὰ τόσο ὁ τρόπος τῆς παρουσιάσεως, ὅσον καὶ ἡ ὅλη ἐπεξεργασία τῆς προσφερομένης καὶ ἀναφερομένης σ' αὐτὴ ὕλης περιορίζεται μέσα στὰ γενικὰ ἱστορικὰ πλαίσια, χωρὶς νὰ πραγματώνεται οὔτε ἡ ψυχολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ ἐρμηνεία τοῦ αἰσθητικοῦ φαινομένου, οὔτε ὁ οὐσιαστικὸς καὶ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς **«Ἱστορίας τῆς Τέχνης»**, οὔτε καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ ἀπόλαυση, ἡ συγκινησιακὴ δηλαδὴ ἐπίδρασίς της.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἔλλειψη τῆς συνεχείας τῆς ἱστορικῆς ἀλληλουχίας καὶ ἡ χαλαρὴ σύνδεση τῶν κατὰ ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα καὶ ἀπὸ ἔτος σὲ ἔτος διδασκομένων μορφῶν καὶ ἐκδηλώσεων τῆς Τέχνης, ἐξ αἰτίας τῆς παρεμβαλομένης διδασκαλίας τῶν πολεμικῶν γεγονότων καὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν τοῦ πολιτισμοῦ, ἔχει ὡς συνέπεια τὴν ἐντύπωση στοὺς μαθητάς, ὅτι ποτὲ δὲν ἐδιδάχθησαν ἰδιαίτερα τὴν **«Ἱστορία τῆς Τέχνης»**. Τοῦτο μποροῦμε νὰ ποῦμε ἀνεπιφύλακτα, ὅτι πραγματικὰ ἀληθεύει τουλάχιστον γιὰ τὴν **«Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης»**, γιατί τὸ τμῆμα ἐκεῖνο τῆς Ἱστορίας τῆς ΣΤ' τάξεως, ποὺ περιλαμβάνει μιὰ σκιώδη σκιαγράφηση τῆς νεώτερης ἑλληνικῆς τέχνης, ποτὲ σχεδὸν δὲν προσφέρεται στοὺς μαθητάς.

Ἡ ἐντύπωση, ὅτι δὲν διδάσκεται ἡ Τέχνη σχεδὸν διόλου στὰ Γυμνάσια, ἴσως πολλὰς φορές νὰ ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα, ὅταν μάλιστα λάβουμε ὑπ' ὄψη μας, πῶς δὲν εἶναι ἐλάχιστες οἱ περιπτώσεις, ποὺ γιὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους [λόγους — ἔλλειψη χρόνου, ἀδιαφορία τῶν διδασκόντων, ἰδιαίτερη προτίμηση στὰ πολεμικὰ καὶ μόνο γεγονότα — θεωρεῖται, ὅτι δὲν εἶναι ἀπαραίτητο ἡ διδασκαλία τῶν τμημάτων ἐκείνων τῆς Ἱστορίας, ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἔκφραση τοῦ καλλιτεχνικοῦ ὥрайου.

Ἔτσι ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ ἀμυδροτάτη ἴσως εἰκόνα, ποὺ συναποκο-

μίξει ο μαθητής απ' την αρχαία αρχιτεκτονική και γλυπτική, απ' τη μεσαιωνική και βυζαντινή αρχιτεκτονική και ζωγραφική, και απ' την τέχνη της ευρωπαϊκής Αναγεννήσεως, τίποτε άλλο δὲν προσφέρεται στο μαθητή· ἡ «**Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης**» ἀγνοεῖται τελείως απ' τὸ σημερινὸ τελειόφοιτο τοῦ Γυμνασίου.

β) Ἡ «**Ἱστορία τῆς Τέχνης**» εἶναι ταυτόχρονα καὶ ἡ ἱστορία, τὸ καθρέπτισμα τοῦ συναισθήματος τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ, τῆς λογικῆς τῆς καρδιᾶς του (Logique de coeur) κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ περίφημου γάλλου φιλοσόφου καὶ μαθηματικοῦ *Pascal* (1623-1622)· γιατί ἡ Τέχνη ἀναφέρεται ἀκριβῶς στὴν ἀποκρυσταλλωμένη ἐκδήλωση τῶν καλλιτεχνικῶν συναισθηματικῶν καταστάσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ καταξιώνονται κυρίως μὲ τὸ ἀναφορικό ἢ καθαρὸ καλλιτεχνικὸ συναισθηματ.

Ὁ συναισθηματικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ὑλοποιεῖται μὲ τὴν Τέχνη, μαζί μὲ τὸ διανοητικὸ καὶ τὸ βουλευτικὸ ἐκφραστικὸ στόιχεῖο συναποτελοῦν καὶ συνθέτουν τὴν ὅλη προσωπικότητά του· ὁ συναισθηματικὸς βίος συμπληρώνει καὶ ὁλοκληρώνει τὴν ἐνίαία καὶ ἀδιάσπαστη μορφή τῆς ἀνθρωπίνης ψυχικότητος. Ἐπομένως ἡ Τέχνη συνταυτίζεται μὲ ἓνα τεράστιο τμῆμα τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, μὲ τὸ τμῆμα τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου, ποὺ ἀναφέρεται στὸν καλλιτεχνικὸ κόσμον τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς προϊστορικῆς ζωγραφικῆς τῶν σπηλαίων μέχρι τὴ σημερινή μορφή τῆς μοντέρνας τέχνης.

Ἡ καλλιτεχνικὴ ἐκδήλωση εἶναι τόσο ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητη γιὰ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε ὑπάρχουν ἐποχές, ποὺ ὁ πολιτισμὸς τους, ἐνῶ δὲν ἔχει νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τίποτα τὸ ἀξιόλογο ἀπ' τὴ πλευρὰ τῆς διανοήσεως, ἀντιπροσωπεύεται κυρίως μὲ τὰ ἔργα τῆς Τέχνης· τέτοιοι πολιτισμοὶ π.χ. εἶναι ὁ μεσαιωνικὸς τῆς Γαλλίας, ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴ γλυπτικὴ καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ, καὶ ὁ ὀλλανδικὸς τοῦ 17 αἰῶνα, ποὺ βασικὴ του ἐκδήλωση ἔχει τὴν ζωγραφικὴ.

1. «'Εφ' ὅσον τὸ συναισθηματὸν ὑφύεται εἰς ὄργανον θεωρήσεως τῶν ἀξιών καὶ πραγματοποιεῖ τὴν πρὸς τὰς ἀξίας ἀναφοράν, τὸ ὀνομάζομεν ἀναφορικὸν ἢ καθαρὸν συναισθηματὸν καὶ διαστέλλομεν τοῦτο ἀπὸ τὰς λεγομένας συναισθηματικὰς καταστάσεις» Κ. Γεωργούλη, Φιλοσοφικὴ Ἠθική, ἐνθ' ἀν. σ. 33.

Χαρακτηριστικό είναι εκείνο, που αναφέρει η κ. **Λ. Βαρβιτσιώτου** στην «**Ιστορία της Τέχνης**» της: «**Η ιστορία της τέχνης είναι η γενική ιστορία του ανθρώπινου πνεύματος, της ανθρωπίνης ευαισθησίας, των επιτευξέων, των επιδράσεων και των ανταλλαγών της ανθρωπότητας εις το ύψηλόν πεδίων του ωραίου**». ¹ Ο κ. **Κ. Πάγκαλος** στον πρόλογο της «**Ιστορίας της Τέχνης**» του **Louis Réau** γράφει: «**Τα έργα της τέχνης φανερώνουν ό,τι καλύτερο έχει ο άνθρωπος μέσα του, της σκέψης του την εξαρση, της δημιουργικότητάς του την πεμπτουσία. Είν' ο καλύτερος καθρέπτης της εποχής τους, πολύ καθαρότερος, πολύ πιστότερος από τα κείμενα. Μόνο τα έργα τέχνης μᾶς μιλάνε για τους αιώνες τους μακρινούς που δεν υπήρχε γραφή. Χιλιάδες χρόνια ιστορίας είναι γραμμένα πάνω στο μέταλλο, στο κόκκαλο, στο φίλνισι, στην πέτρα**». ² Ο δέ κ. **Φώτος Γιοφύλλης** στην πρόσφατη «**Ιστορία της Νεοελληνικής τέχνης**» του, αφού χαρακτηρίζει την τέχνη σαν «**τ' ώριμο φρούτο ενός πολιτισμοῦ**» συνεχίζει: «**Σαν νιώσει μιὰ κοινωνία την ανάγκη της πολυτέλειας και τοῦ περιττοῦ, της διανοητικῆς ζωῆς και της θρησκευτικῆς λατρείας, γεννιῶνται σ' αὐτή και προοδεύουν οἱ ὥραϊες τέχνες**». ³

76. Ἀλλὰ τί είναι Τέχνη και ποιά ἡ φιλοσοφική ἐρμηνεία τῆς ἀρχῆς τῆς προελεύσεώς της; Τί ἐκφράζει αὐτή και ποίος ὁ ὑποκειμενικός σκοπὸς της; Εἶναι φαινόμενο καθαρὸ ἀτομικὸ ἢ κοινωνικὸ; Προβλήματα δύσκολα και ἄλυτα ἀκέμη, ἢ μᾶλλον προβλήματα, τῶν ὁποίων ἡ λύση τους ἐξαρτᾶται ἀνάλογα ἀπ' τὴν κοσμοθεωρία τοῦ αἰσθητικοῦ ἢ ιστορικοῦ, που καταπιάνεται μὲ αὐτά. Ἐμεῖς φυσικὰ δὲν πρόκειται νὰ ἀντιμετωπίσουμε ἐδῶ τὰ προβλήματα τῆς Τέχνης και νὰ δώσουμε λύση σ' αὐτά, ἀλλὰ ἀπλῶς θὰ ἀναπτύξουμε μὲ λίγα λόγια τὶς βασικώτερες ἀπόψεις μερικῶν ἀπ' τοὺς σημαντικωτέρους θεωρητικούς τῆς Τέχνης, που ἔπαιξαν τεράστιο ρόλο σὲ διάφορες ἐποχὲς και που μὲ τὴν τεχνοκριτική τους κατηύθυναν τάσεις και ροπὲς ὁλοκληρῶν αἰώνων. Ἀκόμη θὰ παραπέμψουμε στὴ βιβλιο-

1. **Λ. Βαρβιτσιώτου**, ἐνθ' ἀν. σ. 7.

2. **L. Réau**, ἐνθ' ἀν. σ. 3.

3. **Φ. Γιοφύλλης** (Σπύρου Μουσούρη), *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης*, τ. Α', Ἀθῆναι 1962.

γραφία και στις πηγές εκείνους, που τυχόν θα ήθελαν να ασχοληθούν κάπως ιδιαίτερα με την Τέχνη, την εξέλιξή της, τις διαφορές μορφές της, ως και τους σπουδαιότερους της αντιπροσώπους.

α) Ο *Johann Joackim Winckelmann* (1717-1768), γερμανός αισθητικός και ιστορικός, πρώτος έστρεψε την προσοχή της ανθρωπότητας προς την περιοχή της έρμηνείας της 'Αρχαίας Έλληνικής Τέχνης, και υπήρξε ταυτόχρονα ο αρχηγέτης του δειτέρου ανθρωπισμού, του «*Humanismus*»¹. Το 1764 εξέδωσε το περίφημο έργο του «*Ιστορία της Τέχνης*» και λίγο αργότερα το συμπλήρωμά της «*Σημειώσεις εις την ιστορίαν της Τέχνης*». Τα 2)3 τών έργων αυτών αναφέρονται στην αρχαία ελληνική τέχνη και το υπόλοιπο 1)3 ασχολείται με την τέχνη τών Ρωμαίων και τών άλλων Ανατολικών λαών. Τη ρωμαϊκή μάλιστα τέχνη την χαρακτηρίζει ως άπλη μίμηση της ελληνικής και ως τέχνη, που στερείται τελείως πρωτοτυπίας².

1. *Ανθρωπισμός (Humanismus)* καλείται ή στροφή της ανθρωπότητας προς τη σπουδή και την κατανόηση τών προτύπων του αρχαίου ελληνικού και λατινικού πολιτισμού, ή στροφή δηλαδή προς το ιδεώδες εκείνο, που αποβλέπει και πραγματοποιεί το ιδανικό της ελευθερίας και την αρμονική καλλιέργεια και ανάπτυξη όλων τών πνευματικών, ήθικων και αξιολογικών ικανοτήτων του ατόμου μαζί με την ταυτόχρονη εκγύμναση τών σωματικών του δεξιοτήτων. Η ένασχόληση τών επιστημόνων προς τις σπουδές αυτές της αρχαιότητας και ή μόρφωση τών νέων με βάση τις ανθρωπιστικές αξίες καλείται Ούμανισμός, οι δέ σπουδές ονομάζονται ανθρωπιστικές (*Studia humaniora* ή *humanitatis*). Τόν όρον «*Humanismus*» έχρησιμοποίησε για πρώτη φορά ο *Niethammer* το 1808.

2. Θεωρούμε εδώ κατάλληλη την ευκαιρία να μιλήσουμε με λίγα λόγια για τις τρεις σπουδαιότερες περιόδους του Ανθρωπισμού: α) Η πρώτη περίοδος παρουσιάζεται με δύο φάσεις, τη θεμελιωτική και την κριτική. Η θεμελιωτική αρχίζει το ΙΔ' αιώνα και τελειώνει με το θάνατο του Εράσμου (1467-1536)· σπουδαιότεροι πρωτεργάτες της φάσεως αυτής είναι οι ιταλοί λογοτέχνες Πετράρχης (*Petrarca* 1304-1371) και Βοκκάκιος (*Voccacius* 1313-1375), και οι έλληνες λόγιοι Μανουήλ Χρυσολωράς, Θεόδωρος Γαζής, Γεώργιος Τραπεζοούντιος, Ιωάννης Αργυρόπουλος, Γεώργιος Γεμιστός, Βησσαρίων ο Τραπεζοούντιος κ.ά. Η σπουδή της περιόδου αυτής στρέφεται ιδίως προς την λατινική φιλολογία (Βιργίλιο και Κικέρωνα) και προς τους έλληνες φιλοσόφους (Πλάτωνα και Αριστοτέλη). Η κριτική φάση της πρώτης περιόδου αναφέρεται στον γαλλικό ανθρωπισμό· κατά τη φάση αυτή αρχίζει ή κρι-

Ἡ φιλοσοφικὴ καὶ αἰσθητικὴ θεώρηση τῆς Τέχνης ἐρμηνεύεται ὡς ἑξῆς ἀπὸ τὸν *Winckelmann*. Διαιρεῖ τὴν ἀρχαία τέχνη, ὅπως καὶ ὁ ἰταλὸς φιλόσοφος *Jean Baptiste Vico* (1668 - 1744), σὲ τρεῖς περιόδους: στὴ νεανικὴ, στὴν περίοδο τῆς ὠριμότητος καὶ στὴν τῆς παρακμῆς. 1) Ἡ **νεανικὴ μορφή** τῆς Τέχνης, στὴν ὁποία κατατάσσει ὁ *Winckelmann* τὴν ἀρχαϊκὴν περίοδο τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης, κύρια χαρακτηριστικὰ ἔχει τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν ἀπλότητα. 2) Ἡ **μορφή τῆς ὠριμότητος**, μὲ τὴν ὁποία συνταυτίζει τὴν κλασσικὴν περίοδο, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴ μεγαλοπρέπεια καὶ τὸ ἰδεῶδες τῆς ὁμορφιάς. 3) Τέλος στὴ **μορφή τῆς παρακμῆς** της, στὴν ὁποία ἀνήκει ἡ ἀλεξανδρινὴ περίοδο, δεσποεῖ ἡ πολυτέλεια τῆς διασκοσμήσεως καὶ τὸ περιττό, τὸ *barock*.¹

Ἡ φιλοσοφικὴ αὐτὴ ἐρμηνεία τοῦ *Winckelmann*² ἀνταποκρίνεται στὴ σημερινὴ ἔρευνα καὶ ἐπαληθεύεται ἀπ' τὶς σύγχρονες ἀπόψεις γιὰ τὴν Τέχνη. Πραγματικά, οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ καὶ θεωρητικοὶ παραδέχονται τρία βασικὰ στάδια γιὰ κάθε Τέχνη: **Τὸ ἀρχικόν**· ἐδῶ ἡ τέχνη περιορίζεται στὸ «ἀπαραίτητον». **Τὸ μέσο**, δηλαδὴ τὸ στάδιο τῆς ἀκμῆς της· ἐδῶ ὑπερισχύει τὸ «ἐπαρκές». **Τὸ τελευταῖον** στάδιο, τὴν παρακμὴ της, ποὺ σὰν κύριον χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα ἔχει τὸν «πλεονασμόν»³.

β) Ὁ *Hippolyte Taine* (1828 - 1893), γάλλος φιλόσοφος, αἰσθητικὸς καὶ ἱστορικός, ἔρχεται μὲ τὸ ἔργον του «Ἡ Φιλοσο-

τικὴ ἔκδοσις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. β) Ἡ δευτέρα περίοδος τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἀρχίζει μὲ τὸν *Winckelmann* τὸ ΙΗ' αἰῶνα· χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα αὐτῆς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῶν μεθόδων τῆς ἐρμηνείας καὶ ἡ προσπάθεια τῆς τελειοποιήσεως τῆς ἐρμηνευτικῆς καὶ ὡς ἐπιστήμης καὶ ὡς τέχνης. γ) Ἡ τρίτη περίοδος ἀρχίζει μὲ τὸν *W. Jaeger* (1888 - 1961). Κ. Γεωργούλη, Ἱστορία καὶ Μεθοδολογία, ἐνθ' ἀν. σ. 118, κ.ἐξ. καὶ 130 κ.ἐξ.

1. Ἡ λέξις «*barock*» εἶναι πορτογαλικὴ καὶ σημαίνει ἓνα εἶδος μικροῦ πολυτίμου λίθου μὲ σφινγοειδῆ μορφή, ποὺ χρησιμεύει γιὰ στόλισμα καὶ κυρίως γιὰ διακόσμησιν· ἀπ' τὴν ὀνομασίαν αὐτοῦ τοῦ λίθου προήλθε καὶ ὁ ὅρος «μπαρόκ», μὲ τὸν ὁποῖο χαρακτηρίζεται ἡ μορφή τῆς τέχνης ἐκείνης, ποὺ σὰν βασικὸ γνῶρισμα ἔχει τὸ διακοσμητικὸ στοιχεῖον.

2. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 135 κ.ἐξ.

3. Ἀγγέλ. Προκοπίου, Αἰσθητικὴ καὶ Τέχνη στὴν Εὐρώπη, τ. II, Αθήναι 1955, σ. 38 κ.ἐξ.

φία τῆς Τέχνης » τὸ 1865, ἓνα αἰῶνα ἀκριβῶς μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς « Ἱστορίας τῆς Τέχνης » τοῦ *Winckelmann*, νὰ δώσῃ μιὰ συμπληρωματικὴ καὶ τελειότερη θεωρητικὴ θεμελίωσιν τῶν ἀπόψεων τοῦ γερμανοῦ ἀρχηγέτου τοῦ δευτέρου ἀνθρωπισμοῦ. Οἱ φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις τοῦ *Taine* στηρίζονται πάνω στὴ θετικιστικὴ Σχολὴ τοῦ *Αὐγούστου Comte* (βλ. § 48,β σημ. 3) καὶ τοῦ ἀγγλοῦ φιλοσόφου *J. St. Mill* (1806 - 1873).

Σύμφωνα μὲ τὴ φιλοσοφικὴ ἐρμηνεία τοῦ γάλλου τεχνοκρίτου κάθε ἔργον τέχνης, ὡς καὶ κάθε ἄλλο δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς συνισταμένης δυνάμεως τριῶν παραγόντων: τῆς φυλῆς, τῆς ἱστορικῆς στιγμῆς καὶ τοῦ περιβάλλοντος. 1) Μὲ τὴ λέξιν « φυλὴ » (race=ράτσα) ἐννοεῖ τὸ σύνολον τῶν ἰδιαζόντων βιολογικῶν, ψυχολογικῶν καὶ κοινωνικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς καθεμιᾶς ἀνθρωπίνης φυλῆς, ποὺ κληρονομεῖται ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ στὰ ἄτομα, τὰ ὁποῖα τὴν ἀπαρτίζουν. 2) « Ἱστορικὴ στιγμή » (moment) καλεῖ ὁ *Taine* τὴν ἐκάστοτε διαμορφουμένη φάσιν τῆς ἐξελίξεως τῆς Τέχνης, πού ἐπιδραῖ κι αὐτὴ μὲ τὴ σειρά τῆς στὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἱκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ στὴ διαφοροποίησιν πρὸς τὴν α ἢ β μορφή τῶν ποικίλων ἐκδηλώσεων καὶ τάσεων τῶν καλλιτεχνικῶν καὶ δημιουργικῶν μίᾶς ὥρισμένης ἐποχῆς. 3) Μὲ τὸν ὄρον « περιβάλλον » (milieu) ἀναφέρεται στὸ σύνολον τῶν ἐξωτερικῶν καὶ γεωγραφικῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς, ποὺ συντείνουν ἔμμεσα ἢ ἄμεσα στὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν τῶν ἀτόμων, τὰ ὁποῖα ζοῦν μέσα σ' αὐτό!.

γ) Τρίτος μεγάλος αἰσθητικός, ποὺ ἐπηρέασε μὲ τὶς νέες του ἀντιλήψεις τὴ σύγχρονη περιοχὴ τῆς Τέχνης τοῦ αἰῶνα μας, εἶναι ὁ περίφημος γάλλος τεχνοκριτικὸς *Charles Lalo* (1877 - 1953). Ὁ *Lalo*, τοποθετώντας τὸ πρόβλημα τῆς Τέχνης πάνω στὴν ἐρευνὰ τῶν σχέσεων τῆς ζωῆς καὶ τῆς προσωπικότητος τῶν καλλιτεχνικῶν πρὸς τὸ δημιουργήματά τους, διαμορφώνει μιὰ νέα αἰσθητικὴ θεωρίαν.

Ὁ γάλλος αἰσθητικὸς διακρίνει δύο μεγάλες κατηγορίες ἀνθρώπων: ἐκείνους, ποὺ διακατέχονται ἀπὸ ψυχικὰ ἐνεργήματα « ὑψηλῆς τάσεως », καὶ ἐκείνους, ποὺ ὁ βαθμὸς τῆς ψυχικῆς

1. Νεώτερον Ἑργασιοπλαδικὸν Λεξικὸν « Ἠλίον » τ. 17 σ. 552 κ.ἑξ.

τους ἐνεργείας εἶναι «χαμηλῆς τάσεως». Στὴν **πρώτη περίπτωση** ὑπάγονται οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων οἱ ἐκδηλώσεις καὶ οἱ πράξεις τους ἀναφέρονται στὴ «σοβαρὴ ζωὴ», ποὺ καταπιάνονται δηλαδὴ μὲ τὴν ἔντονη δράση τους στὴν ἀντιμετώπιση καὶ στὴ λύση τῶν ὑψηλῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς. Στὴ **δεύτερη περίπτωση** περιλαμβάνονται, ὅσοι ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους ἐκδηλώνουν καὶ πραγματώνουν τὴν ὅλη τους δράση ἢ παθητικότητα μέσα στὸ «χῶρο τῆς φαντασίας καὶ στοὺς ὀραματισμούς». Τοὺς ὀνομάζει δὲ ἀνθρώπους «χαμηλῆς τάσεως», γιατί ἢ δὲν εἶναι σὲ θέση ἢ δὲν θέλουν νὰ κατευθύνουν τὴ δράση τους μέσα στὴν πραγματικὴ ζωὴ, ἢ γιατί δὲν μποροῦν νὰ ὑποστοῦν καὶ νὰ ὑποφέρουν τὰ «πάθη», τὶς ἀντιξοότητες, ποὺ περικλείει καὶ παρουσιάζει ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα. Οἱ ἄνθρωποι αὗτοί μιὰ καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ γιὰ τὸν α ἢ β λόγο νὰ κατευθύνουν τὶς ψυχικὲς τους ἐνέργειες δράσεως ἢ παθητικότητος πρὸς τὸν οὐσιαστικὸ κόσμο, τὶς διοχετεύουν πρὸς τὸ φανταστικὸ κόσμο τῶν δημιουργημάτων τους, στοὺς πόθους καὶ στὰ ὄνειρά τους! καὶ ὅσοι βρίσκουν τὴ λύτρωσή τους μὲ τὴν ἀποκρυστάλλωση τῶν ἐπιθυμιῶν, σκέψεων καὶ συναισθημάτων τους στὴ δημιουργία ἔργων τέχνης, καλοῦνται **καλλιτέχναί**. ὅσοι πάλιν ἀρκοῦνται στὴ θέα ἢ τὸ ἄκουσμα ἔργων τέχνης καὶ μὲ τὸ μέσο αὐτὸ παθαίνουν τὴν «κάθαρση τῶν παθῶν» τους ὀνομάζονται **φιλότεχνοί**.

Ὁ *Lalo* στὴν προκειμένη περίπτωση ἀσχολεῖται κυρίως μὲ τὴν ἔρευνα τῶν ἀνθρώπων τῆς «χαμηλῆς τάσεως», γιατί σ' αὐτοὺς ἀκριβῶς, ὅπως ἀναφέραμε καὶ παραπάνω, κατατάσσει τοὺς καλλιτέχνες καὶ τοὺς φιλοτέχνους. Τὸ βασικὸ, λοιπόν, συμπέρασμα τῆς ἐρεῦνης του εἶναι ὅτι «τὸ ἐλατήριον ποὺ ὥθει τὸν καλλιτέχνη πρὸς τὴ δημιουργίαν καὶ τὸν φιλότεχνο πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἔργων τῆς Τέχνης εἶναι ἡ οἰκονομία».

Μὲ τὸν ὅρο «οἰκονομία» ἐννοεῖ ὁ *Lalo* τὸ σύνολο τῶν ψυχικῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν αὐτὸ ἐκδηλώνεται μὲ τὴν α ἢ β μορφή. Ἡ «οἰκονομία» αὕτη στοὺς «χαμηλῆς τάσεως» ἀνθρώπους παρουσιάζεται μὲ δύο μορφές, μὲ δύο «συμπλέ-

1. Ε. Παπανούτσου, *Αἰσθητική*, ἐνθ' ἀν. σ. 254 κ.εξ.

γματα», όπως τὰ χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος: τὴν «οἰκονομία δράσεως» καὶ τὴν «οἰκονομία τῶν παθῶν». Καὶ τὰ δύο αὐτὰ εἶδη τῆς «οἰκονομίας» ἔχουν τοῦτο τὸ κοινόν, ὅτι περιστρέφονται γύρω ἀπὲς τὴ φαντασία τῶν ἀνθρώπων τῆς «χαμηλῆς τάσεως».

Καὶ ὁ *Lalo* συνεχίζει· ἀφοῦ μᾶς περιγράφει πέντε καθαροὺς ψυχο-αἰσθητικοὺς τύπους καλλιτεχνῶν καὶ φιλοτέχνων, τελικὰ στὶς τελευταῖες του μελέτες καταλήγει σὲ δύο μόνο λειτουργγίες τῆς Τέχνης. Σύμφωνα μὲ τις δύο αὐτὲς λειτουργγίες τὸ κάθε ἔργο τέχνης μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῇ ἢ ὡς ἔργο τέχνης ποὺ ἀνήκει στὴν ὁμοιοπαθητικὴ λειτουργγία, ἢ ὡς ἔργο τέχνης ποὺ κατατάσσεται στὴν ἀλλοπαθητικὴ λειτουργγία.

1) Ὑπομοιοπαθητικὴ λειτουργγία τῆς Τέχνης καλεῖται ἡ περίπτωση, ποὺ ὁ καλλιτέχνης ἢ ὁ φιλότεχνος προσπαθεῖ νὰ λυτρωθῇ μὲ δημιουργήματα, μὲ ἔργα τέχνης, τὰ ὁποῖα ἐκφράζουν κάτι ἀπὲς τὴ ζωὴ του, τὴν πραγματικὴ του ζωὴ, καὶ ποὺ τὸ περιεχόμενό τους ἀντικατοπτρίζει τὴν ἰδιοσυγκρασίαν καὶ τὴν προσωπικότητά του, συμφωνεῖ δηλαδὴ μὲ ὅ,τι ζῇ ἢ ἔχει ζήσει. Τότε τὸ ἔργο τέχνης βρίσκεται κοντὰ στὴν ἱστορικὴ καὶ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, κοντὰ στὴν ἀληθινὴν ζωὴ. (*L' art près de la vie*).

2) Ἀλλοπαθητικὴ λειτουργγία τῆς Τέχνης ὀνομάζεται ἡ περίπτωση, ποὺ ὁ καλλιτέχνης ἢ ὁ φιλότεχνος δημιουργεῖ ἢ ἀρέσκειται μὲ ἔργα τέχνης, τὰ ὁποῖα ἐνσαρκώνουν καὶ ἀποκρυσταλλώνουν τὰ ὄνειρα, τοὺς πόθους καὶ τοὺς ὀραματισμοὺς του, ἐπιδιώξεις δηλαδὴ ποὺ δὲν ἔχει ζήσει καὶ ποὺ θὰ ἤθελε, μὰ δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει. Ἐδῶ τὸ καλλιτεχνικὸ δημιούργημα ἀπομακρύνεται ἀπὲς τὴν ἀληθινὴν ζωὴ· ἀντικαθρεπτίζει κάτι τὸ ἀντίθετο ἀπὲς τὴν ψυχικότητα τοῦ καλλιτέχνη ἢ τοῦ φιλότεχνου, κάτι τὸ τελείως διάφορο ἀπὲς τὸ χαρακτῆρα καὶ τὴν προσωπικότητά του. Ἐδῶ τὸ ἔργο τέχνης ἐκφράζει τὴ φυγή. (*L' art loin de la vie*).

Μὲ ἄλλα λόγια ὁ ὁμοιοπαθητικὸς τρόπος λυτρώσεως πραγματώνεται μὲ τὴ «θεραπείαν τοῦ ὁμοίου μὲ τὸ ὁμοίον», ἐνῶ ὁ ἀλλοπαθητικὸς μὲ τὴ «γαστρενία (τῆς ψυχικῆς καταστάσεως) μὲ τὸ διάφορον ἢ τὸ ἀντίθετον».¹

1. Ε. Παπαρούτσου, *ἐνθ' ἂν*, σ. 255.

Ὁ Π. Σπανδωνίδης ἔχοντας ὑπ' ὄψη τὶς παραπάνω ἀπόψεις τοῦ γάλλου αἰσθητικοῦ συμπεραίνει: «Ὁ *Ch. Lalo* πιστεύει ὅχι στὴν καλλιτεχνικὴ ἀναδημιουργία, ἀλλὰ στὴν καλλιτεχνικὴ σκέψη. Θεμελιώδης στοχασμὸς τοῦ εἶναι αὐτός: Ὁλόκληρο τὸ οἰκοδόμημά του στηρίζεται στὴ «σκέψη γιὰ τὴν τεχνικὴ», ὅπως αὐτὸς ὀνομάζει τὴν καλλιτεχνικὴ σκέψη¹».

δ) Μία τετάρτη ἐξίσου μὲ τὴν παραπάνω περίφημη καὶ σχεδὸν σύγχρονη αἰσθητικὴ θεωρία εἶναι ἡ γερμανικὴ τῆς *Einfühlung*, ἡ τῆς «καλαισθητικῆς συμπαθείας», ὅπως τὴ μετέφρασε ὁ **Χρ. Ἀνδρουτσός** στὸ «Λεξικὸ τῆς φιλοσοφίας» του. Κυριώτερος ἀντιπρόσωπός της εἶναι ὁ γερμανὸς ψυχολόγος καὶ αἰσθητικὸς *Th. Lipps* (1850 - 1924). Σύμφωνα μὲ τὴ θεωρίαν αὕτὴ στὴν οὐσία δὲν ὑφίσταται ἀντικειμενικὸ καλὸ· γιατί τὸ αἰσθητικὸ καλὸ λαμβάνεται ὡς «προϊὸν μίας αἰσθητικῆς ἐμψυχώσεως ὑφ' ἡμῶν τοῦ ἀντικειμένου ἢ τοι προβολῆς τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, τοῦ ἡμετέρου ἐγὼ εἰς αὐτό».² Ἀρα ἡ αἰσθητικὴ ἡδονή, ἡ καλλιτεχνικὴ δηλαδὴ συγκίνηση εἶναι ἀνάλογη μὲ τὸ βαθμὸ τῆς συμφωνίας τοῦ «ζωϊκοῦ μας συναισθήματος» μὲ τὸ αἰσθητικὸ ἀντικείμενο, πού ἐμψυχώσαμε.

Ὁ Θ. Μουστοξύδης στὴν «Ἀντικειμενικὴ Αἰσθητικὴ» του σχετικὰ μὲ τὴν παραπάνω θεωρίαν γράφει: «Ἡ ἀμετάφραστη αὕτὴ ἔννοια τῆς *Einfühlung* πού σημαίνει τὴ διείσδυση τοῦ Ἐγὼ στὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, τὴν προβολὴ τοῦ Ἐγὼ μας στ' ἀντικείμενα ἢ τὴν ἀντικειμενικοποίηση τῆς συναισθηματικῆς ζωῆς μας, ἢ τὴν ταυτοποίηση τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου μὲ τὸν ἑαυτό μας καὶ τοῦ ἑαυτοῦ μας μὲ τὸ ἀντικείμενο, χρησίμεψε ὡς συνεκτικὸς πηλὸς καὶ θεμέλιο τοῦ γερμανικοῦ μυστικισμοῦ πού βγῆκε ἀπ' αὐτήν». Καὶ παρακάτω θεωρώντας τὴν *Einfühlung*, καθὼς καὶ τὴν ἐνόραση τοῦ Bergson, ὡς ἀπριοριστικὰ αἰσθητικὰ συστήματα συμπεραίνει: «Εἶπα πὼς ὅλ' αὐτὰ τὰ συστήματα καταλήγουν στὴν πραγματικότητα στὴν πλήρη ἄρνηση τῆς γνώσης σχετικὰ μὲ τὰ αἰσθητικὰ προβλήματα. Γιατί, κατὰ βάθος σ' ὅλες αὐτὲς τὶς θεωρίες... ὑπάρχει ἡ ἀπογοητευτικὴ ἀντίληψη μιᾶς ταύ-

1. Π. Σπανδωνίδης, *ἐνθ' ἂν*, σ. 29.

2. Κ. Γερογιάννης, *Τί εἶναι ποίησις, ἐν Ἀθήναις 1931*, σ. 15 κ.ἐξ.

τισης τοῦ ἀντικειμένου μετὰ τὸ ὑποκείμενο — τοῦ ἐγὼ μας μετὰ τὸ ἀντικείμενο — ὅποτε μιὰ τέτοια ταύτιση θὰ ἐπαρκεῖ γιὰ μιὰ ψευδαίσθηση ἐσωτερικῆς γνώσης¹».

Τουναντίον ὁ **Π. Σπανδωνίδης** φαίνεται νὰ ἀσπάζεται κατὰ κάποιον τρόπο τὴ θεωρίαν τῆς «καλαισθητικῆς συμπαθείας» μετὰ τὴ δήλωσι: «Πιστεύω καταρχήν, ὅτι ἡ ἀξία τοῦ τρόπου, μετὰ τὸν ὅποιο θ' ἀντικρύσουμε ἓνα λογοτέχνημα, ἐξαρτᾶται πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴ δική μας δύναμη τῆς διείσδυσης ποὺ διαθέτουμε εἴτε ἔμφυτα εἴτε ἐπικτήτα, παρὰ ἀπὸ αὐτὴ ἢ ἐκείνη τὴν ἀντικειμενικά, ἀθελά μας καθοριζόμενη μέθοδο»².

Τέλος ὁ **Ε. Παπανοῦτσος**, ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυση τῆς ἐννοίας τῆς «Ἔνσυναίσθητικῆς» θεωρίας (ἔτσι μεταφράζει τὸν γερμανικὸ ὄρο *Einfühlung*) καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν τῆς κριτικῆς καταλήγει: «Τὸ πλάτος καὶ ἡ περιεκτικότητα αὐτοῦ τοῦ σχήματος (τῶν ἀρχῶν τῆς αἰσθητικῆς ζωῆς τοῦ *Volkelt*, τοῦ δευτέρου μεγάλου ἀντιπροσώπου τῆς ἐνσυναίσθητικῆς θεωρίας μετὰ τὸν *Th. Lipps*) εἶναι μιὰ ἀπόδειξη, καὶ συνάμα ἡ ἔμμεση ὁμολογία ἐνὸς κορυφαίου ὁπαδοῦ τῆς ἐνσυναίσθητικῆς θεωρίας, ὅτι ἡ ἐννοια τῆς ἐνσυναίσθησης μόνη δὲν εἶναι ἐπαρκὴς οὔτε ψυχολογικὰ νὰ ἐξηγήσῃ σ' ὅλη τὴν ἑκτασὴ τῆς τῆς αἰσθητικῆς ἐμπειρίας, οὔτε τὴ θέση νὰ δικαιώσῃ ποὺ κατέχει ἡ Τέχνη (ὡς λειτουργία ὅπου ἡ αἰσθητικὴ ἐμπειρία φτάνει στὴν ἀποκορύφωση καὶ στὸ πλήρωμά της) μέσα στὴν πνευματικὴ μας ζωὴ»³.

ε) Οἱ θεωρίαι γιὰ τὴν Τέχνην εἶναι πάρα πολλές καὶ δύσκολο ἐδῶ νὰ ἀναπτυχθοῦν ὅλες. Ἀναφέρουμε μιὰ ἀκόμη χωρὶς νὰ ἐπιμεινουμε λεπτομερεσιὰς στὴν ἀνάλυσή της· εἶναι ἡ *Ψυχανάλυτικὴ αἰσθητικὴ* θεωρία, ποὺ σὰν πρόδρομό της μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε τὸν *Paul Souriau*, ποὺ πρῶτος μίλησε γιὰ τὴν ὄνειροπόλησιν στὴν Τέχνη: «κύριον γνώρισμα τῆς αἰσθητικῆς ἐμπειρίας εἶναι ἡ ὄνειροπόλησις· αὐτὴν διεγείρει καὶ τροφοδοτεῖ ἡ θεώρησις τοῦ Καλοῦ»⁴.

1. Θ. Μουστοξύδης, *Ἀντικειμενικὴ Αἰσθητικὴ*, Ἀθήναι 1954, σ. 19 κ.ἐξ.

2. Π. Σπανδωνίδης, *ἔρθ'* ἀν. σ. 15.

3. Ε. Παπανοῦτσος, *ἔρθ'* ἀν. σ. 220.

4. Ε. Παπανοῦτσος, *ἔρθ'* ἀν. σ. 222.

Θεμελιωτής όμως τῆς θεωρίας αὐτῆς εἶναι ὁ *Sigmund Freud* (1856 - 1939) μὲ συνεχιστὰς τοὺς ὁπαδοὺς τῆς «**Ψυχολογίας τοῦ βάθους**». Ὁ κεντρικὸς πυρῆνας τῆς ψυχαναλυτικῆς αἰσθητικῆς θεωρίας εἶναι ὅτι «ὄνειρο καὶ καλλιτέχνημα πηγάζουν ἀπὸ τὸ ἀσυνείδητο, καὶ ὅτι μὲ τὸν ἴδιο κατὰ βάθος μηχανισμό τὰ ὀνειρικά καὶ τὰ καλλιτεχνικά πλάσματα ἐκφράζουν μεταμφιεσμένα μέσα σὲ διάφορες συμβολικὲς εἰκόνες τὰ ψυχικά «**συμπλέγματα**» ποὺ ἔχουν σχηματισθεῖ καὶ βρίσκονται ἀπωθημένα στὰ βάθη τοῦ ἀσυνειδήτου¹».

στ) Ὅλες τοῦτες οἱ θεωρίες ἀπ' τὴ δική τους βέβαια σκοπιὰ ἡ καθεμιά τους ἐρευνοῦν τὸ αἰσθητικὸ πρόβλημα, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δίνουν τὴν μιὰ καὶ ὀριστικὴ ἀπάντηση στοῦ μεγάλο ἐρώτημα τῆς «**ἐρμηνείας τῆς Τέχνης**». Χαρακτηριστικὸ εἶναι, γράφει ἡ κ. **Λ. Βαρβιτσιώτου**, ὅτι καμμία θεωρία δὲν ἐξηγεῖ τὸ πρόβλημα τῆς μεγαλοφυΐας, οὔτε ἀκόμη, διατὶ εἰς ἓνα ὠρισμένον γεωγραφικὸν χῶρον εἰς μίαν δεδομένην ἱστορικὴν στιγμὴν παρουσιάσθη μία πληθώρα ἰδιοφυϊῶν. Πρόβλημα, τὸ ὅποῖον θὰ παραμείνῃ ἀσφαλῶς χωρὶς λύσιν, διότι εἶναι φανερόν, ὅτι ὑπερβαίνει τὰς δυνατότητας τῆς ἐπιστήμης ἢ παραβίασις καὶ ἡ ἀπεκάλυψις τοῦ μυστικοῦ τῆς ζωῆς καὶ τῆς φύσεως²».

Ὁ **Θ. Μουστοξύδης** ἀντιμετωπίζοντας τὸ μεγάλο αὐτὸ πρόβλημα στὴν «**Ἀντικειμενικὴ Αἰσθητικὴ του**» θεωρεῖ ὅλες τὶς παραπάνω θεωρίες ὡς μεταφυσικὲς καὶ μετααισθητικὲς, ἐνῶ ἡ ἐπιστημονικὴ αἰσθητικὴ, ἡ **Ἀντικειμενικὴ** δηλαδὴ **Αἰσθητικὴ** — σ' ἀντίθεση μὲ τὴ Φιλοσοφικὴ — σκοπὸ ἔχει χωρὶς νὰ προσδιορίσῃ μὲ σαφήνεια ἀπ' τὴ ἀρχὴ τὸ ἀντικείμενό της, ἀφοῦ **συλλάβει** καὶ ἀναλύσει τὸ «ἀντικειμενικὸ πνεῦμα» (τὴν ὑπομονετικὴ μελέτη τῶν φαινομένων) νὰ ἐρμηνεύσῃ αὐτὸ στὴ «φευγαλέα του πραγματικότητα»³. Γιατὶ «Σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης εἶναι νὰ μποροῦμε νὰ νοοῦμε τὰ φαινόμενα, νὰ τὰ συνδυάζουμε μεταξὺ τους γιὰ ν' αὐξήσουμε τὴ δύναμή μας ἀπέναντί τους. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο εἶναι περισσότερο χρήσιμο νὰ δεχόμαστε, προσωρινά, στὴν

1. *Ε. Παπανούτσου*, *ἐνθ' ἀν. σ. 224*.

2. *Λ. Βαρβιτσιώτου*, *ἐνθ' ἀν. σ. 10*.

3. *Θ. Μουστοξύδης*, *ἐνθ' ἀν. σ. 21*.

ἐπιστήμη ἓνα ποσοστὸ ἀμφίβολης ἀλήθειας, πού θὰ εἴμαστε ἑτοιμοὶ νὰ τὴν ἀντικαταστήσουμε στὴν πρώτη εὐνοϊκὴ περίστασι, παρὰ νὰ περνοῦμε τὸν καιρὸ μας σὲ σοφίσματα ἢ σὲ διαλεχτικούς συλλογισμούς. . . γιὰ τοὺς ὁποίους τὸ λιγότερο πού θὰ μπορούσε νὰ πεί κανεὶς εἶναι ὅτι φαίνονται ὁλότελα κι ἀπόλυτα στεῖροί»¹.

ζ) Οἱ παραπάνω θεωρίες προβληματίζονται κυρίως στὸ μεθοδολογικὸ πρόβλημα τῆς θεωρήσεως καὶ ἐρμηνείας τῆς Τέχνης. Ἡ μὲν πρώτη τοῦ *Winckelmann* ἀκολουθεῖ τὴν ὀργανικολογικὴ μέθοδο· ἡ δευτέρα τοῦ *Taine* τὴν ἱστοριογενετική· ἡ τρίτη τοῦ *Lalo* τὴν ψυχολογική· ἡ τῆς *Ein-fühlung* τοῦ *Th. Lipps* τὴν διεισδυτική· καὶ ἡ τοῦ *Freud* τὴν ψυχχαναλυτική.

Ἡ ἐρμηνεία ὅμως γιὰ τὴν καταγωγή καὶ τὴ φύση τῆς Τέχνης, γιὰ τὴν ἀρχικὴ τῆς δηλαδὴ προέλευση καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ, πού ἐξυπηρετεῖ, ἀπασχόλησε ἰδιαίτερα πολλοὺς φιλοσόφους, θρησκευολόγους, κοινωνιολόγους, ἐθνολόγους, πολιτικούς, αἰσθητικούς καὶ καλλιτέχνες χωρὶς πάλι νὰ καταλήξουν ὅλοι τοῦτοι σὲ ἓνα κοινὸ συμπέρασμα. Καὶ τοῦτο γιὰ τὸ αἰσθητικὸ φαινόμενο δὲν τὸ ἐρευνοῦν καὶ δὲν τὸ ἐξετάζουν στὴν ὁλότητά του, στὴ σύνθεσή τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς του, κατὰ τὸν κ. **Ε. Παπανοῦτσο**, ἀλλὰ τὸ περιωρίζουν καὶ τὸ ἀπομονώνουν στὴ μία του καὶ μόνο πλευρά, τὸ ἐντοπίζουν δηλαδὴ στὸ περιεχόμενό του. Κι ἔτσι τὴν αὐθυπαρξία τοῦ αἰσθητικοῦ φαινομένου δὲν τὴν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τους· κι ὅμως ἡ σύνθεσή τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς ἐνὸς αἰσθητικοῦ ἀντικειμένου εἶναι «ἐνωση ὀργανικὴ πού ποιοτικὰ εἶναι κάτι διάφορο ἀπὸ ὅ,τι εἶναι τὸ κάθε συστατικὸ στοιχεῖο τῆς χωριστά»².

Οἱ σπουδαιότερες θεωρίες πάνω στὸ ζήτημα τῆς γενέσεως καὶ τῆς φύσεως τῆς Τέχνης εἶναι τρεῖς : ἡ θεωρία τῆς θρησκευτικῆς προελεύσεως τῆς Τέχνης, ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς τῆς καταγωγῆς, καὶ ἡ θεωρία ὅτι ἡ Τέχνη εἶναι ἑκφραση ὅλων τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς.

1. Θ. Μουστοξύδης, ἐνθ' ἀν. σ. 27.

2. Ε. Παπανοῦτσο, ἐνθ' ἀν. σ. 80.

1) **Οἱ ὁπαδοὶ τῆς πρώτης θεωρίας** ὑποστηρίζουν, ὅτι ἡ Τέχνη ἐπήγασε ἀπ' τῆ πρωταρχικῆ πνευματικῆ ἐκδήλωση τοῦ ἀνθρώπου, πού σύμφωνα μ' αὐτοὺς εἶναι τὸ θρησκευτικὸ στοιχεῖο : Ἡ Τέχνη εἶναι κόρη τῆς Μαγείας, τῆς πρωτογόνου δηλαδὴ μορφῆς ὅλων τῶν θρησκειῶν τοῦ κόσμου. Ἀπόδειξη εἶναι τὰ μεγαλύτερα καὶ ἀξιοθαυμαστότερα καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα ὅλων τῶν λαῶν, τὰ ὅποια διατείνονται, ὅτι δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἔκφραση τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ναοὶ τοῦ Καρνάκ τῶν Αἰγυπτίων· οἱ δωρικοί, ἰωνικοὶ καὶ κορινθιακοὶ ρυθμοὶ τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων· τὰ περίφημα βουδδικὰ σπήλαια τῶν Ἰνδῶν· ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος· τὸ Πάνθεον τῶν Ρωμαίων· οἱ βασιλικὲς τῶν Βυζαντινῶν· τὰ μουσουλμανικὰ τζαμιά· οἱ καθεδρικές ἐκκλησίες τῆς Δύσεως· οἱ παγόδες τῶν Ἰαπώνων· ἡ «θεογονία» τοῦ Ἡσιόδου, οἱ «Βέδες» τῶν Ἰνδιῶν, ἡ «Ἀβέστα» τῶν Περσῶν, ἡ ἑβραϊκὴ «Βίβλος», ἡ «Θεία Κωμωδία» τοῦ Δάντη· ἡ μουσικὴ τόσο ἡ βυζαντινὴ, ὅσο καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ μέχρι τὸν ΙΗ' αἰῶνα· καὶ προπαντὸς ἡ καταγωγὴ τῆς «ἐλληνικῆς τραγωδίας» ἀπ' τῆ λατρεία τοῦ Διονύσου εἶναι ἀναντίρρητες ἀποδείξεις γιὰ τὴ θεωρίαν τῆς θρησκευτικῆς καταγωγῆς τῆς Τέχνης. Ἐξ ἄλλου «ὁ ἔλεος καὶ ὁ φόβος πού καλλιεργεῖ ἡ Τέχνη εἶναι συναισθήματα θρησκευτικά!».

2) **Ἀντίθετα ἐκεῖνοι πού πιστεύουν**, ὅτι ἡ Τέχνη εἶναι κοινωνικὸ φαινόμενο, ἐκδήλωση δηλαδὴ τῶν ἠθικο-πολιτικῶν ἰδεῶν μιᾶς κοινότητος, στὶς ὑποδείξεις τῶν ὁπαδῶν τῆς θρησκευτικῆς προελεύσεως τῆς Τέχνης ἀντιπαράτασσαν τὰ δικά τους ἐπιχειρήματα. Τὰ βαβυλωνιακὰ παλάτια, τὰ ἀνάκτορα τῆς Κρητομυκηναϊκῆς περιόδου, τὰ «βασίλεια» τῶν Περσῶν, ἡ «Ἀλάμπρα» τῆς Γρανάδας καὶ τὸ «Ἀλκαζάρ» τῆς Σεβίλλης, τὸ ἰσπανικὸ «Ἑσκουριάλ», οἱ «Βερσαλίες» τῶν Γάλλων· ὁ «Γιλιγαμές» τῶν Βαβυλωνίων (βλ. § 12), τὰ «Ὀμηρικὰ ἔπη», τὰ «Πέντε Τσινγκ» (βιβλία Κανόνων) τοῦ Κομφουκίου, τὰ «Νιμπελουγγκεν» τῶν γερμανικῶν φυλῶν κ.τ.λ. ἀποδεικνύουν, ὅτι ἡ Τέχνη εἶναι μία κοινωνικὴ ἀνάγκη, τὸ μέσο μὲ τὸ ὁποῖο μιὰ κοινότης ἀποκτáει «ἐνείκῃ συνείδηση τῶν ἠθικο-πολιτικῶν ἀξιῶν πού ρυθμίζουν τὴ συλλο-

γική ζωή και εξασφαλίζουν την ενότητα και τη συνοχή του κοινωνικού συνόλου¹».

Το βασικότερο επιχείρημα των οπαδών της κοινωνικής κατ'αγωγής της Τέχνης είναι, ότι συνήθως η Τέχνη είναι «κατευθυνόμενη», ότι ελέγχεται δηλαδή από τους πολιτικούς και τους κυβερνώντες μιᾶς χώρας. Παράδειγμα προβάλλουν την ἐπὶ αἰῶνες στερεότυπη μορφή, τὴν ἀκαμψία, τῆς αἰγυπτιακῆς γλυπτικῆς, πού κατευθύνετο ἀπ' τοὺς ἱερεῖς, τοὺς οὐσιαστικούς δηλαδή ρυθμιστὰς τοῦ βίου τῶν Αἰγυπτίων. Τέλος συμπεραίνουν, ὅτι ὅλα τὰ ἔργα Τέχνης δὲν ἐκφράζουν τίποτε ἄλλο παρὰ τὰ πολιτικο-ἠθικά ἰδεώδη τῶν ἰθυνόντων μιᾶς κοινωνικῆς ὁμάδος, μιᾶς κοινότητος.

3) **Ὅσοι πάλι θεωροῦν τὴν Τέχνη** ὡς ἔκφραση ὅλων τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς συναισθηματικὴ δηλαδή ἀποκρυστάλλωσις τῆς καθεμιᾶς κοινότητος ἀντίστοιχη τῆς διανοητικῆς, παραδέχονται, ὅτι αὕτη «πηγάζει ἀπὸ τὴ βαθύτερη ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ γνωρίσει ὄχι μόνον τὸν ἑαυτό του καὶ τὸν κόσμον του, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄλλο κόσμον καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους»². Ἡ Τέχνη ξεκινáει ἀπ' τὴ δίψα, πού νοιώθει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐξωτερικεύσῃ τὶς χαρὲς του καὶ τὶς λύπες του, νὰ μεταδώσῃ τοὺς πόθους του καὶ τὰ ὄνειρά του, νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τοὺς συνανθρώπους του συναισθηματικά, αἰσθητικά, καλλιτεχνικά. Τὸ ὅτι οἱ ὅπαδοι τῶν ἄλλων θεωριῶν μὲ τὰ ἀντίστοιχα προβαλλόμενα παραδείγματά τους προσπαθοῦν νὰ δικαιώσουν τὴν ἄποψή τους, ἀποδεικνύουν ἀκριβῶς, κατὰ τοὺς ὑποστηρικτὰς τῆς τρίτης θεωρίας, τὴ θεμελίωσις τῶν δικῶν τους ἀπόψεων. Γιατὶ ἐκτὸς ἀπ' τὰ μνημεῖα τῆς Τέχνης, πού ἄλλα ἀναφέρονται στὸ θρησκευτικὸ περιεχόμενον καὶ ἄλλα στὸ κοινωνικόν, ὑπάρχουν καὶ ἄπειρα ἄλλα καλλιτεχνήματα ἀπ' τὴν ἐποχὴ τῆς τέχνης τῶν πρωτογόνων λαῶν μέχρι καὶ τὴ σημερινὴ ἀκόμη «Διάφήμιση», πού ὑλοποιοῦν ὅλες τὶς ἀνθρώπινες ἐκδηλώσεις: Οἱ Πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου, ὁ «Κῶδιξ» τοῦ Χαμμουραπί, τὰ ἀθάνατα ἀριστουργήματα τῆς «Ἀττικῆς Κωμωδίας», τὰ ἔργα τοῦ *Shakespeare*, ὁ ἀνθρώπινος πόνος τοῦ Ντοστογιέφσκυ, ἡ ἐρωτικὴ ποίηση τῶν λαῶν, ἡ «Ἀνθρώπινη Κωμωδία» τοῦ

1. Ε. Παπανούτσου, ἐνθ' ἀν. σ. 74 κ.ἐξ.

2. Ε. Παπανούτσου, ἐνθ' ἀν. σ. 75.

Balzac, ή μοντέρνα Τέχνη, καί προπαντός ή λαϊκή τέχνη εἶναι ἀποκρυσταλλώσεις, πού δέν μποροῦν νά καταταχθοῦν στήν α ἢ β κατηγορία, παρὰ μόνο στό σύνολο τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ πανανθρώπινου πολιτισμοῦ.

77. "Υστερα ἀπ' τή σκιαγράφηση τῶν θεωριῶν, πού ἀναφέραμε παραπάνω, ὁ ὀρισμός τῆς τέχνης παίρνει κι αὐτός ἀνάλογες διακυμάνσεις στή διατύπωσή του.

Μέχρι τὸ ΙΗ' αἰώνα, πρὶν δηλαδή ἀπ' τή φιλοσοφική τοποθέτηση τοῦ προβλήματος τῆς Τέχνης, πού βρῆκε κατὰ κάποιο τρόπο τή δικαίωσή του στὰ συγγράμματα τοῦ *Fichte* καί τοῦ *Schelling*, ή Τέχνη ἐθεωρεῖτο σὰν ἐκδήλωση κατώτερη ἀπ' τή πνευματικότητα τοῦ ἀνθρώπου. 'Απ' τήν ἐποχή τοῦ **Πλάτωνα** μέχρι τὸν γερμανικὸ ἰδεαλισμὸ ή περιφρόνηση πρὸς τήν Τέχνη ἦταν καταφανής. 'Ο *Winckelmann* πρῶτος, ὅπως τονίσαμε κι ἄλλοῦ, μᾶς μίλησε γιὰ τήν ἀξία τῆς Τέχνης, μετὰ ὁ *Kant* (1724 - 1804) κατέταξε τήν Τέχνη στὶς ἀνώτερες πνευματικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου ἀνάμεσα στήν 'Επιστήμη καί στήν 'Ηθική· ἀκολουθεῖ ὁ *Hegel* (1770 - 1834), πού ἐξύψωσε τήν Τέχνη στήν ὑπέρτατη περιοχὴ του «'Απολύτου πνεύματος» καί τήν χαρακτήρισε ὡς μία ἀπ' τὶς τρεῖς ἀνώτατες μορφές αὐτοῦ μαζί με τή θρησκεία καί τή Φιλοσοφία. 'Αργότερα με τήν ἀνάπτυξη τῆς **'Αξιολογικῆς Φιλοσοφικῆς 'Επιστήμης** πῆρε ή Τέχνη τήν θέση της στήν ἱεράρχηση τῶν ἀξιολογικῶν περιοχῶν τοῦ «Κόσμου τῶν ἀξίων» (βλ. § 23, γ σημ. 1). 'Απὸ τὸ ΙΘ' αἰώνα ή «'Ιστορία τῆς Τέχνης» ἀποτελεῖ ἰδιαίτερη ἀπιστήμη καί γίνεται ὁδηγὸς τῆς 'Ιστορίας. «'Απ' αὐτὴ (τὴν 'Ιστορία τῆς Τέχνης), γράφει ὁ **Εὐαγγελίδης**, μαθαίνουμε τὸν κάθε φορά ἰδιαίτερο χρωματισμὸ τῆς ἱστορίας, κ' ή ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὸ περιεχόμενο ἔργων τέχνης παίρνει τὶς κυριώτερες γνώσεις της γιὰ τὶς κοινωνικὲς καί **οἰκονομικὲς συνθῆκες** γιὰ τὶς θρησκευτικὲς ἀρχές, γιὰ τήν ἐξωτερική καί ἐσωτερική διαρρύθμιση τῆς ζωῆς τῶν λαῶν πού τὰ δημιούργησε»¹.

Τώρα ή Τέχνη θεωρεῖται πνευματικὴ λειτουργία τοῦ ὀνθρώπου κι ὄχι κάτι τὸ κατώτερο καί τὸ περιφρονητικό. «'Η Τέχνη εἶναι λει-

1. Δ. Εὐαγγελίδης, *Εἰσαγωγή στήν 'Ιστορία τῆς Τέχνης*, ἐν 'Αθήναις 1934, σ. 5.

τουργία της πνευματικής ζωής. 'Ο Καλλιτέχνης άπεικονίζει εκείνη τη Φύση καί εκείνη τη Ζωή, πού τις έχει πνευματικά κατακτήσει. "Οχι αὐτούσια, πιστή άπεικόνιση, αλλά κατάκτηση πνευματική της πραγματικότητας, είναι ή Τέχνη»¹. γράφει στην « Αἰ σ θ η τ ι κ ή » του ό κ. **Ε. Παπανούτσος**· καί άλλοῦ : « Μὲ τὸν ὄρο πνευματική λειτουργία ή φιλοσοφία τοῦ καιροῦ μας ἐννοεῖ μιάν ἐνέργεια πού ἀποτέλεσμα ἔχει τήν καταξίωση τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας, δηλ. τή μετάπλασή της μὲ πρόθεση καί τρόπο πού θά τήν κάνει φορέα μιᾶς ἀξίας. Ἀξίας ὅμως πού ἐνδιαφέρει τὸν ἄνθρωπο ὅχι σάν ἀπλή βιολογική ὕπαρξη, σὲ ὅ,τι δηλ. ἔχει κοινὸ μὲ τὸ ἀνώνυμο ζῶο, ἀλλὰ σάν ὑπόσταση πού ὑπάρχει μέσα σ' ἓνα χῶρο μὲ ἄλλες διαστάσεις, στὸν ἱ σ τ ο ρ ι κ ὸ χ ῶ ρ ο »².

Οἱ ὅρισμοί γιὰ τὴν Τέχνη εἶναι πολλοὶ καί διάφοροι· ἄλλοι περιγραφικοὶ κι ἄλλοι λογικοὶ κι ὠλοκληρωμένοι. Θὰ ἦταν κουραστικό νὰ τοὺς ἀπαριθμήσουμε. Περιοριζόμαστε λοιπὸν σ' ἓνα ἀπλὸ ὅρισμό, ὅπως τὸν νοιώθουμε ἐμεῖς : « Τέχνη εἶναι ή ἐκ άσ τ ο τ ε ἀποκρυστάλλωση τῶν καλλιτεχνικῶν συναισθημάτων ἐνὸς ἀνθρώπου ή μιᾶς κοινότητας μέσα στὸν αἰσθητικὸ κόσμον τῶν ἀξιῶν τῆς καθεμιᾶς ὠρισμένης χρονικᾶ καί τοπικᾶ περιοχῆς ». Μποροῦμε νὰ ποῦμε ἀκόμη, πῶς ή Τέχνη εἶναι ἔκφραση καί κοινωνικοποίηση τοῦ ἀνθρωπίνου καλλιτεχνικοῦ συναισθήματος, καί πῶς ἀποτέλεσμα ἔχει τή συγκινησιακή ἐπίδραση πάντων στοὺς ἀναγνώστες, θεατὰς καί ἀκροατὰς.

Ἡ Τέχνη μᾶς παρουσιάζεται ὡς προσωπική ή ἀτμική καί ὡς ἀπρόσωπη ή ὁμαδική.

α) **Ἡ ἀπρόσωπη ή ὁμαδική τέχνη** καλεῖται καί λαϊκή τέχνη, γιατί φορέας καί δημιουργὸς εἶναι ὁ λαός, ὁ κάθε λαός μιᾶς κοινότητας ή ἐνὸς ἔθνους. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει, πῶς δὲν εἶναι προσωπική· φανερῶνει μόνο ή ὅτι δὲν γνωρίζουμε τὸν ἓνα, τὸν ὠρισμένο δημιουργὸ καλλιτέχνη, πού ἀρχικὰ ἔδωσε τὴν α ἢ β ὥθηση γιὰ τὴν ἀνάπτυξή της, ή ὅτι εἶναι κυρίως τέχνη ὁμαδική ή ἐργαστηριακή.

1. Ε. Παπανούτσος, ἔρθ' ἀν. σ. 299.

2. Ε. Παπανούτσος, ἔρθ' ἀν. σ. 307.

Ἡ λαϊκὴ τέχνη πηγάζει ἀπ' τὸ ὁμαδικὸ βίωμα, τὴ θέληση δηλαδὴ καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ μιᾶς ομάδος ἢ μιᾶς κοινότητος, καὶ ἐκφράζει τὸ κοινὸ ὁμαδικὸ καλλιτεχνικὸ συναίσθημα αὐτῆς. Στηρίζεται στὶς γεωγραφικές, κλιματολογικές, θρησκευτικές, κοινωνικές, οἰκονομικές, ἐπαγγελματικές κ.τ.λ. συνθήκες τοῦ περιβάλλοντος, καὶ προπαντὸς στὶς λαϊκὲς συνήθειες καὶ στὶς παραδόσεις τῆς κοινότητος, ποὺ τὴ δημιουργεῖ.

1) Ἐξέχουσα θέση μέσα στὴν παγκόσμια λαϊκὴ τέχνη κατέχει ἡ «**Ἑλληνικὴ Λαϊκὴ Τέχνη**». Ἡ κ. **Ἀγ. Χατζημιχάλη** στὸ σχετικὸ ἄρθρο στὸν «Ἡλίο» γράφει: «Ὅσον εἰς ὀλίγα μέρη τῆς Εὐρώπης ἡ Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη εἶναι ἓνα ζωντανὸν ἀπομεινάρει παλαιῶν πολιτισμῶν, ποὺ διὰ τὴν ἀναλύσιν τις τὴν μορφολογικὴν του σύνθεσιν πρέπει νὰ ἀνατρέξῃ εἰς πολὺ ἀρχαίας ἐποχάς» καὶ ἄλλοι: «Διατηρεῖ ἡ Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη τύπους, ποὺ ἐσταθεροποιήθησαν διὰ τῶν χιλιετηρίδων καὶ διὰ μέσου τῆς διαδοχικῆς ἐναλλαγῆς τῆς ζωῆς, τύπους δημιουργημένους ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν δέσμευσιν, τὴν κοινωνικὴν ἐνότητα, τὴν κοινὴν πίστιν καὶ τὸ ὁμαδικὸν αἶσθημα τῆς κοινότητος, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ἄτομον δὲν ἀποτελεῖ ἰδιαιτέραν ξεχωριστὴν ὑπαρξιν, ἀλλ' εἶναι μέλος ἑνὸς ἐνιαίου συνόλου!».

Ἡ **Ἑλληνικὴ Λαϊκὴ Τέχνη** ἐκτὸς ἀπ' τοὺς δύο βασικοὺς κλάδους τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν² καὶ τὴ Ζωγραφικὴν (καὶ μάλιστα στὸ περιωρισμένο τομέα τῆς εἰκονογραφίας) ἐκδηλώνεται ἰδίως μὲ τοὺς δευτερεύοντες κλάδους τῆς Τέχνης, ἥτοι: 1) τὴ Μαρμαρογλυπτικὴν, 2) τὴν Ἐνδυμασίαν, 3) τὴν Ὑφαντικὴν (σταμπωτὰ ὑφάσματα καὶ τὰ πέτσινά εἶδη), 4) τὴν Κεντητικὴν ἢ Δαντελλοποιίαν, 5) τὴν Κεραμεικὴν, 6) τὴ Μεταλλουργικὴν (ἀργυροχοῖα καὶ χρυσοχοῖα), καὶ 7) τὴν Ξυλουργικὴν καὶ Ξυλοτεχνίαν.

2) Ἀκόμη ἡ Ἑλληνικὴ Λαϊκὴ Τέχνη ἐκδηλώνεται καὶ μὲ τὴ Δημῶδη ἢ Λαϊκὴ Μουσικὴ καὶ τὸ Ἑλληνικὸ καλούμενο χορό. «Δημῶδης Μουσικὴ καλεῖται ὁ μελικὸς καὶ ρυ-

1. Ἀγ. Χατζημιχάλη, Ἑλληνικὴ Λαϊκὴ Τέχνη, ἄρθρον στὸ Νεώτ. Ἑγκυκλ. Λεξ. «Ἡλίου», τ. 7, σ. 969 κ.ἐξ.

2. Κ. Α. Μπίρρη, Λαϊκὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, Νεώτ. Ἑγκ. Λεξ. «Ἡλίου», τ. 7, σ. 1008 κ.ἐξ.

θμικὸς θησαυρὸς τῶν ἑλληνικῶν δημῳδῶν ἀσμάτων, τὰ ὅποια, ποιούμενα ὑπὸ ἀγνώστων μελοποιῶν, συμφώνως πρὸς τὸν ἄγραφον ἐκείνιον νόμον τῆς ἐλευθέρας καὶ κατὰ βούλησιν στιχουργίας, μελοποιίας καὶ ρυθμικῆς, διεσώθησαν καὶ διασώζονται, οὐχὶ διὰ γραφῆς τινος, ἀλλὰ διὰ μόνης τῆς φωνητικῆς παραδόσεως»¹. Ὅσο γιὰ τὸν Ἑλληνικὸ χορὸ καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὸν Καλαματιανὸν ὁ μπόρεῖ κανεὶς νὰ διαβάσῃ τὴν ἀντίστοιχὴ μελέτη τοῦ κ. **Κ. Ρωμαίου** στὸ βιβλίον του «Κοντὰ στὶς Ρίζες». Ἐκεῖ σ' ἓνα σημεῖο γράφει: «Λαβύρινθος ὅμως ἀληθινὸς περιμένει καὶ τὸ μελετητὴ πού θὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ κατατάξῃ καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ ὅλους τοὺς νεοελληνικοὺς χορούς. Παράλληλα μὲ τὴν ποικιλία τῶν πολλῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων, πού πολὺμορφα παρουσιάζονται στὴ νεοελληνικὴ διαλεκτολογία, πολυμορφία παρόμοια χαρακτηρίζει γενικὰ τὸ νεοελληνικὸ λαογραφικὸ ὕλικό, καί, εἰδικὰ γιὰ τὸ θέμα πού ἐξετάζουμε, τοὺς νεοελληνικοὺς χορούς»².

Οἱ Ἑλληνικοὶ χοροὶ εἶναι κυρίως κυκλικοὶ ἢ κύκλιοι καὶ ἐλάχιστοι μένο ἀντικρυστοὶ ἢ κατὰ ζεύγη. Ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ μερικοὶ χοροί, ὅπως οἱ ρεμπέτικοι καὶ οἱ χασάπικοι, πού χορεύονται καὶ χωρὶς νὰ ὁλοκληρώσουν τὸν κύκλο. Οἱ κυκλικοὶ χοροὶ χωρίζονται σὲ δυὸ μεγάλες ὁμάδες: στοὺς σурτούς, πού ὁ καλύτερος εἶναι ὁ Καλαματιανὸς καὶ στοὺς πεδηχτούς, πού ὁ πιὸ λεβέντικος εἶναι ὁ Τσάμικος. «Ὅλοι οἱ κυκλικοὶ χοροὶ ἔρχονται ἀπὸ πολὺ μακριὰ γράφει ὁ **Κ. Ρωμαῖος**, ἀπὸ τότε πού χόρευαν γύρω στὴ «Θυμέλη» πού βρισκόταν στὸ κέντρο τῆς ἀρχαίας κυκλικῆς ὀρχήστρας. Ἐκεῖ, πλάϊ στὴ θυμέλη, βρίσκονται καὶ οἱ αὐλητές, γιὰ τοῦτο καὶ ἀπὸ τότε προέρχεται τὸ σημερινὸ ἔθιμο, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο οἱ ὀργανοπαῖχτες πρέπει νὰ στέκωνται στὴ μέση τοῦ κυκλικοῦ χοροῦ. Ἐκεῖ πρέπει νὰ στέκεται αὐτὸς πού παίζει τὸ κλαρίνο, τὸ νταούλι, τὴ λύρα, τὸ βιολί ἢ ὅποιο ἄλλο ὄργανο»³.

3) Μὲ τὴ Λαϊκὴ Τέχνη ἔχουν ἀσχοληθῇ πολλοὶ ἐρευ-

1. Κ. Α. Ψάχος, *Δημῳδὸς Ἑλληνικὴ Μουσική, Νεώτ. Ἐργ. Λεξ. «Ἡλίου»*, τ. 7. σ. 1020.

2. Κ. Ρωμαῖος, *Κοντὰ στὶς Ρίζες*, Ἀθήνα 1959, σ. 301.

3. Κ. Ρωμαῖος, *ἐνθ' ἂν*, σ. 302.

νηταί, σπουδαιότεροι τῶν ὁποίων εἶναι ἡ **Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη**, ἡ **Ἀθηνᾶ Ταρσούλη**, ὁ **Γ. Μέγας**, καὶ γιὰ τὴ μουσικὴ ὁ **Κ. Ψάχος**, κ.ἄ., μὲ ἄρθρα τοὺς στὰ διάφορα « Ἐγκυκλοπαιδικὰ Λεξικά » καὶ « Ἀρχεῖα », ἀλλὰ καὶ σὲ αὐτοτελεῖς ἄλλες ἐργασίες. Ἀναφέρουμε μερικές: (Βλ. καὶ βιβλιογραφία § 73).

I) **Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ**, Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων, Ἐκδ.

Α' Παπαδοπούλου Κεραμέως, Πετρούπολις 1900.

II) **Κ. Ψάχου**, Δημῶδη ἄσματα Γορτυνίας, ἐν Ἀθήναις 1923.

III) **Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη**, Ἑλληνικὴ Λαϊκὴ Τέχνη, Ἀθῆναι 1925.

IV) **Ἀγ. Προκοπίου**, Τὸ εἰκοσινεὶνα στὴ λαϊκὴ ζωγραφικὴ, Ἀθῆνα 1940.

V) **Ἀγγέλου Θεοδωροπούλου**, περὶ Χαρακτικῆς, Ἑλληνικὸν ἡμερολόγιον « Ὀρίζοντες » 1944, τ. Γ'.

VI) **Γ. Μέγα**, Θεσσαλικαὶ οἰκῆσεις, ἐν Ἀθήναις 1946.

VII) **Γ. Μέγα**, Ἡ Ἑλληνικὴ οἰκία, ἐν Ἀθήναις 1949.

VIII) **Ἀθηνᾶς Ταρσούλη**, Ἑλληνικὲς φορεσιές, Ἀθῆναι, α.χ.

β) **Ἡ προσωπικὴ ἢ ἀτομικὴ τέχνη** ἀναφέρεται στὶς καλούμενες Καλὰς Τέχνες. Οἱ τέχνες αὐτὲς εἶναι: ἡ Γλυπτικὴ, ἡ Ζωγραφικὴ, ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ Μουσικὴ, ὁ Χορὸς, ἡ Λογοτεχνία, ὁ Κινηματογράφος, ἡ Ραδιοφωνία, ἡ Τηλεόραση καὶ τὰ Κινηματοσχεδία.

I) **Ἡ Γλυπτικὴ** (Ἀνδριαντοποιία, ἀγαλματοποιία) παράγεται ἀπ' τὴ λέξη « γ λ ύ φ = χαράσσω διὰ γλυφίδος » καὶ ἀναφέρεται στὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς τέχνης, ποὺ ἀπεικονίζει μόνιμες γλυπτικὲς ἢ πλαστικὲς παραστάσεις πραγματικῶν ἢ φανταστικῶν ἀντικειμένων μὲ ὄγκο πάνω σὲ ὕλη εὐπλαστὴ ἢ σὲ σκληρὴ, ποὺ μπορεῖ ὅμως νὰ μεταπλασθῇ. « Σὲ κάθε παράσταση τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα εἶναι παρμένα ἀπὸ τὴ φύση, τὸ δὲ σύνολο εἶναι ἐμψυχωμένο μὲ μιὰ καλλιτεχνικὴ ἰδέα, ποὺ εἶναι καὶ ἰδέα τοῦ καλλιτέχνου »¹. Ἡ Γλυπτικὴ ἀρχίζει ἀπ' τὴν πρωτόγονη ἐποχὴ τοῦ ἀνθρώπου μὲ παραστάσεις κυρίως ζώων καὶ φθάνει στὸν καλοφῶνα τῆς δόξης τῆς κατὰ τὴν ἀρχαίαν κλασσικὴν περίοδο. Κατὰ τὴν περίοδο αὕτῃ μάλιστα, ὑπῆρχε μιὰ λεπτὴ διάκριση μεταξὺ τῶν λέξεων « ἀ γ α λ μ α » καὶ « ἀ ν

1. Π. Στασινοπούλου, *Εἰσαγωγή στὴ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία*, Θεσσαλονίκη 1938, σ. 12.

δριάς»· ἡ πρώτη ἐσήμαινε γλυπτό ὁμοίωμα θεοῦ ἢ θεᾶς, ἡ δεύτερη γλυπτὴ εἰκόνα ἀνδρὸς ἢ γυναικός. **Ὑλὴ τῆς Γλυπτικῆς** εἶναι κυρίως τὸ μάρμαρο καὶ ὁ μπρούντζος· ἀλλὰ καὶ ὁ γρανίτης, ἡ πέτρα, ὁ πηλός, ὁ κηρός, ὁ γύψος, τὸ τσιμέντο, τὸ ξύλο, τὸ κόκκαλο, καὶ γενικὰ τὰ μέταλλα, ὡς καὶ κάθε νεώτερη πλαστικὴ ὕλη. Ἡ Γλυπτικὴ διακρίνεται ἀκόμη σὲ ὁλόγλυφη καὶ σὲ ἀνάγλυφη. **Ὀλόγλυφη** λέγεται, ὅταν ἡ εἰκόνα παριστάνεται μὲ ὅλο τῆς τὸν ὄγκο καὶ βρίσκεται ἐλεύθερη στὸ χῶρο· **ἀνάγλυφη** καλεῖται ἡ εἰκόνα, ποὺ γλύφεται πάνω σὲ μιὰ ἐπιφάνεια καὶ ποὺ τμήματα μόνο αὐτῆς ἐξέχουν (ἢ εἰσχωροῦν) ἀπὸ αὐτή. Καὶ ὅταν ἐξέχουν τὰ τμήματα τῆς εἰκόνας, τότε ἡ γλυπτικὴ ὀνομάζεται **ἐκτυπῆ**· ὅταν ἀντίθετα εἰσχωροῦν τὰ τμήματα στὴν ἐπιφάνεια, χαρακτηρίζεται ὡς **ἐσώγλυφη**. Ἡ Γλυπτικὴ διαιρεῖται στὴν κυρίως γλυπτικὴ καὶ στὴν πλαστικὴ· χαρακτηριστικὸ γνώρισμα διαχωρίσεως εἶναι, ὅτι, ἐνῶ ἡ δεύτερη χρησιμοποιοῖ ὕλη ποὺ πλάθεται, ἡ ὕλη τῆς πρώτης γλύφεται μὲ σμίλη. Στὴν κυρίως γλυπτικὴ ὑπάγονται καὶ ἡ καλουμένη **ξυλογλυπτικὴ**.

2) Ἡ **Ζωγραφικὴ** παράγεται ἀπ' τὶς λέξεις «ζῶον + γράφω» (= χαράσσω ἐπὶ ἐπιφανείας εἰκόνας ζώων). Ὁ ζωγράφος καλλιτέχνης ἀπεικονίζει πάνω σὲ ἐπίπεδες ἐπιφάνειες μὲ γραμμὲς ἢ σκιὰς ἢ χρώματα τὸν πραγματικὸ ἢ φανταστικὸ κόσμο, ποὺ τὸν περιβάλλει. Οἱ ἀποκρυσταλλωμένες ιδέες τοῦ ζωγράφου μὲ τὸ μέσο τῆς ἁρμονίας ιδίως τῶν χρωμάτων ἢ τῶν φωτοσκιάσεων προκαλοῦν τὴν καλαισθητικὴ διέγερση τῶν ἀνθρώπων καὶ θέτουν σὲ κίνηση τὴν ψυχὴ τους. Ἡ **Ζωγραφικὴ** ἴσως εἶναι χρονικὰ μεταγενέστερη ἀπ' τὴ Γλυπτικὴ, ἀρχίζει ὅμως ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ σπηλαιοβιότου ἀνθρώπου καὶ συνεχίζει ἀδιάκοπα τὴν πρόοδό της καὶ τὴν πορεία της. Ἐξαίρετοι σταθμοὶ τῆς ὑπῆρξαν ἡ Κλασσικὴ Ζωγραφικὴ, ἡ Βυζαντινὴ Ζωγραφικὴ καὶ ἡ τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἡ **ὕλη τῆς Ζωγραφικῆς** ἀναφέρεται σὲ ἐπιφάνεια, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι ξύλο, πέτρα, μάρμαρο, πηλός καὶ κόκκαλο, ἀλλὰ καὶ ἐλεφαντοστοῦν, προσελλάνη, μέταλλο, γυαλί, σμάλτο, μεμβράνη, χαρτί, ὕφασμα, κ.τ.λ., καὶ στὰ χρώματα, τὰ ὁποῖα χωρίζονται σὲ θεμελιώδη καὶ σύνθετα. Ἐπίσης σπουδαῖο ρόλο γιὰ τὴ διατήρηση τῆς εἰκόνας παίζει καὶ τὸ ὑλικὸ τοῦ ἐπιχρίσματος, μὲ τὸ ὁποῖο καλύπτεται τελικὰ ὁ πίνακας. Τὰ χρώ-

ματα είναι ζωϊκά, φυτικά, μεταλλικά και τὸ κάρβουνο. Οἱ σπουδαιότερες μορφές τῆς Ζωγραφικῆς εἶναι: ἡ τοιχογραφία, ἡ ἐλαιογραφία, ἡ ὕδατογραφία, ἡ ἀκουαρέλλα ἡ μικρογραφία καὶ ἡ ξυλογραφία· ἀκόμη μπορούμε νὰ προσθέσουμε καὶ δευτερώτερες μορφές, τὴν σμαλτογραφία, χαλυβογραφία, ὕαλογραφία καὶ τὸ μωσαϊκό.

Ἀνάλογα ἐπίσης μὲ τὸ τί εἰκονίζεται στοὺς πίνακες διακρίνουμε τὰ ἐξῆς εἶδη ζωγραφικῆς: τὴν προσωπογραφία, τὴν τοπιογραφία, τὴν ρωπογραφία (παριστάνονται κυρίως ἐδῶ σκηνές τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου)· παρακλάδια αὐτῶν εἶναι ἡ θαλασσογραφία, ἡ ζωγραφικὴ τῆς νεκρᾶς φύσεως, τῶν ζώων, τῶν ἀρχιτεκτονημάτων κ.τ.λ. Ἐξαίρετη θέση μέσα στὴν παγκόσμια ζωγραφικὴ κατέχει ἡ Βυζαντινὴ Ἀγιογραφία¹.

3) Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι παράγωγο τῆς λέξεως «ἀρχιτέκτων» (= ὁ ἀρχηγὸς τῶν τεκτόνων, τῶν ξυλουργῶν, τῶν κατασκευαστῶν, τῶν δημιουργῶν, τῶν ἐπινεητῶν) καὶ ὡς «οὐσιαστικοποιηθὲν» ἐπίθετον «κατὰ παράλειψιν» τῆς λέξεως «τέχνη» φανερώνει τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς Τέχνης, πού ἐκφράζει τὸ καλὸν πάνω στὸ κατασκεύασμα, στὸ οἰκοδόμημα μὲ τὸ συνδυασμὸ τῆς ἀρμονίας καὶ τῆς ἐνότητος (συμμετρίας καὶ ἀναλογίας). Προῆλθε ἀπ' τὴς ὑλικῆς ἀνάγκης τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς ὅμως τοῦτο νὰ σημαίνει, ὅτι λείπει ἡ ἰδέα, ἡ ὑποκειμενικὴ καλαισθητικὴ σκέψη τοῦ καλλιτέχνη. Γιὰ νὰ εἶναι ἓνα ἀρχιτεκτονικὸ ἔργο καλλιτεχνικό, πρέπει τόσον ἡ ἰδέα, ὅσο καὶ ἡ ἐκφραση νὰ συνυπάρχουν. Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ μαζί μὲ τὴ γλυπτικὴ, τὴ ζωγραφικὴ καὶ τὴ μουσικὴ ἀποτελοῦν τὴν περίφημη τετράδα τῶν πρώτων καλῶν τεχνῶν. Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ σήμερὰ εἶναι τέχνη καὶ ἐπιστῆμη ταυτόχρονα. Ὡς τέχνη ἀποκρυσταλλώνει πάνω στὴν ὕλη τὸ ὥραϊο, τὴν ὁμορφίαν· ὡς ἐπιστῆμη προσπαθεῖ καὶ ἐπιδιώκει τὴν πιστὴ ἐφαρμογὴ καὶ ἐκτέλεση μὲ τὴ βοήθεια τοῦ κατάλληλου ὑλικοῦ τῶν προμελετηθέντων σχεδίων.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι καὶ αὕτὴ πανάρχαια τέχνη· χρονολογεῖται ἀπ' τὴ λιθινὴ ἐποχὴ περίπου τὸ 5000 π.Χ. Κάθε λαὸς ἀνάλογα μὲ τὰ ὑλικά μέσα, πού διέθετε ἡ χώρα του, διαμόρφωσε καὶ τὴν ἀρ-

1. Νεώτερον Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου» τ. 8', σ. 777 κ.ἐξ.

χιτεκτονική του· ὁ διανοητικὸς ὅμως καὶ ὁ καλλιτεχνικὸς παράγοντας τῶν λαῶν ἐπισφράγισε ἀνάλογα τὸ βαθμὸ διαφοροποιήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Οἱ σπουδαιότερες μορφές αὐτῆς εἶναι :

I) **Ἡ Μεγαλιθική Ἀρχιτεκτονική** τῶν πρωτογόνων λαῶν. Χαρακτηριστικὸ αὐτῆς εἶναι οἱ ὄρθιοι στημένοι ἀκατέργαστοι λίθινοι ὄγκοι ἀνὰ δύο σειρὰς ἢ οἱ μονολιθικοὶ ὀβελίσκοι.

II) **Ἡ Αἰγυπτιακή Ἀρχιτεκτονική** τῶν Ναῶν καὶ τῶν Πυραμίδων. Ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς εἶναι ἡ μεγαλοπρέπεια, ἡ ἐπιβλητικότητα καὶ ἡ εὐστάθεια. «Οὐδεὶς λαός, λέγει ὁ *Champollion*, ἀρχαῖος ἢ νεώτερος ἔσχεν ἐθνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τόσων μεγαλειώδη τὴν κλίμακα καὶ τὴν ἔκφρασιν καὶ τόσον ἀπηλλαγμένην μικροτήτων, ὅσων οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι»¹. Ἡ ὕλη τῆς κατασκευῆς τῶν μνημείων τῆς Αἰγύπτου ἦταν ὁ ἀσβεστόλιθος, ὁ ψαμμίτης καὶ ὁ γρανίτης· μέσα δὲ ἐκφράσεως ἦταν οἱ κίονες, τὰ ὀρθογώνια καὶ τριγωνικὰ σχήματα.

III) **Ἡ Ἀσσυριακή καὶ Βαβυλωνιακή Ἀρχιτεκτονική** ἰδίως τῶν ναῶν καὶ τῶν ἀνακτόρων. Ὡς ὕλη χρησιμοποιήθηκε ἡ ἄργιλος (οἱ ὠμοὶ πλίνθοι), καὶ γι' αὐτὸ τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς τέχνης τους ἦταν τὰ ὑψηλὰ καὶ ὀγκώδη οἰκοδομήματα. Αὐτὰ κατασκευάζοντο μὲ ἀπανωτοὺς κλιμακωτοὺς πύργους, πρὺ συγκεινωκυῶσαν μεταξύ τους μὲ κεκλιμένα ἐπίπεδα. Ἐκφραστικὰ μέσα οἱ Βαβυλώνιοι ἀρχιτέκτονες εἶχαν τὸ τόξο καὶ τοὺς θόλους· κίονες σπάνια χρησιμοποιοῦσαν, γιὰ τὸν τοῦτο ἔλειπε τὸ σκληρὸ ὕλικό.

IV) **Ἡ Περσική Ἀρχιτεκτονική** ἦταν σύνθεσις τῆς Αἰγυπτιακῆς καὶ τῆς Βαβυλωνιακῆς· στράφηκε κυρίως στὴν κατασκευὴ ἀνακτόρων καὶ ὄχι ναῶν.

V) **Ἡ Ἑλληνική Ἀρχιτεκτονική**. VI) **Ἡ Ρωμαϊκή Ἀρχιτεκτονική**. VII) **Ἡ Βυζαντινὴ Ἀρχιτεκτονική**. VIII) **Ἡ Ἀραβική Ἀρχιτεκτονική**. IX) **Ἡ Μεσαιωνικὴ Εὐρωπαϊκὴ Ἀρχιτεκτονική** (Ρωμανικὴ καὶ Γοτθικὴ), καὶ X) **Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Ἀναγεννήσεως**. Γι' αὐτὲς, ἐπειδὴ κατὰ κάποιον τρόπο γίνεται λόγος στὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας, δὲν προσθέτω τίποτε ἐδῶ. Ὅσο γιὰ τὴ **Νεώτερη Ἀρχιτεκτονικὴ** παραπέμπω στὰ σχετικὰ ἄρθρα τῶν Ἐγκυκλοπαιδικῶν Λεξικῶν.

1. Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τ. Ε', σ. 747.

4) 'Η Μουσική παράγεται ἀπ' τὴ λέξη « Μοῦσα » καὶ φανερώνει τὸν ἀφιερωμένο στὶς Μοῦσες, στὶς Καλὰς Τέχνας. Εἶναι τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς τέχνης, ποῦ μὲ μοναδικὸ ὕλικὸ τοὺς ρυθμικοὺς ἤχους τῶν ἀνθρώπων ἢ τῶν διαφόρων μουσικῶν ὀργάνων ἐκφράζει τὸν ψυχικὸ κόσμον τοῦ καλλιτέχνου. 'Η Μουσικὴ καὶ ἡ Λογοτεχνία εἶναι οἱ τέχνες ἐκεῖνες, ποῦ ἀπευθύνονται βασικὰ στὸ αὐτὶ καὶ ὄχι στὸ μάτι τοῦ φιλοτέχνου.

'Η Μουσικὴ εἶναι ἴσως ἡ μόνη τέχνη, ποῦ δὲν μᾶς διατήρησε τίποτε σχεδὸν ἀπ' τὴ πανάρχαια καὶ πρωτόγονη μορφή της· παραμένει ἄλτο πρόβλημα, τὸ πότε ἀκριβῶς διαμορφώθηκε ἀπ' τὴ ἀρχέγονη μορφή της ἢ καλουμένη μουσικὴ μελωδία. Τίποτα δὲν γνωρίζουμε γιὰ τὴ Μουσικὴ τῶν Αἰγυπτίων, 'Ασσυρίων, Βαβυλωνίων, Σινῶν, 'Ινδῶν κ.τ.λ. 'Η ἱστορία της ἀρχίζει ἀπ' τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ μουσικὴ, τὰ σύμβολα τῆς ὁποίας διὰ μέσου τῶν Βυζαντινῶν μεταδόθηκαν καὶ στὴν Εὐρώπη καὶ διατηρήθηκαν ὡς τὸ 1' αἰῶνα.

'Η σημερινὴ γραφὴ τῶν μουσικῶν φθόγγων εἶναι ἐξέλιξις τῆς μεσαιωνικῆς μουσικῆς γραφῆς, τῶν νευματῶν καλουμένων, ἤτοι τῶν μικρῶν τελειῶν, ἀγκιστρῶν καὶ γραμμῶν, ποῦ ἔμπαιναν πάνω ἀπ' τὶς λέξεις τῶν κειμένων. Οἱ μοναχοὶ *Ubaldu* (Οὐβάλδος, (τοῦ 9' αἰῶνα) καὶ *Guy d'Arezzo* (Γκύντ' Ἀρέτζο, 990 - 1050) συνετέλεσαν πάρα πολὺ στὴ σύγχρονη διαμόρφωσις τῆς ὀνομασίας καὶ γραφῆς τῶν μουσικῶν συμβόλων. Τὰ ὀνόματα: οὗτ (ντό), ρέ, μί, φά, σὸλ, λά, καὶ σί προῆλθαν ἀπὸ τὴν πρώτη συλλαβὴ τῆς ἀρχικῆς λέξεως κάθε στίχου ἑνὸς ὕμνου πρὸς τὸν Ἅγιον Ἰωάννη. 'Η ἔμπνευσις γιὰ τὴ χρησιμοποίησιν τῆς ὀνομασίας αὐτῆς ὀφείλεται στὸν Γκύντ' Ἀρέτζο, ποῦ ἀναφέραμε παραπάνω. Ὁ ὕμνος πρὸς τὸν Ἅγιον Ἰωάννη εἶναι ὁ ἐξῆς:

Λατινικὸ κείμενον

Ut- queant laxis
Re- sonare fibris
Mi- ra guestorum
Fa- muli tuorum
Sol- ve polluti

Μετάφρασις

οὗτ Κάνε νὰ μποροῦν μὲ τόνο
ρὲ ἀνάλαφρο οἱ χοροὶ τῶν
μὶ μαθητῶν σου νὰ ψάλλουν
φά ὅ,τι Σὺ ἔχεις κάμει
σὸλ καὶ ἀκατάπαυστα νὰ ὕμνοῦν

1. 'Η ὀνομασία ντό παρρησιάζεται πολὺ ἀργότερα στὴν Ἰταλία τὸ 12' αἰῶνα.

La- bii reatum	λά	τὰ χεῖλη μας,
S- ancte Johannes	σὶ	Ἅγιε Ἰωάννη!

Κλάδοι τῆς Μουσικῆς εἶναι : α') ἡ ἀρχαία, β') ἡ ἐκκλησιαστική, γ') ἡ ἱερατική ἢ θρησκευτική, δ') ἡ κοσμική ἢ βέβηλος, ε') ἡ δημοτική, στ') ἡ δραματική ἢ μελοδραματική, ζ') ἡ ἀρμονική ἢ ἀναλογική ἢ ἔμμετρος, θ') ἡ θεωρητική, ι') ἡ ἀριθμητική ια') ἡ διατονική, ιβ') ἡ οἰκογενειακή, ιγ') ἡ μουσική δωματίου, ιδ') ἡ κλασσική, ιε') ἡ μελωδική, ιστ') ἡ ἀπόλυτος, ιζ') ἡ προγραμματική ἢ περιγραφική, ιη') ἡ ὀργανική, ιθ') ἡ σκηνική, κ') ἡ πολυφωνική, κα') ἡ πολυτονική, κβ') ἡ πολυρυθμική, κγ') ἡ στρατιωτική, καὶ κδ') ἡ χορευτική.

Ἡ ἀνάπτυξη τῆς Μουσικῆς ἐφθασε στὸ ζενίθ της τὸν ΙΗ' καὶ τὸν ΙΘ' αἰῶνα μὲ τοὺς κλασσικοὺς *Gluck* (Γκλούκ, 1714-1787), *Haydn* (Χάυντν, 1732-1759), *Mozart* (Μότσαρτ, 1759-1791), *Bethoven* (Μπετόβεν, 1770-1827)· τοὺς ρωμαντικούς *Berlioz* (Μπερλιόζ, 1803-1866), *Schumann* (Σοῦμαν, 1810-1856), *Schubert* (Σοῦμπερτ, 1797-1828), *Mendelssohn* (Μέντελσον, 1809-1847), *Chopin* (Σοπέν, 1810-1849), *Liszt* (Λίστ, 1811-1886), *Wagner* (Βάγγνερ, 1813-1883), *Brahms* (Μπράμς, 1833-1897)· καὶ τοὺς μελοδραματικούς *Rossini* (Ροσσίνι, 1772-1868), *Donizetti* (Ντονιζέττι, 1797-1848), *Bellini* (Μπελλίνι, 1801-1861), καὶ *Verdi* (Βέρντι, 1813-1901).

5) Ὁ **χορὸς** εἶναι τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς τέχνης, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ καλλιτέχνης χορευτὴς ἐκφράζει τὰ συναισθήματά του μὲ ρυθμικὲς κινήσεις συνοδευόμενες μὲ τὴν ὑπόκρουση μιᾶς μουσικῆς ἢ τὸ ρυθμὸν κάποιου τραγουδιοῦ.

Ἡ λέξη «χορὸς» ἐσήμαινε ἴσως τὴν πρωτόγονη ἐποχὴ τὸν περιωρισμένο ἐκεῖνο χῶρο, ὅτὸν ὁποῖο οἱ ἐντεταλμένοι μάγοι ἢ ἱερεῖς ἐξεδήλωναν μὲ διάφορες κινήσεις τὰ θρησκευτικὰ τοὺς συναισθήματα, ἢ ἐπικαλοῦσαν τὸ θεῖο πνεῦμα, γιὰ νὰ ἀπαλλάξῃ ἀπ' τὴς λύπης καὶ τὴς συμφορῆς τὸν λαόν, γιὰ τὸν ὁποῖο προσεύχονταν· γι' αὐτὸ καὶ οἱ πρῶτοι χοροὶ ἦταν γαλήνιοι καὶ εὐλαβικοί, κι εἶχαν μᾶλλον ἱερὸ καὶ θρηνητικὸν χαρακτήρα. Ἀργότερα οἱ χοροὶ πῆραν παράλληλα καὶ ὀργιαστικὴ μορφή, γιὰτὶ φανέρωναν ὅχι πιά μόνο

1. Νεώτερον Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἠλίω», τ. 13, σ. 826.

τῇ θλίψει καὶ τὴν μιζέρια τῶν λαῶν, ποὺ τοὺς χόρευαν, ἀλλὰ καὶ τὴν χαρὰ γιὰ τὴν ἐπιτυχία σὲ κάτι ποὺ οἱ λαοὶ ἐπιδίωκαν καὶ τὸ κατάρθωναν, καὶ ἀκόμη κυρίως γιὰ τὸν ὅτι οἱ χοροὶ στράφηκαν στὴν ἐκδήλωση τῶν ἐρωτικῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐνστικτῶν. Ἔτσι βλέπουμε τὸ χορὸ καὶ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα θρησκευτικὸ καὶ θρηνητικὸ στὸ δρᾶμα καὶ σ' ὠρισμένες ἄλλες τελετὲς καὶ γιορτὲς, καὶ ὀργιαστικὸ καὶ ἐρωτικὸ στὴν κωμωδία, στὸ σατυρικὸ δρᾶμα, στὶς χαρούμενες γιορτὲς τῶν **Ἀνθεστηρίων** καὶ τῶν μεγάλων ἢ μικρῶν **Διονυσίων**.

Ὁ **Πλάτωνας** διεχώριζε τὶς χορευτικὲς ἐκδηλώσεις τῶν συγχρόνων τοῦ ἐλλήνων σὲ τρεῖς κατηγορίες: στὶς θρησκευτικὰς, στὶς πολεμικὰς καὶ στὶς εἰρηνικὰς.

I) **Στὶς θρησκευτικὲς χορευτικὲς ἐκδηλώσεις** περιλαμβάνοντο οἱ ἐξῆς χοροὶ: Ὁ «παϊάν»· αὐτὸς ἐψάλλετο καὶ ἐχορεύετο μόνον ἀπὸ ἄνδρες γιὰ τὴν τιμὴ τοῦ Ἀπόλλωνος στὴν ἀρχή, ἀργότερα ὅμως καὶ γιὰ τὴν Ἀρτέμιδα, τὸν Ἄρη, τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὸν Δωδωναῖο Δία. Τὸ «ὑπόχρημα»· ἐχορεύετο στὴ Δῆλο ἀπὸ νεαροὺς καὶ νεαρὲς χωρισμένους σὲ δύο ὁμάδες. Ὁ «γέρανος»· ἦταν μίμηση τῆς πτήσεως τῶν γεράνων καὶ ἐτελεῖτο γιὰ τὴν τιμὴ τῆς Ἀφροδίτης. Τὰ «παρθένια», τὰ «ἄνθεια» κ.τ.λ.

II) **Στὶς πολεμικὲς χορευτικὲς ἐκδηλώσεις** ἀνήκαν: ὁ χορὸς τῶν «Κουρήτων»· ἐδῶ οἱ χορευτὲς κτυποῦσαν τὰ ὄπλα καὶ τὸ ἔδαφος, κι ἔτσι προκαλοῦσαν τὸ πολεμικὸ μένος καὶ τὴν ἐνθουσιαστικὴ ὁρμή. Ὁ «πυρρίχιος»· ἦταν μίμηση ὅλων τῶν φάσεων μιᾶς πραγματικῆς μάχης. «Αἰ γυμνοπαιδαί»· ἐτελοῦντο στὴ Σπάρτη καὶ ἦταν γυμνικοὶ χοροὶ ἀνδρῶν καὶ νεαρῶν.

III) **Οἱ εἰρηνικοὶ χοροὶ** διαιροῦντο στοὺς θεατρικοὺς καὶ στοὺς ἰδιωτικοὺς. Οἱ σπουδαιότεροι θεατρικοὶ χοροὶ ἦταν ὁ «τραγικός» τῶν δραμάτων, ὁ «κόδραξ» τῆς κωμωδίας καὶ ἡ «σίκινις» τῶν σατυρικῶν δραμάτων. Στοὺς ἰδιωτικοὺς ἀνήκαν οἱ χοροὶ τῶν συμποσίων, τῶν γάμων καὶ τοῦ πένθους.

Κατὰ τοὺς **βυζαντινοὺς χρόνους** παρὰ τὴν ἀντίδραση τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ γενικώτερα τῆς θρησκευτικῆς ἐξουσίας ὁ λαὸς στὶς γιορτὲς καὶ στὰ γλέντια του, κυρίως στὶς μεγάλες χαρὲς καὶ νίκες, ἐβάλλιζε καὶ ἔσασσε (= ἐχόρευε) τοὺς ἀρχαίους χοροὺς «γερανὸ» «κόδρακα», καὶ τὸ συρτό. Οἱ χοροὶ αὐτοὶ ἦταν κυκλικοὶ καὶ συνωδεύοντο ἀπὸ τὰ «καταλό-

για ἡ τραγῳδία» καλούμενα ἢ μὲ μουσικὰ ὄργανα, τὴν κιθάρα, τὸν αὐλό, τὸ κύμβαλο καὶ τὸ τύμπανοι, (βλ. § 77, α, II).

6) **Ἡ Λογοτεχνία**, ἃν καὶ ἔγινε ἄρκετὸς λόγος γι' αὐτὴ στὰ προηγούμενα, ὡς τέχνη θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ σὲ ἰδιαίτερη ἐργασία μας. Προσθέτουμε μόνο, πῶς ἡ Λογοτεχνία εἶναι τὸ εἶδος ἐκείνο τῆς τέχνης, ποὺ ὡς κύρια ἐκφραστικὰ μέσα χρησιμοποιοῖ τὴν ἁρμονία τῶν λέξεων (μορφὴ), καὶ τὴν ἰδέα, ἡ ὁποία περιέχεται μέσα στὸ συνολικὸ τοῦς νόημα. Ἡ Λογοτεχνία διαιρεῖται, ὡς γνωστόν, στὴν Ποίησιν, στὴν Πεζογραφίαν καὶ μερικὰ μόνο στὸ Θέατρο. Γιά ὅσους θέλουν νὰ ἀσχοληθοῦν ἐπισταμένα μὲ τὴν ἔννοια καὶ τὸ νόημα τῆς Λογοτεχνίας παραπέμπουμε ἐκτὸς ἀπ' τὰ σχετικὰ ἄρθρα τῶν **Ἑγκυκλοπαιδικῶν Λεξικῶν** καὶ στὰ ἐξῆς ²:

I) **Κ. Γερογιάννη**, Τί εἶναι ποίησις, ἐν Ἀθήναις 1931.

II) **Π. Στασινοπούλου** (Π. Παμίσου), Εἰσαγωγὴ στὴ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία, Θεσσαλονίκη 1938.

III) **Γιάννη Σφακιανᾶκη**, Εἰσαγωγὴ στὸ Λυρικὸ Μῦθο, Ἀθήνα 1939.

IV) **Ε. Παπανούτσου**, Αἰσθητική, Ἀθήνα 1948 σ. 95 κ. ἐξ. καὶ 403 κ. ἐξ.

V) **Π. Σπανδωνίδη**, Τί εἶναι Λογοτεχνία, ἐν Ἀθήναις 1949.

IV) **Θ. Μουστοξύδη**, Ἀντικειμενικὴ Αἰσθητική, Ἀθήνα 1954 σ. 145 κ. ἐξ.

VII) **Ἀντρέα Καραντώνη**, Εἰσαγωγὴ στὴ Νεώτερη Ποίησιν, Ἀθήνα 1958.

VIII) **Κλ. Παράσχου**, Εἰσαγωγὴ στὴ Σύγχρονη Ποίησιν, Ἀθήναι ἀ.χ.

7) **Ὁ Κινηματογράφος** (γράφω κινήσεις = ζωγραφίζω, φωτογραφίζω κινήσεις) θεωρεῖται ὡς ἡ ἑβδόμη τέχνη καὶ ἀναφέρεται στὸ εἶδος ἐκείνο τῆς τέχνης, ποὺ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἡθοποιίαν καὶ μὲ τὴ βοήθειαν πολλῶν ἄλλων τεχνικῶν μέσων φωτογραφίζονται καλλιτεχνικὰ διάφορες κινήσεις, οἱ ὁποῖες ἀναπαριστάνονται μετὰ ὡς ἓνα συνολικὸ αἰσθητικὸ καὶ ἁρμονικὸ ἔργο.

Ἡ ἱστορία τοῦ κινηματογράφου ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 10^ο αἰῶνα. Οἱ σπουδαιότερες ἐξελικτικὲς του μορφὲς εἶναι οἱ ἐξῆς: Ἡ π ρ ω τ ὀ

1. Νεώτερον Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου», τ. 18, σ. 698 κ. ἐξ.

2. Βλ. καὶ βιβλιογραφία σ. 121 καὶ σ. 131 κ. ἐξ.

γονη, ή προπαρασκευαστική, ή βωβή και ή όμιλουσα.

I) **Ή πρωτόγονη** μορφή αρχίζει με την ανακάλυψη του «φενακιστοσκοπίου» άπ' τους *Plateau* (Ίωσήφ Πλατώ), βέλγο φυσικό, και τον βοηθό του **Χόερνερ**. μετά την τελειοποίηση του «φενακιστοσκοπίου» τὸ 1870 άπ' τὸν **Χαίηλ** ό γάλλος **Έτιέν Μαρέ** κατασκεύασε τὸ «φωτογραφικό τουφέκι» τὸ 1882. ακολουθεῖ ό «χρονοφωτογράφος» του **Γεωργίου Ντεμενύ** (1850-1915) και τὸ «όπτικό θέατρο ή πραξινοσκόπιο» του **Έμίλ Ραινώ**.

II) **Ή προπαρασκευαστική** μορφή αρχίζει με τις προσπάθειες του *Edison* (1847-1931) στην Αμερική και τῶν αδελφῶν *Lumiere* στην Γαλλία. Πρῶτοι οἱ Λυμιέρ στis 13 Φεβρουαρίου 1895 ανακάλυψαν τὸν «κινηματογράφο», τή μηχανή δηλαδή προβολής, ὅπως μᾶς εἶναι γνωστή περίπου σήμερα. Τήν ανακάλυψη αὐτή τῶν Λυμιέρ τήν έκμεταλλεύθησαν: πρῶτος ό γάλλος σκηνοθέτης **Γεώργιος Μελιές** (1861 - 1938), ή Σχολή του **Μπρέϊτον** τῆς Ἀγγλίας με πρωτοπόρο τὸν **Ουίλιαμ Πῶλ**, και οἱ σκηνοθέτες τῆς Ἰταλίας, Δανίας, Γερμανίας κ.τ.λ. Παράλληλα ό **Έδισον** στην Αμερική τὸ 1907 ἱδρυσε τὸν πρῶτο κινηματογραφικό τράστ με τήν ὀνομασία «Μιμογράφο».

III) **Ή βωβή** μορφή του κινηματογράφου τελειώνει τὸ 1928 ὕστερα άπό μία θριαμβευτική πορεία δέκα περίπου ἔτῶν (1918-1928). Στην περίοδο αὐτή ό κινηματογράφος τελειοποιείται και τελικά αναγνωρίζεται ὡς τὸ πιό κοινωνικό, πρωτοποριακό, αλλά και τὸ πιό ἔμπορικό εἶδος τῆς Τέχνης. Δημιουργεῦνται τὰ περίφημα κινηματογραφικά «στούντια», πού διαμορφώνονται σιγά-σιγά σε μεγάλα ὀικονομικά τράστ.

IV) **Ή όμιλουσα** μορφή του κινηματογράφου αρχίζει με τήν πρώτη ἀμερικάνικη ἠχητική ταινία «Ό τραγουδιστής τῆς τζάζ» τὸ 1927. ή νέα αὐτή μορφή τῆς ἑβδόμης τέχνης στηρίχθηκε σε μιὰ παλαιότερη ἐφεύρεσι του ἀμερικανού **Εὐγενίου Λῶστ**, πού πρῶτος τὸ 1906 παρουσίασε τὸ ἠχοληπτικό του σύστημα. Στην Εὐρώπη μεγάλη ὠθηση και τελειοποίηση στὸν «όμιλοῦντα» κινηματογράφο ἔδωσε ό γάλλος σκηνοθέτης **Ρενουάρ**. Ἀπό τὸ 1928 ό

βωβός κινηματογράφος παραχωρεί πιά όριστικά τή θέση του στή βασιλεία του «όμιλούντος».

Μιά τελευταία ανάπτυξη τής Έβδομης Τέχνης είναι τὰ «ντσεκμαντέρ», πού στὰ έλληνικά λέγονται «μορφωτικές ταινίες». Τά ντοκυμαντέρ αναφέρονται στήν έμψυχωμένη καί συνθετική παρουσία αληθινών γεγονότων καί πραγματικών αντικειμένων, καί αποβλέπουν κυρίως στο μορφωτικό σκοπό, πληροφοριακό, προπαγανδιστικό, κοινωνικό, ιστορικό καί εκπαιδευτικό. Οί μορφωτικές ταινίες άρχισαν μέ τήν άπλή μορφή τών «έπικαίρων» καί έφθασαν στήν «Πολεμόχαρη Κυρά», στή σημαντικώτερη ίσως ταινία αύτου του είδους¹.

8) **Ή Ραδιοφωνία** θεωρείται ως ή όγδόη τέχνη καί αναφέρεται στή μετάδοση πληροφοριών, όμιλιών, μουσικής, ως καί ειδικών ραδιοφωνικών σκέτς ή άλλων λογοτεχνικών έργων μέ τή χρησιμοποίηση τών ηλεκτρομαγνητικών κυμάτων.

Ή Ραδιοφωνία είναι εξέλιξη τής Ραδιοτηλεγραφίας καί στηρίζεται στή θεωρία του *Maxwell* (Ίάκ. Μάξγουελ, 1831—1879), πού βρήκε τή δικαίωσή της καί έπαλήθευση στὰ πειράματα του *Hertz* (Έρρίκ. Χέρτς 1857—1894), του ρώσου Ποπώφ, (1859 - 1905), καί τελικά του Ίταλου *Marconi* (Γουλιέλ. Μαρκόνι, 1874—1937) καί του γερμανου **Μπράουν**. Ή μεγάλη της ανάπτυξη συνετελέσθη μετά τὸ Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ή Ραδιοφωνία σήμερα διαμόρφώθηκε σέ τέχνη, γιατί κοντά στο πληροφοριακό καί προπαγανδιστικό σκοπό της ανέπτυξε τὰ μορφωτικά καί ψυχαγωγικά της προγράμματα. Ή διασκευή μουσικών, λογοτεχνικών, θεατρικών έργων, ή δημιουργία ειδικών ραδιοφωνικών σκέτς, ως καί ή στροφή ένός μεγάλου τμήματος καλλιτεχνών, μουσικών, συγγραφέων, ποιητών, σεναριογράφων κ.τ.λ. πρὸς τή Ραδιοφωνία συνέτεινε στή δημιουργία τής όγδός αυτής Τέχνης.

9) **Ή Τηλεόραση**, ή έννάτη τέχνη, όπως αποκαλείται, συνίσταται στή μετάδοση κινουμένων έγχρώμων καί μη όπτικών εικόνων μέ ηλεκτρομαγνητικά μέσα.

Τὸ πρῶτο τηλεορατικό σύστημα ανακαλύφθηκε άπ' τὸ γερμανὸ μηχανικό **Πάουλ Νίπκοβ** τὸ 1884, καί τελειοποιήθηκε άπ' τὸν άγγλο **Τζ. Μπαϊρνν** τὸ 1925. Ή σύγχρονη όμως Τηλεόραση στη-

1. Νεώτερον Έγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ήλιον», τ. 10, σ. 750 κ.έξ.

ρίζεται στη μέθοδο του ρωσοαμερικανού *Zworykin* (Βλαδ. Κ. Σβορόκιν 1889 - 1939), που πρωτοεφαρμόστηκε το 1933. Τηλεοράσεις έχουμε δύο ειδών: την *ένσχυματη* που χρησιμοποιείται για έπιστημονικούς, επαγγελματικούς και βιομηχανικούς σκοπούς, και την *άσχυματη*, που ο σκοπός της είναι κυρίως *ψυχαγωγικός*. Η Τηλεόραση ως τέχνη συνδυάζει τον κινηματογράφο, το θέατρο και τη ραδιοφωνία, και μπορεί να μεταδώσει *άχρωμες* ή *έγχρωμες* εικόνες.

10) **Τὰ Κινηματοσχέςδια**, (έλληνικά «*Μίκυ-Μάους*», γαλλικά *Dessin animé*, και άμερικανικά *Cartoon*) είναι τὸ είδος εκείνο τῆς τέχνης, που βασίζεται στην εικονογράφηση άπειραρίθμων σχεδίων ή σκίτσων, τὰ όποία άποτελούν ένα έναίο οργανικό σύνολο σατυρικού ιδίως ή μυθικού περιεχομένου· τὰ Κινηματοσχέςδια προβάλλονται δια μέσου του κινηματογράφου.

Πρώτος ό γάλλος **Αίμιλ Κόλ** τὸ 1908 μάς παρουσίασε τὰ *dessin animé* του. Τὸ 1911 ό άμερικανός **Μάκ Καίη** έγύρισε τὴν πρώτη ταινία, που έκράτησε περίπου έπτά λεπτά. Τέλος μετά τους **Πάτ Σάλλιβαν, Πώλ Τέρρυ** και **Ο' Ίβερκς** έρχεται [ό σημαντικώτερος ίσως όλων τών καλλιτεχνών «*Μίκυ-Μάους*», ό περίφημος **Ουώλτερ Ντίσνεϋ**. Άπό τότε τὰ «Κινηματοσχέςδια» άρχισαν νά διαδίδωνται σ' όλο τόν κόσμο· κι έτσι μιὰ σειρά καλλιτεχνών άσχολούνται με τὸ νέο αὐτό είδος τῆς τέχνης, που θεωρείται ως ή δεκάτη κατά σειράν άναπτύξεως.

Τὰ Κινηματοσχέςδια άναφέρονται ιδίως στὸν ψυχικό κόσμο τών μικρῶν παιδιῶν, γιατί συναπαρτίζονται άπ' τὰ πιό όργιαστικά φανταστικά και μυθικά γεγονότα, που τόσο ταιριάζουν σάν ψυχαγωγική προσφορά στη παιδική πνευματική δεκτικότητα.

78. Πολλοί φιλόσοφοι, αίσθητικοί και καλλιτέχνες προσπάθησαν νά διαιρέσουν και νά ταξινομήνουν τις Καλές τέχνες σέ διάφορες ομάδες ή κατηγορίες. Έτσι δημιουργήθηκαν νά καλούμενα *συστηματικά των Καλών Τεχνών*, σπουδαιότερα τών όποίων είναι τὰ έξης:

α) Τὸ σύστημα εκείνο, που σάν βάση έχει τὴν παράσταση του καλού στο *χώρο* ή στο *χρόνο*· σύμφωνα μ' αὐτή τὴ βάση οί τέχνες διαιροῦνται I) σέ τέχνες του *χώρου* ή στατικές και II) σέ τέχνες του *χρόνου* ή δυναμικές. Στην πρώτη κατηγορία υπά-

γονται ή γλυπτική, ή ζωγραφική και ή αρχιτεκτονική· στη δεύτερη ή μουσική, ή ποίηση (λογοτεχνία) και ό χορός.

β) Παρόμοιο με τὸ πρῶτο σύστημα εἶναι καὶ ή διαίρεση επίσης, πού σάν βάση παίρνει τῖς αἰσθήσεις, μετῖς ὁποῖες γίνονται ἀντιληπτά τὰ ὑλοποιηθέντα καλλιτεχνικά δημιουργήματα : Οἱ αἰσθήσεις αὐτὲς εἶναι ή ὄραση καὶ ή ἀκοή. Κι ἐδῶ ἔχουμε δύο κατηγορίες : I) τῖς τέχνες, πού κατατάσσονται στήν πρώτη κατηγορία, τῖς καλοῦμε τέχνες τῆς ὁράσεως ἢ πλαστικές ἢ εἰκαστικές· καὶ τέτοιες εἶναι πάλι ή γλυπτική, ή ζωγραφική καὶ ή ἀρχιτεκτονική· καὶ II) τῖς τέχνες τῆς δεύτερης κατηγορίας, τῖς ὀνομάζουμε τέχνες τῆς ἀκοῆς ἢ μουσικές ἢ πρακτικές ἢ ρυθμικές· τέτοιες εἶναι ή μουσική, ή ποίηση (Λογοτεχνία) καὶ ό χορός.

γ) Τρίτο καὶ ἀξιολογώτερο σύστημα διαιρέσεως καὶ ταξινομήσεως τῶν Καλῶν Τεχνῶν εἶναι ή Κυκλική παράστασή τοῦ *Etienne Souriau*. Ὁ *Souriau* στή διαίρεσή του θέτει δύο βάσεις : I) τὸ κυριώτερο ἐκφραστικὸ γενεσιουργικὸ μέσο, μετὸ ὁποῖο ὑλοποιεῖται ή καλλιτεχνική δημιουργία τῆς καθεμιᾶς τέχνης χωριστά· καὶ II) τὴν « παραστατικότητα » ἢ τὴ « μὴ παραστατικότητα » τῶν τεχνῶν, ἢ καλύτερα, θὰ λέγαμε, τὸ βαθμὸ τῆς παραστατικῆς ἐκφράσεώς τους. Τῖς « μὴ παραστατικές », τῖς ὀνομάζει τέχνες πρώτου βαθμοῦ, γιατί εἶναι κτυπητὸ τὸ γενεσιουργικὸ ἐκφραστικὸ μέσο, πού σάν μορφολογικὸ στοιχεῖο εἶναι ἔντονο καὶ σχεδόν ὑπερέχει ἀπ' τὴν ἰδέα, τὸ περιεχόμενο. Τὸ βάρος ἐδῶ κλίνει πρὸς τὴν μορφή. Τῖς « παραστατικές », τῖς χαρακτηρίζει ὡς τέχνες δευτέρου βαθμοῦ, γιατί, ἐνῶ πάλι ἐδῶ τὸ ἐκφραστικὸ γενεσιουργικὸ στοιχεῖο διαχέεται σ' ὅλη τὴν ὑφή τοῦ ἔργου, ὅμως τώρα ὑπερτερεῖ ή ἰδέα, ή σκέψη, ή ψυχὴ· τὸ ὑλικὸ μορφολογικὸ στοιχεῖο ὑποχωρεῖ στήν ἀνωτερότητα τοῦ περιεχομένου.

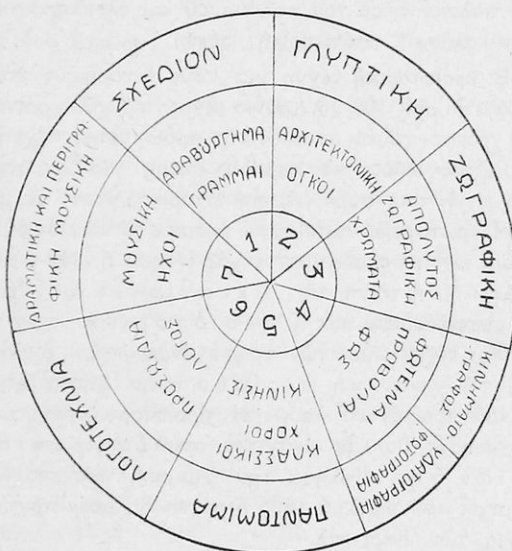
Παραθέτουμε τὴν «Κυκλικὴ Παράσταση τῶν Τεχνῶν» τοῦ *Souriau*, παρμένη ἀπ' τὴν «Ἱστορία τῆς Τέχνης» τῆς **Λ. Βαρβιτσιώτου**, μετῖς ἐξῆς ἐπεξηγήσεις :

Ἡ Κυκλικὴ παράσταση ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς ὁμοκέντρους κύκλους χωρισμένους σὲ ἑπτὰ τομεῖς : στὸν πρῶτο κύκλο ὑπάρχει ή ἀρίθμηση· στὸ δεῦτερο κύκλο τὰ γενεσιουργὰ ἐκφραστικὰ μέσα καὶ

ἀμέσως πάνω ἀπ' αὐτὰ οἱ ἀντιστοιχοῦσες πρὸς αὐτὰ τέχνες τοῦ πρώτου βαθμοῦ· τέλος στὸν τρίτο κύκλο ὑπάρχουν τὰ ὀνόματα τῶν τεχνῶν ἐκείνων, ποὺ ἀναφέρονται ὡς ἐξελικτικές μορφές δευτέρου βαθμοῦ, καὶ ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὶς ἀνάλογες τέχνες τοῦ πρώτου βαθμοῦ.

Π Ι Ν Α Ξ 8ος

ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΤΟΥ SOURIAU



Οἱ δύο πρώτες διαιρέσεις ἀναφέρονται στὶς ἑξι μόνο τέχνες, γιατί, ὅταν ἐπροτάθησαν ἀπὸ τοὺς διαφόρους αἰσθητικούς, δὲν εἶχε συντελεσθῇ ἀκόμα ἡ ἀνάπτυξη τῶν τεσσάρων νέων τεχνῶν· ἡ τοῦ Souriau ὅμως περιλαμβάνει τὴν ἑβδομὴ τέχνη, γιατί ὁ Κινηματογράφος σχεδὸν ἔχει πιά ἀναγνωρισθῇ ἀπ' ὅλους ἀναντίρρητα ὡς μιὰ ἀπ' τὶς Καλὰς Τέχνες.

79. Ἡ προηγουμένη ταξινόμηση ἀφωροῦσε στὰ εἶδη τῶν Καλῶν Τεχνῶν· ὑπάρχει ὅμως καὶ ἡ διαίρεση, ποὺ ἀναφέρεται στὴν

ἐξελικτική πορεία καὶ στὴν προοδευτική διαφοροποίηση ἀπ' τὴν ἐποχὴ τῆς γενέσεως καὶ τῆς πρωτοεμφάνισεως τῶν τεχνῶν μέχρι σήμερα, καὶ ποὺ μᾶς φανερώνει τὸ εἶδος, τὸν ἰδιάζοντα χαρακτήρα, καὶ τὸν βαθμὸ ἀναπτύξεως τῶν τεχνῶν, ὅπως αὐτὰ διαμορφώθηκαν μέσα στὶς μεγάλες ἐθνικὲς ἐνότητες τῶν διαφόρων λαῶν ἀνὰ τοὺς αἰῶνες. Σύμφωνα μὲ τὴ διαίρεση αὐτὴ μᾶς παρουσιάζεται ἡ ἐξῆς εἰκόνα :

α) Ἡ τέχνη κάθε λαοῦ, ποὺ εἶναι ἔκφραση τοῦ τελευταίου σταδίου τοῦ παλαιολιθικοῦ του πολιτισμοῦ καὶ ὁλοκλήρου τοῦ νεολιθικοῦ του καλεῖται προϊστορικὴ τέχνη.

1) Ἡ προϊστορικὴ τέχνη γιὰ τοὺς ἱστορικοὺς καλουμένους λαοὺς ἀνάγεται στὶς 100 χιλ. χρόνια μέχρι τὶς 5 χιλ. χρόνια περίπου π.χ. Ὁ χρονικὸς τελικὸς σταθμὸς τῆς προϊστορικῆς τέχνης ποικίλει ἀνάλογα μὲ τοὺς λαοὺς καὶ σήμερα ἀκόμη γιὰ ὠρισμένους ἀπ' αὐτοὺς ἡ τέχνη τους παραμένει προϊστορικὴ, γιατί ἀκριβῶς βρίσκονται οἱ πρωτόγονοι αὐτοὶ λαοὶ ἀκόμη στὸ νεολιθικὸ τους στάδιο. Τέτοια τέχνη παραδείγματος χάριν εἶναι ἡ Νεγρικὴ τῆς νοτίου Ἀφρικῆς, ἡ τέχνη τῆς Ὁκεανίας κ.ἄ.ἰ. Ἔτσι μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε, πὼς ἡ προϊστορικὴ τέχνη περιλαμβάνει τὴν τέχνη ὅλων τῶν πρωτογόνων λαῶν ἀνεξάρτητα ἀπ' τὴ χρονικὴ περίοδο, στὴν ὁποία ἐξῆσε ἡ ζῆ ἀκόμη ὁ κάθε πρωτόγονος λαός. Ἡ προϊστορικὴ τέχνη π.χ. τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Γαλλίας ἀνάγεται στὴ ζωγραφικὴ τῶν σπηλαίων της, ἐνῶ γιὰ τὴν Ἀμερικὴ προϊστορικὴ τέχνη εἶναι ἡ προκολομβιανή, ἡ τέχνη δηλαδὴ τῶν Ἀζτέκων, τῶν Μάγια, τῶν Ἰνκας κτλ.

2) Ἡ τέχνη, ποὺ ἀναπτύχθηκε ἀπ' τοὺς καλουμένους Ἀνατολικούς λαοὺς, τοὺς Ἑλλήνες καὶ τοὺς Ρωμαίους ὀνομάζεται Τέχνη τῶν Ἀρχαίων Λαῶν. Περιλαμβάνει τὴν Αἰγυπτιακὴ, Σουμερικὴ Βαβυλωνιακὴ, Ἀσσυριακὴ, Ἰουδαϊκὴ, Περσικὴ, Μινωικὴ, Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ.

3) Ἀκολουθοῦν : ἡ Ἰνδικὴ Τέχνη, ἡ Κινεζοϊαπωνικὴ Τέχνη, ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη, ἡ Μεσαιωνικὴ Εὐρωπαϊκὴ Τέχνη, ἡ Μουσουλμανικὴ Τέχνη, ἡ Τέχνη τῆς Ἀναγεννήσεως, ἡ Νεωτέρα Τέ-

1. L. Reau, ἐνθ' ἀν. τ. Α', σ. 355 κ.ἐξ.

χνη καὶ ἡ Νεωτάτη καὶ Σύγχρονη Τέχνη, ποὺ ἀντιπροσωπεύεται ἀπ' τὶς τέσσερες μεγάλες μορφές: Τὴν Εὐρωπαϊκοαμερικανική, τὴν Κινεζοϊαπωνική, τὴν Ἀραβική καὶ τὴν Ἰνδική¹.

β) Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴν Τέχνη εἶναι πολὺ μεγάλη, ξένη καὶ ἑλληνική. Ἐμεῖς θὰ περιοριστοῦμε μόνο στὰ σπουδαιότερα ἑλληνικὰ ἔργα καὶ σὲ λιγοστὲς μεταφράσεις ξένων σημαντικῶν ἔργασιων, ποὺ ἀναφέρονται κυρίως στὶς εἰκαστικὲς τέχνες. Τὰ ἔργα αὐτὰ εἶναι:

- 1) **Κωνστ)νου Ζησίου**, Ἱστορία τῶν Καλῶν Τεχνῶν, ἐν Ἀθήναις 1910.
 - 2) **H. Taine**, Φιλοσοφία τῆς Τέχνης ἐν Ἑλλάδι (Μετάφρ. Ἀγαθονίκου), ἐν Ἀθήναις 1910.
 - 3) **Hesseling**, Βυζάντιον καὶ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς (Μετάφρ. Σ. Κ. Σακελλαροπούλου), ἐν Ἀθήναις 1914.
 - 4) **Π. Καββαδία**, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Τέχνης, ἐν Ἀθήναις 1916.
 - 5) **Γ. Σωτηρίου**, Ὁδηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, ἐν Ἀθήναις 1924.
 - 6) **E. Lessing**, Λαοκόων ἡ περὶ τῶν ὁρίων τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς ποιήσεως (Μετάφρ. Ἀρ. Προβελεγγίου), ἔκδ. Β', ἐν Ἀθήναις 1925.
 - 7) **Γ. Σωτηρίου**, Οἱ εἰκονογραφικοὶ κύκλοι, Ἀθῆναι 1927.
 - 8) **I.M. Παναγιωτοπούλου**, Γενικὴ Ἱστορία τῆς Τέχνης, τόμοι 2, Ἀθῆναι 1927.
 - 9) **Δ. Εὐαγγελίδη**, Εἰσαγωγὴ στὴν Ἱστορία τῆς Τέχνης, ἐν Ἀθήναις 1934.
 - 10) **Ἀγγελ. Προκοπίου**, Αἰσθητικὴ καὶ Τέχνη στὴν Εὐρώπη, τόμοι 2, Ἀθήνα 1955.
 - 11) **Χρήστου Τσουντα**, Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Τέχνης, Ἀθῆναι 1957.
 - 12) **L. Réau**, Παγκόσμια Ἱστορία τῆς Τέχνης, (Ἑλληνικὴ μετάφραση) τόμοι 2, Ἀθῆναι α.χ.
 - 13) **Will Durant**, Παγκόσμιος Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ, (Ἑλληνικὴ μετάφραση), τόμοι 6, Ἀθῆναι α.χ.
80. **Ἡ «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης»** ἀρχίζει ἀπ' τὴ

1. Φώτου Γιοφύλλη, ἐνθ' ἀν. σ. 11.

Μεταβυζαντινή περίοδο μέχρι σήμερα. Σύμφωνα όμως με τη γνώμη άλλων έρευνητών ως αρχή αυτής λαμβάνεται το 1824, με την απελευθέρωση δηλαδή της Ελλάδος απ' το τουρκικό ζυγό. Η έρευνα της «**Ιστορίας της Νεοελληνικής Τέχνης**» αναφέρεται κυρίως μόνο στις εικαστικές τέχνες — Ζωγραφική, Γλυπτική, Αρχιτεκτονική — και ελάχιστα στη Μουσική και στο Χορό. Η Λογοτεχνία, για την οποία έκαναμε πολλές φορές λόγο, αποτελεί ιδιαίτερη μέριμνα και μελέτη.

Οί σπουδαιότερες φάσεις της «**Ιστορίας της Νεοελληνικής Τέχνης**» είναι τέσσερεις: Η Μεταβυζαντινή (1453 - 1824), ή Μετεπαναστατική (1821 - 1861), ή τοῦ Κλασικισμού καὶ Ρεαλισμοῦ (1821 - 1861) καὶ ἡ Νεωτέρα (1901 - 1941).

α) Οί σπουδαιότεροι ζωγράφοι τῆς Νεοελληνικῆς Ζωγραφικῆς ἦταν οἱ: Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (*El Greco* 1545 - 1614), Έμμανουήλ Πανσέληνος (1530 - 1570), Μιχαήλ Δαμασκηνός (1530 - 1580), Μανώλης Τζάνες Μπουνιαλῆς (1615 - 1691), Παναγιώτης Δοξαράς (1662-1792), Νικόλαος Κουτούζης (1741-1813), Νικόλαος Καντουνῆς (1767-1834), Παῦλος Προσαλέντης (1784-1837), Νικηφόρος Λύτρας [(1832-1904), Νικόλαος Γύζης (1842-1901), Κωννος Βολονάκης (1837-1907), Γεώργιος Ίακωβίδης (1858-1932), Κωννος Παρθένος (γ. 1878) κ.τ.λ.

β) Οί σπουδαιότεροι γλύπται εἶναι οἱ: Δημήτριος Τριβώλης Πιέρρης (1785-1809), Παῦλος Προσαλέντης (1784-1837), Λάζαρος Σῶχος (1862-1941), Ἀντώνιος Σῶχος (γ. 1888), Λάζαρος Φυτάλης (1831-1909), Λ. Δρόσης (1843-1884), Ί. Βητσάρης (1843-1892), Δ. Φιλιππότης (1840-1921), Γ. Βιτάλης (1840-1901), Γιαννούλης Χαλεπᾶς (1854-1938), Θ. Θωμόπουλος (1873-1937), Κ. Δημητριάδης (1881 - 1943), Μιχ. Τόμπρος (γ. 1889). κ.τ.λ.

γ) Οί σημαντικώτεροι ἀρχιτέκτονες εἶναι: Σταμάτιος Κλεάνθης (1802-1862), Λύσανδρος Κανταρζόγλου (1811-1885), Ἀναστάσιος Μεταξᾶς (1863-1937), Ἀριστοτέλης Ζάχος (1879-1939) κ.τ.λ.

δ) Οί σπουδαιότεροι μουσικοὶ εἶναι: Νικόλαος Μάντζαρος (1795 - 1873), Παῦλος Καρρέρ (1829 - 1896), Σπυρ. Ξύνδας (1814 - 1896), Σπύρος Σαμάρας (1863-1917), Διονύσιος

Λαυράγκας (1864-1941), Κωννος Ψάχος (1869-1949), Μανώλης Καλομοίρης (1883 - 1962), Μάριος Βάρβογλης (γ. 1885), Δημήτριος Μητρόπουλος (1896 - 1961) κ.τ.λ.

ε) Ἀναφέρουμε μερικά ἔργα, τὰ ὁποῖα θεωροῦμε ὡς τὰ σπουδαιότερα γιὰ τὴν «**Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης**» :

- 1) **Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ**. Ἑρμηνεία τῶν ζωγράφων, Ἔκδ. Α' Παπαδοπούλου Κεραμέως, Πετρούπολις 1900.
- 2) **Σπ. Δὲ Βιάζη**. Ἡ γλυπτική ἐν Ἑλλάδι, Περιοδ. «Πινακότηκη», ἔτος Ιον, Ἀθῆναι 1910.
- 3) **Ν.Δ. Καλογεροπούλου**, Μεταβυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ τέχνη, τ. Α', Ἀθῆναι 1921.
- 4) **Ἀλεξ. Φιλαδελφέως**, Μνημεῖα Ἀθηνῶν, ἐν Ἀθήναις 1928.
- 5) **Γιάννη Καψαμπέλη**, Νεοελληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ (1830 - 1930) Περιοδ. «Πρωτοπορία» χρ. Β' φύλ. 5, Μάης 1930.
- 6) **Reinach - Peyrè**, Γενικὴ ἱστορία τῆς τέχνης (Μετάφρ. Π. Πρεβελάκη), τόμοι 2, ἐν Ἀθήναις 1931.
- 7) **Δημ. Σισιμάνου**, Ἕλληνες Ἀγιογράφοι (μετὰ τὴν ἄλωσιν), Ἀθῆναι 1935.
- 8) **Μιχάλη Τόμπρου**, Τὰ 100 χρόνια τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης (1843-1943), Ἑλλην. Ἡμερ. «Ὀρίζοντες» τ. Α', 1942.
- 9) **Ἀγ. Θεοδωροπούλου**, Περὶ χαρακτικῆς, Ἑλλην. Ἡμερολ. «Ὀρίζοντες», τ. Γ' 1944.
- 10) **Φωτίου Κόντογλου**, Ἐκφρασις (τῆς ὀρθοδόξου εἰκονογραφίας), τόμοι 2, Ἀθῆναι 1960.
- 11) **Φ. Γιοφύλλη** (Σπύρου Μουσούρη), Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Ζωγραφικῆς, Ἀθήνα 1961.

στ) Ἐπιμείναμε στὴν ἀνάπτυξιν τῆς «**Ἱστορίας τῆς Τέχνης**» γιὰ τοὺς ἴδιους ἀκριβῶς λόγους, πού ἀναφέραμε καὶ γιὰ τὴν «**Λαογραφία**» (βλ. § 74), καὶ γιὰ τὰ ὅσα ἀναπτύξαμε στὴν ἀρχὴ τούτης τῆς ἐνότητος (βλ. § 75). Τελειώνοντας κάνουμε καὶ πάλι τὴν σύστασιν, ὅτι καὶ γιὰ τὴν «**Ἱστορία τῆς Τέχνης**» χρειάζεται νὰ γραφῇ ἓνα μικρὸ σχολικὸ ἐγχειρίδιον, εὐσύννοπτον καὶ καταληπτὸν ἀπ' τοὺς μαθητάς. Θὰ μπορούσε καλύτερα ἢ «**Λαογραφία**» καὶ ἡ «**Ἱστορία τῆς Τέχνης**» νὰ ἀποτελέσουν μαζί ἓνα καὶ μόνο Βοηθητικὸ Βιβλίον, ὅπως ἀκριβῶς συστήσαμε καὶ γιὰ τὶς ἄλλες ἐνότητες.

81. Μὲ τὸ τέλος τῆς ἀναπτύξεως τῶν «**Κλάδων καὶ τῆς**

Διδακτέας ὕλης» τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» γεννιέται τὸ ἐξῆς ἐρώτημα: «Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ διδαχθοῦν ὅλες αὐτὲς οἱ ἐνότητες στοὺς μαθητὰς μὲ τὸ περιορισμένο χρόνο διδασκαλίας τῶν τεσσάρων μόνο ὥρῶν;» Φυσικὰ τὸ πρᾶγμα καθίσταται ἀδύνατον· ἡ μοναδικὴ ἴσως λύση εἶναι νὰ προσπαθήσουμε νὰ δώσουμε ὅ,τι μπορούμε στοὺς μαθητὰς ἀπ' τὶς ἐνότητες, ποὺ δὲν διδάσκονται, χρησιμοποιοῦντες τὸ χρόνο διδασκαλίας τῶν ὅσων διδάσκονται κλάδων. Προπαντὸς ὅμως μπορούμε νὰ δίνουμε «κατ' οἶκον» ἀσκήσεις, ποὺ νὰ ἀναφέρωνται ἀκριβῶς, ὅσο βέβαια γίνεται μπορετό, στὶς ἐνότητες αὐτὲς, μὲ τὶς ὁποῖες θέλουμε νὰ μορφώσουμε τὰ παιδιὰ (βλ. § 146).

Παρακάτω δίνουμε δύο ὥρολόγια προγράμματα: τὸ πρῶτο περιλαμβάνει τοὺς κλάδους καὶ τὶς ἐνότητες, ποὺ μπορούμε νὰ διδάξουμε σύμφωνα μὲ τὸ σημερινὸ ἐβδομαδιαῖο τετράωρο· τὸ δεύτερο ἀναφέρεται στὴν κατανομὴ τῶν ὥρῶν γιὰ κάθε κλάδο καὶ ἐνότητα, ὅπως ἐμεῖς προτείνουμε μὲ τὸ ὑποτιθέμενο ἐβδομαδιαῖο ἐννιάωρο.

Τὸ πρῶτο περιλαμβάνει καὶ τὶς ἐξι γυμνασιακὲς τάξεις, ἐνῶ τὸ δεύτερο περιορίζεται μόνο στὶς τρεῖς πρῶτες, ἐπιφυλασσόμενοι νὰ τὸ συμπληρώσουμε ἀργότερα στὸ β' τεῦχος τῆς «**Μεθοδικῆς Διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν**», γιὰτὶ ἀντιστοιχεῖ στὴ β' Γυμνασιακὴ βαθμίδα.

ΠΙΝΑΞ 9ος

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΛΑΔΩΝ ΚΑΙ ΕΝΟΤΗΤΩΝ

α/α	ΚΛΑΔΟΙ ΕΝΟΤΗΤΕΣ	Τ Α Ξ Ε Ι Σ						ΣΥΝΟΛΟ
		Α'	Β'	Γ'	Δ'	Ε'	Στ'	
1	Κείμενο	2	2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	10
2	Γραμματική	1/2	1/2					1
3	Συντακτικὸ			1	1			2
4	Λογοτεχνία					1	1	2
5	Ἐκθέσεις	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	1 1/2	9
	ΣΥΝΟΛΟ	4	4	4	4	4	4	24

ΠΙΝΑΞ 10ος

ΩΡΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΛΑΔΩΝ ΚΑΙ ΕΝΟΤΗΤΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΥΠΟΤΙΘΕΜΕΝΟ ΕΝΝΙΑΩΡΟ

α/α	ΚΛΑΔΟΙ ΕΝΟΤΗΤΕΣ	Τ Α Ξ Ε Ι Σ			ΣΥΝΟΛΟ
		Α'	Β'	Γ'	
1	Κείμενο Α'	1	1	1	3
2	Κείμενο Β'	1	1	1	3
3	Γραμματική	1	1	—	2
4	Συντακτικό	—	1	1	2
5	Γλωσσολογία	1/2	1/2	1/2	1 1/2
6	Όρθογραφία	1/2	1/2	—	1
7	Ίστ. Νεοελ. Λογισ.	—	—	1	1
8	Νεοελ. Μετρική	1	1/2	1/2	2
9	Αισθητική	1/2	1/2	1/2	1 1/2
10	Νεοελ. Κριτική	—	—	—	—
11	Λογογραφία	1	1/2	1/2	2
12	Ίστορία Τέχνης	—	—	1/2	1/2
13	Τὰ περί Έκθέσεων	1/2	1/2	1/2	1 1/2
14	Προφ. Έκθέσεις	1/2	1/2	1/2	1 1/2
15	Γραπτ. Έκθέσεις	1 1/2	1 1/2	1 1/2	4 1/2
	ΣΥΝΟΛΟ	9	9	9	27

II. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

α. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΜΕΘΟΔΩΝ

1. Γενικά

82. Πρὶν γίνῃ ἐκτενέστερος καὶ ἀναλυτικώτερος λόγος γιὰ τὴ μέθοδο, τὴν πορείαν καὶ τὴν μορφή τῆς διδασκαλίας τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», θὰ προσπαθήσουμε νὰ διασαφηνίσουμε τὶς παραπάνω ἔννοιες, καθορίζοντας τὶς σπουδαιότερες ἐπικρατοῦσες σήμερα ἀπόψεις καὶ ἀντιλήψεις τῶν ἐπιστημόνων, ψυχολόγων καὶ παιδαγωγῶν, ὡς καὶ γενικώτερα ὄλων ἐκείνων, ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ μεθοδολογικὰ προβλήματα.

α) Μιὰ ἀπ' τὶς κυριώτερες καὶ βασικώτερες ἀρχές τῆς Διδακτικῆς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομικότητος¹. Ἡ ἀρχὴ αὕτῃ εἶναι θεμελιώδης καὶ συνίσταται στὴν ἐξεύρεση τοῦ πιὸ οἰκονομικοῦ τρόπου γιὰ τὴ μετάδοση γνώσεων καὶ ἀληθειῶν, ὡς καὶ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καλῶν ἔξεων καὶ ἱκανοτήτων στοὺς μαθητάς, τόσον τοῦ κατωτέρου σχολικοῦ κύκλου, ὅσον καὶ τοῦ γυμνασιακοῦ. Ἡ ἔννοια τῆς οἰκονομικότητος στὴν προκειμένη περίπτωση ἀναφέρεται στὸ χρόνο καὶ στὴν καταβολὴ σωματικῶν καὶ ψυχικῶν δυνάμεων. Προσπαθοῦν δηλαδὴ οἱ παιδαγωγοὶ νὰ βροῦν μεθόδους, πορεῖες καὶ μορφές τέτοιες, ποὺ νὰ κατορθώνεται στὸ συντομώτερο χρονικὸ διάστημα ἡ ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ τῆς διδακτέας ἐνότητος καὶ ἡ ὁλοκλήρωση τῆς προγραμματισθείσης ὕλης, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως νὰ καταβάλλεται καὶ νὰ καταναλίσκεται ὅσο τὸ δυνατόν ἡ πιὸ μικρὴ σπατάλη σωματικῶν, ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων, «τόσον ἀπ' τὴ πλευρὰ τοῦ διδάσκοντος, ὅσον καὶ τῶν μαθητῶν.

β) Μιὰ ἄλλη ἀρχὴ ἐξ ἴσου σημαντικὴ καὶ οὐσιώδης εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ὀργάνωσεως τῆς διδακτικῆς ἐργασίας τοῦ νέου σχολείου. Ἡ ἀρχὴ αὕτῃ στηρίζεται: 1) στὰ πορίσματα τῆς

1. Ν. Μάργα, *Διδακτικὴ τῶν Μαθηματικῶν καὶ Φυσικῶν Μαθημάτων*, ἐνθ' ἀν. σ. 77.

Ψυχολογίας, Παιδολογίας και Παιδαγωγικής, 2) στις θρησκευτικές, ήθικές, επιστημονικές, καλλιτεχνικές, τεχνικές, πνευματικές κ.τ.λ. αξίες, δηλαδή στην Παράδοση (Traditio) του κάθε λαού χωριστά, και 3) στην προσωπική διδακτική πείρα των διδασκόντων, ως και στην ανταλλαγή μεταξύ των διαφόρων γνωμών και απόψεων πάνω σε κοινά προβλήματα διδακτικής¹ (βλ. § 44,45, 46 και 50).

γ) Μια τρίτη αρχή, ή σημαντικότερη ίσως της Συγχρόνου Διδακτικής, είναι ή αρχή της αὐτενεργείας. Ἡ ἀρχή αὐτή ἦταν ἄλλοτε γιὰ ἄρκετὸ χρονικὸ διάστημα ἐξ ὁλοκλήρου συνυφασμένη μετὰ τὴν ἔννοια τοῦ «Σχολείου Ἐργασίας». Σχολεῖον Ἐργασίας καὶ αὐτενεργεία ἦταν ἔννοιες σχεδὸν ταυτόσημες. Σύμφωνα μετὰ αὐτὴ τὴν ἀρχή ή πρόσκτηση τῶν γνώσεων, καὶ ὅλες γενικὰ οἱ ἐνέργειες τοῦ μαθητοῦ στὸ σχολεῖο στηρίζονται καὶ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν αὐτοβουλία του καὶ τὴν αὐτενεργεία του· ὁ μαθητὴς καταβάλλει κατὰ τὴ διάρκεια τῆς σχολικῆς τοῦ ἐργασίας γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῶν γνώσεων καὶ τὴν διάπλαση τοῦ χαρακτήρα του συνειδητὰ ὅλες τοῦ τις σωματικές ψυχικές καὶ πνευματικές του δυνάμεις βασιζόμενος στὴν ἀνεξαρτησία καὶ στὴν αὐτορρησία του².

83. Θεμελιωτὴς καὶ ἰδρυτὴς τοῦ «Σχολείου Ἐργασίας» τὸ 1911, καὶ φυσικὰ εἰσηγητὴς τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτενεργείας, τοῦ «*Learning by doing*» (=μανθάνειν διὰ τοῦ πράττειν), ἦταν ὁ John Dewey (Ντιούι, 1859 - 1952), ἀμερικανὸς παιδαγωγός. Οἱ μορφές, πού πῆρε τὸ «Σχολεῖον Ἐργασίας», εἶναι τρεῖς: 1) ἡ Ἀγγλοαμερικανικὴ μετὰ πρωτεργάτες τοὺς Dewey, Kilpatrick καὶ Morrison, 2) ἡ Γερμανικὴ μετὰ τοὺς κορυφαίους παιδαγωγοὺς Kerschensteiner καὶ Gaudig, καὶ 3) ἡ Γαλλικὴ τοῦ Ecole Active ἢ Education Fonctionnelle μετὰ τοὺς περιφήμους ἀνακαινιστὰς Decroly καὶ Claparede³.

α) Τὰ σπουδαιότερα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ «Σχολείου Ἐργασίας» συνοψίζονται ὡς ἑξῆς:

1. Ν. Μπάροκ, ἐνθ' ἀν. σ. 14 κ.ἐξ.

2. Ν. Ἐξαρχοπούλου, ἐνθ' ἀν. σ. 383 κ.ἐξ.].

3. Κ. Γεωργούλη, Γενικὴ Διδακτικὴ, ἐνθ' ἀν. σ. 81 κ.ἐξ.

1) στην ἀρχὴ τῆς αὐτενεργείας·

2) στὴ μεγάλη ἀξία, πού δίνεται στὶς χειροτεχνικὲς ἐργασίες· ὁ *Kerschensneider* μάλιστα καθιέρωσε τὴν ὑποχρεωτικὴ ἐκμάθηση μιᾶς ἐργασίας ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

3) Στὴ βιωματικότητα· στὸ νὰ βιώσῃ δηλαδή ὁ μαθητὴς ἐκεῖνο πού θέλει καὶ ἐπιδιώκει νὰ μάθῃ· στὸ νὰ καταστήσῃ βίωμά του· τὸ ἀντικείμενο τῆς μαθήσεως ταυτίζοντάς το μὲ τὸν ἑαυτό του· ἔτσι τὸ διαφέρον (*intérêt*) καὶ ἡ προσπάθεια (*effort*) ἐνοποιῶνται καὶ συντείνουν ἀποτελεσματικώτερα [στὴν ἀπόκτηση τῆς γνώσεως· καὶ

4) στὴν ἴδρυση καὶ λειτουργία τῆς σχολικῆς κοινότητας καὶ αὐτοδιοικήσεως.

Σήμερα ὅμως τὸ «Σχολεῖο Ἑργασίας»², ὕστερα ἀπὸ τὰ ἀποθαρρυντικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐφαρμογῆς του, ἰδίως στὴν Ἀμερική καὶ στὴ Γερμανία, καὶ τὴν αὐστηρὴ κριτικὴ, πού ἐπακολούθησε γιὰ τὴ θεωρητικὴ θεμελιώσή του, δὲν γίνεται παραδεκτὸ ἀπ' τὶς σύγχρονες παιδαγωγικὲς ἀντιλήψεις.

Ἡ ἀκαθοδήγητη αὐτενέργεια τῶν μαθητῶν, ἡ σύγχυση αὐτῆς μὲ τὴν αὐθορμησία, πού ποτὲ τῆς δὲν ἐφαρμόστηκε στὴν πραγματικότητα, ἡ ἀνυπαρξία τῆς ἐνασχέσεως³, τῆς ἐγχαράξεως δηλαδή θεμελιωδῶν γνώσεων καὶ περιεχομένων στὴ συνείδηση τῶν τροφίμων, ἡ ἐσφαλμένη ἀποψη γιὰ τὴν ἔννοια τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας, ἡ μονομερὴς χρῆση τῆς ἐρωτήσεως ἀπὸ τὸ μαθητὴ καὶ ὄχι ἀπ' τὸν διδάσκοντα, καὶ προπαντὸς ἡ ὑποχρεωτικὴ ἐκμάθηση μιᾶς ἐργασίας ἀπ' τοὺς μαθητὰς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ξεσήκωσαν ἀπειρες διαμαρτυρίες⁴, πού τελικὰ ἐπέφεραν τὴν κατάργηση τοῦ

1. Ὁ ὅρος «βίωμα» εἰσήχθηκε στὴν Ἑλλάδα ἀπ' τὸν Ν. Λούβαρη καὶ σημαίνει τὴν ἔντονη συναισθηματικὴ, βουλευτικὴ καὶ νοητικὴ ἐπενέργεια, πού συντελεῖται στὴ συνείδηση ἐνὸς ἀτόμου γιὰ τὸν ταντισμὸ τοῦ ὑποκειμένου του μὲ τὸ ἀντικείμενο τῆς πραγματικότητος.

2. Τὸ «Σχολεῖο Ἑργασίας» ἤχμασε καὶ προώδενσε ἀπὸ τὰ 1911 - 1926

3. Ἑνάσκησις καλεῖται ἡ στερέωσις καὶ ἡ σύνδεσις στὴ συνείδησίν μας θεμελιωδῶν περιεχομένων μεταξὺ τους ἢ μὲ τὶς ἀντιδράσεις μας.

4. «Τοιαύτην ἐφαρμογὴν τῆς Αὐτενεργείας καὶ τοιαύτην ἀνασχίαν ἐν τῇ διδακτικῇ καὶ λοιπῇ σχολικῇ πράξει δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποδεχθῶμεν. Ὅσον καὶ ἂν

«Σχολείου Ἑργασίας» καὶ τὴν ἀντικατάστασίν του ἀπ' τὸ νέο σύγχρονο σχολεῖο. Πρῶτος ὁ *Gaudig* κατέκρινε τὸν *Kerschensteiner* γιὰ τὴ μεγάλη ἀξία, ποὺ ἔδινε στὶς χειροτεχνικὲς ἐργασίες, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ μορφή τῆς ἐφαρμοζομένης ἀπ' αὐτὸν αὐτοδιοικήσεως τῶν μαθητῶν. Ἀργότερα τὸ 1926 ὁ γερμανὸς παιδαγωγὸς *Theodore Litt* ἀπέρριψε τὸν «τυπικισμόν» τοῦ «Σχολείου Ἑργασίας», ἐνῶ ὁ *Ph. Hördt* ἐκήρυξε τὸ σύνθημα «Ὅπισω εἰς τὸ Κομένιον».

β) Τὸ νέο σχολεῖο στηρίζεται κι αὐτὸ βέβαια στὴν αὐτενέργεια, ἀλλ' ὅχι στὴν ἀκαθοδήγητη κι αὐθόρμητη μορφή της, μὲ τὴν ὁποία λειτούργησε τὸ «Σχολεῖο Ἑργασίας». Ἡ σημερινὴ φόρμα τῆς αὐτενεργείας πλαισιώνεται καὶ περισφίγγεται μέσ' στὰ ὅρια μιᾶς κάποιας καθοδηγήσεως καὶ κατευθύνσεως ἀπ' τὸν διδάσκοντα, γι' αὐτὸ καλεῖται *Καθοδηγουμένη αὐτενέργεια*.

Ὅσοι προτείνουν τὴν ἐφαρμογὴ τῆς Καθοδηγουμένης αὐτενεργείας θέτουν φυσικὰ ὡς προοπτικὴ τὴν ἀρχὴ «τῆς παροχῆς τῆς ἀπαραιτήτου ἐλαχίστης βοήθειας»¹, δηλαδὴ τὴν ὅσο τὸ δυνατόν ἐλαχίστη ἐπέμβαση στὴν πορεία καὶ στὸν τρόπο τῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν, ὡς καὶ στὴν ἀποφυγὴ ἐκτελεστικῆς ἐργασίας ἀπ' τὸν διδάσκοντα, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὅμως καὶ τὴν τελεία ἀποχὴ καὶ παθητικότητά του ἐκεῖ, ὅπου ἡ αὐθормησία καὶ ἡ ἀπειρία παρασύρει τοὺς τροφίμους σὲ λανθασμένη μέθοδο καὶ πορεία ἢ σὲ ἀντιεπιστημονικὰ συμπεράσματα. Τὸ βλέμμα τοῦ δασκάλου ποτὲ δὲν πρέπει νὰ σταματᾷ ἀπ' τὸ νὰ ἐποπτεύῃ ἀκατάπαυστα τὴν ὅλη σχολικὴ ἐργασία.

φαίνεται ἐπαγωγὸς ἡ ἰδέα τοῦ νὰ συντελεῖται ἡ ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασία ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ τῶν μαθητῶν, τοσοῦτον ἀφ' ἑτέρου εἶναι κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν δυσεφάρμοστος καὶ ἡκιστα ἐξυπηρετικὴ τῶν σκοπῶν τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας. Κατὰ τὴν ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίαν παρίσταται ἀνάγκη ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ νὰ ἐπιτευχθῶσιν ὠρισμένοι σκοποί. Πρὸς τοῦτο δ' εἶναι κατάλληλος μόνη ἡ μεθοδικὴ ἐργασία. Μάθημα, διῶκον σκοπὸν τινα, πρέπει νὰ τελῇται κατὰ σχέδιον. Εἶναι δὲ ἀδύνατον νὰ φθάσῃ τις τὸ ποθητὸν τέμα, ἰδίᾳ ἐν ταῖς κατωτέροις τάξεσι, διδακτικὴ ἐργασία, ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ τῶν μαθητῶν ρυθμιζομένη. Εἶναι ἀδύνατον οἱ μαθηταί, ἀφιέμενοι εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν προαίρεσιν, νὰ ἐξαγάγωσιν ἐκ θεμάτων τινας ἀπαντα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, ἅτινα μόνη ἡ μεθοδικὴ πορεία, ἡ ὑπὸ τὴν ἐσκεμμένην καὶ δεξιᾶν διεύθυνσιν τοῦ διδασκάλου χωροῦσα, δύναται νὰ κατορθώσῃ καὶ δι' ἐν τῷ κατὰ τὸ δυνατόν βραχυτάτῳ χρόνῳ». Ν. Ἑξαρχοπούλου ἐκθ. ἀν' σ. 393 κ.ἐξ.

1. Κ. Γεωργούλη, ἐκθ' ἀν. σ. 98.

Ἄρα ἡ ἔννοια τῆς Καθοδηγουμένης Αὐτενεργείας εἶναι δεσμευτική· δεσμευτική ὅχι πιά ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ θέματος τῆς διδακτέας ἐνότητος — αὐτὸ ἔχει ξεπεραστὴ πρὸ πολλοῦ — ἀλλ' ἀπ' τὴ πλευρὰ τῆς ἀπόλυτης αὐθορμησίας καὶ ἐλευθερίας στὴ μέθοδο, στὴν πορεία καὶ στὴ μορφή τῆς διδασκαλίας (βλ. § 99, β, 4).

γ) Ὑπάρχουν ἐξ ἄλλου μαθήματα, ἀκόμη καὶ μικρὲς διδακτικὲς ἐνότητες μέσα στὰ ἴδια τὰ μαθήματα τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἢ γλωσσικοῦ τύπου, ποὺ δὲν ἐπιδέχονται τὴν ἐφαρμογὴ τῆς αὐτενεργείας. Ὁ Morrison ἐτόνισε ὅτι « ἡ αὐτὴ πορεία, καὶ μέθοδος δὲν εἶναι ἐφαρμόσιμος εἰς πᾶσαν διδακτικὴν ἐνότητα μαθήσεως. Ἡ μέθοδος θὰ καθορισθῇ ἀπὸ τὴν ὕλην»¹. Στὰ ἐκτιμητικοῦ ἢ βιωματοικοῦ τύπου μαθήματα, σ' ἐκεῖνα δηλαδή ποὺ καλλιιεργεῖται, σύμφωνα μὲ τὸν Spranger, ἡ ἀξιολογικὴ εὐαίσθησις τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως εἶναι ἡ μουσικὴ, ἡ ποίηση, ἡ λογοτεχνία, ἡ σύνθεση, ἡ ἱστορία, ἡ ζωγραφικὴ ὡς τέχνη κ.τ.λ., δὲν χωρεῖ ἡ αὐτενέργεια. Ἐὰν π.χ. προσπαθῇσουμε νὰ ἀναλύσουμε ἓνα σουρρεαλιστικὸ ποίημα ἐννοιολογικά, σημασιολογικά καὶ αἰσθητικά, τότε χάνεται ὅλη τοῦ ἡ ὁμορφιά κι ἡ καλλιτεχνικὴ τοῦ ἀξία. Ὑπάρχουν ἱστορικὲς ἐνότητες ἐθνικῆς ἐξάρσεως, ποὺ μόνο μὲ τὴν ἀφηγηματικὴ μορφή τοῦ διδάσκοντος μποροῦν νὰ διδαχθοῦν ἀποτελεσματικά. Ὑπάρχουν ἀκόμη καλλιτεχνικὲς ἀπολαύσεις, ποὺ μὲ τὴ σιωπηρὴ καὶ μόνο ἐνατένιση τῶν αἰσθητικῶν ἀντικειμένων εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθοῦν (βλ. § 98,9).

δ) Μὲ βάση λοιπὸν τὶς τρεῖς αὐτὲς ἀρχές, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, τὶς ἀρχές δηλαδή τῆς οἰκονομικότητος, τῆς ὀργάνωσης καὶ τῆς καθοδηγουμένης αὐτενεργείας, ρυθμίζονται τὰ μεθοδολογικὰ προβλήματα τοῦ Συγχρόνου Νέου Σχολείου, τὰ σπουδαιότερα τῶν ὁποίων εἶναι:

I. Ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας.

II. Ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας, καὶ

III. Ἡ μορφή τῆς διδασκαλίας.

1. Κ. Γεωργοβίλη, ἐνθ' ἀν. σ. 99.

2. Διασαφήνιση ἐπιστημονικῆς καὶ διδακτικῆς μεθόδου.

84. Ὁ ὅρος μέθοδος¹ παράγεται ἀπὸ τὸ ρῆμα μετέρχομαι (= ἐπιδιώκω κάτι τι, ἀναζητῶ, προσπαθῶ νὰ ἀνακαλύψω)², καὶ εἶναι σύνθετος (παρασύνθετος) ἀπὸ τὶς λέξεις «μετὰ + ὁδός» (= ἡ ἀναζήτησις, ἡ ἀνίχνευσις, ἡ ἔρευνα, ἡ ἐπιστημονικὴ ζήτησις). Ὑπάρχουν δυὸ βασικὰ εἶδη μεθόδων: ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ ἡ διδακτικὴ³.

α) Ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος εἶναι τὸ ἀντικείμενο μὲ τὸ ὁποῖο ἀσχολεῖται τὸ δεύτερο μεγάλο τμῆμα τῆς «Λογικῆς» ἡ Μεθοδολογία, καὶ διαχωρίζεται σὲ δύο μορφές: ὅταν ἀναφέρεται στὴν ἔρευνα, στὸ δρόμο, πού ἀκολουθεῖ μιὰ ἐπιστῆμη γιὰ τὴν ἀναζήτησις τῆς ἀληθείας, καλεῖται μέθοδος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ἢ ἐρευνητικὴ καὶ ὅταν φανερώνῃ τὸ μέσο τῆς ἐπαληθεύσεως τῶν γνωστῶν ἀληθειῶν, πού ἀποκτῆθηκαν μὲ τὴν ἔρευνα, ἢ μᾶς ἐκθέτῃ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, τότε λέγεται μέθοδος τῆς συστηματικῆς ἐκθέσεως ἢ ἀποδεικτικὴ⁴. Στὴν ἐρευνητικὴ ἐπιστημονικὴ μέθοδο ἀνήκουν ἡ ἐπαγωγή, ἡ παραγωγή, ἡ ἀναλογία, ἡ ἀνάλυσις, ἡ σύνθεσις καὶ ἡ τελλολογία: στὴν ἀποδεικτικὴ ἢ στὴ μέθοδο τῆς συστηματικῆς ἐκθέσεως περιλαμβάνονται ὁ ὁρισμός, ἡ διαίρεσις, ἡ ταξινομήσις, καὶ ἡ ἀπόδειξις.

β) Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψιν μας τὸν διαχωρισμὸ τῶν ἐπιστημῶν σὲ **Θετικὰς** καὶ **Πνευματικὰς** ἐπιστῆμες, τότε διακρίνουμε δύο μεγάλες μεθόδους: 1) τὴν αἰτιοκρατικὴν (αἷτιον-ἀποτέλεσμα), πού ἐφαρμόζεται κυρίως στὶς θετικὰς ἐπιστῆμες, μὲ σπουδαιότερες μορφὰς τὴν παραγωγικὴ καὶ τὴν ἐπαγωγικὴ, καὶ 2) τὴν τελλολογικὴν ἢ κατανοοῦσα (λόγος - ἀκολουθία), πού χρησιμοποιεῖται ἀπ' τὶς πνευματικὰς ἐπιστῆμες, μὲ κυριώτερη μορφή τὴν καθαρὴν ἐρμηνευτικὴν⁵.

1. «Μέθοδος εἶναι ἡ ὁδὸς πρὸς τι, ἡ ὁδός, ἣν ἀκολουθοῦμεν ἐν τῇ ἐξετάσει τινὸς ζητήματος, ὁ τρόπος τῆς ζητήσεως». Θ. Βορέα, *Λογική*, ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 174.

2. *Ι. Σταματάκου*, *Λεξικὸν Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης*, Ἀθῆναι 1949, σ. 619.

3. *Ν. Μπάροζ*, ἐνθ' ἀν. σ. 77.

4. Θ. Βορέα, ἐνθ' ἀν. σ. 175.

5. *Κ. Γεωργούλη*, ἐνθ' ἀν. σ. 101.

Τὰ ὅρια τοῦ διαχωρισμοῦ τῆς α ἢ β μεθόδου δὲν εἶναι ἀδιαπέραστα ἀπ' τὶς διάφορες ἐπιστῆμες. Ὑπάρχουν περιπτώσεις, ποὺ τόσοι οἱ Θετικές, ὅσον καὶ οἱ Πνευματικές ἐπιστῆμες ἀλληλοδανεῖζονται τὶς εἰδικές γιὰ τὴν καθεμιά τους, θὰ ἔλεγα, μεθόδους. Ἐτσι δὲν ἀποκλείεται μιὰ **Πνευματικὴ Ἐπιστήμη** νὰ χρησιμοποιῇ πολλὰς φορὲς τὴν παραγωγικὴ ἢ τὴν ἐπαγωγικὴ μορφή τῆς αἰτιοκρατικῆς μεθόδου, οὔτε πάλι μποροῦμε νὰ ποῦμε γιὰ μιὰ **Θετικὴ Ἐπιστήμη**, πὼς ποτὲ τῆς δὲν κάμει χρῆση τῆς τελολογικῆς μεθόδου· π.χ. ἡ Γεωγραφία, ἂν καὶ θετικὴ Ἐπιστήμη, ὅταν ἐξετάζη τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς προθέσεις τῶν ἀνθρώπων μιᾶς χώρας, εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν τελολογικὴ μέθοδο· ἀντίθετα ἡ Γραμματικὴ, ποὺ ἀνήκει στὶς πνευματικὰς ἐπιστῆμες, ὡς κλάδος τῆς Γλωσσολογίας, ἔχει ὡς μεθόδους τὴν ἐπαγωγικὴ, τὴν παραγωγικὴ καὶ τὴ συγκριτικὴ¹.

85. Τελείως διαφορετικὴ ἀπ' τὴν ἐπιστημονικὴ εἶναι ἡ διδασκτικὴ μέθοδος. **Ἡ διδασκτικὴ μέθοδος ἀναφέρεται στὸν τρόπο, στὸ σύστημα μεταδόσεως τῶν γνώσεων καὶ τῶν πορισμάτων τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας ἀπὸ τὸν ἓνα ἄνθρωπο στὸν ἄλλον, καὶ εἰδικώτερα ἀπ' τὸν διδάσκοντα στὸ μαθητὴ.** Ἄν καὶ τὸ σύγχρονο σχολεῖο εἶναι κυρίως παιδοκεντρικόν, καὶ ὄχι διδασκαλοκεντρικόν, ὅπως ἦταν παλαιότερα κατὰ τὴν ἑρβαρτιανὴν περίοδο, καὶ παρ' ὅτι δὲν παύουν οἱ σημερινοὶ παιδαγωγοὶ νὰ προσαρμόζουν τὴν εἰδικὴ διδασκτικὴ τῶν διαφόρων μαθημάτων πάνω στὶς καινούργιες σύγχρονες παιδαγωγικὰς ἀντιλήψεις, ὁ τρόπος ἐπιδράσεως τοῦ δασκάλου πάνω στὸν μαθητὴ παραμένει ἡ βασικὴ οὐσία τῆς διδασκτικῆς. Φυσικὰ ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἐπιδράσεως δὲν σχηματοποιεῖται σήμερα στὶς συνταγὰς καὶ στὰ καλὸύπια τῆς παλαιᾶς διδασκτικῆς, ἀλλὰ περιορίζεται ἰδίως στὴν καθοδήγηση καὶ στὴν ἐπόπτεία τοῦ διδάσκοντος.

α) Ἡ καθοδηγουμένη αὐτενέργεια τοῦ τροφίμου πάνω στὴ σχολικὴ τοῦ ἔργασία καὶ ἡ προσωπικότητα τοῦ δασκάλου ἰδίως πάνω στὴν τεχνικὴ τῆς διδασκαλίας παραμένουν δικαιώματα σεβαστὰ καὶ ἀναφαίρετα, ποὺ δὲν χωρεῖ κανένα ἐμπόδιο ἢ καμμιά παρεμβολή. Ἐτσι ἡ νέα διδασκαλία παίρνει τριγωνικὴ διαγραμματικὴ μορφή· στὴν κορυφὴ ἐνὸς ἰσοπλεύρου τρι-

1. Κ. Γεωργοβόλη, *Εἰδικὴ Διδακτικὴ*, ἐνθ' ἀν. σ. 32.

γώνου βρίσκεται ή διδακτέα ύλη καί στίς δύο βάσεις του αντίστοιχα ό διδάσκαλος καί ό μαθητής. Τό βάρος τοῦ συγχρόνου διδάσκοντος εἶναι κυρίως καθοδηγητικό καί έποπτικό πάνω στήν πνευματική εξέλιξη τῶν τροφίμων του, πράγμα πού καθιστά τό έργο του πολύ δυσκολώτερο από κάθε άλλη φορά.

β) Οἱ διαχωριστικές γραμμές τῶν διαφορῶν τῆς έπιστημονικῆς από τήν διδακτική μέθοδο, έκτός τοῦ ὅτι εἶναι οὐσιώδεις καί ριζικές, ἀναφέρονται τόσο στή θεωρητική θεμελίωση, ὅσον καί στήν πρακτική ἐφαρμογή τῶν μεθόδων αὐτῶν.

1) Ἡ έπιστημονική έρευνα ἔχει ὡς σκοπό τήν εὔρεση καί τήν παραγωγή νέων γνώσεων, νέων ἀληθειῶν πάνω στόν τομέα τῆς έπιστήμης, πού ἀναφέρεται ἐνῶ ή ἀποδεικτική έπιστημονική μέθοδος ἔρχεται νά ἐπαληθεύσει τά πορίσματα καί τά συμπεράσματα τῆς έπιστημονικῆς έρεύνης ή νά ἐκθέσει αὐτά συστηματικά. Ὁ σκοπός ὅμως τοῦ Σχολείου δέν εἶναι οὔτε έρευνητικός, οὔτε ἀποδεικτικός· τό Σχολεῖο δέν ἐπιδιώκει τήν ἀνακάλυψη ή τή δημιουργία νέων έπιστημονικῶν ἐπιτεύξεων, ἀλλά τήν **παροχή στους μαθητάς ἀληθειῶν καί πορισμάτων**, πού εἶναι πρὸ πολυλοῦ γνωστά καί ἀποδεδειγμένα.

Μέ τήν έπιστημονική μέθοδο οἱ έρευνητές ἀνιχνεύουν μέσα στους σκοτεινοὺς ὁρίζοντας τῆς δομῆς καί τῶν φαινομένων τῆς ὕλης καί τοῦ πνεύματος, γιά νά ἀνασύρουν καί νά παρουσιάσουν νέα στοιχεία, νέες σχέσεις, νέο φῶς. Ἀντίθετα μέ τή διδακτική μέθοδο² προσπαθοῦν οἱ διδάσκοντες νά διεισδύσουν στό μαθητικό ἱπνεῦμα καί στήν ψυχή τῶν τροφίμων, γιά νά βροῦν τόν πιό κατάλληλο τρόπο τῆς προσφορώτερης μορφώσεως μεταδίδοντάς τους γνώσεις σαφεῖς, ἀκριβεῖς καί τέλειες.

2) Ἡ διδακτική μέθοδος δηλαδή ἀναφέρεται στόν τρόπο προσηκτέσεως ἀπό τοὺς μαθητάς τοῦ μορφωτικοῦ ἐκείνου ἀγαθοῦ, πού έπιστημονικά εἶναι κατασταλλαγμένο καί ξεκαθαρισμένο, καί πού γενικά εἶναι παραδεκτό ὡς μιὰ παγκόσμια ἀντικειμενική πραγματικότητα καί ἀλήθεια. Δέν πρέπει λοιπόν νά εἰσάγεται

1. Ν. Μάργα, ἐνθ' ἀν. σ. 2.

2. Δέν πρέπει νά γίνεται σύγχυσις μεταξύ τῆς έπιστημονικῆς μεθόδου, πού ἀκολουθεῖ ή Διδακτική ὡς έπιστήμη γιά τήν πρόδο τῆς έρεύνης της, καί τῶν μεθόδων, πού χρησιμοποιεῖ αὐτή κατὰ τή διδασκαλία τῶν διαφορῶν τύπων μαθημάτων

στά σχολεία ή έπιστημονική μέθοδος ώς δι-
δακτική, όπως έκαναν παλαιότερα οί Έρβαρτιανοί, ούτε πάλι
νά επιδιώκεται ή *rediscovery* (= έπανακάλυψη)¹
του άμερικάνικου σχολείου έργασίας, ή προσπάθεια δηλαδή της
ανακαλύψεως ξανά μιās έπιστημονικής αλήθειας, πού πρό πολλοῦ
έχει έφευρεθῇ από κάποιον σπουδαίο έπιστήμονα ή έφευρέτη· και
τουτο, γιατί ή έπιστημονική έργασία και ύψηλὸ διανοητικὸ επί-
πεδο τῶν μαθητῶν προϋποθέτει και δείκτη νοημοσύνης και εύφύας
έπιστημονικῆς βαθμίδος, μά και τὸ σπουδαιότερο χρειάζεται κόπος
και μόχθος πολὺς και προπαντὸς άφθονος χρόνος.

3) Τὸ ὅτι θά ασκήσουμε τοὺς τροφίμους και στὸν τρόπο εκ-
μαθήσεως της έπιστημονικῆς έρεύνης ασφαλῶς έξυπακούεται· τουτο
ὁμως γίνεται ὄχι για τή *rediscovery*, ούτε για τήν έπιστημονική
ανακάλυψη νέων αλήθειων, ἀλλὰ για νά προετοιμάσουμε τὸν μαθητῇ
στὶς μεθόδους εκείνες, πού θά πρέπει νά ακολουθήσῃ αὐτὸς στὴ μελ-
λοντική του δυνατότητα αναπτύξεως μιās έπιστήμης, της έπιστή-
μης πού τυχὸν θά διαλέξῃ στὴν άκαδημαϊκή του καριέρα. Γι' αὐτὸ
και στὶς δύο τελευταῖες γυμνασιακὲς τάξεις εφαρμόζουμε συχνότερα
τὶς έπιστημονικὲς μεθόδους, μιὰ κι εἶναι σὲ θέση πια ὁ μαθητῆς νά
τὶς καταλάβῃ και νά τὶς παρακολουθήσῃ, ἀφοῦ έχει τὴν πείρα τῶν
προηγούμενων τεσσάρων ἐτῶν.

γ) Έξ άλλου σύμφωνα με τὴν ἀρχή της οἰκονομικότητας, για
τὴν ὁποία ἐγινε λόγος στὴν § 82, α, δὲν εἶναι δυνατόν ή εφαρμογή τῶν
έπιστημονικῶν μεθόδων στά σχολεία. Γιατί ἐκτὸς του ὅτι ὁ χρόνος,
πού χρειάζεται για τή μετάδοση στους μαθητὰς ὅλου του
πλούτου τῶν στοιχειωδῶν γνώσεων, πού ἐπήγασαν ἀπ' τὴν πείρα
τῶν ἀνθρώπων μέσα στὴν πάροδο χιλιάδων ἐτῶν και ἑκατοντάδων
αἰῶνων, εἶναι δυσανάλογος με τὸν χρόνο, πού διαθέτει
ὁ μαθητῆς για τή μόρφωσή του στὴν Στοιχειώδη και Μέση
ἐκπαίδευση, και μόλις πού ἐπαρκεί για τὴν ἐκμάθηση τῶν πιὸ ἀπα-
ραιτῆτων ἀπ' αὐτές, πού θά τὸν βοηθήσουν ἀργότερα για τὴν ἀν-
τιμετώπιση και τὴ λύση τῶν προβλημάτων της ζωῆς, ὁ χρό-
νος της εφαρμογῆς μιās και μόνης έπιστημονικῆς
μεθόδου για ἓνα ὠρισμένο μάθημα — κι ὄχι για τὶς δεκάδες μαθημά-

1. Κ. Γεωργούλη, Γενική Διδακτική, ἐνθ' ἀν. σ. 69.

των, πού διδάσκονται στὰ Σχολεῖα — εἶναι τόσος μεγάλος καὶ χρειάζονται τόσοι καὶ τόσοι κόποι, μόχθοι καὶ ἐργασία γιὰ τὴν ἐπίτευξη μιᾶς κάποιας ἀληθείας ἢ μιᾶς ἐπανακαλύψεως, ὥστε, ἔστω κι ἂν παραβλέψουμε τὸ βαθμὸ εὐφυΐας πού εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ τὴν προκειμένη περίπτωση, τὸ μόνο θετικὸ ἴσως ἀποτέλεσμα, πού θὰ προέκυπτε, θὰ ἦταν ἡ κούραση, ἡ σωματικὴ, ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ ἐξουθένωση τῶν μαθητῶν.

δ) Τρίτη ἐπίσης οὐσιώδης διαφορὰ βρίσκεται στοὺς ἐπιδιωκόμενους σκοποὺς τῶν δύο τούτων μεθόδων. Ὁ σκοπὸς τοῦ Σχολείου δὲν εἶναι μόνο ἐπιστημονικὸς, ἀλλὰ καὶ βιωματικὸς· τὸ Σχολεῖο δηλαδὴ δὲν ἀναπτύσσει μόνο τὴ διάνοια, τὸ νοῦ, τὸ λόγιο τῶν μαθητῶν, πρᾶγμα πού ἐπιτυγχάνεται μὲ τὰ ἐπιστημονικοῦ τύπου μαθήματα, ἀλλὰ καλλιεργεῖ καὶ τὸ συναίσθημα καὶ τὴ δύναμη τῆς βουλήσεως· **μορφώνει ὅλο τὸν ψυχικὸ καὶ πνευματικὸ κόσμο τῶν τροφίμων γιὰ νὰ διαπλάσῃ ὄχι μόνο ἐπιστήμονες, ἀλλὰ καὶ ἠθικοὺς χαρακτήρες καὶ πολύμορφες προσωπικότητες.** Στὴ σημερινὴ ἐποχὴ τὸ βίωμα παίζει πρωταρχικὸ ρόλο στὴ μέθοδο ἐκμάθησεως γιὰ τοὺς μαθητὰς· ἡ βιωματικότητά εἶναι ἡ τελευταία λέξη τῆς Διδακτικῆς στὸν τομέα τουλάχιστον τῶν ἐκτιμητικοῦ ἢ φρονηματιστικοῦ τύπου μαθημάτων.

ε) Τὸ συμπέρασμα, πού βγαίνει ὕστερα ἀπ' τὸν παραπάνω διαχωρισμὸ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀπ' τὴν διδακτικὴ μέθοδο, εἶναι, πὼς δὲν μποροῦμε νὰ ἐφαρμόσουμε στὰ Σχολεῖα τὶς ἐπιστημονικὲς μεθόδους ἐρεῦνης μὲ τὴν ἐσωτερικὴ ὑφή, πού αὐτὲς χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ τῶν ἐπιστημῶν, πού ἀναφέρονται. Πρέπει τὶς ἴδιες αὐτὲς μεθόδους νὰ τὶς ἀπλοποιήσουμε καὶ νὰ τὶς προσαρμόσουμε στὴ διδακτικὴ πραγματικότητα, νὰ τὶς μεταβάλουμε δηλαδὴ σὲ διδακτικὲς μὲ βάση τοὺς ἐπιστημονικοὺς, μορφωτικοὺς καὶ παιδολογικοὺς παράγοντες, ὡς καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς οἰκονομικότητος, γιὰ τὰ ὁποῖα ἐγίνε λόγος πολλὲς φορὲς παραπάνω¹.

Ἐπομένως ἂν καὶ ἡ ὀνομασία τῶν διδακτικῶν μεθόδων εἶναι ἡ

1. Βλ. § 43 κέξ. καὶ § 82, α.

αὐτὴ μὲ τὴν ἀντίστοιχη ὁρολογία τῶν ἐπιστημονικῶν μεθόδων (αἰ-
τιοκρατική — τελολογική — συγκριτική κ.τ.λ.), παρ' ὅλα αὐτὰ στὴν
οὐσία καὶ στὸ σκοπὸ διαφέρουν πολὺ μεταξύ τους· ἡ βάση τῆς δια-
φορᾶς ἔγκειται κυρίως στὸ ὅτι ἡ διδακτικὴ μέθοδος δὲν ἀναφέ-
ρεται στὴν ἀνακάλυψη νέων ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν, οὔτε στὴν
ἐπονακάλυψη (rediscovery) αὐτῶν, ἀλλὰ στὴ μετὰδοση
τῶν ἤδη ἀνακαλυφθεῖσων καὶ γνωστῶν ἀλη-
θειῶν καὶ γνώσεων.

3. Ἡ ἱστοριογενετικὴ μέθοδος

86. Σήμερα ὅταν ἐξετάζεται ἓνα ἀντικείμενο ἢ ἓνα φαινόμενο,
τόσον ἀπ' τὸν ἐπιστήμονα τῶν θετικῶν, ὅσον καὶ ἀπ' τὸν ἐρευνητὴ
τῶν πνευματικῶν (θεωρητικῶν) ἐπιστημῶν, δὲν γίνεται πιά λό-
γος γιὰ τὴν οὐσία (substantia), ἀλλὰ γιὰ τὰ «events» (γε-
γονότα), τὰ περιστατικὰ δηλαδὴ ποὺ συναπαρτίζουν τὸ ἐξετα-
ζόμενο φαινόμενο ἢ ἀντικείμενο. «Ἐπομένως μόνον events δυνά-
μεθα νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ νὰ διατυπώσωμεν συναρτήσεις ἐν σχέσει
μὲ αὐτά»¹.

Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἐρέυνας ἀποβλέπει στὴν ἐξακρίβωση καὶ
στὴ διατύπωση: 1) νέων «διαδοχῆς γεγονότων»
καὶ 2) σχέσεων «συνυπάρξεως διαφορῶν δεδο-
μένων», τῆς Δομῆς (structurae). Δομὴ καλεῖται, ἡ
σταθερὴ διάταξη στοιχείων, ποὺ μένει ἀμε-
τάβλητη ὡς ἓνα ἐνιαῖο σύνολο μέσα στὴ ροὴ
τοῦ Χρόνου.

α) Ἡ Δομὴ τῆς ἐνοργάνου ὕλης ἀπ' τὴν ἀνόργανο διαφέρει
στὸ ὅτι, ἐνῶ ἀπ' τὴ δεύτερη λείπει ἡ ἔννοια τῆς τελολογικῆς λει-
τουργίας, στὴν πρώτη, στὴ βιολογικῇ, ὅλα τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα
σκοπὸ ἔχουν τὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ συνόλου.² ἐνῶ
δηλαδὴ οἱ δομὲς τῆς ἀνοργάνου φύσεως εἶναι στατικές, τῆς

1. Κ. Γεωργούλη, *Ἱστορία καὶ Μεθοδολογία*, ἐνθ' ἀν. σ. 49.

2. Ἡ θεωρία τῶν «συνόλων» πρωτοπαρουσιάσθηκε στὴ Βιολογία μὲ τὸν ὄρο
Vitalismus (Ζωτικοδοξία). Ὡς ψυχολογικὴ ἀρχὴ ἀναφέρεται στὴν ἄποψη, ὅτι
τὸ παιδί πρῶτα ἀντιλαμβάνεται τὸ ὅλο, τὸ σύνολο στὴν ἐνταῖα του μορφή, καὶ μετὰ
τὰ μέρηματα τοῦ συνόλου καὶ τὶς λεπτομέρειές του.

ἐνοργάνου εἶναι τελολογικές. Ἐτσι δημιουργήθηκε ἡ θεωρία τῶν «συνόλων», τῆς **Συνολικότητος**, πού ἔρχεται σέ ριζική ἀντίθεση μέ τήν μέχρι τότε ἐπικρατοῦσα θεωρία τῆς Ἀτομικότητος. Ἡ θεωρία τῆς **Συνολικότητος** παίξει σήμερα τεράστιο ρόλο στήν Παιδαγωγική Ἐπιστήμη.

β) **Οἱ Πνευματικές Ἐπιστῆμες**, στίς ὁποῖες ἀνήκουν καί τὰ «**Νέα Ἑλληνικά**», ἐξετάζοντας τὰ πνευματικά φαινόμενα ἡ ἀντικείμενα μέ βάση τήν ἀρχή τῆς «**Συνολικότητος**» στή διαδοχική τους μορφή ἡ στή «*structura*» τους ἀκολουθοῦν τίς ἑξῆς μεθόδους: τήν Ἱστορικογενετική, τήν Ὁργανολογική, τή Συγκριτική, τήν Ἑρμηνευτική καί τήν Κατανοοῦσα. Ἐκτός ἀπ' τίς τελολογικές αὐτές μεθόδους, πού εἶναι καθαρά πνευματικές, χρησιμοποιοῦν ἀκόμη καί τήν Παραγωγή καί τήν Ἐπαγωγή, τίς ὁποῖες δανερίζονται ἀπ' τίς θετικές ἐπιστῆμες.

87. **Ἱστορικογενετική** ἡ **ἐξελικτική**¹ μέθοδος καλεῖται ἡ μέθοδος, σύμφωνα μέ τήν ὁποία παρακολουθεῖται καί περιγράφεται ἡ διαχρονική προχώρηση τῶν ἐπισυμβαινόντων γεγονότων ἡ δεδομένων κάτω ἀπ' τήν ἐπίδραση ὠρισμένων παραγόντων.

Οἱ ὠρισμένοι αὐτοί παράγοντες γιά τή φύση εἶναι οἱ φυσικές ἡ κινητήριες δυνάμεις· γιά τὸ πνεῦμα εἶναι οἱ πνευματικές ἡ κατευθυντήριες δυνάμεις².

Μέ βάση τοὺς πνευματικούς ἡ κατευθυντήριους παράγοντες ἐξετάζουμε στὰ «**Νέα Ἑλληνικά**» ἓνα λογοτεχνικό, λαογραφικό, ἐπιστημονικό κ.τ.λ. ἔργο, τὸ κρίνουμε καί τὸ ἀξιολογοῦμε ἀνάλογα.

Ἡ **Ἱστορικογενετική** ἡ **ἐξελικτική** μέθοδος διαιρεῖται σέ τρεῖς φάσεις: στή στατική περιγραφή, στή γενετική περιγραφή καί στή δυναμική περιγραφή.

α) **Στατική περιγραφή** εἶναι ἡ φάση ἐκείνη τῆς ἱστορικογενετικῆς μεθόδου, σύμφωνα μέ τήν ὁποία περιγράφεται ἓνα γεγονός

1. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 55 νέξ.

2. «Ὅχι μόνον τὰ βιολογικά, ἀλλὰ καί τὰ ὕλικά φαινόμενα θεωροῦνται ὑπό τινων ἐρευνητῶν κατευθυνόμενα ὑπὸ πνευματικῶν δυνάμεων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον βλέπουν τὸ Σύμπαν οἱ Πανθεῖσται, οἵτινες δέχονται ὅτι ὁ κόσμος διαποτίζεται καὶ ὀργανοῦται ἀπὸ πνευματικῶν δυνάμεων». Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 61 νέξ.

1xρ
ἢ ἓνα δεδομένο μέ τή μορφή, πού αὐτό παρουσιάζεται σέ μιά ὀρι-
σμένη χρονική περίοδο. Ἡ μορφή αὐτή τῆς ἱστοριογενετικῆς μεθό-
δου καλεῖται καί «συγχρονική»¹ σ' ἀντίθεση μέ τή «δια-
χρονική», πού παρακολουθεῖ τὸ φαινόμενο σ' ὅλες του τῖς με-
ταβολές μέσα στή χρονική ροή τῆς ὑπάρξεώς του.

β) **Γενετική περιγραφή** ὀνομάζεται ἡ φάση ἐκείνη τῆς ἱστο-
ριογενετικῆς μεθόδου, σύμφωνα μέ τήν ὁποία περιγράφεται ἓνα γε-
γεννός ἢ ἓνα δεδομένο παρακολουθούμενο στήν κίνησή του μέσα στή
χρονική διαδρομή σέ σχέση μέ τὰ προηγούμενα καί μέ τὰ ἐπισυμ-
βαίνοντα. Ἡ μορφή αὐτή ἐκτὸς τοῦ ὅτι λέγεται καί «διαχρο-
νική», ὅπως ἀναφέραμε καί παραπάνω, καλεῖται καί «περι-
γραφή ἐν κινήσει» ἢ καί «προχωρητική».

γ) **Δυναμική περιγραφή** λέγεται ἡ φάση ἐκείνη τῆς ἱστοριο-
γενετικῆς μεθόδου, σύμφωνα μέ τήν ὁποία οἱ ἐρευνηταὶ προσπαθοῦν
νὰ ἀνακαλύψουν τῖς δυνάμεις ἐκεῖνες, πού κατευθύνουν τὸ «ἱστο-
ρικὸν γίγνεσθαι». Οἱ κατευθυντήριες αὐτὲς δυνάμεις διὰ
ἄλλους μὲν φιλοσόφους ἢ ἐρευνητὰς εἶναι καθαρὰ πνευμα-
τικὲς καί γιὰ ἄλλους ὑλικές· ἔτσι δημιουργήθηκαν τὰ δύο
ἀντίθετα φιλοσοφικὰ συστήματα: τὸ ἰδεαλιστικὸ καί τὸ
ὕλιστικόν.

δ) Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τῖς παραπάνω μεθόδους, τοὺς κλάδους
καί τῖς ἐνότητες τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» πα-
ρατηροῦμε τὰ ἑξῆς:

Τὴν στατικὴν μὲρὴ τῆς ἱστοριογενετικῆς μεθόδου
τὴν ἐφήρμοζαν οἱ παλαιότεροι γλωσσολόγοι, ὅταν ἤθελαν νὰ περι-
γράψουν τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα μιᾶς ὀρισμένης ἐποχῆς στατικά·
τὴ γενετικὴ μορφή τὴν χρησιμοποιοῦν οἱ νεώτεροι γλωσσολό-
γοι γιὰ νὰ βγάλουν τοὺς καλουμένους φωνητικούς νόμους. Μὲ
τὴ γενετικὴ ἐπίσης μορφή ἐρμηνεύουν οἱ αἰσθητικοὶ τῆς θετι-
κῆς σχολῆς, μέ κύριο ἀντιπρόσωπο τὸν *H. Taine*, τὸ καλαισθητικὸ
ιδεῶδες· πολλοὶ ἱστορικοὶ τῆς *Λογοτεχνίας*, λαογρά-
φοι ἐρευνηταὶ καί ἱστορικοὶ τῆς *Τέχνης*. Στὴ δυναμικὴ
ὕλιστικὴ μορφή τῆς ἱστοριογενετικῆς μεθόδου στηρίζουν οἱ

1. Οἱ ὅροι «συγχρονική» καί «διαχρονική» εἰσήχθησαν ἀπ' τὸν γλωσσολόγο
Ford de Saussure (1857-1913) στὴ γλωσσολογικὴ ἐπιστήμη.

όπαδοι του *Karl Marx* (1813 - 1883) τις αισθητικές τους αντιλήψεις· ενώ αντίθετα οι θιασώτες της «ένσυναισθητικής» θεωρίας και οι ένοραματικοί του *Bergson* (1859 - 1941) πιστεύουν στις καθαρά πνευματικές κατευθυντήριες δυνάμεις (βλ. § 76,δ).

4· 'Η 'Οργανολογική μέθοδος

88. 'Οργανολογική μέθοδος καλείται ή μέθοδος, σύμφωνα με την όποία παρατηρούνται και έρευνώνται τὰ επί μέρους στοιχεία της δομής ενός γεγονότος ή δεδομένου ως μέλη, που συναπαρτίζουν ένα έναίο οργανικό σύνολο (όργανισμός) με τελολογική λειτουργία. Πρόκειται δηλαδή για τόν τρόπο εκείνο της έρεύνης, με τὸ όποιο οι έπιστήμονες ξεετάζουν τις βιολογικές και πνευματικές γενικά δομές «structuras», που φέρνουν μέσα τους την έννοια της έσωτερικής τελολογικής λειτουργίας, δηλαδή εκείνης, ή όποία σκοπό έχει την έξυπνέρευση του συνόλου (βλ. § 86).·

α) Οι μορφές της οργανολογικής μεθόδου είναι τρεις: ή ανατομική, ή φυσιολογική και ή μορφολογική. Σύμφωνα και με τις τρεις αυτές μορφές διάφορα οργανικά σύνολα, π.χ. κοινωνικά, ιστορικά, γλωσσικά κ.τ.λ. δεδομένα παρομοιάζονται και παραλληλίζονται με σωματικά μέλη, φυσιολογικούς οργανισμούς και μορφολογικές σχηματοποιήσεις. Στόν παραλληλισμό αυτό όφείλονται οι όροι «παθολογία τών φωνέντων» στη Γλωσσολογία, «κλασικισμός», «ρωμαντισμός» κ.τ.λ. στη Λογοτεχνία κ.ά.

β) Με τη μέθοδο αυτή προσεπάθησαν οι όπαδοι του μηχανικού ύλισμοϋ, με άρχηγέτη τόν *Th. Hobbes* (1588 - 1679), να εξηγήσουν τόν ψυχικό βίο, μέχρι που ό *E. Kant* (1724 - 1804) καθώρισε με σαφήνεια τὰ διαχωριστικά γνωρίσματα της διαφορής του ψυχικού από τὸ υλικό φαινόμενο και έδωσε την πρέπουσα μορφή στην οργανολογική μέθοδο¹.

1. Οι χαρακτηριστικές διαφορές του ψυχικού απ' τὸ φυσικό οργανικό σύνολο σύμφωνα με τόν *Kant* είναι τρεις βασικές: α) 'Η κίνηση ενός φυσικοϋ φαινομένου προέρχεται από τὰ έξω και συντελείται μηχανικά, ενώ ό ψυχικός οργανισμός κινείται από έσωτερική ώθηση και ή διάθρωσή του άποτελείται από πλαστική ύλη. β) 'Ο υλικός μηχανισμός ποτέ τον δέν αυτοδιορθώνεται, ενώ ό ψυχικός με την επέμ-

γ) Με την ξεκαθαρισμένη πιά μορφή της οργανολογικής με-
θόδου οί ιδρυταί τοῦ ρωμαντισμοῦ, ἄδελφοί *F. Schlegel* (1772 -
1829) καὶ *A. Schlegel* (1767 - 1845), οἱ ποιηταί *Gl. Brentano*
(1778 - 1842) καὶ *L. von Arnim* (1781 - 1831), ἀφοῦ συνέλεξαν
διάφορα λαϊκὰ ᾄσματα, προσεπάθησαν νὰ ἐξηγήσουν τὴ λαϊκὴ
ποιητικὴ δημιουργία, κι ἔτσι ἔγιναν οἱ πρόδρομοι τῆς Λογογρ-
φικῆς Ἐπιστήμης¹.

δ) Ἐπίσης οἱ γλωσσολόγοι *Schleicher* (1821 - 1868) καὶ *Max Müller* (1823 - 1900) ἐρμήνευσαν τὰ γλωσσικὰ φαινόμενα ὡς βιο-
λογικὰ καὶ ἐφήρμοσαν τὴν οργανολογικὴ μέθοδο στὴν ἔρευνα
τῆς γλώσσης· ἀλλὰ ἡ ἀναγνώριση τοῦ πνευματικοῦ χαρακτήρος
τῶν γλωσσικῶν φαινομένων ἀπ' τοὺς «νεογραμματικούς»
καλουμένους γλωσσολόγους σταμάτησε τὴν κίνηση τῆς βιολογικῆς
ἐρμηνείας τῆς γλώσσης.

5. Ἡ συγκριτικὴ μέθοδος

89. Συγκριτικὴ μέθοδος εἶναι ἡ μέθοδος, σύμφωνα με τὴν ὁποία
συγκρίνοντας τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα (events) δύο ἢ περισσοτέρων
φαινομένων ἢ δεδομένων καὶ βρίσκοντας τὶς ὁμοιότητες καὶ ἀνομοιό-
τητές τους καταλήγουμε σὲ ὠρισμένα συμπεράσματα γιὰ τὴ σχέση
αὐτῶν. Τὴ μέθοδο αὐτὴ χρησιμοποίησαν πρῶτοι οἱ ἀρχαῖοι ἑλ-
ληνες ἰατροὶ καὶ πολιτειολόγοι. Κατὰ τὸ Μεσαίωνα καὶ τὴν ἐποχὴ
τῆς Ἀναγεννήσεως ἡ συγκριτικὴ μέθοδος ἦταν ἄγνωστη. Ἐπίσης
κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Διαφωτισμοῦ, τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα, ποὺ ἡ
πίστις στὴ δυνατότητα τοῦ ὀρθολογισμοῦ (rationalismus)
νὰ λύση καὶ νὰ ρυθμίση ὅλα τὰ ἀνθρωπιστικὰ προβλήματα ἦταν
ἀκατανίκητη, καμμιά χρῆση τῆς συγκριτικῆς μεθόδου δὲν ἔγινε.
Πρῶτος ὁ *Rousseau* (1712-1776) ἔστρεψε τὴν προσοχὴ τῆς ἀνθρω-

βαση τοῦ ἱατροῦ καὶ κυρίως τῆς φύσεως θεραπεύεται καὶ ἐπανέρχεται στὴν κανονικὴ
τοῦ λειτουργία καὶ 3) Στὸς κατώτερους ζῶντες ὁργανισμοὺς περισσότερο καὶ λι-
γώτερο στοὺς ἀνωτέρους τὰ καταστροφένια μέλη τοὺς ἀποαναπλάθονται· στὰ μη-
χανικά συγχοιτήματα κάθε τμῆμα τους, ποὺ καταστρέφεται, ἀποκαθίσταται ἀπ'
τὸν ἄνθρωπο καὶ μόνο. Κ. Γεωργόπουλος, ἐνθ' ἀν. σ. 71. κ.έξ.

1. Καὶ ὁ δικός μας ἐθνικὸς ποιητὴς Διον. Σολωμὸς εἶχε ἐπηρεασθῇ ἀπ' τὴ
ρωμαντικὴ λογοτεχνικὴ νοοτροπία.

πότητος στή σύγκριση τοῦ φυσικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου μέ τὸ πολιτιστικὸ κηρύσσοντας τὴν «ἐπάνοδο στή φύση».

α) Θεμελιωτὴς ὅμως τῆς συγκριτικῆς μεθόδου ἦταν ὁ γερμανὸς φιλόσοφος *Herder* (1774-1869), πού ἐδίδαξε ὅτι « ἡ ἀνθρωπότης χωρεῖ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ διὰ τοῦ δημιουργικοῦ πνεύματος τῶν διαφόρων λαῶν»¹. ἡ διακήρυξί του αὐτὴ φανέρωνε, ὅτι στὴν περίπτωσιν πού θὰ ἤθελε κάποιος νὰ ἀσχοληθῇ μέ τὴ μελέτη τῶν δημιουργημάτων τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος, γιὰ νὰ ἐμβαθύνῃ σ' αὐτὸ καὶ νὰ τὸ κατανοήσῃ, πρέπει νὰ τὸ παρακολουθήσῃ στὴν ἱστορικὴ του ἐξέλιξιν κατὰ τὶς διαφορὰς χρονικὰς περιόδους καὶ μετὰ νὰ συγκρίνῃ τὶς ἐκάστοτε ἐξελικτικὰς του μεταβολὰς καὶ μορφάς.

β) Τὴ νέα αὐτὴ μεθοδικὴ μορφή ἐφήρμοσε ἡ ἱστορικὴ Σχολὴ τῆς μελέτης τοῦ Δικαίου μέ πρωτεργάτη τὸν περίφημο γερμανὸ νομικὸ *Savigny* (1779 - 1861), πού πρῶτος ἐμελέτησε τὸ ρωμαϊκὸ δίκαιο ὡς δημιούργημα τοῦ λαϊκοῦ ρωμαϊκοῦ πνεύματος (*volks geist*). Ἔτσι γεννήθηκε ἡ ἱστορικὴ καλουμένη μέθοδος ἐρεύνης τοῦ δικαίου, πού σιγὰ-σιγὰ ἐξελίχθηκε σὲ συγκριτικὴ. Ἐκεῖ ὅμως, πού ἡ συγκριτικὴ μέθοδος ἐπῆρε μεγάλη ἀνάπτυξιν καὶ ἀπέδωσε σποδαῖα ἀποτελέσματα, ἦταν ἡ περιοχὴ τῆς Γλωσσολογίας. Ἡ μελέτη τῆς γλώσσης τῶν Ἰνδῶν καὶ τῶν Βάσκων καὶ πολλῶν ἄλλων λαῶν ἐδημιούργησε τὴ Συγκριτικὴ Γλωσσολογία, τὴ Συγκριτικὴ Γραμματικὴ, τὸ Συγκριτικὸ Συντακτικόν, καὶ ἀνακαλύφθησαν οἱ Φωνητικοὶ καὶ οἱ Ἀναλυτικοὶ Νόμοι².

γ) Ἡ Μυθολογία ἐπίσης ἐχρησιμοποίησε τὴ συγκριτικὴ

1. *K. Γεωργούλη*. ἐνθ' ἀν. σ. 83.

2. Σπουδαιότατα γλωσσολογικὰ συγγράμματα συγκριτικῆς μεθόδου εἶναι : α) *Fr. Schlegel* « Περὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γλώσσης τῶν Ἰνδῶν » 1808, β) *W. von Humboldt* « Ἡ γλῶσσα τῶν Βάσκων » 1812, γ) *Fr. Bopp* « Περὶ τοῦ κλιτικοῦ συστήματος τοῦ ῥήματος τῆς Σανσκριτικῆς ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ τῆς Ἑλληνικῆς, Λατινικῆς, Περσικῆς καὶ Γερμανικῆς » 1816, δ) *Jacob Grimm* « Γερμανικὴ Γραμματικὴ » 1819, ε) *Fr. Bopp* « Συγκριτικὴ Γραμματικὴ τῆς Ἰνδικῆς, περσικῆς, ἑλληνικῆς, λατινικῆς, λιθουανικῆς, γοθικῆς, σλαβικῆς καὶ γερμανικῆς » 1833, στ) *Ferd de Saussure* « Memoire sur le systeme primitif des voyelles dans les langues indoeuropeennes » 1879.

μέθοδο· ὁ *Max Müller* (1823 - 1900) ἐξέδωσε ἓνα βιβλίο μὲ τὸν τίτλο « *Vergleichen de Mythologie* » (Συγκριτικὴ Μυθολογία). Ἡ Κοινωνιολογία, ἡ Ἐθνολογία, ἡ Θρησκευσιολογία, ἡ Ἀρχαιολογία, ἡ Ἱστορία καὶ ἰδίως ἡ Λαογραφία (βλ. § 72, β) ἐφαρμόζουν συχνὰ τὴ συγκριτικὴ μέθοδο στὴν πορεία τῆς ἐρεύνης τους.

δ) Ἡ Συγκριτικὴ μέθοδος χρησιμοποιεῖται σήμερα πάρα πολὺ καὶ ὡς Διδακτικὴ, τόσο στὸ Δημοτικὸ ὅσον καὶ στὸ Γυμνάσιο. Ἡ Συγκριτικὴ Διδακτικὴ Μέθοδος ἐφαρμόζεται στὸ μάθημα τῶν « **Νέων Ἑλληνικῶν** », ἰδίως στὴ διδασκαλία τῆς Γραμματικῆς, τοῦ Συντακτικοῦ, τῆς Γλωσσολογίας καὶ τῆς Μετρικῆς· ἀλλὰ μποροῦμε νὰ τὴν ἐφαρμόσουμε καὶ στὴν Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας, στὶς Αἰσθητικὲς καὶ Κριτικὲς Ἀναλύσεις, ὡς καὶ στὶς Ἑκθέσεις.

6. Ἡ Ἑρμηνευτικὴ Μέθοδος

90. Ἡ Ἑρμηνευτικὴ μέθοδος¹ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴ μέθοδος τῶν πνευματικῶν Ἐπιστημῶν. Χρησιμοποιεῖται κυρίως ἀπ' τὴ Νομικὴ, τὴ Θεολογία, τὴν Ἱστορία καὶ τὴ Φιλολογία· ἀλλὰ καὶ ἀπ' τὴν Ἀρχαιολογία, τὴν Ἱστορία τῆς Τέχνης, τὴ Φιλολογικὴ Κριτικὴ καὶ τὴ Μουσικὴ. Τώρα τελευταῖα μάλιστα ἡ νεώτερη φιλοσοφία, ἡ Ὑπαρξιακὴ, μὲ ἀρχηγέτη τὸν γερμανὸ φιλόσοφο *Martin Heidegger* (γ. 1889), ἐφαρμόζει τὴν ἐρμηνευτικὴ μέθοδο γιὰ τὴ διερεύνηση τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως (*existantiae*).

α) Ὁ ὅρος « ἐρμηνεία » παράγεται ἐτυμολογικὰ ἀπ' τὴ λέξη « Ἑρμῆς », τὸν γνωστὸ ἀρχαῖο θεό, τὸν ἀγγελιοφόρο τῶν ἀποφάσεων τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, τὸν προστάτη τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ἐμπορίου, τὸν ψυχοπομπό. Πιθανὸν ἡ λέξη « Ἑρμῆς » νὰ προέρχεται ἀπ' τὴ μικρασιατικὴ ρίζα « *H e r m* = σ ω ρ ὸς λί θ ω ν ἢ σ τ ῆ λ η », γιατί καὶ ὁ Ἑρμῆς κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους παριστάνετο συμβολικὰ μὲ μιὰ στήλη ἀπὸ

1. Κ. Βουρβέρη, Ἡ κλασσικὴ φιλολογία ὡς πνευματικὴ Ἐπιστήμη, Ἀθῆναι 1952, σ. 43 κ. ἐξ.

ἀκατέργαστο ξύλο ἢ μάρμαρο, πού σιγά - σιγά πήρε ἀνθρωπίνη μορφή.

Ὁ Ἑρμῆς εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ ἀποκοιμίζῃ καὶ νὰ ἀφυπνίζῃ τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ τοὺς μεταδώσῃ τὶς ἀγγελίες τῶν θεῶν· εἶχε δηλαδή τὴν ιδιότητα νὰ κάμῃ μερικοὺς ἀνθρώπους νὰ μαντεύουν καὶ νὰ «ἐρμηνεύουν» τὶς θεϊκὲς θελήσεις, γι' αὐτὸ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος ὁ Ἑρμῆς ἐθεωρεῖτο καὶ ὡς θεὸς τῆς μαγείας. Ὁ Ὅμηρος γράφει σχετικὰ γιὰ τὸν Ἑρμῆ «εἶλετο δὲ ράβδον, τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θελγείων ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει». Ω.3241 (Ἐπῆρε δὲ ὁ Ἑρμῆς τὴν ράβδον, μὲ τὴν ὁποία μαγεύει τὰ μάτια τῶν ὄσων θέλει ἀνθρώπων, ἄλλους δὲ πάλι ἄν καὶ κοιμοῦνται τοὺς ξυπνᾷ).

β) Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ παραπάνω τὸ ρῆμα «ἐρμηνεύω» ἐσήμαινε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὅ,τι περίπου καὶ σήμερα «μεταδίδωμι ἀσκήψῃ, διασαφηνίζω ἓνα νόημα». Ἰσοδυναμοῦσε ἀκόμη καὶ μὲ τὸ ρῆμα «ἐκφράζω = μεταφράζω ἀπ' τῆς μιᾶς γλώσσας στὴν ἄλλη ἓνα νόημα». Συνώνυμο μὲ τὸ «ἐρμηνεύω» ἦταν καὶ τὸ «ἐξηγοῦμαι»· ἐξηγηταὶ ἐκαλοῦντο ἐκεῖνοι πού ἐξηγοῦσαν τὰ ὄνειρα καὶ τὰ θεῖα σημεῖα, οἱ **μάντιες**, καθὼς καὶ ἐκεῖνοι πού **ξεναγοῦσαν** τοὺς ξένους στὰ διάφορα ἀρχαῖα μνημεῖα καὶ στὰ ἄξιοθέατα τοπία.

γ) Ὁ **Πλάτωνας** πρῶτος διετύπωσε δυὸ θεμελιώδεις ἀρχὲς τῆς ἐρμηνευτικῆς μεθόδου : I) Γιὰ νὰ ἐρμηνεύσουμε ἓνα ποίημα, ἔλεγε, πρέπει νὰ ἀνακαλύψουμε τοὺς λόγους, τὴν αἰτία, πού ὥθησε τὸν ποιητὴ στὴ δημιουργία τοῦ ποιήματός του, καὶ II) κατὰ τὴν πορεία τῆς ἐρμηνείας πρέπει καθετμήμα ἐνὸς ἔργου νὰ ἐρμηνεύεται μὲ βάση τὸ σύνολο, ὅπως ἐπίσης τὸ ὅλο πρέπει νὰ ἐρμηνεύεται μὲ βάση τὰ ἐπὶ μέρους τμήματα. Οἱ κανόνες αὗτοὶ ἰσχύουν καὶ σήμερα.

91. Οἱ σπουδαιότερες ἐξελικτικὲς μορφές, πού πήρε ἡ **Ἑρμηνευτικὴ Μέθοδος** ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ Πλάτωνος ὡς τὴν περίοδο τοῦ *Dilthey* (1833 - 1911) θεμελιωτοῦ, τῆς **Κατανοούσης Μεθόδου**, εἶναι οἱ ἑξῆς :

1. Κ. Γεωργιάδης, ἐνθ' ἀν. σ. 101 ν.ἐξ.

α) 'Η **Αναλογική**, ή έρμηνεία έδω στηρίζεται στην αυστηρή έξήγηση τών κειμένων και στη θετική έννοια, που παρέχεται άπ' αυτά· τήν έχρησιμοποίησαν οί φιλόλογοι τής **Αλεξανδρινής Σχολής**.

β) 'Η **Αλληγορική**· ή μορφή αυτή συνίσταται στην εύρεση και στην άποκάλυψη ενός άλλου μυστικού νοήματος κάτω άπ' τήν κατά γράμμα έρμηνεία· τήν αλληγορική μορφή έφήρμωσαν οί φιλόλογοι τής **Περγάμου** και οί **Έβραίοι Ραββίνοι**.

γ) 'Η **Έπακτή**· ή μορφή αυτή άποβλέπει στη συμπλήρωση τών νοηματικών κενών ενός κειμένου άπ' τό σχετικό αναλογικό νόημα παρεμφερών άλλων κειμένων. 'Ο 'Ιουδαίος ή 'Αλεξανδρεός φιλόσοφος **Φίλων** (25 π.Χ. - 41 μ.Χ.) έχρησιμοποίησε τήν έπακτή μέθοδο, καθώς και τες προηγούμενες, στο φιλοσοφικό του έργο.

1) Και οί τρεις παραπάνω μορφές τής έρμηνευτικής μεθόδου ώλοκληρώθηκαν στους προχριστιανικούς χρόνους. Οί **Ρωμαίοι Νομομαθείς** ανέπτυξαν άργότερα τρεις μορφές έρμηνείας τών νόμων τήν «κατ' αναλογίαν», τή «διασταλτική και συσταλτική», και τήν «αύθεντική ή έξ έθους έρμηνεία»¹.

2) Κατά τή **Χριστιανική Μεσαιωνική** περίοδο ή έρμηνευτική μέθοδος περιωρίστηκε στην έπεξεργασία μόνο τής «Αγίας Γραφής». 'Ο **Ωριγένης** (185 - 254) διέκρινε τρία είδη έρμηνείας: τή «γραμματική» (τό σωμα του κειμένου), τήν «ήθική» (τήν ψυχή του κειμένου), και τήν «αλληγορική» (τό πνεύμα του κειμένου). 'Ο **Αύγουστίνος** (354 - 430) διαίρουσε τήν έρμηνεία σε δύο στάδια: στην «εύρεση του νοήματος», τό «διανοίγειν» τών αρχαίων ελλήνων, και στην «έκφραση του νοήματος», τό «διαλύειν». Παράλληλα ή **Σχολή τής Αντιοχείας** παρεδέχετο μόνο τή «γραμματική και λεκτική» έρμηνεία τών κειμένων².

3) 'Ο **Αύγουστίνος** πρώτος μέ τό έργο του «*Confessiones*» έστρεψε τό εύρωπαϊκό πνεύμα προς τήν εξέταση του έσωτερικού κόσμου του ανθρώπου, προς τά βιώματα. Άργότερα ό **Ρα-**

1. Κ. Τσάτσου, Τό πρόβλημα τής Έρμηνείας του Δικαίου, έν Αθήναις 1932.

2. Νεώτερον Έγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «Ηλίον», τ. 8, σ. 239.

scal (1623 - 1662), γάλλος μαθηματικός και φιλόσοφος, τή στροφῇ αὐτῇ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν σφαῖρα τοῦ ἀνθρώπου τὴν ὠνόμασε «Logique de coeur» (Λογικὴ τῆς καρδιάς): «δι' αὐτῆς, ἔλεγε, ἀντιλαμβάνεται ὁ ἄνθρωπος τὸν ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν κόσμον ἀνεξαρτήτως τῆς λειτουργίας τοῦ λογικοῦ¹».

4) Οἱ ἐρμηνευτικὲς ἀρχὲς τοῦ **Λουθήρου** κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν ἦταν δύο: ἡ ἀρχὴ τῆς «γραμματικῆς καὶ ἱστορικῆς» ἐρμηνείας, καὶ ἡ τῆς «κατ' ἀναλογίαν»². Κατὰ τὸ ΙΖ' αἰῶνα ἡ ἐρμηνευτικὴ μέθοδος καμμιὰ πρόοδο δὲν σημειώνει· παραμένει στὰ παλαιὰ της πλαίσια.

δ) Ἡ **φιλολογικὴ**. Ἡ φιλολογικὴ ἐρμηνευτικὴ μέθοδος ἀνακαλύφθηκε ἀπ' τὸν ἰδρυτὴ τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας γερμανὸ φιλόλογο *Fr. Ast* (1776 - 1844). Στὸ ἔργο του «Διόγραμμα τῆς γραμματικῆς, ἐρμηνευτικῆς καὶ κριτικῆς» τὸ 1808 ἀναπτύσσει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ μέθοδο. Σύμφωνα μὲ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ *Ast* ἡ φιλολογικὴ ἐρμηνευτικὴ μέθοδος διαστρωματῶνεται σὲ τρεῖς φάσεις: 1) τὴν «ἱστορικὴν», ποὺ σκοπὸ ἔχει τὴ διακρίβωσιν τοῦ ἱστορικοῦ περιεχομένου τῶν κειμένων, II) τὴ «γραμματικὴν», ποὺ ἀναφέρεται στὴ γλωσσικὴ κατανόησιν τοῦ περιεχομένου, καὶ III) τὴν «πνευματικὴν», ποὺ ἀποβλέπει στὴ σύλληψιν τοῦ πνευματικοῦ νοήματος τοῦ περιεχομένου. Ἡ ὅλη διαγραμματικὴ ἐπεξεργασία τῆς ἐρμηνευτικῆς διαδικασίας τοῦ *Fr. Ast* συνίσταται στὴν «ἐπανάληψιν τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας, ἥτις παρήγαγε τὸ ἐρμηνευόμενον ἔργον»³. Ὁ *Ast* μπορεῖ ἀκόμη νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς ἐγκαινιστὴς τῆς Ψυχολογικῆς Ἑρμηνείας, γιατί ἐπεδίωξε νὰ ἀνακαλύψῃ «τὴν ἠθελημένην σκέψιν τοῦ ἐρμηνευομένου συγγράμματος»⁴.

1. Κ. Γεωργούλη, *Φιλοσοφικὴ Ἠθικὴ*, ἐνθ' ἀν. σ. 33.

2. Κ. Γεωργούλη, *Ἱστορία καὶ Μεθοδολογία*, ἐνθ' ἀν. σ. 116.

3. Νεώτερον Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἠλίον», τ. 8, σ. 239.

4. Ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω ὁ *Ast* πρῶτος ἐτελειοποίησε τὴ Φιλολογικὴ Μέθοδο. Ἡ Φιλολογικὴ Μέθοδος ὡς γνωστὴν διαχωρίζεται: στὴ φιλολογικὴ Κριτικὴ καὶ στὴν Φιλολογικὴ Ἑρμηνευτικὴ. Γιὰ τὴν Ἑρμηνευτικὴν μιλήσαμε· νομίζω πῶς πρέπει νὰ ποῦμε καὶ δὺὸ λόγια γιὰ τὴν Κριτικὴν. Ἡ Φιλολογικὴ Κριτικὴ μέθοδος διαιρεῖται στὴν κατωτέρα καὶ στὴν

ε) Ἡ **Ψυχολογική**. Θεμελιωτῆς τῆς ψυχολογικῆς ἑρμηνευτικῆς μορφῆς εἶναι ὁ γερμανὸς φιλόσοφος καὶ θεολόγος *Shleirmacher* (1768 - 1834), ὁ περίφημος μεταφραστὴς τῶν Πλατωνικῶν ἔργων. Ὁ ἴδιος δίνει τὸν ἐξῆς ὀρισμὸν: «Ἑρμηνεία εἶναι ἡ ἱστορικὴ καὶ μαντικὴ, ἀντικειμενικὴ καὶ ὑποκειμενικὴ ἐπανασύνθεσις τοῦ δεδομένου λόγου». Κατὰ τὸν *Shleirmacher* ἡ ἑρμηνεία ἐνὸς ἔργου δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται μόνο στὸ ἐξεταζόμενο κείμενο, ἀλλὰ γιὰ τὴν πλήρη κατανόησίν του πρέπει νὰ ἐπεκτείνεται σ' ὁλόκληρὴν τὴν δημιουργικὴ παραγωγὴ τοῦ συγγραφέως καὶ σ' ὅτιδήποτε ἄλλο ἔχει συνάφεια μὲ τὴν ζωὴν του: «ἡ συνάφεια τῶν σκέψεων πρέπει νὰ κατανόηται ἀπὸ τὴν συνάφειαν τῆς ζωῆς», ἔλεγε. Ὁ *Shleirmacher* ἐπανέφερε τὴν ἀρχὴν τοῦ Πλάτωνος «τῆς ἀμοιβαίας, δηλαδή, διασαφηνίσεως τοῦ ὅλου καὶ τῶν μερῶν του»¹ (βλ. § 90, γ).

1) Πρῶτος ὁ περίφημος αὐτὸς θεολόγος ἔστρεψε ὀριστικὰ τὴν ἑρμηνευτικὴν μέθοδον πρὸς τὴν ἔρευνα τοῦ ψυχολογικοῦ παράγοντος τῶν ἐξεταζομένων ἔργων, καὶ διαμόρφωσε τὴν ὑποκειμενικὴν μορφήν της σ' ἀντίθεση πρὸς τὴν μέχρι τότε ἐπικρατοῦσα ἀντικειμενικὴ καὶ μόνο ἐξέταση τῶν θρησκευτικῶν κειμένων. Ἔλεγε, ὅτι, γιὰ νὰ ἑρμηνεύσουμε ὁλοκληρωτικὰ ἓνα ἔργο, δὲν πρέπει νὰ ἀρκεσθοῦμε μόνο στὸ ἀντικειμενικὸ νόημά του, ἀλλὰ ὀφείλουμε νὰ ἐξετάσουμε τὸ ὑποκειμενικὸν τοῦ νόημα, τὴν βούλησιν δηλαδή τοῦ συγγραφέα. Πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε καὶ νὰ ἀναπαραστήσουμε τὴν ὅλη ψυχολογικὴ διεργασία, στὴν ὁποία βρέθηκε ὁ συγγραφέας κατὰ τὴν ὥρὰ τῆς δημιουργίας τοῦ ἔργου του καὶ κυρίως κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς συλλήψεως τῆς «ἡθελημένης προσωπικῆς του σκέψεως». Τόση μεγάλη πίστιν εἶχε ὁ *Schleiermacher* στὴν ὁρθότητα τῆς ψυχολο-

ἀνωτέρας. Μὲ τὴν κατωτέρα, ποὺ καλεῖται καὶ «κριτικὴ ἀποκατάστασις» τοῦ κειμένου, προσπαθοῦμε νὰ διορθώσουμε ἓνα λανθασμένον ἢ ἐφθαρμένον κώδικα σὴν πιθανὴ ἀρχικὴν τὸν μορφήν, στὸ ἀρχέτυπον (*archetypus*), ὅπως λέγεται. Ἡ ἀνωτέρα κριτικὴ ἀσχολεῖται μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν κωδίκων καὶ ἀποφαίνεται γιὰ τὴν γνησιότητα ἢ μὴ τοῦ ἔργου στὸν ἀποδιδόμενον συγγραφέα, γιὰτὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ ἀντιγραφεῖς εἶχαν τὴν τάσιν τῆς νοθεύσεως. Κ. Γεωργίου, ἐνθ' ἀν. σ. 122. καὶ 125.

1. Νεώτερον Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἠλίου», τ. 8, σ. 239.

γικῆς του μεθόδου, ὥστε νὰ ἰσχυρίζεται ὅτι «ὁ ἑρμηνευτὴς κατανοεῖ τὸν συγγραφέα καλύτερον, ἀπὸ ὅ,τι κατανοεῖ ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸν του»¹.

2) Ὁ *Scheirmacher* στηρίχθηκε στὶς ἑρμηνευτικὲς ἀντιλήψεις τοῦ *Fr. Wolf* (1759 - 1824), γερμανοῦ φιλολόγου καὶ ἱδρυτοῦ τῆς ἰδιαίτερας «Φιλοσοφικῆς Σχολῆς» τῶν Πανεπιστημίων. Ὁ *Wolf* ἀκολουθοῦσε τὴν τάση τοῦ *Ast*, τὴν τὰ σ η δηλαδὴ πρὸς τὴν ψυχολογικὴ ἑρμηνεία τῶν κειμένων, καὶ διέκρινε, ὅπως ὁ *Ast*, τρία εἶδη αὐτῆς: τὴ γραμματικὴ, τὴν ἱστορικὴ, καὶ τὴ φιλοσοφικὴ, ποὺ ἀποτελοῦσε τὴ συνένωση τῶν δύο προηγουμένων².

στ) Ἡ **Πραγματιστικὴ**. Ἀρχηγέτης τῆς Πραγματιστικῆς ἑρμηνευτικῆς μορφῆς εἶναι ὁ γερμανὸς φιλόλογος *Aug. Boeckh* (1785 - 1867), μαθητὴς τοῦ *Fr. Wolf* (1759 - 1824). Ὁ *Boeckh* ἀντέταξε στὴ μέχρι τότε ὑπάρχουσα «φραστικὴ φιλολογικὴ μέθοδος» τὴ δική του τὴ «πραγματιστικὴ». Μὲ τὴ μέθοδο τούτη ἡ ἑρμηνεία δὲν περιορίζεται μόνο στὴ κατανόηση τῶν φράσεων τοῦ κειμένου, στὴ γραμματικὴ δηλαδὴ, μετρικὴ καὶ κριτικὴ μελέτη· ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ τὸ συντακτισμὸ τῶν λέξεων μὲ τὰ πράγματα καὶ τὶς ιδέες, μὲ τὴ βαθύτερη δηλαδὴ γνώση τῆς ἐποχῆς, ποὺ ἀνήκει τὸ ἑρμηνευόμενον κείμενο. Γι' αὐτό, ἔλεγε, ὅτι ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα πρέπει νὰ στραφῇ κυρίως πρὸς τὴν Ἱστορίαν, τὴ Μυθολογίαν, τὴν Ἐπιγραφικὴν, τὴ Νομοθεσίαν, τὴν Ἀρχαιολογίαν καὶ τὴ Φιλοσοφίαν: «ἡ Φιλολογία, ὥριζε, εἶναι μέθοδος ἱστορικὴ ἀποβλέπουσα νὰ ἀποκαταστήσῃ ὁλόκληρον τὸν βίον, κοινωνικόν, πολιτικόν, καλλιτεχνικόν, πνευματικόν καὶ ὑλικόν ἀκόμη ἑνὸς λαοῦ καὶ ἐν προκειμένῳ τῶν λαῶν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος»³.

1) Ὁ *Boeckh* ἐκαλλιέργησε πολὺ τὴν τεχνικὴ μεθοδικὴ τῆς ἑρμηνείας. Ἡ «πραγματιστικὴ» του μορφῆ

1. Κ. Γεωργούλη, *Εἰδικὴ Αἰδανική*, ἐνθ' ἀν. σ. 40.

2. Κ. Γεωργούλη, *Ἱστορία καὶ Μεθοδολογία τῶν Πνευματικῶν Ἐπιστημῶν (Σημειώσεις παραδόσεων)*, Ἀθῆναι 1960 - 1961, σ. 41 κ.ἐξ.

3. Νεώτερον *Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου»*, τ. 13, σ. 863.

διαίρεται σε δύο κυρίως φάσεις: στη κατανόηση του κειμένου, και στην έκφραση (βλ. § 91, γ, 2). Η κατανόηση του κειμένου συντελείται με τα υποκειμενικά και αντικειμενικά στοιχεία: Η κατανόηση των αντικειμενικών στοιχείων αναφέρεται στις λέξεις, και στις σημασίες των λέξεων σε συσχετισμό με τα πραγματικά αντικείμενα, τις πραγματικές σχέσεις· ή πρώτη πραγματοποιείται με τη γραμματική έρμηνεία· ή δεύτερη συντελείται με την πραγματιστική έρμηνεία. Η κατανόηση των υποκειμενικών στοιχείων αναφέρεται στο υποκείμενο, που εδημιούργησε το έργο, ως άτομο, και πραγματώνεται με την ατομική έρμηνεία· και στο δημιουργό του έργου σε συσχετισμό με την επίτευξη ή όχι των φιλολογικών του επιδιώξεων και κατορθώνεται με την υποκειμενική έρμηνεία, τη σύμφωνη προς τις απαιτήσεις του φιλολογικού είδους, στο οποίο ανήκει το εξεταζόμενο έργο. Τόσον ο *Schleimacher*, όσον και ο *Boeckh* υποστήριξαν, ότι ο έρμηνευτής πρέπει να έχη έμφυτη μαντική προδιάθεση, για να μπορέση να κατορθώνη αξιόλογα αποτελέσματα¹.

92. Η **κατανοούσα** μέθοδος ή μέθοδος της **Κατανοήσεως** στην ουσία της δέν αποτελεί ιδιαίτερο, ξεχωριστό μεθοδικό είδος, γιατί μπορεί να χαρακτηρισθῇ ως ή τελευταία και πιο τέλεια εξέλικτική μορφή της έρμηνευτικής μεθόδου. Η Κατανοούσα μέθοδος στηρίζεται στην τελλολογική αρχή, στην αρχή δηλαδή της δομής της ένοργάνου ύλης (βλ. § 86, α), της «ψυχικής δομής» (*struktur*), όπως την όνομάζει ο *Dilthey*, και ή ύφή της έγκειται άκριβώς στην έρμηνεία και στην κατανόηση της ψυχικής αυτής δομής.

α) Θεμελιωτής της Κατανοούσης μεθόδου είναι ο γερμανός φιλόσοφος *Wilhelm Dilthey* (1833 - 1911), ο ίδρυτής της «κατανοούσης ψυχολογίας». Ο *Dilthey* υποστηρίζει, ότι ή πίστη για την ύπαρξη του έξωτερικού κόσμου δέν όφείλεται στη θεωρητική σκέψη, στη μεταφυσική, αλλά στην ψυχική μας αντίσταση προς τα έξωτερικά πραγματικά αντικείμενα, που συντελείται μέσα στην ψυχολογική μας συνείδηση

1. Νεώτερον Έγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «Ήλιου», τ. 8, σ. 239.

καὶ ποὺ τὴν αἰσθανόμαστε καὶ τὴν ζοῦμε. Τὶς ψυχικὲς αὐτὲς ἀντιστάσεις, τὰ περιεχόμενα δηλαδή τῆς ψυχολογικῆς μας συνειδήσεως, τὰ ὀνομάζει «Βιώματα», καὶ γιὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ σύνολο τῶν βιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου μεταχειρίζεται τὸν ὄρο «ζωή».

Ἡ μέθοδος μὲ τὴν ὁποία πρέπει νὰ ἐξετάζεται ἡ ψυχικὴ μας ἐμπειρία, ἡ «ζωή», δὲν εἶναι ἡ μέθοδος τῆς Ἀτομικῆς Ψυχολογίας, ποὺ σκοπὸ ἔχει τὴν εὕρεση τῶν ἀπλουστάτων στοιχείων τοῦ ψυχικοῦ κόσμου, ἀλλὰ ἡ Κατανοοῦσα μέθοδος, ποὺ ἀποβλέπει στὴν ἐρμηνεία καὶ περιγραφὴ τοῦ ψυχικοῦ βίου στὴν ὁλότητά του, ὡς καὶ στὴν ἀποκάλυψη τῆς συναφείας τῶν ὁμοιομόρφων παραγόντων του¹. «Ἡ ψυχικὴ μας ἐμπειρία, ἔλεγε, δὲ συναρτᾶται οὔτε ἀπὸ ἐντυπώσεις μὲ τὰ αἰσθητήρια οὔτε ἀπὸ μιὰ κατανόηση μὲ τὶς ἔννοιες· εἶναι ἓνα βουλευτικὸ καὶ συναισθηματικὸ ἄγγιγμα τῶν πραγμάτων. Καταλαβαίνω γι αὐτὸν εἶναι συνώνυμο μὲ τὸ ζῶ»².

β) Ὁ Dilthey ἐξήτασε τὸ μεθοδολογικὸ πρόβλημα τῶν Πνευματικῶν Ἐπιστημῶν σὲ δύο κυρίως ἐργα: στὴν «Εἰσαγωγὴ εἰς τὰς Πνευματικὰς Ἐπιστήμας» τὸ 1883, καὶ στὸ «Γένεσις τῆς ἐρμηνευτικῆς» τὸ 1900. Ἐκεῖ καθορίζει καὶ τὴν ἔννοια τῆς «ψυχικῆς δομῆς» ὡς «τάξεως, καθ' ἣν ψυχικὰ γεγονότα διαφόρων ποιότητων συνδέονται εἰς τὴν ἐξειλιγμένην ψυχικὴν ζωὴν πρὸς ἄλληλα διὰ μιᾶς ἀμέσως βιουμένης ἐσωτερικῆς σχέσεως». Ἀργότερο στὸ βιβλίον του «Μελέται διὰ τὴν θεμελίωσιν τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν» τὸ 1905 βελτιώνονται οἱ μεθοδολογικὲς τοῦ ἐρμηνευτικῆς ἀντιλήψεις κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση τῆς φαινομενολογικῆς φιλοσοφίας.

Τὸ σπουδαιότερο ὅμως σύγγραμμά του εἶναι: «Οἱ τύποι τῆς κοσμοθεωρίας» τὸ 1911, στὸ ὁποῖο ἐρευνᾷ σ' ὁλόκληρο τὸ πλάτος ὅλες τὶς μορφὲς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὡς καὶ τὶς διάφορες στάσεις, ποὺ ἐπῆρε αὐτό, ἀπέναντι στὴν ὁλότητα τῶν φαινομένων καὶ γεγονότων κατὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς³.

1. Νεώτερον Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου», τ. 14, σ. 631 κ. ἐξ.

2. Π. Σπανδωνίδου, ἐνθ' ἀν. σ. 20.

3. Ὁ ὅρος «κοσμοθεωρία» εἶναι ἓνα ὑποκατάστατο τῆς φιλοσοφίας

γ) Στο μεθοδικό έρμηνευτικό πρόβλημα ό *Dilthey* έδωσε ιδιαίτερη προσοχή, Στην αρχή, όπως αναφέραμε και παραπάνω, βάση τής έρμηνευτικής του μεθόδου ήταν ή ψυχολογία. Μετά όμως άπ' τήν επίδραση τών φαινομενολόγων εξέδωσε ένα βιβλίο με τόν τίτλο «*Η έποικοδόμηση τοϋ ιστορικοϋ κόσμου*», στο όποιο άφιερώνει τρία μεγάλα κεφάλαια για τις και-

ή τής θρησκείας και αναφέρεται σε μιá γενική θεώρηση τής ζωής και τής υπάρξεως. Κάθε κοσμοθεωρία άποτελείται από τρία βασικά στοιχεία: τó «*κοσμοειδóλo*», τήν «*έμπειρία τής ζωής*», και τó «*ιδεώδες τής ζωής*», και ανάλογα με τó ποιό άπ' τά τρία στοιχεία ύπερτερεί, μέσα σε μιá κοσμοθεωρία, παίρνει αντίστοιχα και μιá ώρισμένη μορφή. Έτσι διαμορφώνονται τρείς μεγάλες κατηγορίες κοσμοθεωριών:

α) Στην κοσμοθεωρία, στην όποία έπικρατεί τó βασικό στοιχείο τοϋ «*κοσμοειδóλo*» άνήκουν οί φυσιοκρατικές θεωρίες. Η έννοια τοϋ «*κοσμοειδóλo*» αναφέρεται στη γενική εικόνα, πού σχηματίζεται μέσα σ' ένα άνθρωπο, για τó σύνολο τής έξωτερικής πραγματικότητας. Τέτοιες θεωρίες είναι ό υλισμός, ή αισθησιοκρατία, ό θετικισμός και τά βιολογικά και μηχανοκρατικά συστήματα. Τά συστήματα αυτά χρησιμοποιούν κυρίως τήν ιστορικογενετική μέθοδο και προσπαθούν νά ανακαλύψουν νόμους, πού νά ισχύουν πάντοτε τόσο στα υλικά, όσο και στα πνευματικά φαινόμενα και γεγονότα.

β) Όταν ύπερσχή ή «*έμπειρία τής ζωής*», δηλαδή ή συναισθηματική άτήχηση, πού σχηματίζεται στην ψυχή τοϋ ανθρώπου, κατά τήν αντιμετώπιση τών προβλημάτων τής ζωής, τότε ή κοσμοθεωρία καλείται αντικειμενικός υλισμός. Έδώ άνήκουν ό Πλατωνισμός, ό Ρωμαντισμός και ό Ιστορισμός. Μεθόδους χρησιμοποιούν κυρίως τήν οργανολογική και τή συγκριτική.

γ) Στην τρίτη κατηγορία ή κοσμοθεωρία παίρνει τή μορφή τοϋ ιδεαλισμοϋ τής έλευθερίας. Έδώ τó στοιχείο, πού δεσπόζει είναι τó «*ιδεώδες τής ζωής*», πού έχοντάς το σά βάση ό άνθρωπος ορθμίζει ανάλογα τή ζωή του και καθορίζει τούς πρακτικούς ήθικους σκοπούς, τούς όποιους πρέπει νά έπιτελέση. «Οί όπαδοί τής έν λόγω κοσμοθεωρίας άσχολούνται με τήν διαμόρφωση τοϋ δογματικοϋ σώματος τών έπιστημών, τοϋ καθορίζοντος έπακριβώς τó περιεχόμενον τών έπιστημονικών έννοιών και τοϋ διαγραφόντος τόν τρόπον τής ακριβολογικής των έφαρμογής». Ο *J. Fichte* (1716 - 1814) θεωρείται ως ό κύριος αντιπρόσωπος τοϋ «*Ιδεαλισμοϋ τής έλευθερίας*». Μέθοδος χρησιμοποιείται έδώ κυρίως ή καλονόμη έννοιοαναλυτική, σύμφωνα με τήν όποία παράγονται διαδοχικά διάφορες έννοιες από θεμελιώδεις γενικές άρχές. *Κ. Γεωργιάδης*, *Ιστορία και Μεθοδολογία Πνευματικών Έπιστημών (Σημείωσεις παραδόσεων)*, Αθήναι 1959 - 1960, σ. 97 κ.έξ.

νούριες του αντιλήψεις πάνω στο έρμηνευτικό του πρόβλημα. Τα κεφάλαια αυτά είναι τά: «Βίωμα», «Έκφρασις» και «Κατανόησις». Με την ανάλυση τῶν τριῶν αὐτῶν ἐννοιῶν προσδιορίζει τὴν «Καταννοοῦσα» μέθοδό του.

1. Βίωμα (erleben) εἶναι ἡ «ἰδεώδης ἐνότης τῶν στοιχείων τῆς ζωῆς, τὰ ὁποῖα ἔχουν σπουδαιότητα διὰ τὴν προχώρησιν τῆς ζωῆς»¹ εἶναι μιὰ ἔντονη συναισθηματικὴ κατάστασις, συνοδευομένη ἀπὸ ἀνάλογη βουλευτικὴ καὶ νοητικὴ ἐπενέργεια, μετὴν ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος ταυτίζει τὸν ἑαυτό του μετὴν πραγματικότητα. Τὸ βίωμα δὲν ἀναφέρεται μόνο στὴ γνώση τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος, ἀλλὰ καὶ στὴ συνάφεια, στὴν ταύτισιν τοῦ ὑποκειμένου μετὸ ἀντικείμενο· εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ζῇ κανεὶς μέσα του, στὸν ψυχικὸ του κόσμον ἔντονα, δυνατά, συναισθηματικά (βλ. § 83,3).

2) Ἐκφραση (ausdruck) εἶναι ἡ «δι' ἐξωτερικῶν σημείων ἐξωτερικεύσις τοῦ βιώματος»· ἡ περιγραφὴ, ἡ ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις, ἡ ἀποκρυστάλλωσις τοῦ βιώματος μετὰ διάφορα καὶ ποικίλα, μέσα: τὴ γλῶσσαν, τὰ χρώματα, τὰ μουσικὰ σύμβολα, τὴν κίνησιν τὸ ρυθμό, τὴ συμμετρίαν, τὸν ὄγκον κ.τ.λ.· μετὴν ἔκφραση ἀντικειμενοποιεῖται τὸ βίωμα.

3) Κατανόησις (verstehen) εἶναι ἡ «μετάβασις τοῦ ἰδιοῦ μας ἐγὼ εἰς ἓν ἄλλο δεδομένον σύνολον ἐξωτερικεύσεως, μιᾶς ἄλλης ζωῆς»· εἶναι ἡ ἐπαναβίωσις συναισθηματικῶν, βουλευτικῶν καὶ νοητικῶν καταστάσεων, ποὺ ἐξησαν κάποτε ἄλλοι ἄνθρωποι, καὶ ποὺ τώρα ζοῦμε μεῖς ταυτίζοντας τὸ ὑποκείμενό μας, τὸ ἐγὼ μας, μετὶς θυμικῆς ἐκεῖνης καταστάσεως, οἱ ὁποῖες ἀπορρέουν καὶ ξαναπαλάθονται ἀπ' τὸ ἀντίκρυσμα, τὴ μελέτη καὶ τὴ διείσδυση τῶν ἀντικειμένων τῆς δημιουργίας τους. Κατανόησις εἶναι ἡ μετάθεσις, ἡ συγχώνευσις καὶ ἡ ταύτισις τοῦ δικοῦ μας ψυχικοῦ κόσμου μετὸν ψυχικὸν κόσμον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων.

δ) Ἔργο, λοιπόν, τῶν Πνευματικῶν ἐπιστημῶν δὲν εἶναι ἡ μεθοδικὴ κατανόησις τῶν ψυχικῶν ἐκείνων λειτουργιῶν, ἀπ' τὶς ὁποῖες κατείχετο ὁ δημιουργὸς ἐνὸς ἔργου τὴ στιγμὴ τῆς δημιουργίας του, ἀλλὰ «ἡ ἐπαναληπτικὴ βίωσις καὶ ἡ κατανόησις τῶν ἐκδηλώσεων

1. Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου», τ. 8. 239.

ἐκείνων τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν συνάφειαν καὶ σημασίαν σταθερὰν καὶ καθωρισμένην»¹. Ἔργο τοῦ ἐρευνητοῦ εἶναι ἡ ἐπαναβίωση κυρίως τῶν θυμικῶν καταστάσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ψυχικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ δημιουργοῦ μέσα στὸ δικό μας συναισθηματικὸ καὶ ψυχικὸ κόσμον γιὰ μιὰ σταθερὴ καὶ προκαθορισμένη μορφή «ζωῆς».

Ἡ ἐπαναβίωση αὕτῃ δὲν συντελεῖται μόνο μετὰ τὴ διάνοιαν, ἀλλὰ βασικὰ μετὰ τὴν κατανόηση, τὴ δημιουργικὴ κατανόηση, τὴν ἀνάστασιν δηλαδὴ μέσ' τὴν ψυχὴν μας τῶν βιωμάτων ἐκείνων, ποὺ ἔζησε ἔντονα ὁ συγγραφέας, ὁ ποιητής, ὁ ζωγράφος, ὁ γλύπτης, ὁ μουσικός, ὁ λογοτέχνης κ.τ.λ. τὴν ὥρα ποὺ δημιουργοῦσε τὸ ἔργο του. Γιὰ νὰ μπορέσουμε ὅμως νὰ πραγματώσουμε εὐδότερα τὴν ἐπαναβίωση, νὰ κατανοήσουμε δηλαδὴ τὶς ἀποκρυσταλλωμένες θυμικές, βουλευτικές, νοητικές καταστάσεις τῶν συνανθρώπων μας, ἐπιστημόνων, καλλιτεχνῶν, λογοτεχνῶν κ.τ.λ. θὰ πρέπει ὁ δικός μας πνευματικὸς, συναισθηματικὸς καὶ βουλευτικὸς κόσμος νὰ ἔχῃ καλλιεργηθῇ ἀνάλογα, καὶ προπαντὸς θὰ πρέπει νὰ ἔχουμε ζήσει κι ἐμεῖς ἔντονα ἀντίστοιχα βιώματα μετὰ τὰ βιώματα ἐκείνων, ποὺ τώρα ἀντικρύζουμε καὶ μελετοῦμε τὰ ἔργα τους. Ἔτσι ἡ διεξόδος στὸ πνεῦμα, στὴν ιδέα, ποὺ ἐκφράζει τὸ ἔργο, ἡ κατανόηση καὶ ἡ ταύτιση τῶν ἀμοιβαίων βιωμάτων τοῦ ἐρμηνευτοῦ καὶ τοῦ δημιουργοῦ ἐξαρτᾶται ἀπ' τὴ δική μας ἐρμηνευτικὴ ἱκανότητα, ἀπ' τὴ δική μας ζωὴ καὶ συγκίνηση. «Στὴν ὕπαρξιν τῶν ὁμοίων [μας, γράφει ὁ Σπανδωνίδης συνοψίζοντας τὶς ἀπόψεις τοῦ *Dilthey*, εἶναι ἀδύνατον νὰ μποῦμε μόνο μετὰ τὴ διάνοιαν· ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ ἐννοήσουμε κάτι ἀληθινὰ εἶναι νὰ τὸ ζήσουμε. Λοιπὸν, καὶ ἓνα ἔργο τέχνης γιὰ νὰ τὸ κάνουμε δικό μας μετὰ μιὰ πληρότητα κατανόησης, πρέπει νὰ τὸ πλησιάσουμε μετὰ ἀκέρειαν τὴν ψυχὴν μας καὶ νὰ συγχωνεύσουμε ὅ,τι ἐκεῖ ὑπάρχει σὰ ζωὴ καὶ συγκίνηση μετὰ τὴ δική μας ζωὴ καὶ συγκίνηση»².

ε) Ὁ *Dilthey* διερεύνησε πάρα πολὺ καὶ τὸν αἰσθητικὸ τομέα τῆς φιλοσοφίας. Ἰδιαίτερη ἀγάπη ἔτρεφε πρὸς τὴν ποίηση, μετὰ τὴν ὁποία ἀσχολήθηκε εἰδικά. Ὅταν θέλουμε, ἔλεγε, νὰ κατανοήσουμε

1. Νεώτερον Ἑγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίον», τ. 8, σ. 239

2. Π. Σπανδωνίδης, ἐνθ' ἀν. σ. 20.

ένα ποίημα, πρέπει να διεισδύσουμε στα βιώματα του ποιητού, στη προσωπική του εμπειρία, που εκφράζονται μέσα στο ποίημα· πρέπει δηλαδή να επιδιώξουμε και να αναζητήσουμε εκείνο, που έζησε ο δημιουργός - ποιητής και μετά, αφού διαισθανθούμε το πνεῦμα του, να επαναφέρουμε και να επαναζήσουμε στη συνείδησή μας τα βεβιωμένα του ποιητού. «Αφετηρία, τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, γράφει ὁ *Dilthey*, εἶναι πάντα ἡ πείρα τῆς Ζωῆς σὰν προσωπικὸ βίωμα (*verstehen*) ἢ σὰν ἐννόηση (*erlebnis*) ἄλλων ἰανθρώπων, σύγχρονων ἢ περασμένων, καὶ τῶν περιστατικῶν ὅπου οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ συνενέργησαν. Καθεμιὰ ἀπὸ τὶς ἀναρίθμητες καταστάσεις ζωῆς, πού ἀπὸ μέσα τους περνάει ὁ ποιητής, μπορεῖ ψυχολογικά νὰ ὀνομαστεῖ βίωμα· βαθύτερη σχέση πρὸς τὴν ποίησή του ἀποκοτῶν ἀπὸ τὶς στιγμὲς τῆς ὕπαρξής του μόνον ἐκεῖνες πού τοῦ ἀποκαλύπτουν ἓνα χαρακτηριστικὸ τῆς ζωῆς»¹.

Σύμφωνα μὲ τὶς παραπάνω ἀπόψεις τοῦ *Dilthey*, τονίζει στὴν «Αἰσθητικὴ» του ὁ κ. **Ε. Παπανούτσος**, ἡ βαθύτερη οὐσία ἑνὸς ποιήματος δὲν βρίσκεται μέσα στο «μῦθο» του, στο περιεχόμενο, οὔτε στο σύνολο τῶν ἐκφραστικῶν του μέσων, στὴ «μορφή», ἀλλὰ στὴν πείρα τῆς ζωῆς, στο βίωμά του, «πού γιὰ ν' ἀποκαλυφθεῖ σὲ ὅλη τὴ σημαντικότητά του γεννᾷ, σὰν τὸ ἀρχικὸ σπέρμα, ἀπὸ μέσα του ὅλα ἐκεῖνα τὰ ὀργανικὰ στοιχεῖα πού θὰ τὸ δείξουν ἄρτιο καὶ ὁλοκληρωμένο σὰν πλάσμα ζωντανὸ στὴν τελειότητά του»².

στ) Καὶ ὁ *Dilthey* καταλήγει· ἐπειδὴ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἀνθρωπίνη δηλαδή ὕπαρξη, βρίσκει κυρίως τὴν τελείωσή της καὶ ἀποκορύφωση στὰ δημιουργήματα ἐκεῖνα, πού εκφράζονται μὲ τὴ γλῶσσα, τὴ γραπτὴ γλῶσσα, στὰ γραπτὰ κείμενα, συμπεραίνει, πὼς μόνο μὲ τὴν «ἐξήγηση» μπορεῖ νὰ συντελεσθῇ ἡ κατανόηση τῶν λεκτικῶν συμβόλων, τῶν κειμένων· καὶ ἡ ἐξήγηση αὐτὴ δὲν πραγματώνεται παρὰ μόνο μὲ τὴν ἐρμηνευτικὴ μέθοδο στὴν τέλειά της μορφή, τὴν «Κατανόησιν».

Μὲ τὴν ἐρμηνευτικὴ κατανόησιν τὸ πνευματικὸ περιεχόμενο τῶν ἐξωτερικεύσεων τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, τὴν πνευματικὴ ἐκδήλωση

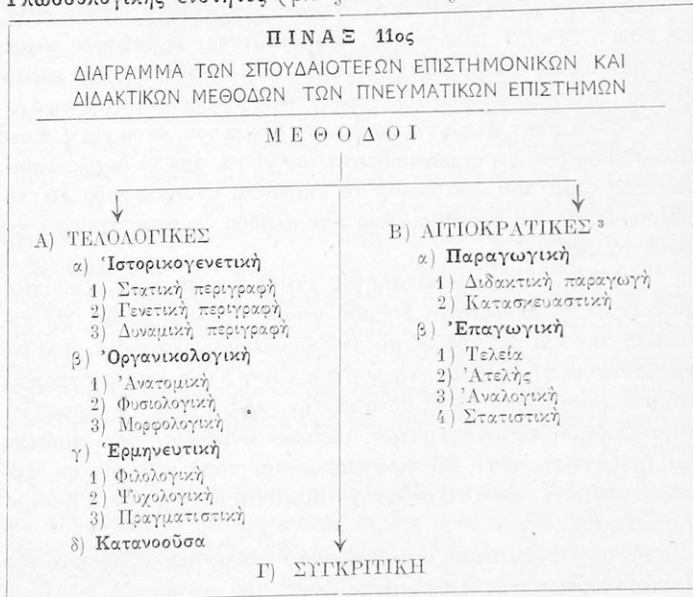
1. *Ε. Παπανούτσος*, ἐνθ' ἀν. σ. 98.

2. *Ε. Παπανούτσος*, ἐνθ' ἀν. σ. 99.

καὶ δραστηριότητα τῶν ἀνθρώπων. "Όλες οἱ πνευματικὲς ἐπιστῆμες, ποὺ ἐρευνοῦν τὶς ἐκφράσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος (Νομική, Θεολογία, Φιλολογία κ.λ.π.) βασικὴ μέθοδο ἔχουν τὴν Ἑρμηνευτική, γιατί «ἐρμηνεῖα εἶναι ἡ κατανόησις τῶν ἐξω-τερίκευσεων τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι ἔχουν σταθερὸν νόημα»¹.

Τότε ὁμως ἔχουμε ἐρμηνευτικὸ πρόβλημα, ὅταν ὑπάρχη ἓνα βίωμα, μιὰ ἐκφραση βιώματος, καὶ μιὰ κατανόηση τῆς ἐκφράσεως· ἀπ' τὴ τριαδικὴ αὐτὴ πορεία σύγκειται ἡ ἐρμηνευτικὴ διαδικασία ἡ ὁποία, ἐνῶ ξεκινᾷ ἀπ' τὴ διείσδυση τοῦ ἐρμηνευτοῦ στὰ βιώματα τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ἐπανέρχεται πάλι στὴν ἀνάπλαστικῶν ἰδίων βιωμάτων μέσα στὸν ψυχικὸ κόσμον τοῦ ἐρμηνευτοῦ².

93. Γιὰ τὴν ἐπαγωγικὴ καὶ παραγωγικὴ μέθοδο θὰ γίνῃ λόγος παρακάτω, ὅταν θὰ μιλήσουμε γιὰ τὴ μέθοδο τῆς Γλωσσολογικῆς ἐνότητος (βλ. § 104 καὶ § 102,).



1. Κ. Γεωργιόπουλος, *Εἰδικὴ Διδακτικὴ*, ἐνθ' ἀν. σ. 41.

2. Κ. Γεωργιόπουλος, ἐνθ' ἀν. σ. 37.

3. Βλ. § 104, καὶ 102.

1. 'Από τοῦ Κομενίου μέχρι τοῦ Whitehead

94. 'Ενῶ ἡ **Διδακτικὴ Μέθοδος** ρυθμίζει τὸν τρόπο τῆς προσκτῆσεως ἀπ' τοὺς μαθητὸς τοῦ προσφερομένου παιδευτικοῦ ἀγαθοῦ, τῆς ὕλης δηλαδὴ τῶν διαφόρων κλάδων καὶ μαθημάτων, ἡ **Διδακτικὴ Πορεία** ἀναφέρεται στὰ διαδοχικὰ στάδια τῆς διδασκαλίας, στὴ σειρὰ πού θὰ ἀκολουθήσῃ ὁ διδάσκων, προσφέροντας τὴν καθορισθεῖσα διδακτικὴ ἐνότητα¹.

Τὸ πρόβλημα τῆς **Διδακτικῆς Πορείας** εἶχε ἀπασχολήσει ἐκτὸς ἀπὸ τὸν **Πλάτωνα** καὶ ὅλους τοὺς νεωτέρους μεγάλους παιδαγωγούς: *Komenium* (1592 - 1670), *Rousseau* (17132 - 1778), *Pestalozzi* (1746 - 1827), *Herbart* (1776 - 1841), *Dewey* (1859 - 1952), *Morrison* (1859 - 1952), *Whitehead* κ.ἄ.

α) Τὰ στάδια κατὰ τὸν **Κομένιο** ἦταν τρία: ἡ μνήμη (*memoria*), ἡ κατανόηση (*intellectus*), καὶ ἡ χρῆσις /S (*usus*). Τὸ πρῶτο στάδιο ἀναφέρεται στὴν προσφορὰ τῆς διδακτικῆς ἐνότητος, στὴν ἐντύπωση δηλαδὴ καὶ ἀνάπλαση τῶν σχετικῶν μὲ τὸ νέο ὑλικὸ παραστάσεων. Μὲ τὴν κατανόηση συντελεῖται ἡ ἐσωτερικὴ διερεύνηση τοῦ προσφερομένου ὑλικοῦ, τὸ «ἐντὸς κεῖσθαι». Ἡ χρῆσις εἶναι ἡ ἄσκηση τῶν μαθητῶν πᾶνω στὴν προσφερθεῖσα ὕλη, ἡ ἔκφραση, θὰ λέγαμε, τοῦ μαθήματος, πού διδάχθηκε².

β) Ἡ διδασκαλία τοῦ **Ρουσσώ** περιελάμβανε δύο στάδια: τὴν παρατήρηση καὶ τὴ σκέψιν. Κατὰ τὸ στάδιο τῆς παρατηρήσεως ὁ μαθητὴς στρέφει τὴν προσοχή του σ' ἐκεῖνα, πού πρέπει νὰ μάθῃ· τὰ παρατηρεῖ προσεκτικὰ καὶ μὲ τὴ θέλησή του. Μετὰ προσπαθεῖ νὰ ἀναζητήσῃ τὴν ἀλήθεια, πού βρίσκεται μέσα σ' αὐτά, γιὰ νὰ τὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ τὰ ἀφομοιώσῃ· αὐτὸ γίνεται στὸ δεῦτερο στάδιο, στὴ σκέψιν. Ἡ παρατήρηση

1. *Διδακτικὴ ἐνότητα* καλοῦμε μιὰ μικρὴ καὶ περιορισμένη ποσότητα ὕλης, πού συνήθως προσφέρεται μέσα σὲ μιὰ διδακτικὴ ὥρα· ἐὰν ἡ ἐνότητα δὲν ὀλοκληρωθῇ σὲ μιὰ ὥρα, τότε μπορεῖ νὰ συνεχισθῇ σὲ δύο ἢ καὶ σὲ τρεῖς ἀκόμα διδακτικὰ ὥρες.

2. Κ. Γεωργιόπουλος, *Γενικὴ Διδακτικὴ*, ἐνθ' ἀν. σ. 71.

και ή σκέψη στηρίζονται πάνω στην αίσθησις αρχία του *John Locke* (1632 - 1704), άπ' την όποία είναι έπηρεασμένος ό **Ρουσσώ**.¹

γ) **Ο Πεσταλότσι** διεχώριζε τή διδακτική διαδικασία σέ τέσσερα στάδια: 1) Στην έποπτεία: έδω γίνεται ή παρουσίαση στους μαθητάς των πραγματικών αντικειμένων, που πρόκειται νά διδαχθούν: σέ περίπτωση, που τουτό είναι ανέφικτο, τότε παρουσιάζονται οί εικόνες των αντικειμένων. 2) Στην όνομασία των πραγμάτων: έδω διδάσκεται τό όνομα των αντικειμένων, οί λέξεις δηλαδή που αντιπροσωπεύουν τά πράγματα. 3) Στην άναλυτική περιγραφή των πραγμάτων: έδω τά αντικείμενα αναλύονται στά συστατικά τους μέρη και περιγράφονται. 4) Στη διεκρίνιση: μέ τή διεκρίνιση κατορθώνεται ή σύλληψη και ό σχηματισμός των έννοιών. Οί παιδαγωγικές αντιλήψεις του *Pestalozzi* είναι έπηρεασμένες άπό τόν «*Emile*» του *Rousseau*, γι' αυτό τόν βλέπουμε νά πιστεύη, ότι τό παιδί έκτός άπ' τίς γνώσεις του πρέπει νά καλλιεργήση και τίς δεξιότητές του, γιά νά μπορέση, όταν μεγαλώση, νά άνταπεξέλθη στην έπαγγελματική του σταδιοδρομία. Μέ τή μεγάλη του άγάπη και άφοσίωση, που έδειξε στά πτωχά παιδιά και μέ τό πρόγραμμα, που κατήρτισε γιά τή στοιχειώδη εκπαίδευση ό *Pestalozzi* θεωρείται σήμερα ως ό "Άγιος τής Παιδαγωγικής **Έπιστήμης** και ως ό θεμελιωτής τής μεθοδικής διδασκαλίας του λαϊκού σχολείου².

δ) Η πορεία τής διδασκαλίας του **Έρβάρτου** στηρίζεται στη Συνειρμική Ψυχολογία και είναι έπηρεασμένη άπ' τίς δύο βασικές άρχές του *Pestalozzi*: τήν έποπτεία και τήν προχώρηση άπ' τά γνωστά πρòς τά άγνωστα. Οί σταδιακές βαθμίδες τής έρβαρτιανής διδασκαλίας είναι τέσσερεις:

1) τό δεικνύειν: κατά τό στάδιο αυτό διεκρινίζεται τό

1. Ο *Locke* δημιούργησε τόν κοινωνικό ρεαλισμό: στόπòς του ήταν νά στραφή ή μόρφωση των παιδιών πρòς τήν προετοιμασία γιά τήν κοινωνική τους αύριαή ζωή και όχι πρòς τίς κλασσικές σπουδές: γι' αυτό τό λόγω συνιστούσε τή μορφή τής οικοδιδασκαλίας και όχι τή φοίτηση στά σχολεία.

2. Ν. Μάργα, *Ίστορία τής Παιδαγωγικής (Σημειώσεις παραδόσεων)*, Αθήναι 1960 - 1961, σ. 256 κ.έξ.

προσφερόμενο ύλικό ανάλογα με τὸ εἶδος του παραστατικά, ἀναλυτικά ἢ συνθετικά.

2) τὸ συνδέειν· ἐδῶ γίνεται ἡ σύγκριση τοῦ νέου ὑλικοῦ μετὰ τὸ σχετικὸ παλαιότερο, ποῦ ἔχει ἀποκτήσει ὁ μαθητὴς, ἡ σύνδεση μετὰ αὐτό, καὶ τέλος ἡ ἀφομοίωση. Αὐτὸ τὸ στάδιο θεωρεῖται ὡς τὸ πιὸ σπουδαῖο ἀπ' ὅλα, γιατί ἡ οὐσία τῆς διδασκαλίας κατὰ τὸν *Herbart* συντελεῖται ἀκριβῶς μετὰ τὴν ἀφομοίωση.

3) τὸ διδάσκειν· στὸ στάδιο αὐτὸ συστηματοποιοῦνται οἱ νέες προσφερόμενες γνώσεις καὶ κατατάσσονται σὲ ἐνιαῖο σύνολο.

4) τὸ φιλοσοφεῖν· ὁ μαθητὴς ἐδῶ μετὰ τὴν ἀπόκτηση τῶν γνώσεων προχωρεῖ στὴν ἐφαρμογή. Τοῦ δίνονται κανόνες καὶ τοῦ ζητοῦνται νὰ βρῇ σχετικὰ παραδείγματα ἢ κι ἀντίστροφα. Τὸ στάδιο ἀντιστοιχεῖ μετὰ τὴν μέθοδο τῆς ἐρεῦνης¹.

Τὰ παραπάνω στάδια ὠνομάσθησαν εἰδολογικά, γιατί ἀναφέρονται κυρίως στὴν εἰδολογικὴ μόρφωση². τὰ δύο πρῶτα πραγματοποιοῦν τὴν ἐμβάθυνση τοῦ προσφερομένου ὑλικοῦ ἀγαθοῦ, τὰ ἄλλα δύο ἀντιστοιχοῦν μετὰ τὸ φρονηματισμό.

Οἱ δύο μαθηταὶ τοῦ Ἑρβάρτου *T. Ziller* (βλ. § 48, α), καὶ *Wilhelm Rein* διαμόρφωσαν τὰ τέσσερα αὐτὰ στάδια τοῦ Ἑρβάρτου σὲ πέντε, ἀφοῦ ἔθεσαν ὡς πρῶτο στάδιο τὸ σκοπὸ, ποῦ πρόκειται νὰ πραγματοποιηθῇ μετὰ τὴν διδασκαλίαν ἐνότητά. Ἔτσι τὰ εἰδολογικά στάδια τοῦ *Ziller* ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὴν ἀνάληψη, τὴν σύνθεσιν, τὴν σύγκρισιν, τὴν σύλληψιν, καὶ τὴν μέθοδον ἢ ἀσκήσιν· ἐνῶ τοῦ *Rein* ἀπὸ τὴν προπαρασκευὴν, τὴν προσφορὰν, τὴν σύγκρισιν, τὴν σύλληψιν καὶ τὴν μέθοδον ἢ ἀσκήσιν³.

ε) Ὁ *John Dewey* διαιρεῖ τὴν διδακτικὴν πορείαν σὲ πέντε στάδια:

1) Τὸ πρῶτο στάδιο τὸ ὀνομάζει θέσιν τοῦ προβλήματος, γιατί σ' αὐτὸ δίνεται στὸν μαθητὴν μετὰ τὴν μορφήν τοῦ προ-

1. Ν. Μπάροζα, ἐνθ' ἀν. σ. 271 κ.εξ.

2. «Εἰδολογικὴ μόρφωση, κατὰ τὸν *Kerschensteiner*, εἶναι τὸ καὶ ποῦ ἀπομένει στὸν ἄνθρωπον μετὰ τὴν λήθην τῆς ὕλης, ἀπ' τὴν ὁποία ἀποστήσαμεν τὸ καὶ αὐτό. Μετὰ τὸ καὶ αὐτὸ παράγεται ὅριστον ἀποτέλεσμα μετὰ λίαν μόνον ἐνέργειαν». Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 14.

3. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 73.

βλήματος ή ένότητας, πού πρόκειται νά διδαχθῇ. Συγχρόνως δημιουργοῦνται μέσα στό παιδί διάφορες ἀπορίες, ἀμφιταλαντεύσεις καί διλήμματα, κι ἔτσι μεταφέρεται σέ κατάσταση μαθήσεως (Learning Situation).

2) Τό δεύτερο στάδιο καλεῖται μελέτη καί ἐπινόηση διαφορῶν λύσεων· ἐδῶ ὁ μαθητής προσπαθεῖ νά σκεφθῇ καί νά ἐπινοήσῃ διάφορα μέσα γιά τή λύση τοῦ προβλήματος.

3) Στό τρίτο στάδιο δοκιμάζονται οἱ διάφορες λύσεις, πού σκέφθηκε ὁ μαθητής, στήν πράξη, γι' αὐτό καί λέγεται ἐφαρμογή διαφορῶν λύσεων.

4) Τό τέταρτο στάδιο χαρακτηρίζεται ὡς ἐκτίμηση καί σύνοψη ἀποτελεσμάτων, γιατί συνάγονται καί διατυπώνονται σέ κανόνες οἱ διάφορες λύσεις τοῦ προβλήματος, πού ἐπινοήθηκαν ἀπ' τοὺς μαθητάς.

5) Τέλος συντελεῖται ἡ ἀξιολόγηση, δηλαδή ἡ μεταφορὰ τῶν λύσεων ἢ τῆς λύσεως τοῦ συγκεκριμένου προβλήματος τῆς διδασθείσης ένότητας σέ ἄλλες παρόμοιες περιπτώσεις ἀναλόγων προβλημάτων.

Ἡ πορεία αὐτή τῆς Προβληματικῆς Μεθόδου (Problem methode), πού ἐφαρμόστηκε στό **Σχολεῖο Ἑργασίας**, καί πού στηρίζεται βασικά στήν ἀρχή τῆς «**Αὐτενεργείας**», εἶναι κατάλληλη γιά τὰ ἐπιστημονικοῦ τύπου μαθήματα, γιατί αὐτά μποροῦν νά προβληματοποιηθοῦν, ἐνῶ γιά τὰ βιωματικοῦ τύπου μαθήματα εἶναι ἀνέφικτη ἡ ἐφαρμογή της, γιατί τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν μαθημάτων καλλιιεργεῖ κυρίως τὴν ἀξιολογικὴ ἀνάπτυξη τῶν μαθητῶν¹.

στ) Ἡ πορεία τοῦ *H. Morrison* ἀποτελεῖται ἐπίσης ἀπὸ πέντε στάδια :

1) Τὴν ἐξερεύνηση (exporation)· τὸ στάδιο αὐτὸ ἀναφέρεται στήν ἀνίχνευση τῶν προηγουμένων γνώσεων, πού ἔχουν διδαχθῇ οἱ μαθηταί· ἡ ἀνίχνευση αὐτὴ συντελεῖται μὲ τὰ καλούμενα προδρομικὰ tests καί σκοπὸ ἔχουν τὴν ἐξέταση, δηλαδή τὴν ἐξερεύνηση τοῦ βαθμοῦ τῆς προσκλήσεως καί ἀφομοιώσεως τῶν μορφωτικῶν ἀγαθῶν, πού ἔχει ἤδη προσφερθῇ σέ πε-

1. Ν. Μάροζ, *Διδακτικὴ τῶν Μαθηματικῶν καὶ Φυσικῶν Μαθημάτων*, ἐνθ' ἀν. σ. 108 κ.ἐξ.

ρασμένες διδακτικές ώρες, για να ρυθμίση ανάλογα ο καθηγητής το ποιόν και την ποσότητα του νέου προσφερομένου υλικού, και όχι για την διέγερση προσλαμβανουσών παραστάσεων, όπως έκαναν παλαιότερα οι έρβαρτιανοί.

2) Τὴν παρουσίαση (presentation)· κατὰ τὸ στάδιο αὐτὸ ὁ διδάσκων παρουσιάζει τὸ προσφερόμενο νέο ὑλικό· εἶναι δυνατόν ἡ παρουσίαση τοῦ νέου νὰ γίνη καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητάς, ἐὰν αὐτοὶ ἔχουν προπαρασκευασθῇ γιὰ τοῦτο. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς παρουσιάσεως μποροῦν νὰ ἐξακριβωθοῦν μὲ τὰ καλούμενα ἐλεγκτικὰ tests.

3) Τὴν ἀφομοίωση (assimilation)· ἐδῶ συντελεῖται ἡ πρόσκτηση τοῦ νέου ὑλικοῦ μὲ τὴν ἀφομοίωση· οἱ μαθηταὶ προσπαθοῦν νὰ κάνουν κτῆμα τοὺς τὶς νέες γνώσεις. Μὲ τὰ tests τῆς συσχετίσεως καὶ συγκρίσεως ἐλέγχεται ὁ βαθμὸς τῆς ἀφομοιώσεως.

4) Τὴν ὀργάνωση (organization)· στὸ στάδιο αὐτὸ πραγματώνεται ἡ ὀργάνωση τῆς διδαχθείσης ὕλης, ἡ ταξινόμηση δηλαδή καὶ ἡ διαγραμματικὴ ἀνακεφαλαίωση μὲ τὴ μορφή τίτλων κατὰ λογικὴ καὶ αἰτιώδη σειρὰ τῆς συντελεσθείσης ἐργασίας· καὶ

5) Τὴν ἔκφραση (recitation), λέγεται καὶ expression· αὐτὴ σκοπὸ ἔχει τὴν τέλεια πρόσκτηση τοῦ νέου μὲ διάφορες ἀσκήσεις, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι λεκτικὲς ἢ συμβολικὲς, γραπτὲς ἢ καὶ προφορικὲς.

Ὁ Morrison εἶναι ὁ πρῶτος παιδαγωγός, ποὺ ἐκήρυξε πὼς δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται ἡ ἴδια πορεία οὔτε γιὰ ὅλα τὰ μαθήματα οὔτε καὶ γιὰ ὅλες τὶς διδακτικὲς ἐνότητες· ἡ πορεία, ἐτόνισε, θὰ ἐξαρτηθῇ καὶ θὰ προσδιορισθῇ ἀνάλογα μὲ τὴ διδακτέα ἐνότητα, μὲ τὴν ὕλη δηλαδή ποὺ πρόκειται νὰ προσφερθῇ. Κατέταξε τὰ μαθήματα σὲ πέντε μεγάλες κατηγορίες (βλ. § 25, σημ. 1), καὶ στὴ θέση τοῦ παλαιοῦ διαχωρισμοῦ τῆς διδακτικῆς ἐργασίας σὲ δύο φάσεις, τὴν παράδοση καὶ τὴν ἐξέταση, εἰσήγαγε τὶς «ἐνότητες μαθήσεως»¹.

1. «Ἐνότητες μαθήσεως» καλοῦνται συγκεκριμέναι διδακτικὲς ἐνότητες, ποὺ περιλαμβάνουν μορφωτικὰ ἀγαθὰ ἀξίας κατάλληλα γιὰ νὰ διεγείρουν τὰ διαφέροντα τῶν μαθητῶν, γιατί εἶναι προσετὰ στὴν παιδικὴ τοὺς ἀντιληπτικότητα. Οἱ ἐνότητες αὗτὲς ἀναφέρονται α) στὸ φυσικὸ περιβάλλον, β)

ζ) Ὁ *A. N. Whitehead* (Χουάϊτχεντ), ἀμερικανὸς φιλόσοφος καὶ παιδαγωγὸς ἐχώριζε τὰ στάδια τῆς διδακτικῆς πορείας τοῦ ἐπιστημονικοῦ τύπου μαθημάτων σὲ τρία :

1) Στὸ ρωμαντικὸ· μετὸν ὅρο αὐτὸ δὲν ἐννοοῦσε τὴ γνωστὴ ρωμαντικὴ εὐρωπαϊκὴ ἔννοια, τοῦ ρεμβασμοῦ καὶ τῆς ὀνειροπολήσεως, ἀλλὰ τὴν συγκεκριμένη ἀναπόληση καὶ ἐκτίμηση τῶν σχετικῶν μετὰ τὴ νέα προσφορὰ γνώσεων· γίνεται δηλαδὴ κατὰ τὸ στάδιο αὐτὸ κατάλληλη πνευματικὴ διέγερση καὶ συλλογὴ ἐμπειρικοῦ ὕλικου σχετικοῦ μετὰ τὸ παιδευτικὸ ἀγαθόν, ποὺ πρέπει νὰ διδαχθῇ.

2) Στὸ στάδιο ἀκριβείας· ἐδῶ χρησιμοποιοῦνται ὅλοι οἱ γνωστοὶ τρόποι ἐκφράσεως γιὰ τὴν ἐπιδίωξη τῆς ἀκριβείας, ποὺ ἔχει τόση μεγάλη σημασία γιὰ τὰ μαθήματα τοῦ ἐπιστημονικοῦ τύπου καὶ ἰδίως στὰ φυσικομαθηματικά. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ πιὸ οἰκονομικὴ μέθοδος θεωρουμένη ἀπ' τὴ πλευρὰ τῆς καταβολῆς πνευματικῶν δυνάμεων τῶν μαθητῶν καὶ τοῦ διδάσκοντος, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ καὶ ἀπομάκρυνση ἀπ' τὸ βασικὸ σκοπὸ τῆς διδακτικῆς ἐνότητος.

3) Τὸ στάδιο τῆς ἀφαιρέσεως καὶ γενικεύσεως, ποὺ ἀντιστοιχεῖ μετὰ τὸ στάδιο τῆς « συνθέσεως » τοῦ *Hegel*. Ἐδῶ συντελεῖται ἡ ἐκφραση τῆς ἀκριβείας μετὰ τὴ μορφή γενικῶν κανόνων, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι λεκτικὴ ἢ συμβολικὴ¹.

2. Ἡ τριμερὲς πορεία τῆς *Βαρβακείου Σχολῆς*

95. Τέλος ἐρχόμαστε στὴν ἀνάπτυξη μετὰ λίγα λόγια τῆς τριμεροῦς πορείας, ποὺ ἐφαρμόζεται στὴν **Πρότυπο Βαρβακείου Σχολή**. Ἡ πορεία αὐτὴ στηρίζεται στὸ βιολογικὸ σχῆμα σπορὰ — ἐπεξεργασία — βλάστηση, καὶ τὴν εἰσήγαγε ὁ σοφὸς διδάσκαλος, φιλόλογος καὶ παιδαγωγὸς κ. **Γεωργούλης**. Τὰ στάδια τῆς τριμεροῦς πορείας τῆς **Βαρβακείου Σχολῆς** εἶναι τὰ ἑξῆς :

Γιὰ τὰ Ἐπιστημονικοῦ τύπου μαθήματα : ἡ παρουσία

στὴν ὁργανωμένη ἐπιστήμη, καὶ γ) στὴν ἀνθρωπίνην συμπεριφορὰ (βλ. § 48). *Κ. Γεωργούλης*, ἐνθ' ἀν. σ. 98 κ.εξ.

Ι. Ν. Μπάροκας, ἐνθ' ἀν. σ. 110 κ.εξ.

αση, ή επεξεργασία και ή εκφραση· για τὰ βιωμα-
τικοῦ ή ἐκτιμητικοῦ τύπου: ή θεωρηση, ή ἐνθεώρηση
ή ἐμβάθυνση, και ή εκφραση ή ἀξιολόγηση. Προ-
τοῦ ὅμως ἀρχίζει ή παρουσίαση ή ή ἐνθεώρηση μπορεῖ νὰ γίνη ή
καλουμένη προπαρασκευή. Ἡ προπαρασκευή εἶναι διαφο-
ρετική για τὰ ἐπιστημονικοῦ τύπου μαθήματα ἀπ' τὰ βιωματικοῦ
τύπου. Ἡ προπαρασκευή τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων εἶναι
ή προσπάθεια νὰ διεγείρουμε τοὺς μαθητὰς σὲ μιὰ ψυχολογική κα-
τάσταση μαθήσεως (learning situation), παρόμοια (17)
μὲ ἐκείνη πού εἶχε προτείνει ὁ Dewey (βλ. § 93, ε, 1). Για τὰ βιω-
ματικά μαθήματα μπορούμε νὰ δημιουργήσουμε μιὰ συναισθη-
ματική κατάσταση, μιὰ δηλαδή συγκινησιακή
παθητικότητα ή δεκτικότητα (invitation) κατὰ
τὸν Morrison, χωρὶς τοῦτο νὰ εἶναι ἀναγκαῖο πάντοτε. Ἡ προ-
παρασκευή γίνεται μόνο, ὅταν τὸ νέο ὕλικό πρωτοπαρουσιάζεται
στὴν τάξη, χωρὶς νὰ ἔχη προπαρασκευασθῇ αὐτὸ ἀπ' τοὺς μαθη-
τὰς στὸ σπίτι τους. Ἀλλὰ και τότε δὲν εἶναι, ὅπως ἀναφέραμε και
παραπάνω, πάντοτε ἀπαραίτητη, οὔτε και ἐνδεικτική για ὅλες τὶς
διδασκτικές ἐνότητες.

α) Κατὰ τὸ στάδιο τῆς παρουσιάσεως ή θεωρή-
σεως δίνεται ή διδασκτική ἐνότητα στὴν ἐνεία της ὅλική μορφή
μὲ βάση τὴν ἀρχή τῆς συνολικότητος (βλ. § 86, α),
και κατὰ τρόπο πού νὰ διεγείρη τὴν πνευματική περιέργεια, τὴ
δραστηριότητα και προπαντὸς τὴ βούληση και τὸ διαφέρο τῶν
μαθητῶν. Ἡ παρουσίαση ἀνάλογα μὲ τὴν ὕλη τῶν μαθημάτων παίρ-
νει τὴ μορφή ή τοῦ προβλήματος ή τῆς ἀναγνωρίσεως και ἀπαγγε-
λίας ή τῆς διηγήσεως και περιγραφῆς κ.τ.λ. Ἡ διδασκτική ἐνότητα
πρέπει ἀκόμη νὰ στηρίζεται στὴν ἀρχή τῆς ὁργανώσεως,
για νὰ γίνη ἀντιληπτὴ και κατανοητὴ (βλ. § 82, β), ὡς και στὴν
ἀρχή τῆς οἰκονομικότητος, για νὰ μπορεῖ νὰ ὁλοκλη-
ρωθῇ μέσα στὴν ταχθεῖσα ὥριαία διδασκαλία ή στὸν προκαθωρι-
σμένο χρόνο.

β) Κατὰ τὸ στάδιο τῆς επεξεργασίας ή ἐνθεωρή-
σεως και ἐμβάθυνσεως οἱ μαθηταὶ ἀρχίζουν τὴν οὐσια-
στική τους σχολική ἐργασία μὲ βάση τὴν ἀρχή τῆς καθο-
δηγουμένης αὐτενεργείας (βλ. § 83, β) για τὴ λύση

τοῦ προβλήματος, ἢ γιὰ τὴ διείσδυση καὶ κατανόηση τῶν διαφορῶν, κειμένων, ἢ γιὰ τὴν ἐμβάθυνση, ὑπόβολή καὶ συζήτηση διαφορῶν ἀποριῶν.

1) Ἐδῶ ἐφαρμόζεται στὴν ἀρχὴ κυρίως ἡ μορφή τῆς ἀτομικῆς ἢ ὁμαδικῆς σιωπηρῆς ἐργασίας. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ οἱ ἄλλες μορφές ἐργασίας, ὁ διηγηματικὸς ἢ περιγραφικὸς μονόλογος, ὁ κοινὸς διάλογος, ἡ ἀπορηματικὴ ἐρώτηση κ.τ.λ. (βλ. § 99). αὐτὸ ἐξαρτᾶται πάντοτε, ὅπως ἀναφέραμε καὶ παραπάνω, ἀπ' τὸ εἶδος τῆς διδακτέας ἐνότητος ἢ τὸν προκαθορισμένο σκοπὸ, ποὺ θέσαμε στὴν ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας μας. Ὁ καθηγητὴς μὲ ἄγρυπνο βλέμμα συνεχῶς παρακολουθεῖ τὴν ὅλη διαδικασία τῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν. Ἡ σιωπηρὴ ἐργασία βασίζεται στὴν προσωπικὴ μαθητικὴ πείρα, ἀλλὰ καὶ στὶς πνευματικὲς ἱκανότητες τῶν μαθητῶν· συντελεῖται μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν καταλλήλων διδακτικῶν μεθόδων γιὰ κάθε εἶδος μαθήματος καὶ τὸ ἀποτέλεσμά της ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπ' τὸ βαθμὸ εὐφυΐας τῶν παιδιῶν καὶ προπαντὸς ἀπ' τὸ διαφέρον τους πρὸς τὸ α ἢ β μάθημα.

2) Μετὰ τὴ διαπίστωση ἀπ' τὸν διδάσκοντα, ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπ' τοὺς μαθητὰς ἔχουν φτάσει στὴ λύση τοῦ προβλήματος ἢ γενικὰ τοῦ θέματος, ποὺ τοὺς ἔχει ἀνατεθῇ, ἓνας μαθητὴς ἐκθέτει τὴν ὅλη διεργασία τοῦ ἀποτελέσματός του. Ἐπακολουθοῦν: ἐξελικτικὸς διάλογος, συζήτηση, ἐπιδιορθώσεις, προτεινόμενες ἄλλες λύσεις, διασαφήσεις καὶ διευκρινίσεις, πάντοτε μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ καθηγητοῦ, ποὺ κατευθύνει κατάλληλα τὴν πορεία καὶ τὴν πρόοδο τῆς ὅλης ἐπεξεργασίας μὲ βάση τὴν ἀρχὴ τοῦ «Χρυσοῦ κανόνος», τῆς «παροχῆς, δηλαδή, τῆς ἀπολύτως ἀναγκαιότητος βοήθειας»¹ (βλ. § 83, β).

3) Τέλος γίνεται ἡ σύγκριση, ὁ παραλληλισμὸς τῶν ἀποφύσεων καὶ ἐπιδιώκεται ἡ καλύτερη λύση ἢ ἐμβάθυνση. Ἡ ὅλη ἐπεξεργασία τελειώνει μὲ τὴ συμπερίληψη, γενίκευση καὶ ὀργάνωση, τῶν ἐπιτευχθέντων ἀποτελεσμάτων καὶ συμπερασμάτων, διατυπώνονται οἱ σχετικοὶ κανόνες ἢ ἡ διαγραμματικὴ τελικὴ ταξινόμηση.

γ) Μὲ τὸ στάδιο τῆς ἐκφράσεως ὁλοκληρώνεται ἡ σχο-

1. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἂν. σ. 106.

λική διδασκαλία τῆς διδακτικῆς ἐνότητος, ἡ ὁποία ὁμως συνεχίζεται καὶ ἐμπεδώνεται μὲ τὴν ἀνατεθεῖσα «κατ' οἶκον» ἐργασία. Κατὰ τὴν ἐκφραση ἡ διαπιστώνεται ὁ βαθμὸς τῆς κατανόησεως τῆς διδαχθείσης ἐνότητος μὲ τὴ διεύρυνση καὶ ἐπέκταση τῶν λύσεων καὶ συμπερασμάτων σὲ παρόμοιες περιπτώσεις «ὕπὸ τύπον παιγνιδίους ἀμίλλης», ἡ ζητεῖται ἡ ἀναδιήγησι ἀπὸ ἑνὸς μαθητῆ τοῦ διδαχθέντος μαθήματος, ἡ γίνεται μιὰ καλὴ «μετ' ἡθους» ἀνάγνωσις ἡ ἀπαγγελία τοῦ προσφερθέντος κειμένου κ.τ.λ.

96. Ἡ πορεία ὁμως τῆς διδασκαλίας συνεχίζεται μὲ τὴν «κατ' οἶκον» ἐργασία τῶν μαθητῶν. Ἡ ἐργασία στὸ σπίτι μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἡ δεύτερη καὶ τελειότερη φάσις τῆς ἐκφράσεως, γιατί ἐκεῖ δίνεται ἡ μεγαλύτερη δυνατότητα ἀναπτύξεως τῆς αὐτενεργείας τοῦ μαθητοῦ. Ἡ «κατ' οἶκον» ἐργασία, ἐκτὸς τοῦ ὅτι συντελεῖ στὴ βαθύτερη κατανόηση, ἐμπέδωσι καὶ ἀφομοίωσι τῆς διδαχθείσης στὸ σχολεῖο ὕλης, στηρίζεται συγχρόνως καὶ σὲ ἕνα ἀπ' τοὺς σπουδαιότερους νόμους τῆς Μαθήσεως,¹ στὴν ἀσκησιν (βλ. § 98, α, 2).

α) Ἡ συνέχισις τῆς ἐργασίας στὸ σπίτι πρέπει νὰ ἀποβλέπη στὴν ἐπιτέλεσι τῶν ἐξῆς ἐπιδιώξεων:

1) τῆς ἐμπεδώσεως τοῦ ὕλικου, ποὺ διδάχθηκε ὁ μαθητὴς στὴν τάξι, γιατί ἡ ἐπίδρασις τοῦ περιβάλλοντος εἶναι τόσο ἀρνητικὴ, ποὺ τὸ ἔργο τῆς λήθης ἐπέρχεται ραγδαῖο καὶ καταστρεπτικόν, ἐὰν ἡ ἐγχάραξι καὶ ἡ συνειρμικὴ σύνδεσι τῶν προσκτηθέντων δὲν συντελεσθῇ ὀλοκληρωτικὰ.

2) τῆς μετατροπῆς τῆς σχολικῆς ἐργασίας, ποὺ συνήθως εἶναι ἐποπτικὴ, σὲ ἄλλο εἶδος μορφῆς, σὲ ἀκουστικὴ, κινητικὴ, χειροτεχνικὴ κ.τ.λ. γιὰ τὴν εὐοδωτέραν σταθεροποίησιν τῶν διδαχθέντων.

3) τῆς παρασκευῆς τῆς νέας διδακτικῆς ἐνότητος ποὺ

1. Ὁ κ. Γεωργούλης δίνει τὸν ἐξῆς ὁρισμὸν τῆς Μάθησεως: «Μάθησις εἶναι ἡ ἐπισυνβαίνουσα συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδητῶς, ἐξ αἰτίας τῆς προσκλήσεως νέου συνειδησιαζοῦ παροχομένου, ἐσωτερικὴ μεταβολὴ τοῦ μαθητοῦ, ἣτις καθιστᾷ τοῦτον ἱκανὸν νὰ βιοῖ νέα βιώματα, νὰ ἐκτελῇ νέα ἐνεργήματα καὶ νὰ ἐπεξεργάζεται νέους τρόπους συμπεριφορᾶς». βλ. Κ. Γεωργούλης ἐνθ' ἀν. σ. 18 καὶ Ν. Μπαρζα, ἐνθ' ἀν. σ. 22.

πρόκειται να προσφερθῇ. Ἡ ἐπίτευξη τῆς ἐπιδιώξεως αὐτῆς πρέπει νὰ στηρίζεται στὶς δύο βασικὲς ἀρχὲς τῆς οἰκονομικότητος καὶ τῆς αὐτενεργείας. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ καθοδηγήσουμε κατάλληλα τοὺς μαθητὰς μὲ σταθερὲς κατευθύνσεις, ὠρισμένους τρόπους ἐργασίας καὶ παροχὴ ἀναλόγων βοηθημάτων, ἔτσι πού νὰ μὴ γίνωνται παπαγαλιστὰ μεταφράσεων καὶ λυτηρίων. Δύσκολο πολὺ ἔργο, πού χρειάζεται μεγάλη προσοχὴ καὶ προπαντὸς ἔλεγχον τῶν πηγῶν.

4) τῆς ψυχολογικῆς καὶ διαγνωστικῆς κατανοήσεως τῶν ἀτομικῶν κλίσεων καὶ ἰκανοτήτων τῶν μαθητῶν. Ἐδῶ ἀπ' τὴν ἀρχὴ τοῦ σχολικοῦ ἔτους τοιχοκολοῦνται διάφορα θέματα γιὰ ἐπεξεργασία· ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἶναι τριπλάσιος ἀπ' τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως, γιὰ νὰ ὑπάρχη μεγάλη εὐχέρεια ἐκλογῆς ἀπ' αὐτοὺς. Παράλληλα δίνονται καὶ τὰ ἀντίστοιχα βοηθήματα γιὰ κάθε θέμα, ὡς καὶ καθοδηγήσεις γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἐπεξεργασίας τους. Ἡ ἐκλογὴ τῆς προτιμήσεως τοῦ α ἢ β θέματος καὶ ὁ βαθμὸς τῆς ἐπεξεργασίας καὶ ἀναπτύξεως αὐτῶν ἀπ' τοὺς μαθητὰς δίνει τὴ δυνατότητα στὸν διδάσκοντα νὰ κατανοήσῃ τὰ διαφέροντα, τὶς ἰκανότητες καὶ γενικὰ τὴν ψυχοφυσικὴ τους ιδιοσυγκρασία.

β) Ὡς τρίτη καὶ τελευταία φάση τῆς ἐκφράσεως μπορούμε νὰ θεωρήσουμε τὴν ἐξέταση, τὸν ἔλεγχο δηλαδὴ τοῦ βαθμοῦ προσκτήσεως καὶ κατανοήσεως τῆς διδαχθείσης ἐνότητος. Ἡ ἐξέταση πρέπει νὰ γίνεται στὰ πρῶτα 10' λεπτὰ τῆς ἀμέσου ἐπομένης διδακτικῆς ὥρας τοῦ μαθήματος, πρὶν προχωρήσουμε στὴν προσφορὰ τῆς νέας διδακτέας ἐνότητος. Ὁ ἔλεγχος τῆς ἐξέτασεως ἀναφέρεται τόσο στὴν προφορικὴ ἀπόδοση τῆς «κατ' οἶκον» ἐργασίας, ὅσον καὶ στὴ γραπτὴ μορφή αὐτῆς, ὡς καὶ στὸν ἔλεγχο τῶν τετραδίων (βλ. § 56, δ, II).

Καθωρίσθηκε νὰ γίνεται ἡ ἐξέταση τοῦ μαθήματος στὸ πρῶτο δεκάλεπτο τῆς ὥριαίας διδασκαλίας καὶ γιὰ τὸ λόγο ἀκόμη, ὅτι τὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα δὲν θεωρεῖται κατάλληλο ψυχολογικὰ γιὰ τὴν δεκτικότητα ἀπ' τοὺς μαθητὰς τοῦ νέου ὕλικου. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε ἐξ ἄλλου, ὅτι ἡ νέα διδακτέα ἐνότης ἀποτελεῖ συνήθως τὴ συνέχεια τῆς προηγουμένης καὶ συνδέεται ἄρρηκτα μ' αὐτή· ἐπομένως θὰ πρέπει νὰ ἔχη ἐλεγχθῇ ἡ κατανόησή της, προτοῦ προχω-

ρήσουμε στην προσφορά της νέας ύλης, γιατί μπορεί να υπάρξει και η πιθανότητα, στην περίπτωση που ο βαθμός της κατανόησής της δεν θα είναι ικανοποιητικός, να υποχρεωθούμε στην επανάληψη για την πλήρη πρόσκτησή της και αφομοίωση. Έτσι η άποψη μερικών παιδαγωγών, ότι η εξέταση μπορεί να συντελεσθεί και κατά το τέλος της ωριαίας διδασκαλίας, δηλαδή μετά την προσφερθείσα νέα διδακτική ένότητα, καταρρίπτεται από τα ίδια τα πράγματα.

Π Ι Ν Α Κ 12ος

ΟΙ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΕΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΟΡΕΙΕΣ

Π Ο Ρ Ε Ι Ε Σ

A) ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΕΣ

α) Komenius

- 1) Μνήμη
- 2) Κατανόηση
- 3) Χρήση

β) Roussau

- 1) Παρατήρηση
- 2) Σκέψη

γ) Pestalozzi

- 1) Έποπτεία
- 2) Ονομασία
- 3) Ανάλυση

δ) Herbart

- 1) Δεικνύειν
- 2) Συνδέειν
- 3) Διδάσκειν
- 4) Φιλοσοφείν

ε) Ziller - Rein

- 1) Ανάλυση ή Προπρασκευή
- 2) Σύθεση ή Προσφορά
- 3) Σύγκριση
- 4) Σύλληψη
- 5) Άσκηση ή Μέθοδος

B) ΝΕΩΤΕΡΕΣ

α) Dewey

- 1) Θέση του προβλήματος
- 2) Μελέτη και επινόηση λύσεων
- 3) Έφαρμογή διαφόρων λύσεων
- 4) Εκτίμηση και σύλληψη αποτελεσμάτων
- 5) Αξιολόγηση

β) Morrison

- 1) Έξερεύνηση (Exploration)
- 2) Παρουσίαση (Presentation)
- 3) Αφομοίωση (Assimilation)
- 4) Οργάνωση (Organization)
- 5) Έκφραση (Recitation)

γ) Whitehead

- 1) Στάδιο ρομαντικό
- 2) Στάδιο ακριβείας
- 3) Στάδιο αφαιρέσεως και γενικεύσεως

δ) Γεωργούλη

- 1) Παρουσίαση ή Θεώρηση
- 2) Επεξεργασία ή Ενθεώρηση
- 3) Έκφραση ή Αξιολόγηση

97. **Ἡ Διδακτική Μορφή**¹ ἀναφέρεται στοῦ εἶδος τῆς διδακτικῆς διαδικασίας γιὰ τὴν πρόσκτηση τοῦ ὕλικου, στὰ ἐξωτερικὰ δηλαδὴ καὶ ἐσωτερικὰ γνωρίσματα ἢ χαρακτηριστικὰ τῆς διδασκαλίας, σύμφωνα μὲ τὰ ἐποῖα διεξάγεται ἡ ὅλη διεργασία τῆς τάξεως κατὰ τὴ διδακτικὴ ὥρα. Ἔτσι ἐνῶ ἡ μέθοδος ἀναφέρεται στὸν τρόπο τῆς προσκλήσεως, ἡ πορεία στὰ χρονικὰ στάδια τῆς προσφορᾶς, ἡ μορφή ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ διεργασία τῆς διδασκαλίας.

Ἡ Διδακτικὴ Μορφή διχάζεται σὲ δύο φάσεις: ὅταν ἐξετάζεται ἀπ' τὴ πλευρὰ τῶν ἐξωτερικῶν χαρακτηριστικῶν τῆς διεργασίας, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται τόσο στὸν διδάσκοντα ὅσον καὶ στὸν μαθητὴ κατὰ τὴ διάρκειά τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς προσκλήσεως τοῦ παιδευτικοῦ ἀγαθοῦ, καλεῖται ἐξωτερικὴ μορφή; ὅταν ὁμως ἡ ἐξέταση ἀφορᾷ στὴν ἐσωτερικὴ ἐπίδραση, στὴν ψυχολογικὴ δηλαδὴ διεργασία τῆς προσκλήσεως τοῦ ὕλικου ἀπὸ τοὺς μαθητάς, τότε ὀνομάζεται ἐσωτερικὴ μορφή.

1. Ἐσωτερικὴ μορφή.

98. **Ἡ ἐσωτερικὴ μορφή** τῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ πιὸ σημαντικὴ καὶ ἡ πιὸ οὐσιώδης, γιατί ἀπ' αὐτὴ κυρίως ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία τῆς. Τὰ σπουδαιότερα γνωρίσματα τῆς ἐσωτερικῆς μορφῆς εἶναι: ὁ καθωρισμένος σκοπός, ἡ συνολικότητα καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας, ἡ ἐποπτικότητα ἢ βιωματικότητα, καὶ ἡ αὐτενέργεια.

α) Μὲ τὸν καθωρισμένο σκοπὸ ὁ καθηγητὴς προκαθορίζει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μαθήσεως, τὸ ἀποτέλεσμα δηλαδὴ ποὺ θέλει νὰ φέρῃ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου καὶ ἡ ἔκφραση, ποὺ θὰ συντελεσθοῦν κατὰ τὴ διδασκαλία του. Πρέπει ὁ διδάσκων νὰ γνωρίζῃ ἐκ τῶν προτέρων, ἐὰν ἡ διδασκαλία του θὰ ἀποβλέπῃ στὴν ἐνάσκησιν, στὴν ἄσκησιν, στὴ συνάσκησιν, στὴ βιωματικὴ καλλιέργειαν, στὴ ψυχαναλυτικὴ ἐρ-

1. «Μορφή διδασκαλίας, κατὰ τὸν κ. Μπάροζα, εἶναι ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν καὶ περιγραφικὴν πλευρὰν αὐτῆς, ὅτι δηλ. ἀναφέρεται εἰς τὴν φόρμιν τῆς διδασκαλίας, ὅπως μὲ ἄλλας λέξεις δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν». Ν. Μπάροζα ἐνθ' ἀν. σ. 100.

γασία, στη διασάφηση των προηγούμενων γνώσεων ή στη ταξιινόμηση και διαγραμματική διάταξη αὐτῶν κ.τ.λ.¹

1) Ἐνάσκησις καλεῖται ἡ σύνδεσις καὶ ἡ στερέωσις συνειδησιακῶν περιεχομένων μεταξύ τους ἢ μὲ τις ἀντιδράσεις· εἶναι ἡ ἐγχάραξις, ἡ ἐγγραφή θεμελιωδῶν περιεχομένων στὴ συνείδηση τοῦ ατόμου· εἶναι ἡ προσφορὰ νέου ὕλικου, νέας ἐνότητος τοῦ μαθήματος.

2) Ἀσκήσις καλεῖται ἡ ἀνύψωσις τῆς ἀποδοτικότητος μιᾶς πνευματικῆς, σωματικῆς ἢ ψυχοπνευματικῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ κατορθώνεται μὲ τὴ συχνὴ ἐπανάληψιν².

3) Ἡ συνάσκησις ἀποβλέπει στὴν ἀνύψωσις τῆς ἀποδόσεως μιᾶς λειτουργίας μὲ τὴν ἄσκησις κάποιας ἄλλης. Εἶναι ἡ μεταφορὰ τῆς μαθήσεως (Transfer of learning), ἡ ἀνάπτυξις δηλαδή τῶν δεξιοτήτων τοῦ μαθητοῦ ἀπ' τὴν μελέτη ἐνὸς μαθήματος στὴν εὐκολὴ πρόσκτησις ἄλλου μαθήματος, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ ἴδια στοιχεῖα ἢ παρόμοια μὲ τὸ πρῶτο. Ἡ συνάσκησις συντελεῖται αὐτόματα καὶ σημαίνει κυρίως τὴ λύση ἐνὸς προβλήματος ἀπ' τὴ παρόμοια λύση ἄλλου προβλήματος. Ἀλλὰ ἐκτὸς ἀπ' τὴ αὐτόματη συνάσκησις ὑπάρχει καὶ ἐκείνη, ποὺ μπορεῖ νὰ καλλιιεργηθῇ σὲ προκαθορισμένες διδακτικὰς ὥρες.

4) Γιὰ τὴ βιωματικὴ καλλιέργεια, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἀνάπτυξις τῆς ἀξιολογικῆς εὐαισθησίας τῶν μαθητῶν, καὶ ποὺ κατορθώνεται μὲ τὴ συναισθηματικὴ συγκίνηση, τὴν ἀπήχησις (resonnance) δηλαδή καὶ τὴ βίωσις τοῦ καλαισθητικοῦ ὥ-
ραιου μέσα στὸν ἐσωτερικὸ κόσμον τοῦ παιδιοῦ βλ. § 83,3, § 85, δ καὶ § 92, γ κ.ἐξ.

5) Μὲ τὴν ψυχαναλυτικὴ ἐργασία, τὴν ψυχολογικὴ δηλαδή ἐρμηνεία τῶν κειμένων, ὡς καὶ τὴ διαγνωστικὴ κατανόησις τῶν ἀτομικῶν κλίσεων καὶ δεξιοτήτων τῶν μαθητῶν, ἀσχοληθήκαμε ἀντίστοιχα στίς § 91, ε καὶ § 96, α, 4. Ὅσο γιὰ τὴ διασάφηση τῶν προηγούμενων γνώσεων ἢ τὴ ταξινόμηση καὶ διαγραμματικὴ διάταξις αὐτῶν δὲν θὰ γίνη ιδιαίτερος

1. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 104 κ.ἐξ.

2. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀσκήσεως εἶναι α) ἡ οἰκονομία ἐνεργείας καὶ χρόνου, β) ἡ ἀπόκτησις ἀντοχῆς, γ) ἡ ἐκτέλεσις ἐργασίας, δ) ἡ ἐπιανόρθωσις ἐλλείψεων, καὶ ε) ἡ δημιουργία αὐτοπεποιθήσεως. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 26.

λόγος, γιατί είναι αυτονόητα και μπορούν να χαρακτηρισθούν ως μέσα επαναλήψεως και έμπεδώσεως τής διδαχθείσης ύλης¹.

β) **Η οργάνωση² και η συνολικότητα** τής εργασίας, για τις οποίες έχει γίνει λόγος άλλοι, στην προκειμένη περίπτωση αναφέρονται στην **ώ ρ γ α ν ω μ έ ν η δι δ α σ κ α λ ί α** και στην **ά ρ χ ή τ ή ς ό λ ό τ η τ ο ς**.³ Η ώ ρ γ α ν ω μ έ ν η δι δ α σ κ α λ ί α ρ υ θ μ ί ζ ε ι τ ό μ ε θ ο δ ο λ ο γ ι κ ό π ρ έ β λ η μ ά τ η ς, δηλαδή τή μέθοδο, τήν πορεία και τή μορφή της, ενώ η συνολικότητα αποβλέπει στην έσωτερική διάταξη αυτής, στην προσφορά δηλαδή στους μαθητάς **έ ν ό ς** και **μ ό ν ο υ** **ώ λ ο κ λ η ρ ω μ έ ν ο υ** θέματος με αρχή, μέση και τέλος, χωρίς διάσπάσεις, παρεκβάσεις και επέκταση σε άλλα άσχετα θέματα. Οί μαθηταί μετὰ τ ό τέ λ ο ς τ ο υ μ α θ ή μ α τ ο ς π ρ έ π τ ε ι ν ά έ χ ο υ ν ά ν τ ι λ η φ θ ή καλὰ τ ό σ κ ο π ό και τήν **έ ν ό τ η τ α** τ ο υ δι δ α χ θ έ ν τ ο ς νέου ύλικου⁴.

γ) **Έποπτικότητα** σημαίνει τήν ψυχική επενέργεια, τήν αντίδραση τού μαθητοῦ, πού πηγάζει άπ' τήν άμεση έπαφή με τὰ π ρ ά γ μ α τ α, με τήν επίδειξη δηλαδή τών πραγματικών αντικειμένων. Υπάρχουν όμως και άπειρες περιπτώσεις, ιδίως στα θεωρητικά μαθήματα, πού είναι αδύνατο να παρουσιασθούν τὰ ίδια τὰ άντικείμενα· τότε προσφέρονται νοητές εικόνες ή ανάλογα σχέδια, σχεδιαγράμματα κ.τ.λ. (βλ. § 94, γ).

Η έποπτικότητα δέν αναφέρεται μόνο στα αίσθητά αντικείμενα, αλλά και στίς πνευματικές, νοητικές και ιδεώδεις έννοιες και ιδέες· τέτοιες είναι οί μαθηματικές, οί λογικές και οί αξιολογικές άφηρημένες έννοιες και άξίες. Στή **Λ ο γ ο τ ε χ ν ί α** π.χ. πρέπει να σχηματοποιήσουμε τούς ιδανικούς ήρωϊκούς και άλλους τύπους· στην

1. Κ. Γ ε ω ρ γ ο ύ λ η, **ένθ' άν. σ. 25 κ.έξ.**

2. Βλ. § 82,.

3. Βλ. § 86,α και § 90,γ.

4. Η οργάνωση τής σχολικής εργασίας εκτός άπ' τή συνηθισμένη καθημερινή διδαστική διεργασία αναφέρεται και σε άλλες παρεμφερείς άσχολίες· τέτοιες είναι οί διάφορες άτομικές ή όμαδικές εργασίες πάνω σε διάφορα θέματα, οί μαθητικές όμιλίες, οί επισκέψεις διαφόρων άρχαιολογικών, ιστορικών, βιομηχανικών κ.τ.λ· χώρων, οί θεατρικές παραστάσεις, οί σχολικές εορτές, τὰ σχολικά παιχνίδια κ.τ.λ. πού ό σκοπός τους είναι καθαρά επιμορφωτικός. Ν. Μ π ά ρ α, **ένθ' άν. σ. 20 κ.έξ.**

Ἱστορία νὰ διαγραμματίσουμε τοὺς βίους μεγάλων ἀνδρῶν ἢ σπουδαίων ἱστορικῶν γεγονότων· σὰ θρησκευτικὰ νὰ ἀπεικονίσουμε ἔντονα ἠθικὰ βιώματα κ.τ.λ.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ γίνεται κατάχρηση τῆς δεικτικῆς ἐποπτικότητος, γιατί αὐτὸ θὰ ἔχῃ ὡς συνέπεια τὴν ἐλάττωσιν τῆς αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἀντίκειται στὴν ἐννοία τοῦ συγχρόνου σχολείου¹.

δ) Γιὰ τὴν **βιωματικότητα** παραπέμπουμε στὶς § 83,3, § 85,δ, § 92,γ καὶ § 97,α,3. Προσθέτουμε, ὅτι τὸ βίωμα ὄχι μόνον δὲν προσφέρεται εἰς τὰ μαθήματα τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ γλωσσικοῦ τύπου, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλες πάντοτε τὶς ἐνότητες τῶν φρονηματιστικῶν μαθημάτων δὲν καθίσταται δυνατὴ ἡ δημιουργία του.

ε) Ἡ **αὐτενέργεια**, ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὶς § 82,γ, § 83,α, καὶ 83,β, διαιρεῖται σὲ δύο φάσεις: στὴν **καθωδηγημένη** καὶ στὴν **αὐθόρμητη**. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τούτων ἔγκειται βασικὰ σὲ τὸ ὅτι ἐνῶ τὸ ἐρέθισμα στὴν αὐθόρμητη αὐτενέργεια προκαλεῖται ἀπ' τὸν ἴδιον τὸν μαθητὴ, στὴν καθωδηγημένη δίνεται ἀπ' τὸν καθηγητὴ, γι' αὐτὸ καὶ καλεῖται «κατ' ἀντίδρασιν αὐτενέργεια»².

1) Στὴν **αὐθόρμητη αὐτενέργεια** ὁ σκοπὸς τοῦ μαθήματος προβάλλεται ἀπὸ τὴν ἀτομικότητα, τὶς προδιαθέσεις καὶ τὰ διαφέροντα τῶν μαθητῶν. Τοῦτο ὅμως μπορεῖ νὰ ἔχῃ μονομερὲς καὶ ἐπικίνδυνον ἀποτέλεσμα γιὰ τοὺς λόγους, ποὺ τονίσαμε στὶς παραπάνω ἀναφερόμενες παραγράφους, στὶς ὁποῖες καὶ παραπέμπουμε. Μόνον σὰ κοινοβιακὰ σχολεῖα θὰ μπορούσε ἴσως μὲ τὴν κατάλληλη ρύθμιση καὶ ὀργάνωση τῆς σχολικῆς ζωῆς νὰ ὀδηγηθῇ ὀρθὰ στὸν πρέποντα σκοπὸ ὁ μαθητής. Ἐδῶ ὅμως στὴν Ἑλλάδα ἡ διαμόρφωση καὶ ὀργάνωση τῶν σχολείων εἶναι τέτοια, ποὺ δὲν ἐπιτρέπει ποτὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς αὐθόρμητης αὐτενεργείας· εἶναι δυνατόν ὅμως νὰ συντελεσθῇ κατὰ τὶς θεατρικὰς σχολικὰς παραστάσεις καὶ γιορτές, ὡς καὶ στὶς καθαρὰς ψυχαγωγικὰς ἐκδρομὰς.

2) Ἡ **καθωδηγημένη αὐτενέργεια** θεωρεῖται σήμερον τὸ βασικὸ ἀξιολογικὸ κριτήριον γιὰ τὸ βαθμὸ τῆς ἐπιτυ-

1. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 105.

2. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 106.

χίας μιᾶς διδασκαλίας, γιατί τὸ μέσο αὐτὸ τῆς ἐσωτερικῆς διδακτικῆς μορφῆς φέρνει τὴ μεγαλύτερη ἀποδοτικότητα καὶ ἀποτελεσματικότητα. Ἡ αὐτενέργεια ἐδῶ πηγάζει μέσα ἀπ' τὸν ἐσωτερικὸν κόσμο τοῦ μαθητοῦ ὕστερα ἀπὸ συγκεκριμένα ἐρεθίσματα τοῦ διδάσκοντος. Γι' αὐτὸ γράφει ὁ κ. Γεωργιούλης ὅτι «πρέπει ἡ ψυχὴ τοῦ δασκάλου μέσα εἰς τὴν τάξιν νὰ κραδαίνεται ἀπὸ προβλήματα καὶ ἀνησυχίας, ὥστε νὰ δύναται νὰ τὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς μαθητάς»¹.

Ἡ αὐτενέργεια στὴν καθωδηγημένη της φάση περιορίζεται ἀπὸ ὠρισμένους κανόνες. Οἱ κανόνες αὗτοι εἶναι οἱ ἑξῆς :

I) Ἡ δημιουργία στοὺς μαθητὰς μιᾶς καταστάσεως μαθήσεως ἢ συγκινησιακῆς παθητικότητος (βλ. § 95).

II) Ὁ περιορισμὸς τῆς ἐνεργητικότητος τῶν μαθητῶν μέσα στὴ συγκεκριμένη διδακτέα ἐνότητα (βλ. § 95, β).

III) Ἡ καθοδήγηση τῶν μαθητῶν στὴ χρῆση τῶν μέσων, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ μπορέσῃ νὰ σταθεροποιήσῃ τὸ προσφερόμενο παιδευτικὸ ἀγαθὸ [νόμος τῆς ὑποχωρητικῆς ἀμνησίας (βλ. 59, ε, 6), πολλαπλές συνδέσεις καὶ ἐπαναλήψεις, ἀνακεφαλαιώσεις καὶ διαγράμματα, ἀπομνημόνευση κανόνων καὶ ὠρισμένων τεμαχίων, ὀργάνωση καὶ ταξινόμηση ἐνοτήτων κ.τ.λ.].

IV) Ἡ παροχὴ δυσκολιῶν ἀνάλογα μὲ τὸ ποιοὶ ὄντων μαθητῶν, γιὰ νὰ διαγείρῃ τὸ διαφέρον τῶν μαθητῶν καὶ

V) Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ χρυσοῦ κανόνος : «Παροχὴ ἐκ μέρους τοῦ διδάσκοντος τῆς ἀπολύτως ἀναγκαίου οὐσῆς βοηθείας»².

2. Ἡ ἐξωτερικὴ μορφή

99. Ἡ ἐξωτερικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας μᾶς παρουσιάζεται μὲ τίς ἑξῆς φάσεις : τὴ μονολογικὴ, τὴ διαλογικὴ, τὴ δεικτικὴ, τὴν ἐρεθιστικὴ, τὴν ἐργαστηριακὴ,

1. Κ. Γεωργιούλης, ἐνθ' ἀν. σ. 107.

2. Κ. Γεωργιούλης, ἐνθ' ἀν. σ. 106.

τῇ σιωπηρῇ, τὴν προπαρασκευαστικῇ, καὶ τὴν «ἐπὶ ἐνὸς ἢ πολλῶν μετώπων».

α) Ἡ **μονολογικὴ ἢ ἀκροαματικὴ** μορφή ἦταν ἡ μοναδική μορφή καὶ ἡ βάση τῆς διδασκαλίας στὰ παλαιότερα σχολεῖα. Σήμερα ἔχει περιοριστῇ πάρα πολύ, γιατί εἶναι παθητικὴ στὴν ὑφή της καὶ δὲν ἀφήνει περιθώρια ἀναπτύξεως τῆς αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει, πὼς πρέπει τελείως νὰ ἐξοβελισθῇ, γιατί ὁ ἰσχυρισμὸς τῶν ὁπαδῶν τοῦ «Σχολείου Ἐργασίας», ὅτι ὁ μονόλογος δὲν εἶναι ἐργασία, δὲν εὐσταθεῖ καὶ στὴν ἀκροαματικὴ διδασκαλία καταβάλλεται πνευματικὴ δύναμη γιὰ τὴ σύλληψη καὶ συγκράτηση τοῦ προσφερομένου ὕλικου.

Ἐξ ἄλλου ὑπάρχουν μαθήματα, κυρίως τὰ βιωματικοῦ καὶ φρονηματιστικοῦ τύπου, στὰ ὁποῖα ὁ μονόλογος εἶναι προτιμητέος ἀκόμη καὶ ἐπιβεβλημένος γιὰ νὰ δημιουργηθοῦν κατάλληλες προϋποθέσεις, ἔτσι ποὺ νὰ καταστῇ δυνατό νὰ μεταφέρῃ ὁ διδάσκων στὸν ἐσωτερικὸ κόσμον τῶν μαθητῶν τὰ δικά του βιώματα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ μονολογικὴ μορφή δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὑπερβολικὴ, ρητορικὴ καὶ ὑποκριτικὴ· ἀλλὰ νὰ χαρακτηρίζεται ἀπ' τὴν ἀπλότητα, τὴ φυσικότητα καὶ τὴν ὑποβλητικὴ τῆς δύναμης. Σήμερα ὁ μονόλογος χρησιμοποιεῖται κυρίως στὶς μεγάλες γυμνασιακές τάξεις καὶ στὶς ἀνώτερες καὶ ἀνώτατες πανεπιστημιακές σχολές.

Στὸ μονόλογον πρέπει κατὰ τὴ διδασκαλίαν νὰ ἀσκοῦμε τοὺς μαθητὰς κυρίως μὲ τὶς ἐλεύθερες ἀνακοινώσεις τους². Στὴν Ἀμερική, ὅπως ἀναφέραμε κι ἄλλοι, ἔχει καθιερωθῇ ἰδιαίτερον μάθημα αὐτοεκφράσεως (βλ. § 39). Ἐμεῖς ἐδῶ μπορούμε νὰ ἀναπτύξουμε τὴ μονολογικὴ ἐκφραστικὴ μορφή τῶν παιδιῶν στὸ μάθημα τῶν προφορικῶν ἐκθέσεων. Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ προσέξουμε εἶναι νὰ συνηθίσουμε τοὺς μαθητὰς νὰ ἐκφράζουν τὶς σκέψεις καὶ τὰ διανοήματά τους ὄχι μόνο μὲ σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια, ἀλλὰ καὶ με τὴ χρῆση τῆς ἀπαραιτήτου ἐπιστημονικῆς ὀρολογίας, ἀνάλογα μὲ τὸ θέμα, ποὺ ἀναπτύσσουν.

1. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 101.

2. Ν. Ἐξαρχοπούλου, Εἰσαγωγή ἐνθ' ἀν. σ. 453.

Τὴ μονολογικὴ φάση τὴ διακρίνουμε σὲ: διηγηματικὴ, περιγραφικὴ, ἀναγνωστικὴ καὶ παραστατικὴ.

1) Μὲ τὴ διηγηματικὴ μονολογικὴ φάση συντελεῖται ἡ ἔκθεσι πραγματικῶν ἢ φανταστικῶν γεγονότων, ποὺ ἀναφέρονται μέσα στὸ χωρὸς χρόνον, στὴ χρονικὴ δηλαδὴ ἀλλοιότητα καὶ στὴν ἐναλλαγὴ τοῦ χώρου. Μπορεῖ ἡ φάση αὐτὴ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς κινητικὴ ἢ γενετικὴ περιγραφή (βλ. § 87, α, 2). Γιὰ νὰ εἶναι ἐπιτυχημένη ἡ διήγησι πρέπει νὰ ὑπάρχη στὸν διδάσκοντα ἔμφυτη διηγηματικὴ ἱκανότητα συνοδευομένη μὲ ὀρθὴ ἄρθρωση, χρωματισμὸ τῆς φωνῆς καὶ ὑποβλητικότητα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, σὲ περίπτωσι ποὺ λείπουν οἱ ἔμφυτες αὐτὲς προϋποθέσεις, προτιμότερο εἶναι νὰ μὴ γίνεταί χρησιμὸς τῆς διηγηματικῆς μονολογικῆς μορφῆς παρὰ μόνο, ὅταν εἶναι ἀνέφικτὴ ἡ παρουσίασι ἐποπτικῶν μέσων.

2) Ἡ περιγραφικὴ μονολογικὴ φάσι εἶναι ἡ ὅσο τὸ δυνατόν πιστὴ καὶ ἀκριβὴς ἀναπαράστασι ἀντικειμένων, πράξεων, καταστάσεων καὶ φαινομένων, ποὺ ἀναφέρονται ἢ σὲ ἓνα ὠρισμένον χωρὸς ἢ σὲ μιὰ ὠρισμένη χρονικὴ περίοδο. Μποροῦμε νὰ τὴν χαρακτηρίσουμε ὡς μιὰ στατικὴ διήγησι, ποὺ περιορίζεται μόνο ἢ στὸ χωρὸς ἢ στὸ χρόνο (βλ. § 87, α, 1), γι' αὐτὸ εἶναι καὶ πολὺ δυσκολώτερη ἀπ' τὴ διηγηματικὴ. Ἐκεῖνος, ποὺ χρησιμοποιεῖ τὴν περιγραφὴ, πρέπει νὰ εἶναι προικισμένος, ἐκτὸς ἀπ' τὰ προσόντα τοῦ διηγηματικοῦ λόγου, ἀκόμη καὶ ἀπ' τὴν ἔμφυτη παρατηρητικότητα καὶ τὴν τέχνη τοῦ «περιγράφειν».

3) Ἡ ἀναγνωστικὴ μονολογικὴ φάσι διαχωρίζεται στὴν καλὴ ἀνάγνωσι καὶ στὴν ἀπαγγελίαν. (βλ. § 53, δ). Ἡ ἀνάγνωσι δὲν χρησιμοποιεῖται μόνο ἀπὸ τὰ γλωσσικοῦ καὶ βιωματικοῦ τύπου μαθήματα (ἀνάγνωσι κειμένων πηγῶν κ.τ.λ.), ἀλλὰ πολλὰς φορὲς ἐπιβάλλεται καὶ στὰ ἐπιστημονικοῦ τύπου (ἀνάγνωσι περικοπῶν, ἀποσπασμάτων κ.τ.λ. ἀπὸ συγγράμματα διασώμων μαθηματικῶν, φυσικῶν, χημικῶν, γεωγράφων κτλ.), γιὰ τὸ κατὰ τὸν κ. Γεωργούλη ὅχι μόνον ἡ χρῆσι τῆς ἔχει μεγάλη παιδευτικὴ ἀξία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ «ποικίλλει τὴν ὅλην διδασκαλίαν»¹.

¹ I. N. Μπάρα, ἐνθ' ἀν. σ. 101.

4) Τὴν παραστατικὴ μονολογικὴ φάση τὴν ἐ-
χρησιμοποιοῦσαν πάρα πολὺ οἱ Ἑρβαρτιανοί· ἀναφέρεται στὴ νοερὴ
ἀναπόληση μιᾶς ὠρισμένης καταστάσεως, φαινομένου ἢ ἀντικει-
μένου, στὴν ἐπεξεργασία αὐτῶν, καὶ στὴ σύγκρισή τους μὲ ἄλλα
γνωστά. Σήμερα χρῆση τῆς παραστατικῆς μονολογικῆς φάσεως γί-
νεται ἰδίως στὰ βιωματικοῦ τύπου μαθήματα, ὅπως στὴ Λογοτε-
χνία, στὴ Ποίηση κ.τ.λ.

β) Ἡ **διαλογικὴ ἢ ἐρωτηματικὴ** μορφή διαιρεῖται σὲ τέσσε-
ρεις φάσεις: στὴν κατηχητικὴ, στὴν ἐρωτηματικὴ,
στὴν ἐρευνητικὴ - γενετικὴ, καὶ στὴν τοῦ ἐλευθέ-
ρου διαλόγου.

1) Ἡ κατηχητικὴ φάση εἶναι δεσμευτικὴ καὶ ὑποβλητι-
κὴ, γιατί στὴν κάθε ἐρώτησή της περικλείει σχεδὸν καὶ μιὰ συγκε-
κριμένη ἀπάντηση. Σὰν τέτοια μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ ρητο-
ρικὴ ἐρώτηση μὲ τὴν ὑποφορὰ καὶ ἀνθυποφορὰ της.

2) Ἡ ἐρωτηματικὴ φάση μπορεῖ νὰ ἀπευθύνεται ἢ σὲ
ἓνα μόνο μαθητὴ, καὶ τότε καλεῖται ἀτομικὴ, ἢ σὲ ὁλόκληρη
τὴν τάξη καὶ ὀνομάζεται συνολικὴ. Χρησιμοποιεῖται καὶ ἀπ’
τὸν διδάσκοντα πρὸς τὸν μαθητὴ καὶ ἀντίστροφα. Τὴν ἀτομικὴ
ἐρωτηματικὴ φάση τοῦ καθηγητοῦ πρὸς τὸν μαθητὴ ἔκαμε χρῆση
κυρίως τὸ παλαιότερο σχολεῖο· στὸ σύγχρονο σχολεῖο ἀπευθύν-
ονται ἐρωτήσεις στὸ σύνολο τῆς τάξεως. Μιὰ κακὴ ἐρωτηματικὴ
μορφή εἶναι, ἡ διαζευτικὴ ἐρώτηση, ἡ ὁποία συμπερι-
λαμβάνει καὶ ὑποδεικνύει σχεδὸν καὶ τὴν ἀπάντηση μὲ τὸ διαζευ-
τικὸ της σχῆμα καὶ τόνο. Ἡ ἐρώτηση χρησιμοποιεῖται ἀκόμη καὶ ὡς
κατασταλτικὸ μέσο γιὰ τοὺς ἀτακτοῦντες μαθητάς, ἀλλὰ καὶ ὡς
μέσο ἀφυπνήσεως τῆς προσοχῆς καὶ τοῦ διαφέροντος ὁλοκλήρου
τῆς τάξεως.

3) Ἡ ἐρευνητικὴ - γενετικὴ φάση λέγεται καὶ ἐ-
ξελικτικὸς διάλογος. Ἐδῶ μὲ συνεχεῖς κατάλληλες
ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις περιστρεφόμενες γύρω ἀπὸ μιὰ ὠρισμένη
ἐνότητα, ἀπὸ ἓνα ἀρχικὸ πυρῆνα - θέμα, φυσιολογικὰ καὶ ἐξελικτικὰ
ὁδηγοῦνται οἱ μαθηταὶ στὴν ἐπανακάλυψη τοῦ νέου. Μὲ τὴ συζή-
τηση καὶ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ προσφερομένου γιὰ λύση προβλή-
ματος καὶ μὲ τὴν ἐμπειρὴ καθοδήγηση τοῦ διδάσκοντος συντελεῖται

διερεύνηση, εξήγηση, διευκρίνιση τοῦ ζητουμένου καὶ τέλος ἡ εὐ-
ρεση τοῦ ποθομένου ὁρθοῦ ἀποτελέσματος.

Ἡ μορφή αὐτὴ τοῦ διαλόγου εἶναι πολὺ δύσκολη. Χρειάζεται
νὰ κατέχη καλὰ τὸ θέμα του ὁ διδάσκων καὶ νὰ χειρίζεται μὲ εὐχέ-
ρεια καὶ δεξιότητες τὴν ἐξελικτικὴ διαλογικὴ συζήτηση· διαφορετι-
κὰ τὸ μάθημα ἐκφυλίζεται καὶ παίρνει τὴ μορφή τῆς ἀνιαρῆς καὶ
χωρὶς ἐνδιαφέρον συζητήσεως¹.

Ὁ ἐξελικτικὸς διάλογος εἶχε θεοποιηθῇ ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ
Ἑρβάρτου, ἐνῶ τὸ Σχολεῖον Ἑργασίας τὸ χαρακτήριζε ὡς «τυ-
πικὸν - λογικὸν καταναγκασμὸν διὰ τοὺς μαθητὰς»². Σήμερα θεω-
ρεῖται ἄριστο διδακτικὸ μορφικὸ μέσο γιὰ τὰ μαθήματα τοῦ ἐπι-
στημονικοῦ τύπου, ποὺ οἱ φάσεις τῆς ἐξελίξεως ἐνὸς προ-
βλήματος εἶναι γνωστὲς καὶ συγκεκριμένες· γιὰ τὰ φρονημα-
τιστικὰ ὅμως μαθήματα ἐλάχιστα ἀποτελέσματα μπορεῖ νὰ
προσφέρῃ ἡ ἐφαρμογὴ του, γιατί ὁ ἱστορικὸς σκοπὸς
τοῦ γίγνεσθαι καὶ ἀκαθόριστος εἶναι καὶ ὑποτιθέμενος, ἐνῶ
οἱ βιωματικὲς καταστάσεις εἶναι ἀπρόβλεπτες καὶ συγκεκριμένες.

4) Ἡ τοῦ ἐλευθέρου διαλόγου φάση στὴν τέλεια
ἀκαθοδήγητη μορφή της χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ
Σχολείου Ἑργασίας. Ἐδῶ οἱ μαθηταὶ μόνον τοὺς σὲ κάθε παρουσια-
ζομένη εὐκαιρία ὑποβάλλουν μεταξὺ τοὺς ἐρωτήσεις καὶ δίνουν τὶς
πρέπουσες κατὰ τὴ γνώμη τοὺς ἀπαντήσεις μεταβάλλοντες τὴ δι-
δασκαλία σὲ ἀβίαστη καὶ ἐλεύθερη συζήτηση, ὅπως γίνεται συνή-
θως μὲ τὶς συνδιαλέξεις τῶν ἐνηλίκων ἀνθρώπων κατὰ τὶς συνανα-
στροφές τοὺς. Κάθε ἐνέργεια ἢ ἐπέμβαση τοῦ διδάσκοντος, ποὺ θὰ
μποροῦσε νὰ φέρῃ τὴ συζήτηση στὸ σωστὸ δρόμο γιὰ νὰ συντε-
λεσθῇ ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας μὲ τὴν ἐντύπωση τῶν γνώσεων,
τὴν ἐξαγωγή πορισμάτων καὶ συμπερασμάτων, τὴν ἐφαρμογὴ καὶ
ἐπέκταση αὐτῶν σὲ παρεμφερεῖς μαθήσεις, θεωρεῖται ὡς περιττή,
γιατὶ ἀντίκειται στὴν οὐσιαστικὴ ἔννοια τῆς Αὐτενεργείας
καὶ στὴν «ἀδέσμευτον ἐπ' εὐκαιρίᾳ διδασκαλίαν»
«Μαθηταί, εἰς ἑαυτοὺς ἐπιέμενοι, γράφει ὁ Ν. Ἐξαρχόπουλος,
ἐξαντλοῦσιν εὐχερῶς καὶ ταχέως τὰς ἐρωτήσεις, τὰς ὁποίας ἔχουσι
νὰ προβάλλωσι, τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸ συζητούμενον θέμα, χωρὶς

1. Ν. Μάργα, ἐνθ' ἀν. σ. 102.

2. Κ. Γεωργιάδης, ἐνθ' ἀν. σ. 102.

ὅμως νὰ ἐξαντλῶσι καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, εἴτα δὲ πελαγοδρομοῦσι, παρενείροντες ἀλλότρια πρὸς τὸ προκείμενον. Οὐδεμία ἐπιστήμη, εἴτε θεωρητικῶς θεραπεύεται, εἴτε πρακτικῶς ἀσκεῖται, δύναται νὰ στερῇται σχεδίου. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ πασῶν τῶν τεχνῶν. Καθ' ὅμοιον λόγον καὶ ἡ ἐν τῷ σχολείῳ διδακτικὴ ἐργασία δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ ποθουμένου ἀνευ σχεδίου»¹. Ἀντίθετα ἡ τοῦ ἐλευθέρου διαλόγου φάση στὴν καθοδηγημένη της μορφῇ² συμπίπτει μὲ τὸν ἐξελικτικὸν διάλογο, γιὰ τὸν ὁποῖο μιλήσαμε ἀμέσως παραπάνω.

γ) Ἡ **δεικτικὴ ἢ ἐποπτικὴ** μορφή ἀναφέρεται στὴν ἀναγραφὴ ἐπὶ τοῦ πίνακος διαφόρων προτάσεων ἢ γνωστῶν κανόνων, ἢ στὴν ἐπίδειξη ἐνὸς ἀντικειμένου ἢ ἐκτέλεση ἐνὸς πειράματος, καὶ στὴν ταυτόχρονη περιγραφὴ αὐτῶν ἀπ' τὸν διδάσκοντα καὶ μόνο χωρὶς τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν μαθητῶν. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἐξωτερικῆς δεικτικῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐποπτικότητος ἔγκειται στὸ ὅτι ἡ μὲν πρώτη εἶναι τελείως παθητικὴ μορφή καὶ συντελεῖται μόνο ἀπ' τὸν διδάσκοντα, ἐνῶ ἡ δευτέρη διεγείρει τὸ διαφέρο στοὺς μαθητὰς καὶ τοὺς ὠθεῖ στὴν ἐπεξεργασία τοῦ μαθήματος ἀναπτύσσοντας τὴν αὐτενέργειάν τους. Ἡ δεικτικὴ μορφή περιορίζεται μόνο στὴν ἐξωτερικὴ παρουσίαση τῶν ἀντικειμένων ἢ πειραμάτων, ἐνῶ ἡ ἐποπτικότης διεισδύει στὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τῶν τροφίμων καὶ δημιουργεῖ τὴν ἐνεργητικότητα (βλ. § 98).

Ἡ δεικτικὴ μορφή ἦταν σὲ μεγάλη ὑπόληψη ἀπ' τὸ παλαιότερον σχολεῖο. Σήμερα ὅμως ἡ ὑπερβολικὴ της χρῆσις θεωρεῖται βλαβερή, γιὰτὶ ἀντίκειται στὴν ἀρχὴ τῆς αὐτενεργείας ἐμποδίζοντας τόσο τὴ φυσικὴ περιέργεια τῶν μαθητῶν, ὅσο καὶ τὴ συμμετοχὴ ὅλων τῶν αἰσθήσεων γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ἀντικειμένου ἢ τοῦ πειράματος. Κυρίως ἡ μορφή αὕτη ἐνδείκνυται στὰ Φυσιογνωστικὰ μαθήματα καὶ σπανιώτατα σὲ ἄλλα συγγενῆ· ἀλλὰ ἡ χρῆσις της πρέπει νὰ εἶναι περιορισμένη καὶ νὰ διενεργῇται μὲ τὴν συμμετοχὴν τοῦ συνόλου τῶν μαθητῶν³.

1. Ν. Ἐξαρχοπούλου, ἐνθ' ἀν. σ. 392.

2. Ν. Ἐξαρχοπούλου, ἐνθ' ἀν. σ. 455 κ.εξ.

3. Ν. Μάργα, ἐνθ' ἀν. σ. 103.

δ) 'Η **έρεθιστική** μορφή ή μορφή «**δι' έρεθισμάτων**» στηρίζεται στην ψυχολογία της Συμπεριφοράς, και αναφέρεται στην ύποβολή έποπτικών ή νοητών έρεθισμάτων με τη διατύπωση άποριών, παρουσίαση εικόνων, έγγραφη στόν πίνακα προτάσεων κ.τ.λ. και στη δημιουργία αντίδράσεως από την πλευράν τών μαθητών.

'Η χρήση της μορφής αυτής κατά τόν έλβετό σύγχρονο παιδαγωγό και ψυχολόγο *Piaget* (γ. 1896) πρέπει νά περιορίζεται στο έλάχιστο, γιατί ή προκαλούμένη αντίδραση τών μαθητών κατά κάποιο τρόπο δεσμεύεται άπ' την ήθελημένη έρεθιστικότητα, πού προκαλεί ό διδάσκων, και γιατί άκόμη δέν έπιτρέπει στους τροφίμους νά προχωρήσουν έλεύθερα με τούς δικούς τους τρόπους και τά δικά τους σχέδια στη λύση τοῦ προβλήματος ή στην έπεξεργασία της δοθείσης ένότητας.

ε) 'Η **έργαστηριακή ή πειραματική** μορφή προϋποθέτει ειδικές αίθουσες έργαστηρίων ή βιβλιοθήκες, στις όποιες υπάρχουν διάφορα διαγράμματα, γραφικές παραστάσεις, ποικίλα έποπτικά μέσα, διάφορα βιβλία, περιοδικά, όργανα πειραματισμού κ.τ.λ., για νά μπορούν οί μαθηταί νά εργάζονται έλεύθερα και νά πειραματίζονται. Στις αίθουσες αυτές οδηγούνται οί μαθηταί: έκεί προκαλείται άβίαστα σ' αυτούς ή διέγερση τοῦ ενδιαφέροντος, ή κατάσταση μαθήσεως και τέλος ή προβληματοποίηση. Τότε δίνεται ή εύκαιρία νά έκδηλωθ ή αὐτενέργεια ως και ή δημιουργικότητά τους ¹.

'Η διδακτική αυτή μορφή εφαρμόζεται στα 'Αμερικανικά Σχολεία: στην Εὐρώπη ένθερμος υποστηρικτής είναι ό σύγχρονος ψυχολόγος *Piaget*. Χρησιμοποιείται κυρίως άπ' τά φυσιγνωμικά μαθήματα, γιατί αυτά είναι κατ' έξοχήν έργαστηριακά και πειραματικά ².

στ) 'Η **σιωπηρή** διδακτική μορφή είναι βασικά ένα είδος ατομικής μαθητικής εργασίας, πού έκτελείται μέσα στην τάξη κατά την ώρα της διδασκαλίας. Αναφέρεται κυρίως στην έπεξεργασία της διδακτέας ένότητας και άποβλέπει στην ανάπτυξη της αὐτενεργείας τών μαθητών.

1. *Δημιουργικότητα* καλεῖται ή πρωτότυπος, προσωπική και ιδιαίτερη τοῦ ατόμου αντιμετώπιση και λύση τών παρουσιαζομένων προβλημάτων, ως και ή προσαρμογή του στις διάφορες καταστάσεις.

2. Ν. Μάργκα, *ένθ' άν.* σ. 104.

Ἐδῶ οἱ μαθηταὶ ἀτομικὰ ὁ καθένας του κάτω ἀπὸ ὠρισμένες κατευθυντήριες γραμμές, πού θέτει ὁλόκληρη ἡ τάξη μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ καθηγητοῦ, ἐργάζεται σιωπηρὰ γιὰ τὴ λύση τοῦ τεθέντος προβλήματος ἢ γιὰ τὴ διείσδυση, ἐμβάθυνση καὶ κατανόηση τῶν κειμένων ἀνάλογα μὲ τὸ μάθημα καὶ τὴν ἐνότητα, πού ἔχουν νὰ ἐπεξεργασθοῦν. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐργασίας του ὁ τρόφιμος ἐφαρμόζει διάφορες μεθόδους, μέσα, λύσεις κ.τ.λ. καὶ μὲ τὴν προσωπικὴ του πείρα, τὴν αὐτενέργεια καὶ τὴ δημιουργικότητά του καταλήγει σὲ ὠρισμένες ὁρθές ἢ μανθασμένες λύσεις, πού μὲ τὴ σειρά τους μετὰ, ἀφοῦ ἐπακολουθήσει συζήτηση τῆς τάξεως, ἐλέγχονται, διορθώνονται κρίνονται κ.τ.λ. ἀπὸ ὅλους τοὺς μαθητὰς (βλ. § 95,β).

Ἡ μορφή αὐτὴ ἐφαρμόζεται στὴ **Βαρβάκειο Πρότυπο Σχολή** καὶ εἰσήχθηκε ἀπὸ τὸν κ. **Γεωργούλη**.

ζ) Ἡ **προπαρασκευαστικὴ** μορφή ἀναφέρεται στὴν προετοιμασία τῆς διδακτικῆς ἐνότητας ἢ καὶ ἄλλης σχετικῆς ἐργασίας ἀπ' τοὺς μαθητὰς στὸ σπίτι. Ὁ σκοπὸς τῆς προπαρασκευῆς τοῦ νέου «κατ' οἶκον» στηρίζεται στὶς ἀρχές τῆς οἰκονομικότητος καὶ τῆς αὐτενεργείας.

Μὲ τὴν προετοιμασίαν τοῦ νέου στὸ σπίτι τὸ στάδιο τῆς παρουσιάσεως καταργεῖται κατὰ τὴ διεξαγωγή τῆς διδασκαλίας στὴν τάξη, μὰ καὶ ἔχει συντελεστή στὸ σπίτι ἡ πνευματικὴ ἀνησυχία ἢ ἡ κατάστασις τῆς συγκινησιακῆς παθητικότητος. Ἔτσι ἐξοικονομεῖται χρόνος, πού μπορεῖ νὰ διατεθῇ στὴν ἐπεξεργασία ἢ στὴν ἔκφραση.

Ἄν καί, ὅπως εἶπαμε παραπάνω, ἡ διδακτικὴ αὐτὴ μορφή ἀποβλέπει καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῆς αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν, τὸ ἐμπόδιο τῶν μεταφράσεων καὶ τῶν λυτηρίων μετατρέπεται συνήθως τὴν αὐτενέργεια σὲ παπαγαλία καὶ σὲ μηχανικὴ ἀπομνημόνευση (βλ. § 96, α, 3). Δι' αὐτὸ πρέπει ὁ καθηγητὴς νὰ δίνη ἀπὸ προτύτερα τέτοιες ἀπόψεις προετοιμασίας τοῦ νέου πού νὰ ὑπερβάλῃ τὴν πνευματικὴ κλίμακα τῶν περιεχομένων τῆς μεταφράσεως καὶ τῶν λυτηρίων, ἢ πού νὰ ὑπερφαλαγγίζῃ τὸ προσφερόμενο ὑλικὸ αὐτῶν. Πρᾶγμα πολὺ δύσκολο καὶ πού κατὰ τὴ γνώμη μας εἶναι σχεδὸν ἀνέφικτο, γιὰτὶ προϋποθέτει μαθητὰς μὲ ὑψηλὸ διανοητικὸ ἐπίπεδο καὶ μὲ πραγματικὴ μαθητικὴ συνείδηση.

Τὸ ὁρθότερο θὰ ἦταν νὰ ἀναθέτουμε σοβαρώτερες ἐργασίες

στοὺς μαθητὰς παρεμφερεῖς καὶ παράλληλες μὲ τὴ νέα διδακτικὴ ἐνότητα ἢ μὲ τὸ μάθημα γενικώτερα, σὰν ἐκεῖνες ποὺ ἀναφέραμε στὴν § 96, α, 4, καὶ ὅχι στὴν προπαρασκευὴ τῆς ἐνότητος, ποὺ πρόκειται ἄμεσα νὰ διδαχθῇ. Οἱ ἐργασίαι αὐτὲς πρέπει νὰ μὴν εἶναι ἀναγκαστικὲς καὶ ἐνοχλητικὲς γιὰ τὰ παιδιὰ, ἀλλὰ προαιρετικὲς καὶ εὐχάριστες, σύμφωνες μὲ τὶς ἀτομικὲς τοὺς κλίσεις καὶ τὰ διαφέροντά τοὺς.

Τὰ καλὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ τοῦ εἵδους τῶν ἐργασιῶν εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα: ἀναπτύσσεται ἡ εὐγενὴς ἁμιλλὰ, ἡ πρωτοβουλία καὶ τὸ συναίσθημα τῆς εὐθύνης καὶ τῆς αὐτοπεποιθήσεως· κεντρίζεται ἡ φιλοτιμία τῶν μαθητῶν, ἡ ἐρευνητικὴ ἱκανότητα καὶ ἡ προθυμία νὰ παρουσιάσουν κάτι τὸ καλόν, τὸ ἄρτιον καὶ τὸ πρωτότυπον· τέλος συνηθίζουν στὴν ἄμεση ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων μὲ δική τοὺς ἀτομικὴ ἐφεση, στὴν προσαρμογὴ καὶ στὴ λύση δυσκόλων περιστάσεων τῆς ζωῆς.

η) Ἡ «ἐπὶ ἐνὸς ἢ πολλῶν μετώπων» ἐξωτερικὴ διδακτικὴ μορφή συνίσταται στὴ διάλυση τῆς τάξεως κατὰ τὸ στάδιον τῆς ἐπεξεργασίας τῆς διδασκαλίας ὡς ἑξῆς:

1) Διαλύεται ἡ τάξη σὲ ομάδες καὶ ἡ καθεμὴ χωριστὰ ἐπεξεργάζεται τὴν ἴδια ἐνότητα πάνω σὲ ὅλες τὶς ἀπόψεις· τότε ἡ φάση αὕτη καλεῖται μορφή «ἐπὶ ἐνὸς μετώπου», γιὰτὶ ὅλες οἱ ομάδες μαζὶ ἀντιμετωπίζουν τὸ ἴδιον μέτωπο-θέμα.

Π.χ. στὸ μάθημα τῆς Φυσικῆς, ὅταν ἔχουμε πολλὰ ὄργανα πειραματισμοῦ καὶ θέλουμε νὰ συνηθίσουμε τοὺς μαθητὰς στὸ νὰ πειραματίζωνται μοναχοὶ τοὺς, χωρίζουμε τὴν τάξη σὲ τόσες ομάδες, ὅσα εἶναι τὰ ὄργανα, ποὺ διαθέτουμε· μετὰ τοὺς δίνουμε τὴν ἐντολὴ νὰ κάνῃ κάθε ομάδα τὸ ἴδιον πείραμα, τὸ πείραμα δηλαδὴ ποὺ ἀφορᾷ στὴν διδακτέα ἐνότητα.

Ἡ μορφή αὕτη προϋποθέτει ἀφθονία ἐποπτικῶν καὶ πειραματικῶν μέσων καὶ ἐφαρμόζεται στὰ ἀμερικανικὰ καὶ εὐρωπαϊκὰ μεγάλα κράτη, ποὺ διαθέτουν τὸν ἐποπτικὸ αὐτὸ ἐξοπλισμό. Εἶναι ἰδεώδης τρόπος ἀναπτύξεως τῆς αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν.

2) Διαλύεται ἡ τάξη σὲ ομάδες, ὅπως καὶ στὴν πρώτη φάση. Τώρα ὅμως ἡ κάθε ομάδα ἐπεξεργάζεται μιὰ μόνον ἀποψη, ἓνα μόνον τομέα, μιὰ μόνον πλευρὰ τῆς διδακτέας ἐνότητος· ὁ ἀριθμὸς τῶν ομάδων ἐδῶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀπόψεων ποὺ θέλουμε νὰ ἐρευνήσουμε τὴν ἐνότητά μας. Ἡ φάση αὕτη ὀνο-

μάζεται μορφή « ἐπὶ πολλῶν μετώπων », γιατί κάθε ομάδα ἐδῶ ἀντιμετωπίζει μιὰ ἄποψη μόνο τῆς ὅλης ἐπεξεργασίας τοῦ θέματος, ἐνῶ τὸ σύνολο τῶν ομάδων ἐξαντλεῖ ὅλες τὶς πλευρὲς τῆς διδακτέας ἐνότητας, ὅλα δηλαδὴ τὰ μέτωπα - ἀπόψεις.

Π.χ. ἔχουμε ἓνα νεοελληνικὸ κείμενο γιὰ τὴν ἐπεξεργασία. Σχεδὸν ποτὲ ἡ διδασκαλία ἐνὸς κειμένου νεοελληνικοῦ δὲν ὁλοκληρώνεται μέσα σὲ μιὰ μόνο διδακτικὴ ὥρα. Ὅμως ἐμεῖς θέλουμε ὅπως-δήποτε νὰ ἐξαντλήσουμε τὴν προσφορὰ τοῦ νέου ὕλικου μέσα στὴν τακτὴ διδακτικὴ ὥρα γιὰ τὸν α ἢ τὸν β λόγο. Τότε μετὰ τὴν παρουσίαση καὶ τὸν καθορισμὸ τῶν ἀπόψεων, ποὺ θέλει ἡ τάξη νὰ ἐπεξεργασθῇ τὴν ἐνότητα, διαλύουμε τοὺς μαθητὰς σὲ τόσες ομάδες, ὅσες εἶναι οἱ ἀπόψεις, ποὺ καθωρίσθησαν γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τῆς ἐνότητας. Ἄς ποῦμε πῶς οἱ ἀπόψεις αὐτὲς εἶναι ὅκτῳ ἀκολουθώντας τὸν τρόπο ἐπεξεργασίας τοῦ Σουμελίδου: ἡ γενικὴ ἐντύπωση, ἡ κεντρικὴ ἰδέα, ἡ οἰκονομία, ἡ ἐνότητα, ἡ ποικιλία, ἡ φυσικότητα ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἡ θικὴ ἀνύψωσις καὶ τὸ ὕφος· τότε ὅκτῳ θὰ εἶναι καὶ οἱ ὁμάδες, ποὺ θὰ σχηματίσῃ ἡ τάξη, καὶ ἡ καθεμίᾳ τους θὰ ἐπεξεργασθῇ μιὰ ἀπ' τὶς ὅκτῳ παραπάνω ἀναφερόμενες ἀπόψεις τοῦ Σουμελίδου (βλ. § 165). Ἡ φάση αὕτη στηρίζεται κυρίως στὴν ἀρχὴ τῆς οἰκονομικότητος, στὴν ἐξοικονόμηση δηλαδὴ χρόνου, ποὺ θὰ θέλαμε ἴσως νὰ τὰ διαθέσουμε στὴν ἔκφραση ἢ καὶ στὴν ἐπεξεργασία τοῦ λόγου τῆς ἐκτάσεως τῆς διδακτέας ἐνότητας.

3) Παρόμοια φάση μὲ τὴ δεύτερη περίπου εἶναι καὶ ἡ διάλυση τῆς τάξεως σὲ ἄτομα, ποὺ τὸ καθένα ὅμως μπορεῖ ἐλεύθερα καὶ σιωπηρὰ νὰ ἀσχοληθῇ σὲ ὅποιοδήποτε τομέα θελήσῃ μέσα σ' ἓνα εὐρύτερο τμῆμα τοῦ μαθήματος ἢ σὲ μιὰ ἐνότητα - ἀνακεφαλαίωση.

Αὕτη ἡ φάση μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῇ π.χ. στὸ μάθημα τῶν Ἑκθέσεων, ὅταν δίνεται ἐλεύθερο θέμα ἀναπτύξεως· στὸ μάθημα, ἐπίσης τῆς Φυσικῆς, ὅταν διαθέτουμε ἀφθονία πειραματικῶν μέσων, στὸ μάθημα τῆς Γεωγραφίας, Ἰχθυολογίας, Χειροτεχνίας κ.τ.λ. Σκοπὸς τῆς φάσεως αὐτῆς εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας καὶ αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν.

Συνοψίζοντας τοὺς λόγους ἐφαρμογῆς τῶν διαφορῶν αὐτῶν φάσεων τῆς « ἐπὶ ἐνὸς ἢ πολλῶν μετώπων » διδακτικῆς μορ-

φῆς, πού ἀναφέραμε παραπάνω, βρίσκουμε ὅτι εἶναι οἱ ἐξῆς τρεῖς κυρίως :

I) Ἡ ἐξοικονόμηση χρόνου μέ βάση τήν ἀρχή τῆς οἰκονομικότητος.

II) Ἡ ἀνάπτυξη τῆς πρωτοβουλίας καί πρωτοτυπίας τῶν μαθητῶν μέ βάση τήν ἀρχή τῆς αὐτενεργείας· καί

III) Ἡ ἀποφυγή τῆς ρουτίνας καί μονοτονίας τῆς διδασκαλίας μέ βάση τήν ἀρχή τῆς ἀλλαγῆς καί ποιικιλίας τῆς σχολικῆς ἐργασίας.

Οἱ φάσεις αὐτές μποροῦν νά ἐφαρμοσθοῦν καί ἐξω ἀπό τήν τάξη διαλύοντας τοὺς μαθητὰς σέ ὁμάδες καί στέλνοντας αὐτές σέ διάφορες βιβλιοθήκες, τόπους ἱστορικούς ἢ ἀρχαιολογικούς ἢ γεωγραφικούς, σέ πρόσωπα σπουδαῖα : στρατηγούς, ναυάρχους, συγγραφεῖς, ἐπιστήμονες, πολιτικούς, λαογράφους κ.τ.λ., γιά τή συλλογή ὕλικου σχετικοῦ μέ τήν ἀνατεθεῖσα ἐργασία, ἢ τή διευκρίνιση ὠρισμένων ἀπόψεων πάνω στοὺς τομεῖς ἐπεξεργασίας τῶν ὁμάδων, γιά τήν παροχή συνεντεύξεων κ.τ.λ. Τέτοιες ἐργασίες μποροῦμε νά ἀναθέσουμε στά μαθήματα τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, Φυσικῶν, Γεωγραφίας, Ἱστορίας κ.τ.λ.

Ἡ «ἐπὶ ἐνὸς ἢ πολλῶν μετώπων» διδακτικὴ πορεία γιά νά εἶναι ἐπιτυχημένη πρέπει νά τηρηθοῦν δύο βασικὲς προϋποθέσεις : Ἡ πρώτη προϋπόθεση ἀφορᾷ στὸν ἀριθμὸ τῶν ἀτόμων, πού συμπεριλαμβάνονται στὴ καθεμιὰ ὁμάδα· ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς πρέπει νά κυμαίνεται ἀπὸ 3—6 μαθητὰς, γιά νά μπορῇ νά γίνηται ὁ ἔλεγχος τῆς ἐργασίας τῶν ἀτόμων τῆς ὁμάδος, ἔτσι πού νά ἀποφεύγεται ἡ τεμπελιά.

Ἡ δεύτερη προϋπόθεση εἶναι ὅτι πρέπει κατὰ τὸ στάδιο τῆς ἐκφράσεως νά ἐνοποιηθῇ ἡ ὅλη χωριστικὴ ἐργασία τῶν ἀτόμων ἢ τῶν ὁμάδων μέ κοινὴ συζήτηση κατὰ τρόπο πού νά καταλήξῃ ἡ ὅλη ἐργασία σέ κοινὰ καὶ ἐνιαῖα συμπεράσματα. «Εἶναι προφανές, γράφει ὁ κ. Ν. Μπάρκας, ὅτι διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ διασπᾶται ἡ ἐνότης τῆς τάξεως. Πρὸς ἄρσιν τοῦ μειονεκτήματος τούτου προσέχομεν κατὰ τὴν τελικὴν ἐξέτασιν τῆς ἐνότητος νά συνδέωμεν τὰ μέρη αὐτῆς εἰς συνολικότητα καὶ νά δίδωμεν τὴν εὐκαιρίαν εἰς ὅλους τοὺς μαθητὰς νά συμμετέχουν κατὰ τὴν τελικὴν φάσιν τῆς ἐργασίας»¹.

1. Ν. Μπάρκας, ἐνθ' ἀν. σ. 106 κέξ.

100. Τελειώνοντας τὴν ἐπισκόπηση τῆς Μεθοδολογίας καὶ πρὶν ἀρχίσουμε τὴν ἀνάπτυξη τῆς μεθοδικῆς τεχνικῆς τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» θὰ θέλαμε νὰ κάνουμε μιὰ παρατήρηση: Ἐπιμείναμε στὴν κάπως διεξοδικὴ ἐκθεση τῶν Μεθοδολογικῶν ἀπόψεων καὶ προβλημάτων τῶν σπουδαιοτέρων παιδαγωγῶν καὶ στὴν λεπτομερειακὴ ἀνάλυση τῶν διαφορῶν φάσεων τῆς Διδακτικῆς Πορείας καὶ Μορφῆς, γιατί ἔχουμε τὴ γνώμη, πὼς εἶναι δυνατό νὰ ἐφαρμόσουμε στὴ Διδασκαλίᾳ τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» πολλὲς μεθόδους, πορεῖες καὶ μορφές ἀπὸ ἐκεῖνες, ποὺ ἀναλύσαμε καὶ ἐκθέσαμε.

Ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας, πὼς ἡ μεθοδολογία τῆς Διδασκαλίας δὲν εἶναι κάτι τὸ στατικὸ καὶ τὸ μηχανοποιημένο· εἶναι καὶ αὐτὴ μία ἐπιστήμη, ποὺ ἀναπτύσσεται, ἐξελίσσεται, διαφοροποιεῖται καὶ προοδεύει, θέτει νέα προβλήματα, νέες ἀπόψεις, ποὺ μετὰ τὴ λύση καὶ τὴν πραγμάτωσή τους ξαναθέτει πάλι νέους σκοποὺς καὶ νέα ὅρια.

Καὶ κάτι ἀκόμη: ὅλα τὰ παραπάνω, ποὺ ἀναφέραμε γιὰ τὶς μεθόδους, τὶς πορεῖες καὶ τὶς μορφές ὑπόκεινται πάντοτε στὴν κρίση, προτίμηση καὶ ἐκλογή τοῦ διδάσκοντος καὶ προπαντὸς ἐξαρτῶνται στὴν ἐφαρμογὴ τους ἀπὸ τὴν προσωπικότητά τοῦ Δασκάλου, καὶ τοὺς κάθε φορὰ παρουσιαζομένους ἀσταθμήτους παράγοντες (βλ. 85 § καὶ § 85, α)

Π Ι Ν Α Ξ 13ος

ΟΙ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΕΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

Μ Ο Ρ Φ Ε Σ

A) ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ	B) ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ
α) Ἡ μονολογικὴ ἢ ἀκροαματικὴ 1) Ἡ διηγηματικὴ 2) Ἡ περιγραφικὴ 3) Ἡ ἀναγνωστικὴ 4) Ἡ παραστατικὴ	α) Ὁ καθωρισμένος σκοπὸς β) Ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ συνολικότητα
β) Ἡ διαλογικὴ ἢ ἐρωτηματικὴ 1) Ἡ κατηγορητικὴ 2) Ἡ ἐρωτηματικὴ 3) Ἡ ἐρευνητικὴ—γενετικὴ 4) Ἡ τοῦ ἐλευθέρου διαλόγου	
γ) Ἡ δεικτικὴ ἢ ἐποπτικὴ	γ) Ἡ ἐποπτικότης
δ) Ἡ ἐρεθιστικὴ ἢ «δι' ἐρεθισμάτων»	δ) Ἡ βιωματικότης
ε) Ἡ ἐργαστηριακὴ ἢ πειραματικὴ	ε) Ἡ Αὐτενέργεια
στ) Ἡ τῆς σιωπηρῆς ἐργασίας	1) Ἡ αὐθόρμητος 2) Ἡ καθοδηγούμενη
ζ) Ἡ προπαρασκευαστικὴ	
η) Ἡ «ἐπὶ ἐνός ἢ πολλῶν μετώπων» 1) Ἡ ἐπὶ ἐνός μετώπου 2) Ἡ ἐπὶ πολλῶν μετώπων	

III. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

A. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ

1. Γενικά

101. "Όπως αναφέραμε στην §41, α (βλ. καί 4ο πίνακα σελ. 60)
ή **Γλωσσολογική** ένότητα του μαθήματος των «**Νέων Έλληνικῶν**»
διαιρείται σέ τέσσερις φάσεις: στή Νεοελληνική Γραμ-
ματική, σὸ Νεοελληνικὸ Συντακτικὸ, στή Γλωσ-
σομάθεια καὶ στήν Ὁρθογραφία.

Καὶ οἱ τέσσερις αὐτὲς φάσεις ἀνήκουν στὰ ἐπιστημονι-
κοῦ τύπου μαθήματα σύμφωνα μὲ τὴ διαίρεση τοῦ *Morrison*,
μεγάλου καὶ συγχρόνου ἀμερικανοῦ παιδαγωγοῦ, (βλ. § 26, σημ.
1, σελ. 31). Ἐπομένως καὶ ἡ μέθοδος τῆς Γλωσσολογικῆς
ένότητος εἶναι ἡ διδακτικὴ μέθοδος, ποὺ στηρίζεται σὸ αἰτιο-
ἀποτέλεσμα, δηλαδὴ στήν αἰτιοκρατικὴ, μὲ τὶς δύο
βασικὲς τῆς μορφές: τὴν **Παραγωγικὴ** ἢ **Ἀπαγωγικὴ** καὶ τὴν
Ἐπαγωγικὴ ἢ ἀπλῶς **Ἐπαγωγή** (βλ. § 84, β). Παράλληλα ὁ-
μως χρησιμοποιεῖται ἀκόμη καὶ ἡ **Συγκριτικὴ** μέθοδος (βλ. § 89
καὶ 89, δ). στὶς ἀνώτερες δὲ γυμνασιακὲς τάξεις μπορεῖ νὰ γίνῃ
χρῆση καὶ τῆς **Ἱστοριογενετικῆς** (βλ. § 87, δ) ὡς καὶ τῆς **Ὁργανι-
κολογικῆς** (βλ. § 88, α καὶ 88, γ).

Ἡ **Γλωσσολογικὴ** ένότητα ἔχει μεγάλη βαρύτητα καὶ ση-
μασία γιὰ τὶς δυὸ πρῶτες γυμνασιακὲς τάξεις, γιὰτὶ ἐκπληρώνει
κυρίως τὴν πρώτη καὶ βασικὴ ἐπιδίωξη τοῦ σκοποῦ τῶν «**Νέων
Ἑλληνικῶν**». Ἄν δὲν ἐπιτευχθῇ καὶ δὲν ὁλοκληρωθῇ ἡ πρώτη
αὕτῃ ἐπιδίωξη τοῦ μαθήματος, ποὺ ἀναφέρεται στήν ἐκμάθησιν
τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης (βλ. § 35), τότε πολὺ
δύσκολα μποροῦν νὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ ὑπόλοιπες ἐπιδιώξεις
τοῦ σκοποῦ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλλη-
νικῶν**», γιὰτὶ ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ κλειδί, μὲ τὸ ὁποῖο
θὰ συντελεσθῇ ἡ ἐρμηνεία καὶ ἡ κατανόηση τῶν νεοελ-

ληνικῶν κειμένων· γι' αὐτὸ ὁ ἄμεσος καὶ οὐσιώδης σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» γιὰ τὶς δύο πρῶτες τουλάχιστο γυμνασιακὲς τάξεις πρέπει νὰ εἶναι καθαρὰ γλωσσικός.

102. Ἡ **Παραγωγικὴ** ἢ **Ἀπαγωγικὴ** (Deductio) ἐπιστημονικὴ μέθοδος εἶναι ἡ μέθοδος κατὰ τὴν ὁποία «ὀρμώμενοι ἀπὸ τῶν ἤδη κατεσκευασμένων (κυρίως διὰ τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου) γενικῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν τάξεων καὶ τῶν νόμων καὶ τῶν κανόνων, οἵτινες περιλαμβάνουσι πάντα τὰ γνωστὰ φαινόμενα καὶ γεγονότα, ὑπάγομεν ὅτι ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους εὐρίσκομεν ὁμοιον πρὸς αὐτά»¹.

Σύμφωνα μὲ τὴν παραγωγικὴν, λοιπόν, μέθοδο ἐξάγονται λογικὰ συμπεράσματα ἀπὸ γενικὲς ἀρχές ἢ ἀξιώματα, ποὺ ἔχουν ἀποδειχθῇ ἢ θεωρηθῇ ὡς ἀληθινά, γιὰ μερικὲς χωριστὰ περιπτώσεις.

Ὅλοι οἱ φυσικοὶ νόμοι, οἱ λογικὲς ἀρχές, τὰ μαθηματικὰ ἀξιώματα, οἱ βιολογικοί, οἰκονομικοί, αἰσθητικοί, ἐπιστημονικοί, ἠθικοί κ.τ.λ. ἀξιολογικοὶ κανόνες, ἐφαρμόζονται μὲ βάση τὴν παραγωγικὴν μέθοδο. Εἰσηγητὴς τῆς μεθόδου αὐτῆς ἦταν ὁ **Ἀριστοτέλης** (384 - 322 π.χ.)· κατὰ τοὺς νεωτέρους ὅμως χρόνους ἔνθερμος θιασώτης καὶ ὑποστηρικτὴς τῆς παραγωγικῆς ἦταν ὁ γάλλος φιλόσοφος καὶ ἰδρυτὴς τῆς ὀρθολογιστικῆς κατευθύνσεως Descartes² (Καρτέσιος 1596 - 1650). Ὁ Καρτέσιος ἐθεμελίωσε καὶ τὴν «Ἀναλυτικὴ Γεωμετρία».

α) Ὡς διδακτικὴ μέθοδος ἡ παραγωγικὴ συνίσταται στὴ θέση τοῦ γενικοῦ κανόνος ἢ ἀξιώματος, ποὺ ἀναφέρεται στὴ διδακτέα ἐνότητα, καὶ στὴν ἐπαλήθευσή του μὲ πολλὰ καὶ διάφορα παραδείγματα, ποὺ ἐπακολουθοῦν. Ἔτσι στὴ Γλωσσολογικὴ ἐνότητα, ἀφοῦ πρῶτα δοθῇ ὁ γραμματικός, ὁ συντακτικός ὁ γλωσσολογικός, ὁ ὀρθογραφικός κ.τ.λ. κανόνας, ζητεῖται μετὰ ἀπ' τοὺς μαθητὰς νὰ ἐφαρμόσουν αὐτὸν πάνω σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις ἢ παραδείγματα, παρμένα μέσα ἀπ' τὰ κείμενά τους ἢ ἀπὸ ἄλλες πηγές.

1. Θεοφίλου Βορέα, ἐνθ' ἀν. σ. 92.

2. Τὸ σπουδαιότερο ἔργο τοῦ Καρτεσίου, ποὺ ἀναπτύσσεται ἡ ὀρθολογιστικὴ θεωρία (rationalismus) εἶναι τὸ «Discours de la Methode» (Ὁ περὶ μεθόδου λόγος).

Ἄν καὶ ἡ μέθοδος αὕτη ἦταν ἡ πρώτη, ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴ διδασκαλία κυρίως τῆς Γραμματικῆς καὶ τοῦ Συντακτικοῦ, ἡ πολεμική, ποὺ ἐξασκήθηκε ἐναντίον τῆς ἀπὸ τὸν *Ratke* (Ρατίχιο) καὶ ἄλλους πολλοὺς παιδαγωγούς, περιώρισε ἄρκετὰ τὴ χρήση τῆς, ιδίως στὰ γλωσσικοῦ τύπου μαθημάτων². Στὰ Μαθηματικὰ ὅμως, καὶ ιδίως στὴ Γεωμετρία ἡ χρήση τῆς παραγωγικῆς διδακτικῆς μεθόδου εἶναι μεγάλη. Ἡ ἀπόδειξη τῶν θεωρημάτων καὶ ἡ λύση τῶν ἀλγεβρικῶν ἐξισώσεων στηρίζονται ἀκριβῶς στὸ μετασχηματισμὸ τῶν προτάσεων καὶ τῶν πράξεων σύμφωνα μὲ τὴν πορεία τοῦ παραγωγικοῦ λογικοῦ συλλογισμοῦ.

β) Μιὰ ἀπ' τὶς σπουδαιότερες μορφές τῆς Παραγωγικῆς Διδακτικῆς μεθόδου εἶναι ἡ Κατασκευαστική. Ἡ **Κατασκευαστική** παραγωγικὴ μορφή συνίσταται στὴν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ ὠρισμένων γνώσεων ἢ κανόνων ἢ ἀξιωμάτων, ποὺ ἔχουν διδαχθῇ οἱ μαθηταὶ σὲ προηγούμενα μαθήματα, πάνω σὲ δεδομένες εἰδικές περιπτώσεις τῆς νέας διδακτικῆς ἐνότητος, ποὺ ἀναφέρεται, μὲ βάση τὴν ἀρχὴ τῆς αὐτενεργείας.

103. Δίνουμε ἓνα ἀπλὸ σχέδιο διδασκαλίας μιᾶς γραμματικῆς ἐνότητος μὲ τὴν κατασκευαστικὴ μέθοδο γιὰ τὴν πρώτη τάξη.

Α. ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ

Τάξη	: Πρώτη
Μάθημα	: Γραμματικὴ
Διδακτέα ὕλη	: Σχηματισμὸς τοῦ σιγματικοῦ ἁορίστου τῶν οὐρανικολήκτων ρημάτων τῆς ὀριστικῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς.
Μέθοδος	: Παραγωγικὴ - Κατασκευαστικὴ.
Πορεία	: Τριμερὴς (Παρουσίαση - Ἐπεξεργασία - Ἐκφραση).
Μορφή.	: Καθοδηγούμενη αὐτενεργεία.

1. Ὁ Wolfgang Ratke (Ratichius 1576 - 1635) θεωρεῖται ὡς ὁ θεμελιωτὴς τῆς «Διδακτικῆς Ἐπιστήμης» καὶ πιστεῖται ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἐχρησιμοποίησε τὸν ὄρο «Didactica» (Διδακτική).

2. Α. Τσίριμπα, ἐνθ' ἂν. σ. 132.

Ι. **Παρουσίαση.** Δίνουμε στους μαθητὰς ἓνα οὐρανικόληκτο ρῆμα π.χ. τὸ « π λ έ κ ω », καὶ τὴν ἐντολὴ νὰ κατὰσκευάσουν τὸ σιγματικὸ ἀόριστο τῆς ὀριστικῆς, ἐφαρμόζοντας τὸν τρόπο τῆς κατασκευῆς, ποὺ ἔχουν μάθει ἀπὸ προηγούμενα μαθήματα, καὶ τοὺς γνωστοὺς γλωσσικοὺς καὶ γραμματικοὺς κανόνες.

ΙΙ. **Ἐπεξεργασία.** Οἱ μαθηταὶ θὰ ἐργασθοῦν σιωπηρὰ ὡς ἑξῆς :

Πρῶτα θὰ φτιάξουν τὸ διάγραμμα μὲ τὶς σχετικὰς στήλες. Μετὰ στὴν κάθε προκαθορισμένη στήλῃ θὰ γράψουν μὲ τὴ σειρά τὸ ρηματικὸ θέμα, τὸ χρονικὸ χαρακτήρα ἢ πρόσφυμα, τὶς γενικὲς καταλήξεις τοῦ ἀορίστου, θὰ θέσουν τὴν αὐξηση, θὰ ἐπιφέρουν τὶς μεταβολὰς στὴν εἰδικὴ στήλῃ, καὶ τέλος θὰ καταγράψουν τὶς τελικὰς καταλήξεις τοῦ σιγματικοῦ ἀορίστου τῆς ὀριστικῆς στὴν ἐνεργητικὴ του φωνὴ τῶν οὐρανικόληκτων ρημάτων. Ὁ βασικὸς γλωσσολογικὸς κανὼνας στὴν προκειμένη περίπτωση εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς συγχωνεύσεως τῶν οὐρανικῶν συμφώνων καὶ τοῦ σ σέ ξ, ποὺ τὸ ἔχουν διδαχθῆ στο φθογγολογικὸ μέρος τῆς Γραμματικῆς, ἀλλὰ καὶ στο σχηματισμὸ τῆς δοτικῆς τῶν ἀρχαίων οὐρανικόληκτων ὀνομάτων τῆς γ' κλίσεως (βλ. τὸ ἀμέσως παρακάτω διάγραμμα ἐργασίας). Μετὰ θὰ ἐπακολουθήσουν τὰ ἄλλα στάδια τῆς ἐπεξεργασίας (βλ. § 95,β) καὶ τέλος θὰ ἐξαχθοῦν τὰ σχετικὰ συμπεράσματα.

1. Τὰ τελικὰ συμπεράσματα θὰ πρέπει νὰ εἶναι περίπου τὰ ἑξῆς :

Α. Ὁ σιγματικὸς ἀόριστος στὴν ὀριστικὴ τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς σχηματίζεται ὡς ἑξῆς :

α) Ἀφοῦ πάρομε τὸ ρηματικὸ θέμα τοῦ οὐρανικόληκτου ρήματος καὶ θέσουμε τὴν αὐξηση (συλλαβικὴ ἢ χρονικὴ), μετὰ θὰ προσθέτουμε τὸ χαρακτηριστικὸ πρόσφυμα τοῦ ἀορίστου (τὸ σ) καὶ τὶς καταλήξεις του.

β) Ἐχοντας ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ σ, ὅταν ἐνώνεται μὲ τὰ οὐρανικά (κ, γ, χ) γίνεται ξ, ἐξάγουμε τὶς τελικὰς καταλήξεις.

γ) Οἱ τελικὲς καταλήξεις τοῦ σιγματικοῦ ἀορίστου στὴν ὀριστικὴ τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς εἶναι : ξα, ξας, ξε, ξαμε, ξατε, ξαν.

Β. Γενικὸς κανὼνας.

Γιὰ νὰ σχηματίσουμε τὸν σιγματικὸ ἀόριστο στὴν ὀριστικὴ τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς ἀρκεῖ νὰ προσθέσουμε στο χρονικὸ θέμα τοῦ ἀορίστου τὶς

Π Ι Ν Α Ξ 14ος

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΤΟΥ ΣΙΓΜΑΤΙΚΟΥ ΑΟΡΙΣΤΟΥ ΟΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗΣ ΦΩΝΗΣ ΤΩΝ ΟΥΡΑΝΙΚΟΛΗΚΤΩΝ ΡΗΜΑΤΩΝ

Αδξ. 2	Προσ.	Έν. Θέμα	Προσ.	Γεν. Κατάλ.	Μεταβολές	Τελ. Κατάλ.	Όλοκληρωμένος τύπος
α'	ε	πλεκ	σ	α	$\kappa + \sigma = \xi$	ξα	ἐπλεξα
β'	ε	πλεκ	σ	ες	$\kappa + \sigma = \xi$	ξες	ἐπλεξες
γ'	ε	πλεκ	σ	ε	$\kappa + \sigma = \xi$	ξε	ἐπλεξε
α'	ε	πλεκ	σ	αμε	$\kappa + \sigma = \xi$	ξαμε	ἐπλέξαμε
β'	ε	πλεκ	σ	ατε	$\kappa + \sigma = \xi$	ξατε	ἐπλέξατε
γ'	ε	πλεκ	σ	αν	$\kappa + \sigma = \xi$	ξαν	ἐπλεξαν

III) "Εκφραση (βλ. § 95, γ, § 96 και § 107, β, 3).

104. 'Η 'Επαγωγική μέθοδος (Inductio) είναι ή έπιστημονική μέθοδος, κατά την οποία «όρμώμενοι από τών κατά μέρος συμπεραίνομεν περί του καθόλου» 1. Σύμφωνα με τη μέθοδο αυτή ξεκινώντας από μερικές περιπτώσεις και ειδικές έννοιες, και με βάση τη λογική αφαίρεση και τη μεθοδική ανάλυση σχηματίζουμε γενικές έννοιες, κανόνες, όρισμούς και νόμους.

Ο επαγωγικός τρόπος του «σκέπτεσθαι» ίσως είναι αρχαιότερος απ' τον παραγωγικό· είναι ή μέθοδος, που άκολουθήσε στην πορεία του ό άνθρωπος νοϋς, για να καταλήξη σε ώρισμένα

καταλήξεις ξα, ξες, ξε κ.τ.λ., αφού αφαιρέσουμε το ουρανικό του χαρακτηρισ-
 ρα. π.χ. τρέχω — ετρε(χ) + ξα = ετρεξα
 ύπάρχω — ύπηρ(χ) + ξα = ύπηρξα
 σμίγω — εσμι(γ) + ξα = εσμιξα
 διώγω — εδιω(γ) + ξα = εδιωξα

Παράτηρηση: Ουρανικόληκτα ρήματα είναι και εκείνα, που λήγουν σε χνω (π.χ. ρίχνω — εριξα, ψάχνω — εψαξα κ.τ.λ.

(Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Νεοελληνική Γραμματική, Ο.Ε.Σ.Β. έν 'Αθήναις 1941, σ. 345 και 353)

Ι. Θ. Βορέα, ένθ' άν. σ. 160



γενικά συμπεράσματα· έτσι πλουτίζοντας σιγά-σιγά την πείρα του ο άνθρωπος άρχισε νά κατανοή τούς φυσικούς νόμους καί νά σχηματίζη τις πρώτες του έπιστημονικές αλήθειες, τούς ήθικούς του νόμους καί τις φιλοσοφικές του θεωρίες καί κοσμοθεωρίες.

Στόν έπιστημονικό τομέα καί τής μεθόδου αúτης είσηγητής ήταν ό **Άριστοτέλης**. Άλλά εκείνοι πού συνειδητοποίησαν, ανέπτυξαν καί τελειοποίησαν, ιδίως γιά τις φυσικές έπιστήμες, την έπαγωγική μέθοδο ήταν ό *Fr. Bacon* (1561 - 1626) καί ό *John Stuart Mill* (1806 - 1873).

α) Ός διδακτική μέθοδος ή έπαγωγική αναφέρεται στή θέση πολλών όμοίων μερικών περιπτώσεων ή παραδειγμάτων τού αúτου φαινομένου ή είδους, καί στήν άναγωγή σέ ένα γενικό κανόνα ή σέ γενικούς κανόνες πού νά είναι δυνατό νά ύπαχθούν, οι περιπτώσεις αúτες ή τά δεδομένα παραδείγματα.

« Κατ' αúτην, γράφει στήν *Εϊδική Διδακτική* του ό κ. Τσίριμπα, ή διδασκαλία ενός γραμματικού φαινομένου άρχίζει άπό τά παραδείγματα, δηλ. άπό τό συγκεκριμένο καί τό μερικόν, καί χωρεί πρòς τόν κανόνα καί τόν νόμον, δηλ. πρòς τό άφηρημένο καί τό γενικόν¹. Η διδακτική έπαγωγική μέθοδος προσιδιάζει περισσότερο άπό κάθε άλλη μέθοδο στή **Γλωσσολογική** ένότητα τού μαθήματος τών **«Νέων Έλληνικών»**, γιάτί οι γλωσσικοί νόμοι καί κανόνες, άν καί κατá τούς «νεογραμματικούς» χαρακτηρίζονται ως πνευματικά καθαρά φαινόμενα (βλ. § 88 γ), ύπάγονται καί στούς φυσικούς καί βιολογικούς νόμους. «Ό φθόγγος, γράφει στή *Γραμματική* του ό **Μ. Τριανταφυλλίδης**, δέν είναι κάτι ξεχωριστό, πού ύπάρχει μόνο του. Ξαναγίνεται κάθε φορά πού μιλούμε, σά φυσικό φαινόμενο... Τις κινήσεις τών διαφόρων φωνητικών όργάνων τις μελετá καί τις έξακριβώνει ό κλάδος τής φωνητικής πού ονομάζεται πειραματική φωνητική μέ τή βοήθεια ποικίλων όργάνων »².

Η **Έπαγωγική** διδακτική μέθοδος μέ τήν τελεία της μορφή εφαρμόζεται στα Μαθηματικά, καί κυρίως στούς κλάδους τών άνωτέρων γυμνασιακών τάξεων, γιάτί ή τελεία έπαγω-

1. *Α. Τσίριμπα*, ένθ' άν. σ. 132.

2. *Μ. Τριανταφυλλίδης*, *Νεοελληνική Γραμματική*, ένθ' άν. σ. 11 καί 12.

γ ή¹ είναι περισσότερο έπιστημονική μέθοδος παρά διδακτική. Στις τάξεις, λοιπόν, αυτές, μιά καί θεωρούνται ως προπαρασκευαστικές για τους μαθητάς, πού θα ακολουθήσουν τον α ή β έπιστημονικό τομέα, πρέπει νά τους συνηθίσουμε νά εργάζονται μέ καθαρό έπιστημονικό τρόπο.

β) Έκεί όμως πού ή συνηθισμένη μορφή τής επαγωγικής μεθόδου, ή « α τ ε λ ή ς »² καλουμένη, έχει άριστα άποτελέσματα, όταν εφαρμόζεται, είναι στο μάθημα τής Φυσικής· γιατί εκεί άκριβώς στηριζόμενη στο γενικό κανόνα: « ό,τι ισχύει περί πολλών φαινομένων φυσικών ή βιολογικών, ισχύει καί διά τò σύνολον αυτών »³ είναι δυνατό νά εξάγωνται γενικά συμπεράσματα μέ άκρίβεια, μιά καί αναφέρεται σέ συγκεκριμένα φαινόμενα καί γεγονότα. Νά, λοιπόν, γιατί καί στη **Γλωσσολογική** ένότητα, πού τά φαινόμενά της παρομοιάζουν μέ τά βιολογικά, ταιριάζει πάρα πολύ ή « α τ ε λ ή ς » μορφή τής επαγωγικής μεθόδου.

γ) Μιά άλλη διδακτική μορφή, θά μπορούσαμε νά ποϋμε, τής επαγωγικής μεθόδου είναι ή **ά ν α λ ο γ ι κ ή**, αν καί άπ' τήν έπιστημονική πλευρά θεωρουμένη άποτελεί ιδιαίτερη μέθοδο. **Αναλογική** μέθοδος ή **άναλογία** είναι ή μέθοδος, σύμφωνα μέ τήν όποία άπό μερικές περιπτώσεις συμπεραίνουμε για άλλες παρόμοιες μερικές περιπτώσεις. Έδώ στηρίζονται καί οί καλούμενοι **ά ν α λ ο γ ι κ ο ί γ λ ω σ σ ι κ ο ί ν ό μ ο ι**.

δ) Μιά τελευταία έπίσης φάση τής επαγωγικής μεθόδου είναι ή **στατιστική**, πού έχει πάρα πολλά κοινά σημεία μέ τόν μαθηματικό νόμο τών πιθανοτήτων. Σύμφωνα μέ τή στατιστική μέθοδο εξάγονται μερικά ή πιθανά συμπεράσματα σέ ποσοστά άπ' τή συλλογή, καταγραφή καί ανάλυση, ώρισμένου είδους δεδομένων. Η μέθοδος αυτή έχει πάρει σήμερα τεραστία ανάπτυξη σ' όλους τους τομείς τής ανθρωπίνης δραστηριότητας, παρά τò γεγονός πού ή ισχύς τών συμπερασμάτων της είναι μερική καί

1. « Τ ε λ ε ί α ονομάζεται ή έ π α γ ω γ ή, εν ή πάσας τās επί μέρους περιπτώσεις εύρίσκοντες συμπεραίνουμεν έπειτα περί του όλου » Θ. Β ο ρ έ α, ενθ' άν. σ. 160.

2. « Α τ ε λ ή ς δ' έ π α γ ω γ ή είναι εκείνη, ήτις εκ τινων περιπτώσεων μόνον όρμωμένη συμπεραίνει περί του όλου » Θ. Β ο ρ έ α, ενθ' άν. σ. 162.

3. Ν. Μ π ά ρ α, ενθ' άν. σ. 83.

όχι καθολική. Ίδίως στις δημογραφικές, οικονομικές, ανθρωπολογικές και κοινωνιολογικές μελέτες παίζει τεράστιο ρόλο.

Η μέθοδος αυτή εισηχθηκε και στα φαινόμενα του μικροκόσμου και της μικρομηχανικής των Φυσικών. Έπιστημών μετά την «ἀρχὴ τῆς ἀβεβαιότητος» τοῦ συγχρόνου μεγάλου γερμανοῦ φυσικοῦ *Heisenberg* (γ. 1901). Καί στον τομέα τῆς Ἀνωτέρας Φιλολογικῆς Κριτικῆς τῶν κειμένων χρησιμοποιεῖται σήμερα ἡ στατιστικὴ μέθοδος* π.χ. στον καθορισμὸ τῆς χρονολογικῆς σειρᾶς τῆς συγγραφῆς τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος ἀπὸ τὰ δεδομένα τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς χρήσεως ὠρισμένων μορίων στον κάθε χωριστὰ διάλογό του.

2. Μεθοδολογία καὶ τεχνικὴ τῆς Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς

105. Ἡ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ εἶναι ἡ πρώτη στὴ σειρά καὶ ἡ πρὸ ἀπαραίτητη φάση τῆς Γλωσσολογικῆς ἐνότητος, πού πρέπει νὰ διδαχθῇ καὶ νὰ ὁλοκληρωθῇ μέσα στις δύο πρῶτες γυμνασιακὲς τάξεις τουλάχιστο ὡς πρὸς τὴ χρηστικὴ τῆς ἐπιδίωξη (βλ. § 55, β). Ἡ διδασκαλία της, ὡς ἀνεξάρτητος κλάδος τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος γιὰ τοὺς πρὸ συνειθισμένους καὶ τοὺς πρὸ ἀναγκαίους τύπους της, ἀρχίζει ἀπ' τὴν τετάρτη τάξη τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, γιὰτὶ τότε οἱ μαθηταὶ εἶναι σὲ θέση νὰ τὴν κατανοήσουν, μιὰ καὶ ἔχουν ἀποκτήσει πιά κάποια γλωσσικὴ μόρφωση καὶ ἔχουν συνηθίσει στὸ «σκέπτεσθαι». Ἐκεῖ ὅμως ἡ διδασκαλία της περιορίζεται μόνο στὴν πρακτικὴ τῆς ἐπιδίωξη, στὴν ἀναγνώριση δηλαδὴ καὶ στὴ χρήση τοῦ ἀπλοῦ τυπικοῦ τῆς γραμματικῆς τόσο προφορικὰ, ὅσον καὶ γραπτὰ, μὲ βάση τὴν ἐποπτικότητα καὶ τὴ σύμμετρη παιδολογικὴ ἀντιληπτικότητα τῶν μαθητῶν. «Ἡ παρατήρησις καὶ ἡ ἄσκησις εἶναι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὸ οὐσιώδες»¹.

Πολλὲς φορὲς ὅμως τονίσαμε, πὼς ἡ μέχρι αὐτοῦ τοῦ βαθμοῦ συγκομιδὴ τοῦ γλωσσικοῦ ὕλικου δὲν εἶναι ἀρκετὴ γιὰ τοὺς μαθητὰς τοῦ Γυμνασίου, ὥστε νὰ ἀποκλείη τὴ συνέχιση τῆς διδασκαλίας τῆς Γραμματικῆς στὸ γυμνασιακὸ κύκλο καὶ ὡς ἰδιαιτέρου κλάδος ἀλλὰ καὶ κατὰ τρόπο συστηματικὸ καὶ ἐπιστημονικὸ (βλ. § 35

1. Ἰ. Ἀ. Τσίριμπα, ἐνθ' ἀν. σ. 132.

καὶ § 55). Ἐπαναλαμβάνουμε γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ καὶ ἐπιμένουμε στὴν ἀποψή μας αὐτή, πὼς ἡ διδασκαλία τῆς **Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς** στὸ Γυμνάσιο ὄχι μόνο εἶναι ἀναγκαία, ἐπιτακτική, καὶ ἐπιβεβλημένη, ἀλλὰ ὅσο καθυστερεῖ ἡ εἰσαγωγή της ὡς ἀνεξάρτητης φάσεως τῆς Γλωσσολογικῆς ἐνότητος, τόσο θὰ ὑστερῇ ἡ σωστή καὶ ὠλοκληρωμένη ἐκμάθηση καὶ χρῆσις τῆς μητρικῆς μας γλώσσης.

Οἱ ἀντιλήψεις τοῦ *Grim*, πὼς ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσης εἶναι ἔγκλημα «διότι αὕτη εἶναι κάτι τὸ ζῶν, ἡ δὲ τυποποίησις της θὰ ἀνακόψῃ τὴν ἐξέλιξιν, καθ' ὅσον τὸ γράμμα καὶ ὁ τύπος φονεύουν τὸ πνεῦμα»¹, καθὼς καὶ οἱ ἀπόψεις τοῦ *Richter* καὶ *Hildebrand* ὅτι «ἡ συστηματικὴ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς, ὡς ἰδιαιτέρου κλάδου, δὲν εἶναι ἀναγκαία, καθ' ὅσον ἡ ἐκμάθησις καὶ ἡ χρῆσις τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ μορφῶν τῆς γλώσσης ὑπὸ τῶν μαθητῶν συντελεῖται ἐμπειρικῶς κατὰ τρόπον φυσικὸν καὶ ἀβίαστον»², εἶναι σήμερα πιά ξεπερασμένες.

Ἐξ ἄλλου δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε, πὼς ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς Γραμματικῆς δὲν εἶναι μόνο χρηστικός, ἀλλὰ καὶ μορφωτικός, ἡ ἐμβάθυνση δηλαδὴ στὴ γραμματικὴ ὑφὴ τῆς γλώσσης καὶ ἡ συμβολὴ στὴν εἰδολογικὴ μόρφωση μὲ τὴ συνάσκησιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν ὅλων σχεδὸν τῶν πνευματικῶν δεξιοτήτων τῶν τροφίμων. Ἡ προσοχή, ἡ παρατήρησις, ἡ μνήμη, ἡ φαντασία, ἡ κρίσις καὶ προπαντὸς ἡ βούλησις συνασκοῦνται καὶ ἐξελίσσονται. «Ἡ μελέτη τῆς γλώσσης, γράφει στὴν *Εἰδικὴ Διδακτικὴ* τοῦ ὁκ. **Γεωργούλη**, εἶναι ἡ πρώτη διερεύνησις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, διότι τοῦτο πρωταρχικῶς ἐκφράζεται διὰ λεκτικῶν συμβόλων»³, τὰ ὁποῖα ὅμως γίνονται κατανοητὰ μὲ τὴ συστηματικὴ διδασκαλίαν τῆς Γραμματικῆς.

106. **Ἡ μέθοδος τῆς Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς.** Κατὰ τὴ διδασκαλίαν τῆς Νοελληνικῆς Γραμματικῆς, ἐπειδὴ, ὅπως τοῖς αὐτοῖς, εἶναι κυρίως μάθημα ἐπιστημονικοῦ τύπου, θὰ ἐφαρμόσουμε τὰς αἰτιοκρατικὰς ἢ ἀκριβολογοῦσας μεθόδους: τὴν **παραγωγικὴν** καὶ τὴν **ἐπαγωγικὴν**. Παράλληλα ὅμως μὲ αὐτὰς καὶ ἰδίως πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐπεξεργασίας

1. Κ. Γεωργούλη, *Εἰδικὴ Διδακτικὴ*, ἐνθ' ἀν. σ. 76.

2. Α. Τσίριμπα, ἐνθ' ἀν. σ. 130.

3. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 31.

ἢ κατὰ τὸ στάδιο τῆς ἐκφράσεως μπορούμε νὰ χρησιμοποιοῦμε καὶ τὴ συγκριτικὴ μέθοδο, συγκρίνοντας τὰ ἐκάστοτε διδασκόμενα νεοελληνικὰ γλωσσικὰ φαινόμενα μὲ τὰ ἀντίστοιχα τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς μεσαιωνικῆς γλώσσης. Ἐκεῖ ὅμως, πού ἔχει τὴ θέση τῆς κυρίως ἢ συγκριτικῆς μέθοδος, εἶναι στὶς ἀνώτερες γυμνασιακὲς τάξεις καὶ στὶς «κατ' οἶκον» ἐργασίες. (βλ. § 56, ε). Ὑπενθυμίζουμε καὶ πάλι ἐδῶ γιὰ δεύτερη φορά, ἐκεῖνο πού ἀναφέραμε στὴν § 55,β, ὅτι δηλαδή, ἐπειδὴ ὁ μαθητὴς κατέχει καὶ συγκομίζει κατὰ κάποιον τρόπο τὸ πιὸ κοινόχρηστο καὶ ἀναγκαῖο τυπικὸ γραμματικὸ ὕλικό, πού πρόκειται νὰ τοῦ διδάξουμε στὸ γυμνασιακὸ κύκλο, δὲν πρέπει νὰ ἐπιμείνουμε πολὺ στὸ μορφολογικὸ στοιχεῖο τῆς **Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς**, ἀλλὰ στὴ μορφολογικὴ διασαφήνιση, στὴ μορφολογικὴ συγκριτικὴ, στὴ λεξιλογικὴ κατάρτιση καὶ προπαντὸς στὸ διαγραμματικὸ ὀργανικὸ σκελετὸ τοῦ τυπικοῦ τῆς.

α) Γιὰ τὴν **παραγωγικὴ** μέθοδο ἔγινε λόγος στὴν § 102, ἐφαρμόσαμε μάλιστα καὶ τὴν κατασκευαστικὴ τῆς μορφῆς στὸ σχηματισμὸ τοῦ ἐνεργητικοῦ σιγματικοῦ ἀορίστου τῆς ὀριστικῆς τῶν οὐρανολήκτων ρημάτων (βλ. § 103). Προσθέτουμε μόνο τώρα, πὼς συμφωνοῦν μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς οἰκονομικότητος καλὸ θὰ εἶναι νὰ ἔχουμε ἀπ' τὰ προτύπετα ἑτοιμα τυπωμένα σχεδιαγράμματα, ἀνάλογα μὲ τὸ τί θέλουμε νὰ διδάξουμε, τὰ ὁποῖα θὰ μοιράσουμε στοὺς μαθητὰς ἀμέσως μετὰ τὴν παρουσίαση τῆς διδακτέας ἐνότητος (βλ. § 120, β καὶ § 120, γ). Ἡ μέθοδος αὐτὴ στὴν κατασκευαστικὴ τῆς μορφῆς ὑπερέχει ἀπ' τὴν ἐπαγωγικὴ ὡς πρὸς τὴν οἰκονομικότητα καὶ τὴν αὐτενέργεια, γιατί ἡ πορεία τῆς εἶναι πολὺ πρὸ σύντομη ἀπ' τὴν πορεία τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου μιὰ καὶ δὲν χρειάζεται πολὺς χρόνος γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς. Ἐξ ἄλλου εἶναι καὶ ἀναγκαῖα, γιατί ὑπάρχουν πολλὰ γραμματικὰ φαινόμενα, πού δὲν εἶναι δυνατό νὰ διδασθοῦν ἐπαγωγικά. Τὸ εὐάρεστο δὲ συναίσθημα πού διαχέεται μέσ' τὸν ἐσωτερικὸ κόσμον τοῦ μαθητοῦ, κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ καὶ τὴν ἐπαλήθευση τοῦ δοθέντος κανόνος, κατὰ τὴ λύση δηλαδή τοῦ γραμματικοῦ του προβλήματος, παρέχει ἀφορμὴ ἀναπτύξεως ἀκόμη μεγαλύτερης αὐτενεργείας στὸν τρῶφιμόν.

1. Α. Τσίριμπα, ἐνθ' ἀν. σ. 133.

β) Ἡ **ἐπαγωγική** διδακτική μέθοδος, πού ἐφαρμόζεται στή Νεοελληνική Γραμματική, στηρίζεται προπαντός στήν **ἐποπτική** παρατήρηση, στή συγκριτική ἀναλογική μορφή της καί στήν ἀφαιρετική σκέψη. Ἀναλυτικός λόγος γιά τή μέθοδο αὐτή ἔγινε στήν § 104. Ὁ μαθητής ἐδῶ παρατηρεῖ τὸ καταγραφόμενο στὸν πίνακα ἢ στὸ διάγραμμα, πού τοῦ ἔχει δοθῇ, γραμματικὸ ὑλικὸ σὲ φράσεις ἢ προτάσεις, τὸ νέο δηλαδή μορφολογικὸ ἢ φθογγολογικὸ ἢ ἑτυμολογικὸ φαινόμενο· τὸ συγκρίνει μεταξὺ του ἢ μὲ ἄλλες ἀναλογικὲς περιπτώσεις, βρίσκει τὰ ὅμοια στοιχεῖα, τὶς συγγένειες, τὶς μεταβολές, τὸ καινούργιο στοιχεῖο κ.τ.λ. καὶ τέλος, ἢ μὲ τὴ δική του ἀφαιρετικὴ ἱκανότητα ἢ μὲ τὴ συμβολὴ ὁλοκλήρου τῆς τάξεως, ἐξάγονται οἱ γενικοὶ κανόνες.

Ἡ **ἐπαγωγική** μέθοδος εἶναι ἢ κατ' ἐξοχὴ διδακτικὴ μέθοδος τῆς Γραμματικῆς καὶ ἐνδείκνυται κυρίως στὶς δύο μικρὲς γυμνασιακὲς τάξεις, γιατί ἡ **ἐποπτικὴ** παρατήρηση προσιδιάζει καλύτερά στήν παιδικὴ ἀντιληπτικότητα τῶν μαθητῶν, μὰ καὶ γιατί ὁ χρόνος, πού μπορεῖ νὰ διατεθῇ γιά τὴ διδασκαλίαν τῆς **Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς**, εἶναι πολὺ περισσότερος ἐπ' τὶς ἄλλες τάξεις, τὴ στιγμὴ πού ὁ σκοπὸς τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» στήν πρώτη καὶ στὴ δευτέρα γυμνασιακὴ τάξη εἶναι βασικὰ γλωσσικὸς. (βλ. § 101). Ἐξ ἄλλου μετὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς ἐπεξεργασίας καὶ τὴν ἐξαγωγή τοῦ γενικοῦ κανόνος μποροῦμε κατὰ τὸ στάδιο τῆς ἐκφράσεως καὶ κατὰ τρόπο παιγνιώδη νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν παραγωγικὴ μέθοδο, ζητώντας ἀπ' τοὺς μαθητὰς τὴν ἐφαρμογὴ καὶ τὴν ἐπέκταση τοῦ ἐξαχθέντος κανόνος σὲ παρεμφερεῖς ἄλλες περιπτώσεις ἢ παραδείγματα.

γ) Γιά τὴ **συγκριτικὴ** μέθοδο στήν ἐπιστημονικὴ της ὕψὴ μιλήσαμε διεξοδικὰ στήν § 89, καὶ 89, δ. Ὡς διδακτικὴ μέθοδος τῆς Γραμματικῆς ἡ **συγκριτικὴ** συνίσταται στήν παροχὴ στοὺς μαθητὰς προτάσεων καὶ παραδειγμάτων, πού περιλαμβάνουν τὰ ἴδια μορφολογικὰ φθογγολογικά, ἑτυμολογικά κ.τ.λ. γραμματικὰ φαινόμενα, τόσο στήν ἀρχαία τους ἑκφραση, ὅσο καὶ στὴ νεοελληνική· στὴ σύγκριση τῶν ὁμοίων καὶ ἀνομοίων στοιχείων μεταξὺ τους, στὸ διαχωρισμὸ τῶν διαφορῶν τους, στὸν ἐντοπισμὸ τῶν μεταβολῶν καὶ τέλος στήν ἐξαγωγή συμπερασμάτων σχετικῶν μὲ τὶς παρυσιαζόμενες ἐξελικτικὲς τους οὐσιαστικὲς διαφοροποιήσεις.

Για τις δύο πρώτες γυμνασιακές τάξεις ή μέθοδος αυτή περιορίζεται κυρίως στη μορφολογική συγκριτική (βλ. § 55, β, 2), που συντελείται κατά τη διάρκεια του τέλους της έπεξεργασίας, και ιδίως κατά το στάδιο της έκφρασης και στην «κατ' οίκον» ανατεθείσα εργασία. Τότε δίνουμε φράσεις ή και ολόκληρα θέματα, που πρέπει οι μαθηταί να τα μετατρέψουν στην αρχαία τους μορφολογία, όταν δίνονται στη νεοελληνική τους έκφραση, ή και αντίστροφα (βλ. στις ασκήσεις της § 56, γ, 2).

Έκεί όμως, που κυρίως χρησιμοποιείται ή γνήσια επιστημονική συγκριτική μέθοδος είναι στις δύο ανώτερες γυμνασιακές τάξεις, στις οποίες μπορούμε να διδάξουμε στοιχειά της **Ίστορίας της εξέλιξεως του Λόγου** και τη **Συγκριτική Γλωσσολογία**: μ' αυτές θα ασχοληθούμε στο β' τεύχος της «**Μεθοδικής Διδασκαλίας των Νέων Έλληνικών**» (βλ. § 58, β). Στη συγκριτική μέθοδο δίνεται ή μεγαλύτερη ευκαιρία στους μαθητάς να αυτενεργήσουν περισσότερο από κάθε άλλη μέθοδο, γιατί ως έκ της φύσεώς της ή μέθοδος αυτή ανοίγει απέραντους όρίζοντες στη διερεύνηση των γλωσσικών νόμων και φαινομένων, στην περίπτωση που ή δημιουργία των παιδιών στρέφεται προς αυτό τον τομέα της μαθήσεως.

107. **Η πορεία της Νεοελληνικής Γραμματικής.** Γενικά ή πορεία, που θα ακολουθήσουμε στη διδασκαλία της Γραμματικής, είναι ή **τριμερής πορεία** των επιστημονικού τύπου μαθημάτων, που εφαρμόζεται στη **Βαρβάκειο Πρότυπο Σχολή**: ή παρουσίαση, ή έπεξεργασία, και ή έκφραση (βλ. § 95). Μπορούμε όμως, αν θελήσουμε, να προκαλέσουμε στην αρχή της διδασκαλίας μας μέσα στην τάξη μιὰ κατάσταση μαθήσεως (learning situation), όταν δέν έχη γίνει προπαρασκευή της διδασκτέας ένότητας «κατ' οίκον». Ακόμη πρέπει να έχουμε υπόψη μας, πώς ή γενική διάρθρωση της πορείας εξαρτάται και από την α ή β μέθοδο που έχουμε προκαθορίσει, ότι θα εφαρμόσουμε κατά την προσφορά του νέου υλικού (βλ. § 97, α).

α) Έαν δηλαδή εφαρμόσουμε στη διδασκαλία μας την **παραγωγική** κατασκευαστική μέθοδο, τότε ή πορεία μας θα διέλθη από τα εξής στάδια:

1) Θέση του γενικού γραμματικού κανόνος (Παρουσίαση).

II) Έφαρμογή του κανόνος πάνω στο προσκομιζόμενο σὲ διάγραμμα υλικό (Έπεξεργασία (βλ. § 103, II).

III. Έπέκταση του κανόνος κατὰ τρόπο παιγνιώδη σὲ ὅμοιο ἢ παρεμφερὲς υλικό, ἀφομοίωση καὶ ἐμπέδωση. Ἀκολουθοῦν οἱ κατ' οἶκον» ἀσκήσεις (βλ. § 55, γ). (Έκφραση βλ. § 95, γ). Σημειώνουμε ἀκόμη τὰ ἑξῆς: Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπεξεργασίας, ἐὰν φυσικὰ ὑπάρχει περιστρεφόμενος πίνακας, ἕνας μαθητὴς ἐργάζεται στὸ πίσω μέρος τοῦ πίνακος· ὅταν τελειώσει ἡ τάξη τὴν ἐργασία της, τότε περιστρέφεται ὁ πίνακας γιὰ νὰ φανερωθῇ ἡ γραμμένη του ὄψη, καὶ μὲ βάση τὴν ἐργασία τοῦ μαθητοῦ, ποὺ σηκώθηκε στὸν πίνακα, καὶ μὲ τὶς παρατηρήσεις, διορθώσεις κ.τ.λ. τῶν ἄλλων μαθητῶν διεξάγεται συζήτηση καὶ ὁλοκληρώνεται τὸ στάδιο τῆς ἐπεξεργασίας. Μποροῦμε ὅμως ἀντὶ νὰ σηκώσουμε τὸν μαθητὴ στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπεξεργασίας νὰ τὸν καλέσουμε νὰ γράψῃ τὴν ἐργασία, ποὺ ἔκαμε στὸ θρανίو του, στὸν πίνακα μετὰ τὴν ἀτομικὴ ἐπεξεργασία τῶν περισσοτέρων μαθητῶν καὶ ἀφοῦ πιά θὰ ἔχῃ περάσει ἡ ὀρισθεῖσα ὥρα τῆς σιωπηρᾶς τους ἐργασίας. Καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση ἡ συνέχιση τῆς ἐπεξεργασίας ἀκολουθεῖ τὴν πορεία, ποὺ ἀναφέραμε στὴν § 95,β, στὴν ὁποία καὶ παραπέμπομε.

β) Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου ἀκολουθοῦμε τὴν ἑξῆς τριμερῆ πορεία:

1) Συλλογὴ καὶ παρουσίαση τοῦ γραμματικοῦ υλικοῦ. Ὁ διδάσκων συγκεντρώνει φράσεις ἢ προτάσεις, ποὺ περιλαμβάνουν μέσα τους ὅλες τὶς μερικὲς περιπτώσεις τοῦ γραμματικοῦ φαινομένου, ποὺ θέλει νὰ διδάξῃ. Φροντίζει, ὥστε τὸ περιεχόμενο τῶν φράσεων αὐτῶν ἢ προτάσεων νὰ ἀποτελῇ ἢ ἕνα ἐνιαῖο νοηματικὸ σύνολο ἢ τουλάχιστο νὰ εἶναι παρμένο ἀπὸ τὸν παραστατικὸ κύκλο τῶν μαθητῶν, γιὰ νὰ μὴ τοὺς δυσκολεῖ στὴ

1. Ἐπειδὴ συνήθως εἶναι ἀνέφικτο γιὰ κάθε διδακτέα ἐνότητα νὰ προσφέρεται, ἕτοιμο καὶ τυπωμένο διάγραμμα στοὺς μαθητὰς, ὁ καθηγητὴς μὲ τὴ βοήθεια ἐνὸς μαθητοῦ κατὰ τὴν ὥρα τοῦ προηγουμένου διαλείμματος καταγράφει τοῦτο πάνω στὸν πίνακα. Οἱ μαθηταὶ μόλις εἰσέρχονται στὴν αἴθουσα ἀντιγράφουν γρήγορα αὐτὸ στὰ τετράδιά τους.

σύλληψη του νοήματος. Ἐπίσης καὶ ἡ μορφή τῶν παραδειγμάτων αὐτῶν πρέπει νὰ εἶναι γραμμένη στὴ μητρικὴ τους γλῶσσα, γιὰ νὰ εἶναι ἄμεσα κατανοητὴ καὶ νὰ μὴν ἔχη ἀνάγκη ἀπὸ πολλές λεξιλογικὲς ἀναλύσεις καὶ ἐρμηνεῖς.

Μία ἄλλη μορφή συλλογῆς καὶ προσφορᾶς τοῦ προσφερομένου γραμματικοῦ ὕλικου εἶναι ἡ συγκομιδὴ του ἀπ' τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητὰς μέσα στὴν τάξη ὕστερα ἀπὸ κατάλληλα καὶ κατὰ τρόπο παιγνιώδη ἐρεθίσματα ἀπ' τὸν διδάσκοντα (βλ. § 99, δ). Τὸ ὕλικό αὐτὸ ἢ προσφέρεται σὲ ἔντυπο τυπωμένο, στὴν περίπτωση ποὺ ἔχει συλλεγῆ ἀπ' τὸν διδάσκοντα, ἢ καταγράφεται στὸν πίνακα κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ προηγούμενου διαλείμματος. Ἐὰν τὸ ὕλικό συγκομισθῇ ἀπ' τοὺς μαθητὰς μέσα στὴν τάξη, τότε ἢ γράφεται στὸν πίνακα ἢ στὰ τετράδια τῶν μαθητῶν, ἢ γίνονται καὶ τὰ δυὸ μαζὶ συγχρόνως.

II) Ἐπεξεργασία τοῦ προσφερομένου ὕλικου. Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου διέρχεται ἀπὸ τὰ ἑξῆς ἐπὶ μέρους στάδια: Ἀνάγνωση καὶ κατανόηση ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τῶν φράσεων ἢ προτάσεων, ποὺ εἶναι γραμμένες στὸν πίνακα· στροφὴ τῆς προσοχῆς τῶν παιδιῶν πρὸς τὰ νέα γραμματικὰ φαινόμενα ἀπὸ τὸν διδάσκοντα· χωρισμός καὶ κατάταξη σὲ κατηγορίες τῶν φράσεων ἀνάλογα μὲ τὶς μερικὲς περιπτώσεις τοῦ γραμματικοῦ φαινομένου, ποὺ περιέχονται σ' αὐτές· ἐξαγωγή τῶν μερικῶν κανόνων, ποὺ ἀφοροῦν στὶς διαφορὲς μερικὲς περιπτώσεις· ἀναγωγή τῶν μερικῶν κανόνων, ἐὰν εἶναι δυνατό, σὲ ἓνα καὶ μόνο ἐνιαῖο κανόνα· καὶ τέλος σύγκριση καὶ συσχέτιση τοῦ ἐξαχθέντος ἐνιαίου γενικοῦ κανόνος μὲ ἄλλους παρόμοιους κανόνες ἢ καὶ ἀντιθέτως, καὶ ἡ κατάλληλη ἔνταξή του μέσα στὴν ὅλη διάρθρωση τῆς Γραμματικῆς.

III) Ἐκφραση. Γιὰ τὴν ἔκφραση ἔγινε λόγος στὴν § 95, γ καὶ § 96. Ἐδῶ τονίζουμε ἀκόμη, πὼς τὸ στάδιο αὐτὸ τῆς τριμεροῦς πορείας θεωρεῖται ὡς τὸ σπουδαιότερο καὶ τὸ καταλληλότερο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν ἀπ' τὰ προηγούμενα στάδια, γιατί ἐδῶ συντελεῖται ἡ ἐπαλήθευση τοῦ διατυπωθέντος γενικοῦ κανόνος ἢ τοῦ ἐξαχθέντος τυπικοῦ συστήματος, ὡς καὶ ἡ ἐπέκταση καὶ ἡ ἐφαρμογὴ του μέσα στὸ ζωντανὸ προφορικὸ καὶ γραπτὸ λόγο τῆς νεοελληνικῆς μας γλώσσας. «Οἱ γλωσσικοὶ λοιπὸν τύποι καὶ οἱ γραμματικοὶ κανόνες ὀφείλουν νὰ λαμβάνουν ὅσῳ

καὶ σάρκας κατὰ τὴν φάσιν αὐτὴν τῆς διδασκαλίας»¹ Γιὰ τὶς ἀσκήσεις παραπέμπουμε στὴν § 55, γ.

γ) Ἡ τριμερὴς πορεία τῆς **συγκριτικῆς** μεθόδου διαχωρίζεται σὲ τρεῖς φάσεις, στὴν :

I) Παράλληλη συλλογὴ στὴν ἀρχαία καὶ στὴ νέα γλῶσσα τοῦ ἴδιου γραμματικοῦ φαινομένου καὶ παρουσίασής του. Ἡ συλλογὴ καὶ ἡ παρουσίασή του συντελεῖται, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὴν πορεία τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου.

II) Ἐποπτικὴ παρατήρηση, σύγκριση τοῦ προσφερομένου γραμματικοῦ ὕλικου καὶ ἐξαγωγὴ συμπερασμάτων. Γιὰ τὴν ἐπεξεργασία βλ. § 106, γ. Στὸ τέλος καταβάλλεται προσπάθεια ἐντάξεως τῶν συσχετικῶν συμπερασμάτων στὸν ἀντίστοιχο γλωσσικὸ νόμο, ἀφοῦ φυσικὰ στὸ μάθημα τῆς γλωσσομαθείας ἔχει προηγηθῇ, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ἡ ἐξήγηση ὅτι ἡ γλῶσσα, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι ἱστορικὸ καὶ πνευματικὸ φαινόμενο, εἶναι καὶ καθαρὸ φυσικὸ φαινόμενο, καὶ ὑπάγεται κατὰ ἓνα μέρος τουλάχιστο σὲ γλωσσικοὺς νόμους.

III) Ἐκφραση. Ἡ ἐκφραση ἀκολουθεῖ τὶς ἴδιες φάσεις, ποὺ διέρχεται αὐτὴ καὶ σὲ περιπτώσεις, ποὺ ἐφαρμόζεται ἡ παραγωγικὴ ἢ ἐπαγωγικὴ μέθοδος. Γιὰ τὶς συγκριτικὲς ἀσκήσεις βλ. στὴν § 55, γ, 2.

108. **Ἡ μορφή τῆς Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς.** Γενικὰ ἡ μορφή τῆς διδασκαλίας τῶν διαφόρων μαθημάτων, τόσο ἐσωτερικὴ, ὅσον καὶ ἡ ἐξωτερικὴ, ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τέσσερις παράγοντες : ἀπὸ τὸ τύπο τοῦ μαθήματος, ἀπὸ τὴ μέθοδο, ἀπὸ τὴν πορεία, καὶ ἀπὸ τὴν προσωπικότητα τοῦ διδάσκοντος. Ἡ μορφή ἀκόμη μιᾶς διδασκαλίας δὲν εἶναι ἐνιαία σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς πορείας της, ἀλλὰ ποικίλει ἀνάλογα μὲ τὶς φάσεις τῆς πορείας, ποὺ ἐφαρμόζεται. Μὲ ἄλλα λόγια ἄλλη μορφή διδασκαλίας χρησιμοποιεῖται στὴν παρουσίαση, ἄλλη ἢ ἄλλες κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπεξεργασίας, καὶ ἄλλη ἢ ἄλλες κατὰ τὴν ἐκφραση.

1. Α. Τσίριμπα, *ἐνθ' ἀν. σ. 134.*

Φέρνουμε μερικά παραδείγματα για να γίνουμε καλύτερα αντιληπτοί: Ἡ παρουσίαση μιᾶς ἱστορικῆς ἐνότητος μπορεῖ νὰ γίνη μὲ μιὰ καλὴ διήγηση τοῦ διδάσκοντος ἢ μὲ μιὰ ἀνάγνωση πηγῶν. Τέτοιες μορφές παρουσιάσεως πολὺ σπάνια μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθοῦν σὲ μιὰ μαθηματικὴ ἐνότητα. (Ἐδῶ οἱ παράγοντες, ποὺ παίζουν ρόλο, εἶναι ὁ τύπος τοῦ μαθήματος καὶ ἡ φάση τῆς πορείας). Ἡ ἐπεξεργασία τῆς ἱστορικῆς ἐνότητος, ποὺ παρουσιάστηκε μὲ τὴ μορφή τῆς διηγήσεως συντελεῖται μὲ τὴ διαλογικὴ ἢ ἐρωτηματικὴ μορφή, μὲ τὴ συζήτηση δηλαδὴ πάνω στὶς ἀπορίες τῶν μαθητῶν, ἐνῶ ἡ πρὸ συνηθισμένη μορφή τῆς ἐπεξεργασίας μιᾶς μαθηματικῆς ἐνότητος εἶναι ἡ σιωπηρὰ ἀτομικὴ ἐργασία καὶ ἡ αὐτενέργεια τῶν μαθητῶν. (Ἐδῶ οἱ παράγοντες, ποὺ καθορίζουν τὴ διδακτικὴ μορφή εἶναι ἡ μέθοδος, ἡ φάση τῆς πορείας, καὶ ἡ προσωπικότητα τοῦ διδάσκοντος). Μὰ καὶ σὲ μιὰ μόνη φάση μιᾶς πορείας μπορεῖ κατὰ τὴ χρονικὴ τῆς ροῆ νὰ πραγματοποιηθοῦν πολλὲς διδακτικὲς μορφές· τοῦτο συμβαίνει· ἰδίως κατὰ τὸ στάδιο τῆς ἐπεξεργασίας. Κατὰ τὴν ἐπεξεργασία π.χ. ἐνὸς [ἀρχαίου κειμένου ἐναλλάσσονται ἡ σιωπηρὴ ἐργασία, ἡ μονολογικὴ ἀνάγνωση καὶ διήγηση, ἡ διαλογικὴ συζήτηση κ.τ.λ., τόσες φορές, ὅσες εἶναι οἱ μερικὲς ἐνότητες τοῦ κειμένου.

Ἀλλὰ ἄς ἐπανεέλθουμε στὴ μορφή τῆς **Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς**. Ἐχοντας ὑπ' ὄψη, λοιπόν, τὰ ὅσα διευκρινήσαμε παραπάνω οἱ μορφές, ποὺ συνήθως μποροῦν νὰ ἐφαρμοσθοῦν κατὰ τὴ διδασκαλία τῆς Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς εἶναι οἱ ἑξῆς :

α) **Ἀπὸ τίς ἐσωτερικὲς μορφές.**

1) Κατὰ τὴν παρουσίαση: ὁ καθωρισμένος σκοπὸς (βλ. § 98, α), ἡ ὁργάνωση καὶ ἡ συνολικότητα τῆς ἐργασίας (βλ. § 98, β).

2) Κατὰ τὴν ἐπεξεργασία: ἡ ἐποπτικὴ παρατήρηση (βλ. § 98, γ) καὶ § 106, β), καὶ ἡ καθοδηγούμενη αὐτενέργεια (βλ. § 98, ε, 2).

3) Κατὰ τὴν ἔκφραση: ἡ καθοδηγούμενη αὐτενέργεια.

β) **Ἀπὸ τίς ἐξωτερικὲς μορφές.**

1) Κατὰ τὴν παρουσίαση: ἡ ἐποπτικὴ (βλ. § 99, γ),

όταν εφαρμόζεται ή παραγωγική μέθοδος· ή έρεθιστική (βλ. § 99, δ), όταν χρησιμοποιήται ή έπαγωγική μέθοδος ή ή συγκριτική.

2) Κατά τήν έπεξεργασία: ή τής σιωπηρής έργασίας (βλ. § 99, στ), και ή έρευνητική — γενετική (βλ. § 99, β, 3).

3) Κατά τήν έκφραση: ή έρωτηματική (§ 99, β, 2) και στήν «κατ' οἶκον» έργασία ή έργαστηριακή (βλ. § 99, ε). Και πάλι τονίζουμε γιά μιá άκόμη φορά, πώς οί μορφές αυτές, πού αναφέραμε παραπάνω, δέν αποτελοῦν σταθερά κι άμετάβλητα καλούπια. ή προσωπικότητα τοῦ διδάσκοντος μπορεί νά αλλάξει τούτη ή εκείνη τή φάση ανοίγοντας νέους δρόμους, νέες πορείες, νέες μορφές.

3. Μεθόδολογία και τεχνική τοῦ Νεοελληνικοῦ Συντακτικοῦ

109. Ἡ **Γραμματική** αποτελεί τή θεμελίωση, τή βάση γιά τήν ὀρθή έκμάθηση μιᾶς γλώσσας και αναφέρεται στοῦ φθογγολογικό, στοῦ τυπικό και στοῦ έτυμολογικό τῶν λέξεων «αὐτῶν καθ' ἑαυτάς». Μᾶς διδάσκει δηλαδή τήν ὀρθή προφορά ή τὸ ὀρθὸ γράψιμο τῶν λέξεων ανεξάρτητα ἀπ' τή συνάφειά τους μέσα στοῦ λόγο, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες περιπτώσεις (ἐκθλιψη, ἀφαίρεση, συνεκφώνηση, συναλοιφή, συμπροφορά — ἐγκλιση τόνου — κλίση ἐπιθέτων και οὐσιαστικῶν μαζί — περιφραστικοί ρηματικοί χρόνοι κ.τ.λ.), περιπτώσεις πού ἀφοροῦν στὴ φθογική και μορφική σχέση δύο τὸ πολὺ τριῶν λέξεων μιᾶς φράσεως. Μὲ τὴ **Γραμματική** συντελεῖται ή **έκμάθηση τῆς ὀρθότητος τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τῶν λέξεων τοῦ Λόγου**, ὡς και τῆς **διαχρονικῆς, φθογγολογικῆς και μορφολογικῆς τους, ἐξελίξεως**. Τὸ **Συντακτικὸ** περιλαμβάνει τήν έρευνα και τήν εξέταση τῆς ὑφῆς, τῆς πλοκῆς τῶν λέξεων μέσα στοῦ Λόγο· αναφέρεται δηλαδή στον προσδιορισμὸ τῆς θέσεως τῆς κάθε μιᾶς λέξεως χωριστὰ σὲ σχέση μὲ τις ἄλλες γύρω τῆς λέξεις μέσα στον ἀπλὸ λόγο, ἀλλὰ και στον προσδιορισμὸ τῆς θέσεως ἐνὸς ἀπλοῦ νοηματικοῦ λόγου μέσα σὲ ἓνα μεγαλύτερο ἄκόμη νοηματικὸ σύνολο· αναφέρεται ἄκόμη στὴν ἄλυσωτή σειρά και στὴ σύνδεση τῶν διαφόρων νοημάτων, πού ἐκφράζονται μὲ τις λέξεις και πού σὰν ἀποτέλεσμα ἔχει τὴ διευκόλυνση στὴ διείδυση και στὴ κατανόηση τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου.

διέπεται από λογική αιτιοκρατική σχέση και τελολογική συνάφεια, γι' αυτό πρέπει κατά τη διδασκαλία και την προσφορά της ύλης να προχωρούμε σύμφωνα με την κάθετη ή ευθύγραμμη διάταξη (βλ. § 57, β). Με το **Συντακτικό** διδάσκεται ή **ορθότητα** της **έσωτερικής συναφείας** των λέξεων του Λόγου, ως και ή **διαχρονική σημασιολογική** τους εξέλιξη.

Η διδασκαλία του Νεοελληνικού Συντακτικού είναι αναγκαία και υποχρεωτική στο Γυμνάσιο για τους ίδιους ακριβώς λόγους, που αναφέραμε για τη διδασκαλία της **Νεοελληνικής Γραμματικής** (βλ. § 105). Έξ άλλου ή εκμάθηση του **Νεοελληνικού Συντακτικού** βοηθάει το μαθητή σε υπέρτατο βαθμό στην κατανόηση του αντιστοίχου συντακτικού της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, γιατί ή σχέση και ή συνάφειά τους είναι άμεση και συνεχής, όπως απέδειξε ο **Αχ. Τζάρτζανος** στη «**Νεοελληνικήν ΣύNTAXιν**», μιά και πρόκειται για τη συντακτική μορφή μιᾶς και της αὐτῆς γλώσσας στην εξελικτική της πορεία μέσα στη ροή και στη διαφοροποίηση του χρόνου.

α) Βοηθητικά συγγράμματα για τη διδασκαλία του **Νεοελληνικού Συντακτικού** εκτός από εκείνα, που αναφέραμε στην § 57 είναι και τὰ ἑξῆς ἀκόμη ἔργα :

- 1) **Ί. Ψυχάρη**, Τὸ ταξίδι μου, ἑκδ. Δ', Ἀθήνα 1955.
- 2) **Ί. Ψυχάρη**, Ἀγνή, Ἀθήνα, 1955.
- 3) **Ί. Ψυχάρη**, Ρόδα καὶ μῆλα, Ἀθήνα 1956.
- 4) **Ί. Ψυχάρη**, Στὸν ἴσκιο τοῦ πλατάνου, Ἀθήνα 1956.
- 5) **Ί. Ψυχάρη**, Τόνειρο τοῦ Γιαννίρη, Ἀθήνα 1956.

β) Για τὴ μέθοδο τῆς πορείας καὶ τῆς μορφῆς τοῦ **Νεοελληνικού Συντακτικού** δὲν ἔχουμε νὰ προσθέσουμε τίποτα τὸ ἰδιαιτεροὶ γιατί, ὅτι ἀναλυτικὰ καὶ λεπτομερειακὰ ἀναφέραμε στὴ μεθολογία τῆς Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς, τὰ ἴδια ἀκριβῶς συμβαίνουν καὶ ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴν προσφορά τῆς κάθε διδακτέας ὕλης τοῦ Νεοελληνικού Συντακτικού. Γιὰ τὶς συντακτικὰς ἀσκήσεις παραπέμπουμε στὴν § 57, γ.

110. Νομίζω, πὼς ἓνα σχέδιο διδασκαλίας ἑνὸς συντακτικοῦ φαινομένου γιὰ μαθητὰς τῆς τρίτης τάξεως δὲν θὰ ἦταν περιττὸ νὰ ἀναφέρουμε ἐδῶ.

Β. ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΟΥ

Τάξη	: Τρίτη
Μάθημα	: Συντακτικό
Διδακτέα ένότητα	: 'Η μετοχή σὲ «οντας ἢ ωντας»
Μέθοδος	: Ἑπαγωγική
Πορεία	: Τριμερὴς (Παρουσίαση - Ἐπεξεργασία - Ἐκφραση)
Μορφή	: Καθοδηγούμενη αὐτενέργεια.

1. Παρουσίαση συντακτικοῦ ὕλικου (βλ. § 107, β, 1).

1) Ὁ ἥλιος γέρνοντας (καθὼς ἔγερνε) στή δύσι μπροστὰ τοῦ ἱεροῦ τὴν πύλη μπαίνει δειλὰ νὰ προσκυνήσῃ. 2) Ὁ ἀξιωματικὸς νομίζοντας (ἐπειδὴ ἐνόμιζε) ὅτι βρίσκεται ἀκόμη πολὺ κοντὰ ὁ καταζητούμενος καταβαλλίκεψε καὶ τράβηξε τὸν κατήφορο κατὰ τὸ ποτάμι, σέρνοντας (καὶ ἔσερνε) μαζί του ὅλους τοὺς στρατιῶτες του. 3) Κι ἡ μητέρα σιμὰ του ἐθρηνοῦσε μὲ λαχτάρια χτυπώντας (καὶ χτυποῦσε) τὰ στήθια. 4) Ἦταν ὅλοι ἀγαπημένοι, ὅλοι μὲ χαρὰ καὶ περνοῦσαν τὸ δρόμο τους τραγουδώντας καὶ κουβεντιάζοντας (μὲ τραγούδια καὶ μὲ κουβέντες) σὰν ἀδελφία. 5) Μπαίνουντας (καθὼς ἔμπαινε) στὴν αὐλὴ κοίταξε ὁλόγυρα... καὶ μὴ βλέποντας (καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔβλεπε) τίποτε ἀπόθεσε κάπου τὸ ροῖ της. 6) Κι αὐτὴ παίρνοντας (σὰν πῆρε) τ' ἀντίδωρο βγῆκε τρεχάτη ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν κρατώντας (καὶ ἐκρατοῦσε) στὸ χέρι τὸ ἀδειανὸ ροῖ. 7) Φιλονικώντας - φιλονικώντας (μὲ τὸ νὰ φιλονικοῦν συνεχῶς) ἔφτασαν σ' ἓνα χάνι.

8) Ρωτώντας (μὲ τὸ νὰ ρωτᾷ) πηγαίνει κανεὶς στὴν Πόλη. 9) Λείποντας (ἂν ἔλειπε) αὐτὸ τὸ δάσος, θὰ πῆγαιναν τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ στὸ ποτάμι. 10) Σαράντα χρόνια φυσώντας (ἂν καὶ σαράντα χρόνια φυσῶ) δὲ μπόρεσα νὰ τὸν ρίξω τὸν πύργο, 11) Μέγα, λαμπρὸν ἐὰν ἤθελες ὄνομα, καὶ περινώντας ἐσύ, κάθε ὀφθαλμὸς μὲ θαυμασμὸν νὰ στρέφεται παρατηρώντας σε (γιὰ νὰ σὲ παρατηρῇ), σφαλερὸν δρόμον, ἄθλιε, ἐδιάλεξας. 12). Βγαί-

1. Τὰ παραδείγματα αὐτὰ εἶναι παρμένα ἀπ' τὰ « Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα » τῆς Β' Γυμνασίου Ο.Ε.Σ.Β., ἐν Ἀθήναις 1957.

νοντας ὁ ἥλιος (ὅταν ἐβγῇκε ὁ ἥλιος) εἶδαν οἱ Τοῦρκοι πιασμένο τὸ χωριό. 13) Τὸ νερὸ ποῦ ἐβραζε παγώνει, βάζοντας (ἅμα βάλη κανεῖς) τὴ χύτρα στὰ χιόνια. 14) Γεννήθηκε τὸ παιδάκι μου ξημερώνοντας τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου (Ξημερώνοντας ἢ γιορτῇ τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου). 15) Ὁ Πέτρος παντρεύτηκε ζώντας τοῦ πατέρα του (Ὅταν ἀκόμα ζοῦσε ὁ πατέρας του)¹.

Οἱ ἀναλύσεις τῶν μετοχῶν, ποῦ βρίσκονται μέσα σὲ παρενθέσεις δὲν δίνονται στοὺς μαθητὰς.

II) Ἑπεξεργασία τοῦ προσφερομένου ὑλικοῦ (βλ. § 107, β,) Στάδια ἐπεξεργασίας.

α) Ἀνάγνωση καὶ κατανόηση τῶν παραδειγμάτων.

β) Ἀνάλυση τῶν μετοχῶν μὲ σιωπηρὴ ἀτομικὴ ἐργασία.

γ) Κατάταξη σὲ κατηγορίες τῶν μετοχῶν, ποῦ ἀναλύονται κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο.

δ) Χαρακτηρισμὸς ἀπὸ συντακτικῆς γενικῆς ἀπόψεως τῶν μετοχῶν (Συνημμένη - ἀπόλυτος - ἐπιρρηματικὴ).

ε) Ἐπιμεριστικὸς χαρακτηριστισμὸς τῆς ἐπιρρηματικῆς μετοχῆς. (Τροπικὴ, χρονικὴ, αἰτιολογικὴ, κ.τ.λ.).

στ) Διατύπωση γενικῶν κανόνων καὶ συμπερασμάτων.

ζ) Εἰδικές περιπτώσεις.

η) Ἀνακοίνωση τῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν, συζήτηση, διευκρίνιση, διόρθωση καὶ τελικὴ ἐξαγωγή συμπερασμάτων.

θ) Τελικὴ ἀναγωγή καὶ διατύπωση κανόνων καὶ

ι) Καταγραφή τῶν γενικῶν κανόνων στὸ τετράδιο τοῦ Συντακτικοῦ².

III) Ἑκφραση (βλ.* § 95, γ, § 96, καὶ § 107, β, III).

1. Τὰ παραδείγματα αὐτὰ εἶναι παρμένα ἀπ' τῆ «Νεοελληνικῆν Σύνταξιν» τοῦ Ἀχ. Τζαροτζάνου, τ. Α' σ. 333 κ.εξ.

2. Τὰ τελικὰ συμπεράσματα πρέπει νὰ εἶναι περίπου τὰ ἐξῆς :

Α. Ἡ μετοχή σὲ οντας ἢ ωντας.

α) εἶναι πάντοτε ἄναρρογη.

β) εἶναι πάντοτε ἄκλιτη.

γ) ἔχει τὸν ἴδιο τύπο καὶ γιὰ τὰ τρία γένη.

δ) συντακτικῶς εἶναι συνημμένη (βλ. παρὰ. I - II) ἢ ἀπόλυτη (βλ. παρ. 12 - 15).

ε) χορηγοποιεῖται πάντοτε ἐπιρρηματικῶς καὶ

στ) ὡς ἐπιρρηματικὴ μετοχὴ εἶναι :

4. Μεθοδολογία και τεχνική της Γλωσσολογίας ή Λεξιμαθείας.

111. Για τὸ σκοπὸ καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τῆς διδασκαλίας τῆς Γλωσσολογίας ἢ Λεξιμαθείας μιλήσαμε στὴν παρ. 58. Πιὸ συγκεκριμένα ὅμως μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς ἡ Γλωσσολογία, εἰδικὰ γιὰ τοὺς μαθητὰς, ἀποβλέπει στὸν πλουτισμὸ τοῦ λεξικοῦ τους θησαυροῦ καὶ στὴν ἀκριβολογία τῆς ἐκφράσεως τῶν διανοημάτων τους τόσο στὸν προφορικὸ λόγο, ὅσο καὶ στὸ γραπτό.

Χρόνος διαθέσιμος, ποὺ νὰ μπορῇ νὰ διατεθῇ γιὰ μιὰ εἰδικὴ καὶ ἰδιαίτερη διδασκαλία τῆς Γλωσσολογίας, δὲν ὑφίσταται σήμερα σύμφωνα μὲ τὰ ὑπάρχοντα περιοριστικὰ διδακτικὰ χρονικὰ ὅρια στὸ μάθημα τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**». Εἶναι δυνατόν ὅμως

I. *τροπική*: ἑρμην. μὲ τίς λέξεις: $\mu\acute{\epsilon} + \acute{\omicron}\nu\omicron\mu\alpha$ ἢ $\mu\acute{\epsilon} \tau\acute{o} \nu\acute{o} + \rho\eta\mu\alpha$ (βλ. παρ. 4,7,8).

II. *συνοδευτική*: ἑρμην. μὲ τίς λέξεις: $\kappa\alpha\iota + \rho\eta\mu\alpha$ χρ. ἐνεσ. ἢ παρσ. (βλ. παρ. 2,3,6).

III. *χρονική*, ποὺ ἄλλοτε φανερώνει κατὰ τὸ σύγχρονο καὶ ἑρμην. μὲ τίς λέξεις: $\kappa\alpha\theta\acute{\omega}\varsigma$, ἐν ᾧ κ.τ.λ. + ἐνεσ.τ., ἢ παρσ.τ., καὶ ἄλλοτε πάλι τὸ προτερὸν $\chi\rho\nu\omicron$ καὶ ἑρμην. μὲ τίς λέξεις: $\sigma\acute{\alpha}\nu$, ἀφ' οὗ, ἄμα κ.τ.λ. + ἀόριστο. (βλ. παρ. 5,6,13).

IV. *αἰτιολογική*: ἑρμην. μὲ τίς λέξεις: $\epsilon\pi\epsilon\iota\delta\eta + \rho\eta\mu\alpha$ (βλ. παρ. 2,5).

V. *ὑποθετική*: (σπάνια), ἑρμην. μὲ τίς λέξεις: $\epsilon\acute{\alpha}\nu$, ἂν + $\rho\eta\mu\alpha$ (βλ. παρ. 9).

VI. *ἐνδοτική*: (σπάνια), ἑρμην. μὲ τίς λέξεις: $\acute{\alpha}\nu$ καὶ ἡ *μολονότι* + $\rho\eta\mu\alpha$ (βλ. παρ. 10) καὶ

VII. *τελική*: (σπανιωτάτη), ἑρμην. μὲ τίς λέξεις: $\gamma\iota\acute{\alpha} \nu\acute{\alpha} + \rho\eta\mu\alpha$ (βλ. παρ. 11).

(Ἀναλυτικώτερα βλ. Ἀχ. Τζατζάνου, *Νεοελληνικὴ Σύνταξις*, Ο.Ε.Σ.Β., δευτέρα ἐκδοσις, τ.Α', ἐν Ἀθήναις 1946, σ. 333 - 341).

B. *Τελική ἀναγωγὴ γενικῶν κανόνων*

α) Ἡ νεοελληνικὴ μετοχὴ σὲ *οντας* ἢ *οντας* εἶναι πάντοτε *ἀναρροη*, *ἀκλιτη*, *ἀπόλυτη* ἢ *συννημμένη*.

β) Ἡ σημασία της, εἴτε *ἀπόλυτη* εἶναι εἴτε *συννημμένη*, εἶναι *ἐπιρροηματική*: *τροπική*, *συνοδευτική*, *χρονική*, *αἰτιολογική*, *ὑποθετική*, *ἐνδοτική* καὶ *τελική*.

νὰ ἀναθέσουμε λεξιλογικὲς ἀσκήσεις καὶ ἐργασίες στοὺς μαθητὰς «κατ' οἶκον» (βλ. παρ. 58, δ).

Σὲ περίπτωσιν ὅμως ποὺ οἱ ὥρες τῆς διδασκαλίας τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» θὰ ἦταν πιθανὸ νὰ αὐξηθοῦν, ἢ σὲ περίπτωσιν ποὺ θὰ βρίσκαμε κατὰ κάποιον τρόπο λίγες διαθέσιμες διδακτικὲς ὥρες γιὰ τὴν ἰδιαίτερη προσφορὰ ὕλικου γλωσσομαθείας, τότε θὰ μπορούσαμε νὰ χρησιμοποιήσουμε τὶς ἐξῆς μεθόδους: τὴν ἱστορικογενετική, τὴν συγκριτική, τὴν ἐπαγωγική καὶ τὴν παραγωγική.

α) Ἡ **ἱστορικογενετική** μέθοδος ἐφαρμόζεται κυρίως στὴ διδασκαλία τῆς «Ἱστορίας τῆς ἐξελίξεως τοῦ Λόγου» (βλ. παρ. 58, β). Σύμφωνα μὲ τὴν μέθοδον αὕτῃ ἓνα γλωσσικὸ φαινόμενο δίνεται μὲ παραδείγματα σ' ὅλην τοὺς τὴν διαχρονικὴ ἐξελικτικὴν τοὺς μορφή ἀπ' τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴ μέχρι σήμερα. Οἱ μαθηταί, παρακολουθοῦντες τὴν ἱστορικογενετικὴ πορεία τοῦ φαινομένου καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ διδάσκοντος, ἀνακαλύπτουν τὶς μορφολογικὲς ἢ σημασιολογικὲς τοὺς μεταβολές, ἀνάλογα μὲ τὸν προκαθορισμένον σκοπὸν τῆς διδασκαλίας. Τὸ πιὸ σωστὸ εἶναι τὸ διδακτέον γλωσσολογικὸ φαινόμενο νὰ δίνεται μέσα σὲ προτάσεις καὶ ὄχι μεμονωμένον σὲ διαδοχικοὺς τύπους, γιὰ τὸ παιδί ἀντιλαμβάνεται τὸ ἐνιαῖον νοηματικὸ σύνολον ἐνὸς συγκεκριμένου περιεχομένου καλύπτεται ἀπ' τὸ νεκρὸ μορφολογικὸ στοιχεῖον ἀφηρημένων καὶ ἀσυνδέτων μεταξὺ τοὺς τύπων.

β) Ἡ **συγκριτική** μέθοδος χρησιμοποιεῖται στὴ διδασκαλία τῆς «Συγκριτικῆς Γλωσσολογίας», ποὺ συντελεῖται στὶς ἀνώτερες γυμνασιακὰς τάξεις, ὅταν πιά οἱ μαθηταί κατέχουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν σ' ὅλες τῆς μορφές, γνωρίζουν κατὰ κάποιον τρόπο τὰ Λατινικὰ καὶ ἴσως μιὰ ἀκόμη ξένη εὐρωπαϊκὴ γλῶσσα. Στὶς τάξεις αὗτῃς ὑπάρχει δυνατότητα νὰ γίνῃ σύγκριση διαφόρων γλωσσολογικῶν φαινομένων καὶ νὰ ἐξαχθοῦν ὠρισμένοι γλωσσολογικοί, μορφολογικοί ἢ ἐτυμολογικοί νόμοι (βλ. παρ. 58, β).

γ) Τὴν **ἐπαγωγική** μέθοδον μπορούμε νὰ τὴν ἐφαρμόσουμε στὶς μικρὰς τάξεις κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐτυμολογικῆς καὶ ἐννοιολογικῆς συγγενείας τῶν λέξεων καὶ τῆς λεξιλογικῆς σχέσεώς τοὺς (βλ. παρ. 58, δ). Τὰ παραδείγματα πρέπει νὰ συλλέγονται ἢ ἀπ' τὰ «**Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα**»

τῆς τάξεως, πού πραγματοποιεῖται ἡ διδασκαλία, ἢ ἀπ' τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητὰς (βλ. παρ. 107, β, 1).

δ) Ἡ **παραγωγικὴ** μέθοδος εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴ μέθοδος τῆς διδασκαλίας τῆς Γλωσσομαθείας γιὰ τὶς μικρὲς γυμνασιακὲς τάξεις, γιατί καὶ οἰκονομικὴ εἶναι καὶ πρόσφορη στὴν ἀνάπτυξη τῆς αὐτενεργείας τῶν μαθητῶν (βλ. παρ. 106, α). Ὁ τρόπος τῆς ἐφαρμογῆς τῶν παραπάνω μεθόδων εἶναι ὁ ἴδιος ἀκριβῶς μέ τὸν τρόπο, πού ἀκολουθοῦμε στὴν Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ. Τὸ ἴδιο ἔχουμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὴν πορεία καὶ τὶς μορφές τῆς διδασκαλίας τῆς Γλωσσομαθείας· γι' αὐτὸ καὶ δὲν θὰ γίνῃ ἐδῶ ἰδιαίτερη ἀνάπτυξη, ἀλλὰ θὰ παραπέμψουμε στὶς ἀντίστοιχες παραγράφους τῆς **Μεθοδολογίας τῆς Γραμματικῆς**. Γιὰ τὶς ἀσκήσεις τῆς Γλωσσομαθείας βλ. παρ. 58, δ. Ἐνα ἄριστο βοήθημα εἶναι τοῦ **Μανώλη Τρινταφυλλίδη** οἱ «**Λεξικολογικὲς ἀσκήσεις**» γιὰ τὴ Μέση Παιδεία, βιβλίον τοῦ δασκάλου, Ἀθήνα 1948.

112. Θὰ δώσουμε ἓνα σχέδιον διδασκαλίας λεξιμαθείας γιὰ μαθητὰς τῆς δευτέρας τάξεως· ἡ μέθοδος θὰ εἶναι παραγωγικὴ καὶ ἡ πορεία τριμερῆς:

Γ. ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΛΕΞΙΜΑΘΕΙΑΣ

Τάξη	: Δευτέρα
Μάθημα	: Γλωσσομάθεια ἢ Λεξιμάθεια.
Διδακτέα ἐνότητα	: Οἱ «εἰκόνες» ὡς λογοτεχνικὸ ἐκφραστικὸ μέσο.
Μέθοδος	: Παραγωγικὴ
Πορεία	: Τριμερῆς (Παρουσίαση — Ἐπεξεργασία — Ἐκφραση).
Μορφή	: Καθοδηγούμενη αὐτενέργεια.

1. **Παρουσίαση λεξικολογικοῦ ὕλικου** (βλ. παρ. 107, β, 1)¹

1) Ἐντὶ τὸν μου τ' ἀμπέλι ἄπλωνε τὰ κλαδιά του πρᾶσινοτρυμένα
κι ἔδειχνε ἀπὸ γάτω τὰ χοντρά μελωμένα σταφύλια του. 2) (Ὁ Κρα-

1. Τὰ παραδείγματα εἶναι παρμένα ἀπ' τὰ «Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα» τῆς Α' τάξεως, Ο.Ε.Σ.Β., ἐν Ἀθήναις 1956.

σοποῦλος). . . ἀπάνω σ' ἓνα σβῶλο ἀπὸ χῶμα. . . ἀδιάκοπα ἔχυνε ἀπὸ τὸ λαρόγγι του τὸ ἴδιο κι ἀπαράλλακτο τραγοῦδι.

— Τσίτ. . . τσίτ. . . τίρι λίρι τιριλί! Τσίτ. . . τσίτ. . . τίρι λίρι τιριλί.

3) Καὶ τὸ χειρότερον, ὅταν δοκίμασε τὰ κρασιά του τὰ περισσό-
τερα τὰ βοῆζε μισόξινα.

4) Τί τὸν θέλεις τὸν καλὸ σου κρασοποῦλο! Σὰν τρελλὸς βγήκε
στὴν ἀγορὰ καὶ στὶς γειτονιὲς καὶ φώναξε.

— Τρεῖς. . . τρεῖς. . . τρεῖς. . . παῶδες τὸ κρασί. Τρεῖς. . . τρεῖς. . .
παῶδες τὸ κρασί.

5) Ἐπειτα ἀπὸ πλοκάμι σὲ πλοκάμι τὰ ἔφερε στὸ στόμα της. . .
καὶ τοῦ ἔσπασε τὸ ὄστρακο, ὅπως σπάζουμε ἐμεῖς τὰ μύγδαλα.

6) Ὑστερα μὲ τὴ γλῶσσα της, ποὺ εἶναι σωστός τρίφτης, ἔλγεινε
τὸ κρέας καὶ τὸ κατάπιε.

7. Στὸ μεταξὺ βάρηκαν ρόδινα τὰ νερὰ ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ χροσώ-
θηκαν οἱ ἀκτρογιαλιές.

8) Μὲ στήνον λυγρὲς καὶ παλληκάρια | μὲ στάχνα, μὲ τραγοῦ-
δια, μὲ χαρὰ | κι ὁ ἴδρωρ μὲ ραίνει μὲ μαργαριτάρια.

9) Χτυπάει ἡ καμπάνα τοῦ χωριοῦ | ἀπ' τοῦ βουνοῦ τὰ πόδια,
| ὁ ζευγολάτης στάθηκε | καὶ σαλαγáει τὰ βόδια.

10) Ἡ φρίκη στὴν κορφή σου τριγυροῦσε | καὶ πόδι καθαρὸ
δὲν ἐπαιτοῦσε | τὰ αἵματοκυλισμένα σου λιθάρια.

11) Τ' ἄσπρα σπιτάκια του ἓνα ἓνα, | σκόρπια, ἀσυντρόφευτα
κι ἀνάγια | στὴ θάλασσα ἀντικρὺ ἀπλωμένα | σὰ μονοκόμματα λιθάρια.

12) Καβάλλα πάει ὁ χάροντας | τὸ Διγενῆ στὸν Ἄδη | κι ἄλλους
μαζί. . ! Κλάει, δέρεται | τ' ἀνθρώπινο κοπάδι.

13) Καὶ ἀπὸ κεῖ κινήμενο ἀγοφουσοῦσε | τόσο γλυκὸ στὸ πρό-
σωπο ἀέρι. . .

14) Τρικυμῖα πλάκωσε καὶ τὸ κῆμ' ἀφρίζει | τὸ κουπὶ ἀνδρειεύε-
ται, τὸν ἀγῶνα σὰν ἀρχίζει. | Μανιωμέν' ἡ θάλασσα σὰν θεριὸ φον-
σκώνει | κι ἀψηφᾷ στὴ λύσσα της χίλια δυὸ κουπιά. . .

15) Πάρε ἀπ' τὰ δάση, ὡς θὰ περνᾷς, τοῦ πεύκου ὅλα τὰ μύρα |
καὶ πῆγαινέ τα, σκόρπια τα μέσ' στὴν ἀδλὴ πλημμύρα. . .

16) Ὁ Γέρος. . . ἀπέσπασεν ἐν κρύσταλλον, τὸ ὅποιον ἐκόσμει
τὴν στέγην. Ἠρξισε νὰ τὸ γλείφῃ βραδέως καὶ ἡδονικῶς καὶ ἔδιδε καὶ
εἰς τὴν Πατρώναν νὰ φάγῃ.

17) Ἐνῶ τὸν ἀνέυρομεν, ὀκτάπους πρῶτον μεγέθους τὸν εἶχεν ἐναγκαλισθῇ· τὸν περιέσφιγγε καὶ τοῦ ἐθλίβε τὰ κόκκαλα μὲ τοὺς ἰσχυροὺς πλοκάμους του, ἵνα τὸν ἀπομυζήσῃ διὰ τῶν ἀπομυζητικῶν θηλῶν του.

18) Κι ὦ, μέθυσμα ἀπ' τῇ μυροδιά πρῶτον ψωμοῦ πὺν ἀχνίζεις, / κομμένο ἀπὸ τὸ γέροντα παπποῦ χωρὶς μαχαίρι / καὶ μοιρασμένο στὰ παιδιά, στίς νύφες καὶ στ' ἀγγόνια!

Μετὰ τὴν παρουσίαση τοῦ ὕλικου καὶ τὸν προσδιορισμὸ τῆς διδακτέας ἐνότητος οἱ μαθηταὶ ἔχοντες: α) μικρὴ ἰδέα γιὰ τὶς «εἰκόνες» ὡς μέσο ἑφραστικὸ τῆς λογοτεχνίας ἀπὸ προηγούμενα μαθήματα καὶ β) ἄλλες παρόμοιες διδασκαλίες Λεξιμαθείας, θὰ ἀρχίσουν νὰ ἐξετάζουν τὶς εἰκόνες ἀπὸ πλευρᾶς λεξιλογικῆς μορφῆς καὶ περιεχομένου ὡς ἐξῆς:

II) Ἐπεξεργασία (βλ. § 107, α).

α) Ἀνάγνωση καὶ κατανόηση τῶν εἰκόνων, πού βρίσκονται στὰ δοθέντα παραδείγματα.

β) Κατάταξη σὲ κατηγορίες τῶν εἰκόνων μὲ βάση τὴ λεξιλογικὴ μορφή, τὴν ἐντύπωση δηλαδὴ αὐτῶν πάνω στὶς αἰσθήσεις μας.

γ) Κατάταξη σὲ κατηγορίες τῶν εἰκόνων μὲ βάση τὸ περιεχόμενο, τὴ συναισθηματικὴ διέγερση, τὴν ὕλική δηλαδὴ μετουσίωση τῶν ιδεῶν.

δ) Χαρακτηρισμὸς τῶν ἐπιμεριστικῶν εἰκόνων μορφῆς¹.

ε) Προσδιορισμὸς τῶν εἰκόνων περιεχομένου²

στ) Εἰδικὲς περιπτώσεις.

1. Ὁ μαθητής, ἀφοῦ κάμει ἓνα σχεδιάγραμμα, θὰ σημειώσῃ:

α) Ὀπτικές: εἶναι οἱ 1,7,10,11.

β) Ἀκουστικές: εἶναι οἱ 2,5,9.

γ) Γευστικές: εἶναι οἱ 3,6,16.

δ) Ἀπτικές: εἶναι οἱ 13,17.

ε) Ὀσφρητικές: εἶναι οἱ 15,18.

στ) Κινητικές: εἶναι ἡ 14.

ζ) Μεικτές: 1) κινητικοακουστικὲς εἶναι οἱ 4,8 καὶ 2) ὀπτικοακουστικὲς εἶναι ἡ 12.

2. Ὁ χαρακτηρισμὸς ἐδῶ τοῦ συναισθηματικοῦ περιεχομένου τῶν εἰκόνων

ζ) Ἀνακοίνωση τῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν, συζήτηση, διευκρίνιση, καὶ διόρθωση.

η) Τελικὴ ἐπαναγωγή στοὺς κανόνες καὶ ὠλοκληρωμένη ἐπα-
ναδιατύπωση αὐτῶν.

θ) Καταγραφή τῶν ὠλοκληρωμένων κανόνων.

III) Ἐκφραση (βλ. § 95, γ, § 96 καὶ § 107, β, III).

5. Μεθοδολογία καὶ τεχνικὴ τῆς Ὁρθογραφίας.

113. Γενικὰ γιὰ τὴν Ὁρθογραφία ἔγινε σχετικὸς λόγος στὴν § 59, ὅπου καὶ διασαφηνίσαμε τίς ἔννοιες ἰδανικὴ, φωνη-
τικὴ καὶ ἱστορικὴ ὀρθογραφία.

Στὸ παλαιότερο σχολεῖο ἡ ἐκμάθηση τῆς ἱστορικῆς ὀρθογρα-
φίας ἔθεωρεῖτο ὡς ἡ μόνη ἀπόδειξη τῆς μορφώσεως τῶν παιδιῶν,
καὶ ὡς τὸ θετικώτερο κριτήριον γιὰ τὴν ἐπιτυχία ἢ ἀποτυχία τοῦ
διδάσκοντος στὴ διδασκαλία τῶν γλωσσικῶν μαθημάτων.

Δυστυχῶς καὶ σήμερα ἀκόμη ἡ ἴδια ἀντίληψη ἐπικρατεῖ καὶ
σ' ἓνα μεγάλο μέρος φιλολόγων καθηγητῶν τουλάχιστο ὅσον ἀφο-

δὲν γίνεται μὲ βάση τὰ ψυχολογικὰ δεδομένα (Ὁργανικὰ ἢ πνευματι-
κὰ συναισθήματα κ.τ.λ.), οὔτε μὲ βάση τὸ καλαισθητικὸ εἶδος (τὸ
ὑψηλόν, τὸ ἐπέροχον, τὸ «καθ' αὐτὸ καλόν». κ.τ.λ.) ἀλλὰ, ἀπειθῶ πρό-
κειται γιὰ μαθητὰς τοῦ α' γυμνασιακοῦ κύκλου, ἡ βάση τοῦ χαρακτηρισμοῦ εἶναι
ἀπλή· χαρακτηρίζεται τὸ συναισθημα, ποὺ προκαλεῖται ἄμεσα στὸ μαθητὴ σὰν δια-
βάση ἢ ἀκούση τὴν εἰκόνα «αὐτὴν καθ' ἑαυτήν». Ἔτσι ἀνάλογα μὲ τὸ τί αἰσθά-
νεται ὁ μαθητὴς — ἂς μὴ ξεχνᾶμε, πῶς στὴ διέγερση τῶν καλαισθητικῶν συναισθη-
μάτων παίζουν σπουδαῖο ρόλο οἱ γνώσεις καὶ ἡ ἀνεπτυγμένη κρίση — θὰ γράφη
περίπου τὰ ἑξῆς :

α) Αἰσθησιακὲς εἰκόνες : 1,3,18.

β) Εὐθυμίας » : 2,4.

γ) Ἀνατριχίλας » : 5,6,10,12,17.

δ) Ὁμορφίᾳς » : 7,8,9,11,13,15.

ε) Ἀγωνίας » : 14.

στ) Συμπόνιας » : 16.

1. α) Εἰκόνες μορφῆς καλοῦνται οἱ λογοτεχνικὲς ἐκεῖνες εἰκόνες,
ποὺ ἐξετάζονται ἀπ' τὴ πλευρὰ τῆς ἐπιδράσεώς τους πάνω στὶς αἰσθήσεις τοῦ θεα-
τοῦ ἢ τοῦ ἀκροατοῦ.

β) Εἰκόνες περιεχομένου καλοῦνται οἱ λογοτεχνικὲς ἐκεῖνες
εἰκόνες, ποὺ ἐξετάζονται ἀπ' τὴ πλευρὰ τῆς διεγέρσεως τοῦ α ἢ β συναισθήματος
στὸ θεατὴ ἢ ἀκροατή.

ρᾶ στήν κρίση τους γιὰ τὴ βαθμολογία τῶν μαθητῶν στὸ μάθημα τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**». Βλέπουμε δηλαδή ὅτι κατὰ τὴ διόρθωση τῶν Ἑκθέσεων τὸ βάρος τόσο τῆς προφορικῆς βαθμολογίας τῶν μαθητῶν, ὅσον καὶ τῆς βαθμολογίας τῶν γραπτῶν δοκιμασιῶν τους κατὰ τοὺς διαγωνισμοὺς, ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τὸν α ἢ β βαθμὸ τῆς ὀρθογραφίας τους. Καὶ ὅμως, ὅπως θὰ ἀναπτύξουμε στὸν κλάδο τῶν «**Ἑκθέσεων**», ὑπάρχουν τόσα ἄλλα σημαντικώτερα κριτήρια, ποὺ καθορίζουν τὸν βαθμὸ τῆς προόδου τῶν μαθητῶν — ὡς πρὸς τὴ μορφή π.χ. ἡ οἰκονομία, ἡ ἔκφραση, ἡ διατύπωση, ἡ σαφήνεια καὶ προπαντὸς ἡ ἐνιαιία γλωσσο κ.τ.λ., ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον ἡ ἀνάπτυξη, ἡ πλοκή, οἱ κρίσεις, ὁ ἐντοπισμὸς στὸ θέμα καὶ ιδίως ἡ ἀκριβολογία κ.τ.λ. — ποὺ ἡ ὀρθογραφία δὲν πρέπει νὰ παίξει παρὰ ἓνα δευτερεύοντα πιά ρόλο.

Τοῦτο δὲν σημαίνει βέβαια πὼς ἡ σημασία τῆς ὀρθογραφίας δὲν εἶναι ἀξιόλογη καὶ ὑπολογίσιμη, ἀλλὰ πὼς ἡ ἐκμάθησή της θὰ πρέπει νὰ ἔχη ξεπεραστὴ στὸ μεγαλύτερό της μέρος ἀπ' τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο, καὶ πὼς θὰ πρέπει νὰ ἔχη ὀλοκληρωθῇ τελειωτικὰ στὶς δύο πρῶτες γυμνασιακὲς τάξεις· γι' αὐτὸ καὶ καθωρίσαμε σὰν βασικὸ σκοπὸ τῆς διδασκαλίας τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» τῆς πρώτης καὶ δευτέρας τάξεως τοῦ Γυμνασίου τὸ γλωσσικό.

α) Ἐξ ἄλλου ἡ ὀρθογραφία ἐκτὸς ἀπ' τὴν πρακτικὴ τῆς ἀξία, ποὺ ἔγκειται κυρίως στήν διευκρίνηση καὶ στήν ἄμεση κατανόηση τῶν ὁμοήχων ἢ παρωνύμων λέξεων π.χ. τεῖχος - τοῖχος, λοιμὸς - λιμὸς, διακονία - διακονία, ἀμνηστία - ἀμνησία (βλ. καὶ σελ. 11), καλλιεργεῖ καὶ ἀναπτύσσει τὴν παρατήρηση, τὴ μνήμη, τὴν κρίση, τὴ βούληση, τὴ νόηση καὶ τὴν ἀφαιρετικὴ ἱκανότητα τῶν μαθητῶν. Ἀκόμη ἡ σημερινὴ ἱστορικὴ ὀρθογραφία μας ἀποβλέπει καὶ στὴ σύνδεση τῆς νεοελληνικῆς γλώσσῃς μὲ τὴ βυζαντινὴ καὶ τὴν ἀρχαία, καὶ ἀποδεικνύει ἄμεσα τὴ συνέχιση καὶ τὴν ἀδιάκοπη ροὴ καὶ ἐξέλιξή της ἀπὸ τὴν ὁμηρικὴ ἐποχὴ μέχρι σήμερα. Ἐκπληρώνει δηλαδή ἡ ἱστορικὴ ὀρθογραφία καὶ καθαρὸ ἐθνικὸ σκοπὸ. «Τί σημασίαν δὲ ἔχει ἡ σύνδεσις αὕτη, γράφει ὁ κ. Τσίριμπας στήν «**Εἰδικὴ Διδακτικὴ**» του, δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, πᾶς τις δύναται νὰ ἀντιληφθῇ, ὅταν ἔχη ὑπ' ὄψει του ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ τὴν ἀδιάφυστον ἀπόδειξιν, ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἴμεθα

γνήσιοι απόγονοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους, τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου καὶ τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἐποποιίας πρὸς ἀποτίναξιν τῆς μακραίωνος καὶ σκληρᾶς δουλείας»¹. Τώρα τελευταῖα μάλιστα μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Γραμμικῆς Β', τῆς πρώτης δηλαδὴ ἐλληνικῆς γραφῆς, ἀπὸ τοὺς Μ. Wentris (Μ. Βέντρης) καὶ J. Chadwick (J. Τσάντουϊκ) «Οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες μποροῦν νὰ αἰσθάνωνται ὑπερήφανοι γιὰ τὸν ἀρχαιότατο πρόγονό τους ποὺ ἐπενόησε μετὰ τὴ βοήθεια τῆς κριτικῆς γραφῆς τὴν πρώτη ἐλληνικὴ γραφή. Ἐχει σωστὰ εἰπωθῇ ὅτι μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἔχουν προστεθῇ στὴν ἐλληνικὴν ἱστορίαν 400 περίπου χρόνια»².

β) Παρ' ὅλα αὐτά, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω γιὰ τὴν ἀξίαν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας, ὑπάρχουν μεγάλες ἀντιρρήσεις ἀπὸ πολλοὺς γλωσσολόγους, ἐπιστήμονες καὶ λογοτέχνες γιὰ τὴ σκοπιμότητα τῆς διατηρήσεώς της καὶ τοῦτο γιὰτὶ ὁ χρόνος, ποὺ διατίθεται γιὰ τὴν ἐκμάθησίν της, θὰ μπορούσε νὰ ἀφιερωθῇ, ὅπως ὑποστηρίζεται, στὴ διδασκαλίαν ἄλλης μαθήσεως πολὺ πλεονεκτικῆς καὶ συντελεστικῆς γιὰ τὴ μόρφωσιν τῶν μαθητῶν. Καὶ πραγματικὰ οἱ δυσκολίες τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας εἶναι τεράστιες καὶ πολλὰς φορὲς ἀξεπέραστες, ὀφείλονται δὲ κυρίως στὶς ποικίλες διαφορὰς τοῦ προφορικοῦ ἀπ' τὸ γραπτὸ λόγο, ποὺ οἱ σπουδαιότερες ἀπ' αὐτὰς μποροῦν νὰ συνοψισθοῦν στὶς ἑξῆς :

1) Στὴν ἔλλειψιν πιστῆς ἀντιστοιχίας τῶν φθόγγων τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ τῶν γραμμάτων τοῦ γραπτοῦ· π.χ. ἀντίστοιχα γράμματα τῶν φθόγγων ου, μπ, ντ, γκ, τσ, τζ δὲν ὑπάρχουν³ (βλ. § 15, β).

2) Στὴν ποικιλίαν τῶν, τόνων καὶ πνευμάτων τοῦ γραπτοῦ λόγου, ποὺ λείπει τελείως ἀπ' τὸν προφορικὸν λόγον ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὸν πνευστικὸν τόνον (βλ. § 53, β).

3) Στὴ διατήρησιν τῶν διπλῶν συμφώνων στὸ γραπτὸν λόγον (βλ. § 15, γ), ὡς καὶ στὴν ἀφομοίωσιν κυρίως τοῦ τελικοῦ (ν) τῶν

1. Α. Τσίριμπα, ἐνθ' ἀν. σ. 137.

2. J. Chadwick, Γραμμικὴ Β (μεταφρ. Δημ. Τζωρτζίδης), Ἀθήναι 1962, σ. 169.

3. Μ. Τριανταφυλλίδης, ἐνθ' ἀν. σ. 28.

πρώτων συνθετικών ώρισμένων συνθέτων λέξεων. π.χ. συν-γενής-συν-συγγενής, πάλιν+ροία=παλίρροια, παν+μέγιστος=παμμέγιστος, έν+λόγος=έλλογος.

4) Στην άπόδοση στο γραπτό λόγο μέ τά ίδια σύμβολα φθόγγων διαφορετικής φθογγολογικής άξίας· π.χ.

σγουρός (= ζγούρος) και σταθμός (= σταθμός), πέντε (= πέν-δε) και μέντα (= μέν-τα), αυγή (= άβγή) και αυτός (= άφτός), ευγένεια (= έβγένεια) και ευχή (= έφχή) κ.τ.λ.

5) Στη χρησιμοποίηση στο γραπτό λόγο διαφόρων σημείων στίξεως, ως και τών σημείων τών φθογγικών καλουμένων παθών (έκθλίψεως - κράσεως - άφαιρέσεως - άποκοπής)¹ κ.τ.λ..

6) Στο πότε παραμένει τó τελικό (ν) στο γραπτό λόγο.

7) Στο ότι οί ξένες λέξεις δέν έχουν προσαρμοσθή φθογγο-λογικά και μορφολογικά στη δική μας τή γλώσσα².

8) Στη διατήρηση στο γραπτό λόγο τών δύο ο (ο-ω), τών δύο ε (ε-αι), και προπαντός τών ξί ι (η, ι, υ, ει, οι, υι) βλ. § 15, α.

9) Στη χρησιμοποίηση στο γραπτό λόγο τών κεφαλαίων γραμμάτων σ' ώρισμένες περιπτώσεις και για ώρισμένες κατηγορίες λέξεων.

10) Γενικώτερα για τούς λόγους, που άναφέρονται στις § 16, α και 16, β.

114. **Ή μέθοδος τής όρθογραφίας.** Οί σπουδαιότεροι τρόποι για τήν έκμάθηση τής όρθογραφίας είναι οί έξης: ό τής καταγραφής τών λέξεων, ό τής αντίγραφής τών λέξεων, ό τής ύπαγορεύσεως τεμαχίων κειμένου, ό τής συλλογής τών λέξεων, και ό τής χρήσεως όρθογραφικών λεξικών κατά τή γραφή τών έκθέσεων (βλ. § 59, ε). Έκτός όμως άπ' αυ-τούς ύπάρχουν κι άλλοι άκόμη - ό τοϋ συλλαβισμού τών

1. 'Αποκοπή καλείται τó φαινόμενο, που τó τελικό φωνήεν μιās λέξεως χάνεται, αν ή έπομένη λέξη άρχίζει από σύμφωνο π.χ. φέσ' το άπ' τó τραπέζι.

2. Α. Τσίριμπα, ένθ' άν. σ. 138.

1D
λέξεων¹, ό τής τεχνολογίας τών λέξεων², ό τοῦ Munch³,
ό τοῦ, Decroly⁴ καί ό τής απομνημονεύσεως⁵— πού θεω-
ροῦνται κυρίως κατάλληλοι γιά τό Δημοτικό Σχολεῖο. Τό χαρα-
κτηριστικό ὅλων αὐτῶν τῶν τρόπων ἢ μεθόδων εἶναι τό ὅτι πα-
ρουσιάζουν ὀρισμένες ἐναλασσόμενες ἀτέλειες καί ἐλλείψεις, ἔτσι
πού ό καθένας τους χωριστά νά μήν προσφέρεται γιά ὅλους τοῦς
ψυχολογικούς ἀνθρώπινους τύπους :

1. Ὁ τρόπος τοῦ συλλαβισμοῦ συνίσταται στό συλλαβισμό τής κα-
θεμιᾶς λέξεως ἐνός κειμένου ἀπ' τόν διδάσκοντα, καί στόν ταυτόχρονο καθορισμό
τῆς ὀρθογραφίας τῆς κάθε συλλαβῆς χωριστά· ἡ αὐτή διαδικασία ἐπαναλαμβάνεται
γινθριστά ἀπ' τοὺς μαθητὰς τόσες φορές, ὅσες χρειάζεται γιά νά τήν μάθουν
καλά. Στηρίζεται στήν ἀκουστική ἐντύπωση καί στήν κινητική αἴσθηση τῶν
χειλέων.

2. Ὁ τῆς τεχνολογίας ἐπαφύρεται κυρίως στήν ἐφαρμογή ὀρθογρα-
φικῶν γνωστῶν κανόνων πάνω σέ λέξεις, πού περιέχουν τέτοιους κανόνες· ἡ ἐφαρ-
μογή αὐτή συντελεῖται μέ τή γραμματική, τή τεχνολογική δηλαδή ἀνάλυση τῶν
λέξεων.

3. Ἡ μέθοδος τοῦ Munch στηρίζεται στήν ἐνιαία συγκεντρωτική διδασκαλία,
στήν ἄποψη δηλαδή ὅτι ό μαθητής δέν πρέπει νά ἀντιλαμβάνεται τήν ἰδιαίτερη δι-
δασκαλία τῆς ὀρθογραφίας παρὰ νά τήν θεωρῇ κι αὐτή σάν ἓνα εἶδος παιγνιδιοῦ·
κατά τὰ ὅλλα εἶναι παρόμοια μέ τήν τῆς ἀντιγραφῆς, καί ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐξαρτᾶ-
ται ἀπ' τό βαθμό τῆς ἀσκήσεως καί τῆς ἐπιμονῆς.

4. Ἡ μέθοδος τοῦ Decroly διεξάγεται ὡς ἐξῆς : α) Ἐκλογή καί καταγραφή
στόν πίνακα ὀρθογραφικοῦ κειμένου, πού εἶναι σύμφωνο μέ τήν παιδική ἀντίλη-
πτικότητα καί τό διαφέρο τῶν μαθητῶν β) γραμματική καί ὀρθογραφική ἐπεξερ-
γασία γ) κάλυψη τοῦ κειμένου καί ροερῇ ἀναπόληση του ἀπ' τοὺς μαθητὰς δ)
ἐπαγόρευση τοῦ κειμένου ἀπ' τόν διδάσκοντα καί ἀναγραφή στά τετράδια ἀπ' τοὺς
μαθητὰς ε) ἀποκάλυψη τοῦ κειμένου τοῦ πίνακος, ἀντιπαραβολή, διόρθωση σφαλ-
μάτων καί τέλος στ) ὀρθή ἀντιγραφή ἀπ' τοὺς μαθητὰς τῶν λανθασμένων λέξεων
στά τετράδιά τους.

5. Ἡ μέθοδος τῆς ἀπομνημονεύσεως πραγματοποιεῖται ὡς ἐξῆς :
α) ό μαθητής ἀπομνημονεύει ἓνα κατάλληλο κείμενο ἢ σιό σπῖτι του ἢ μέσα στήν
τάξη σιωπηρά β) μετά τό γράφει μόνος του ἀπό μνήμης σιό τετράδιό του ἢ σιόν
πίνακα καί τέλος γ) ἀφοῦ κἀμει ό ἴδιος τήν ἀντιπαραβολή, διορθώνει τὰ σφάλμα-
τά του, τὰ ὅποια καί προσπαθεῖ νά αἰτιολογήσῃ σιόν ὀρθή τους. γραφή Ὁ τρόπος
αὐτός τῆς διδασκαλίας γιά τήν ἐκμάθηση τῆς ὀρθογραφίας θεωρεῖται ἀρκετὰ καλός,
γιατί « καίά τόν σχηματισμόν τῆς ἐποπτείας τῆς ὀρθογραφίας τοῦ κειμένου λαμ-
βάνουν μέρος ὅλαι αἱ αἰσθήσεις, αἱ ὅποια εἶναι ἀπαραίτητοι εἰς τόν σχηματισμόν
αὐτῆς, δηλ. ἡ ὄρασις, ἡ ἀκοή, ἡ μυτική ἢ κινητική αἰσθήσεις κ.τ.λ. ». Α. Τσί-
ριμπα, ἐνθ' ἀν. σ. 143.

Π.χ. ὁ τῆς ἀντιγραφῆς προσιδιάζει στοὺς ὀπτικοὺς τύπους, ἐνῶ ἀντίκειται στοὺς ἀκουστικούς· ἀντίθετα ὁ τῆς ὑπαγορεύσεως εὐνοεῖ τοὺς ἀκουστικούς καὶ δὲν ἱκανοποιεῖ τοὺς ὀπτικούς. Ὁ τοῦ συλλαβισμοῦ ὠφελεῖ τοὺς κινητικούς, ἐνῶ ὁ τῆς ἀπομνημονεύσεως κυρίως ταιριάζει στοὺς μεικτοὺς καὶ μνημονικούς τύπους. Γι' αὐτὸ ὀρθὸ εἶναι νὰ ἐφαρμόζωνται ὅλοι οἱ τρόποι τῆς διδασκαλίας γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς ὀρθογραφίας, ἔτσι πού νὰ καθίσταται δυνατό, ὥστε ὅλοι οἱ ψυχολογικοὶ τύποι τῆς τάξεως νὰ ἱκανοποιηθοῦν. Οἱ τρόποι αὐτοὶ θὰ δίνωνται μὲ τὴ μορφή τῶν « κατ' οἰκῶν » ἀσκήσεων, μιὰ καὶ δὲν ὑπάρχει ἰδιαίτερος χρόνος διδασκαλίας τῆς ὀρθογραφίας σύμφωνα μὲ τὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα, πού ἰσχύει. Μερικὰ παραδείγματα « κατ' οἶκον » ὀρθογραφικῶν ἀσκήσεων δώσαμε στὴν § 59, στ. Ἰδιαίτερα ὁμως συνιστοῦμε τὸν τρόπο, πού ὑποδείξαμε στὴν § 59, ε, 6. στή σελ. 117.

α) Γιὰ τὸ Δημοτικὸ ὅμως Σχολεῖο ἡ ὀρθότερη μέθοδος εἶναι ἐκείνη, πού στηρίζεται στὶς ἔρευνες τοῦ Wundt (βλ. § 59, γ) καὶ τῶν Meumann καὶ Lay, καὶ πού μποροῦμε νὰ τὴ συνοψίσουμε στὰ ἑξῆς :

1) Στὸ ὅτι πρέπει ἡ διδασκαλία τῆς ὀρθογραφίας νὰ ἀρχίζη ἀμέσως καὶ παράλληλα μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος· ἡ διδασκαλία αὕτὴ συνίσταται στὴν ἐκμάθηση τῆς ὀρθῆς γραφῆς καταλλήλων λέξεων, πού συναντοῦν οἱ μαθηταὶ στὴν πρώτη τους ἀνάγνωση, στὴν πατριδογνωσίᾳ, στὴ διδασκαλία τῶν παραμυθιῶν κ.τ.λ., καὶ στὴν ἐπίμονη παρακολούθηση τῶν παραπάνω λέξεων ἀπ' τὸν διδάσκοντα γιὰ τὴν ὀρθὴ χρῆση τους ἀπ' τοὺς μαθητὰς στὰ ποικίλης φύσεως γραπτὰ τους.

2) Στὴν ἐκλογή καταλλήλου τεμαχίου κειμένου ἀπὸ τὴν ὕλη τῶν διαφορῶν κλάδων τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος καὶ στὴν ὀρθὴ ἀντιγραφή του, στὴν καλλιγραφικὴ ἀντιγραφή του, στὴν ἐκμάθηση τῆς ὀρθογραφίας του ἀπὸ μνήμης « καθ' ὑπαγόρευσιν » καὶ κατὰ γράμμα, καὶ τέλος στὴν ὀρθὴ ἀπαγγελία του.

3) Στὴν ἐπίμονη παρακολούθηση ἀπ' τὸν διδάσκοντα τῆς ἐφαρμογῆς καὶ τῶν κανόνων τῆς γραμματικῆς, πού ἔχουν διδαχθῇ, στὰ γραπτὰ τῶν μαθητῶν.

4) Στὴ συλλογὴ ὁμοίων ὀρθογραφικῶν παραδειγμάτων καὶ

στην προσφορά αὐτῆς στοὺς μαθητὰς γιὰ τὴν ἐξαγωγή νέων ὁμοειδῶν κανόνων¹.

β) Ἀναφέραμε παραπάνω τοὺς πρακτικοὺς τρόπους, ποὺ μποροῦν νὰ ἐφαρμόσουν οἱ μαθηταὶ στὴν «κατ' οἶκον» ἐργασία τους γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς ὀρθογραφίας. Σὲ περίπτωση ὅμως, ποὺ θὰ ὑπάρξη τρόπος νὰ ἐξοικονομηθοῦν ἰδιαιτέρες ὥρες εἰδικὰ γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς ὀρθογραφίας, τότε μποροῦμε νὰ ἐφαρμόσουμε δύο κυρίως διδακτικὲς μεθόδους: τὴν παραγωγικὴ καὶ τὴν ἐπαγωγικὴ.

115. Ἡ παραγωγικὴ μέθοδος τῆς ὀρθογραφίας δὲν διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη μέθοδο τῆς Γραμματικῆς. Συνίσταται καὶ αὐτὴ κυρίως στὴν ἐφαρμογὴ ὀρθογραφικῶν κανόνων ἢ γλωσσικῶν καταληκτικῶν μεταβολῶν καὶ τελικὴ διατύπωση γενικῶν κανόνων πάνω σὲ προσκομιζόμενα παραδείγματα, ποὺ εἶναι γραμμένα ἢ στὸν πίνακα ἢ σὲ ἔντυπο ὑλικό. Οἱ ὀρθογραφικὲς καταλήξεις, ποὺ θέλουμε νὰ διδάξουμε, καὶ ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἕνα ὀρισμένο γενικὸ ὀρθογραφικὸ κανόνα, παραλείπονται. Οἱ μαθηταὶ, συμπληρώνουν τὶς παραλείπομενες καταλήξεις ἐφαρμόζοντας τοὺς γνωστοὺς ὀρθογραφικοὺς κανόνες ἢ γλωσσικοὺς νόμους.

Ἡ παραγωγικὴ μέθοδος διαχωρίζεται ἐδῶ σὲ δύο φάσεις: στὴν ἀπλὴ ἐφαρμογὴ ὀρθογραφικῶν κανόνων, καὶ στὴν ἐφαρμογὴ γλωσσικῶν νόμων πρῶτα καὶ μετὰ στὴ διατύπωση γενικῶν ὀρθογραφικῶν κανόνων.

α) Ἡ **πρῶτη φάση** δὲν παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες, γι' αὐτὸ καὶ μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῇ εὐκόλα στὶς μικρὲς τάξεις. Ὁ μαθητὴς συμπληρώνει τὰ κενὰ τῶν λέξεων, ποὺ τοῦ προσφέρονται ἢ στὸν πίνακα ἢ στὸ ἔντυπο ἐφαρμόζοντας τὸν κανόνα καὶ τὶς τυχόν ἐξαιρέσεις του, καὶ μετὰ κατὰ τὴν ἐπεξεργασία δικαιολογεῖ γραπτὰ ἢ προφορικὰ, ἐὰν ἐρωτηθῇ ἀπ' τὸν διδάσκοντα, ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα συμπλήρωσε. Ἀκολουθεῖ ἔλεγχος καὶ ἐπέκταση τοῦ κανόνος, ὅπως ἀκριβῶς γίνεται καὶ στὴν παραγωγικὴ μέθοδο τῆς Γραμματικῆς. (βλ. § 59, στ, 1 καὶ 106, α).

β) Ἡ **δεύτερη φάση** προϋποθέτει τὴ γνώση τῆς γραμματικῆς στὸ μεγαλύτερό της μέρος καὶ ἰδίως τοῦ ἐτυμολογικοῦ της καὶ τῆς

1. Α. Τσίριμπα, ἐνθ' ἀν. σ. 146.

παραγωγῆς τῶν λέξεων· προϋποθέτει ἀκόμη καὶ τὴ γνώση ὀρι-
σμένων ἀπλῶν γλωσσικῶν καὶ φωνητικῶν νόμων. Ἡ φάση αὕτη
ἂν καὶ στὴν ὑφή τῆς παραμένη παραγωγικῆς, θὰ μπορούσε ὁμως
νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς μικτὴ μέθοδος, γιατί κατὰ τὸ τέ-
λος τῆς διεξαγωγῆς τῆς χρησιμοποιεῖ καὶ τὴν ἐπαγωγικὴ μέθοδο.

γ) Δίνουμε παρακάτω ἓνα σχέδιο διδασκαλίας γιὰ μαθητὰς
τῆς δευτέρας τάξεως· ἡ διδασκαλία αὕτη συντελεῖται μὲ τὴ δεύ-
τερη φάση τῆς παραγωγικῆς μεθόδου.

Δ. ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑΣ

Τάξη	: Δευτέρα
Μάθημα	: Ὁρθογραφία.
Διδακτέα ἐνότητα	: Παραγωγή καὶ ὀρθογραφία τῶν λέξεων ποὺ λήγουν σὲ «ια».
Μέθοδος	: Συνδυασμὸς παραγωγικῆς καὶ ἐπαγωγικῆς.
Πορεία	: Τριμερῆς (Παρουσίαση - Ἐπεξεργασία - Ἐκφραση).
Μορφή	: Καθοδηγούμενη αὐτενέργεια

Ι. Παρουσίαση ὀρθογραφικοῦ ὕλικου (βλ. § 107, β, Ι)

α) Καὶ τί ἀπολογ. α θέλεις νὰ σοῦ δώσω ; Ἀλήθ.. α, κάνει
κρὸν δυνατό ! Ποτὲ στὴν ἱστορ. α τῆς δὲν ὑπῆρξε ἐκστρατ.. α ἐν-
δοξότερη. Ὁ Ξέρξης ἐθεώρησε τὸ πρᾶγμα ὡς μωρ. α καὶ ἀναίδ.. α
συγχρόνως. Ἡ Διχόν.. α ποὺ βαστάει ἓνα σκῆπτρο ἢ δολορῆ. Γι'
αὐτὸ μὲ μεγάλη του δυσἀρέσκ.. α εἶδε τὴν παρουνσ. α τοῦ Ἀράπη.
Ἀλλὰ πολὺ γρήγορα ὁ Ἀράπης ἀνέβηκε στὴν ἐπιφάν.. α. Ποιὰ εἴ-
ναι ἡ ἐνν.. α τοῦ μαθήματος ; Ἡ «Ὀδύσσ.. α» εἶναι ἔργο τοῦ Ὀ-
μήρου, Ἡ λέξη «Ὀμηρος» παίρνει δασ.. α. Ἡ ταχ.. α ἀμαξοστοι-
χ.. α θὰ ἐρθῇ σὲ λίγο. Αὐτὴ ἡ ὑπόθεση εἶναι γελ.. α. Ἡ «φτώχ. α»
φέρνει μεγάλη «στενοχώρ. α». Πόσες ὀργ.. ἐς εἶναι αὐτὸ τὸ πηγά-
δι ; Ἡ στρτ. α τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου προχωροῦσε.

β) Οἱ ἀπόψεις ποὺ δίδονται στοὺς μαθητὰς γιὰ τὴν ἐπεξεργα-
σία τοῦ ὕλικου εἶναι οἱ ἑξῆς :

1) Νὰ συμπληρωθοῦν τὰ κενὰ τῶν λέξεων

μέ την παραγωγική κατάληξη (ια) καὶ μέ βά-
ση τὸ χαρακτηῖρα τῆς καθεμιᾶς λέξεως νὰ ἐξα-
χθοῦν οἱ νέες παραγωγικὲς καταλήξεις.

2) Νὰ χωρισθοῦν οἱ λέξεις ποὺ λήγουν
σὲ (ια) σὲ ὁμοιόμορφες κατηγορίες, ἔτσι ποὺ
νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθοῦν γενικοὶ ὀρθο-
γραφικοὶ κανόνες, ποὺ νὰ ἀναφέρονται στὴν
ὀρθή γραφή τῶν θηλυκῶν ὀνομάτων τῶν λη-
γόντων σὲ (ια), (εια) καὶ (οια)· καὶ

3) Νὰ ληφθῇ ἡ ὑπ' ὄψιν παραγωγή τῶν
θηλυκῶν ὀνομάτων σὲ (ια) ἀπὸ οὐσιαστικὰ
ρήματα καὶ ἐπίθετα¹.

II) Ἑπεξεργασία (βλ. § 107, α καὶ 107, β).

α) Οἱ μαθηταὶ ξεκινώντας ἀπ' τὴν παραγωγή τῶν θηλυκῶν
ὀνομάτων σὲ (ια) ἀπὸ οὐσιαστικὰ, ρήματα καὶ ἐπίθετα, π.χ.

ἀπόλογος > ἀπολογ + ια > ἀπολογία

ἀληθής > ἀληθε(σ) + ια > ἀλήθεια

ἐκστρατεύω > ἐκστρατε(ν) + ια > ἐκστρατεία

ἀναιδής > ἀναιδε(σ) + ια > ἀναιδεια

δίχα ὄρνυς > διχονο + ια > διχόνοια

Ὀδυσσεύς > Ὀδυσσε + ια > Ὀδύσσεια

δασύς > δασε + ζα > δεσε + ια > δασεία

φτωχός > φτωχ + ια = φτώχεια

στενόχωρος > στενοχωρ + ια = στεροχώρια

ὀρέγω > ὀρέγν* + ια > ὀργν + ια > ὀργνιά

στρατός > στρατ + ια > στρατιά κ.τ.λ.

συμπληρώνουν τὰ διάφορα κενά.

β) Μετὰ χωρίζουν τὶς διαφορὲς κατηγορίες σὲ ια - εια. - οια

γ) Τέλος ἀνάλογα μέ τὶς ὁμάδες οἱ μαθηταὶ ἐξάγουν τοὺς γε-
νικοὺς ὀρθογραφικοὺς κανόνες: γιὰ τὶς προπαροξύτονες
λέξεις², γιὰ τὶς παροξύτονες³. γιὰ τὶς παραγόμε-

1. Μ. Τριανταφυλλίδης, ἐνθ' ἀν. σ. 112, 121, 127, 132, 140, 163,
164, 166, 171 κ.ά.

2. Ὅλα τὰ πρωτόκλιτα προπαροξύτονα θηλυκά, ποὺ λήγουν σὲ (ια) γράφονται μέ(ει)-

3. Ὅλα τὰ πρωτόκλιτα παροξύτονα θηλυκά, ποὺ λήγουν σὲ (ια), γράφονται
μέ(ι).

* Ἑξαιροῦνται τά: ἀγνεία, ἀνδρεία, ἐλεγεία, θρησκεία, Ἡ-

νες ἀπὸ ρήματα, πὺν λήγουν σὲ εὐωι γιὰ τὶς παραγόμενες ἀπὸ σύνθετα ἐπίθετα, πὺν τὸ β' συνθετικὸ λήγει σὲ ους². γιὰ κείνες, πὺν εἶναι θηλυκὰ τριτοκλίτων ἐπιθέτων σὲ (υς-εια-υ) κ.τ.λ.³

δ) Μετὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ γενικοῦ ὀρθογραφικοῦ κανόνος⁴ βρίσκονται οἱ ἐξαιρέσεις⁵ καὶ ἡ αἰτιολογία τῆς διαφορετικῆς ἀπ' τὸν κανόνα γραφῆς τους⁶.

III) "Εκφραση (βλ. § 95, γ, § 96 καὶ 107, β, III).

116. Ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος τῆς ὀρθογραφίας γιὰ τοὺς ἴδιους ἀκριβῶς λόγους, πὺν ἀναφέραμε καὶ γιὰ τὴν ἐπαγωγικὴ μέθοδο τῆς Γραμματικῆς, θεωρεῖται ἡ πιὸ ἐνδεικτικὴ γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς ὀρθογραφίας στὶς δύο πρῶτες γυμνασιακὲς τάξεις (βλ. § 102, α, 2). Καὶ ἐδῶ τὸ ὕλικὸ δίνεται σὲ μικρὲς φράσεις παρμένες ἀπὸ νεοελληνικὸ κείμενο προσιτὸ καὶ εὐκολοκατανόητο γιὰ τοὺς μαθητάς. Οἱ λέξεις τοῦ κειμένου, πὺν προσφέρεται, περιλαμβάνουν φυσικὰ τὸν ὀρθογραφικὸ κανόνα, πὺν θέλουμε νὰ διδάξουμε, καὶ εἶναι γραμμένες μαζὶ μὲ τὶς παραγωγικὰς τους καταλήξεις,

λεία, Καδμεία, λεία, μνεία, τελεία, ὑγεία, χημεία, χορεία — γελοία, ὁμοία, Τροία.

1. "Ολα τὰ πρωτόκλιτα παροξύτονα θηλυκά, πὺν λήγουν σὲ (ια), παραγόμενα ὅμως ἀπὸ ῥήματα σὲ (ευω), γράφονται μὲ (ει) πλὴν τοῦ ἡγεμονία (ἡγεμονεύω).

2. Τὰ πρωτόκλιτα προπαροξύτονα σὲ (ιι) σύνθετα θηλυκά, πὺν τὸ β' συνθετικὸ τὸν λήγει σὲ (ους), γράφονται σὲ (οι).
π.χ. ὁμόνοια (ὁμοῦ+νοῦς) παλίνοροια (πάλιν+ροῦς) Εὐβοία (εὐ+βοῦς) εὐπλοία (εὐ+πλοῦς).

3. Τὰ παροξύτονα θηλυκά τῶν τριτοκλίτων φωνηεντολήκτων ἐπιθέτων, πὺν λήγουν σὲ (ια), γράφονται μὲ (ει) καὶ περισπῶνται στὴν καθαρεύουσα π.χ. ταχεία (ταχύς), βραχεία (βραχύς).

4. "Ολα τὰ πρωτόκλιτα θηλυκά, πὺν λήγουν σὲ (ια) γράφονται: α) μὲ (ι), ὅταν εἶναι παροξύτονα, β) μὲ (ει), ὅταν εἶναι προπαροξύτονα, παρὼν ἀπὸ σὲ (ευω) λήγοντα ῥήματα, θηλυκὰ τριτοκλίτων ἐπιθέτων, καὶ γ) μὲ (οι), ὅταν εἶναι σύνθετα προπαροξύτονα, πὺν τὸ β' συνθετικὸ τους λήγει σὲ (ους).

5. Π.χ. ὅπως ἡ λέξη ὀργυιὰ, στρατιὰ κ.τ.λ. βλ. καὶ λέξεις: ἀγυιὰ, μητρογυιὰ, μυῖα—καρύα, σικύα, σιπύα—ἀλλοία, γελοία, ὁμοία, οἶα, ὁποία, παντοία, πνοία, ποία, ροία καὶ χοροία.

6. Τὰ ὀνόματα φτώχεια, στενοχώρια, ἀρρώστια κ.τ.λ. εἶναι

πράγμα που δεν συμβαίνει με τὸ ὑλικό, πού δίνεται κατὰ τὴν παραγωγικὴ μέθοδο.

117. Ἄς δώσουμε πάλι ἓνα παράδειγμα. Διδασκτέα ἐνότητα: ἡ ὀρθογραφία τῶν ὀνομάτων πού λήγουν σέ ων - ωνος (ἡ ὄνος). Ὁ κανόνας ἐδῶ ἀναφέρεται I) στὴ γραφή μὲ ω ἢ ο τῆς παραληγούσης τῶν ὀνομάτων τούτων στὶς πλάγιες τὶς πτώσεις γιὰ τὴν καθαρεύουσα (π.χ. ἀγών - ὦνος, χελιδών - ὄνος, εὐδαίμων - ὄνος κ.τ.λ.), καὶ II) στὴ γραφή μὲ ω ἢ ο τῆς παραληγούσης τῆς ὀνομαστικῆς τῶν ἰδίων ὀνομάτων γιὰ τὴ δημοτικὴ (π.χ. ἀγώνας, χελιδόνι, ἀρχιτέκτονας κ.τ.λ.) Γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ ὑλικό πρέπει νὰ χωρίζεται σὲ δύο ὁμάδες: στὸ καθαρευουσιάνικο καὶ στὸ δημοτικὸ

Ε. ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑΣ

Τάξη	: Πρώτη
Μάθημα	: Ὁρθογραφία
Διδασκτέα ἐνότητα	: Ἡ ὀρθογραφία α) τῶν ὀνομάτων πού λήγουν σέ ων - ὦνος (ὄνος) καὶ β) τοῦ ο (ω) τῆς παραληγούσης τῶν ἰδίων ὀνομάτων στὴ δημοτικὴ.
Μέθοδος	: Ἐπαγωγικὴ
Πορεία	: Τριμερὴς (Παρουσίαση - Ἐπεξεργασία - Ἐκφραση).
Μορφή	: Καθοδηγούμενη αὐτενέργεια.

Ι. Παρουσίαση ὀρθογραφικοῦ ὑλικοῦ (βλ. § 107,β,1).

Α. Ὑλικὸ καθαρηνούσης¹.

Λεϊμῶνες χλοεροὶ ἐκτείνονται καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη τοῦ Βοσπόρου. Καὶ ἀρχίσανε πάλι οἱ νύκτες νὰ φωτίζονται συχνὰ ἀπὸ πυρκαϊῆς χωριῶν, ἐλατιῶν !... Γιὰ πρώτη φορὰ μὲ τὴν παρουσία τοῦ Πλήθωνος² ἔρχεται ὁ δυτικὸς κόσμος σὲ γνήσια ἐπαφὴ μὲ τὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία. Οἱ κώδωνες ἤρχισαν νὰ ἤχουν... Μεγάλαι σταγόνες ἰδρώτους βρέχουν τὰ ἡλιοκαμμένα πρόσωπά των. Κατε-

στὴν οὐσία τοὺς παροξύνοντα προήλθαν ἀπ' τὰ ὀνόματα: πτωχία (πτωχός), στενοχωρία (στενόχωρος), ἀρρωστία (ἀρρωστός) κ.τ.λ.

1. Οἱ φράσεις εἶναι παρμένες ἀπ' τὰ «Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα» τοῦ Γυμνασίου, Ὁ.Ε.Σ.Β., ἐν Ἀθήναις 1956.

βάλλετο δὲ πᾶσα προσπάθεια ἐν Σπάρτῃ, ὅπως γίνωσιν οἱ νέοι εὐπειθεῖς σεμνοί, σὺ φ ρ ο ν ε ς, σεβόμενοι τοὺς γέροντας, τὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς νόμους τῆς πατρίδος, ὅπερ ἐθεωρεῖτο ἡ κυριωτέρα βᾶσις πάσης ἐν-
δ α ἰ μ ο ν ο ς πολιτείας. Ἐκεῖ τέσσαρες χιό ν ο ς λευκότεροι ἴπποι, σκάπτοντες τὸ ἔδαφος δι' ἀργυρῶν ὀπλῶν ἔτρωγον χροσὴν κριθήν. Ὅτε δὲ ἐκουράζοντο οἱ εὐρωστοὶ τοῦ β ρ α χ ί ο ν ε ς ἐχαλαροῦντο οἱ χαλι-
νοί. Ἐπροχώρησεν εἰς τὸ βάθος, ὅπου εἶδε τὸν Κένταυρον Χ ε ἰ ρ ω ν α.
Ἀπὸ φόβον μὴνως συλληφθῇ καθ' ὁδὸν ἀπὸ τοὺς φύλακας τοὺς Πελίου
ἐβάδιζε διὰ μέσον ἀ μ π ε λ ῶ ν ω ν καὶ ἐ λ α ι ῶ ν ω ν. Ὁ Χ ε ἰ-
ρ ω ν ἐξεπαιδεύθη ἀπὸ τὴν Ἀρτέμιδα καὶ τὸν Ἀ π ὅ λ λ ω ν α. Στρέ-
φεται ἔπειτα πρὸς τὸν Ἀντίοχον καὶ προτείνει εἰς αὐτὸν νὰ ὀρκισθῇ
εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Π ο σ ε ι δ ῶ ν ο ς. Οἱ ὀφρὺς ἦσαν πυκναὶ καὶ οἱ
ρ ῶ θ ω ν ε ς εὐρεῖς. [Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀ ἴ σ ο ν ο ς... ἔγινε νεανίας εὐ-
ρωστος καὶ δυνατὸς Ὡς ἐπιθετικὰ δὲ ὅπλα εἶχεν ὅμοια μὲ τὰ τῶν ἀρ-
χαίων Μ α κ ε δ ὄ ν ω ν. Ὁ ἱεροκῆρυξ ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ ἄ μ β ω ν ο ς]

Β. Ὑλικὸ δημοτικῆς.

Κάλλιο μὲν κακὴ ἀρρώστεια, παρὰ γείτονας κακὸς (Παρ.)
Τῇ ροδισμένη αὐγοῦλα χαιρετίζει τ' ἀ η δ ὄ ν ι... Ὁ ἐ λ ε ῶ ν α ς
ἀργοσαλεύει τὰ κλωνιά σὰν βάρια. Ὁ Ἀ θ ω ν α ς εἶναι αὐτός! Μα-
κρὸν ρ ο υ θ ο ῦ ν ι πολὺ σχιστὸ κι ἓνα π η γ ο ῦ ν ι σὰν τὸ Χριστό.
Ὅλη τῆς πλάσεως ἡ γαλήνη ἡ εὐλογημένη, | ποὺ πνέει μέσ' ἀπ' τὸν
ἦχο τῶν κ ω δ ῶ ν ω ν, | σὰν ἀπ' τὰ βάθη χριστιανικῶν αἰ ῶ ν ω ν |
μὲ στὴν ψυχὴ μου κατεβαίνει. Ἐνίστε ἔπνεε ξηρὸς βοροῦς καὶ ἐσφιγγεν
ἔτι μᾶλλον τὰ χιό ν ι α...

II. Ἐπεξεργασία

Μετὰ τὴν παρουσίαση τοῦ ὕλικου θὰ ἀρχίσῃ ὁ χωρισμὸς τῶν
λέξεων, ποὺ λήγουν σὲ ω ν - ω ν ο ς ἢ ο ν ο ς, σὲ ὀμάδες καὶ κα-
τηγορίες μὲ βάση τὴ διαίρεση τῶν ὀνομάτων σὲ οὐσιαστικὰ ἀρ-
σενικὰ ὀξύτονα, παροξύτονα, κύρια κ.τ.λ., σὲ οὐσιαστικὰ θηλυκὰ
καὶ σὲ ἐπίθετα, Κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐπεξεργασίας θὰ πρέπει μὲ τὴ
βοήθεια τοῦ διδάσκοντος νὰ ἐξαχθοῦν καὶ νὰ διατυπωθοῦν ἀπ'
τοὺς μαθητὰς οἱ ἐξῆς κανόνες :

1. Τὸ ο τῆς παραληγούσης τῶν πλαγίων πτώσεων στὰ ὀνό-
ματα, ποὺ λήγουν σὲ ω ν - ω ν ο ς, γράφεται μὲ ω, ὅταν τὰ ὀνό-
ματα αὐτὰ εἶναι : οὐσιαστικὰ ἀρσενικὰ ὀξύτς-

ναί, ἄρσενικά παροξύτονα, πού τὸ ω τῆς παραληγούσης τους ἔγινε στὴ δημοτικὴ ου² (π.χ. κώδων-ωνος = κουδούνη, σίφων-ωνος = σιφούνι κ.τ.λ.), σχεδὸν ὅλα τὰ ἀρχαῖα κύρια ὀνόματα³, καὶ ὠρισμένα ἀκόμη ὀνόματα⁴.

2. Τὸ ο τῆς παραληγούσης τῶν πλαγίων πτώσεων στὰ ὀνόματα, πού λήγουν σὲ ων-ωνος, γράφεται μὲ ο, ὅταν τὰ ὀνόματα αὐτὰ εἶναι: παροξύτονα ἄρσενικά (ἐκτὸς ἀπ' τὴς περιπτώσεις, πού ἀναφέραμε στὸ Ι), οὐσιαστικὰ θηλυκά⁵, ἐπίθετα καὶ συγκριτικά:

Π.χ. ἄκμων-ωνος, ἄξων-ωνος, γείτων-ωνος, δαίμων-ωνος, ζίων-ωνος, πνεύμων-ωνος, τέκτων-ωνος κ.τ.λ.

ἀηδών-όνος, ἀλκυνών-όνος, εἰκων-όνος, χιών-όνος, Ἀλβιών-ωνος, Καρχηδών-όνος, Χαλκηδών-όνος κ.τ.λ.

εὐδαίμων-ωνος, ἐχέφρων-ωνος, ροήμων-ωνος κ.τ.λ.

βελτίων-ωνος, ἐλάσσων-ωνος, μείζων-ωνος κ.τ.λ.

III. Ἑκφραση. (βλ. § 95, γ καὶ 96 καὶ § 107, β. III).

118. Ἡ πορεία τῆς Ὀρθογραφίας. Ἡ πορεία τῆς ὀρθογραφίας δὲν διαφέρει σὲ τίποτα σχεδὸν ἀπ' τὴν πορεία τῶν ἄλλων φάσεων τῆς Γλωσσολογικῆς ἐνότητος καὶ ἰδίως

1. Ἀπὸ τὰ ἄρσενικά ὀξύτονα ἐξαιροῦνται τὰ: ἡγεμών-ωνος, κανὼν-όνος, κηδεμών-όνος, τὰ τοπωνυμικά π.χ. Ἀλιάνκμων-ωνος, Μακεδών-όνος, Στρυμών-όνος, κ.τ.λ.

2. Αὐτὰ εἶναι: κώδων-ωνος (κουδούνη), πώγων-ωνος (πηγούνη), ρώθων-ωνος (ρουθούνη), σάπων-ωνος (σαπούνι) καὶ σίφων-ωνος, (σιφούνι).

3. Ἀπ' τὰ κύρια ὀνόματα ἐξαιροῦνται τὰ σύνθετα παροξύτονα, π.χ. Ἀγαμέμνων-ωνος, Ἀμφικτύων-ωνος, Ἀριστογείτων-ωνος, Εὐθόφρων-ωνος, Εὐκλήμων-ωνος, Λακεδαιμόνων-ωνος, Πολυκάων-ωνος κ.τ.λ., ὡς καὶ μερικά ἄλλα ἀκόμη π.χ. Ἀγάθων-ωνος, Αἴσων-ωνος, Ἀρίων-ωνος, Ἰάτωρ-ωνος, Λυκάων-ωνος, Μέμνων-ωνος, Πανδίων-ωνος, Ὑπερίων-ωνος κ.τ.λ.

4. π.χ. ἄμβων-ωνος, γάστρων-ωνος, γνάθων-ωνος, κατόλων-ωνος, μακραιών-ωνος, μεσαιών-ωνος, μήκων-ωνος, πάτρων-ωνος, χερίλων-ωνος κ.τ.λ.

5. Τὰ ξενικά κύρια θηλυκά ὀνόματα ἐξαιροῦνται: π.χ. Ἀγκών-ωνος Ἀνθηδών-ωνος, Βαβυλὼν-ωνος, Κολοφών-ωνος, Σιδών-ωνος κ.τ.λ.

τῆς Γραμματικῆς, στήν πορεία τῆς ὁποίας καί παραπέμπουμε (§ 107). Ὁ βασικός σκελετός παραμένει ὁ ἴδιος, ὅπως καί ἐκεῖ, καί διαιρεῖται σέ τρία κυρίως μέρη :

I. Στή συγκέντρωση τοῦ ὕλικου καί στήν καταγραφή του πάνω στόν πίνακα ἢ σέ ἔντυπο (Παρουσίαση).

II. Στήν ἐπεξεργασία τοῦ ὀρθογραφικοῦ ὕλικου καί τήν ἐξαγωγή τοῦ σχετικοῦ κανόνος (Ἐπεξεργασία)· καί

III. Στήν ἐφαρμογή καί ἐπέκταση τοῦ ἐξαχθέντος ὀρθογραφικοῦ κανόνος (Ἐκφραση).

119. **Ἡ μορφή τῆς Ὀρθογραφίας.** Γιά τή μορφή τῆς Ὀρθογραφίας βλ. § 108.

120. **Τά βοηθητικά μέσα τῆς Γλωσσολογικῆς ἐνότητος.**

Μιά διδασκαλία, μέ ὁποιαδήποτε μέθοδο, πορεία καί μορφή κι ἂν ἐπιτευχθῇ, γιά νά θεωρηθῇ ἐπιτυχημένη καί γιά νά ὀλοκληρωθῇ πρέπει νά συνοδεύεται : μέ τίς ἀπαραίτητες καί ἀνάλογες «κατ' οἶκον» ἀσκήσεις, ὡς καί μέ διάφορα ἄλλα βοηθητικά ἐξωτερικά μέσα.

Γιά τίς «κατ' οἶκον» ἀσκήσεις, πού στήν οὐσία τους δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά συνέχεια καί ἐπέκταση τῆς ἐκφράσεως, τοῦ τρίτου δηλαδή σταδίου τῆς πορειαικῆς διαδικασίας τῆς διδασκαλίας, ἔγινε λόγος καί μάλιστα γιά κάθε φάση χωριστά τῆς Γλωσσολογικῆς ἐνότητος στίς : § 56, γ γιά τή Γραμματική, § 57, γ γιά τὸ Συντακτικό, § 58, δ γιά τή Γλωσσολογία, καί § 59, στ γιά τήν Ὀρθογραφία.

Τώρα ἐρχόμαστε νά συγκεφαλαιώσουμε τὰ σπουδαιότερα ἐξωτερικά βοηθητικά ὕλικά μέσα τῆς Γλωσσολογικῆς ἐνότητος, γιά τὰ ὁποία σκόρπια μιλήσαμε σέ διάφορες προηγούμενες παραγράφους· τὰ μέσα αὐτά μέ τή διασαφήνιση, τήν ἐποπτικότητα καί τήν ἔντονη μέ χρώματα παραστατική τους προβολή συντείνουν στήν κατανόηση, ὡς καί στήν εὐδωότερη καί σταθερότερη ἐκμάθηση τοῦ προσφερομένου γλωσσολογικοῦ ὕλικου.

Τά βοηθητικά αὐτά ὕλικά μέσα εἶναι : τὰ βοηθητικά βιβλία, τὰ σχέδια, τὰ σχεδιαγράμματα, οἱ πίνακες, καί τὰ τετράδια.

α) Για τὰ βοηθητικά βιβλία παραπέμπουμε στὶς : § 56, α, § 57, α, § 58 γ, § 59, δ καὶ § 60.

β) Τὰ **σχέδια** ὑποδεικνύονται ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς καὶ ἀναφέρονται σὲ γενικοὺς τύπους - πρότυπα γιὰ τὶς διάφορες ἐπιμεριστικὲς ἐργασίες τῶν μαθητῶν, π.χ.: σχέδια πινάκων, σχεδιαγραμμάτων, ταξινομήσεων, διαιρέσεων, ἀνακεφαλαιώσεων, τρόπων λύσεως ἀσκήσεων, χρήσεως τετραδίων κ.τ.λ. Δίνουμε δύο συγκεκριμένα σχέδια, ποὺ ἀναφέρονται στὴν παραγωγή καὶ στὴ σύνθεσιν τῶν λέξεων· στὸ πρῶτο σχέδιο παραμένει ἀμετάβλητη ἡ ρίζα, στὸ δεῦτερο τὸ β' συνθετικὸ εἶναι πάντοτε σταθερό :

Π Ι Ν Α Κ 15ος

ΣΧΕΔΙΟ 1ο				ΣΧΕΔΙΟ 2ο		
Παραγωγή				Σύνθεσις		
Θ Ε Μ Α			Παραγωγικὴ κατάληξις	α' συνθετικὸ		β' συνθετικὸ
Ρίζα						
ὄρκ	—	—	ἰζω	ἀερ	ο	μαχία
	—	—	ισις	ἀλεκτορ	ο	
	ο	δοσ	ια	ἀμαζον	ο	
	ο	δοτ	εω (ῶ)	γιγαντ	ο	
	ο	ληξ	ια	θαλασσ	ο	
	—	—	ος	θηρι	ο	
	ω	μοσ	ια	ἱππ	ο	
	ω	μοτ	εω (ῶ)	πεζ	ο	
	ω	τ	ικὸς	τειχ	ο	
	ω	τ	ὸς	τιταν	ο	

γ) Τὰ **σχεδιαγράμματα** ἐκτελοῦνται ἀπὸ τοὺς μαθητὰς καὶ ἀναφέρονται στὴ ταξινόμηση, διαίρεση, ἀνακεφαλαιώση, συμπερίληψη κ.τ.λ. μεγάλων ἐνοτήτων μαθήσεως. Τὸ σχεδιάγραμμα εἶναι τὸ συμπληρωμένο σχέδιο, εἶναι μιὰ ἐργασία τῶν μαθητῶν, ποὺ ἔχει πιά συντελεσθῇ καὶ ποὺ δὲν πρέπει νὰ ἐπιδέχεται διόρθωση, ἐὰν ἔχη ἐκτελεσθῇ ὀρθὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ὑποδείξεις τῶν καθηγητῶν. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ σχεδίου καὶ τοῦ σχεδιαγράμματος ἔγκειται στὸ ὅτι, ἐνῶ τὸ πρῶτο εἶναι ἓνα γενικὸ καλὸ ὄπτι, πᾶν στὸ ὁποῖο οἱ μαθηταὶμποροῦν νὰ πραγματοποιήσουν στὸ

μέλλον ένα σχεδιάγραμμα, ένα πίνακα, μία εργασία κ.τ.λ., το δεύτερο είναι ένα σχέδιο συμπληρωμένο, ώλοκληρωμένο και τετελεσμένο, που αναφέρεται όμως σε μεγάλες ένότητες μαθήσεως. Π.χ. δίνουμε ένα σχέδιο εργασίας στους μαθητάς: πώς θα γίνεται ή αναγνώριση ενός ονόματος, ενός επιθέτου, ρήματος κ.τ.λ. ή πώς θα συντεληται μιὰ εγκλιτική, χρονική αντικατάσταση ή πώς θα πραγματοποιηται μιὰ συντακτική ανάλυση μιᾶς προτάσεως, ενός υποθετικού λόγου κ.τ.λ. Ὁ μαθητὴς μὲ βάση τὰ σχέδια αὐτὰ ἐκτελεῖ τὶς ἀντίστοιχες ἐργασίες, πού τοῦ ἀναθέτουμε. Ὅταν ὅμως τὸ σχέδιο, πού δίνουμε στὸ μαθητὴ, ὅπως εἶπαμε καὶ παραπάνω, ἀναφέρεται σὲ μιὰ συγκεκριμένη ὁλότητα μαθήσεως, πού ἔχει διδαχθῇ καὶ ἐκτελεσθῇ πάνω στὸ σχέδιο αὐτὸ μιὰ α ἢ β ἐργασία ἀπ' τοὺς μαθητάς, τότε πιά γίνεται σχεδιάγραμμα. Ἄρα τὸ σχεδιάγραμμα ἀναφέρεται στὸ παρελθόν, ἐνῶ τὸ σχέδιο στὸ μέλλον.

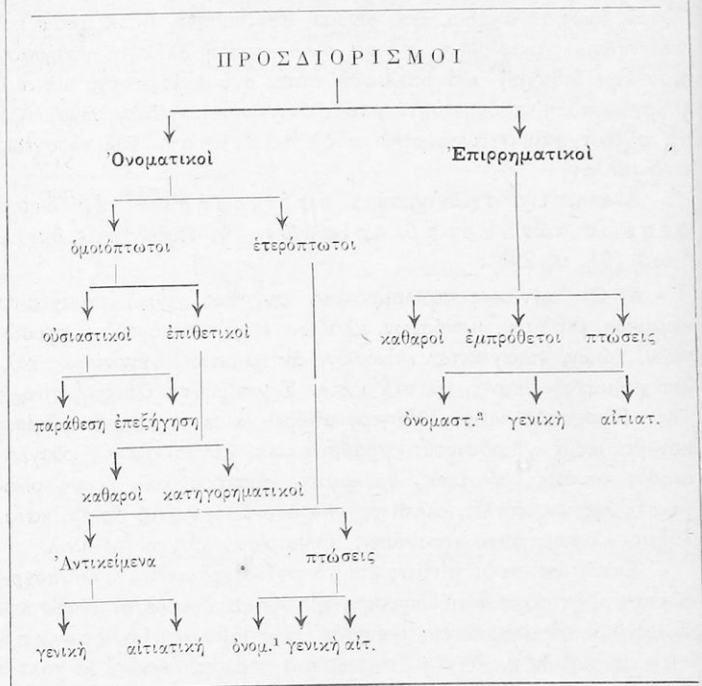
Δίνουμε ἓνα σχεδιάγραμμα ταξινομήσεως καὶ διαίρεσεως τῶν προσδιορισμῶν τῆς νεοελληνικῆς συντάξεως¹ (βλ. σ. 296).

δ) Οἱ **πίνακες** περιλαμβάνουν συνήθως γενικὰ περιεχόμενα κειμένων, βιβλίων, μαθήσεων, κλάδων, ἐνοτήτων· ὀνόματα προσώπων, ζώων, πραγμάτων, εἰκόνων, ἀντικειμένων, γεγονότων· καλλιτεχνήματα, εἰκόνες, σκίτσα κ.τ.λ. Συγκεκριμένα ὅμως οἱ πίνακες τῆς Γλωσσολογικῆς ἐνότητος μπορεῖ νὰ περιέχουν σπουδαίους καὶ βασικοὺς γλωσσικοὺς, γραμματικοὺς, συντακτικοὺς, ὀρθογραφικοὺς κανόνες· ὀρισμούς, ὀρολογίες, ἐπιστημονικοὺς ὀρους, οἰκογένειες λέξεων, ἀπλές, σύνθετες, παρασύνθετες λέξεις· ἄρθρα, κατὰ λήξεις, κλίσεις, ἀντικαταστάσεις, συναιρέσεις, συγκρίσεις κ.τ.λ.

Ἐκτὸς ἀπ' τοὺς πίνακες καὶ τὰ σχεδιαγράμματα, πού ὑποχρεοῦται νὰ κατασκευάζῃ ὁλόκληρη ἡ τάξη, μποροῦμε νὰ ἀναθέσουμε ἀκόμη καὶ σὲ ὠρισμένους μαθητάς νὰ φτιάξουν εἰδικοὺς πίνακες καὶ σχεδιαγράμματα προσεγμένα καὶ μὲ κάποια καλλιτεχνικὴ ἐμφάνιση, πού θὰ τοιχοκολλοῦνται σὲ ἐμφανῆ μέρη τῆς τάξεως. Οἱ τοιχοκολλημένοι αὐτοὶ πίνακες καὶ τὰ σχεδιαγράμματα συντελοῦν μὲ τὸ καθημερινὸ ἀντίκρυσμά τους καὶ τὴν ἐποπτικὴ

1. Τὸ σχεδιάγραμμα αὐτὸ στηρίζεται στὴ διαίρεση τῆς « Νεοελληνικῆς Συντάξεως » τοῦ Ἀχ. Τζαοτζάνου.

Σ Χ Ε Δ Ι Α Γ Ρ Α Μ Μ Α
ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΩΝ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ



1. Παράδειγμα ἐτεροπτότων προσδιορισμῶν ὀνομαστικῆς : « Τώρα αὐτοὶ κάμαν ἀγῶνα πλῆθος, ὅλοισι ναυτικοί, καὶ πορεύονται καλά. Βλαχ. 101 », « Ἐγὼ παπῶς καὶ νὰ θέλῃ νὰ μὲ βάλῃ νὰ καθίσω μ' αὐτὴν κ.τ.λ. Θεοτοκ. 136 ». Ἀχ. Τζαρτζάνου, ἔνθ' ἀν. σ. 82.

2. Παράδειγμα ἐπιρρηματικοῦ προσδιορισμοῦ ὀνομαστικῆς : « Ἐφυγε τρεχάλα », « Μπῆκε σὸ γροφεῖο, δέκα ἢ ὅρα τὸ ποῶτ. Ζ. Π. 36 » Ἀχ. Τζαρτζάνου, ἔνθ' ἀν. σ. 87.

τούς προβολή πρὸς τοὺς μαθητὰς στὴν ἀνεπαίσθητη καὶ ἀβίαστη ἐκμάθηση τοῦ ἀναγραφομένου πάνω σ' αὐτὰ ὑλικοῦ χωρὶς τὴν καταβολὴ μεγάλων καὶ ἐντόνων προσπάθειων ἀπὸ μέρους τῶν παιδιῶν. Μποροῦμε ἀκόμη νὰ ἀναρτήσουμε στοὺς τοίχους τῆς τάξεως καὶ γενικὰ σχέδια - ὑποδείγματα ἐργασιῶν γιὰ τοὺς ἰδίους ἀκριβῶς λόγους, πού ἀναφέραμε καὶ παραπάνω, π.χ. σχέδια σχολικῆς ἐργασίας, «κατ' οἶκον» ἐργασίας, ἐκμαθήσεως ὀρθογραφίας (βλ. § 59, 9, 6), μελέτης, ἀπομνημονεύσεως κ.τ.λ.

ε) Τὰ τετράδια τῆς Γλωσσολογικῆς ἐνότητος θὰ πρέπει νὰ εἶναι τόσα ἀκριβῶς, ὅσες εἶναι καὶ οἱ φάσεις της: ἓνα δηλαδὴ τετράδιο γιὰ τὴ Γραμματικὴ, ἓνα γιὰ τὸ Συντακτικόν, ἓνα γιὰ τὴ Γλωσσολογία καὶ ἓνα γιὰ τὴν Ὄρθογραφία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τέσσερα αὐτὰ τετράδια πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἓνα πέμπτο ἀκόμη γιὰ τὶς Ἀσκήσεις.

Σὲ περίπτωσι πού θὰ θέλαμε νὰ περιορίσουμε τὸν ἀριθμὸ τῶν τετραδίων, θὰ μπορούσαμε νὰ τὰ λιγοστεύσουμε σὲ τρία. Τὸ πρῶτο θὰ εἶναι κοινὸ γιὰ τὶς τρεῖς πρῶτες ἐνότητες, ἀλλὰ πολυσέλιδο καὶ διηρημένον σὲ τρία ἀντίστοιχα μέρη, τὸ δεῦτερο θὰ ἀναφέρεται στὴν ὀρθογραφία, καὶ τὸ τρίτο, ὅπως εἶπαμε καὶ παραπάνω στὶς ἀσκήσεις καὶ τῶν τεσσάρων φάσεων. Ἡ ἀποψη αὕτη γιὰ τὴ σημερινὴ τουλάχιστο περίοδο — πού ἡ διδασκαλία τῆς Γλωσσολογικῆς ἐνότητος δὲν διδάσκεται σὲ τακτὲς εἰδικὲς ὥρες καὶ πού φυσικὰ ἡ ὕλη εἶναι πολὺ περιορισμένη — εἶναι καὶ ἡ προτιμότερη. Ἀργότερα, ἂν ποτὲ ἀποφασισθῇ ἡ ἰδιαιτέρη διδασκαλία τῶν φάσεων τῆς Γλωσσολογικῆς ἐνότητος, θὰ πρέπει νὰ ἀντιστοιχῇ σὲ κάθε φάση καὶ ἓνα τετράδιο, σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη ἀποψη, ὅπως ὑποδείξαμε παραπάνω. Καὶ στὴ μιὰ καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση τὸ τετράδιον τῶν ἀσκήσεων παραμένει πάντοτε ἀνεξάρτητο.

Ι. Στὸ τετράδιον (ἢ στὰ τετράδια) τῶν τριῶν πρώτων φάσεων τῆς Γλωσσολογικῆς ἐνότητος θὰ καταχωροῦν οἱ μαθηταὶ τοὺς σπουδαιότερους γραμματικούς, συντακτικούς καὶ γλωσσολογικούς κανόνες καὶ ὁρισμούς, πού ἐξάγονται κατὰ τὴ διδασκαλία τῆς α ἢ β διδακτέας ἐνότητος. Μπορεῖ ἀκόμη, προτοῦ νὰ καταχωρηθοῦν οἱ κανόνες, νὰ γραφῇ πρῶτα τὸ προσφερόμενο ὑλικὸ (πρωτάσεις, κείμενο κ.τ.λ. βλ. § 102, β, 2, 1) πάνω στο

ὁποῖο ἐργάστηκαν οἱ μαθηταί, καὶ μετὰ οἱ σχετικοὶ κανόνες, ποὺ ἐπήγασαν ἀπ' αὐτό. Ἐπίσης στὸ τετράδιο θὰ γράφονται καὶ τὰ ἀντίστοιχα γιὰ κάθε μεγάλη ἐνότητα σχεδιαγράμματα, ὡς καὶ οἱ πίνακες, οἱ συμπεριλήψεις, οἱ ἀνακεφαλαιώσεις, οἱ ταξινομήσεις, διαιρέσεις κ.τ.λ., ποὺ τυχὸν οἱ διδάσκοντες θὰ ἀναθέτουν στοὺς μαθητὰς γιὰ νὰ πραγματοποιήσουν ἢ ὡς «κατ' οἶκον» ἐργασία, ἢ καὶ μέσα στὴν τάξη ὡς διδακτέα ἐνότητες μὲ καθωρισμένο σκοπὸ τῆ διασαφήνιση ἢ ταξινόμηση κ.τ.λ. γνωστοῦ ὕλικου (βλ. § 97. α, 4).

II. Ἡ ἴδια καταχώρηση περίπου θὰ γίνεται καὶ στὸ τετράδιο τῆς Ὁρθογραφίας, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἐδῶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ξαναγράφεται τὸ ἀντίστοιχο προσφερόμενο ὕλικό τῆς ἐπεξεργασίας, ἀλλὰ ἀρκεῖ ἡ καταγραφή μόνο ἐνὸς ἢ δύο σχετικῶν παραδειγμάτων γιὰ κάθε ἐξαγόμενο ὀρθογραφικὸ κανόνα. Τὸ τετράδιο τῆς Ὁρθογραφίας πρέπει νὰ εἶναι πολυσέλιδο, καὶ νομίζω πὼς θὰ ἦταν πολὺ ὠφέλιμη ἡ διατήρηση τοῦ σὲ ὅλη τὴν τριετῇ χρονικὴ διάρκεια τοῦ α' γυμνασιακοῦ κύκλου, ἔτσι ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ καταφεύγῃ πάντοτε ὁ μαθητὴς στὴ βοήθειά του γιὰ κάθε τυχὸν ἀπορία, ποὺ θὰ τοῦ γεννηθῇ στὴ β' ἢ γ' τάξη, σὲ περιπτώσεις ποὺ τὶς ἔχει πιά διδαχθῇ.

III. Γιὰ τὸ τετράδιο τῶν Ἀσκήσεων παραπέμπουμε στὴν § 56, δ, II. Προσθέτουμε ἀκόμη, πὼς διευκολύνει πάρα πολὺ τὸν ἔλεγχο τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ἀσκήσεων ἀπὸ τοὺς μαθητὰς, ἐὰν ἡ κάθε ἀσκηση ἔχῃ τὸν αὐξοῦντα ἀριθμὸ τῆς, ὡς καὶ τὴν ἡμερομηνία τῆς ἐκτελέσεώς της. Ἔτσι εἶναι δυνατὸ μὲ μιὰ γρήγορη ματιὰ ὁ καθηγητὴς νὰ ἐλέγξῃ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀσκήσεων, ποὺ „τυχὸν δὲν θὰ ἔχῃ πραγματοποιήσει ὁ μαθητὴς γιὰ διαφόρους λόγους.

Β. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ

1. Γενικά.

121. Τὰ βοηθητικὰ βιβλία τῆς **Φιλολογικῆς ἐνότητος** τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» εἶναι τέσσερα (βλ. § 41, α καὶ § 52, α, II): ἡ «**Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**», ἡ «**Νεοελληνικὴ Μετρικὴ**», ἡ **Αἰ-**

σθητική τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου» καὶ ἡ «Νεοελληνικὴ Κριτικὴ». Ἐμεῖς ἀπ' τὰ τέσσερα αὐτὰ βοηθητικὰ βιβλία θὰ περιοριστοῦμε κυρίως στὰ δύο πρῶτα, καὶ εἰδικώτερα στὴ Νεοελληνικὴ Μετρικὴ, γιατί τόσο ἡ Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου, ὅσο καὶ ἡ Νεοελληνικὴ Κριτικὴ ἀνάγονται στὴ διδασκαλία ἰδίως τῶν τριῶν ἀνωτέρων τάξεων· ἐπομένως ἀναλυτικώτερη μεθοδολογία γι' αὐτὰ θὰ γίνη στὸ β' τεῦχος.

Ἐκτὸς ἀπ' τὴ Νεοελληνικὴ Μετρικὴ, ποὺ ὡς μάθηση προσιδιάζει περισσότερο πρὸς τὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ τύπου μαθήματα, ὅπως ἡ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικόν, καὶ λιγώτερο στὰ ἐκτιμητικοῦ, οἱ ὑπόλοιπες τρεῖς φάσεις τῆς **Νεοελληνικῆς Φιλολογικῆς ἐνότητος** εἶναι καθαρὰ πνευματικὲς μαθήσεις καὶ κατὰ συνέπεια ἡ μέθοδος, ποὺ χρησιμοποιοῦν βασικά, εἶναι ἡ τελολογικὴ ἢ κατανοοῦσα (βλ. § 84, β). Φυσικὰ ἡ **Ἐπιστημονικὴ Κριτικὴ** ἐκτὸς ἀπ' τὴς καθαρὰ τελολογικῆς μεθόδους, μπορεῖ ἀκόμη νὰ κάμῃ χρῆση καὶ τῶν αἰτιοκρατικῶν μεθόδων· ἡ Κριτικὴ μάλιστα τῶν κειμένων, τώρα τελευτα ἀναφερομένη στὸν προσδιορισμὸ τῆς γνησιότητος τῶν διαφορῶν ἀμφισβητουμένων ἀνωνύμων συγγραμμάτων ἔχει εἰσαγάγει στὴ μεθοδολογία τῆς τὴ στατιστικὴ μέθοδο μὲ πάρα πολὺ καλὰ ἀποτελέσματα (βλ. § 104, δ).

α) Ἡ **Νεοελληνικὴ Φιλολογικὴ ἐνότητα** ἀποτελεῖ τὸν κεντρικὸ πυρῆνα, τὸ κύριον θέμα τοῦ μαθήματος τῶν **«Νέων Ἑλληνικῶν»**, γιατί στὰ φιλολογικὰ ἀκριβῶς κείμενα — θεωρούμενα ἀπ' τὴν πλατύτερή τους σημασίαν καὶ οὐσίαν, καὶ ὅχι ἀπ' τὴν καθαρὰ λογοτεχνικὴν — ἀναφέρεται βασικὰ τὸ μάθημα τοῦτο. Ἡ *Traditio*, τὸ σύνολο δηλαδὴ τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, στὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ἐνορχηστρωθῇ ὁ μαθητὴς, βρίσκεται : ἀφ' ἐνὸς μὲν στὴν ἐρμηνείαν καὶ στὴν κατανόησιν τῆς γραπτῆς παραδόσεως, στὰ κείμενα· ἀφ' ἑτέρου δὲ στὴ λαογραφικὴ παράδοσιν, στὴν ἄγραφη δηλαδὴ παράδοσιν, ποὺ κατὰ κάποιον τρόπο ἐπιδρᾷ ἀνεπαίσθητα πάνω στοὺς μαθητὰς καὶ γενικώτερα στὸν νεοελληνικὸ ἄνθρωπον.

β) Ἐνῶ, λοιπόν, ἡ **Γλωσσολογικὴ ἐνότητα** ἀναφέρεται στὸ προπαρασκευαστικὸ στάδιο, στὸ κλειδί θὰ λέγαμε, μὲ τὸ ὁποῖο ἀνοίγουμε τὴν εἴσοδο, γιὰ νὰ βροῦμε καὶ νὰ ἀποκτήσουμε τὸ φιλολογικὸ θησαυρὸ — γι' αὐτὸ καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» στὶς δύο πρῶτες τάξεις θὰ πρέπει νὰ εἶναι κυρίως γλωσσολογικὸς — ἡ **Νεοελληνικὴ Φιλολογικὴ ἐνότητα** ἀποτελεῖ αὐτὸ τοῦτο τὸ φιλολογικὸ θησαυρὸ, αὐτὴ δηλαδή τὴν ὑφ' ἣ καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ μαθήματος. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἡ ἐνότητα τούτη πρέπει νὰ ἀποτελῇ καὶ τὸ κύριον μέλημα τοῦ διδάσκοντος προπαντὸς ἀπὸ τὴν τρίτη τάξη κι ὕστερα, γιατί στὶς δύο πρῶτες τάξεις, ὅπως εἶπαμε καὶ παραπάνω, τὸ βάρος πέφτει ἰδίως στὴ γλωσσολογικὴ ἐνότητα.

γ) Ἡ τρίτη ἐνότητα, ἡ ἐνότητα δηλαδή τῆς **Λαογραφίας καὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης**, βοηθαίει ἀναμφισβήτητα πάρα πολὺ στὴ διείσδυση καὶ στὴν κατανόηση τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ τόσο ἡ ἄγραφη παράδοση, ἡ **Λαογραφία**, ὅσο καὶ ἡ **Ἱστορία τῆς Τέχνης**, καὶ στὴν περίπτωσιν, ποὺ δὲν θὰ συμπεριληφθοῦν συστηματικὰ ὡς ἰδιαίτερη διδακτέα ὕλη στὰ Γυμνάσια, δὲν παύουν νὰ ἐξασκοῦν ἔντονη ἐπίδραση στὴν ἐννοχρήστρωση καὶ στὴν ἐνημέρωση τῶν μαθητῶν στὴν *Traditio* μὲ τὴν ἀνεπαίσθητη καὶ διάχυτη ἀντικειμενικὴ παρουσία τους μέσα στὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ (*Volksgeist*)¹. γιὰ τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἐκάστοτε διαμορφουμένη λαογραφικὴ, καλλιτεχνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ παράδοση, ποὺ στηρίζεται στὴ φυσιολογικὴ ἐξέλιξη τοῦ πνευματικοῦ καὶ αἰσθητικοῦ δυναμισμοῦ του καὶ στὴν ἐκάστοτε ταυτόχρονη ἐπίδραση τῶν τάσεων καὶ τῆς προόδου τοῦ παγκοσμίου πνεύματος καὶ πολιτισμοῦ.

Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ λόγο — στὸ ὅτι δηλαδή, ὅπως πιστεύουν οἱ περισσότεροι τῶν παιδαγωγῶν, ἡ ἐπίδραση τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ, ὅσον ἀφορᾷ στὸ ἔργο καὶ στὴν ἀξία τῆς **Λαογραφίας** καὶ τῆς **Ἱστορίας τῆς Τέχνης** ὡς μαθήσεις, συντελεῖται ὅπωςδὴποτε καὶ χωρὶς τὴν ἰδιαίτερη διδασκαλία τους — καὶ δὲν διδάσκεται μέχρι σήμερα ἡ ἐνότητα αὐτὴ στὰ Γυμνάσια.

Τὰ βοηθητικὰ, λοιπόν, βιβλία τῆς φιλολογικῆς ἐνό-

1. Ἀναλυτικώτερα γιὰ τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ βλ. § 110, β.

τητος παίζουν σπουδαιότατο ρόλο, γιατί ακριβῶς βοηθοῦν τοὺς μαθητὰς στὴν ἐρμηνεία καὶ στὴν κατανόηση τῶν νεοελληνικῶν φιλολογικῶν κειμένων, γι' αὐτὸ καὶ ἡ διδασκαλία τους πρέπει νὰ ἀρχίζῃ πολὺ ἐνωρίτερα ἀπ' ὅ,τι ὀρίζει τὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα, ποὺ ἰσχύει σήμερα.

2. Μεθοδολογία καὶ τεχνικὴ τῆς Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας

122. Ἡ ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας εἶναι τμῆμα τῆς γενικώτερης Ἱστορίας τοῦ Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ, ἐπομένως στὴν ὑφὴ της καὶ στὴν οὐσία της παραμένει ἰδιογραφικὴ καὶ πνευματικὴ μάθηση, τύπου ἐκτιμητικοῦ μαθήματος, καὶ ὡς μέθοδος ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης χρησιμοποιεῖ τὴν τεολογικὴ δυναμικὴ ἢ κατανοοῦσα· συχνὰ ὅμως κάμει χρῆση καὶ τῆς συγκριτικῆς μεθόδου ἰδίως κατὰ τὴν κριτικὴ τῶν πηγῶν της καὶ κατὰ τὴν ἐξαγωγή ἀπ' αὐτὴ διαφόρων συμπερασμάτων ἱστορικῶν καλουμένων φιλολογικῶν νόμων, ὡς καὶ αἰσθητικῶν κανόνων.

Ὁ ἱστορικὸς τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσῃ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ δύο βασικὰ προβλήματα: τὸ πρόβλημα τοῦ ἱστορικοῦ φιλολογικοῦ βίου, τοῦ ἱστορικοῦ φιλολογικοῦ «γίνεσθαι», ποὺ ἀποτελεῖ τὸ ὄντολογικὸ μέρος τῆς ἐπιστήμης του, καὶ τὸ πρόβλημα τῶν διαφόρων φιλολογικῶν μνημείων, τῶν ἱστορικῶν δηλαδὴ φιλολογικῶν πηγῶν, ποὺ συναπαρτίζουν τὰ ψυχολογικά, πνευματικά καὶ ἀξιολογικά δεδομένα καὶ τεκμήρια τῆς ἐρεύνης του. Κατὰ συνέπεια καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι διπλό: τὸ πρῶτο ἀναφέρεται στὴ σύνθεσιν τῆς ἀναπαραστάσεως τοῦ ἱστορικοῦ φιλολογικοῦ βίου, καὶ τὸ δεύτερο στὴ σύνθεσιν τῆς ἱστορικῆς φιλολογικῆς ἐρμηνείας,¹ ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸ σπουδαιότερο μέρος τῆς ἐργασίας τοῦ ἐρμηνευτοῦ.

α) Ἐνῶ, λοιπόν, τὸ ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας εἶναι κυρίως κριτικο-θεωρητικὸ ἀναφερόμενο στὸ πρῶτο ἰδίως σκέλος τῆς ἐρεύνης του στὴν ἀνασύνθεσιν δηλαδὴ τοῦ ἱστορικοῦ φιλολογικοῦ «γίνεσθαι» — καὶ σὰν τέτοιο

1. «Ἐρμηνεία εἶναι ἡ θεωρητικὴ ἐπεικρίσις τοῦ πνευματικοῦ φαινομένου, ἡ σύλληψις καὶ ἀπόδοσις τοῦ κεντρικοῦ νοήματός του. Καὶ ἡ φιλολογικὴ ἐρμηνεία εἶναι ἡ σύλληψις, κατανόησις καὶ ἀπόδοσις τοῦ νοήματος τῶν μνημείων τοῦ λόγου». Κ. Βουρβέρη, ἔνθ' ἀν. σ. 36.

προσιδιάζει περισσότερο στὸν ἐξηγητὴ ἐπιστήμονα — παράλληλα δὲν παύει νὰ ἀναφέρεται καὶ στὴν ἐρμηνευτικὴ ἐνθεώρηση τῶν κειμένων, στὴν αἰσθητικὴ δηλαδὴ ἔρευνα καὶ στὴν καλλιτεχνικὴ ἀξία τῶν δημιουργημάτων, ποὺ ἐξετάζει. Ἡ δεύτερη αὐτὴ φάση τοῦ ἔργου τοῦ ἱστορικοῦ φιλολόγου εἶναι ἡ δυσκολώτερη καὶ ἡ φιλοσοφικώτερη, καὶ προσιδιάζει περισσότερο στὸν φιλόσοφο — ἐρμηνευτὴ (βλ. § 67, α καὶ 67, β).

β) Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ παραπάνω ἡ **Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας** ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἐρμηνεία καὶ τὴν κατανόηση τῶν φιλολογικῶν κειμένων καὶ πηγῶν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἱστορικὴ ἀνάπλαση καὶ ἀφήγηση τοῦ βίου τῶν συγγραφέων καὶ δημιουργῶν ὡς καὶ μὲ τὴν κριτικὴ ἐκθεση καὶ ἀποσαφήνιση τῶν καλλιτεχνικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν τάσεων, ἀντιλήψεων, ἀπόψεων καὶ συνθηκῶν τῶν σπουδαιότερων περιόδων τοῦ φιλολογικοῦ βίου καὶ τοῦ αἰσθητικοῦ πνεύματος τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ. Ἐπομένως καὶ κατὰ τὴ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τούτου, ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἀρχίσῃ συστηματικὰ ἀπ' τὴν **τρίτη** γυμνασιακὴ τάξη, καὶ ὅχι ὅπως γίνεται σήμερα ἀπ' τὴν πέμπτη, πρέπει νὰ συνδυάζεται ἡ ἐπιστημονικὴ θεώρηση τοῦ φιλολογικοῦ κειμένου, ἡ ἐξηγησις, μὲ τὴν αἰσθητικὴ ἐνθεώρησή του, μὲ τὴν ἐρμηνεία, κατ' ἀντίστροφο ὅμως τρόπο! Θὰ ἀσχοληθοῦμε δηλαδὴ στὴν τρίτη τάξη μὲ τὴν **ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**, ρίχνοντας τὸ βάρος κυρίως στὴν καλλιτεχνικο-λογοτεχνικὴ ἐρμηνεία καὶ στὴν ἐξιστόρηση τῶν σχετικῶν μ' αὐτὴ γεγονότων, ἐνῶ ἀπὸ τὴν τετάρτη τάξη καὶ μετὰ θὰ ἐπαναλάβουμε ἱστοριογενετικὰ ἀπ' τὴν ἀρχὴ τὴν ὕλη μὲ κεντρικὸ πυρῆνα τὴν ἐπιστημονικὴ ἐξήγηση τῶν φιλολογικῶν ἔργων, τάσεων καὶ συνθηκῶν.

γ) Ἡ διδασκαλία κατὰ συνέπεια τῆς **Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας** θὰ ἀκολουθήσῃ τὴν κατὰ ὁμοκέντρους κύκλους διάταξη τῆς ὕλης (βλ. § 48, β). Τὸ ἴδιο μάθημα θὰ διδαχθῇ σὲ δύο κύκλους: στὸν α' γυμνασιακὸ κύκλο καὶ στὸν β' ἀνώτερο κύκλο, ὅπως ἀναφέραμε σχετικὰ καὶ στὴν § 62, β. Καὶ πάλι τονίζουμε, ὅτι ἡ διδασκαλία κατὰ τὸν πρῶτο κύκλο, ἐπεὶδὴ τὸ μάθημα εἶναι ἱστορικό, ἀλλὰ καὶ αἰσθητικῆς ὕψους συγχρόνως, θὰ περιοριστοῦμε περισσότερο στὸ καλλιτεχνικὸ τομέα, στὴν ἱστορία δηλαδὴ τῆς

1. Βλ. καὶ § 75, § 76 καὶ § 77.

Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, τὴν ὁποία σκιαγραφήσαμε συντομώτατα στὴν ἱστορικὴ ἐπισκόπηση (βλ. σ. 32 κ.ἐξ.). Ἀντίθετα στὸν ἀνώτερο κύκλο ἡ διδασκαλία θὰ πάρῃ τὴν καθαρὴ ἐπιστημονικὴ ὑφὴ μέσα στὰ εὐρύτερα πλαίσια τῆς **Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας** ἀκολουθώντας τὴ μέθοδο, πορεία καὶ μορφή τῆς διδασκαλίας τῆς **Ἱστορίας τοῦ Πολιτισμοῦ**. Ἐδῶ θὰ γίνῃ λόγος μόνο γιὰ τὴ μεθολογία τοῦ μαθήματος κατὰ τὴν α' γυμνασιακὴ βαθμίδα· γιὰ τὴ μεθοδολογία τῆς **Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας** τοῦ β' κύκλου θὰ μιλήσουμε στὸ β' τεῦχος.

123. **Ἡ μέθοδος τῆς Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**. Ἡ ἱστορία τῆς **Νεοελληνικῆς Φιλολογίας** — κατὰ συνέπειαν καὶ ἡ **Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας** — χρησιμοποιεῖ δύο κυρίως ἐπιστημονικὲς μεθόδους: τὴ δυναμικὴ ἱστορικογενετικὴ (βλ. § 87, γ) καὶ τὴν ἐρμηνευτικὴ ἢ κατανοοῦσα. (βλ. § 92). Ὡς μάθημα ὅμως στὰ Γυμνάσια ἡ πιὸ κατάλληλη μέθοδος γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς εἶναι ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο τούτων μεθόδων, πού ἀναφέραμε παραπάνω, καὶ πού συναπαρτίζουσι μαζὶ τὴν καλουμένη ἱστοριοερμηνευτικὴ μέθοδο. Καὶ στὶς δυὸ ὅμως περιπτώσεις, ἀνάλογα μὲ τὴ διδασκτέα ἐνότητα ἢ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐρεύνης, γίνεται χρῆσις καὶ τῆς συγκριτικῆς μεθόδου ἀντίστοιχα στὴ διδακτικὴ ἢ στὴ ἐπιστημονικὴ τῆς μορφῆς.

Βάσις τῆς διδασκαλίας τόσο κατὰ τὴν ἱστοριοερμηνευτικὴ μέθοδο, ὅσο καὶ κατὰ τὴ συγκριτικὴ θὰ πρέπει νὰ εἶναι κυρίως οἱ φιλολογικὲς ἱστορικὲς πηγὲς καὶ ἡ ἀφήγησις. Ἔτσι ἔχουμε:

α) Κατὰ τὴν ἱστοριοερμηνευτικὴ μέθοδο.

1) Τὴν ἀφήγησις τῆς διδασκτέας ἐνότητος ἀπὸ τὸν διδάσκοντα.

2) Τὴν ἀνάγνωσις σχετικῶν πηγῶν· στὴν προκειμένη περίπτωσις ἡ πηγὴ πρέπει νὰ εἶναι ἓνα ἀντιπροσωπευτικὸ φιλολογικὸ κείμενο: ἓνα ποίημα, ἓνα λογοτεχνικὸ ἢ ἱστορικὸ ἢ λαογραφικὸ ἢ ἐπιστημονικὸ κ.τ.λ. πεζοῦ, χειρόγραφα, ἐπιστολές, ἀποσπάσματα κ.τ.λ. ἀναφερόμενα στὴ διδασκτέα ἐνότητα.

3) Τὴν ἐρμηνευτικὴ ἱστορικὴ σύνθεσις ἀναφερομένη στὰ γεγονότα, στὶς τάσεις, στὶς ἰδέες, στὶς μορφές, στὰ ἐκ-

φραστικά μέσα, στη γλώσσα κ.τ.λ. της ιστορικής φιλολογικής περιόδου ή ενότητας, που εξετάζεται και

4) Τὴν κριτικὴ καὶ τὰ τελικὰ συμπεράσματα.

β) Κατὰ τὴν συγκριτικὴ μέθοδο.

1) Τὴν προσφορὰ καὶ τὴν ἐπεξεργασία ἀπ' τοὺς μαθητὰς σχετικῶν πρὸς τὴ διδασκτέα ἐνότητα ἱστορικῶν φιλολογικῶν πηγῶν.

2) Τὴ σύγκριση τῶν πηγῶν, καὶ τὴν ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ κριτικὴ αὐτῶν. (Ἡ ἐξωτερικὴ κριτικὴ ἀναφέρεται στὴ γνησιότητα τῶν πηγῶν, ἡ ἐσωτερικὴ στὴν ιστορικοφιλολογικὴ ἐρμηνεία).

3) Τὴν ἀναπαραστατικὴ ἱστορικὴ σύνθεση τῶν γεγονότων, τάσεων, ἰδεῶν κ.τ.λ. σύμφωνα μὲ τὶς πηγές. Ἡ ἀναπαραστατικὴ αὐτὴ ἱστορικὴ σύνθεση πραγματοποιεῖται ἀπ' τοὺς μαθητὰς μὲ τὴ βοήθεια τοῦ διδάσκοντος.

4) Τὴν ἐρμηνευτικὴ ἱστορικὴ σύνθεση: καὶ

5) Τὰ τελικὰ συμπεράσματα.

γ) Ἡ πρώτη μέθοδος προτιμᾶται στὴν α' γυμνασιακὴ βαθμίδα, κατὰ τὴ διδασκαλίαν δηλαδὴ τοῦ μαθήματος στὴν τρίτη τάξη (ἢ καὶ ἐνωρίτερα): προϋποτίθεται, πῶς ὁ διδάσκων πρέπει νὰ διακρίνεται ἀπ' τὸ φυσικὸ χάρισμα τῆς ἀφηγήσεως, γιατί ἡ ἀφηγηματικὴ ἱκανότητα κατὰ τὴ διδασκαλίαν ἱστορικῆς φύσεως μαθημάτων, παίζει πάρα πολὺ σπουδαῖο ρόλο τόσο στὴ μετάδοση καὶ στὴ διέγερση συναισθηματικῶν καὶ βιωματικῶν καταστάσεων, ὅσο καὶ στὴ βαθύτερη κατανόηση τοῦ ἱστορικοῦ φιλολογικοῦ « γίνεσθαι ». Ἡ συγκριτικὴ μέθοδος πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται στὶς μεγάλες ἰδίως τάξεις, γιατί ἐκεῖ ἡ προσοικείωση τοῦ ὕλικου μὲ τὶς ἰδies τὶς πηγές πρῶτα παρασκευάζει τὸν μαθητὴ στὴν αὐριανὴ ἐπιστημονικὴ του ἐργασία καὶ μέθοδο, ἀλλὰ καὶ γιατί ἀκόμη ἡ ἐπαφὴ μὲ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, ποὺ πρόκειται νὰ μάθῃ κανεῖς, καὶ προπαντὸς τὸ « αὐτενεργῶς μανθάνειν » συντελεῖ πάρα πολὺ στὴν τελειότερη καὶ καλύτερη ἐκμάθηση τοῦ διδασκτέου ὕλικου. Μὰ καὶ στὶς μικρότερες τάξεις δὲν πρέπει νὰ ἀποφεύγεται ἡ συγκριτικὴ μέθοδος· ἀντίθετα καὶ κεῖ ἐπιβάλλεται, ἀλλὰ σὲ περιορισμένη κλίμακα, γιατί καὶ χρόνον πολὺ χρειάζεται ἡ ἐπεξεργασία τῶν πηγῶν, ἀλλὰ καὶ ἀντίστοιχη ἀνάπτυξη κριτικῆς ἱκα-

νότητος τῶν μαθητῶν, πράγμα πού ἀντίκειται κάπως στήν ἡλικία τῶν τροφίμων τοῦ α' γυμνασιακοῦ κύκλου.

δ) Πρὶν τελειώσουμε μέ τή μέθοδο τῆς **Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας** τονίζουμε καί πάλι, ὅτι, ἐκεῖνο πού πρέπει νά προσέξουμε ἰδίως κατὰ τήν ἐφαρμογή τῆς ἱστοριοερμηνευτικῆς καί τῆς συγκριτικῆς μεθόδου, δέν εἶναι ἡ αὐστηρή ἐπιστημονική ὑφή τῶν μεθόδων αὐτῶν, ἀλλά ἡ μετατροπή καί ἡ προσαρμογή αὐτῶν μέ βάση τὰ παιδαγωγικά κριτήρια καί τήν παιδική ἀντιληπτικότητα· ἔτσι τόσο ἡ κριτική τῶν πηγῶν ὅσο καί τὰ τελικά συμπεράσματα δέν πρέπει παρὰ νά περιστρέφονται γύρω ἀπ' τήν προσοικείωση τοῦ ὕλικου καί τήν κατανόησή του, χωρίς ἐπιδιώξεις ἐπανακαλύψεως ἱστορικῶν ἀληθειῶν οὔτε καί ἐξαγωγῆς ἱστορικῶν φιλολογικῶν νόμων μέ προβλέψεις μελλοντικῶν ἐξελίξεων.

124. Ἡ πορεία τῆς Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας.
Ἡ πορεία τῆς Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας ἐξαρτᾶται ἀπ' τή μέθοδο τῆς διδασκαλίας.

α) Στίς μικρῆς τάξεις, πού ἐφαρμόζεται ἡ ἱστοριοερμηνευτική μέθοδος, ἡ πορεία θά ἀκολουθήσῃ τὰ τρία βασικά στάδια τῆς τριμεροῦς: **παρουσίαση, ἐμβάθυνση καί ἔκφραση** (βλ. § 95). Μποροῦμε ὅμως, πρὶν ἀκόμη ἀρχίσουμε τήν οὐσία τῆς διδασκαλίας τῆς διδασκτέας ἐνότητος, μέ κατάλληλες ἐρωτήσεις, εἰκόνες, ἀπαγγελίες ποιημάτων, ἀνάγνωση μικρῶν ἀποσπασμάτων ἀπό διάφορα εἶδη πεζῶν, ἀνέκδοτα κ.τ.λ., νά φέρομε τοὺς μαθητὰς σέ μιὰ κατάσταση ἐτοιμότητος καί δεκτικότητος (βλ. § 95).

1) Κατὰ τήν **παρουσίαση**, ὁ διδάσκων μπορεῖ νά προσφέρῃ τὸ ὕλικό μέ τρεῖς τρόπους: I) μέ τή **διήγηση ἢ ἀφήγηση**, ὅταν ἔχῃ τήν ἀφηγηματική ἱκανότητα. Ἡ ἀποψη ὅτι ὁ διηγηματικός τρόπος τῆς προσφορᾶς τῆς ὕλης εἶναι ἀκροαματικός καί ἐπομένως παθητικός στήν προκειμένη περίπτωσι δέν εὐσταθεῖ· γιατί, ὁ καλὸς ἀφηγητής, πού μπορεῖ νά διηγῆται μέ δραματικότητα καί νά παρουσιάζῃ μέ παραστατική ζωντάνια τὰ ἱστορικά φιλολογικά γεγονότα καί τὸ διαφέρον τῶν μαθητῶν διεγείρει, καί τήν προσοχή τους στρέφει γιὰ τήν κατανόηση τῆς οὐσίας τοῦ προσφερομένου ὕλικου, καί συναισθήματα καί βιώματα προκαλεῖ. II) μέ τήν **ἀνάγνωση πηγῶν**, ὅταν ὁ διδάσκων ὑστερῇ στή διηγηματική ἱκανότητα· καί III) μέ τὸ συνδυασμὸ τῆς δι-

γήσεως καὶ τῆς ἀναγνώσεως πηγῶν, ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω στὴν ἱστοριοερμηνευτικὴ μέθοδο.

2) Κατὰ τὸ στάδιο τῆς ἐπεξεργασίας θὰ ἀκολουθήσῃ ἡ συζήτηση πάνω στὶς ἀπορίες, διευκρινήσεις, διασαφηνίσεις, ἐπεξηγήσεις, ψυχολογικὲς ἀναλύσεις· ἐδῶ καθορίζονται καὶ διάφοροι ὅρισμοὶ καὶ ἔννοιες: κλασικισμός, ρωμαντισμός, σουρρεαλισμός κ.τ.λ.· τέλος, ἀφροῦ συντελεσθῇ ἡ ἐρμηνευτικὴ ἱστορικὴ σύνθεση, θὰ γίνῃ σύνοψη τοῦ μαθήματος καὶ θὰ ἐξαχθοῦν τὰ τελικὰ συμπεράσματα.

Εἰδικώτερα ἐδῶ ἀναλύονται κατὰ τρόπο πρακτικὸ καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ἐποχὴ, ποὺ ἐξετάζουμε, τὰ διάφορα εἶδη τοῦ λογοτεχνικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ λόγου: ρητορικὸ, ἐκκλησιαστικὸ, ἱστορικὸ, καθαρὰ ἐπιστημονικὸ κ.τ.λ.: διήγηση, ἀφήγηση, περιγραφή, διάλογο, ἐπιστολὴ, ἀπομνημονεύματα, χρονογράφημα, μυθιστορία, μυθιστόρημα κ.τ.λ.: ποίηση, ἀκριτικὴ, διδακτικὴ, ἱστορικὴ, Κρητικὴ, ἐπικολυρικὴ, ρωμαντικὴ, μοντέρνα κ.τ.λ. θρησκευτικὸ δρᾶμα, κωμωδία, τραγωδία, ὅπερα, ὀπερέττα, ἐπιθεώρηση κ.τ.λ.: κριτικὴ, τεχνοκριτικὴ, δοκίμιο, πραγματεία, μελέτη· χαρακτηρισμός, σύγκριση, ἀντίθεση κ.τ.λ.· γνωμικά, παροιμίες, ἀποφθεύγματα, αἰνίγματα, στοχασμούς κ.τ.λ.

3) Κατὰ τὴν ἐκφρασὴν θὰ ἐπακολουθήσῃ μιὰ ἀναδιήγηση ἀπ' τοὺς μαθητὰς καὶ ἡ ἀνάθεση ἐργασίας στὸ σπίτι τους. Ἡ «κατ' οἶκον» ἐργασία θὰ ἀναφέρεται κυρίως στὴν ἀξιολόγηση, ἐμπέδωση καὶ ἐπέκταση τοῦ προσφερθέντος ὕλικου. Ἡ μορφή αὐτὴ τῆς ἐργασίας συνίσταται: στὴν εὔρεση, ἀνάγνωση καὶ μελέτη νέων παρεμφερῶν πρὸς τὴ διδαχθεῖσα ἐνότητα πηγῶν, στὴν κατασκευὴ διαγραμματῶν, πινάκων κ.τ.λ. (βλ. § 120).

β) Στὶς μεγάλες τάξεις — σπανίως στὶς μικρότερες — ἐφαρμόζουμε, ὅπως εἶπαμε παραπάνω, τὴ συγκριτικὴ μέθοδο· τότε προτιμότερο εἶναι νὰ ἀκολουθήσουμε τὴν πορεία τοῦ Σχολείου ἐργασίας. Ἡ πορεία αὕτη μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῇ μὲ δύο φάσεις: Στὴν πρώτη φάση ἡ διδασκτέα ἐνότητα ὁλοκληρώνεται μέσα στὴ καθορισθεῖσα διδακτικὴ ὥρα· στὴ δεύτερη φάση ἡ ἐργασία προκαθορίζεται ἀπ' τὴν ἀρχὴ στοῦ σχολικοῦ ἔτους καὶ πραγματοποιεῖται κατὰ στάδια σὲ τακτὲς προθεσμίες ἀπ' τοὺς μαθητὰς (βλ. §96, α 4).

Τὰ στάδια τῆς πορείας τοῦ **Σχολείου Ἑργασίας** καὶ στὶς δυὸ φάσεις εἶναι τὰ ἑξῆς πέντε :

1) Ὁ προβληματισμὸς τοῦ θέματος ἢ τῆς διδακτέας ἐνότητας.

2) ὁ προσδιορισμὸς τοῦ βοηθητικοῦ ὕλικου (βιβλία, πηγές κ.τ.λ.), καὶ τῶν διαφορῶν μέσων (ἐποπτικῶν, διαγραμμάτων, σχεδίων κ.τ.λ.).

3) Ἡ διαγραμματικὴ διαδρομὴ τῆς ἐπεξεργασίας (ἀπὸ ποῦ θὰ ἀρχίσουμε, τί θὰ ἐπεξεργασθοῦμε πρῶτα, δεύτερα κ.τ.λ.) Ἐδῶ τελειώνει ἡ παρουσίαση, θὰ λέγαμε, τῆς τριμεροῦς πορείας, τῆς πρώτης φάσεως, ἢ ἡ προεργασία τῆς δεύτερης φάσεως.

4) Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου στὴ τάξη ἢ στὴ βιβλιοθήκη ἀνάλογα μὲ τὴ φάση· καὶ τέλος

5) Ἡ σύνοψη καὶ ἡ ἐκθεσὴ τῆς ὅλης ἐργασίας, ἡ ἐκφραση δηλαδὴ τῆς τριμεροῦς πορείας.

Ἡ πορεία αὐτὴ τοῦ Σχολείου Ἑργασίας διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ στὴν τέλειά της μορφή προϋποθέτει εἰδικὴ αἶθουσα διδασκαλίας μὲ ἀφθονία βοηθητικῶν βιβλίων, κειμένων, πηγῶν κ.τ.λ, καὶ εἰδικὴ ἐπίσης ἐξάσκηση τῶν μαθητῶν στὸν τρόπο αὐτὸ τῆς ἐργασίας.

γ) Οἱ ἀσκήσεις τῆς πρώτης φάσεως τῆς πορείας κατὰ τὴ συγκριτικὴ μέθοδο γιὰ τὶς κατώτερες τάξεις εἶναι οἱ ἴδιες μὲ τὶς ἀσκήσεις τῆς ἱστοριοερμηνευτικῆς μεθόδου. Γιὰ τὶς μεγάλες τάξεις οἱ ἀσκήσεις εἶναι σοβαρώτερες καὶ ἐπιστημονικώτερες : ἀπερβλέπουν στὴ συνθετικὴ ἀναπαράσταση ἱστορικῶν φιλολογικῶν γεγονότων· στὴν ἱστοριοερμηνευτικὴ ἀνασύνθεση τῶν πηγῶν· στὴ διασαφήνιση φιλολογικῶν ἐννοιῶν· στὴ σύγκριση τάσεων, ἐκδηλώσεων, ἔργων, περιεχομένων, ἐκφραστικῶν μέσων διαφορῶν περιόδων καὶ ἐποχῶν κ.τ.λ.

Οἱ ἀσκήσεις τῆς δεύτερης φάσεως τῆς πορείας τοῦ **Σχολείου Ἑργασίας** συμπεριλαμβάνονται στὴν ὅλη ἐπεξεργασία τοῦ θέματος ἀπ' τοὺς μαθητὰς καὶ ἐξαρτῶνται ἀνάλογα μὲ τὴν ὑφή καὶ τὸ εἶδος τοῦ θέματος. Μετὰ ὅμως τὴν ἀνακοίνωση τῆς ἐργασίας τοῦ α ἢ β μαθητοῦ κατὰ τὴν τακτὴ προκαθορισθεῖσα ἡμερομηνία μπορεῖ νὰ δοθοῦν στοὺς ὑπόλοιπους μαθητὰς διάφορες ἀσκήσεις, παρόμοιες

μέ τις ασκήσεις τῆς πρώτης φάσεως, πάνω στο ἴδιο τὸ θέμα καὶ με σκοπὸ τὴν ὁλοκλήρωση, συμπλήρωση, ἐμπέδωση καὶ ἐπέκταση τοῦ ὕλικου.

125. **Ἡ μορφή τῆς Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας.**
Γιὰ τὴ μορφή ἰσχύουν καὶ δῶ τὰ ὅσα ἀναφέραμε στὴν § 108, ὅπου καὶ παραπέμπουμε.

Εἰδικώτερα γιὰ τὴ διδακτικὴ μορφή τῆς **Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας** ἔχουμε νὰ προσθέσουμε ἐδῶ τὰ ἑξῆς.

α) **Ἀπὸ τίς ἐσωτερικὲς μορφές:** οἱ πιὸ κατάλληλες γιὰ τὴ διδασκαλίαν αὐτοῦ τοῦ μαθήματος εἶναι:

1) Κατὰ τὴν παρουσίαση: ὁ καθωρισμένος σκοπὸς (βλ. § 98, α), ἡ ὀργάνωση καὶ ἡ συνολικότητα τῆς ἐργασίας (βλ. § 98, β) καὶ προπαντὸς ἡ βιωματικότητα (βλ. § 98).

2) Κατὰ τὴν ἐπεξεργασία: ἡ ἐποπτικὴ παρατήρησις (βλ. § 98, γ) ἡ καθοδηγούμενη αὐτενέργεια (βλ. § 98, ε, 2), καὶ κυρίως ἡ βιωματικότητα.

3) Κατὰ τὴν ἔκφραση: ἡ καθοδηγούμενη αὐτενέργεια.

β) **Ἀπὸ τίς ἐξωτερικὲς μορφές:**

1) Κατὰ τὴν παρουσίαση: ἡ μονολογικὴ διηγηματικὴ (βλ. § 99, α, 1), καὶ ἡ ἐποπτικὴ (βλ. § 99, γ), ὅταν ἐφαρμόζεται ἡ ἱστοριοκερμηνευτικὴ μέθοδος. Ἡ ἐρεθιστικὴ (βλ. § 99, δ), καὶ ἡ ἐποπτικὴ, ὅταν χρησιμοποιῶνται ἡ συγκριτικὴ.

2) Κατὰ τὴν ἐπεξεργασία: ἡ τῆς σιωπηρῆς ἐργασίας (βλ. § 99, στ) καὶ ἡ ἐρμηνευτικὴ — γενετικὴ (βλ. § 99, β, 3), ὅταν ἐφαρμόζεται ἡ ἱστοριοκερμηνευτικὴ μέθοδος καὶ ἡ συγκριτικὴ τῆς πρώτης φάσεως. Ἡ ἐργαστηριακὴ (βλ. § 99, ε), ὅταν ἐφαρμόζεται ἡ συγκριτικὴ μέθοδος τῆς δεύτερης φάσεως, μετὰ τὴν προϋπόθεση ὅτι διαθέτει τὸ σχολεῖο εἰδικὴ αἰθουσα μετὰ ἀνάλογον βιβλιοθήκην.

3) Κατὰ τὴν ἔκφραση: ἡ καθοδηγούμενη αὐτενέργεια.

1. Ἐκτὸς ἀπ' τίς εἰκόνας τίς πηγὰς καὶ τὰ διάφορα ἄλλα ἐποπτικὰ ὀλικά μέσα, πὺν μετὰ τὴν χρῆσιν τοὺς μπορούμε νὰ διεγείρουμε τὴν ἐσωτερικὴν ἐποπτικότητα τῶν μαθητῶν, εἶναι δυνατόν ἀκόμη νὰ τὴν προκαλέσουμε καὶ μετὰ διάφορα διαγράμματα π.χ. ἡ ζωὴ ἐνὸς ποιητοῦ ἢ ἐνὸς συγγραφέως μπορεῖ νὰ παρουσταθῇ μετὰ ἓνα χρονολογικὸν διάγραμμα, στὸ ὁποῖον νὰ ἀναφέρονται τὰ σπουδαιότερα ἔργα του, οἱ ξένες ἐπιδράσεις, οἱ τάσεις του καὶ τὰ θέματα τῶν περιεχομένων του, οἱ ἀλλαγὲς τῆς νοοτροπίας του κ.τ.λ. χρονολογικά.

126. Τὰ βοηθητικά μέσα τῆς Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας. Γενικά γιὰ τὰ εἶδη καὶ τὶς μορφές τῶν βοηθητικῶν μέσων βλ. § 120. Εἰδικώτερα ὅμως γιὰ τὰ ἐξωτερικὰ βοηθητικά μέσα τῆς «Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας» ἀναφέρουμε, ὅτι τὰ οὐσιαστικώτερα εἶναι τὰ ἑξῆς: Τὸ διδασκτικὸ βιβλίον, τὰ διάφορα ἄλλα ἐπιστημονικά, ἐγκυκλοπαιδικά, φιλολογικὰ περιοδικὰ καὶ βοηθητικὰ βιβλία, οἱ πηγές καὶ τὰ κείμενα, τέλος οἱ πίνακες, τὰ σχεδιαγράμματα, καὶ ἓνα σχετικὸ μὲ τὸ μάθημα τετράδιον.

α) Γιὰ τὸ διδασκτικὸ βιβλίον βλ. § 62, β.

β) Γιὰ τὰ ἄλλα βοηθητικὰ βιβλία βλ. σχετικὴ βιβλιογραφία στὶς § 62, α, § 65 καὶ § 69.

γ) Τὶς πηγές καὶ τὰ διάφορα φιλολογικὰ κείμενα ἢ πρέπει νὰ τὰ διαθέτῃ τὸ σχολεῖο σὲ εἰδικὴ αἴθουσα ἢ βιβλιοθήκη, ἢ ὁ μαθητὴς θὰ ἀναγκασθῇ νὰ τὰ ἀναζητήσῃ γιὰ τὴν «κατ' οἶκον» του ἐργασία στὶς διάφορες κρατικὲς καὶ ἰδιωτικὲς βιβλιοθήκες.

δ) Οἱ πίνακες στὴν προκειμένη περίπτωση μπορεῖ νὰ διαιρεθοῦν σὲ τρεῖς κατηγορίες: σὲ πίνακες εἰκόνων - προσώπων, ἐποχῶν ἢ γεγονότων· σὲ πίνακες ἀποσπασμάτων κειμένων ἢ μικρῶν κειμένων· καὶ σὲ πίνακες - φιλμς ἢ πίνακες - ἄλμπουμ.

1) Οἱ πρῶτοι πίνακες εἶναι καθαροὶ ζωγραφικοὶ ἢ φωτογραφικοὶ μπορεῖ νὰ παριστάνουν: πρόσωπα (τοῦ Ρήγα, Κοραῆ, Σολωμοῦ, Παλαμᾶ, Σικελιανοῦ κ.τ.λ.)· ἐποχές (τῆς Μεταβυζαντινῆς, Τουρκοκρατίας, τοῦ Ρωμαντισμοῦ κ.τ.λ.)· γεγονότα ἱστορικοφιλολογικὰ (π.χ. ἡ πρώτη ἐκδοση τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, τὰ χειρόγραφα τοῦ Κοραῆ, παράσταση τῆς «Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ» κ.τ.λ.).

2) Οἱ δεῦτεροι πίνακες περιλαμβάνουν κείμενα (ποιήματα, παροιμίες, ἀποσπάσματα, γνωμικά, κ.τ.λ.)· χρονολογίες (διαίρεση περιόδων, ἀρίθμηση λογοτεχνικῶν σχολῶν, ἔργα ποιητῶν ἢ συγγραφέων κ.τ.λ.).

3) Οἱ πίνακες - φιλμς ἢ πίνακες - ἄλμπουμ εἶναι: οἱ μὲν πρῶτοι κινηματογραφικὲς προβολές, ὅπως οἱ ἀντίστοιχες προβολές, ποὺ γίνονται στὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας, τῆς Φυσικῆς κ.τ.λ. οἱ δὲ πίνακες -

άλμπουμ κάτι παρόμοιο μὲ τὰ ἄλμπουμ τῶν Καλῶν Τεχνῶν καὶ ἰδίως τῆς Ζωγραφικῆς, Ἀρχιτεκτονικῆς, Χαρακτικῆς, Διακοσμητικῆς κ.τ.λ.

ε) Γιά τὰ **σχεδιαγράμματα** βλ. § 120, γ. Ἐδῶ τὸ σχεδιάγραμμα μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται ἀκόμη καὶ στὴ διάρθρωση, τὴν οἰκονομία, τὴν πλοκὴ κ.τ.λ. σπουδαίων φιλολογικῶν ἔργων, ὅπως τοῦ ἔπους τοῦ «Βασιλείου Διγενῆ Ἀκρίτα», τοῦ «Ἐρωτόκριτου», τοῦ «Ἐθνικοῦ Ὑμνου», τοῦ «Θανάση Διάκου» τοῦ **Βαλαωρίτη**, τῆς «Φόνισσας» τοῦ **Παπαδιαμάντη**, τῆς «Αἰολικῆς Γῆς» τοῦ **Βενέζη** κ.τ.λ.

στ) Τὸ **Τετράδιο**, θὰ εἶναι διηρημένο σὲ δύο μέρη : στὸ πρῶτο μέρος ὁ μαθητὴς θὰ σημειώσῃ ὅ,τι τὸ ἀξιοσημείωτο ἄκουσε κατὰ τὴν ὥρα τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος (π.χ. πηγές, τίτλους βιβλίων, κρίσεις, συμπεράσματα, διδάγματα κ.τ.λ.)· στὸ δεύτερο μέρος θὰ γράφῃ τίς τυχόν «κατ' οἶκον» ἐργασίες, ποὺ θὰ τοῦ ἀνατεθοῦν (σχεδιαγράμματα, ἀνακεφαλαιώσεις, συμπεριλήψεις κ.τ.λ.) βλ. § 120, ε.

3. Μεθοδολογία καὶ τεχνικὴ τῆς Νεοελληνικῆς Μετρικῆς

127. Ἡ «**Νεοελληνικὴ Μετρικὴ**» μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται βέβαια σ' ἓνα μικρὸ τμῆμα μόνο τῆς ὅλης Φιλολογικῆς ἐνότητος τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων. Ἑλληνικῶν**», ἀλλὰ τὸ τμῆμα αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὸ ὠραιότερο, τὸ ἀξιολογώτερο καὶ τὸ εὐγενέστερο ἴσως δημιούργημα τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος, τῇ «θείᾳ» ποίησιν. Μὰ ἂν καὶ ἀναφέρεται ἡ μετρικὴ γενικὰ στὴν ποίησιν, δὲ σημαίνει πῶς πραγματεύεται καὶ τὸ ὅλο τῆς βάθος καὶ πλάτος, ἀλλὰ πῶς ἐρευνᾷ καὶ ἐξετάζει τὸ ἐκφραστικὸ ἐκεῖνο μόνο μέσο, τὸ «ἰδιάζον» ἐκεῖνο στοιχεῖο, ποὺ ξεχωρίζει καὶ ἀντιδιαστέλλει τὴν οὐσία καὶ τὴν ὑφὴ τῆς ποιήσεως ἀπὸ τὰ ἄλλα εἶδη τοῦ πεζοῦ λόγου καὶ συγκεκριμένα τοῦ λογοτεχνικοῦ.

Πολὺ λίγα πράγματα γιὰ τὴν «**Νεοελληνικὴ, Μετρικὴ**», εἴπαμε στὴν § 63· ἐκεῖ ἰδίως ἔγινε λόγος γιὰ τὸ τί εἶναι μέτρο «αὐτὸ καθ' ἑατὸ» καὶ ποῖα εἶναι τὰ βασικώτερα νεοελληνικὰ μέτρα. Μὰ ἡ ποίηση δὲν στηρίζεται μόνο στὸ μέτρο· ἡ ποίηση στὴν ἐξωτερικὴ τῆς τουλάχιστο μορφή εἶναι σύνθεσις καλλιτεχνικῆς λεκτικῶν συμβόλων ἀπ' τὴ μιὰ πλευρὰ καὶ μετρικῆς ρυθμικῆς καὶ μελωδικῆς δεξιοτεχνίας ἀπ' τὴν ἄλλη. Ἐπομένως οἱ ἔννοιες μέτρο, ρυθμὸς καὶ μελωδία, δὲν εἶναι ταυτό-

σημες έννοιες, αλλά ενώ ή καθεμιά τους προϋποθέτει και στηρίζεται στην άλλη, όμως στην ύφή τους είναι κάτι τὸ τελείως διαφορετικό, κι ἴσως - ἴσως κάτι σχεδὸν τὸ ἀντίθετο.

α) Τὸ μέτρο εἶναι σύστημα τονικό, μορφολογική ύφή τοῦ στίχου καθαρὰ τεχνητή, πού στηρίζεται στὸ γραμματικό ἢ λεκτικὸ τόνο (βλ. § 53, α) ¹. Ἡ ποίηση ὅμως, πού βασίζεται στὸ μέτρο καὶ μόνο, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀπλή στιχοσυργία, χωρὶς καμμία ἀπαίτηση νὰ καταταχθῇ στὸν αἰσθητικὸ τομέα τῆς ποιητικῆς τέχνης, πολὺ δὲ περισσότερο στὴ σφαῖρα τῶν καλλιτεχνικῶν ἀξιών· «διότι, ὅπως γενικῶς ἀναγνωρίζεται, κάθε τυπικῶς ἄρτιον στιχοσύρρημα δὲν εἶναι δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ ἀληθινὴ ποίησις» ².

β) Ἀντίθετα ὁ ρυθμὸς εἶναι ἓνα στοιχεῖο πολὺ ἀνώτερο ἀπ' τὸ μέτρο «αὐτὸ καθ' ἑαυτό»· γιατί, ἂν τὸ μέτρο μὲ τὸ συνταίριασμα τοῦ λεκτικοῦ τόνου τῶν λέξεων μᾶς δίνη τὴν αὐστηρὴ καὶ ἄρτια ἡχητικὴ τεχνητὴ μορφολογικὴ ύφή ἑνὸς στίχου, ὁ ρυθμὸς πηγάζει ἀπ' τὴν ἔμφυτη ποιητικὴ ἰδιοφυΐα τοῦ δημιουργοῦ - καλλιτέχνη καὶ εἰδικώτερα ἀπ' τὴν αἰσθητικὴ του ἐμπειρία καὶ τὸ ποιητικὸ του βίωμα. ³ Στίχους ἄρτιους μετρικὰ μὲ λίγη προσπάθεια μπορεῖ νὰ φτιάξῃ ὁ καθένας μας, στίχους ὅμως ποιητικούς, ρυθμικούς μόνο ὁ γεννημένος ποιητὴς εἶναι δυνατό νὰ δημιουργήσῃ, γιατί ἡ ποίηση ἐξεταζομένη ἀπ' τὴ μορφολογικὴ της πλευρὰ - τότε μόνο ἔχει δίκιο ὁ Richards - εἶναι «ἡ ὑπέρτατη μορφὴ τῆς συγκινησιακῆς χρήσης τῆς γλώσσας» ⁴. καὶ τὸ μέσο τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς συγκινησιακῆς κατὰ τὸν Richards χρήσεως τῆς γλώσσας εἶναι ὁ ρυθμὸς, καὶ μάλιστα ὁ μελωδικὸς καλούμενος ρυθμὸς ἢ μελωδία.

Ἡ θεωρητικὴ, λοιπόν, ἐννοιολογικὴ σχέση τοῦ μέτρου καὶ τοῦ

1. Ὁ γραμματικὸς τόνος τῶν ἁθροῶν, ὠρισμένων ἀντωνυμιῶν καὶ ἀκρίτων δὲν λογαριάζεται στὰ μετρικὰ συστήματα (βλ. Θρ. Σταύρου, *Νεοελληνικὴ Μετρικὴ*, ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 17.).

2. Κ. Γεωργιάννη, *Τί εἶναι ποίησις*, ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 8.

3. «Λὲν γίνεται τὸ ὅποιοδήποτε βίωμα πηγὴ ποιητικῆς δημιουργίας, παρὰ μόνον ὅταν ἐνταχθῇ μέσα σὲ μιὰ αἰσθητικὴ ἐμπειρία καὶ ὅταν ἐκφραστῇ μὲ τρόπο πού νὰ κάνει καὶ τὴ δική μας ψυχὴ νὰ λειτουργήσῃ αἰσθητικὰ». Ε. Παπανούτσου, *Αἰσθητικὴ*, ἐνθ' ἀν. σ. 104.

4. Ε. Παπανούτσου, ἐνθ' ἀν. σ. 103.

ρυθμοῦ εἶναι ἀντιθετική· γιατί, ὅπως τονίσαμε καί παραπάνω, ἐνῶ τὸ μέτρο εἶναι ἓνα τεχνητὸ κατασκευάσμα, ὁ ρυθμὸς εἶναι ἔμφυτο δημιούργημα. Στὴν πράξη ἡ ἀντίθεση αὐτὴ εἶναι ἀκόμη πιὸ κτυπητὴ καὶ φαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονός τοῦτο: ἐνῶ στὸν τέλειο μετρικὸ στίχο ἔχουμε τόσους λεκτικούς τόνους, ὅσοι εἶναι καὶ οἱ πόδες τοῦ μέτρου, στὸ ρυθμικὸ στίχο, ἀρκεῖ ἓνας ὠρισμένος ἀριθμὸς λεκτικῶν τόνων νὰ μᾶς δώσῃ ὄχι μόνο τὴν αἴσθηση τοῦ μέτρου, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰσθητικὴ συγκίνηση.

Π.χ. γιατί / μουρί / χρεῖς φῶς / πιρὸ (Ζαλοζώστας)
 v — / v — / v — / v —

Ἐδῶ ἔχουμε τέσσερις πόδες καὶ τέσσερις λεκτικούς τόνους (= τέλειος μετρικὸς στίχος).

στο ρη / μοζλή / σι τοῦ / Δηροῦ (Λαϊκὸ)
 v — / v — / v — / v —

Ἐδῶ ἔχουμε τέσσερις πόδες καὶ δυὸ μόνο λεκτικούς τόνους (= ρυθμικὸς στίχος)¹.

Ὁ Ν. Χιονίδης γράφει σχετικὰ στὴ «Στιχοουργική» του: «γὰ νὰ πετύχουμε τὸ ρυθμὸ πρέπει οἱ λεκτικοὶ τόνοι νὰ μὴ συμπίπτουν παντοῦ ὅπου ἀπαιτεῖ τὸ μέτρο, (δηλ. σὲ ὅλες τὶς συλλαβές), ἀλλὰ μόνο σὲ μερικές ἀπὸ αὐτές»². Γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα ὁ Ε. Παπανοῦτσος ἀναφέρει στὴν «Αἰσθητικὴ» του τὸ ἑξῆς: «Ἀπέναντι στοῦ ὁμοιόμορφου καὶ μονότονου μέτρου, ὅπου οἱ διαιρέσεις γίνονται σὲ ἴσα χρονικὰ διαστήματα, ὁ ρυθμὸς ἀντιπροσωπεύει τὸ ἀρχιτεκτονικὸ πνεῦμα τῆς τάξεως, ποὺ δίνει μορφὴ στὸ χρόνο μὲ τὴν ἀνισότητά, τὴν ἀλλοίωση τῶν διαστημάτων τὴν ἐπιλογὴ τῶν τονισμῶν (accents) — ἐπιλογὴ ποὺ γίνεται σύμφωνα μὲ λογικὲς ὑπαγορεύσεις καὶ ἀπαιτήσεις συναισθηματικές»³.

γ) Ὅταν ὅμως ὁ μουσικὸς τόνος ἐνὸς στίχου — καὶ μουσικὸς τόνος στὴν προκειμένη περίπτωση καλοῦμε τὸ λεκτικὸ ἢ γραμματικὸ ἐκεῖνο τὸν τοῦ στίχου, ποὺ φέρνει τὸ βάρος τῆς ὅλης αἰσθητικῆς τοῦ ποιήματος καὶ ποὺ προσφέρει σ' αὐτὸ τὴ συγκινησιακὴ καλου-

1. Τὰ παραδείγματα εἶναι παρμένα ἀπ' τὴ «Νεοελληνικὴ Μειρική» τοῦ Θο. Σταύρου, ἐνθ' ἀν. σ. 19.

2. Ν. Χιονίδης, Στιχοουργική, Λευκωσία 1955, σ. 12.

3. Ε. Παπανοῦτσος, ἐνθ' ἀν. σ. 344.

μένη απόχρωση — δὲν συμπίπτει μὲ τὸ μετρικὸ οὔτε καὶ μὲ τὸ ρυθμικὸ τόνον, τότε ὁ στίχος ἀποκτίνει μουσικότητα καὶ ἁρμονία καὶ ὀνομάζεται μελωδικός.

Ὁ μελωδικός, λοιπόν, τόνος στὴν ὑφή του εἶναι μουσικὸς καὶ ἁρμονικός· τὸ συνταίριασμα τοῦ μελωδικοῦ τόνου καὶ τοῦ ρυθμικοῦ ἀποτελοῦν μαζὶ τὸ μελωδικὸ ρυθμὸ τοῦ στίχου ἢ τῆς μελωδίας του· εἶναι ὁ τέλειος ρυθμός, ὁ ὕψιστος λυρικός ρυθμός τῶν ποιητικῶν ἀριστουργημάτων· εἶναι ὁ συσχετικὸς συνδυασμός τοῦ τονισμοῦ τῶν φθογγικῶν ἀξιών μέσα σὲ μιὰ ποιητικὴ ἐνότητα. Ρυθμικοὺς στίχους δημιουργοῦν ὅλοι οἱ ποιηταί, μελωδικούς ὅμως μόνο οἱ ἱεροφάντες καὶ οἱ μύστες τῆς ποιήσεως¹.

128. Ἡ μέθοδος τῆς Νεοελληνικῆς Μετρικῆς. Ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὴν § 121 ἡ «Νεοελληνικὴ Μετρικὴ» ὡς μάθησις διδασκαλίας στὰ Γυμνάσια ἀνήκει περισσότερο στὰ ἐπιστημονικοῦ τύπου μαθήματα, ὅπως ἡ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικόν, καὶ λιγώτερο στὰ ἐκτιμητικοῦ τύπου. Βέβαια ἡ διδασκαλία τοῦ μελωδικοῦ ρυθμοῦ τῶν στίχων ἐνὸς ποιήματος προϋποθέτει ἐρμηνευτικὴ ἢ κατανόησιν αὐτοῦ ὡς μέθοδο, γιατί ἀνάγεται στὴν ὅλη αἰσθητικὴ ἐνθεώρηση τῆς ποιητικῆς δημιουργίας· ἀλλὰ ὁ τομέας αὐτὸς τῆς μετρικῆς πραγματώνεται στὴ διδασκαλίαν τῆς καλλιτεχνικῆς ὑφῆς τοῦ κάθε ποιήματος χωριστὰ καὶ ὅχι στὴ γενικὴ ἐπεξεργασία ὁμάδων στιχουργικῶν τεχνотροπιῶν καὶ ποιητικῶν εἰδῶν, μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ἡ μετρικὴ.

Ἐξ ἄλλου ὁ ἐρμηνευτὴς τῶν στιχουργικῶν μελωδιῶν πρέπει νὰ ἔχη ἔμφυτη τὴν ἐρμηνευτικὴ μουσικὴ ἰκανότητα ὡς καὶ τὴ σχετικὴ ποιητικὴ μελωδικὴ ἐμπειρία, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ διεισδύσῃ στὴν αἰσθητικὴ ἀνάλυσιν τοῦ στίχου, νὰ συλλάβῃ τὸ μουσικοἁρμονικὸ ἡχητικὸ σύνολόν του καὶ νὰ τὸ ἐξηγήσῃ. Γι' αὐτὸ καὶ ὅσοι ἀπ' τοὺς αἰσθητικούς φιλολόγους ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἀρχαία στιχουργικὴ, ἐπεὶδὴ τοὺς λείπει κυρίως ἡ προσωδιακὴ μελωδικὴ ἐμπειρία, δὲν μπόρεσαν μέχρι σήμερα τουλάχιστον νὰ συμφωνήσουν στὸ μορφολογικὸ καὶ μελωδικὸ στιχουργικὸ διαχωρισμὸ τόσο τῶν χορικῶν τῶν δραμάτων, ὅσο καὶ πολλῶν ἄλλων ποιημάτων τῆς λυρικῆς καὶ χορικῆς ἰδίως ποιήσεως.

2. Ν. Χιονίδης, ἐνθ' ἀν. σ. 13.

Ἄρα ἀναγκαστικὰ ἡ διδασκαλία τῆς «**Νεοελληνικῆς Μετρικῆς**» θὰ περιορισθῇ στὰ μετρικὰ καὶ ρυθμικὰ συστήματα, στὴν ὁμοιοκαταληξία, στὰ συμπλέγματα τῶν στίχων, στὴ μορφολογία τῶν ποιημάτων ἀπὸ στιχουργικῆς πλευρᾶς, στὰ στιχουργικὰ σχήματα, στὰ στιχουργικὰ παιγνίδια, στὸ ἐλεύθερο μοντέρνο στίχο κ.τ.λ. Καὶ ἡ ὅλη αὐτὴ διδασκαλία θὰ πρέπει νὰ ὁλοκληρωθῇ σύμφωνα μὲ τὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα μέσα στὸν πρῶτο γυμνασιακὸ κύκλο. Στὶς ἀνώτερες πιά τάξεις, ὅταν ὁ διδάσκων νοιώθῃ τὶς καλαισθητικὲς τοῦ δυνάμεις ἀρκετὰ διεισδυτικὲς καὶ τὴν αἰσθητικὴν τοῦ ποιητικῆ ἐμπειρία ἱκανοποιητικὴ, ὡς ἐρμηνεύσῃ πρῶτα καὶ μετὰ ὡς ἐξηγήσῃ τοὺς μαθητὰς τοῦ τὸ ὠρισμένο μελωδικὸ ρυθμὸ, τοῦ ποιητικοῦ ἀριστουργήματος, ποὺ τυχὸν θὰ θελήσῃ νὰ τοὺς διδάξῃ.

Μιὰ καὶ περιωρίσαμε τὸ μάθημα τοῦτο μόνο στὴν ἐπιστημονικὴ του ὑφὴ γιὰ τὶς κατώτερες τάξεις, φυσικὸ εἶναι νὰ χρησιμοποιήσουμε καὶ τὶς διδακτικὲς ἐκεῖνες μεθόδους, ποὺ ταιριάζουνε στὰ ἐπιστημονικοῦ τύπου μαθήματα: τὴν παραγωγικὴν, τὴν ἐπαγωγικὴν καὶ τὴ συγκριτικὴν.

129. Σύμφωνα μὲ τὴν παραγωγικὴν μέθοδο (βλ. § 102, καὶ § 106, α), ἀφοῦ δώσουμε τὸ γενικὸ μετρικὸ κανόνα, ποὺ ἀφορᾷ στὴ διδακτέα ἐνότητα, ζητᾶμε μετὰ ἀπ' τοὺς μαθητὰς νὰ τὸν ἐφαρμόσουν στὸ προσφερόμενο μετρικὸ ὑλικό. Ἀκολουθεῖ ἡ ἐπεξεργασία καὶ τέλος ἡ ἔκφραση μὲ τὶς ἀνάλογες «κατ' οἶκον» ἀσκήσεις. Παρακάτω ἀναλύουμε ἓνα σχετικὸ παράδειγμα.

ΣΤ. ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΜΕΤΡΙΚΗΣ

Τάξη	: Τρίτη
Μάθημα	: Μετρικὴ
Διδακτέα ἐνότητα	: Ἰαμβικὸς ἐνδεκασύλλαβος
Μέθοδος	: Παραγωγικὴ
Πορεία	: Τριμερῆς (Παρουσίαση - Ἐπεξεργασία Ἐκφραση)
Μορφή	: Καθοδηγουμένη αὐτενέργεια

Ι. Παρουσίαση¹

α) Θέση τοῦ γενικοῦ μετρικοῦ κανόνα.

1. Βλ. § 107, β, Ι.

«Ίαμβικός ένδεκασύλλαβος καλεΐται τὸ μετρικὸ ἐκεῖνο σύστημα, σύμφωνα με τὸ ὁποῖο ὁ κάθε στίχος του ἀποτελεΐται ἀπὸ ένδεκα συλλαβές, οἱ δὲ πόδες του εἶναι ἱαμβικοί».

β) Προσφορὰ μετρικοῦ ὕλικου (Γιὰ τὴ συλλογὴ τοῦ ὕλικου γενικὰ βλ. § 107, β,)¹.

1) πὸν κάθε χρόνο ἡ μάνα γῆ τοὺς στέλλει (Γ. Στρατήγης).

2) Κοιμᾶται τὸ χρυσὸ μου τὸ πουλάκι (Ν. Χατζηδάκης).

3) ὦ καλοθύμητες βραδινές ὥρες! (Γ. Δροσίνης).

4) Δέσποινα Παναγιά, γλυκειὰ Παρθένα, (Ν. Χατζηδάκης).

5) Ἦσων βουνὸ καὶ ταπεινὸ καὶ στεῖρο (Ἀρ. Προβελέγγιος).

6) Ὡσὰν ληστής τὸν φοβερὸ σου δρόμο (Ἀρ. Προβελέγγιος).

7) Ἀγίες ἀγάπες τρισευλογημένες (Κ. Παλαμᾶς).

8) σὺννεφο καταχνιὰ δὲν ἀπερνοῦσε (Α. Σολωμός).

9) τοῦ μαγεριοῦ μας γλυκοχαροεῖται (Κ. Παλαμᾶς).

10) σὰ νᾶθελὰ νὰ σὲ νεκροστολίσῃ (Α. Μαβίλλης).

11) δίπλα σὰν εἶναι διπλογιομισμένα (Κ. Θεοτόκης).

12) νὰ λύσουμε τῶν καρabiῶν τίς πρῶμες (Κ. Θεοτόκης).

13) τῶν ξεφύρων πετάξαντε ταχέως (Ἀνδ. Κάλβος).

14) καὶ ἄλλες ψυχές τῆς ψυχῆς σου ἀδελφάδες (Α. Μαβίλλης).

15) περνοῦν μεσάνυχτα κ' ἡ πούλια σβήεται (Ἀρ. Βαλαωρίτης).

16) ὦ σεῖς χαμόσποντα / λερὰ σπουλήγια

17) ἡ ἄλαμπη ζήση σας / ζήση ναι δίκια (Κ. Βάρναλης).

II. Ἐπεξεργασία (βλ. § 102, καὶ § 106, α).

Στάδια ἐπεξεργασίας.

α) Ἀνάγνωση καὶ κατανόηση τῶν παραδειγμάτων.

β) Μετρικὸς τονικὸς διαχωρισμὸς τῶν στίχων πάνω σὲ σχέδιο.

γ) Κατάταξη σὲ ὁμάδες κατηγοριῶν με βάση τίς τονιζόμενες συλλαβές.

δ) Ἐξαγωγή ἐπιμεριστικῶν κανόνων τονισμοῦ τοῦ ἱαμβικοῦ ένδεκασυλλάβου.

1. Τὰ παραδείγματα εἶναι παρμένα ἀπ' τὰ «Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα» τῆς α' καὶ β' τάξεως (1—7), καὶ τὰ ἀπὸ τῆς «Νεοελληνικῆς Μετρικῆς» τοῦ Θρ. Σταύρου, ἐνθ' ἀρ. σ. 56 κέξ. (8—16).

ε) Ειδικές περιπτώσεις τονισμού.

στ) Ίδιαίτερη προσοχή στα παραδείγματα 15, 16, 17.

ζ) Ανακοίνωση τῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν, συζήτηση, διευκρίνιση, διόρθωση καὶ τελικὴ ἐξαγωγή ἐπιμεριστικῶν κανόνων.

η) Τελικὴ διατύπωση ἐπιμεριστικῶν κανόνων.

θ) Καταγραφή τῶν ἐπιμεριστικῶν κανόνων στὸ τετράδιο τῆς Μετρικῆς.

ι) Ἐπαναγωγή στὸ γενικὸ μετρικὸ κανόνα μὲ βάση τώρα τὸν ἐλάχιστο ἀναγκαστικὸ τονισμό ὠρισμένου ἀριθμοῦ συλλαβῶν.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωση καὶ κατανόηση τῶν παραδειγμάτων οἱ μαθηταὶ θὰ ἐργασθοῦν σιωπηρὰ ὡς ἑξῆς :

Πάνω στὸ σχέδιο, ποὺ θὰ τοὺς δοθῇ τυπωμένο ἢ ποὺ οἱ ἴδιοι θὰ σχεδιάσουν στὰ τετράδιά τους, θὰ ἀρχίσουν νὰ καταγράφουν τὰ παραδείγματα, διαχωρίζοντας τοὺς πόδας τοῦ κάθε στίχου καὶ θέτοντας τοὺς μετρικοὺς ἢ ρυθμικοὺς μόνο τόνους (βλ. § 109, 1σημ. 1'). Παραθέτουμε τὸ σχέδιο καὶ τὴ σχετικὴ ἐργασία τῶν μαθητῶν πάνω σ' αὐτό. Τὸ σχέδιο τώρα ἔχει μετατραπῇ σὲ σχεδιάγραμμα.

Π Ι Ν Α Ξ 17ος

Σ Χ Ε Δ Ι Α Γ Ρ Α Μ Μ Α ΜΕΤΡΙΚΗΣ ΤΟΝΙΚΗΣ ΔΙΑΙΣΕΩΣ ΣΤΙΧΩΝ ΙΑΜΒΙΚΟΥ ΕΝΔΕΚΑΣΥΛΛΑΒΟΥ													
α/α	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Τονιζόμε- νες συλλαβές	
1	που	κά	θε	χρό	νο	ή	μάν	να	γῆ	τους	στέλ	λει	2,4,6,8,10
2	και	μᾶ	ται	τὸ	χρυ	σὸ	μου	το	που	λά	κι		2,6,10
3	ᾠ	κα	λο	θύ	μη	τες	βρα	δι	νές	ᾠ	ρες		4,9,10
4	Δέ	σποι	να	Πα	νά	για	γλυ	κει	ἄ	Παρ	θέ	να	1,6,8,10
5	Ἡ	σουν	βου	νὸ	καὶ	τὰ	πει	νὸ	καὶ	στεῖ	ρο		1,4,8,10
6	ὦ	σάν	λη	στῆς	τοῦ	φο	βε	ρό	σου	δρό	μο		2,4,8,10
7	ᾄ	γίες	ᾄ	γά	πες	τρι	σευ	λο	γῆ	μέ	νες		1,4,10
8	σύ	γνε	φο	κα	τα	χιν	ἄ	δέν	α	περ	νοῦ	σε	1,6,10
9	του	μα	γε	ρι	οῦ	μας	γλυ	κο	χαι	ρε	τᾶ	νε	4,10
10	σα	νᾶ	θε	λε	να	σε	νε	κρο	στο	λί	ση		2,10
11	δι	πλά	σαν	εἰ	ναι	δι	πλο	γιο	μι	σμέ	να		2,4,10
12	να	λύ	σου	με	των	κα	ρα	βι	ῶν	τις	πρύ	μες	2,8,10
13	των	ζε	φύ	ρων	πε	τά	ξα	τε	τα	χέ	ως		3,6,10
14	και	ἄλλες	ψυ	χές	της	ψυ	χῆς	σου	ᾄ	δελ	φά	δες	1,4,7,10
15	περ	νοῦν	με	σά	νυ	χτα	κ' ἡ	Ποῦ	λια	σβῆ	ται		2,4,8,10
16	ω	σεις	χα	μὲρ	συρ	τα	λε	ρά	σκου	λή	κια		4,8,10
17	ἡ	ᾄ	λα	μπη	ζή	ση	σας	ζή	ση	ναι	δί	κια	1,4,7,10

Οἱ ὁμάδες κατηγοριῶν, πού μποροῦν νά διαιρεθοῦν ἀπ' τοὺς μαθητὰς εἶναι :

1) Ἡ ὁμάδα τῶν στίχων ἐκείνων, πού τονίζονται μόνο σὲ ζυγές συλλαβές (1,2,6,9,10,11,12,15,16).

2) Ἡ ὁμάδα τῶν στίχων ἐκείνων, πού ἐκτὸς ἀπ' τὶς τονιζόμενες ζυγές συλλαβές τονίζουν ἀκόμη καὶ τὴν πρώτη (4,5,7,8,14,17).

3) Ἡ ὁμάδα τῶν στίχων ἐκείνων, πού ἐκτὸς ἀπ' τὶς τονιζόμενες ζυγές συλλαβές, τονίζουν καὶ ἄλλες μονές (3,14).

4) Ὁ στίχος ἐκεῖνος, πού ἔχει τονισμένες τὴν τρίτη, ἕκτη καὶ δεκάτη συλλαβὴ (13) καὶ

5) Ἡ ὁμάδα ἐκείνη πού παρουσιάζει μιὰ ἰδιαίτερη ἰδιομορφία (15,16,17).

Ἀκολουθοῦν τὰ στάδια τῆς ἐπεξεργασίας δ, ε, στ, ζ, η, θ, καὶ τέλος¹.

III. Ἡ Ἑκφραση (βλ. § 95, γ, § 96 καὶ § 107, β, III).

I. Οἱ τελικοὶ ἐπιμεριστικοὶ κανόνες τονισμοῦ τοῦ ἱαμβικοῦ ἐνδεκασυλλάβου θὰ πρέπει νά εἶναι περίπου οἱ ἑξῆς :

α) Ἀπὸ τὴν πρώτη ὁμάδα.

1) Ἡ δεκάτη συλλαβὴ τονίζεται πάντοτε (παρ. 1—17).

1) Ἐκτὸς ἀπ' τὴν δεκάτην συλλαβὴν πρέπει ἀπαραίτητα νά τονίζεται καὶ μιὰ ἀκόμη τουλάχιστο ζυγὴ συλλαβὴ (παρ. 9, 10).

III) Σπανίως τονίζονται ὅλες οἱ ζυγές συλλαβές (παρ. 1), συνήθως τονίζονται τρεῖς μόνο (παρ. 2, 11, 12, 16).

β) Ἀπ' τὴν δεύτερη ὁμάδα.

Ἡ δεύτερη ὁμάδα ὑπάρχει στὴν ἐννοία τοῦ ρυθμικοῦ τόνου (βλ. § 127, β), καὶ εἰδικώτερα στὸ γενικὸ νόμο τοῦ ἱαμβικοῦ ρυθμοῦ : « Ἡ πρώτη συλλαβὴ κάθε ἱαμβικοῦ στίχου μπορεῖ νά τονιστεῖ. Σὲ κάθε, δηλαδή, ἱαμβικὸ στίχο ὁ πρῶτος μπορεῖ νὰ νὰντικατασταθεῖ ἀπὸ τροχαῖο » (τὸν παίρνουμε, ὅπως ἔχει ἀκριβῶς, ἀπ' τὴν « Νεοελληνικὴ Μετρικὴ » τοῦ Θρ. Σταύρου, ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 40).

γ) Ἀπ' τὴν τρίτη ὁμάδα

1) Ὁ τόνος τῆς ἐνάτης συλλαβῆς (παρ. 3) δὲν λογαριάζεται, γιατί σβήνεται ἀπ' τὸν τόνο τῆς δεκάτης.

II) Ὁ τόνος τῆς ἑβδόμης συλλαβῆς ἀλλάζει φαινομενικὰ τὸ ρυθμὸ τοῦ στίχου (παρ. 14) καὶ τὸν κάνει νά παίρῃ τὴ μορφή : ν—ν—/ν—ν—ν δίνει δηλαδή τὴν ἐντύπωση, ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἱάμβους καὶ 2 1/3 ἀναπαίστους. Ὁ στίχος αὐτὸς καλεῖται *dantesco* ἀπ' τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου ἱταλοῦ ποιητοῦ Δάντη (1265—1321). Ἐδῶ συγκεκριμένα ὁ στίχος 14 ἀναλύεται ὡς ἑξῆς

130. Στην έπαγωγική μέθοδο (βλ. § 104, § 106, β και § 107,β) ακολουθείται ό αντίθετος τρόπος έργασίας: Δέν δίνεται γενικός μετρικός κανόνας, γιατί αυτός άκριβώς ζητείται νά βρεθί άπ' τους μαθητάς: τό προσφερόμενο μετρικό ύλικό μπορεί νά έχη τή μορφή τής προσφοράς του ύλικού, που δίνεται κατά τήν παραγωγική μέθοδο (βλ. § 129, I, β), μπορεί όμως άκόμη νά παρουσιασθή με τή μορφή του προηγούμενου σχεδιαγράμματος (βλ. πίνακα 17), όταν άκόμη οί μαθητάι δέν έχουν εξοικειωθή άρκετά με τήν ύφή και

και άλλες / ψυχές / τής ψυχής / σου αδελφά / δες
— υ / υ — / υ υ — / υ υ — / υ

Δηλαδή 1 τροχαίος, 1 ίαμβος και 2 1/3 αναπαίστους.

δ) 'Απ' τήν τετάρτη ομάδα.

Ο 13ος στίχος παρουσιάζει περίπου τήν αντίθετη ιδιομορφία των στίχων, που έχουν τονισμένη τήν έβδόμη συλλαβή. Παίρνει δηλαδή τήν έξής μορφή: υυ— υυ— / υ— υ— υ— υ— δύο αναπαίστων και 2 1/2 ίαμβων. Οί στίχοι αυτοί χαρακτηρίζουν ιδίως τήν ποίηση τής Έπιταφιακής Σχολής (Κάλβος, Σολωμός, Μανβίλης κ.τ.λ.)

ε) 'Απ' τήν πέμπτη ομάδα.

Οί στίχοι 15, 16 και 17 παρουσιάζουν διχοτόμηση (τομή), και είναι δυνατό νά διαιρεθοῦν σέ δύο μισοστίχους. Έτσι τους χωρίζουν ό Σολωμός, ό Βάροννης κ.ά. Ο πρώτος μισόστιχος αποτελείται από 6 συλλαβές, και ό δεύτερος από 5: π.χ.

ὦ σεις χαμόσποντα (υ—' υ—' υ—)=6

λερά σκουλήκια (υ—' υ—' υ)=5

ή αλαμπη ζήση σας (—' υ υ—' υ—)=6

ζήση ναι δίξια (—' υ υ—' υ)=5

Οί πρώτοι μισόστιχοι είναι εξασύλλαβοι ιαμβικοί προπαροξύτονοι, οί δεύτεροι πεντασύλλαβοι ιαμβικοί παροξύτονοι. Στο παραπάνω παράδειγμα οί πρώτοι ίαμβοι του 3ου και 4ου μισοστίχων έχει αντικατασταθί από τροχαίο.

στ) Έπαναγωγή στο γενικό κανόνα.

Ίαμβικός ένδεκασύλλαβος καλείται τό μετρικό ένεינו σύστημα, σύμφωνα με τό όποιο ό κάθε του στίχος αποτελείται από ένδεκα συλλαβές, και που άναγκαστικά πρέπει νά τονίζεται άπ' αυτές ή δεκάτη και μιá άκόμη τουλάχιστο άπ' τις άλλες ζυγές: μπορεί άκόμη νά τονίζεται και μιá μόνο άπ' τις μονές των συλλαβές (1,3,7,9) εκτός άπ' τή έκτη.

(Αναλυτικώτερα βλ. Θ.ρ. Σταύρου, Νεοελληνική Μετρική, έν Αθήναις 1930, σ. 49 κ.έξ.).

τὴν οὐσίαν τοῦ μαθήματος, πράγμα πού συμβαίνει στήν πρώτη ἰδίως τάξη.

Ὁ μαθητής κατὰ τὴν ἐπεξεργασία, ἀφοῦ ἐργασθῇ σιωπηρὰ καί μὲ τὸν ἐπαγωγικὸ τρόπο, καί ἀφοῦ βρῇ τοὺς ἐπιμεριστικούς μετρικούς κανόνες, θὰ πρέπει τελικὰ νὰ καταλήξῃ στήν ἀναγωγὴ τοῦ μετρικοῦ γενικοῦ κανόνος, πού θέσαμε στήν ἀρχὴ κατὰ τὴν παρουσίαση τῆς παραγωγικῆς μεθόδου (βλ. § 129, I, α) ἢ ὀρθότερα στήν ἐπαναγωγὴ, πού ἀναφέραμε στήν ὑποσημείωση 1, στ τῆς § 129, II, 5).

131. Ἡ συγκριτικὴ μέθοδος (βλ. § 89, § 89,δ καὶ § 106, γ) ἀναφέρεται κυρίως στήν ἀντιπαραβολὴ τῆς ἀρχαίας, τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς νέας μετρικῆς (βλ. § 43,α, § 63,β καὶ § 63,γ). Σύμφωνα, λοιπόν, μὲ τὴν μέθοδο αὕτη γίνεται σύγκριση ὁμοίων προσωδιακῶν καὶ τονικῶν μέτρων· βρίσκεται δηλαδὴ ἡ μορφολογικὴ τους μόνο ὁμοιότητα, καὶ τονίζεται ἡ οὐσιαστικὴ ἀνομοιότητά τους.

Ἡ προσωδιά ὡς γνωστὸ στηρίζεται προπαντὸς στὴ χρονικὴ μουσικότητα, στὸ χρόνιο τῆς φωνῆς· ἐνῶ τὸ τονικὸ σύστημα ἔχει ὡς βάση τὸ μουσικώτερο στοιχεῖο τῆς γλώσσης, τὸν τόνο¹, πού διαμορφώνεται ἀνάλογα μὲ τὴν ἔνταση τῆς φωνῆς (βλ. § 53,γ). Ὁ μουσικὸς ἀρμονικὸς τόνος τῶν λέξεων δημιουργεῖ στήν ποίηση καὶ τὸν καλούμενο μελωδικὸ ρυθμὸ (βλ. § 127, β).

Ὁ *Pernot*, περίφημος γάλλος γλωσσολόγος καὶ ἑλληνιστὴς (1870 - 1942) ἀπέδειξε ὅτι καὶ στὴ νέα γλῶσσα ὑπάρχουν βραχέα καὶ μακρὰ φωνήεντα· μακρὰ εἶναι τὰ τονιζόμενα φωνήεντα, γιατί, ὅταν προφέρωνται, πραγματικὰ παρουσιάζουν ἀκουστικὰ μακρότερη διάρκειαν².

Οἱ δύο, λοιπόν, φωνητικοὶ παράγοντες, ὁ χρόνος καὶ ἡ ἔνταση, ὅπως τονίσαμε παραπάνω διαμόρφωσαν τόσο τὰ ἀρχαῖα, ὅσο καὶ τὰ νεώτερα μετρικὰ συστήματα. Ἡ δύναμή τους ὅμως εἶναι τόση μεγάλη, πού παίζουν τεράστιο ρόλο καὶ στὴ μορφολογικὴ ὑφὴ τῆς γλώσσης· ἡ διάλεκτος τῶν βορείων λαῶν ὡς καὶ τοῦ ὀρεινοῦ πληθυσμοῦ μιᾶς χώρας λόγῳ τοῦ ἐντατικοῦ τονισμοῦ παρουσιάζει τὸ φαινόμενο τῆς συγκοπῆς τῶν φωνηέντων σὲ μεγάλο βαθμὸ (βλ. § 15, γ). Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στήν Ἑλλάδα:

1. Γιά τὸν τόνο βλ. § 53,β.

2. Κ. Φεωρογούλη, *Εἰδικὴ Διδακτικὴ*, ἐνθ' ἀν. σ. 75.

ἐνῶ στίς ὀρεινές καὶ βορεινές περιοχές τῆς ὑπερισχύει ὁ ἐντατικὸς τόνισμός « ἀπὸ τῶν Μεγάρων καὶ κάτω ἐπικρατεῖ ὁ μουσικὸς τόνισμός, κυρίως εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον. Ἀλλὰ καὶ ὅλαι αἱ βόρειοι Εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι εἶναι ἐντατικά, ἐνῶ ἡ Ἰταλική, Ἰσπανική, καὶ κυρίως ἡ Ἀραβικὴ ἔχουν μουσικότητα»¹.

Ἀπ' τὰ παραπάνω γίνεται φανερό πῶς ἡ συγκριτικὴ μέθοδος μόνο στίς ἀνώτερες τάξεις μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῇ, πού οἱ μαθηταὶ ἔχουν πιά ἀποκτήσει κάποια σχετικὴ πείρα τῶν ἀρχαίων προσωδιακῶν μέτρων καὶ ἴσως τῆς Βυζαντινῆς ὑμνογραφίας. Σύγκριση μπορεῖ ἀκόμη νὰ γίνῃ μετὰ νεοελληνικῶν μετρικῶν συστημάτων καὶ ξένων (γαλλικῶν, ἀγγλικῶν, ἰταλικῶν, γερμανικῶν κ.τ.λ.) στὰ σχολεῖα ἐκεῖνα, στὰ ὁποῖα διδάσκονται οἱ γλῶσσες αὐτές.

132. **Ἡ πορεία τῆς Νεοελληνικῆς Μετρικῆς.** Ἡ πορεία τῆς «**Νεοελληνικῆς Μετρικῆς**» σὲ περίπτωσιν πού θὰ διδαχθῇ ὡς ἰδιαίτερο μάθημα, εἶναι ἡ γνωστὴ *τριμερής*, γιὰ τὴν ὁποία ἐγίνε πολλές φορές λόγος στὰ προηγούμενα. Γιὰ νὰ μὴ ἐπαναλαμβάνουμε, λοιπόν, σχεδὸν τὰ ἴδια πράγματα, παραπέμπουμε στίς ἀντίστοιχες παραγράφους, καὶ συγκεκριμένα στίς § 95 καὶ § 107 κ.τ.λ. Γιὰ τὶς ἀσκήσεις βλ. § 63, ε.

133. **Ἡ μορφή τῆς Νεοελληνικῆς Μετρικῆς.** Ὅ,τι εἶπαμε γιὰ τὴν πορεία τῆς «**Νεοελληνικῆς Μετρικῆς**», τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ διδακτικὴ μορφή της. (βλ. § 98, § 99, § 108 καὶ § 125).

134. **Βοηθητικὰ μέσα τῆς Νεοελληνικῆς Μετρικῆς.** Γιὰ τὰ βοηθητικὰ μέσα γενικὰ βλ. § 120, γιὰ τὸ βοηθητικὸ βιβλίον § 63. Τὸ σχετικὸ τετράδιο θὰ διαιρεῖται σὲ δύο μέρη· στὸ πρῶτο μέρος θὰ καταχωρῇ ὁ μαθητὴς τὴν ἐργασία τοῦ σχολείου, στὸ δεύτερο τὶς ἀσκήσεις (βλ. § 120, ε).

γ. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ

1. Γενικὰ

135. Τὰ βοηθητικὰ βιβλία, πού ἀναφέρονται στὴν «**Ἐνότητα τῆς Λαογραφίας καὶ τῆς Τέχνης**» τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων**»

¹ I. K. Γεωργολύη, ἐνθ' ἀν. σ. 79

«Ελληνικῶν» εἶναι δύο: τὰ «Στοιχεῖα τῆς Λαογραφίας» καὶ ἡ «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης» (βλ. § 41, α καὶ § 52, α II). Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ βοηθητικὰ μαθήματα δὲν διδάσκονται δυστυχῶς στὰ Γυμνάσια οὔτε ὡς ἰδιαίτερες μαθήσεις (βλ. § 37), ἀλλὰ οὔτε μὲ τὴ μορφή τῶν ἀσκήσεων (βλ. § 74). Σπανίως μόνο, ἐὰν κατὰ τύχη διδαχθῇ κανένα λαογραφικὸ κείμενο ἢ καμμιά βιογραφικὴ ἢ τεχνοκριτικὴ ἀνάλυσή· ἀπ' τὶς ἐλάχιστες πού περιέχονται στὰ «Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα», πιθανὸν νὰ θιγοῦν κάπως τὰ λαογραφικὰ ἢ τὰ ἱστορικὰ τῆς «Νεοελληνικῆς Τέχνης» ἀντίστοιχα προβλήματα.

Γι' αὐτὸ καὶ μεῖς δὲν θὰ ἐπιμείνουμε λεπτομερειακὰ στὴ μεθοδολογία τῆς διδασκαλίας τῶν βοηθητικῶν αὐτῶν βιβλίων, τὴ στιγμή μάλιστα πού λείπει ἡ σχετικὴ ἐμπειρία τῆς πρακτικῆς διδασκαλίας τους στὰ Γυμνάσια.

Ὡς γνωστὸ τόσο ἡ «Λαογραφία», ὅσο καὶ ἡ «Ἱστορία τῆς Τέχνης» εἶναι μαθήματα ἐκτιμητικοῦ τύπου· ἐπομένως καὶ ἡ διδακτικὴ τοὺς μεθοδολογία ἀνάγεται κυρίως στὴν ἐρμηνευτικὴ ἢ κατανόοοοῦσα μέθοδο (βλ. § 84, β), ἀλλὰ καὶ στὴ συγκριτικὴ (βλ. § 89, καὶ 89 δ). Μποροῦμε νὰ ποῦμε μάλιστα, πὼς τόσο ἡ λαογραφικὴ ἐπιστήμη (βλ. § 32, β, 1 καὶ § 70), ὅσο καὶ ἡ «Ἱστορία τῆς Τέχνης» (βλ. § 75) συνετέλεσαν πάρα πολὺ στὴν ἀνάπτυξη ἀκριβῶς τῆς συγκριτικῆς καὶ τῆς ἐρμηνευτικῆς μεθόδου.

α) Ἡ Λαογραφικὴ ἐνότητα μαζί μὲ τὴν «Ἱστο-

1. Τὰ μοναδικὰ περιεχόμενα, πού ἀναφέρονται στὴν «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης», τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμων» καὶ τῶν ἑξὶ τάξεων τοῦ Γυμνασίου Ο.Ε.Σ.Β. 1956-1957 εἶναι:

- α) Στ. Σπερδάντσα, Νικόλαος Γύζης, Νεοελ. Ἀναγν. Α' τάξεως.
- β) Γρ. Ξενοπούλου, Ἡ ἀναμαρμάρωσις, Νεοελ. Ἀναγν. Γ' τάξεως.
- γ) Ἀλεξ. Μωραϊτίδου, Ἡ Μονὴ Ξηροποτάμου, Νεοελ. Ἀναγν. Γ' τάξ.
- δ) Εὔγ. Βουλγάρεως, Ἡ Μουσικὴ, Νεοελ. Ἀναγν. Ε' τάξεως.
- ε) Θεμιστ. Σοφοῦλη, Νικηφόρος Λύτρας, Ἀναγν. Ε' τάξεως.
- στ) Ἀχιλ. Κόρου, Ἡ μεταρσίωσις τοῦ Δομηνικοῦ Θεολογοπούλου, Νεοελ. Ἀναγνώσματα Ε' τάξεως.
- ζ) Ζαχ. Παπάντωνίου, Ἡ τέχνη τοῦ Γκρέκο, Νεοελ. Ἀναγν. Στ' τάξεως.
- η) Προκοπίου, Ἡ Ἀγία Σοφία, Νεοελ. Ἀναγν. ΣΤ' τάξεως.

ρία τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης» συναρπατίζουν τὸ δεύτερο σκέλος τοῦ κεντρικοῦ πυρῆνος τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἐνότητα τῆς «**Νεοελληνικῆς φιλολογίας**» ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο — καὶ ἴσως τὸ σπουδαιότερο ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ὑποχρεωτικῆς διδασκαλίας ἐξεταζόμενο — σκέλος του (βλ. § 121, α): γιὰτὶ καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς ἐνότητος πραγματοποιοῦν καὶ ὁλοκληρώνουν τὴν ἐνορχήστρωση τοῦ μαθητοῦ στὴν *Traditio* (Παράδοση), τὸν κύριο καὶ οὐσιώδη δηλαδὴ σκοπὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» (βλ. § 25, § 26, § 36, § 37 καὶ § 40, γ).

Ἄν καὶ ἡ ἐνότητα τῆς **Λαογραφίας** καὶ καὶ τῆς **Τέχνης** παίξει τεράστιο ρόλο στὴ διαμόρφωση τῶν μαθητῶν μέσα στὴν *Traditio*, στὴν Παράδοση τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὅμως γιὰ τοὺς λόγους, ποὺ ἀναφέραμε στὴν § 107, γ, πολλοὶ ἀπ' τοὺς παιδαγωγοὺς δὲν θεωροῦν ἀναγκαῖα τὴν εἰσαγωγή τῆς ὡς ἰδιαίτερο μάθημα στὰ Γυμνάσια. Καὶ ὅμως γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε καλύτερα τὴ μεγάλη σπουδαιότητα καὶ ἀξία τῆς Λαογραφίας κυρίως, ἀλλὰ καὶ τῆς ὅλης γενικῆς ἐννοίας τῆς *Traditio*, νομίζω πὼς θὰ πρέπει νὰ ἀναπτύξουμε μὲ λίγα λόγια, τί ἐννοοῦμε ἀκριβῶς λέγοντες τὸν ὅρο *πνεῦμα τοῦ λαοῦ* (*Volksgeist*)¹.

β) Οἱ διαφορὲς ἀνὰ τοὺς αἰῶνες φιλοσοφικὲς θεωρίες ἀσχολήθηκαν καὶ περιστράφηκαν ἐπίμονα γύρω ἀπ' τὴν ἐρμηνεία τῆς ὑφῆς καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ σύμπαντος, τῆς οὐσίας καὶ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου μὲ βάση τρεῖς θεμελιώδεις ἀρχές: τὴν ὕλη, τὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα. Μὲ τίς τρεῖς αὐτὲς πρωταρχικὲς προϋποθέσεις καὶ μὲ ἐξάρχουσα θέση πότε τῆς ὕλης, πότε τοῦ πνεύματος καὶ πότε τῆς ψυχῆς, ἔπλασαν οἱ μύστες τῆς φιλοσοφίας τὰ ὀντολογικὰ, γνωσιολογικὰ καὶ ἀξιολογικὰ συστήματά τους καὶ ἐδημιούργησαν τίς κοσμογονικὲς θεωρίες ἢ τὰ κοσμοεῖδωλά τους. Οἱ περισσότεροὶ ἀπ' τοὺς δημιουργοὺς αὐτοῦς τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν ἀπόψεων θεώρησαν τὸ πνεῦμα ὡς κάτι ποὺ ὑφίσταται καὶ «ἐνδιαιτᾶται εἰς τὸ περιθώριον τῆς ὑπάρξεως»² (ὑπόσημ. 1 σ. 28).

1. Βλ. § 23, § 23, γ καὶ § 24.

2. Κ. Γεωργούλη, *Ἱστορία καὶ Μεθοδολογία τῶν Πνευματικῶν Ἐπιστημῶν*, ἐνθ' ἄν. σ. 37.

Ἡ πρώτη φάση, θὰ λέγαμε, τῆς ἐρμηνείας γιὰ τὴν οὐσία τοῦ πνεύματος ἀρχίζει ἀπ' τοὺς προσωποκρατικούς καλουμένους φιλοσόφους, Ἀναξιμένη (588 - 524 π.Χ.), Δημόκριτο (460 - 370), Ἀναξαγόρα, συνεχίζεται μὲ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τοὺς Στωϊκοὺς καὶ φθάνει ὡς τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους. Κατὰ τὴν περίοδο αὕτῃ ἡ ἐρμηνεία τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος — ἐκτὸς τῆς ἐρμηνείας τοῦ Ἀριστοτέλους — δὲν φαίνεται νὰ ἀπομακρύνεται πολὺ ἀπὸ τὴν ὑλικὴ ὑφὴ καὶ ὑπαρξῆ.

Πρῶτος ὁ Ἀπόστολος Παῦλος διεχώρισε τὸν σαρκικὸ καὶ ψυχικὸ ἄνθρωπο ἀπ' τὸν πνευματικόν, καὶ ἐθεώρησε τὸ πνεῦμα σάν κάτι τὸ ἄϋλο, κάτι ποὺ βρίσκεται πάνω ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη ψυχολογικὴ συνείδηση. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει μιὰ σειρά διαδοχικῆς ἐξελικτικῆς ἐρμηνείας τοῦ πνεύματος μέχρι τῆς σημερινῆς ὀριστικῆς διαμορφώσεως τῆς ἀπὸ τοὺς Hegel καὶ N. Hartmann

Τὸ πνεῦμα κατὰ τὸν Hegel (1770-1831) διακρίνεται σὲ τρεῖς φάσεις: στὸ ὑποκειμενικόν, στὸ ἀντικειμενικόν καὶ στὸ ἀπόλυτο. Ὁ N. Hartmann (1832-1951) τὸ διαιρεῖ ἀντίστοιχα σὲ προσωπικόν, ἀντικειμενικόν καὶ ἀντικειμενοποιημένον.

1) Τὸ ὑποκειμενικόν ἢ προσωπικόν πνεῦμα βιοῦται ἀπὸ τὸν κάθε μεμονωμένο ἄνθρωπο ὡς κάτι τὸ ἰδιαιτέρο καὶ τὸ προσωπικόν. Τὸ προσωπικόν αὐτὸ πνεῦμα δέχεται τὴν ἐπίδραση τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος καὶ ἀνάλογα μὲ τὸ βαθμὸ ἐπιδράσεως διαμορφώνεται καὶ διαφοροποιεῖται. Σύμφωνα μὲ τὸ N. Hartmann «τὸ προσωπικὸν πνεῦμα τὸ ζῇ ἐν ἄτομον ἀναλόγως τῆς μορφώσεώς του»².

2) Τὸ ἀντικειμενικόν πνεῦμα βρίσκεται διάχυτο μέσα σὲ μιὰ κοινότητα, σὲ ἓνα, λαόν, σὲ ἓνα ἔθνος καὶ εἶναι ὑπερατομικόν· εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο, ποὺ οἱ ρωμαντικοὶ τὸ ἀποκαλοῦν πνεῦμα τοῦ λαοῦ (Volksgeist). Μποροῦμε νὰ τὸ θεωρήσουμε ὅτι συναπαρτίζεται ἀπὸ τὸ ἄθροισμα ὅλων τῶν ἀτομικῶν πνευμάτων, ποὺ συμβιοῦν μέσα σὲ μιὰ ὀρισμένη κοινότητα καὶ σὲ μιὰ ὀρισμένη ἐπίσης ἐποχὴ. «Ὁ λαός, γράφει ὁ κ. Γεωργούλης, νοούμενος ὡς ὁμαδικὴ προσωπικότης ἐμφανίζει ὡς πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις του κάτι

1. Λατινικὰ spiritus, γαλλικὰ esprit, γερμανικὰ geist.

2. Κ. Γεωργούλης, ἐνθ' ἀν. σ. 41.

τὸ ὑπερπτοκειμενικὸν ἢ ὑπερατομικὸν περιεχόμενον. Τὸ ὑπερπτοκειμενικὸν τοῦτο στοιχεῖον τὸ ζῇ ἕκαστον ἐπὶ μέρους ἄτομον ἀνῆκον εἰς τὸν λαόν. Τὸ πνεῦμα τοῦτο τοῦ λαοῦ νοεῖται ὡς πνευματικὴ ὄντοτης κατ' ἀναλογίαν τοῦ θεοῦ Πνεύματος... Τὰ πολιτιστικὰ δημιουργήματα ἑκάστου λαοῦ νοοῦνται ὡς ἐκδηλώσεις τοῦ Volksgeist»¹. Ἀπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ τοῦ λαοῦ ἀκριβῶς δημιουργεῖται τὸ ἐθιμικὸ δίκαιο, ἡ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ ὄντοτητα τοῦ λαοῦ, τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα, οἱ παραδόσεις κ.τ.λ. ἡ πολιτιστικὴ καὶ ἠθικὴ δηλαδὴ μορφή του, πού ὅλα μαζί συναποτελοῦν τὸ λαϊκὸ του χρῶμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἀσχολεῖται κυρίως ἡ ἐπιστήμη τῆς **Λαογραφίας** (βλ. § 70).

3) Τὸ **ἀπόλυτο** ἢ **ἀντικειμενοποιημένο** πνεῦμα συναρπαρτίζεται ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἀποκρυσταλλωμένων ἔργων μιᾶς κοινότητος· ἀπορρέει ἀπ' τὸ ἀντικειμενικὸ πνεῦμα καὶ δημιουργεῖται μὲ τὴν προσωπικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀτόμου, πού τὸ ὑλοποιεῖ· ἀποτελεῖ τὴν ἀποκρυσταλλωμένη ἐκφραση τῆς δραστηριότητος καὶ τοῦ δυναμισμοῦ ἐνὸς λαοῦ. «Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἔχει τὸ προσόν, ὅτι ὑφίσταται καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ προσωπικοῦ καὶ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος. Διὰ τῆς ἐπαναβιώσεως καὶ τῆς ἐρμηνείας². τῶν ἔργων (εἰς τὰ ὁποῖα ἔχει ἀποκρυσταλλωθῇ τὸ πνεῦμα καὶ ἔχει λάβει ἀντικειμενικὴ ὑπόστασις) δυνάμεθα νὰ ἀναπλάσωμεν πάλιν τὸ πνεῦμα τῆς ἐκάστοτε ἐποχῆς»³. Τὸ ἀπόλυτο ἢ ἀποκρυσταλλωμένο, λοιπόν, πνεῦμα, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ αὐτὰ τὰ ἴδια δημιουργήματα τοῦ ἀνθρώπου, πού παραμένουν αἰῶνια καὶ ἀναλλοίωτα, ἐφ' ὅσον διασωθοῦν καὶ διατηρηθοῦν **Τὰ ἔργα αὐτὰ εἶναι ἀποκρυσταλλώσεις τῆς θρησκείας, τῆς φιλοσοφίας, τῆς Ἐπιστήμης, τῆς Τέχνης καὶ τῆς Τεχνικῆς.**

136. Ἀπ' τὰ παραπάνω βγαίνει τὸ ἐξῆς συμπέρασμα: Τὸ ἀντικειμενικὸ πνεῦμα ἐνὸς λαοῦ, μιᾶς κοινότητος, ἐθνους, πού ἔρευνᾶται κυρίως ἀπ' τὴν ἐπιστήμη τῆς **Λαογραφίας**, μαζί μὲ τὸ ἀντικειμενοποιημένο (ἀποκρυσταλλωμένο) πνεῦμα τῆς, πού ἀναφέρεται στὴν **Ἐπιστήμη** καὶ στὴν **Τέχνη** (ὡς

1. K. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 39 κ.εξ.

2. Βλ. § 92,β.

3. K. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 42.

καί στή θρησκεία, στή Φιλοσοφία καί στήν Τεχνική), συναπαρτίζου-
καί τὰ δυὸ τὴν καλουμένην *Traditio* (Παράδοση), ἡ ὁποία ἀποτελεῖ
καί τὸν κύριο σκοπὸ τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**».
Νά, λοιπόν, γιατί τόσο ἡ ἐνότητα τῆς **Λαογραφίας καὶ τῆς**
Τέχνης, ὅσο καὶ ἡ **Φιλολογικὴ ἐνότητα** ἀποτελοῦν τὰ δυὸ βασικά
σκέλη, ποὺ στηρίζεται τὸ μάθημα τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**». Ὅση
σημασία ἄρα ἔχει ἡ διδασκαλία τῆς **Φιλολογικῆς ἐνότητος**, ἄλλη
τόση ἐπίσης πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ ἡ ἐνότητα τῆς **Λαογραφίας καὶ τῆς**
Τέχνης.

2. Μεθοδολογία καὶ τεχνικὴ τῆς Λαογραφίας

137. Ὅπως τονίσαμε, λοιπόν στήν προηγουμένη παράγραφο,
ἡ διδασκαλία τῆς **Λαογραφίας** στὰ Γυμνάσια εἶναι τόσο τουλά-
χιστο ἀπαραίτητη καὶ ἀναγκαία, ὅσο καὶ ἡ διδασκαλία τῆς **Φι-**
λολογικῆς ἐνότητος: γιατί ἐνῶ ἡ δευτέρη ἀναφέρεται σ' ἓνα τερά-
στιο τμῆμα τοῦ ἀντικειμενοποιημένου πνεύματος ἐνὸς λαοῦ — στὰ
γραφτὰ **φιλολογικὰ μνημεῖα τοῦ λόγου του** — ἡ πρώτη ἐρευνᾷ καὶ ἐξετάζει τὸ ἀντικειμενικὸ τοῦ πνεύμα — τὴν
ἄγραφη καὶ ἀδιαίρετη παράδοσή του — τὶς κοι-
νωνικές, ψυχικές, πνευματικές, καλλιτεχνικές, ἐκπολιτιστικές, πρα-
κτικές κ.τ.λ. δηλαδὴ ἐκδηλώσεις καὶ πράξεις τῆς ἀπρόσωπης λαϊκῆς
ψυχῆς (βλ. § 70, β).

α) Ἀπ' τὰ παραπάνω καταλήγουμε στὴ λογικὴ ἀποψη, ὅτι
εἶναι μεγάλη παράλειψη καὶ φυσικὰ στέρηση γιὰ τὴ μόρφωση τῶν
μαθητῶν τὸ νὰ μὴ διδάσκεται ἡ **Λαογραφία** ὡς ἰδιαιτέρο μάθημα
στὰ Γυμνάσια. Γεννιέται λοιπόν, τὸ ἐρώτημα : τί θὰ μπορούσε νὰ
γίνη γιὰ νὰ ξεπεραστῇ κάπως ἡ σοβαρὴ αὐτὴ παράλειψη στήν ἐνορ-
χήστρωση τῶν παιδιῶν στήν ἄγραφη *Traditio* τοῦ ἑλληνικοῦ
λαοῦ, χωρὶς νὰ διακινδυνεύσουμε νὰ παραμελήσουμε τὶς ἄλλες ἐπι-
μεριστικές ἐπιδιώξεις τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλ-**
ληνικῶν», ποὺ ἀναφέρονται ρητὰ στὸ «**ἰσχύον**» σημερινὸ Ἀνα-
λυτικὸ Πρόγραμμα ; Οἱ πιὸ ὀρθῆς λύσεις στὴ προκειμένη περίπτωσι
εἶναι δυὸ μόνο : ἡ **λαογραφικὴ ἀνάλυσις καὶ ἐρμη-**
νεῖα τῶν διδασκομένων κειμένων καὶ ἡ **εἰδικὴ**
διδασκαλία καταλλήλων λαογραφικῶν κει-
μένων ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα στὰ «Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα».

β) Καί οἱ δύο ὁμως αὐτοὶ τρόποι προσφορᾶς λαογραφικοῦ ὑ-
 λικοῦ στοὺς μαθητὰς ἐντάσσονται φυσικὰ στὴν ὅλη ἐνιαία διδασκα-
 λία τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» καὶ ἔτσι ὄχι μόνο
 τὸ μάθημα τοῦτο δὲν ἀποκτᾷ μιὰ κάπια δική του ἰδιαίτερη ὄντο-
 τητα καὶ αὐθυπαρξία, ὅπως συμβαίνει π.χ. μετὰ τὴ διδασκαλία στὴν
 Ε' καὶ ΣΤ' τάξη τῆς «**Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας**»,
 ἀλλὰ ἀντίθετα ἐξαρτᾶται τελείως ἡ ἀπὸ τὸ ποσό καὶ τὸ εἶ-
 δος τῶν λαογραφικῶν στοιχείων, ποὺ τυχὸν θὰ περιέχωνται
 μέσα στὰ διδασκόμενα κείμενα, ἡ ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν καταλλή-
 λων λαογραφικῶν περιεχομένων τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνω-
 σμάτων**», χωρὶς μάλιστα νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψην μας καὶ τὸν παρά-
 γοντα: διάθεσις καὶ ἐπιστημονικὸ λαογραφικὸ ἐξοπλισμὸ τοῦ διδάσκοντος.

γ) Τὸ πρόβλημα ἐπομένως τῆς ἐνορχηστρώσεως τοῦ μαθητοῦ
 στὴν ἀγραφὴ λαϊκὴ παράδοσις, στὸν ἐθνικὸ ψυχικὸ
 θησαυρὸ τοῦ ἀπρόσωπου ἑλληνικοῦ λαοῦ, δὲν λύνεται· παραμένει
 ἀκέραιο σχεδὸν καὶ ἐπιτακτικὸ τὸ αἶτημα. Ἡ ὀριστικὴ του λύσις
 θὰ ἀρχίσῃ νὰ παίρνῃ τὸ σωστὸ της δρόμο: μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν
 τῆς διδασκαλίας τῆς «**Λαογραφίας**» στὰ Γυμνά-
 σια ὡς ἰδιαιτέρας μαθήσεως, καὶ μετὰ τὴ μεθοδο-
 λογικὴ πεῖρα, ποὺ θὰ ἀποκτηθῇ ἀπ' τὴν πρα-
 κτικὴ τῆς διδασκαλίας μέσα στὴν πάροδο τοῦ χρόνου.

138. **Ἡ μέθοδος τῆς Λαογραφίας.** Ἡ μέθοδος τῆς λαογρα-
 φικῆς ἐπιστήμης, ὅπως τὴν σκιαγραφήσαμε στὴν § 72,β, εἶναι ὁ
 διαδοχικὸς μεθοδικὸς συνδυασμὸς τῆς ἱστοριογενετικῆς,
 συγκριτικῆς καὶ ἐρμηνευτικῆς μεθόδου. Στὴν
 προκειμένη ὁμως περίπτωσι, ὅπως ἔχει δηλαδὴ ἡ σημερινὴ ὑφὴ
 τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», καὶ
 ὅπως εἴπαμε καὶ παραπάνω (βλ. § 137, α), οἱ φάσεις ἐνημερώ-
 σεως τῶν μαθητῶν στὴ λαϊκὴ Traditio εἶναι δύο μόνο: ἡ λαο-
 γραφικὴ ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυσις τῶν διδασκομένων
 κειμένων, καὶ ἡ εἰδικὴ διδασκαλία καταλλήλων
 λαογραφικῶν τεμαχίων.

Ἄρα καὶ ἡ διδακτικὴ μέθοδος τῆς κατὰ τέτοιο τρό-
 πο λαογραφικῆς προσκλήσεως ἀνάγεται ἀναγκαστικὰ στὴ μεθοδο-

λογία της προσφοράς και αναλύσεως των ποικίλου περιεχομένου κειμένων των «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων**». Τοῦτο μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι προσιδιάζει ἀπόλυτα στὴν πρόσκτηση λαογραφικοῦ ὕλικου κατὰ τὴν **πρῶτη φάση**. Στὴ **δεύτερη** ὅμως **φάση** νομίζω πὼς μπορεῖ νὰ μᾶς ἐπιτραπῇ μιὰ κάποια παρέκκλιση, μιὰ δηλαδὴ μεθοδολογικὴ αὐθυπαρξία στὸν τρόπο τῆς προσφοράς τῆς διδασκτέας ἐνότητος· γιατί καὶ ἡ φύση τοῦ καταλλήλου λαογραφικοῦ κειμένου προσφέρεται γιὰ τοῦτο, καὶ ἡ εὐκαιρία εἶναι μοναδική γιὰ νὰ τὴν ἐντοπίσουμε στὴν καθαρὴ λαογραφικὴ τῆς ὑφῆ, ἀνεξάρτητα τῆς ἐντάξεως τῆς διδασκτέας ὕλης μέσα στὰ «**Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα**».

Γιὰ τὴν πρῶτη φάση, λοιπόν, θὰ γίνῃ λόγος στὴ μεθοδολογία τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων**»·» γιὰ τὴ δεύτερη φάση εἶναι δυνατὸ νὰ προσθέσουμε ἐδῶ τώρα δυὸ - τρία πράγματα ἀκόμη.

α) **Στὴν εἰδικὴ διδασκαλία**¹ καταλλήλων λαογραφικῶν κειμένων ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα στὰ «**Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα**» θὰ πρέπει νὰ ἐφαρμόσουμε κυρίως τὴ διδακτικὴ συγκριτικὴ μέθοδο σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἱστοριοερμηνευτικὴ. Ἡ σταδιακὴ πορεία τῆς διδασκαλίας θὰ εἶναι περίπου ἡ ἐξῆς:

I) Ἀνάγνωση τοῦ λαογραφικοῦ κειμένου καὶ ἀδρομερὲς ἀπόδοση τοῦ νοήματος.

II) Χωρισμὸς σὲ μικρότερες ἐνότητες, σύντομη ἐπεξεργασία καὶ περιληπτικὴ ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου τῶν ἐνοτήτων.

III) Προσδιορισμὸς τῶν λαογραφικῶν στοιχείων, σημασιολογική, ἐννοιολογική, πραγματολογικὴ καὶ ἱστορικὴ ἐρμηνεία αὐτῶν.

IV) Σύννοψη τῆς λαογραφικῆς παραδόσεως καὶ ἐντοπισμὸς τοῦ κεντρικοῦ λαογραφικοῦ-ἱστορικοῦ πυρῆνος.

V) Διασαφήνιση, χρονικὴ καὶ τοπικὴ κατάταξη τοῦ λαογραφικοῦ πυρῆνος.

1. Μποροῦμε πρὶν ἀπ' τὴν παρουσίαση νὰ δημιουργήσουμε στοὺς μαθητὰς μιὰ κατάσταση δεκτικότητος (βλ. § 124).

VI) Σύγκριση τοῦ λαογραφικοῦ πυρῆνος μὲ ἄλλο παρόμοιο συγχρονικὸ ἢ παλαιότερο ὑλικό.

VII) Διερεῦνιση τῶν αἰτίων καὶ παραγόντων, ποὺ πιθανὸν νὰ συνετέλεσαν στὴ δημιουργία τῆς παραδόσεως.

VIII) Διαχρονικὴ παρακολούθησι τοῦ λαϊκοῖστορικοῦ πυρῆνος.

IX) Ψυχολογικὴ ἐρμηνεία τῆς παραδόσεως.

X) Ἀξιολογικὴ τοποθέτησι τοῦ προσφερόμενου λαογραφικοῦ ὑλικοῦ καί,

XI) Σχετικὲς ἀσκήσεις.

139. Γιά καλύτερη κατανόησι τῆς μεθόδου καὶ τῆς ὅλης διαδικασίας πορείας τῆς διδασκαλίας μιᾶς εἰδικῆς λαογραφικῆς ἐνότητος θὰ σχεδιαγραφῆσουμε ἓνα σχετικὸ παράδειγμα, παρμένο ἀπ' τὰ «Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα» τῆς Α' τάξεως¹.

Ζ. ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

Τάξι	: Πρώτη
Μάθημα	: Λαογραφία
Διδακτέα ὕλη	: Ὁ Πεζοπόρος τοῦ Μαραθῶνος ²
Μέθοδος	: Διασταύρωσι ιστοριοερμηνευτικῆς καὶ συγκριτικῆς μεθόδου.
Πορεία	: Τριμερῆς (Θεώρησι - Ἐνθεώρησι - Ἐκφρασι)
Μορφή	: Καθοδηγουμένη αὐτενέργεια.

1. «Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα», Ο.Ε.Σ.Β. τάξι Α', σ. 291.

2. Τὴν παράδοσι αὐτὴ τὴν ἀναφέρει πρῶτος ὁ Ἀνδρέας Καρκαβίτσας.

Ι. Παρουσίαση¹.

α) 'Ανάγνωση με ήθος και ιδιαίτερη τονική έξαρση τῶν λαογραφικῶν στοιχείων².

β) 'Αδρομερής απόδοση τοῦ νοήματος ἀπὸ τοὺς μαθητάς.

II. 'Επεξεργασία.

α) Χωρισμὸς σὲ μικρὲς ἐνότητες.

Οἱ ἐνότητες αὐτὲς εἶναι οἱ ἐξῆς δύο : 1) ἡ πρώτη ἀπ' τὴν ἀρχὴν τοῦ κειμένου μέχρι ἐκεῖ ποὺ γράφει «... κανεῖς ἀπὸ τοὺς ἐχτροὺς δὲν ἐγύρσε πίσω» ἡ ἄλλη ἀρχίζει «'Ετρεξαν τότε δύο...» μέχρι τὸ τέλος. Ἡ πρώτη ἐνότητα περιστρέφεται γύρω ἀπ' τὸν πανάρχαιον ἱστορικὸ στοιχεῖο τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος· ἡ δεύτερη περιλαμβάνει τὸ νεώτερο λαϊκὸ στοιχεῖο, ὅπως αὐτὸ διαμορφώθηκε στὴ χρονικὴ τῶν αἰώνων διαδοχὴ καὶ καταστάλλαξε τελικὰ στὴ λαϊκὴ ψυχὴ τῆς Ἀττικῆς.

β) Σύντομη ἐπεξεργασία τῶν ἐνοτήτων.

Α) Γλωσσικὴ ἐξομάλυνση : 1) ἄρμενα³ = ὁ ἐλαφρὸς ἐξοπλισμὸς τοῦ πλοίου, τὰ ξάρτια μὲ τὰ πανὰ μαζί, ἡ ἄρματωσις· ἐδῶ ἔχει συνεκδοχικὴ σημασίαν = τὰ ἐξοπλισμένα πλοῖα ποὺ ταξιδεύουν καὶ εἶναι ἐτοιμα γιὰ πόλεμον· 2) πλεούμενα = συνώνυμο ἐδῶ μὲ τὰ

1. Ἡ ἀνάγνωση πρέπει νὰ γίνη ἀπ' τὸ κείμενο τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων» τῆς Ε' τάξεως, γιατί τὸ κείμενο, ποὺ περιλαμβάνεται ἀπ' τὴν συλλογὴ τοῦ Θ. Παρασκευοπούλου στὰ «Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα» τῆς Α' τάξεως, ἂν καὶ εἶναι παρμένο ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ, ποὺ τὴν ἔχει συλλέξει καὶ ὁ Ν. Κοντόπουλος στὴν Ε' τάξη, ὅμως παρουσιάζει — ἴσως ἀπὸ τυπογραφικὸ λάθος — μιὰ σοβαρὴ ἀνακρίβεια· στὸ σημεῖο δηλαδὴ ποὺ γράφει : «Ὁ ἕνας ἔτρεξε καβαλλάρης, ὁ ἄλλος πεζὸς καὶ ἄρματωμένος... Ὁ καβαλλάρης ἀνέβηκε τὸν Ἀφορυσμό...», πρέπει νὰ διορθωθῇ ὡς ἐξῆς : «Ὁ ἕνας ἔτρεξε καβαλλάρης, ὁ ἄλλος πεζὸς καὶ ἄρματωμένος. Ὁ καβαλλάρης ἐπῆγιν ἀπὸ τοῦ Χαλάντρου ὁ πεζὸς ἔλυσσε τὴν Σταμάτα. Φτεροπόδαρος ἀνέβηκε τὸν Ἀφορυσμό...». Ἡ κοινὴ πηγὴ τῶν παραπάνω συλλογῶν εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ Ν. Πολίτου «Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ — Παραδόσεις», Μέρος Α' καὶ Β', ἐν Ἀθήναις 1904.

2. Ἡ ἴδια περίπου παράδοση μὲ ἐλάχιστες μόνο οὐσιαστικὰς καὶ λεκτικὰς διαφορὰς ἀναφέρεται μὲ τὸν τίτλον «Ὁ Μαραθωνοδρομὸς τοῦ 490 π.Χ.» στὸ βιβλίον τοῦ Κ. Ρωμαίου, ἐνθ' ἀν. σ. 241 κξξ.

3. Τὸ κείμενον τῆς Ε' τάξεως ἔχει ἄρμενα, τῆς Α' ἄρματα.

ἄρμενα, πλοῖα παντὸς εἶδους· 3) **τρικάταρτα** = π.ξ.ία μὲ τρία κα-
τάρτια, ἰστία· 4) **ἐσυνάχτηκαν** = (ρ. συνάζω) συνάγω, συγκεντρώ-
νω· 5) **στράτα** = πορεία, δρόμος· 6) **ριζά** = ὑπώρειες τῶν βουνῶν·
7) **φτεροπόδαρος** = τὸ ὀμηρικὸ ὠκύπους, γοργοπόδαρος· 8) **ἀν-
τρειεύεται** = (ρ. ἀντρέ(ε)μύομαι) ἀνακτῶ τίς δυνάμεις μου, συνέρ-
χομαι· 9) **ἀνασασμὸ** = ἀνάσα.

Β) Διασάφηση γεωγραφικῶν ὄρων : 1) **Μαραθῶνας** = μι-
κρὴ πεδιάδα στὰ Β. Α. τῆς Ἀττικῆς, ἀπέχει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα περί-
που 42 χιλιόμετρα. 2) **Βρανᾶς** = μικρὸς σημερινὸς συνοικισμὸς στὴς
ὑπώρειες τοῦ ὄρους Ἀφορισμοῦ. 3) **Ἀφορισμὸς** = ὄρος στὰ Ν. Δ.
τοῦ Μαραθῶνος¹. 4) **Χαλάνδρι** = προάστιο τῶν Ἀθηνῶν στὴ Β. Α.
περιοχή. 5) **Σταμάτα** = πολλὸ μικρὸ χωριὸ τῆς Ἀττικῆς κοντὰ στὴν
Πεντέλη, ἀπέχει 23 περίπου χιλιόμετρα ἀπ' τὴν Ἀθήνα. 6) **Ψυχικὸ**
= συνοικισμὸς τῶν Ἀθηνῶν στὰ ἀνατολικά τῶν Τουρκοβουνίων².

γ) Προσδιορισμὸς τῶν λαογραφικῶν στοι-
χείων, σημασιολογική, ἐννοιολογική, πρα-
γματολογική καὶ ἱστορική ἐρμηνεία αὐτῶν.

1) **Τοῦρκοι** = ἀντὶ Πέρσες. Ἡ παράδοση ἀνάγεται στὴν ἐκ-
στρατεία τοῦ Δατίδος καὶ Ἀρταφέρνους στὴν Ἑλλάδα τὴν ἀνοίξη
τοῦ 490 π.Χ.

2) **ἄρμενα** (στὰ «Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα» τῆς Α' τά-
ξεως ἔχει ἄρματα) = πλοῖα, πλεούμενα (ἄρμενίζω = πλέω).
Πρόκειται γιὰ τίς 600 περίπου τριήρεις καὶ τὰ ἄλλα φορτηγὰ καὶ
ἵππαγωγὰ περσικὰ πλοῖα, ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος³. Οἱ Τοῦρκοι
ἦρθαν ὡς γνωστὸ στὴν Ἑλλάδα κυρίως ἀπὸ ξηρά.

3) **πλεούμενα καὶ τρικάταρτα** = πλοῖα καὶ μεγάλα καρά-
βια μὲ τρία κατάρτια, ἰστία. Ὅταν ἐγίνε ὁμως ἡ μάχη στὸ Μαρα-
θῶνα οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἀκόμη κατασκευάσει πολεμικὸ στόλο.
ὁ Θεμιστοκλῆς ἀργότερα ἔκανε τοὺς Ἀθηναίους ναυτικούς⁴.

1. Γιὰ τοὺς γεωγραφικοὺς ὄρους βλ. Κων. Κοντορλή, Ἱστορικὸς Ἀ-
τλας, Ἀθῆναι 1962, σ. 19 κ.έξ.

2. Βλ. σχετικὰ στὰ Λεξικά καὶ στοὺς Χάρτες.

3. Βιβλ. VI, 9.

4. Ἡρόδ. VII, 144 Θουκ. I, 93, 3-4· Πλουτάρχου, Βίος
Παράλληλοι, Θεμιστοκλῆς 4· καὶ Διοδώρου Σικελιώτου XI, 41, 43.

4) Τὸν Πειραιᾶ = ἀντὶ Φάληρο, γιατί αὐτὸ ἦταν τὸ λιμάνι τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Μαραθωνείου μάχης¹.

5) Οἱ Ἕλληνες ἦσαν λίγοι ἐμπρὸς στὴν ἀμέτρητη δύναμι τοῦ ἐχτροῦ. = Οἱ Ἕλληνες στὴ Μάχη τοῦ Μαραθῶνος ἦταν 10 χιλ. Ἀθηναῖοι καὶ 1000 Πλαταιεῖς ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς χιλιάδες ἀκόμη δούλων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Περσῶν κυμαίνεται ἀνάλογα μὲ τὶς διάφορες ἱστορικὲς πηγές ἀπὸ 110 - 600 χιλιάδες².

6) περίγυρα χωριά = εἶναι οἱ διάφοροι δῆμοι τῆς Ἀττικῆς καὶ οἱ 1000 Πλαταιεῖς.³

7) Ἄν τοὺς νικήσουμε ἐδῶ... = Ὁ Μιλτιάδης ἦταν ὁ ἐμπνευστὴς καὶ εἰσηγητὴς τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν Περσῶν στὸ χῶρο τοῦ Μαραθῶνος, ὅπου εἶχαν ἀποβιβασθῇ οἱ ἐχθροί. Ἄν καὶ προέκυψαν διαφωνίες, τελικὰ ἐπεκράτησε ἡ γνώμη του⁴.

8) Ἀπελπισμένοι ἐπολέμησαν οἱ ἐχθροί = περισσότερο ταιριάζει ἐδῶ τὸ ἐπίρρημα ἀπελπισμένα, ὅπως ἔχει στὸ κείμενο τῆς Α' τάξεως. Ἡ ἐρμηνεία εἶναι μεταφορικὴ· ἐπολέμησαν μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις τους, ὅπως πολεμαίει μέχρι τὴν τελευταία στιγμή ὁ ἀπελπισμένος· ἐπομένως ἐδῶ τὸ ἐπίρρημα ἀπελπισμένα = γενναῖα, ἀνδρείως, μὲ ὅλες τους τὶς δυνάμεις, μέχρις ἀπελπισίας.

9) ἀλλὰ πλέον ἀπελπισμένα... = ἀλλὰ πιὸ γενναῖα, πιὸ ἥρωικά.

10) Τὸ αἷμα ἐπῆγε ποτάμι = ἡ μεγάλη φονικὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνος. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἡρόδοτο⁵ Πέρσες ἐφονεύθησαν 6.400 Ἕλληνες 192. Ὁ Ρωμαῖος Ἰουστίνος ἀνεβάζει τοὺς νεκροὺς τῶν

1. Ὁ Ἡρόδοτος στὸ VI, 116 γράφει «Οἱ δὲ βάρβαροι τῆσι νηυσὶ ὑπεραιωρηθέντες Φαλήρου (τοῦτο γὰρ ἦν ἐπίνειον τότε τῶν Ἀθηναίων)».

2. Ὁ Πλάτων ἀναφέρει 500 χιλ., «Μενέξενος» 240α ὁ Πανσανίας 300 χιλ. IV, 25,5 ὁ Κορνήλιος Νέπωσης 200 χιλ. καὶ 10 χιλ. ἐπικρὸς, «Βίος Μιλτιάδου» 4-5· τέλος ὁ Ρωμαῖος Ἰουστίνος 600 χιλ. 2,9.

3. Ἡρόδ. VI, 108.

4. Ἡρόδ. VI, 109, 110 «Ταῦτα ὦν πάντα ἐς σὲ νῦν τείνει καὶ ἐκ σὲ ἤρτηται ἢν γὰρ σὺ γνώμη τῇ ἐμῇ προσθῇ, ἔστι τοι πατρίς τε ἐλευθέρη καὶ πόλις πρώτη τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι...».

5. Ἡρόδοτ. VI, 117.

Περσῶν σὲ 200.000. Ἀνάμεσα στοὺς σκοτωμένους Ἀθηναίους ἦταν ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος καὶ ὁ στρατηγὸς Στησίλαος¹.

11) **κι' ἐκεῖ τοὺς κατάσφαξαν** = ἡ πάλη τῶν ἐλλήνων νὰ πιᾶ-
σουν τὰ πλοῖα. Ἐφτὰ περσικὰ πλοῖα² πέφτουν στὰ χέρια τους.
Ἐδῶ βρῆκε κι ὁ θάνατος τὸν ἡρωϊκὸ Κυνέγειρο, τὸν ἀδελφὸ
τοῦ Αἰσχύλου³.

12) **Ἔτρεξαν τότε δύο νὰ φέρουν τὴν εἶδησι στὴν Ἀθή-
να.** Γιατὶ δύο ; Ἐδῶ, στὸ σημεῖο αὐτό, εἶναι κάπως δύσκολο νὰ
βρεθῇ ἡ ἐξηγήση. Οἱ ἱστορικὲς πηγὲς ἀναφέρουν σχετικὰ τὰ ἑξῆς : «
Μετὰ τὴ μάχη οἱ Πέρσες ἀφοῦ μπῆκαν στὰ πλοῖα στράφηκαν πρὸς
τὸ Σούνιο, ἔχοντας σκοπὸ νὰ τὸ παρακάμψουν καὶ νὰ ἀποβιβασθοῦν
στὸ Φάληρο γιὰ νὰ καταλάβουν τὴν ἀνυπεράσπιστη Ἀθήνα. Στούς
Ἀθηναίους μάλιστα διαδόθηκε ἡ φήμη, πὼς οἱ Ἀλκμεωνίδες συνεν-
νοημένοι μὲ τοὺς Πέρσες ὕψωσαν στὸ Πεντελικὸ ἄσπίδα — μυστικὸ
σύνθημα — πρᾶγμα, ποὺ σήμαινε πὼς ἡ Ἀθήνα ἦταν ἔρημη ἀπὸ
στρατιῶτες.

Ὁ Μιλτιάδης ὅμως κατάλαβε ἀμέσως τὸ σκοπὸ τῶν Περσῶν
καί, ἀφοῦ ἄφησε τὸν Ἀριστείδη μὲ τοὺς ὁπλίτες τῆς Ἀντιοχίδος
φυλῆς γιὰ νὰ φυλάξῃ τοὺς πληγωμένους, τὰ τρόπαια καὶ τὴ λεία,
«αὐτός, μετὰ τῶν λοιπῶν 9 φυλῶν καὶ μετὰ τῶν Πλαταιέων,
ὥρμησε δρομαῖος διὰ τοῦ Ἀφορισμοῦ, τοῦ
χωρίου Σταμάτα καὶ τῆς Κηφισιάς πρὸς τὸ
ἄστυ, ὅπου ἔφθασε περὶ λύχνων ἀφάς, καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς
Κυνόσαργες, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ», γράφει ὁ **Κ. Παπαρ-
ρηγόπουλος** στὴν Ἱστορία του⁵.

1. Ὁ **Κ. Ρωμαῖος** στὶς παραδόσεις του στὴ «*Σχολὴ Ξεναγῶν*» τῆς Ἀν-
τιομ. Σχολῆς, Ἀθῆναι 1961, σ. 3 κ. ἐξ., γράφει: «*Στὴν παράδοση αὕτη ἡ ἀνάμνηση
μῆς μάχης, ποὺ ἔγινε ἐκεῖ, μπορεῖ νὰ ὀφείλεται σὲ προφορικὴ ἀνάμνηση ἀπὸ τὴν
ἀρχαιότητα, μπορεῖ ὅμως καὶ νὰ ἔχη ἀνανεωθῇ ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν μορφωμένων.*
Τὸ στοιχεῖο ὅμως γιὰ τὸ αἶμα ποὺ ζωκκίνισε τὸ ποτάμι εἶναι γνήσιο λαϊκόν, παρα-
λαγὴ ἐνὸς γνωστοῦ θρυλικοῦ μοτίβου ποὺ βρίζεται σὲ πολλὲς διηγήσεις καὶ βε-
βαιῶναι ὅτι ἡ σφαγὴ ἦταν πολλὴ καὶ τὸ αἶμα ἔτρεξε ποτάμι».

2. Ἡρόδοτ. VI, 115 καὶ Πανσαν. I, 32, 3.

3. Ἡρόδοτ. VI, 114

4. Ἡρόδοτ. VI 115 καὶ 116.

5. **Κ. Παπαρρηγόπουλος**, ἐνθ. ἀν. τ. Α', μέρος δεύτερον, σ. 26.

Καί παρακάτω ὁ ἴδιος ὁ ἱστορικὸς συνεχίζει «Τὸ ἐν Μαραθῶνι κατόρθωμα ἦτο ἤδη γνωστὸν εἰς Ἀθήνας, διότι, ἅμα μετὰ τὸ τέλος τῆς μάχης, ὁ πλίτης, φέρων ἔτι, ὡς λέγεται, τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ, ἔδραμε πρὸς τὴν πόλιν καὶ δούς εἰς τοὺς ἄρχοντας τὴν χαροποιὸν ἀγγελίαν, ἔπεσε νεκρὸς ἐκ τοῦ κόπου»¹.

Τὰ δυὸ αὐτὰ γεγονότα—τὸ ἓνα καθαρὸ ἱστορικόν, τὸ δεύτερον γνήσιον παραδοσιακόν—ἴσως νὰ ἐπέφεραν τὴν σύγχυση στὴ λαϊκὴ παράδοση καὶ φαντασίαν καὶ νὰ σχηματίσθηκε ἡ ἐντύπωση τῶν δύο διαφορετικῶν ἀγγελιοφόρων· μὰ καὶ πάλι ἡ ἐννοία τοῦ καβαλλάρη² δὲν ἐρμηνεύεται ἱκανοποιητικὰ, οὔτε ἐξ ἄλλου ἢ ἀπὸ ψῆφου τοῦ χαμοῦ του.

Τὸ ὀρθότερον ὅμως νομίζω πὼς πρέπει νὰ θεωρηθῇ τούτῃ ἡ ἐρμηνεία: Ἐπειδὴ ἡ ἀγγελία ἐνὸς ἡρωικοῦ κατορθώματος ἦταν ἓνα καθήκον, μιὰ ὑπόσχεσις, μιὰ ἐντολή, ποῦ ἔπρεπε ὅπωςδήποτε νὰ ἐκτελεσθῇ—γιατὶ ἦταν κάτι τὸ ἀδιανόητον γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἡ ἀθέτησις τῆς ὑποσχέσεως καὶ τοῦ καθήκοντος—καὶ μάλιστα τὴ στιγμὴν ποῦ ἐπρόκειτο γιὰ τὴ σημαντικώτερη ἴσως νίκη τῶν δῆμων τῆς Ἀττικῆς, ἡ λαϊκὴ φαντασία ἐπλασε τοὺς δύο αὐτοὺς διαφορετικοὺς τύπους ἀγγελιοφόρων· ὁ ἓνας πεζὸς καὶ ἀρματωμένος ἔφερε σὲ πέρας τὸ ἔργον του πεθαίνοντα· ὁ ἄλλος, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν κατάφερε νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ καθήκον του, ἂν καὶ καβαλλάρης, βρυκολά-

1. Κ. Παπαρρηγοπούλου, ἐνθ' ἂν. σ. 26.

2. Μιὰ πολὺ λογικὴ καὶ ἱστορικὴ ἐρμηνεία μᾶς παρουσιάζει ὁ κ. Κ. Ρωμαῖος: Σύμφωνα, λέγει μὲ τὸν μεγάλο θεησεολόγον Rohde καὶ τὸν μέγιστον ἐθνολόγον Frazer ἡ ἐννοία τοῦ καβαλλάρη ἴσως βγῇ ἀπ' τὴν ἀρχαίαν παράδοσην ποῦ ἀναφέρει, ὁ Πανσανίας, I, 32,3, «ἐνταῦθα ἀνὰ πᾶσαν νύκτα καὶ ἱππῶν χορμετιζόντων καὶ ἀνδρῶν μαχομένων ἔστιν αἰσθῆσθαι», καὶ προσθέτει «Ὀλόκληρα 650 χρόνια ἔζησε στὴν ἀρχαιότητα ὁ τοπικὸς θεὸς». Αὐτὸ ὑπῆρξε ἓνα γερὸν θεμελίωμα, καὶ τίποτε δὲν μπορούσε νὰ ἐξαιρήσῃ ὀριστικὰ τὴν ἀνάμνησίν του, γιατί καὶ ἡ φύσις τοῦ θεοῦ αὐτοῦ εἶχε διαμορφωθῇ πάνον σὲ γνήσια λαϊκὰ βάρβα. Ἐθνολογικὰς μεταβολὰς μὲ ὀλοκληρωτικὴ μεταβολὴ τοῦ πληθυσμοῦ σὶν Μαραθῶνα δὲν ἔγιναν ποτέ, καὶ ὅσοι νέοι κάτοικοι ἔρχονταν μάθαιναν ἀπὸ τοὺς λίγους παλαιότερους τὴν ἱστορίαν γιὰ ἓναν νεκτερινὸ ὄδυρμό φαντασμάτων...» Κ. Ρωμαῖος, Ἑλληνικὴ Λαογραφία (Παραδόσεις Σχολῆς Ξεναγῶν Ε.Ο.Τ τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς), Ἀθῆναι 1961, σ. 4 κ.εξ.

κίαισε· γι' αὐτὸ ἀναφέρει καὶ ἡ παράδοση παρακάτω «**Ὁ καβαλλάρης ταχυδρόμος ἀκόμα δὲν ἐφάνηκε!**» Ἐτσι ἡ ἀντίθεση τούτῃ ἔδωσε ἰδιαίτερη ἐξαρση στὸ γεγονὸς τῆς ἀγγελίας τῆς νίκης, τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ὑποσχέσεως, στὴν τήρηση δηλαδὴ τοῦ «**λόγου τιμῆς**», τοῦ ἰδιαίτερου αὐτοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.¹

13) **ὁ ἄλλος πεζὸς κι ἄρματωμένος** = πρόκειται γιὰ τὸν πτεροπόδαρο Φειδιππίδην· αὐτὸς στάλθηκε ἀπ' τοὺς Ἀθηναίους ὡς κήρυκας στὴ Σπάρτη, γιὰ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν· ὁ πηγαινοερχομὸς πραγματοποιήθηκε μόνο σὲ δύο ἡμέρες². Ὁ ἴδιος λοιπόν, ταχυδρόμος, καθὼς πιστεύεται³, ἀμέσως μετὰ τὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνος ἔτρεξε γιὰ νὰ ἀναγγεῖλῃ στὸ ἄστυ τὴν ἐνδοξη, κι ἀνέλπιστη ἴσως, νίκη.

14 **Καθὼς τὸν εἶδαν οἱ γυναῖκες** = θέλει ἡ παράδοση νὰ ἐξάρῃ τὸ γεγονὸς, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνδρες λείπανε στὴ μάχη.

15) **Ἐνικήσαμε** = ὁ κ. **Κ. Ρωμαῖος** στὸ «**Κοντὰ στὶς ρίζες**» σ. 242 γράφει σχετικὰ «**Τώρα ὁ ἴδιος (ὁ Φειδιππίδης), φέρνει τὸ μήνυμα τῆς νίκης τῶν Ἑλλήνων. Μιὰ λέξη πρόφθασε νὰ εἰπῇ: «Νικήσαμε!».** Ἡ ἀρχαία μάλιστα παράδοση λέει ὅτι, ἀντὶ τοῦ «**Νενικήκαμεν**», ὁ ἀγγελιοφόρος εἶπε «**Χαίρετε καὶ χαίρομεν**» ἢ «**Χαίρετε καὶ νικῶμεν**». Ἀμέσως ὕστερα ἔπεσε νεκρὸς!»⁴

16) **Σταμάτα** = ὡραιότατα καὶ πάρα πολὺ ταιριαστὴ ἐτυμολογικὴ συνάφεια τοῦ ρήματος «**σ τ α μ ά τ α!**» καὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ «**Σ τ α μ ά τ α**».

17) **Ψυχικὸ** = ὁ κ. **Κ. Ρωμαῖος** γράφει «**Δυὸ νεοελληνικὰ τοπωνύμια τῆς Ἀττικῆς (Σ τ α μ ά τ α καὶ Ψ υ χ ι κ ὸ) βρίσκουν ἐτυμολογικὸ στήριγμα πάνω σ' ἓναν «αἰτιολογικὸ μῦθo»**⁵.

δ) **Σύνοψη τῆς λαογραφικῆς παραδόσεως καὶ ἐντοπισμὸς τοῦ κεντρικοῦ λαογραφικοῖστορικοῦ πυρῆνος.**

Ἡ συνοπτικὴ ἐννοιολογικὴ εἰκόνα τῆς λαογραφικῆς παραδό-

1. Βλ. τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι «**Τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ**».

2. Ἡρόδ. VI, 105.

3. Κ. Ρωμαῖου, *Κοντὰ στὶς Ρίζες*, ἐνθ' ἀν. σ. 242.

4. Κ. Ρωμαῖου, ἐνθ' ἀν. σ. 242.

5. Κ. Ρωμαῖου, ἐνθ' ἀν. σ. 244.

σεως εἶναι ἡ ἑξῆς : ἐδῶ πρόκειται ἀκριβῶς γιὰ μιὰ λαϊκὴ παράδοση παρετυμολογίας δύο τοπωνυμίων τοῦ χωριοῦ **Σταμάτα** καὶ τοῦ **Ψυχικοῦ**.. Ἡ μακρυνὴ καὶ κάπως συγκεχυμένη ἀνάμνηση τῆς φονικῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος καὶ ἡ ἀναγγελία τῆς νίκης ἀπ' τὸ Φειδιππίδῃ στοὺς Ἀθηναίους ἀπ' τὴ μιὰ πλευρὰ — ἱστορικὸ στοιχεῖο — ἡ σύγχυση στὴ λαϊκὴ φαντασία τῶν Περσῶν μὲ τοὺς Τούρκους, δυὸ λαῶν ποὺ προσέβαλαν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ ἀνατολικά, καὶ ἡ ἐτυμολογικὴ συγγένεια τῶν τοπωνυμίων «**Σταμάτα** — **Ψυχικὸ**» μὲ τὸ ρῆμα ἀντίστοιχα «**σταμάτα**» καὶ τὸ οὐσιαστικὸ «**ψυχὴ**» — λαϊκὸ στοιχεῖο — συνετέλεσαν στὴ συνύφανση τῆς ὡραιότητος αὐτῆς παραδόσεως.

Ἄν θελήσουμε τώρα νὰ ἐντοπίσουμε τὸ κεντρικὸ λαογραφικὸ ἱστορικὸ πυρῆνα, τὴν κεντρικὴ δηλαδὴ ἰδέα τῆς παραδόσεως, πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσουμε στὸ θάνατο τοῦ Φειδιππίδῃ, στὴν ἔξαρση τῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος τοῦ πιστοῦ ἀγγελιοφόρου, στὴν ἔμφαση τῆς «**Εὐθανασίας**»¹.

ε) Διασαφήνιση, χρονικὴ καὶ τοπικὴ κατάταξη τοῦ λαογραφικοῦ πυρῆνος.

Ἡ παράδοση ἀρχίζει ἀπ' τὴ μεγάλη καὶ ἔνδοξη μάχη τοῦ Μαραθῶνος, ποὺ ἔγινε στὶς πρῶτες πιθανὸν ἡμέρες τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 490 π.Χ. Στὴν προκειμένη περίπτωσι μᾶς ἐνδιαφέρει ἰδίως ἡ δράση τοῦ Φειδιππίδῃ, γιατί ἀκριβῶς, ὅπως τονίσαμε καὶ παραπάνω, ὁ θάνατος τοῦ φτεροπόδαρου τούτου πρώτου μαραθωνοδρόμου ἀποτελεῖ καὶ τὸν οὐσιαστικὸ ἴστο τοῦ θρύλου.

1) Αὐτόν, σὰν πῆγαινε στὴ Σπάρτη γιὰ νὰ ζητήσῃ βοήθεια, κοντὰ στὸ Παρθένιο ὄρος πρὶν ἀπ' τὴ Τεγέα², τὸν συνήντησε ὁ ποιμενικὸς καὶ ἀγροτικὸς θεὸς τῶν Ἀρκαδίων Πάν. Ὁ τραγοπόδαρος, λοιπόν, θεὸς παραπονέθηκε στὸν Φειδιππίδῃ, γιατί δὲν τὸν λατρεύουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνῶ αὐτὸς πάντοτε τοὺς βοηθάει καὶ πάλι τώρα θὰ τοὺς φανῇ χρήσιμος. Πραγματικὰ τοὺς βοήθησε πολὺ³,

1. Κ. Ρωμαίου, *ἐνθ' ἀν. σ. 242 καὶ 243.*

2. *Ἡρόδ. VI, 105.*

3. «*Καὶ ἀληθινά, γνήσιος ἐκπρόσωπος τῶν ἀπλοῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου (ὁ Πάν), ποὺ ξέρον νὰ λέγε λίγες κουβέντες καὶ λιγώτερες ὑποσχέσεις, νὰ κρατοῦν ὅμως τὸ λόγο τους, ὁ Πάν ἦρθε τὴν ὥρα τῆς μάχης, ξεκίνησε ἀπὸ τὴ γειτο-*

γι' αὐτὸ μετὰ τῇ μάχῃ, πού πῆγε τόσο «κατ' εὐχὴν» γιὰ τοὺς Ἀθηναίους, ἐκεῖνοι τὸν ἐτίμησαν ἐξαιρετικά: 1) «ἀφιέρωσαν αὐτῷ τὸ ἐν τῷ βράχῳ τῆς Ἀκροπόλεως σπήλαιον, τὸ κείμενον ἐν τῇ βορειοδυτικῇ αὐτοῦ γωνίᾳ, ἀντίκρου τοῦ ἱεροῦ τῶν Εὐμενίδων, καὶ ἀπεφάσισαν ὅτι κατ' ἔτος θέλει τελεῖται πρὸς ἐξιλέωσιν αὐτοῦ, θυσία καὶ λαμπαδηδρομία. Ἰδίως δὲ ὁ Μιλτιάδης ἐδήλωσε τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ πρὸς τὸν Πᾶνα κατασκευάσας ἐν τῷ σπηλαίῳ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ, ἣς τὸ ἐπίγραμμα, συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ **Κείου Σιμωνίδου**, εἶχεν οὕτω: «**Τὸν τραγόπουν ἐμέ Πᾶνα, τὸν Ἀρκάδα, τὸν κατὰ Μῆδων, τὸν μετ' Ἀθηναίων, στήσατο Μιλτιάδης**»¹ καὶ 2) ἐτίμησαν τὸ «Σπήλαιον Πανός» στὸ Μαραθῶνα, πού βρέθηκαν πολλὰ ἀναθήματα. Ὁ Πausanias I, 32, 5 γράφει: «Λίγο πιὸ μακρὰ ἀπὸ τὴν πεδιάδα (τοῦ Μαραθῶνος) εἶναι τὸ ὄρος τοῦ Πανός καὶ μιὰ ἀξιοθέατη σπηλιά· ἡ εἰσοδος σ' αὐτὴ εἶναι στενὴ, ἀλλὰ ἅμα προχωρήσῃ κανεὶς στὸ βάθος, θὰ βρῇ οἰκήματα καὶ λουτρὰ καὶ τὸ λεγόμενο κοπάδι τοῦ Πανός, κάτι πέτρες δηλαδὴ πού μοιάζουν πολὺ μὲ κατσίκες»².

2) Ἡ παράδοσις ὅμως «**Ὁ πεζοπόρος τοῦ Μαραθῶνος**» ἀναφέρεται, ὅπως γράφει ὁ **Κ. Ρωμαῖος**, στὴ «δεύτερη καὶ στερνὴ διαδρομὴ (τοῦ Φειδιππίδου)... Αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος Μαραθωνοδρόμος στὴν ἱστορία τοῦ ἀθλητισμοῦ»³. Ἔχουμε, λοιπὸν ἐδῶ — τὸ εἶπαμε στὴν κεντρικὴ ἰδέα — τὴν ἑξάρση τοῦ ἡρωικοῦ στοιχείου, τὴν ἔμφαση τῆς ἰδέας τῆς αὐτοθυσίας, τοῦ θεληματικοῦ θανάτου γιὰ τὴν ἐπιτέλεση ἑνὸς καθήκοντος, τοῦ ὑπερτάτου καθήκοντος τῆς ἀγγελίας μιᾶς ἀνελπίστου, ἀλλὰ ὑπερόχου νίκης.

«Δὲ χρειάζεται νὰ ψάχουμε, γράφει ὁ **Κ. Ρωμαῖος**, ἂν ἀλη-

*νικῇ στὸ Μαραθῶνα σπηλιά του (τὸ «Σπήλαιον Πανός», ὅπου λογιῆς ἔχουν βρεθῇ ἀρχαῖα, φτωχικὰ μὰ εὐλαβικὰ, ἀναθήματα) καὶ τέτοιοι προσέβησαν τρόπον τοῦτο ἐχθροῦς, πού ἀπὸ τότε καὶ ὁ τρόμος τοῦ εἵδους αὐτοῦ πῆρε τ' ὄνομά του ἀπ' τ' ὄνομά τοῦ θεοῦ Πανός. Ὁνομάστηκε «πανικός», λέξις πού ἔχει περάσει καὶ σὲς ἐυρωπαϊκὰς γλῶσσας, ἀγγλική, γαλλικὴ καὶ ἄλλες». **Κ. Ρωμαῖος**, ἐνθ' ἀν. σ. 241, 242.*

1. **Κ. Παπαρρηγοπούλου**, ἐνθ' ἀν. σ. 27.

2. **Πausanίος**, Ἑλλάδος Περιήγησις, μετάφρασις, ἐκδ. οἶκος «Πάπυρος», Ἀθῆναι 1954, σ. 59.

3. **Κ. Ρωμαῖος**, ἐνθ' ἀν. σ. 242.

θινὰ πέθανε (ὁ Φειδιππίδης) ἢ μήπως μόνο λιποθύμησε. Μάταιος κόπος τέτοιο ψάξιμο. Κανονικὰ πάνω σ' αὐτὴ τὴ στιγμή ἔπρεπε νὰ πεθάνη ὁ Μαραθωνοδρόμος ἐκεῖνος. Ἡ ζωὴ του εἶναι πιά περιττὴ. Εὐτύχησε νὰ μιλήσῃ μ' ἕναν θεό, μόνος πρὸς μόνον, καὶ εὐτύχησε ὕστερα νὰ μιλήσῃ ἴσια στὴν ὁμαδικὴ ψυχὴ τοῦ ἔθνους του, φέρνοντάς του τὸ μήνυμα τοῦ λυτρωμοῦ πού τόσο λαχταροῦσε. Ἡ ζωὴ ποτὲ δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ τοῦ δώσῃ τίποτε πιὸ μεγάλο. Ἰδού, γιατί ὁ πρῶτος Μαραθωνοδρόμος πρέπει νὰ πεθάνη τὴ στιγμή πού λέει τὴ μεγάλη ἐκείνη λέξι («Νενικήκαμε») ...»¹.

στ) Σύγκριση τοῦ λαογραφικοῦ πυρῆνος μὲ ἄλλο παρόμοιο συγχρονικὸ ἢ παλαιότερο ὕλικό.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς ἐπεξεργασίας μπορούμε νὰ διαβάσουμε στοὺς μαθητὰς τῶν μικρῶν τάξεων—γιὰ τὶς μεγάλες τάξεις μπορεῖ ἡ εὕρεση καὶ ἡ σύγκριση συγχρονιστικοῦ ἢ παλαιότερου ὕλικου νὰ ἀνατεθῇ στοὺς μαθητὰς ὡς ἔκφραση, ὡς «κατ' οἶκον» δηλαδὴ ἐργασία—1) τὶς διάφορες ἱστορικὲς πηγές, ἀπ' τὶς ὁποῖες πιθανὸν νὰ ξεπήδησε ἡ διδασκομένη παράδοση, καὶ 2) ἄλλες παρόμοιες παραδόσεις (ἢ καὶ παραλλαγές τῆς ἰδίας), πού στηρίζονται σὲ μυθικά, προϊστορικά ἢ ἱστορικά γεγονότα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μυθολογίας καὶ ἱστορίας

Τόσο τὸ στάδιο τοῦτο, ὅσο καὶ τὸ παρακάτω, πού θὰ ἀναφέρουμε «**Διαχρονικὴ παρακολούθηση τοῦ λαϊκοῦ ἱστορικοῦ πυρῆνος**», παρουσιάζουν τὴ μεγαλύτερη δυσκολία, γιατί ἡ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ σχετικὴ ἐργασία ἀπὸ εἰδικούς λαογράφους ἐπιστήμονες, γιὰ νὰ εἶναι δυνατὸ ἡ χρησιμοποίησή της ἀπ' τοὺς διδάσκοντες στὴν πρέπουσα διδακτέα λαογραφικὴ ἐνότητα, ἡ πρέπει ὁ ἴδιος ὁ διδάσκων νὰ κατέχῃ τὸ λαογραφικὸ ἐπιστημονικὸ ὅπλισμό. Γι' αὐτὸ καλύτερα νὰ ἀποφεύγεται—σὲ περίπτωσι πού δὲν συντρέχει μιὰ ἀπ' τὶς δύο παραπάνω προϋποθέσεις—τὸ

1. Κ. Ρωμαίου, ἐνθ' ἀν. σ. 242.

στάδιο τοῦτο τῆς ἐπεξεργασίας, προκειμένου ὁ διδάσκων νὰ αὐτοσχεδιάζῃ.

Στὴν περίπτωσηή μας οἱ ἱστορικὲς πηγὲς εἶναι:

1. Ὁ Ἡρόδοτος, Βιβλ. VI, Κεφ. 94—120.
2. Ὁ Πausanias, Βιβλ. I, Κεφ. 32, 3—5.
3. Ὁ Θουκυδίδης, Βιβλ. I, Κεφ. 93, 3—4.
4. Ὁ Πλούταρχος, «Θεμιστοκλῆς» Κεφ. 4.
5. Ὁ Διόδωρος Σικελιώτης, Βιβλ. XI, Κεφ. 41, 43.
6. Ὁ Πλάτων «Μενέξενος» 240 α.
7. Ὁ Κορνήλιος Νέπως, «Βίος Μιλτιάδου»,
8. Ὁ Ρωμαῖος Ἰουστίνος, Βιβλ. 2, Κεφ. 9.

Ἄλλες παραλλαγὲς ἢ παρόμοιες παραδόσεις μπορεῖ κανεὶς νὰ βρῇ:

1. **Ν. Πολίτου**, «Παραδόσεις, Μέρους Α' καὶ Β'», ἐν Ἀθήναις 1904.
2. **Α. Κυριακίδου**, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν, ἐν Ἀθήναις 1920.

3. **Κ. Α. Ρωμαίου**, Λαϊκὲς Λατρεῖες τῆς Θράκης, «Ἀρχεῖον Ὁρακικοῦ θησαυροῦ», τ. 11, 1945.

4. **Γ. Μέγα**, Ἑλληνικαὶ ἐορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1956.

5. **Κ. Ρωμαίου**, Κοντὰ στὶς ρίζες, Ἀθήνα 1959.

6. **Κ. Ρωμαίου** Ἑλληνικὴ λαογραφία, (Σημειώσεις παραδόσεων Ἀν. Βιομ. Σχολῆς), Ἀθήναι 1961.

Συγκεκριμένα βοηθήματα γιὰ τὴ παράδοσή μας εἶναι:

1) **Κ. Ρωμαίου**, Κοντὰ στὶς ρίζες, «Ὁ Μαραθωνοδρόμος τοῦ 490 π.Χ.», Ἀθήνα 1959, σ. 241—245 καὶ

2) **Κ. Ρωμαίου**, Ἑλληνικὴ λαογραφία, «Ὁ τύμβος τοῦ Μαραθῶνος» (Σημειώσεις παραδόσεων Ἀν. Βιομ. Σχολῆς), Ἀθήναι 1961, σ. 3—7.

ζ) Διερεύνηση τῶν αἰτίων καὶ παραγόντων ποὺ πιθανὸν νὰ συνετέλεσαν στὴ δημιουργία τῆς παραδόσεως.

Τοῦτο τὸ στάδιο τῆς ἐπεξεργασίας ἀφορᾷ στὶς παραδόσεις ἐκεῖνες, γιὰ τίς ὁποῖες δὲν ὑπάρχει καθαρὸς «ἀποχρῶν θρησκευτικὸς, ἱστορικὸς ἢ ἄλλος λόγος» ἑλληνικὸς

τῆς δημιουργίας των· ἐδῶ συνεξετάζεται ἡ πιθανὴ ξενικὴ προέλευσις ἢ ἐπίδρασις, ὡς καὶ ὁ βαθμὸς τῆς ἐπιδράσεως. Στὴν περίπτωσίν μας δὲν ὑφίσταται τέτοιος λόγος ἐρεύνης, γιατί ὁ κεντρικὸς πυρήνας τῆς παραδόσεώς μας αὐτῆς εἶναι ξεκάθαρος: ἐτυμολογικὸς συνδυασμὸς δύο τοπωνυμιῶν καὶ τοῦ «αἰτιολογικοῦ μύθου», κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ **Κ. Ρωμαίου** τῆς δεύτερης δράσεως τοῦ Φειδιππίδου στὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνος.

η) Διαχρονικὴ παρακολούθησις τοῦ λαϊκοῦ ιστορικοῦ πυρήνος.

Ὅ,τι θὰ πῶ ἐδῶ εἶναι συμπερίληψη ἀπὸ ὅσα ἀναφέρονται σχετικὰ στὸν «**Τύμβο τοῦ Μαραθῶνος**» τοῦ **Κ. Ρωμαίου** ὅπου καὶ παραπέμπω. Γιατί, ὅπως ἐτόνισα καὶ παραπάνω, ἡ διαχρονικὴ διερεύνησις τῶν λαογραφικῶν παραδόσεων εἶναι ἔργο τοῦ εἰδικοῦ γιὰ τοῦτο λαογράφου ἐπιστήμονος· τέτοια ἀξίωσις ὅμως δὲν τρέφω γιὰ τὸν ἑαυτό μου.

Ὁ ἀρχικὸς μῦθος ξεκινάει ἀπ' τὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνος. Οἱ διαχρονικὲς ἐπιπτώσεις τοῦ ἀρχικοῦ πυρήνος διχάζονται σὲ «δύο ἀξιόλογες ὁμάδες θρύλων»: 1) στὴν ἀρχαία, ἀπ' τὸν **Ἡρόδοτο**¹ (τὸ 445 στὴν Ἀθῆνα ἐδιάβασε ἓνα μέρος τῆς Ἱστορίας του) μέχρι τὸν **Πausανία**² (τὸ ἔργο του «Ἑλλάδος περιήγησις» πιθανὸν νὰ γράφηκε ἀνάμεσα στὰ 160—180 μ.Χ.), καὶ 2) στὴ νεώτερη, ποὺ οἱ γραφτεὶς πληροφορίες τῆς ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν **Γάλλο Bushon**, στὰ 1843, καὶ τελειώνουν μὲ τὸν **Ἀνδρέα Καρκαβίτσα**, στὰ 1896³.

Ἡ νεώτερη ὁμάδα διαστρωματώνεται σὲ τέσσερις φάσεις:

1) Ἡ πρώτη ἀναφέρεται στὴν ἀνάμνησις μιᾶς μάχης: «στὸν κάμπο ἐγίνε μιὰ μεγάλη μάχη μὲ ἐχθροὺς ποὺ ἦρθαν μὲ καράβια. Ἀπὸ τὴν πολλὴ σφαγὴ ἐκοκκίνησε τὸ ποτάμι ἀπὸ τὸ αἷμα». Ἴσως ἡ φάσις αὕτη τῆς νεώτερης παραδόσεως νὰ μᾶς ἔρχεται ἀπ' τὸν

1. Ὁ **Ἡρόδοτος** ἔζησε περίπου ἀπὸ τὸ 484—424 π.Χ.

2. Ὁ **Πausανίας** γεννήθηκε στὴν ἀρχὴ τοῦ Β' μ.Χ. αἰῶνα.

3. **Κ. Ρωμαίου**, *Ἑλληνικὴ Λαογραφία*, ἐνθ' ἀν. σ. 3.

ἀρχαῖο ἱστορικὸ πυρήνα ἀπ' εὐθείας· ἴσως ὅμως καὶ νὰ ἀνανεώθηκε « ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν μορφωμένων ».

2) Ἡ δευτέρα φάση βεβαιώνει ὅτι « στὸν κάμπο τοῦ Μαραθῶνα ἀκούγονταν πολλὲς φορὲς τὴ νύχτα φωνὲς λυπηρὲς, σὰ γυναικῶν ποὺ νὰ τὶς βασανίζουν. Ὅσο κοντοζυγώνεις στὸ μέρος ποὺ ἀκούγονται οἱ φωνές, τόσο αὐτὲς ἀλαργεύουν ». Μιὰ σχετικὴ παραλλαγή λέει « καὶ στοῦ Βρανᾶ, ἀντίκρυ στὰ ριζοβούνια, φαίνεται καμμιὰ φορὰ τὴ νύχτα νὰ τρέχη ἓνας μικρὸς καβαλλάρης » (βλ. καὶ παραπάνω στὸν προσδιορισμὸ τῶν λαογραφικῶν στοιχείων, γ, 12, Σημ. 3).

3) Ἡ τρίτη φάση ἀφορᾷ στὴ δική μας παράδοση. στὸν « Πεζοπόρο τοῦ Μαραθῶνος ».

4) Ἡ τελευταία φάση διηγεῖται « γιὰ τρία πριγκηπόπουλα ποὺ διαφέντευσαν μὲ στοργὴ τὸν τόπο. Ἀρρώστησε βαρεῖα κάποτε τὸ ἓνα καὶ πέθανε. Ὁ κόσμος ἀπ' ὅλα γύρω τὰ χωριὰ μαζεύτηκε θλιμμένος καὶ πάνω στὸν τάφο τοῦ ἀφεντόπουλου ἔρριξε καθέννας ἀπὸ λίγο χῶμα, ... Ἀπὸ τὶς χιλιάδες τὸν κόσμο ποὺ πῆγε στὴν κηδεῖα, δημιουργήθηκε ὁ μεγάλος σωρός, ποὺ ὑπάρχει τώρα στὸν Μαραθῶνα. » Τούτη ἡ φάση τῆς παραδόσεως εἶναι καθαρὸ νεοελληνικὸ δημιούργημα βγαλμένο ἀπὸ « παραμυθιακὰ στοιχεῖα καὶ ταφικὰ ἔθιμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ».

θ) Ψυχολογικὴ ἐρμηνεία τῆς παραδόσεως.

Ὅπως ὅλες οἱ παραδόσεις ἔτσι καὶ ἡ τοῦ « Πεζοπόρου τοῦ Μαραθῶνος » εἶναι καθαρὸ ψυχολογικὸ φαινόμενο τῆς ἑλληνικῆς ψυχολογίας, δημιούργημα τοῦ ἀντικειμενικοῦ λαϊκοῦ πνεύματος. Ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ, ἡ ἀθάνατη ἡρωϊκὴ ἑλληνικὴ ψυχὴ, ἡ ἐμπλουτισμένη μὲ τὰ νάματα τῆς ἐλευθερίας, δὲν μποροῦσε ποτὲ νὰ ξεχάσῃ τὸ δοξασμένο ὁρόσημο τῆς πρώτης του μεγάλης νίκης ἐναντία στὸ βαρβαρισμὸ τῶν Περσῶν τοῦ 490 π.Χ. Ἡ ἠθικὴ, πνευματικὴ καὶ σωματικὴ του ὑποδούλωση ἦταν κάτι τὸ ἀδιανόητο καὶ τὸ ἀδιαχώρητο γιὰ τὸ ἐλεύθερο ἑλληνικὸ πνεῦμα.

Μὲ τὴ δημιουργικὴ του, λοιπόν, φαντασία ἐπλάσε τὸ μῦθο τοῦ «**Πεζοπόρου τοῦ Μαραθῶνος**», ὁ ἀπρόσωπος λαὸς μὲ ἀπλά, ἀλλὰ ἐκφραστικώτατα στοιχεῖα καὶ σὲ μοτίβο λιτὸ καὶ ἀπέριττο, καθάριο ἑλληνικόν, στηριζόμενος ὅχι τόσο στὸν ἱστορικὸ πιθανագασμό, ὅσο στὴ ψυχολογικὴ δομὴ τοῦ δικοῦ του «εἶναι». Ἔτσι τὸ ἱστορικὸ στοιχεῖο σφικταγκαλιασμένο μὲ τὸ γνήσιο λαϊκὸ μετουσιώνεται μέσα στὴ χρονικὴ ροὴ καὶ στὴ συνωνυμικὴ ταύτιση δύο τοπωνυμιῶν τῆς Ἀττικῆς σὲ νοηματικὴ ὑψηλὴ ἑξάρση τοῦ «νόμου τῆς εὐθανασίας» κατὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ καθήκοντος, τοῦ καθήκοντος τῆς ἀναγγελίας μιᾶς νίκης, τῆς πρὶο περιλαμπρῆς νίκης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁ **Πεζοπόρος τοῦ Μαραθῶνος**, γράφει στὸ βιβλίον του «**Κοντὰ στὶς Ρίζες**» ὁ **Κ. Ρωμαῖος**, «εἶναι ὁ λαϊκός, προφορικὰ σωσμένος, ὕμνος στὸ ἀθάνατο κατόρθωμα τοῦ πρώτου Μαραθωνοδρόμου, ποὺ εὐτύχησε στὸ λαό του, ποὺ ζοῦσε στιγμὲς ἀξέχαστες ἀγωνίας, νὰ φέρῃ τὸ μήνυμα τοῦ μεγάλου λυτρωμοῦ. Τέτοιοι ἄξιοι ἦρωες, καὶ τοῦτο γιὰ χάρη τοῦ ἰδανικοῦ ποὺ ἀγωνίζονται, πρέπει ἀμέσως τότε νὰ πεθαίνουν, γιὰ νὰ μὴν πεθάνουν ποτὲ πιά στὸ μέλλον μέσα στοὺς θρύλλους τοῦ λαοῦ τους»¹.

III). Ἐκφραση.

α) Ἀξιολογικὴ τοποθέτηση τοῦ προσφερόμενου λαογραφικοῦ ὕλικου.

Ἡ ἀξιολογικὴ τοποθέτηση τῆς λαογραφικῆς ἐνότητος θὰ πρέπει μὲ κατάλληλες ἐρωτήσεις τοῦ διδάσκοντος νὰ συντελεσθῇ κυρίως ἀπ' τοὺς μαθητάς, ὅπως φυσικὰ καὶ τὸ περισσότερο μέρος τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ λαογραφικοῦ ὕλικου.

Πρέπει νὰ τονισθῇ τὸ γεγονός, τὸ πῶς ἀπὸ συγκεκριμένα αἰτια — ἀξιόλογα ἱστορικὰ γεγονότα, ὁρόσημα δοξασμένα τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας — πλαισιωμένα μὲ νεώτερα λαϊκὰ στοιχεῖα ἔμειναν ἀξέχαστα στὴ μνήμη τοῦ λαοῦ μας, ποὺ τὰ μετουσίωσε σὲ ὠραιότατους θρύλους καὶ ὑπέροχες παραδόσεις. Καὶ πρέπει ἀκόμη νὰ ἐξαρθῇ τὸ ἐξαιρετικὸ χαρακτηριστικὸ φαινόμενο τῆς ἀδιάκοπης συντηρήσεως τοῦ μοναδικοῦ τούτου ἱστορικοῦ κατορθώματος, τῆς νίκης τοῦ Μαραθῶνος, ἐνῶ ἄλλα ἐξίσου ἱστορικὰ γεγονότα — οἱ Θερμοπύλες, ἡ Σαλαμίνα, οἱ Πλαταιᾶς — λησμονήθηκαν καὶ δὲν παρέμειναν στὴ μνήμη τῶν ἀ-

¹ I. K. Ρωμαῖον, *Κοντὰ στὶς Ρίζες*, ἐνθ' ἀν. σ. 245.

γραμμάτων κι άπλοϊκῶν χωρικῶν· καί τοῦτο, «γιατί ὁ Μα-
ραθῶνας ἦταν τὸ πρῶτο μέγα κατόρθωμα, ποῦ
ξάφνιασε τὸν κόσμο»¹.

β) Ἀσκήσεις (βλ. § 71, γ).

Οἱ ἀσκήσεις, ποῦμποροῦν νὰ δοθοῦν στοὺς μαθητὰς ὡς «κατ'
οἶκον» ἐργασία εἶναι :

- 1) Τί καλεῖται παράδοση ;
- 2) Πῶς δημιουργοῦνται οἱ παραδόσεις ;
- 3) Ποῦ ἀναφέρονται οἱ παραδόσεις ;
- 4) Συγκεντρώσατε γραπτῶς μιὰ τοπικὴ παράδοση ἀπ' τοὺς
γνωστούς σας στὸ χωριό.

Παράλληλα δίνουμε στοὺς μαθητὰς καί σχετικὴ βιβλιογραφία
(βλ. § 73).

Ἐδῶ τελειώνει τὸ σχέδιο τῆς Διδασκαλίας μας.

140. **Ἡ πορεία τῆς Λαογραφίας.** Ἡ διδακτικὴ πορεία τῆς
Λαογραφίας εἶναι ἡ γνωστὴ τριμερής, ὅπως τὴν ἀναπτύξαμε πρα-
κτικὰ παραπάνω στὸ «Σχέδιο Διδασκαλίας».

141. **Ἡ Ἑμφάνιση τῆς Λαογραφίας.** Ἡ διδακτικὴ μορφή τῆς
Λαογραφίας, ὅπως τὴν παρουσιάσαμε παραπάνω στὴ δεύτερη
φάση της, εἶναι :

α) **Ἀπὸ τίς ἐσωτερικὲς μορφές:**

1) Κατὰ τὴν παρουσίαση: ὁ καθωρισμένος σκοπὸς (βλ.
§ 98, α), ἡ ὀργάνωση καί ἡ συνολικότητα τῆς ἐργασίας (βλ. §
98, β) καί ἡ βιωματικότητα (βλ. § 98, δ).

2) Κατὰ τὴν ἐπεξεργασία: ἡ ἐποπτικότητα (βλ. §
98, γ) ἡ βιωματικότητα, καί ἡ καθοδηγουμένη αὐτενέργεια (βλ.
§ 98, ε, 2).

3) Κατὰ τὴν ἔκφραση: ἡ καθοδηγουμένη αὐτενέργεια.

β) **Ἀπὸ τίς ἐξωτερικὲς μορφές:**

1) Κατὰ τὴν παρουσίαση: ἡ μονολογικὴ ἀναγνωστικὴ
(βλ. § 99, α, 3), καί ἡ ἐποπτικὴ (βλ. § 99, γ).

2) Κατὰ τὴν ἐπεξεργασία: ἡ τῆς σιωπηρῆς ἐργασίας
(βλ. § 99, στ), ἡ ἐρμηνευτικὴ - γενετικὴ (βλ. § 99, β, 3) καί ἡ ἐπο-
πτικὴ.

1. Κ. Ρωμαίου, *Ἑλληνικὴ Λαογραφία*, ἐνθ' ἀν. σ. 4.

3) Κατὰ τὴν ἔκφραση: ἡ ἐρεθιστικὴ (βλ. § 99, δ) καὶ ἡ καθοδηγούμενη αὐτενέργεια.

142. **Τὰ βοηθητικὰ μέσα τῆς Λαογραφίας.** Καὶ τὰ ἐξωτερικὰ βοηθητικὰ μέσα τῆς Λαογραφίας ἀνάγονται στὰ ὅσα εἶπαμε γενικὰ γιὰ τὰ εἶδη καὶ τὶς μορφές τούτων στὴν § 120, ὅπου καὶ παραπέμπουμε. Εἰδικώτερα ἐδῶ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σχετικὸ βοηθητικὸ βιβλίον (βλ. § 74) πρέπει νὰ διαθέτουν οἱ μαθηταὶ καὶ ἓνα τετραδίο τῆς λαογραφίας, ποὺ θὰ εἶναι διηρημένο σὲ δύο μέρη: στὸ πρῶτο θὰ καταγράφωνται διάφορες σημειώσεις (τί εἶναι Λαογραφία, ἀντικείμενο, αὐτῆς, σκοπός, διαίρεση κ.τ.λ. τί εἶναι θρύλος, παράδοση, παροιμία κ.τ.λ.), καὶ στὸ δεύτερο θὰ περιλαμβάνωνται οἱ λαογραφικὲς ἀσκήσεις καὶ κυρίως οἱ τυχόν λαογραφικὲς συλλογές τοῦ τόπου τῶν μαθητῶν, ὅπου καὶ ἡ ἔδρα τοῦ Γυμνασίου τους. Οἱ πίνακες θὰ εἶναι κάτι ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνα, ποὺ ἀναφέραμε στὴν § 120, δ. Στὴν ἴδια παράγραφο παραπέμπουμε καὶ γιὰ τὰ σχεδιαγράμματα.

3. Μεθοδολογία καὶ τεχνικὴ τῆς Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης

143. Τὴ στιγμὴ ποὺ κρίνεται ἀπαραίτητο ἀπὸ τοὺς παιδαγωγούς ἡ διδασκαλία τῆς «**Ἱστορίας τῆς Λογοτεχνίας**» στὴν Ε' καὶ ΣΤ' τάξη τοῦ Γυμνασίου, δικαιολογημένα ἀπορεῖ κανεὶς, γιὰ τὸ ἄλλο σκέλος τῆς «**Αἰσθητικῆς**», τοῦ αἰσθητικοῦ δηλαδὴ κόσμου τῶν ἀξιῶν, ἡ Τέχνη (βλ. § 64, β), ἢ τουλάχιστο πιὸ συγκεκριμένα στὴν περίπτωσή μας ἡ ἀντίστοιχη διδασκαλία τῆς «**Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης**» νὰ μὴ θεωρῆται ἀναγκαία γιὰ τὰ Γυμνάσια!

Τὸ ὅτι ἓνα ἐλάχιστο τμῆμα τῆς Τέχνης διδάσκεται στὸ μάθημα τῆς **Ἱστορίας**, ὅπως τονίσαμε καὶ στὴν § 75, α, δὲν εἶναι ἄρκετό· γιὰ τὴν ἀντίθετη ἄποψη θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε τὸ ἴδιο ἀκριβῶς καὶ γιὰ τὴν «**Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας**», μιὰ καὶ αὐτὴ συμπεριλαμβάνεται — τουλάχιστο ὅσο καὶ ἡ Τέχνη — στὶς Ἱστορίες τοῦ Γυμνασίου.

Ὅ,τι λοιπὸν εἶπαμε στὴν § 137, α γιὰ τὴ στέρξη τῆς μορφώσεως τῶν μαθητῶν ἐξ αἰτίας τῆς ἐλλείψεως τῆς διδασκαλίας τοῦ Λαογραφικοῦ μαθήματος, τὸ ἴδιο ἰσχύει ἀνεπιφύλακτα καὶ γιὰ τὴν

ἔλλειψη τῆς διδασκαλίας τῆς «**Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης**». Καὶ ἐφ' ὅσον τὸ μάθημα τοῦτο ἐξακολουθεῖ νὰ μὴ διδάσκεται ὡς ἰδιαιτέρη μάθησις στὰ Γυμνάσια, ἐντάσσεται «**αὐτοδικοαίως**» — ὅπως καὶ ἡ διδασκαλία τῆς Λαογραφίας — στὴν ὁληνεία διδασκαλία τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων**» (βλ. § 137, β)

α) Ἐπομένως καὶ ἡ μεθοδολογία τῆς κατὰ τέτοιο τρόπο διδασκαλίας τοῦ μαθήματος ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τὸ εἶδος καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν στοιχείων τῆς Τέχνης, πού τυχόν θὰ συμπεριλαμβάνωνται στὰ διδασκόμενα κείμενα τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων**», γιατί — ἂν γιὰ τὴ Λαογραφία μπορούμε νὰ ποῦμε, πὼς ἔχουν διατεθῇ ἄρκετὰ σχετικὰ κείμενα — εἰδικὰ γιὰ τὴν Τέχνη κείμενα στὰ «**Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα**» δὲν ὑπάρχουν οὐσιαστικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα πού ἀναφέραμε στὴν § 135, σημ. 1.

β) Ἔτσι καὶ δῶ ἡ μεθοδολογία τῆς «**Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης**» — ὅπως συμβαίνει καὶ γιὰ τὴ μεθοδολογία τῆς Λαογραφίας — διχάζεται σὲ δύο φάσεις: στὴν ἀνάλυση καὶ ἐρμηνεία τῶν στοιχείων τῆς Τέχνης τῶν ἐκάστοτε διδασκόμενων κειμένων (ὅταν φυσικὰ ὑπάρχουν σ' αὐτὰ στοιχεῖα τῆς Τέχνης), καὶ στὴν εἰδικὴ διδασκαλία καταλλήλων κειμένων, πού ἀναφέρονται ἀποκλειστικὰ στὴν Τέχνη, ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα στὰ «**Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα**».

Ἄρα ἡ μεθοδολογία τῆς «**Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης**» — τὸ εἶπαμε καὶ παραπάνω — ὅπως ἔχουν σήμερα τὰ πράγματα, ἀνάγεται στὴ μεθοδολογία τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων**», γιὰ τὴν ὁποία θὰ γίνη λόγος σὲ λίγο, στὸ ἀμέσως ἐπόμενο κεφάλαιο.

Ἡ Ἱστορία ὅμως, τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης ὡς μάθησις «**αὐτὴ - καθ' ἑαυτὴν**» εἶναι ἰδιογραφικὴ καὶ πνευματικὴ καὶ ἀνήκει στὰ ἐκτιμητικοῦ τύπου μαθήματα, μὲ τὰ ὁποία καλλιεργεῖται ἡ ἀξιολογικὴ εὐαισθησία τῶν τροφίμων (βλ. σ. 31 σελ. 1). Ὅπως καὶ ἡ τῆς «**Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**» ἔτσι καὶ ἡ «**Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης**» εἶναι τμῆμα τῆς γενικώτερης «**Ἱστορίας τοῦ Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ**» ἡ μέθοδός της,

λοιπὸν εἶναι ἡ τελολογικὴ δυναμικὴ ἢ κατανοοῦσα μὲ συχνὴ χρῆση καὶ τῆς συγκριτικῆς (βλ. § 108).

Ὡς ἀνεξάρτητὴ ὅμως ἐπιστήμη ἡ «**Ἱστορία τῆς Τέχνης**» γενικώτερα μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς μεθόδους (βλ. § 76, ζ) τὴν ὀργανικολογικὴν (βλ. § 76, α), τὴν ἱστορικογενετικὴν (βλ. § 76, β), τὴν ψυχοαισθητικὴν (βλ. § 76, γ), τὴν διεισδυτικὴν (βλ. § 76, δ) καὶ τὴν ψυχαναλυτικὴν (βλ. § 76, ε). Ἡ τελευταία καὶ σύγχρονη ἐπιστημονικὴ μέθοδος τῆς «**Ἱστορία τῆς Τέχνης**» γενικὰ εἶναι ἡ Ἑρμηνευτικὴ τελολογικὴ ἢ κατανοοῦσα (βλ. § 92).

144. **Ἡ μέθοδος τῆς Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης.** Ἀναφέραμε στὴν § 143, β, πὼς σύμφωνα μὲ τὴν ὑπάρχουσα σήμερα κατάστασις στὰ Γυμνάσια, ὅσον ἀφορᾷ στὴ διδασκαλίαν τῆς «**Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης**» μπορούμε νὰ διδάξουμε αὐτὴ μὲ δυὸ τρόπους: μὲ τὴν ἀνάλυσιν τῶν στοιχείων τῆς Τέχνης τῶν διδασκομένων κειμένων (ὅταν φυσικὰ ὑπάρχουν σ' αὐτὸ στοιχεῖα τῆς Τέχνης), καὶ μὲ τὴν εἰδικὴν διδασκαλίαν καταλλήλων κειμένων, ποὺ ἀναφέρονται ἀποκλειστικὰ στὴν Τέχνη, ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα στὰ «**Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα**».

Γιὰ τὴν πρώτη φάσιν θὰ ἀναφέρουμε σχετικὰ στὴ μεθοδολογίαν τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων**»: γιὰ τὴ δεύτερη φάσιν μπορούμε νὰ ἀκολουθήσουμε τὴν ἐξῆς μεθοδολογίαν:

α) Ὡς μέθοδο τῆς εἰδικῆς διδασκαλίας καταλλήλων κειμένων, ποὺ ἀναφέρονται στὴν Τέχνη, μπορούμε νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν ἱστορικοερμηνευτικὴν σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν συγκριτικὴν. Ἡ σταδιακὴ πορεία τῆς διδασκαλίας θὰ εἶναι περίπου ἡ ἐξῆς:

I) Ἀνάγνωσις τοῦ καταλλήλου κειμένου καὶ ἀδρομερὲς ἀπόδοσις τοῦ νοήματος.

II) Χωρισμὸς σὲ μικρότερες ἐνότητες, σύντομη ἐπεξεργασία καὶ περιληπτικὴ ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου τῶν ἐνοτήτων.

III) Προσδιορισμὸς τῶν στοιχείων Τέχνης σημασιολογικὴ, ἐννοιολογικὴ, πραγματολογικὴ καὶ ἱστορικογενετικὴ ἐρμηνεία αὐτῶν.

IV) Έντοπισμός του κεντρικού πυρήνος του εξεταζομένου κειμένου και της κεντρικής του ιδέας.

V) Διασαφήνιση, χρονική και τοπική κατάταξη του κεντρικού πυρήνος.

VI) Βιογραφική ανάπλαση του Καλλιτέχνη ή συγχρονική ανάπλαση της εποχής, αν πρόκειται για ένα σύνθετο έργο τέχνης ή για ένα σύνολο έργων τέχνης.

VII) Διείσδυση στο πνεύμα του Καλλιτέχνη ή της εποχής, που ανήκει το καλλιτέχνημα ή τα καλλιτεχνήματα.

VIII) Κατανόηση, εξήγηση και έρμηνεία του έργου ή των έργων τέχνης.

IX) Κατάταξη του έργου ή των έργων τέχνης από άποψews νοοτροπίας, στυλ και σχολής.

X) Ιστορικοψυχολογική έρμηνεία της σχολής, στην οποία ανήκει το έργο ή τα έργα τέχνης.

XI) Διαχρονική παρακαλούθηση της σχολής, στην οποία ανήκει το έργο ή τα έργα τέχνης.

XII) Σύγκριση του έργου ή των έργων τέχνης της αυτής σχολής και προβολή εικόνων-φίλμς ή παρουσιάσεως πινάκων-άλμπουμ (βλ. § 108, δ).

XIII) Άξιολογική τοποθέτηση του προσφερόμεντος ειδικού υλικού, της τέχνης και,

XIV) Σχετικές ασκήσεις.

Σχέδιο ειδικής διδασκαλίας κειμένου, που να αναφέρεται στην Τέχνη, δεν θα προσκομίσουμε εδώ για δυο λόγους: Γιατί η διδασκαλία αυτή δεν διαφέρει πολύ απ' την αντίστοιχη ειδική διδασκαλία μιās Λαογραφικής ένότητας (βλ. § 139), και γιατί

ὁ περιωρισμένος χώρος τοῦ βιβλίου αὐτοῦ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει τὴν πολυσέλιδη ἐπέκταση.

β) Αὐτή, λοιπόν, ἡ σταδιακὴ μεθοδικὴ πορεία, ποὺ σκιαγραφήσαμε παραπάνω, ἀφορᾷ στὴ διδασκαλία τῶν κειμένων ἐκείνων ἀπ' τὰ **«Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα»**, τὰ ὁποῖα εἰδικὰ ἀναφέρονται στὴν Τέχνη. Ὁ μεθοδολογικὸς τρόπος ἐδῶ περιστρέφεται γύρω ἀπ' τὴν διδασκαλία τοῦ νεοελληνικοῦ κειμένου, καὶ δὲν στηρίζεται στὴν ἰδιαίτερη διδασκαλία τῆς **«Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης»** «αὐτῆς καθ' ἑαυτήν». Στὴν εἰδικὴ δηλαδὴ διδασκαλία τοῦ καταλλήλου κειμένου, ποὺ ἀναφέρεται στὴν Τέχνη, ξεκινώντας ἀπ' τὴν ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου καὶ μόνο τοῦ προσφερομένου ὕλικου γίνεται ἐπέκταση καὶ στὸ σχετικὸ ἢ ἀντίστοιχο ἐκεῖνο κεφάλαιο τῆς **«Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης»** ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὸν κεντρικὸ πυρῆνα τῆς διδασκαλίας μας.

γ) Ἡ **«Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης»** ὅμως ὥς ἀνεξάρτητη μάθηση, ὅπως εἶπαμε καὶ στὴν § 143, γ, ἀνήκει στὰ ἐκτιμητικοῦ τύπου μαθήματα, γιατί ἀκριβῶς εἶναι πνευματικὴ καὶ μάλιστα ἰδιογραφικὴ ἐπιστήμη. Ἡ μέθοδός της, λοιπόν, εἶναι ἡ τεολογικὴ δυναμικὴ ἢ κατανοοῦσα καὶ ἡ συγκριτικὴ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ ἀντίστοιχη μέθοδος τῆς **«Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας»**. Ὅτι, λοιπόν, ἀναπτύσσεται σχετικὰ μὲ τὴ μεθοδολογία τῆς **«Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας»** στὶς § 122, 123, 124, καὶ 125 ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ μεθοδολογία τῆς **«Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης»**.

Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ δυὸ αὐτὲς μαθήσεις, ἐξεταζόμενες ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς ἀξιολογικῆς τους τοποθετήσεως στὸν «Κόσμο τῶν ἀξιῶν», συναποτελοῦν τὴν καλουμένη καλλιτεχνικὴ ἢ αἰσθητικὴ περιοχὴ (βλ. σελ. 29 σημ. 2), ἀναφερόμενες ἀντίστοιχα στὰ δύο σκέλη τῆς **«Αἰσθητικῆς»** ἐπιστήμης, στὴν **«Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου»** καὶ στὴν **Αἰσθητικὴ τῶν Καλῶν Τεχνῶν»** (βλ. σελ. 130 κ.ἐξ.). Ὡς ἀνεξάρτητες ὅμως ἐπιστῆμες ἀνήκουν στὴ **«Γενικὴ Ἱστορία τοῦ Πολιτισμοῦ»**, καὶ συγκροτοῦν ἀπὸ κοινοῦ μαζὶ τὸ σημαντικώτατο καὶ ἀξιολογώτατο ἐκεῖνο τμῆμα της, ποὺ ἐρευνᾷ καὶ ἐξετάζει τὶς ἀποκρυσταλλωμένες ἐκ-

δηλώσεις του νεοελληνικού πολιτισμού, που εκφράζουν την ψυχική του καλλιτεχνική δραστηριότητα (βλ. § 75, β).

145. Για τα βοηθητικά μέσα της «**Ιστορία της Νεοελληνικής Τέχνης**» βλ. § 120 και ειδικότερα στην § 126. Τα βασικότερα όμως μέσα έδω είναι: α) οί πίνακες, τὰ ἄλμπουμ καὶ ἡ προβολὴ εἰδικῶν φιλμς (βλ. § 126, 3, καὶ β) οἱ ἐπισκέψεις τῶν μαθητῶν σὲ πινακοθήκες, ἐκθέσεις (ζωγραφικῆς, γλυπτικῆς, χαρακτικῆς, διακοσμητικῆς κ.τ.λ.) καὶ σὲ τόπους, στοὺς ὁποίους βρίσκονται αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ ἔργα Τέχνης καὶ κυρίως τῆς γλυπτικῆς ἢ ἀρχιτεκτικῆς: π.χ. μιὰ ἐπίσκεψη στὸ Α' Νεκροταφεῖο Ἀθηνῶν θὰ μᾶς δώσῃ τὴν εὐκαιρίαν νὰ δοῦμε τὸν «**Ἀγγελο**» καὶ τὴν «**Κοιμωμένην**» τοῦ **Ι. Βιτσάρη**, τὸ «**Πενθοῦν πνεῦμα**» τοῦ **Θ. Θωμοπούλου** καὶ προπαντὸς τὴν «**Κοιμωμένην**» τοῦ **Γ. Χαλεπᾶ**. μιὰ ἄλλη ἐπίσκεψη στὸ Ζάππειο θὰ μᾶς προσφέρῃ τὴν καλλιτεχνικὴ συγκίνησιν τῶν ἔργων, ποὺ εἶναι τοποθετημένα ἐκεῖ: τὸ ἀντίγραφον τοῦ «**Δισκοβόλου**» τοῦ **Κ. Δημητριάδη**, ὁ «**Ξυλοθραύστης**» τοῦ **Δ. Φιλίππου** κ.τ.λ.

8. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΩΝ

1. Γενικά

146. Τὸ φτάσιμο τοῦ ἀναγνώστου σ' αὐτὸ ἐδῶ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο τῆς ἐργασίας μας ἴσως τοῦ προκαλέσῃ τὸ ἐξῆς εὐλογο ἐρώτημα: γιατί τόσοι λεπτομερειακοὺς λόγους γιὰ ἐνότητες ποὺ δὲν διδάσκονται στὰ Γυμνάσια, ἢ γιατί τόση μεθολογικὴ διερευνητικὴ ἐνασχόληση σὲ μαθήσεις, τῇ στιγμῇ πού, ἔστω κι ἂν ἤθελε ὁ διδάσκων μὲ προσωπικὴ εὐθύνη ἢ πρωτοβουλία νὰ πραγματοποιήσῃ ἓνα καὶ μόνο ἐλάχιστον τμῆμα ἀπ' αὐτές, τὸ ἐβδομαδιαῖον χρονικὸ δῶρον τὸ καθωρισμένο γιὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ **Νεοελληνικοῦ Κειμένου** — τὸ ἄλλο δῶρον διατίθεται συνήθως γιὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν **Ἐκθέσεων** — δὲν ἐπαρκεῖ ὄχι γιὰ πλησίασμα, ἀλλὰ οὔτε καὶ γιὰ ἀπλὲς νύξεις τῆς οὐσίας καὶ τῆς ὑφῆς τους. Θὰ μπορούσαμε, λοιπόν, ἀφοῦ παραβλέπαμε, ὅτι μέχρι τώρα ἀναπτύξαμε, νὰ ἀρχίζαμε τὴν ἐρευνά μας ἀπὸ τοῦτο δὰ τὸ σημεῖο, ἀπ' τὴ μεθολογία δηλαδὴ τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωμάτων**»,

μια και αυτά σήμερα σύμφωνα με το Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα ἀποτελοῦν τὴν οὐσιαστικὴ διδακτικὴ προσφορὰ τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» μαζί φυσικὰ μετὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἰδιοτυπίας τῆς προσωπικότητος τοῦ μαθητοῦ, ποὺ συντελεῖται μετὰ τὴ διδασκαλία τοῦ κλάδου τῶν «**Ἐκθέσεων**».

Κατὰ συνέπειαν θεωροῦμε ὑποχρέωσή μας νὰ δώσουμε μιὰ ἀποστεριοριστικὴ ἐξήγηση, προτοῦ ξεκινήσουμε γιὰ τὴ μεθολογικὴ ἀνάπτυξη τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» καὶ τοῦ «**Δευτέρου Βασιικοῦ Βιβλίου**», ποὺ συγκροτοῦν τὸν κεντρικὸ οὐσιαστικὸ πυρῆνα τῆς ὅλης διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», ὅσον ἀφορᾷ τουλάχιστο στὸν κλάδο τοῦ «**Κειμένου**».

Οἱ λόγοι, ποὺ μᾶς ἐξανάγκασαν νὰ προβοῦμε στὸν περιληπτικὸ ὑπομνηματισμὸ τῆς γενικῆς μεθοδολογίας τῶν **Πνευματικῶν Ἐπιστημῶν** καὶ στὴ διαδρομὴ τῆς μεθοδολογικῆς δομῆς τῶν ἐνοτήτων τοῦ **Νεοελληνικοῦ Κειμένου** μποροῦν νὰ συνοψιστοῦν στοὺς ἑξῆς :

α) Ἡ ἐργασία μας τούτη δὲν ἀποβλέπει κατὰ πρῶτο λόγο μόνο στὴν παροῦσα ποσοτικὴ καὶ ποιοτικὴ διδακτικὴ στοὺς μαθητὰς προσφορὰ τοῦ μορφωτικοῦ ὕλικου τῶν σημερινῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**»· φιλοδοξεῖ νὰ ἀνοίξη νέους, πιὸ πλατεῖς ὀρίζοντες, γιὰ μιὰ ἄμεση μελλοντικὴ ἐκτίμηση καὶ προχώρηση τῆς ἀξίας καὶ τοῦ ὀρθοῦ τρόπου ἀντιμετωπίσεως τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**». Πρέπει δηλαδὴ μὲ μεγαλύτερη ἐνθουσιαστικὴ καὶ ἀνανεωτικὴ ὁρμή, ἢ καὶ μετὰ παραδιδασκτικὴ ἔστω ἀπαιτούμενη πληρότητα νὰ διαγραμματισθῇ ἡ οὐσιαστικὴ θεώρηση καὶ νὰ ὀλοκληρωθῇ — ὅσο μπορεῖ νὰ ὀλοκληρωθῇ εὐκαιρικὰ — τὸ πραγματικὸ πλησίον στὶς ἀντικειμενικὲς ἐπιμεριστικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ μαθήματος, ὅπως τὶς ἀναπτύξαμε στὶς παραγράφους 34—40, μέσα στὸ σχολικὸ χῶρο τῶν γνώσεων καὶ τῶν βιωμάτων. Ἡ ἄρτια γνωστικὴ κατάρτιση, ἡ συνειδητὴ αἰσθητικὴ συγκίνηση, καὶ ἡ διανοητικὴ ἐμβάθυνση στὴν *Traditio* μαζί μετὰ τὰ συνακόλουθά τους, τὴν ἱστοριογραφικὴ συνειδηση, τὴν αἰσθητοποίηση τοῦ καλοῦ μέσα στὸ λόγο καὶ στὴν τέχνη, καὶ τὸ ἀβίαστο ἠθο-

πλαστικό και έθνοπρεπή φρονιματισμό συναποτελούν το τρισυπόστατο αντίστοιχα διδακτικομορφωτικό πλάσμα, μέσα στο οποίο θα ζυμωθῇ και θα μεταπλασθῇ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ παιδιοῦ γιὰ νὰ νοιώσῃ, νὰ μετουσιώσῃ τὸ νεοελληνικὸ πολιτισμὸ καὶ νὰ ἐνσωματωθῇ μέσα σ' αὐτό. Ἡ πικρὴ διαπίστωση, ὅτι οἱ ἐπιδιωκόμενοι σκοποὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν», ὅπως αὐτοὶ πραγματώνονται μέχρι σήμερα στὰ Γυμνάσια, δὲν ὀλοκληρώνονται, ἀρχίζει νὰ διαφαίνεται κάπως πιὸ ἔντονα τόσο στὶς διαμαρτυρίες τῶν διδασκόντων καὶ τοῦ «Τύπου», ὅσο καὶ στὰ ἐπίσημα συμπεράσματα, στὰ ὁποῖα κατέληξαν : ἡ **Ἐπιτροπὴ Κρίσεως τοῦ Πανελληνίου Διαγωνισμοῦ Ἑκθέσεως** (βλ. σελ. 67), καὶ τὸ **Β' Παιδαγωγικὸ Συνέδριο τῆς Θεσσαλονίκης** τὸ περασμένο Σεπτέμβρι.

β) Πιστεύω — καὶ ἡ πίστη μου αὐτὴ πηγάζει ἀπ' τὴν κάποια μικρὴ, ἀλλὰ πρακτικὴ, προσωπικὴ μου πείρα — πὼς εἶναι δυνατὴ καὶ ἐπιτεύξιμη ἡ μερικὴ ἔστω εὐκαιριακὴ διδασκαλία τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων τοῦ «Κειμένου», ἐὰν βέβαια συντρέχουν ὠρισμένες προϋποθέσεις :

1) Χωρὶς νὰ ἔχουμε τὴν πρόθεση νὰ ἀμφισβητήσουμε τὴ λειτουργικὴ δύναμη τῆς προσωπικότητος τοῦ διδάσκοντος, νομίζω πὼς αὐτὴ, συνυφασμένη μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ φιλολογικὴ ὀπλισήν, ὡς καὶ μὲ τὴν παιδαγωγικὴ καὶ ψυχολογικὴ ἀρτίωσιν, ἐμπλουτίζεται καὶ μεταπλάθεται σὲ μιὰ τέλεια μορφωμένη καὶ ὠλοκληρωμένη συνολικότητα, ἔτσι πού ἡ ἐπίδρασί της, τόσο ἡ διδακτικὴ ὅσο καὶ ἡ ἀβίαστη ὀδηγητικὴ, νὰ καθίσταται θετικὴ, ἀξιόλογη καὶ σύγχρονα μεθοδική. Τὸ διδακτικὸ ἔργο τοῦ μορφολογικά, ἱστορικὰ καὶ παιδαγωγικὰ διαβασμένου, ὡς καὶ αἰσθητικὰ καλλιεργημένου, δασκάλου, προσαρμοσμένο πάνω στὴν πρέπουσα ψυχολογικὴ δεκτικότητα τῆς μαθητικῆς ἡλικίας, συντελεῖται ἄρτια ἐπιστημονικὰ καὶ μεθοδολογικά. « Φοβοῦμαι, ἀναφέρει στὸ Β' Παιδαγωγικὸ Συνέδριο τῆς Θεσσαλονίκης ὁ κ. **Λ. Πολίτης**, πὼς

1. Βλ. *Πρακτικὰ Β' Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου, ἐν Θεσσαλονίκῃ (13 - 15 Σεπτεμβρίου 1962), Θεσσαλονίκη 1962, σελ. 267 κ.ἐξ.*

πολλές φορές άστοχοῦμε (στή διδασκαλία τῶν ἀναλύσεων), γιατί ἀντικρύζουμε τὸ κάθε κείμενο μεμονωμένο, καί, μὴν ἔχοντας νὰ ποῦμε τίποτα, καταφεύγουμε στὰ κοσμητικὰ ἐπίθετα, τὶς μεταφορὲς καὶ τὶς παρομοιώσεις, ποὺ εἶναι τὶς περισσότερες φορές προϊόντα ἀμηχανίας»¹.

2) Ἡ ἄρνηση καὶ ἡ ἀπόρριψη τῶν ξεπερασμένων πιά ἐρβατιανῶν μεθοδολογικῶν τρόπων διδασκαλίας καὶ κατὰ συνέπειαν τὸ ἀγκάλιασμα μὲ ἐπιστημονικὴ ἔφεση καὶ ὀρμὴ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νέων πορειῶν, μεθόδων καὶ μορφῶν, ποὺ εἶναι θεμελιωμένες πάνω στὶς βασικὲς παιδαγωγικὲς ἀρχές τοῦ Συγχρόνου Σχολείου, στήν ὀργάνωση δηλαδή καὶ συνολικότητα τῆς ἐργασίας, στήν καθοδηγούμενη αὐτενέργεια καὶ οἰκονομικότητα, ὅπως αὐτὲς τὶς ἀναπτύξαμε σὲ προηγούμενες παραγράφους (βλ. § 82), εἶναι μιὰ δευτερὴ οὐσιαστικώτερη προϋπόθεση γιὰ τὴν πεποιθήσή μας, ὅτι εἶναι δυνατὴ καὶ ἐπιτεύξιμη ἡ μερικὴ τουλάχιστη ὑλικὴ διδακτικὴ προσφορὰ τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων τοῦ «Κειμένου» στοὺς μαθητὰς. Γιατί οἱ νέοι αὐτοὶ παιδαγωγικοὶ μεθοδολογικοὶ τρόποι διδακτικῆς παροχῆς καὶ προσκλήσεως τοῦ μορφωτικοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀποδοτικώτεροι εἶναι ἀπ' τὰ παλαιὰ καὶ ξεπερασμένα πιά ἐρβατιανὰ συστήματα, καὶ προπαντὸς οἰκονομικώτεροι σὲ ποσότητα καὶ ποιότητα καταβαλλομένης σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ἐργασίας, ὡς καὶ σὲ διάθεση χρόνου μαθήσεως τῆς διδακτέας ὕλης ἀπὸ τὰ φυσικώτερα καὶ ἰδανικώτερα ἴσως, ἀλλὰ ἀνέφικτα γιὰ τὰ δικά μας τὰ σχολεῖα, ἀντιοικονομικὰ συστήματα τοῦ Σχολείου Ἐργασίας.

3) Μιὰ τρίτη καὶ τελευταία προϋπόθεση γιὰ τὴ δυνατότητα ἐπιτεύξεως τῆς μερικῆς διδασκαλίας τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων τοῦ «Κειμένου» τοῦ μαθήματος τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» εἶναι: ἡ ἔνταξη καὶ ἡ ἐνσωμάτωση τῆς προσφορᾶς τοῦ παιδευτικοῦ ὑλικοῦ τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων τοῦ «Κειμένου» εὐκαιριακὰ μέσα στήν ὅλη γενικώτερη διδασκαλία τῶν «Νεο-

1. Πρακτικὰ Β' Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, ἐνθ' ἀν. σ. 45.

ελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων». Ἡ ἔνταξη αὐτῆ τῆς εὐκαιριακῆς μερικῆς καὶ τμηματικῆς διδασκαλίας τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων θὰ βασίζεται στὸν «προκαθωρισμένο σκοπὸ» (βλ. § 98, α), γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ γίνῃ ἐκτενέστερος λόγος ἀμέσως παρακάτω (βλ. § 147).

γ) Ὑπάρχει τέλος καὶ ἓνας τρίτος αἰτιολογικὸς ἀκόμη λόγος, ποὺ μᾶς παρακίνησε νὰ ἐπιμείνουμε κάπως περισσότερο τοῦ δέοντος στὴ μεθοδολογικὴ ἀναδρομὴ καὶ στὴ λεπτομερειακὴ ἀνάπτυξη τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων τοῦ «Κειμένου», καὶ μάλιστα γιὰ μερικὲς ἀπ' αὐτὲς — τὴ **Λαογραφία** καὶ τὴν **Ἱστορία τῆς Τέχνης** — θὰ ἔλεγα, μὲ κουραστικὴ ἐπιμονή καὶ ἐνοχλητικὴ ἴσως προέκταση τῆς διαγραμματικῆς ἱστοριοεπιστημονικῆς ἐπισκοπῆσεώς τους· ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι: ἡ εἰσαγωγή ἀπὸ τὸ προσεχὲς σχολικὸ ἔτος νέου ἀναλυτικοῦ προγράμματος γιὰ τὴ διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**».

Σύμφωνα, λοιπόν, μὲ τὸ νέο ἀναλυτικὸ πρόγραμμα, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἰσάγεται μιὰ σημαντικώτατη καὶ βασικώτατη καινοτομία, ποὺ ἀφορᾷ στὴν ἐπίτευξη τῆς πιὸ θεμελιωτικῆς ἐπιδιώξεως τοῦ σκοποῦ τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», ἡ ἐνιαία δηλαδὴ διδασκαλία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μὲ ὅλες τῆς τῆς παραλλαγές, ἐμπλουτίζεται ἀκόμη τὸ νέο πρόγραμμα καὶ μὲ τὴ διδασκαλίαν πολλῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων, ὅπως τῆς λαογραφικῆς, τῆς γραμματολογικῆς κ.τ.λ. Τὸ πιὸ σπουδαῖο ὅμως ἀπ' ὅλα αὐτὰ εἶναι: ἡ αὐξηση τῶν ἐβδομαδιαίων ὥρων διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» ἀπὸ τέσσερις σὲ πέντε, τρεῖς γιὰ τὸν κλάδο τοῦ «**Κειμένου**» καὶ δύο γιὰ τὴν «**Ἐκθέσεις**», ποὺ θὰ ἀποτελέσουν ταυτόχρονα καὶ αὐτόνομο κλάδο.

Ἡ αὔξηση αὐτῆ τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἐβδομαδιαίας ὥρας, ὅσο κι ἂν μᾶς παρουσιάζεται φαινομενικὰ σὰν μιὰ ἐλαχίστη χρονικο-διδασκτικὴ παραχώρηση μπροστὰ στὸν ὄγκο τοῦ ἀπαιτουμένου χρόνου γιὰ τὴν προσφορὰ τῆς διδασκτέας ὕλης τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», στὴν οὐσία τῆς συμποσοῦται σὲ τριάντα περίπου ἐτήσιες ὥρες, χρονικοαποδοτικὴ ποσότης ἀρκετὰ ἱκα-

νοποιητική. "Αν σέ αὐτή τήν πρόσθετη ποσότητα συνυπολογίσουμε καί τῖς ἤδη προϋπάρχουσες ἐξήντα περίπου, πλησιάζουμε τῖς ἐνε-
νήντα πάνω - κάτω ἐτήσιες διδακτικές ὥρες γιά τήν προσφορά στοὺς
μαθητὰς τῆς διδακτέας ὕλης τοῦ «**Κειμένου**», χωρίς νὰ λογαριά-
σουμε τῖς ἄλλες ἐξήντα ἀκόμη ὥρες, τῖς προοριζόμενες γιά τὴ δι-
δασκαλία τοῦ αὐτόνομου κλάδου τῶν «**Ἐκθέσεων**».

"Ἐτσι δὲν θὰ μπορεῖ πιά ὁ διδάσκων νὰ προβάλῃ τὴν ὡς τὰ
σήμερα δικαιολογημένη πρόφαση τῆς ἐλλείψεως χρόνου διδασκα-
λίας τῶν βοήθητικῶν ἐνοτήτων τοῦ «**Κειμένου**»,
οὔτε νὰ ἰσχυρίζεται τώρα τὴν ἄρνησή τους στηριζόμενος στὴ μὴ
συμπερίληψη αὐτῶν στὸ «ἰσχύον» ἀναλυτικὸ πρόγραμμα, μιὰ
καὶ οἱ εὐλογες ἐπιφυλάξεις τοῦ ἐρωτήματος, ποὺ θέσαμε στὴν ἀρχὴ
αὐτῆς τῆς παραγράφου, αἰρονται κατὰ ἓνα μέρος τουλάχιστο μὲ
τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νέου ἀναλυτικοῦ προγράμματος,
ποὺ θὰ ἰσχύσῃ ἀπ' τὸ ἐπόμενο σχολικὸ ἔτος.

2. Φάσεις τῆς ἐνασχίσεως τοῦ «προκαθορισμένου σκοποῦ»

147. Μὲ τὸν παιδαγωγικὸ ὅρο «**προκαθορισμένο σκοπὸ**»
καὶ τῖς κυριώτερες μορφές του ἀσχοληθήκαμε στὴν § 98, α' ἐκεῖ
ὥρῃσαμε γενικὰ τὰ σπουδαιότερα ἀποτελέσματα τῆς μαθήσεως
τὴν ἐνάσκησιν, ἄσκησιν, συνάσκησιν, βιωματι-
κὴ καλλιέργεια κ.τ.λ., καὶ διατυπώσαμε τὴν ἄποψιν, πὼς
ἡ ἔννοια τοῦ «**προκαθορισμένου σκοποῦ**» συμπίπτει ἀκριβῶς μὲ
τὴν ἔννοια τοῦ ποθουμένου ἀποτελέσματος τῆς μαθήσεως, ποὺ θέ-
λει καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχῃ ὁ καθηγητὴς μὲ τὴ προσφορά τοῦ
πνευματικοῦ ἀγαθοῦ στοὺς μαθητὰς του. Ἐπομένως ὁ ὅρος «**προ-
καθορισμένος σκοπὸς**» σημαίνει τὸν προγραμματισμὸ
τῆς διδακτέας ἐνότητος καὶ τῆς μεθόδου ποὺ
θὰ προσφέρῃ καὶ θὰ χρησιμοποιήσῃ ἀντίστοιχα ὁ διδάσκων κατὰ
τὴ διδασκαλία του, μὲ τελικὸ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν
πραγματοποίησιν καὶ τὴν ὁλοκλήρωσιν τοῦ
ἐπιδιωκομένου ἀποτελέσματος τῆς μαθήσεως.

α) Τώρα πρόκειται νὰ διασαφηνίσουμε καὶ νὰ ἀναπτύξουμε
τῖς φάσεις τῆς πρώτης μορφῆς τοῦ «**προκαθορισμένου σκο-
ποῦ**», τῆς ἐνασχίσεως, μὲ τὴν ὁποία συντελεῖται ἡ ἐγχά-

ραξη, ή σύνδεση και ή στερέωση στη συνείδηση τῶν μαθητῶν τῆς προσφορᾶς νέου ὑλικοῦ, νέας ἐνότητος, πού ἀναφέρεται εἰδικὰ στὸν κλάδο τοῦ «**Κειμένου**» τοῦ μαθήματος τῶν **Νέων Ἑλληνικῶν**. Φάσεις, λοιπόν, τῆς ἐνασκήσεως τοῦ «προκαθωρισμένου σκοποῦ» ἐννοοῦμε, στὴν προκειμένη περίπτωση, τοὺς τρόπους, μὲ τοὺς ὁποίους μπορούμε νὰ διδάξουμε: 1) «αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ» τὰ περιεχόμενα τῶν «**Νεοελληνικῶν, Ἀναγνωσμάτων**» καὶ 2) εὐκαιριακὰ τὸ πνευματικὸ ὑλικὸ τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων τοῦ «**Κειμένου**», ἀφορμώμενοι ἀπ' τὴ διδασκαλία τῶν ποικίλων λογοτεχνικῶν, λαογραφικῶν, ἐπιστημονικῶν κ.τ.λ. περιεχομένων τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**».

β) Οἱ φάσεις τῆς ἐνασκήσεως τοῦ «**προκαθωρισμένου σκοποῦ**», τῆς προσφορᾶς δηλαδὴ τοῦ νέου ὑλικοῦ, τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**», ἀναφέρονται στὰ ἑξῆς τρία οὐσιώδη ἐρωτήματα ποῦ, τί, καὶ πῶς.

Τὸ ποῦ ἀναφέρεται στὴν τάξη, γιὰ τὴν ὁποία προορίζεται ἡ διδασκαλία· μὲ τὸ τί (θὰ διδάξουμε) ἐννοοῦμε τὴ διδακτέα ἐνότητα, πού πρόκειται νὰ προσφέρουμε στοὺς μαθητὰς· μὲ τὸ πῶς προκαθορίζουμε τὸ μεθοδολογικὸ πρόβλημα, τὴ μέθοδο δηλαδή, τὴν πορεία καὶ τὸ μορφή, πού θὰ ἐφαρμόσουμε κατὰ τὴ διδασκαλία μας, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ἐπιτύχουμε πληρέστερα τὸν ἐπιδιωκόμενο σκοπὸ.

γ) Καὶ τὰ τρία αὐτὰ ἐρωτήματα, πού ἀναφέραμε παραπάνω, στηρίζονται στὶς ἑξῆς προϋποθέσεις 1) στὴν διδακτέα ὕλη τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», ὅπως αὐτὴ καθορίζεται ἀπ' τὸ «ἐκάστοτε ἰσχύον» Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα τῶν Γυμνασίων· 2) στὴν μεθοδολογικὴ ἀρχή, τοῦ *Morrison*, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία διευκρινίζεται ὅτι «ἡ αὐτὴ πορεία καὶ μέθοδος δὲν εἶναι ἐφαρμόσιμος εἰς πᾶσαν διδακτικὴν ἐνότητα μαθήσεως. Ἡ μέθοδος θὰ καθορισθῇ ἀπὸ τὴν ὕλην» (βλ. § 83, γ)· καὶ 3) σ' αὐτὸ τοῦτο τὸν «προκαθωρισμένο σκοπὸ», τῆς κάθε μιᾶς τάξεως χωριστά, διδακτικὴ ἀρχή, πού ὑποχρεώνει τὸν καθηγητὴ νὰ προγραμματίσῃ τὴ διδακτέα ἐνότητα, τὴν προσφερομένη δηλαδὴ ὕλη, πάνω στὴν ὁποία θὰ καθορισθῇ καὶ ἡ μέθοδος καὶ ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας του.

148. Για τὸ ἐρώτημα « ποῦ », τὴν ἐκλογή καὶ τὴ διάταξη δηλαδὴ τῆς διδακτέας ὕλης, ἡ ὁποία πρέπει νὰ περιλαμβάνεται στὰ «**Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα**» τῶν τριῶν τάξεων τῆς α' γυμνασιακῆς βαθμίδος, γράψαμε ἀναλυτικὰ στὶς παραγράφους 43—53 (βλ. καὶ σχετικούς πίνακες σελ. 74, 75 καὶ 76). Μὰ ἡ λύση τοῦ προβλήματος « αὐτοῦ καθ' ἑαυτὸ » δὲν ὁλοκληρώνεται μὲ τὸ θεωρητικὸ προκαθορισμὸ τῆς διδακτέας κατὰ τάξεις ὕλης· στὴν οὐσία του γιὰ νὰ λυθῇ πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἀπὸ τὴν αἰσθητοποίηση τῆς πρακτικῆς του κυρίως πλευρᾶς, ποὺ διαχωρίζεται τελικὰ σὲ δυὸ ἐπιμεριστικώτερες μορφές 1) στὴν εὐρεση, στὸ ξεδιάλεγμα καὶ στὴν ἀξιολόγησιν τοῦ πιὸ καταλλήλου παιδολογικὰ καὶ μορφωτικὰ πνευματικοῦ ὑλικοῦ γιὰ τὴ συμπερίληψιν του στὰ «**Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα**», ὡς καὶ στὴν ἐπιμεριστικώτερη φάση τοῦ « ἀντικειμένου τῆς ἐρμηνείας »¹ τῶν διδασκομένων κειμένων· καὶ 2) στὴν ἀναλυτικὴ ἢ συνθετικὴ ἐνθεώρησιν ἐρμηνείας καὶ ἐπεξεργασίας τοῦ προσφερομένου μορφωτικοῦ ἀγαθοῦ ἀνάλογα μὲ τὴν τάξιν καὶ τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο τῶν μαθητῶν, ὡς καὶ στὴν πνευματικὴ καλλιέργειαν.

α) Ὡς πρὸς τὴ συγκρότησιν καὶ τὴν τελικὴ σύνθεσιν τῆς διδακτέας κατὰ τάξεις ὕλης, ποὺ θὰ πρέπει νὰ συμπεριληφθῇ στὰ «**Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα**» δυστυχῶς ὑπάρχουν ἄπειρες ἀποχρώσεις σκέψεων, ὡς καὶ οὐσιαστικὲς ἀντιθέσεις ἀπόψεων καὶ μεταξύ τῶν διαφόρων συλλογέων, ἀλλὰ καὶ ἀνάμεσα στὶς ἀντιλήψεις αὐτῶν καὶ στὶς ὑπαγορεύσεις τοῦ Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος. Τὴν ἀξεπέραστη αὐτὴ δυσκολία καὶ διχογνωμία, ὡς πρὸς τὴν τελικὴ συγκρότησιν καὶ τὴν διαδικασίαν τῆς συνθέσεως καὶ ἐκτυπώσεως τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**», ἐπιτείνουν ἀκόμη περισσότερο οἱ ἀπαγορευτικὲς διατάξεις τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας, ὡς καὶ ζητήματα τεχνικῆς φύσεως, ποὺ ὀφείλονται στὴν ἀπειρία τῆς τυπογραφικῆς διορθώσεως, ἐκείνων ποὺ ἀναλαμβάνουν τὴν ἐπίβλεψιν καὶ ἐκτύπωση τῶν δοκιμίων².

1) Σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα αὐτὸ ὁ **Γ. Καλαματιανὸς** ἀνα-

1. Βλ. § 153.

2. Ἀλ. Σαοῦ, *Τὰ Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα τοῦ 1956 (ὁ Παπαιδιδάκτης καὶ ὁ Παλαμᾶς)*, Ἀθῆναι 1957.

φέρει τὰ ἐξῆς « Τὰ σημερινὰ Νεοελληνικὰ ἀναγνώσματα . . . ἔχουν καὶ μερικὰ σοβαρὰ μειονεκτήματα, ποὺ ὀφείλονται στὸν ἐλαττωματικὸ τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖον ἔχουν συνταχθῇ καὶ ἐκτυπωθῇ. Τὰ σχολικὰ βιβλία γενικὰ δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ἐλεύθερα δημιουργήματα τῶν συγγραφέων τους, ἀλλὰ εἶναι βιβλία « κατὰ παραγγελίαν », συγγράφονται δηλαδὴ σύμφωνα μὲ τὴν προκήρυξη τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ποὺ τὴν ὑπαγορεύει τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα. Στὸ διαγωνισμὸ βραβεύονται μὲ πρῶτο βραβεῖο σχεδὸν πάντοτε — ἰδιαίτερα στὰ Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα — περισσότερα ἀπὸ ἓνα βιβλία . . . Ὁ Ο.Ε.Σ.Β. ὅμως τυπώνει ἓνα μόνον βιβλίον, ποὺ ἀνασυντάσσεται ἀπὸ τὰ δύο ἢ τρία ἢ τέσσερα βραβευμένα. Αὕτῃ τὴν ἀνασύνταξη τὴν ἀναλαμβάνει ἓνας ἐκπαιδευτικὸς σύμβουλος ποὺ προσπαθεῖ νὰ πετύχῃ τὴν ἐνότητα τοῦ νέου βιβλίου. Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι στὴν πράξη ἀκατόρθωτο, γιατίι κάθε συγγραφεὺς ἔχει κάμει τὴν ἐκλογὴ καὶ τὴ σύνταξη τῆς ὕλης μὲ δικὰ του κριτήρια. Δὲν ἔχουν λοιπὸν ἐνότητα τὰ Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα. Δὲν μποροῦν ὅμως νὰ ἔχουν οὔτε ὁρθογραφικὴ ὁμοιομορφία . . . Καὶ ἡ ἐκτύπωση ἀπὸ τὸν Ο.Ε.Σ.Β. γίνεται μὲ τρόπο ἐλαττωματικόν. Ἀντὶ δηλαδὴ νὰ ἀνατίθεται ἡ ἐπιμέλεια σὲ ἓναν εἰδικὸ καὶ ἔμπειρο, ἀναλαμβάνουν καὶ τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴν τυπογραφικὴ διόρθωση συνάδελφοι, φιλότιμοι βέβαια, ἀλλὰ ἄπειροι γιὰ τὴν ἐκτύπωση βιβλίων καὶ πολὺ ἀπειρότεροι γιὰ τὴ διόρθωση τῶν τυπογραφικῶν σφαλμάτων »¹.

2) Καὶ ἄλλοῦ « Ἡ ἐκλογὴ τῶν κειμένων γίνεται μὲ ἀποκλειστικὸ κριτήριον τὴ μορφωτικὴ τους ἀξία. Τὸ ἰδανικὸ εἶναι νὰ ἔχωμε ἀξιόλογο μορφωτικὸ περιεχόμενον καὶ ἀριστουργηματικὴ μορφὴ ὅλων αὐτῶν τῶν κειμένων. Ἀλλὰ πόσα, ὅχι ἀριστουργήματα ἀλλ' ἀξιόλογα ἔργα, τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας, ποὺ ἔχουν καὶ ἀξιόλογο μορφωτικὸ περιεχόμενον, μποροῦμε νὰ βροῦμε; Ἀλλὰ, καὶ ὅσα βροῦμε, ποὺ μᾶς ἱκανοποιοῦν, καὶ γιὰ τὸ μορφωτικὸ τους περιεχόμενον καὶ γιὰ τὴ μορφὴ τους, ἀνταποκρίνονται στὴν πνευματικὴ ὠριμότητα τῶν μαθητῶν; . . . Μεγάλο ἐμπόδιον, γιὰ νὰ περιληφθοῦν κείμενα τῆς σύγχρονης λογο-

1. Πρακτικὰ Β' Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐνθ' ἀν. σ. 62 κ.ἐξ.

τεχνίας είναι και η διάταξις του νόμου της πνευματικής ιδιοκτησίας, που απαγορεύει να περιληφθούν στα σχολικά βιβλία κείμενα δημοσιευμένα την τελευταία δεκαετία, χωρίς την άδεια των συγγραφέων των»¹.

β) Για τη δεύτερη φάση του ερωτήματος «ποῦ», τῇ φάσει δηλαδή ἐκείνῃ, που ἀναφέρεται στὸν τρόπο τῆς ἀναλυτικῆς ἢ συνθετικῆς θεωρήσεως καὶ ἐπεξεργασίας τοῦ προσφερομένου μορφωτικοῦ ἀγαθοῦ ἀνάλογα μὲ τὴν τάξη καὶ τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο τῶν μαθητῶν, ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα σχετικὰ ἔχουμε γράψει σὲ προηγούμενες παραγράφους, θὰ γίνῃ ἐκτενέστερος λόγος ἀμέσως παρακάτω στὴ «μεθοδικὴ θεώρηση τῶν φάσεων τοῦ προβλήματος «ποῦ», κάθε μιᾶς τάξεως χωριστὰ» (βλ. § 156).

Ἀξιοσημείωτο εἶναι στὴν προκειμένη περίπτωση τὸ χαρακτηριστικὸ πόρισμα τοῦ **Β' Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης**. «Τὰ κείμενα τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων πρέπει νὰ ἀνταποκρίνονται στὶς διάφορες φάσεις τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, νὰ διευκολύνουν τὴν κατανόηση καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ ἐκτίμηση, νὰ ὁδηγοῦν στὴν αὐτενέργεια καὶ στὴν προσωπικὴ πρόσκτηση τοῦ λογοτεχνικοῦ ὠραίου καὶ νὰ εὐνοοῦν τὴν προσπάθεια τοῦ μαθητοῦ νὰ δοκιμάσῃ τὶς ἱκανότητές του στὸν τομέα αὐτόν»².

149. Τὸ ἐρώτημα τοῦ τί (θὰ διδάξουμε), ποιά δηλαδή κείμενα θὰ ἐκλέξουμε ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα μέσα στὰ **«Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα»**, γιὰ νὰ τὰ προσφέρουμε ὡς μορφωτικὸ ἀγαθὸ στοὺς μαθητὰς κατὰ τὴ διαχρονικὴ ροὴ τῶν διδακτικῶν ὥρων τοῦ ἔτους, ἔτσι ποὺ νὰ συντελεσθῇ ὄχι μόνο ἡ διδασκαλία κειμένων τῶν **«Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων»** «αὐτῶν καθ' ἑαυτά», ἀλλὰ καὶ ἡ ὅσον τὸ δυνατόν εὐκαιριακὴ παροχὴ μεγαλυτέρου σὲ ποσότητα καὶ ποιότητα πνευματικοῦ ὕλικου τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων, διχάζεται ἐπίσης σὲ δυὸ ἐπιμεριστικώτερες φάσεις 1) στὸν προχωρητικὸ προγραμματισμὸ τῆς διδασκτέας ὕλης κάθε μιᾶς τάξεως χωριστὰ, ποὺ θὰ ἀφορᾷ ὄχι μόνο στὴ δι-

1. Πρακτικά, ἐνθ' ἀν. σ. 192.

2. Πρακτικά, ἐνθ' ἀν. σ. 269.

δασκαλία τῶν κειμένων « αὐτῶν καθ' ἑαυτά », ἀλλὰ καὶ τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων· καὶ 2) στὸ χρονολογικὸ προγραμματισμὸ τῆς διδασκείας ὕλης, δηλαδὴ στὸ πότε χρονικὰ θὰ προσφερθῇ στοὺς μαθητὰς ἡ κάθε μιὰ προγραμματισθεῖσα διδακτικὴ ἐνότητα.

α) Γιὰ τὸν προχωρητικὸ προγραμματισμὸ τῆς διδασκείας ὕλης τῆς κάθε μιᾶς τάξεως χωριστὰ ὁ διδάσκων θὰ πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν του τέσσερις κυρίως προϋποθέσεις : 1) τὶς ὑποδείξεις τοῦ « ἐκάστοτε ἰσχύοντος » Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος, ὡς καὶ τὶς σχετικὲς ἐρμηνευτικὲς ἐγκυκλίους τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ τῶν Γενικῶν Ἐπιθεωρητῶν· 2) τὰ περιεχόμενα τῶν ἐγκεκριμένων « **Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων** » τοῦ Ο.Ε.Σ.Β. 3) τὰ ὅσα ἀναφέραμε στὶς § 43 καὶ 50· καὶ τέλος 4) τὸ εἶδος καὶ τὴ διδασκτέα ποσότητὰ ὕλης τῶν διαφόρων βοηθητικῶν ἐνοτήτων τοῦ « **Κειμένου** », ποὺ θὰ πρέπει νὰ προσφερθῇ στοὺς μαθητὰς ἀνάλογα μὲ τὴν τάξιν καὶ τὸ πνευματικὸ τους ἐπίπεδο.

β) Ὁ χρονολογικὸς προγραμματισμὸς θὰ θεμελιωθῇ πάνω σὲ τρεῖς κυρίως παράγοντες : 1) στὸν προχωρητικὸ προγραμματισμὸ, ὅπως τὸν ὑποδείξαμε παραπάνω· 2) στὸ συνολικὸ ἀριθμὸ τῶν ἐτησίων διδακτικῶν ὥρῶν τοῦ « **Κειμένου** » τοῦ μαθήματος τῶν « **Νέων Ἑλληνικῶν** », τὸ καθοριζόμενο ἀπ' τὸ Ὡρολόγιό Πρόγραμμα τῶν διαφόρων Γυμνασίων· καὶ 3) στὰ ὅσα ἀναπτύξαμε στὴν § 50¹. Ἐδῶ θὰ ὑπολογισθοῦν καὶ θὰ ἐξαιρεθοῦν ἀπ' τὸν προγραμματισμὸ : οἱ διδακτικὲς ἐκεῖνες ὥρες, ποὺ ἀφοροῦν στὶς μὴ ἐργασίμες ἡμέρες (ἐορτές, διαγωνισμοί, ἐκδρομές, κ.τ.λ.), καὶ ἓνας ἀκόμη ἐλάχιστος ἀριθμὸς μὴ ἐργασίμων ὥρῶν γιὰ ἑκτακτες τυχόν περιπτώσεις. Στὸ χρονολογικὸ προγραμματισμὸ θὰ πρέπει ἀκόμη νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ σοβαρότητα, σπουδαιότητα καὶ προπαντὸς ἡ ποσοτικὴ ἑκτασὴ τῶν διδασκῶν κειμένων ἢ τῶν διαφόρων βοηθητικῶν ἐνοτήτων, τὸ ἐὰν δηλαδὴ θὰ χρειασθῇ περισσότερες ἀπὸ μιὰ διδακτικὴ ὥρα γιὰ νὰ προσφερθῇ καὶ νὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ διδασκαλία αὐτῶν.

1. Βλ. σελ. 77 κ.εξ.

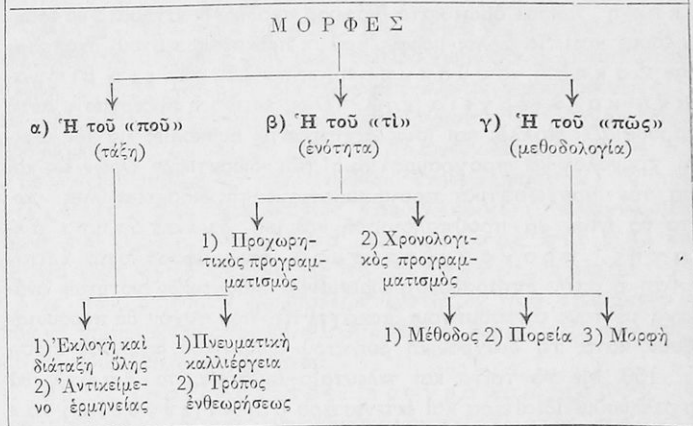
γ) Τόσο κατά τὸν προχωρητικὸ προγραμματισμό, ὅσο καὶ κατὰ τὸ χρονικὸ πρέπει νὰ ὑπολογισθῇ καὶ ἓνας ἀκόμη ἀριθμὸς διδακτικῶν ὥρῶν γιὰ τὴν πραγματοποίηση καὶ τῶν ἄλλων μορφῶν τοῦ «προκαθωρισμένου σκοποῦ» (βλ. § 98, α): Ἄς μὴ ξεχνᾶμε πὼς ἐδῶ γίνεται λόγος μόνο γιὰ τὴν ἐνάσκησιν· πρέπει ὅμως κατὰ διάφορα σχολικὰ διαστήματα νὰ ἐφαρμόζουμε καὶ τὶς ἄλλες μορφές τοῦ «προκαθωρισμένου σκοποῦ»: τὴν ἀσκήσιν, συνάσκησιν, τὴν ἰδιαιτέρεν βιωματικὴ καλλιέργειαν κ.τ.λ. Τέλος, ἐπειδὴ ἡ προεργασία αὐτὴ παρουσιάζει πολλὰ καὶ ἴσως ἀξεπέραστες δυσκολίες γιὰ τὸν ἀκριβῆ χρονολογικὸ προγραμματισμὸ τῶν διδακτικῶν ὥρῶν, ὡς καὶ γιὰ τὸν προχωρητικὸ προγραμματισμὸ τῆς διδακτέας ὕλης, σωστὸ θὰ ἦταν νὰ προϋπολογισθῇ καὶ μιὰ δυνατότητα ἀλλαγῆς προγραμματισμοῦ, ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἐπιτάχυνση ἢ στὴν ἐπιβράδυνση ὠρισμένων διδακτικῶν ἐνοτήτων ἀνάλογα μὲ τοὺς ἀσταθμήτους παράγοντες, πού τυχὸν θὰ παρουσιασθοῦν κατὰ τὴ διαχρονικὴ ροὴ τοῦ διδακτικοῦ σχολικοῦ ἔτους.

150. Μὲ τὸ τρίτο καὶ τελευταῖο ἐρώτημα, τὸ «πῶς», θὰ ἀσχοληθοῦμε ἰδιαίτερα καὶ ἐκτενέστερα στὴ «Μεθοδολογία» τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» εἰδικὰ κατὰ τάξεις (βλ. § 164), στὴ μέθοδο δηλαδή, στὴν πορεία καὶ στὴ μορφή τῆς διδασκαλίας τῶν ποικίλων περιεχομένων τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» ὡς καὶ τῶν βοήθητικῶν ἐνοτήτων εὐκαιρικὰ.

3. Γενικὴ κατὰ τάξεις μεθοδικὴ θεώρηση τῶν φάσεων τῆς πρώτης μορφῆς τῆς ἐνασχέσεως (τοῦ προβλήματος «ποῦ»).

151. Ὅπως ἀναπτύξαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, οἱ μορφές τῆς ἐνασχέσεως καὶ κατὰ συνέπεια τὰ προβλήματα, πού ἀπαιτοῦν ἐπιτακτικὰ μιὰ ὀρθὴ ἀντιμετώπιση καὶ μιὰ ἄμεση λύση ἀπ' τὸν διδάσκοντα τὰ περιεχόμενα τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» — μιὰ καὶ σήμερα, σύμφωνα μὲ τὸ «ἰσχύον» Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα, ὁ προβληματισμὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ «**Κειμένου**» συνταυτίζεται σχεδὸν ἀπόλυτα μὲ τὸν προγραμματισμὸ τῆς διδασκαλίας τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» — εἶναι τρία: τὸ «ποῦ», τὸ «τί», καὶ τὸ «πῶς».

Π Ι Ν Α Ξ 18ος
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΜΟΡΦΩΝ
ΕΝΑΣΚΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΠΡΟΚΑΘΩΡΙΣΜΕΝΟΥ ΣΚΟΠΟΥ
ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΩΝ



152. Ἡ πρώτη μορφή τῆς ἐνασκήσεως, τὸ πρόβλημα δηλαδή «ποῦ», διαχωρίζεται σὲ δύο φάσεις. Ἡ κάθε φάση διακρίνεται ἐπίσης σὲ δύο κατηγορίες.

Ἡ πρώτη κατηγορία τῆς πρώτης φάσεως θεμελιώνεται ἄμεσα πάνω στὸν παλαιὸ διδακτικὸ εἰδολογισμό καὶ ἀποσκοπεῖ στὴ γλωσσικὴ, αἰσθητικὴ καὶ κριτικὴ (ἐπιστημονικὴ) προσοικείωση καὶ κατάρτιση τῶν μαθητῶν, πραγματοποιώντας ἔτσι τὶς ἀντίστοιχες ἐπιμεριστικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**». ἡ ἄλλη κατηγορία ἀναφέρεται στὸ ἀντικείμενο τῆς ἐρμηνείας, στὸ πρόβλημα δηλαδή τοῦ ἂν τὸ κέντρο βάρους τῆς ἐρμηνείας θὰ στραφῇ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς στὸ περιεχόμενον μόνο ἢ στὴ μορφή, ἢ καὶ στὰ δύο συγχρόνως αὐτὰ στοιχεῖα τοῦ ἐντέχνου λόγου.

Ἡ δευτέρη φάση τοῦ προβλήματος «ποῦ» βασίζεται στὴν ἀναλυτικὴ ἢ συνθετικὴ ἐνθεώρηση τῶν διδασκο-

μένων κειμένων — πρώτη κατηγορία — καὶ στὴν πνευματικὴ καλλιέργεια τῆς μαθήσεως — δεύτερη κατηγορία — ἀποβλέπει δὲ στὴν ἐπίτευξη βιωματικῆς ἠθοπλαστικῆς καὶ ἐθνοπρεποῦς μετουσιώσεως τοῦ διδακτικοῦ ὕλικου.

Ἔτσι ἐνῶ μὲ τὴν πρώτη φάση συντελεῖται ἡ πρόσκτηση τῶν εἰδολογικῶν γνώσεων καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν διανοητικῶν ἱκανοτήτων τοῦ παιδιοῦ, ἡ **γνώση** μὲ τὴν δεύτερη φάση πραγματώνεται ἡ αἰσθητοποίηση τῆς ἐθνικῆς, συναισθηματικῆς καὶ ἠθικῆς διαπαιδαγωγήσεως τοῦ μαθητοῦ, ἡ **βίωση**. Καὶ οἱ δυὸ τώρα μαζί οἱ φάσεις αὐτὲς συντείνουν καὶ ἀρτιώνουν: τὴν ἐνημέρωση καὶ ἐνορχήστρωση τῶν τροφίμων στὴν *Traditio*, στὴν ἀξιολόγηση τῶν διδασκομένων, ὡς καὶ στὴν ἀρμονικὴ διαμόρφωση τῆς ἰδιουτυπίας τῆς προσωπικότητός των (βλ. § 34—39).

α) Ὁ ἐξωτερικὸς διαχωρισμὸς τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» σὲ δυὸ κατηγορίες¹, πού ἡ καθεμιά τους ὑποδιαιρεῖται σὲ τρεῖς μικροτέρους τομεῖς — γλωσσικὸ, αἰσθητικὸ καὶ κριτικὸ ἢ ἐπιστημονικὸ τῆς πρώτης· βιωματικὸ, ἢ ἠθοπλαστικὸ καὶ ἐθνικὸ τῆς δεύτερης — ἔγινε γιὰ καθαρὰ μεθοδολογικοὺς καὶ πρακτικοὺς λόγους. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως στὴ βάση του ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς ἀνάγεται σὲ ἐσωτερικὰ κυρίως αἰτία, προπαντὸς **ψυχολογικὰ καὶ παιδολογικὰ**. Γιατὶ ἐνῶ ἡ διδασκαλία τῶν περιεχομένων στὴν δεύτερη κατηγορίαν τομέων μπορεῖ νὰ μὴ προσκρούη ἄμεσα καὶ συνειδησιακὰ στὸν ψυχολογικὸ νόμο τῆς παιδικῆς ἀντιληπτικότητος παρὰ μόνο ὡς πρὸς τὸ βαθμότης ἐντάσεως καὶ τῆς καταξιώσεως τῶν δημιουργημένων κατὰ τὴν προσφορά τοῦ ὕλικου ἀντιστοίχων βιωμάτων· ἡ **γλωσσικὴ, αἰσθητικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἢ κριτικὴ** πρόσκτηση καὶ προσοικείωση προϋποθέτει ἀνάλογη ἀνάπτυξη καὶ καλλιέργεια τῶν πνευματικῶν ἱκανοτήτων τοῦ μαθητοῦ, τῆς μνήμης δηλαδή, τῆς νοήσεως καὶ τῆς νοηματικῆς ἀντιλήψεως γιὰ τὴν **γλωσσικὴ** κατάρτιση, τοῦ συναισθηματικοῦ κόσμου, τῆς φαντασίας καὶ τῆς αἰσθητικῆς κρίσεως γιὰ τὴν

1. Ἡ μὲν τῆς πρώτης φάσεως τοῦ προβλήματος «**ποῦ**» καὶ ἡ δεύτερη τῆς ἄλλης φάσεώς του.

αίσθητική καλλιέργεια¹, καὶ τῆς ἀφαιρετικῆς ἢ διαλεκτικῆς σκέψεως, τῶν συλλογισμῶν, ὡς καὶ τοῦ κριτικοῦ πνεύματος γιὰ τὴν ἐμβάθυνση, τὴν κριτικὴ ἀνάλυση καὶ τὴ δημιουργικὴ σύνθεση².

Ἡ γλωσσικὴ μορφολογικὴ κατάρτιση μὲ τὰ συνακόλουθά της — τὴν κυριολεξία καὶ τὴν ἀκριβολογία, τὴ σημασιολογικὴ καὶ τὴ μεταφορικὴ χρῆση τῶν λέξεων, τὴ συνωνυμικὴ ἐμβάθυνση καὶ τὸν ἐννοιολογικὸ ἐξοπλισμὸ τῆ φθογγολογικῆ, ἐτυμολογικῆ καὶ γλωσσολογικῆ συγκριτικῆ της· τὴ συντακτικὴ ὑφὴ καὶ ἱστορικὴ της ὀρθογραφία· καὶ γενικὰ τὴν λεξικολογία της καὶ τὴν ὑφολογία (βλ. § 53-60) — γιὰ νὰ ἐπιτευχθῇ καὶ νὰ ὁλοκληρωθῇ κατὰ τρόπον ποὺ νὰ συντελεσθῇ ἡ τελείωση τοῦ ποιοῦ τοῦ γλωσσικοῦ συναισθήματος, ἡ γλωσσικὴ συνείδηση καλουμένη (βλ. § 53, ζ), πρέπει νὰ καλλιεργῆται στὰ παιδιὰ ἐκεῖνα, στὰ ὁποῖα ἔχουν ἀναπτυχθῇ οἱ νοητικὲς τοὺς ἰκανότητες, οἱ λογικὲς τοὺς ἐννοιες καὶ πρὸ παντὸς τὰ λογικὰ³ ἢ διανοητικὰ καλούμενα συναισθήματα — ἡ περιέργεια, ἡ ἀμφιβολία, ὁ θαυμασμός κ.τ.λ. —, ὡς καὶ τὰ διανοητικὰ διαφέροντα.

Καὶ ἀκριβῶς ἡ πρέπουσα ἡλικία τῶν παιδιῶν, ποὺ ἐπιδέχεται σχεδὸν ἀκούραστα καὶ εὐχάριστα τὴ γλωσσικὴ αὐτὴ κατάρτιση⁴.

1. « Αὕτη (ἡ νόησις) ἐπὶ τοσοῦτον τελειοῦται, ὥστε τὸ παιδί ιδίως κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου αὐτῆς (τῆς προεφηβικῆς) δύναται νὰ ἔχη... γλωσσικὴν ἢ καλλιτεχνικὴν ἐπίδοσιν, ἥτις παρουσιάζει τὰς ἐνδείξεις μιᾶς μελλοντικῆς ἐμφανίσεως ἰδιοφυΐας » Ν. Μπάροκ, *Ψυχολογία τοῦ ἐφήβου*, ἐνθ' ἀν. σ. 82.

2. « Ἡ δεξιότης πρὸς ὁργάνωσιν εἶναι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐφήβου. Λέγοντες δεξιότητα πρὸς ὁργάνωσιν ἐννοοῦμεν ὅχι μόνον... ἀλλὰ κυρίως τὴν ἰκανότητα συγκεντρώσεως εἰς ἓν ὁργανωμένον ὅλον διαφόρων γνώσεων διεσπαρμένων εἰς διάφορα βιβλία, ὅπως π.χ. τὴν συγγραφὴν μιᾶς πραγματείας, μιᾶς ἐκθέσεως (sic) ». Ν. Μπάροκ, ἐνθ' ἀν. σ. 141.

3. « Λογικὰ ἢ νοητικὰ συναισθήματα καλοῦνται αἱ ἐδάρεστοι ἢ δυσχέρεστοι διαθέσεις, αἵτινες συνακολουθοῦσιν εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς νόησεως ». Θ. Βορέα, *Ψυχολογία*, ἐνθ' ἀν. σ. 346.

4. « Εἰς τὴν ἡλικίαν δὲ τῶν 12 ἐτῶν εἶναι εἰς 9έσιν (τὸ παιδί) νὰ κάμῃ χρῆσιν 7000 λέξεων ἡμερησίως, ἥτοι νὰ χρησιμοποιῇ τὰ 50% τοῦ λεξιλογίου τῆς ἡλι-

στήν ἀπλή της ὅμως μορφή, γιατί οἱ γλωσσικές ἐννοιες μπο-
ροῦν φυσιολογικά νὰ δημιουργηθοῦν στὸν ψυχικό τους κόσμο,
εἶναι ἡ προεφηβική, ἡ ἡλικία δηλαδὴ τῶν μαθητῶν ἐκείνων, ποὺ
φοιτοῦν κανονικά στήν πρώτη καὶ δευτέρα γυμνασιακὴ τάξη
(βλ. § 48, α)¹.

β) Ἐνῶ, λοιπὸν ἡ διεισδυτικὴ ἐνεργητικὴ κατανόηση καὶ ἡ
συνειδησιακὴ ἐγσχάραξη τοῦ νοηματικοῦ περιεχομένου ἐνὸς κειμένου
μέσα στήν παιδικὴ ψυχὴ, ποὺ πραγματώνεται κυρίως ἀπ' τὴ μορ-
φολογική, σημασιολογικὴ καὶ ἐννοιολογικὴ γλωσσικὴ πρόσκτηση,
ὡς καὶ ἀπ' τὴν ἱστορικολαογραφικὴ, πραγματολογικὴ ἐρμηνευτικὴ
ἀνάλυση, ἀποτελεῖ τὴν πρωταρχικὴ καὶ βασικὴ βαθμίδα τῆς ἐ-
πιτεύξεως τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**»,
ἡ πραγμάτωσις τῆς δυνατότητος δημιουργίας στοὺς μα-
θητὰς συναισθηματικῆς διεγέρσεως τέτοιας ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ ἔχη
ὡς ἀποτέλεσμα τὴν αἰσθητικὴ συγκίνηση καὶ ἀπό-
λαυση τοῦ ὠραίου στὸ ἀντίκρουσμα ἐνὸς ἔργου τέχνης ἢ
στήν καλλιτεχνικὴ ἀνάλυση τοῦ αἰσθητικοῦ λόγου, ἀποτελεῖ τὴν
δεύτερη οὐσιώδη καὶ ἐπιτεύξιμη βαθμίδα τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθή-
ματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**».

Ἡ καλλιτεχνικὴ ὅμως συγκίνηση καὶ ἀπόλαυση τοῦ αἰσθητικοῦ
ὠραίου μέσα στὴ φύση ἢ στήν τέχνη, ἂν καὶ προϋποθέτῃ τὴ σχε-
τικὴ διανοητικὴ ἐμβάθυνση — τὴ γλωσσικὴ στήν τέχνη τοῦ λόγου —

σίας τῶν 18 ἐτῶν. Εἰς ἡλικίαν δὲ τῶν 14 ἐτῶν φθάνει πρὸς τὰ 80% τοῦ λεξιλο-
γίου τῶν παιδιῶν τοῦ 18ου ἔτους». Ν. Μπαρζα, ἐνθ' ἂν. σ. 82.

1. «Ἡ σολωμικὴ προσταγή — νὰ νοιώθῃ ὁ νοῦς πρῶτα καὶ νὰ αἰσθανθῇ ἡ
καρδιὰ ἔπειτα — δὲν ἰσχύει μόνον εἰς τὴν ποίησιν. Ἐχει τὸ ἴδιον κῆρος καὶ εἰς τὴν
παιδείαν, ποὺ ἐργάζεται μὲ τὴν ἀναπαραγωγὴν καὶ πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ ἴδιον
δοῦμον τῆς δημιουργίας. Ὅ,τι ὑπάρχει εἰς τὸ συναίσθημα εἶναι βολόν. Σαφῆρεια
ἔχει ὅ,τι προέρχεται ἀπὸ τὴν παρατήρησιν, ἔχει γίνε' βίωμα καὶ ἔχει ὑποστῇ τὴν
κατεργασίαν τοῦ νοῦ. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐφήβου εἶναι ὁρίσμεναι καὶ μάθησις. Ἡ
ὁρίσμεναις προσεθότει ὄριμον κατάστασιν τοῦ ὁργανισμοῦ, τῶν ὁργάνων καὶ τῶν
λειτουργιῶν. Ἡ μάθησις εἶναι ἐπικοινωνία μὲ τὴν ζωὴν καὶ τὸν πολιτισμόν. Ἡδὴ
ὁ νέος τοῦ Γυμνασίου μὲ τὴν κατάρτισιν εἰς τὴν γνῶσιν ἐρχεται
εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν κοινωνίαν, καὶ μὲ τὰ κείμενα γνωρίζει τὰς πνευματικὰς ἀξίας.
Εἶναι αἱ πρῶται ἐπιτυχίαι τοῦ Γυμνασίου διὰ τὴν ἡθικὴν διαμόρ-
φωσιν τοῦ Ἐφήβου». Δ. Μαντζοβάνη, Πρακτικὰ Β' Παιδαγωγικοῦ
Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, ἐνθ' ἂν. σ. 230 κ.εξ.

συνακολουθείται με την ανάπτυξη και ολοκλήρωση του συναισθηματικού πλούτου των παιδιών, της αίσθητικής κρίσεως και κυρίως της φαντασίας¹. Η άμεση ή έμμεση αντίληψη της αρμονικής σχέσεως των ήχων, ρυθμών και εικόνων, του θελήτηρου δηλαδή και της μαγείας του μουσικού ιριδισμού, του ποιητικού πλάσματος και του πλαστικού μεγαλείου, ως και των συνθετικών καλλιτεχνικών δημιουργημάτων, που ένσαρκώνονται με το θέατρο, κινηματογράφο, ραδιοφωνία, τηλεόραση και τα κινηματοσχέδια (βλ. § 77), πηγάζει απ' το συναισθηματικό ψυχικό πλουτισμό του ανθρώπου στα καλαιοθητικά ή καλολογικά καλούμενα συναισθήματα², και τη φαντασία. Η φαντασία λοιπόν και το καλολογικό συναισθήμα είναι συνυφασμένα σ'εμιά άμεση άλληλοεξηρητημένη σχέση· γι' αυτό ή καλλιέργεια και ή διέγερση της πρώτης συντελείται με το αίσθητικό άγγιγμα του φυσικού και καλλιτεχνικού ωραίου³.

Και όπως ή προεφηβική ηλικία είναι κατάλληλη για τη γλωσσική κατάρτιση των μαθητών, έτσι και το τέλος της προεφηβι-

1. « Πηγαί δ' έξ ών ή φαντασία λαμβάνει τας άφορμάς και τὰ στοιχεΐα αυτής γίνονται ή φύσις πρώτη και ό βίος και άλλα της τέχνης και της έπιστήμης δημιουργήματα » Θ. Βορέα, ένθ' άν. σ. 257. Και στή σ. 261 « Πολλαπλή, ως γίνεται, δήλον έκ των είρημένων, είναι της φαντασίας ή απόδρασις έν τώ βίω, Όχι μόνον την καλλιτεχνικήν δημιουργίαν και την καλαιοθητικήν απόλαυσιν παρακολούθετ αυτή και κατευθύνει, αλλά... ».

2. « Καλαιοθητικών συναισθήμα καλείται το συναισθήμα, το όποϊον δημιουργείται από την αντίληψιν - κατανόησιν του ωραίου, το όποϊον υπάρχει εις τὰ πρόσωπα ή εις τὰ πράγματα του περιβάλλοντος » Ν. Μπαρζα, ένθ' άν. σ. 159.

« Όνομαζόμεν καλαιοθητικά ή καλολογικά τὰ συναισθήματα τὰ προερχόμενα έκ της έν τη φύσει ή τέχνη μορφής της τάξεως, του ορθου και της άρμονίας ». Γ. Σακελλάριον - Σ. Παρασκευά, ένθ' άν. σ. 99.

3. « Είς την διέγερσιν της φαντασίας συντελοΐσι κυρίως α) το φυσικόν περιβάλλον και ή άμεσος πρός την φύσιν έπαφή καθ' όλας τας εκφάνσεις... β) η μελέτη λογοτεχνικών βιβλίων άνεγνωρισμένης αξίας, γ) ή επίσκεψις καλλιτεχνικών εκθέσεων, ή ακρόασις μουσικών έργων και ή παρακολούθησις θεατρικών έργων, ως και ή άρχαία τραγωδία και άλλα κλασσικά έργα Ελλήνων και ξένων συγγραφέων ». Γ. Σακελλάριον - Σ. Παρασκευά, ένθ' άν. σ. 92.

κῆς ἡλικίας καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς κυρίως ἐφηβικῆς (βλ. § 48), ἡ ἡλικία δηλαδή τοῦ 15ου καὶ 16ου ἔτους τῶν παιδιῶν τῆς τρίτης καὶ τῆς τετάρτης γυμνασιακῆς τάξεως ἐπιδέχεται φυσιολογικὰ τὴν αἰσθητικὴ καλλιέργεια καὶ ἀναπτύσσει τὴν αἰσθητικὴ κρίση. «Τὰ καλαισθητικὰ συναισθήματα, γράφει ὁ κ. Ν. Μπάρκας στὴν «Ψυχολογία τοῦ ἐφήβου», ὑφίστανται ἰσχυρὰν ἐνίσχυσιν ἀπὸ τοῦ 12ου ἔτους, ὁπότε οἱ παῖδες αἰσθάνονται τὴν ὠραιότητα τῆς φύσεως καὶ τοῦ ὥραιου. Ἡ φύσις καὶ τὸ ὥραιον ἐμπνέουν τοὺς ἐφήβους, οἱ ὁποῖοι ἀγαποῦν τὰς περιπετείας, μυθιστορήματα, λογοτεχνικὰ ἔργα, τὴν τέχνην, τὸ θέατρον, τὴν φύσιν. Ἀπὸ τοῦ 14ου ἔτους ἐμφανίζεται ἡ ἰκανότης κρίσεως καὶ ἐκτίμησης τῶν ἔργων τέχνης. Ἐκτίμησις τοῦ ὅλου ὡς συνόλου ἢ καὶ διὰ τῶν μερῶν τῆς μορφῆς τοῦ ὅλου».

γ) Ὅταν θὰ ἔχη πιά συντελεσθῇ στὸ παιδί κατὰ κάποιο τρόπο ἡ γλωσσικὴ του κατάρτιση στὴν πρώτη καὶ δευτέρα τάξη καὶ ἡ αἰσθητικὴ του καλλιέργεια στὴν τρίτη καὶ τετάρτη, τότε θὰ ἐπιδιχθῇ ἀπ' τὸν διδάσκοντα ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἰκανότητος τῶν μαθητῶν γιὰ μιὰ ἐπιστημονικὴ ἐνατένιση καὶ ἐνθεώρηση τοῦ ἔργου ἐνὸς συγγραφέως ἢ ποιητοῦ, γιὰ μιὰ κριτικὴ ἀνάλυση μιᾶς διδαχθείσης ὠλοκληρωμένης ἐνότητος, γιὰ μιὰ συνθετικὴ ἐργασία, ποὺ νὰ ἀναφέρεται στὴν περιοχὴ τῆς ὕλης τοῦ μαθήματος τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν». Θὰ πρέπει ὁμως ἀκόμη προπαντὸς νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ ἀσκηση τῶν μαθητῶν στὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς «κατ' οἶκον» ἐργασίας, στὴν ψυχολογικὴ καὶ διαγνωστικὴ δηλαδή μορφή της (βλ. § 96, α, 4), ποὺ θὰ τοὺς καλλιεργήσῃ τὴν δυνατότητα γιὰ μιὰ μελλοντικὴ δημιουργία ἔργων καθαρῆς ἐπιστημονικῆς ὑφῆς.

Ἡ ἡλικία λοιπὸν τῶν παιδιῶν τῆς πέμπτης καὶ ἕκτης τάξεως εἶναι ἡ πιὸ πρόσφορη, καὶ ἡ πιὸ κατάλληλη γιὰ τὴν καλλιέργεια αὐτῶν τῶν δυνατοτήτων, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, γιατί ἀκριβῶς τότε, στὸ μεσαῖο δηλαδή καὶ τελευταῖο στάδιο τῆς κυρίως ἐφηβείας, τελειοποιοῦνται καὶ ὀλοκληρώνονται σχεδὸν ὅλες οἱ ἀνώτερες πνευματικὲς λειτουργίαι τοῦ ἀνθρώπου.² ἡ

1. Ν. Μπάρκας, ἔθ' ἀν. σ. 159.

2. Βλ. § 48, α σελ. 71.

ἀφαιρετική καὶ φιλοσοφική σκέψη¹, οἱ λογικοὶ συλλογισμοί², τὸ κριτικὸ τοῦ πνεύμα³.

153. Μαζὶ μὲ τὴ πρώτη φάση τοῦ προβλήματος «ποῦ» εἶναι συνυφασμένο καὶ τὸ ἐπιμεριστικώτερο πρόβλημα τοῦ «ἀντικειμένου τῆς ἐρμηνείας» τῶν διδασκομένων κειμένων τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων». Τὸ δημιουργούμενο αὐτὸ νέο πρόβλημα εἶναι τὸ ἐξῆς: «Τὸ κέντρο βάρους τῆς ἐρμηνείας τῶν διαφόρων κατὰ τάξεις κειμένων, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων», θὰ στρέφεται πρὸς τὸ περιεχόμενο μόνον ἢ τὴ μορφή, ἢ καὶ πρὸς τὰ δύο αὐτὰ συγχρόνως συστατικὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου στοιχεῖα;

Ὡς γνωστὸ κάθε γραπτὸς ἔντεχνος λόγος εἶναι σύνθεσις ὀργανικῇ δυὸ κυρίως ἐπὶ μέρους βασικῶν στοιχείων: τοῦ περιεχομένου, τῆς οὐσίας δηλαδὴ ἢ ιδέας, ὅπως ὀνομάζεται κι ἄλλιῶς, καὶ τῆς μορφῆς, τοῦ συνόλου δηλαδὴ τῶν ἐκφραστικῶν μέσων — γλῶσσα, σχήματα λόγου, ὕφος κ.τ.λ. — ποὺ πραγματώνεται καὶ ὑλοποιεῖται ἢ ἰδέα (βλ. § 76, ζ, σ. 172). Ἡ συνάφεια ὅμως τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς, τοῦ νοήματος καὶ τῆς ἐκφράσεως, πρέπει νὰ εἶναι ἓνας ταιριαστὸς καὶ ἁρμονικὸς συνδυασμὸς γιὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ κίνησις τῆς νοηματικῆς ἢ αἰσθη-

1. «Εἰδικῶς ἡ ἐφηβικὴ ἡλικία θεωρεῖται ὡς περίοδος τῆς ἀφηρημένης καὶ λογικῆς σκέψεως, καθὼς καὶ ἡ ἡλικία τῶν διαλογικῶν συζητήσεων». Ν. Μπάροκ, ἐνθ' ἂν. σελ. 139.

2. «Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἰδιαιτέρων δεξιότητων ποὺ ἐμφανίζονται κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν πνευματικῶν δεξιότητων ποὺ ὁδηγοῦν εἰς τὴν λογικὴν σκέψιν, θὰ ἐξετάσωμεν τὸ τρίτον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐφήβου, δηλ. τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ἐννοίας τοῦ νόμου... Ἡ πλήρης ὅμως θεμελιώσις τοῦ λογικοῦ νόμου ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ 17ου ἔτους, διότι τότε μόνον ὁ ἐφηβὸς ἔχει σαφεῖ ἀντίληψιν ὅλων τῶν δεδομένων, δηλ. ὅλων τῶν ἐννοιῶν, τῶν ἰδεῶν καὶ ἀξιῶν...» Ν. Μπάροκ, ἐνθ' ἂν. σελ. 143.

3. Ὡς δ' αἱ ἐννοιαὶ καὶ αἱ κρίσεις εἶναι καὶ οἱ συλλογισμοὶ τὸ μὲν ἐπιστημονικοί, τὸ δὲ φυσικοί. Καὶ ἐπιστημονικοὶ μὲν εἶναι ἐκεῖνοι, οἵτινες συντελοῦνται μετὰ προσοχῆς ἐνεργητικῆς καὶ καταλήψεως, προϋποθέτουσι δὲ τὴν ἐν ἐργεῖαν τοῦ κρίνοντος» Θ. Βορέα, ἐνθ' ἂν. σελ. 277.

«Ἡ ἱκανότης αὕτη τῆς λογικῆς σκέψεως... θεμελιώται κατὰ τὸν 17ον ἔτος, περαιτέρω δὲ ἀναπτύσσεται ἔτι περισσότερον ἢ διαλεκτικὴ ἱκανότης». Ν. Μπάροκ, ἐνθ' ἂν. σελ. 142.

τικῆς ἢ κριτικῆς λειτουργίας, τῆς βιώσεως καὶ κατανόησεως¹.

α) Τὸ περιεχόμενο, ποὺ βασικὰ ἀναφέρεται στὴν ἀφηρημένη καὶ ἄυλη ιδέα μιᾶς παραστάσεως ἢ ἐνὸς στοχασμοῦ ἢ μιᾶς διαθέσεως καὶ στὴ συγκεκριμένη σύλληψη, στὴ μορφοποίηση ἢ σχηματοποίηση, τῆς ιδέας αὐτῆς, πρέπει νὰ τὸ διαφορίσουμε σὲ δύο φάσεις: στὴν ἄυλη ιδέα «αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν» καὶ στὸ μῦθο.

1) Ἡ ἄυλη ιδέα εἶναι ἡ οὐσία, ὁ κεντρικὸς πυρήνας, ὁ πόλος γύρω ἀπ' τὸν ὁποῖο περιστρέφεται τόσο ὁ μῦθος, ὅσο καὶ ἡ ἔκφραση μὲ τὴν τεχνικὴ τῆς. Εἶναι τὸ διανοητικὸ, συναισθηματικὸ, καὶ βουλευτικὸ προϊόν τῆς ψυχικῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι — οἱ ιδέες — διάφορες ἀξιολογικὲς μορφές τοῦ κόσμου τῶν ἀξιών, ποὺ διὰ μέσου τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγκεφάλου καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν μύθων καὶ τῶν ποικίλων ἐκφραστικῶν μέσων διοχετεύονται, καὶ ὑλοποιοῦνται στὸ ρεαλιστικὸ κόσμον ὑπάρξεως, στὸν αἰσθητικὸ κόσμον τοῦ real (βλ. § 23, σ. 28).

Οἱ ἀξιολογικὲς αὐτὲς αὐλὲς ιδέες, γιὰ νὰ ἔχουν πραγματικὴ καὶ πνευματικὴ μορφωτικὴ ἀξία, πρέπει νὰ εἶναι θετικὲς — αἰσθητικὲς, ἐπιστημονικὲς, ἠθικὲς καὶ θρησκευτικὲς — ἀξίες. Ἀντίθετα τόσο οἱ ἀρνητικὲς τοὺς ἀξίες, ὅσον καὶ οἱ ἀξίες τῶν ὑπολοίπων ἀξιολογικῶν περιοχῶν — αἰσθησιακῆς, βιολογικῆς καὶ οἰκονομικῆς — δὲν ἔχουν τὴ θέση τοὺς στὸν τομέα τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν (βλ. § 23, σ. 29).

2) Ὁ μῦθος ἀναφέρεται στὴ συγκεκριμένη σύλληψη τῆς αὐλῆς ιδέας· εἶναι ἡ σχηματοποιημένη ιδέα τῆς ἐνσωμάτωσιν μιᾶς παραστάσεως, ἐνὸς στοχασμοῦ, μιᾶς διαθέσεως. Μπορεῖ, ἀκόμη νὰ χαρακτηρισθῇ ὁ μῦθος ὡς ἓν μιὰ ἐσώτερη ἐκφραστικὴ μορφή², ποὺ

1. «Ὡστε νόημα καὶ ἔκφραση, περιεχόμενο καὶ μορφή πρέπει νὰ ἔχουν κάποια βαθύτητα συνάρτησις, ἓνα εἶδος ἑξέτης ἐσωτερικῆς τὸ ἓνα πρὸς τὸ ἄλλο, γιὰ νὰ ἐνωθοῦν σὲ σύνθεσιν ὁργανικὴ καὶ ν' ἀποτελέσουν τὸ ἀντικείμενον ποὺ θὰ θέσῃ σ' ἐνέργειαν τὴν αἰσθητικὴν λειτουργίαν τῆς ψυχῆς μας». Ε. Παπανοῦτσου, ἐνθ' ἀρ. σ. 67.

2. «Στὸ μεταφυσικὸν τοῦ νόημα ἰδιωμένο ἐποπειαικά (ψυχολογικά) εἶναι ὁ Μῦθος ἔκφρασις, ἀνάμεσα σὲ σχηματικὸν ἢ πλαστικὸν γεγονός (καιρικὸν) καὶ τοπικὴν μορφήν) τοῦ Ἀπόλυτου καὶ τῆς πρωταρχικῆς οὐσίας του, ἔκφρασις ποὺ ὁ λόγος τῆς βρίσκεται σὲ μιὰ ὁραματικὴ κατάληψη (sic) μὲ ἐκστατικὸν ἢ θρησκευτικὸν χα-

δὲν ἔχει πάρει ἀκόμη σάρκα καὶ ὀστά, δὲν ἔχει ὑλοποιηθῇ, δὲν ἔχει ἐξωτερικὰ ἐκφρασθῇ. « Μὲ ἄλλα λόγια, γιὰ νὰ ὑπάρξῃ Μύθος, γράφει ὁ **Γ. Σφακιανᾶκης**, χρειάζεται ἓνα βαθύτατο θρησκευτικὸ (σίκ) βίωμα καὶ τὴν ἴδια ὥρα ἓνα ἐνόραμα δηλ. ὄραμα ἐσωτερικὸ μὲ τάση πρὸς τὸ ἴδιο στὴν παραμυθικὴ ἃς ποῦμε μορφὴ καὶ διαφορετικὸ στὶς καθέκαστες μυθικὲς κατηγορίες. Ὁ θρησκευτικὸς Μύθος λόγου χάρι ἐκφράζεται μὲ λατρευτικὰ μέσα, ὁ ποιητικὸς μὲ αἰσθητικὰ »¹

Τὴ στιγμή πού μιὰ ἀφηρημένη ιδέα μορφοποιήθηκε καὶ μετουσιώθηκε σὲ μῦθο, εἴτε συγκεκριμένα εἴτε διάχυτα (ἀλληγορικὰ ἃς ποῦμε, ἢ συμβολικὰ), παύει πιά νὰ θεωρῆται ἄυλη καὶ ἀπόλυτη, γιὰτὶ ἔχει κατὰ ἓνα τρόπο ἐκφρασθῇ ἐσωτερικὰ μὲ τὴ νοηματικὴ πλοκὴ τοῦ μύθου. Ἡ ἀπόλυτη ιδέα ἐνανθρωπίστηκε, ἐνσωματώθηκε καὶ συγκεκριμενοποιήθηκε μέσα στὰ χρονικὰ ἢ στατικὰ νοηματικὰ πλαίσια τῆς ἐσωτερικῆς ἐκφράσεως, τοῦ μύθου. Δὲν μένει πιά τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἐνσάρκωσή της καὶ ἡ κρυσταλλοποίησή της μὲ τὰ ἐξωτερικὰ μορφικὰ μέσα. Μὰ ἃς ἀναφέρουμε ἓνα ἀπλὸ παράδειγμα γιὰ νὰ γίνουμε πιὸ κατανοητοί: Τρεῖς δημιουργοὶ συλλαμβάνουν τὴν ἀφηρημένη ιδέα τῆς « μητρικῆς ἀγάπης » καὶ θέλουν νὰ τὴν ἐκφράσουν, νὰ τὴν ὑλοποιήσουν. Ὁ καθένας τους ὁμως, γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἄυλη αὐτὴ ιδέα τῆς «μητρικῆς ἀγάπης», δημιουργεῖ μὲ τὴ φαντασίαν του καὶ ἓνα δικό του, ἀτομικὸ καὶ ξεχωριστό, μῦθο.

1) Ὁ **Ἀνδρέας Καριαβίτσας** ἠθογράφος, π.χ. μᾶς παρουσιάζει τὴν « Αὐτοθυσίαν τῆς Μάννας »². Ἐδῶ ὁ φανταστικὸς ἐσωτερικὸς μῦθος περιπλέκεται μὲ μιὰ ἱστορία ζώων· ἡ μητέρα εἶναι μιὰ γαϊδουρίτσα, πού θυσιάζεται γιὰ τὸ μικρὸ της πουλαράκι. Ἡ ἀφηρημένη ιδέα τῆς «μητρικῆς ἀγάπης» σχηματοποιήθηκε μέσα στὸν κόσμον τῶν ζώων, καὶ ἐκφράστηκε σὲ διηγηματικὴ μορφή.

II. Ὁ **Γεώργιος Ζαλοκώστας**, ποιητής, ὁραματίζεται τὸ λυρικότατον ποιητικὸν μῦθον « Ὁ βοριᾶς πού τ' ἀρνάκια

ρακτῆρα (βίωμα), στὴ σφαῖρα τοῦ πρὸ ἢ μετὰ λογικοῦ» Γ. Σφακιανᾶκη, *Εἰσαγωγή στὸ Λυρικὸ Μῦθον*, Ἀθήνα 1939, σ. 6 κ.εξ.

1. Γ. Σφακιανᾶκη, ἐνθ' ἂν. σ. 7.

2. Α. Καριαβίτσα, *Αὐτοθυσία μάννας*, Νεοελλ. Ἀναγν. Α' τάξεως, Ο.Ε.Σ.Β. ἐν Ἀθήναις 1956, σ. 278 κ.εξ.

παγώνει»¹. ἔδῳ ἡ ἀφηρημένη ἰδέα τῆς «μητρικῆς ἀγάπης» ἐνσωματώνεται στὴ χαροκαμένη μητέρα, ποὺ προσπαθεῖ μάταια νὰ σώσῃ τὸ ἐτοιμοθάνατο παιδί της. Ὁ μῦθος ἐκφράζεται σὲ ποιητικὴ λυρική μορφή.

III) Ὁ τρίτος, ἄγνωστος λαϊκὸς δημιουργός, μᾶς παραδίδει τὸν ἐπιγραμματικὸ λαογραφικὸ μῦθο τῆς μάννας, ποὺ σφάχτηκε ἀπ' τὸ γυό της, καὶ ποὺ σὰν ἔπese αὐτός, τρέχοντας καὶ κρατώντας στὰ χέρια του τὴν «καρδιά τῆς μάννας», ἐκείνη τοῦ λείει «κτύπησες, παιδί μου;». Ἡ ἀφηρημένη ἰδέα ἔδῳ μορφοποιήθηκε μέσα στὸν ἐσωτερικὸ ἐκφραστικὸ μῦθο· δὲν ἐκφράστηκε μὲ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα, δὲν ὑλοποιήθηκε· γι' αὐτὸ καὶ παρέμεινε ὡς ἄ γ ρ α φ η λ α ῖ κ ῆ πα ρ ά δ ο σ η. Καὶ στὰ τρία αὐτὰ παραδείγματα πρόκειται πάντα γιὰ τὴν ἴ δ ι α ἀ φ η ρ η μ ῆ ν η κ ε ν τ ρ ι κ ῆ ἰ δέα. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως ἡ ἴδια αὐτὴ ἰδέα μᾶς παρουσιάστηκε μὲ τρία ἀντίστοιχα περιεχόμενα - μύθους· κι ἀκόμα, ἐνῶ στὰ δύο πρῶτα παραδείγματα τὸ περιεχόμενο - μῦθος ὑλοποιήθηκε μὲ ἐξωτερικὰ ἐκφράστηκὰ μέσα, στὸ τρίτο, ἂν καὶ ἡ ἰδέα ἐκφράστηκε στὸ ἐσωτερικὸ περιεχόμενο - μῦθος², δὲν ὑλοποιήθηκε ὅμως, γιατί ἀκριβῶς ὁ ἐσωτερικὸς τῆς μῦθος δὲν ἐκφράστηκε μὲ ἐξωτερικὰ μορφικὰ μέσα.

β) Ὅπως τὸ περιεχόμενο ἔτσι καὶ ἡ μορφή διχάζεται σὲ δύο φάσεις: στὴν ἐσωτερικὴ καὶ στὴν ἐξωτερικὴ μορφή. Ἡ μορφή, τὸ σύνολο δηλαδὴ τῶν ἐκφραστικῶν μέσων, καλεῖται ἀκόμη, ὅπως ἀναφέραμε καὶ παραπάνω, καὶ ἐκφραση καὶ τεχνικὴ καὶ ὑλοποίηση τῆς ἰδέας. Ὅλοι ὅμως αὐτοὶ οἱ δευτερεύοντες ὅροι δὲν ἐκφράζουν τὴν ὠλοκληρωμένη ἔννοια τῆς μορφῆς, γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὴ χωρίσαμε σὲ δύο φάσεις, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ δώσουμε μιὰ πιὸ ξεκάθαρη εἰκόνα τῆς μορφῆς.

1) Ἡ ἐξωτερικὴ μορφή «αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν» εἶναι τεχνητὸ μέσο, μὲ τὸ ὁποῖο κατορθώνεται ἡ βίωση τῆς ἀπόλυτης ἰδέας. Εἶναι δηλαδὴ ἡ ἐξωτερικὴ μορφή ὕλη, καὶ σὰν ὕλη ἔρχεται σ' ἀπόλυτὴ ἀντιφατικὴ διάσταση μὲ τὸν ἁ ὕ λ η ἰδέα. Μὰ τότε πῶς

1. Γεώργιος Ζαλοκώστας, Ὁ βοριάς ποὺ τ' ἀρνάει παγώνει, Νεοελ. Ἀναγν. Β' τάξεως, Ο.Ε.Σ.Β. ἐν Ἀθήναις 1957, σ. 162 κ.εξ.

2. Παρέμεινε μόνο ἄγραφη παράδοση σὰν ἐκφραση, θὰ λέγαμε, τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ.

συνυπάρχουν τὰ δυὸ ἀντιφατικὰ αὐτὰ συστατικὰ στοιχεῖα συνυφασμένα καὶ συγκροτημένα μέσα στὸ ἴδιο δημιούργημα, στὸ ἴδιο ἔργο; Οἱ μεσάζοντες παράγοντες τῆς συναφείας, συνυπάρξεως καὶ συναρμονίσεως τῆς ὕλικῆς μορφῆς καὶ τῆς αὐτῆς ιδέας εἶναι οἱ δευτέρες φάσεις τῶν βασικῶν αὐτῶν συστατικῶν. Οἱ δευτέρες αὐτὲς φάσεις εἶναι ὁ μῦθος, ἡ ἐσώτερη δηλαδὴ ἐκφραστικὴ μορφή τῆς ιδέας, καὶ ἡ ἐσωτερικὴ μορφή. Ἡ ἐσωτερικὴ μορφή, γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε ἀμέσως παρακάτω, καὶ ὁ μῦθος ἔλκουν, συγκρατοῦν καὶ σχεδὸν συνταυτίζουν τὴν ὕλη — τὴν ἐξωτερικὴ μορφή — καὶ τὴν ιδέα — τὴν αὐτὴν ιδέα.

Βασικὰ στοιχεῖα τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς εἶναι: ἡ γλῶσσα, ἡ πλοκὴ τοῦ λόγου, τὰ καλλολογικὰ (αἰσθητικὰ) στοιχεῖα, καὶ οἱ εἰκόνες. Τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ ὑποδιαιρεῖται σὲ ἐπιμεριστικώτερες ἀπόψεις ἢ φάσεις· δὲν εἶναι ὅμως τώρα ἐδῶ ἡ κατάλληλη θέση ἀναπτύξεώς τους. Ὅλα αὐτὰ τὰ βασικὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα συνοψίζονται μὲ ἓνα ὅρο «τεχνικὴ τοῦ λόγου». Ἔτσι μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς ἐξωτερικὴ μορφή καὶ τεχνικὴ τοῦ λόγου εἶναι ἔννοιες ταυτόσημες. Ἡ τεχνικὴ τοῦ λόγου εἶναι ἔμφυτη καὶ ἐπίκτητη. Ἡ ἐπίκτητη τεχνικὴ καμμιά αἰσθητικὴ ἀξία δὲν ἔχει· εἶναι ὅμως ἀπαραίτητη γιὰ τὸ καλύτερο φορμάρισμα τῆς ἔμφυτης τεχνικῆς. Ἡ ἔμφυτη τεχνικὴ συμπίπτει μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ταλέντου καὶ ἐνέχει μέσα της τὴν ὅλη καλλιτεχνικὴ ἀξία. Ἔτσι καὶ ἀφαιρέσουμε τὴν ἔμφυτη τεχνικὴ ἀπ' τὸ σύνολο ἐνὸς καλλιτεχνικοῦ ἔργου, αὐτόματα αὐτὸ θὰ χάσῃ κάθε του αἰσθητικὴ ἀξία¹.

2) Ἡ ἐσωτερικὴ μορφή κλίνει πρὸς τὴν ἐσωτερικὴ ἐκφραση τῆς ιδέας, τὸ μῦθο. Πολλὲς φορές μῦθος καὶ ἐσωτερικὴ μορφή συγχέονται· μπορεῖ ὅμως καὶ νὰ συναποτελέσουν μιὰ ταύτιση

1. «Ἡ λυδία λοιπὸν λίθος γιὰ νὰ ἐλέγξωμε τὴν καλλιτεχνικὴ γνησιότητα ἐνὸς νοήματος εἶναι νὰ τοῦ ἀφαιρέσωμε γιὰ μιὰ στιγμή τὴν μορφήν ποὺ φορεῖ, καὶ μέσα σὲ ἄλλήν διατύπωση νὰ προσπαθήσωμε νὰ τὸ πλησιάσωμε μὲ τὴ θεωρητικὴ ἢ μὲ τὴν πρακτικὴ (ἠθικὴ) μας συνείδηση. Ἐὰν μὲ αὐτὴ τὴ μετατροπὴ (transposition) διατηρεῖ ὅλη τὴ σημασίαν του, μᾶς δίνει μάλιστα τὴν ἐντύπωση ὅτι καθὼς τὸ γυμνώσωμε ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν μορφήν, τὸ ἐλευθερώσαμε ἀπὸ ἑνα ἀσήκωτο βάρος, τοῦτο εἶναι ἀπόδειξις, ὅτι δὲν ἔχει καθαρὰ καλλιτεχνικὴν ὕφην» Ε. Παπανούτσου, ἐνθ' ἀν. σ. 69 κ.εξ.

στην περίπτωση που ο μῦθος μένει ἄγραφη παράδοση καὶ δὲν υἱοποιεῖται, δὲν ἀποκρυσταλλώνεται δηλαδὴ μὲ τὴν ἐξωτερικὴ μορφή.¹ Ἡ ἐσωτερικὴ μορφή ἐνέχει περισσότερὸ νοηματικὸ στοιχεῖο καὶ λιγώτερο αἰσθητικὸ· ὁ μῦθος πάλι, ὅπως εἶπαμε, εἶναι ἐσωτερικὴ ἔκφραση τῆς ἰδέας, σχηματοποίηση καὶ νοηματικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἰδέας· αἰσθητικὸ τεχνικὸ στοιχεῖο στὸ μῦθο δὲν ὑπάρχει οὔτε ἵχνος. Τὸ αἰσθητικὸ τεχνικὸ στοιχεῖο, ποὺ καλεῖται «πλοκὴ τοῦ μύθου», ἀνήκει στὴν ἐσωτερικὴ μορφή καὶ εἶναι τὸ μοναδικό της τεχνικὸ αἰσθητικὸ στοιχεῖο, μὲ τὸ ὁποῖο πλαταίνει καὶ συμπλέκει τὸ μῦθο, ἔτσι ποὺ τοῦ δίνει τὴν αἰσθητικὴν του φόρμα, τὴν τεχνικὴ δηλαδὴ ὁμορφιὰ καὶ ἀγωνία τῆς πλοκῆς². Ἡ ποσοτικὴ ἔκταση ἐνὸς ἔργου τέχνης ἢ ἐνὸς δημιουργήματος ἐξαρτᾶται βέβαια ἀπὸ τὸ εἶδος τῆς τέχνης (τὸ λογοτεχνικὸ εἶδος), ἀλλὰ εἶναι ἀκόμη καὶ συνέπεια τῆς ἀναπτύξεως τῆς πλοκῆς τοῦ μύθου. Ἔτσι λοιπὸν καταλήγουμε στὸ συμπέρασμα, πὼς ἄλλο πρᾶγμα εἶναι ἡ «πλοκὴ τοῦ λόγου» καὶ ἄλλο ἡ «πλοκὴ τοῦ μύθου».

Ἡ ἐσωτερικὴ μορφή περικλείει ἀκόμη, ὅπως εἶπαμε παραπάνω, καὶ τὴ νοηματικὴ δύναμη τοῦ δημιουργοῦ, τὸ νοηματικὸ ἐμπλουτισμὸ τοῦ ἀρχικοῦ μύθου μὲ δευτερώτερες ἰδέες καὶ διάφορα νοήματα. Γύρω ἀπ' τὴν κεντρικὴ ἰδέα ὁ λογοτέχνης, ὁ ποιητὴς καὶ γενικὰ ὁ καλλιτέχνης, θὰ προσαρτίσει καὶ θὰ προσαρμόσῃ ἓνα πλούσιο καὶ θαυμάσιο κόσμον συναφῶν ἰδεῶν καὶ νοημάτων. Τὸ ὕψος τῶν δευτερευόντων αὐτῶν στοι-

1. Στὶς λαϊκὰς παραδόσεις, στὰ παραμύθια, στοὺς θρύλους κ.τ.λ. ἔχουμε τέτοιες συνταυτίσεις.

2. Σ' αὐτὸ ἐδῶ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο γίνεται ἡ σύγχυση καὶ ἡ συνταύτιση τοῦ μύθου καὶ τῆς ἐσωτερικῆς μορφῆς, ἓνα παράδειγμα θὰ μᾶς κατατοπίσῃ καλῶς: Παρομοιάζουμε τὸ μῦθο μὲ τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν ἐκθέσεων, ποὺ ὁ διδάσκων δίνει μιὰ σύντομη περίληψιν ἐνὸς θέματος. Ὁ μαθητὴς τὰ λίγα αὐτὰ λόγια, ποὺ ἀκούσῃ, θὰ τὰ ἀναπτύξῃ νοερά μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἐσωτερικῆς μορφῆς καὶ συγκεκριμένα ἐδῶ μὲ τὴν πλοκὴν τῆς. Τέλος μὲ τὴν ἐξωτερικὴν ἔκφραση ὁ μῦθος θὰ πάρῃ τὴν τελικὴν του φόρμα, τὴν υἱοποίηση. Ἔτσι ἐνῶ τὰ λίγα λόγια, ὁ μῦθος τοῦ διδάσκοντος, ποσοτικὰ ἦσαν γιὰ ὅλους τοὺς μαθητὰς τὰ ἴδια, παρ' ὅλα αὐτὰ οἱ ἐκθέσεις τῶν μαθητῶν ἀνάλογα μὲ τὴν ἀτομικὴν δύναμιν τῆς πλοκῆς τοὺς διαφέρουν σὲ ἔκταση καὶ σὲ αἰσθητικὴν ἀξία.

χείων μέσα σὲ ἓνα καλλιτεχνικὸ δημιούργημα δίνει καὶ τὴν ὅλη νο-
ηματικὴ καὶ αἰσθητικὴ ἀξία τοῦ καλλιτεχνήματος.

Τέλος ἡ ἐσωτερικὴ μορφή ἐκφράζει καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ
τάση τοῦ δημιουργοῦ — ρωμαντικὴ, ρεαλιστικὴ, ἐμπρεσσιονι-
στικὴ κ.τ.λ. — ἡ ὁποία εἶναι ἀπόρροια τῶν τάσεων τῆς ἐποχῆς,
ποὺ ζῇ ὁ λογοτέχνης, καὶ τῆς δικῆς του ἀτομικῆς κοσμο-
θεωρίας. Τὸ σύνολο τῶν διαφόρων ομάδων καλλιτεχνῶν, ποὺ
ἀκολουθοῦν κατὰ τὸν ἐσωτερικὸ τρόπο ἐκφράσεως τὴν αἰβυρο-
τροπία ἢ τάση μετουσιώσεως τῆς κοσμοθεωρίας τῆς ζωῆς, ἀποτελεῖ
καὶ τὸ σύνολο τῶν καλουμένων λογοτεχνικῶν σχολῶν.
Ἡ λογοτεχνικὴ αὐτὴ τάση ἐπηρεάζει κατὰ κάποιον τρόπο καὶ τὴν
ἐκλογὴ τῆς αὐτῆς ιδέας ἀπὸ τὴν αἰβυροπεριοχὴ τῶν ἀξιῶν, τὴ
θρησκευτικὴ, ἠθικὴ, ἐπιστημονικὴ κ.τ.λ., τὴν ὁποία θὰ ὑλοποιήσῃ
ὁ καλλιτέχνης. Ἐτσι ὅταν μιᾶμε γιὰ κοινωνικὸ, ἠθικὸ, θρησκευτι-
κὸ κ.τ.λ. διήγημα ἢ ποίημα ἢ μυθιστόρημα κ.τ.λ. ἐννοοῦμε τὸ ἔργο
ἐκεῖνο, ποὺ μᾶς φανερώνει ὄχι μόνον τὴν περιοχὴ τοῦ κόσμου τῶν
ἀξιῶν, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὁ δημιουργὸς καλλιτέχνης τοῦ ἔργου ἐξέλεξε
τὴν αὐτὴν του ιδέα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν ταύτιση τῆς δικῆς του
κοσμοθεωρίας καὶ τῶν τάσεων, τῶν ρευμάτων καὶ πνευμάτων τῆς
ἐποχῆς του. Ἡ ἐκλογικὴ προτίμηση ἐκδηλώνει ταυτό-
χρονα καὶ τὸ φιλοσοφικὸ «πιστεύω» τοῦ καλλιτέχνη.

Ἀρα οἱ φάσεις τῆς ἐσωτερικῆς μορφῆς εἶναι ἡ πλοκὴ τοῦ
μύθου, ὁ νοηματικὸς ἐμπλουτισμὸς, ἡ λογο-
τεχνικὴ νοοτροπία καὶ ἡ ἐκλογικὴ προτίμηση
τοῦ θέματος ἀπὸ τὴν αἰβυροπεριοχὴ τοῦ κόσμου τῶν ἀξιῶν, ποὺ ἐκ-
φράζει ταυτόχρονα, ὅπως τονίσαμε, καὶ τὸ φιλοσοφικὸ «πι-
στεύω» τοῦ δημιουργοῦ, τὴν κοσμοθεωρία του.

Ἀπὸ τὴν ἀρμονικὴ συνταύτιση τῆς μορφῆς καὶ τοῦ πε-
ριεχομένου, τοῦ συνόλου τῆς ἐκφράσεως καὶ τοῦ ψυχικοῦ
κόσμου τοῦ δημιουργοῦ, πηγάζει τὸ ὕφος (βλ. σ. 90 κ.ἐξ.) καὶ ἡ
ὅλη αἰσθητικὴ ἀξία τοῦ λογοτεχνήματος.

154. Μὲ βάση τὰ παραπάνω, ἃς ἔρθουμε τώρα νὰ καθορίσουμε
τὸ κέντρο βάρους τῆς ἐρμηνείας κατὰ τάξεις, χωρὶς νὰ σημαίνει
τοῦτο, ὅτι ἀποκλείεται ἡ ἐρμηνεία τῶν ὑπολοίπων φάσεων τόσον
τῆς μορφῆς, ὅσον καὶ τοῦ περιεχομένου. Ἀντίθετα μάλιστα σὲ κά-
θε τάξη, θὰ γίνεται πάντα προπαρασκευῇ στὶς φάσεις

ἐκεῖνες, ποὺ ἀφοροῦν στὸ κέντρο ἐρμηνείας τῆς ἀμέσου ἐπομένης τάξεως. Καὶ γιὰ νὰ μὴ πολυλογοῦμε ἐπαναλαμβάνοντας διαρκῶς τοὺς ἴδιους ψυχολογικοὺς καὶ παιδαγωγικοὺς λόγους, ποὺ μᾶς ἀνάγκασαν στὴν παρακάτω κατανομή τῶν φάσεων κατὰ τάξεις με βάση 1) τὴν ἐξελικτικὴ πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ διανοητικοῦ αἰσθητικοῦ καὶ κριτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ παιδιοῦ, καὶ 2) τὸ ἀνάλογο παιδευτικὸ ἀγαθό, ποὺ προσιδιάζει νὰ τοῦ προσφέρουμε ἀντίστοιχα με τὴν τάξη, στὴν ὁποία φοιτᾷ, διασαφηνίζουμε ἀμέσως τὰ ἑξῆς :

α) Στὴν **πρώτη τάξη** τὸ κέντρο βάρους τῆς ἐρμηνείας θὰ πέση στὸ μῦθο (ἐσωτερικὸ περιεχόμενο), καὶ φυσικὰ στὴ γλωσσικὴ φάση τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς, με τὴν ὁποία πραγματώνεται ἡ σύλληψη τοῦ νοήματος.

β) Στὴ **δευτέρα τάξη** τὸ κέντρο βάρους (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μῦθο καὶ τὴ γλῶσσα) θὰ στραφῇ ἰδίως πρὸς τὴν ἐσωτερικὴ μορφὴ καὶ εἰδικὰ στὴν πλοκὴ τοῦ μύθου, ἀλλὰ καὶ στὶς εἰκόνες τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς¹.

γ) Στὴν **τρίτη τάξη** τὸ κέντρο βάρους στρέφεται πιά ἐξ ὁλοκλήρου πρὸς τὴν ἐξωτερικὴ μορφὴ καὶ κυρίως πρὸς τὴν πλοκὴ τοῦ λόγου καὶ τὰ καλλολογικὰ στοιχεῖα (αἰσθητικὴ μορφή).

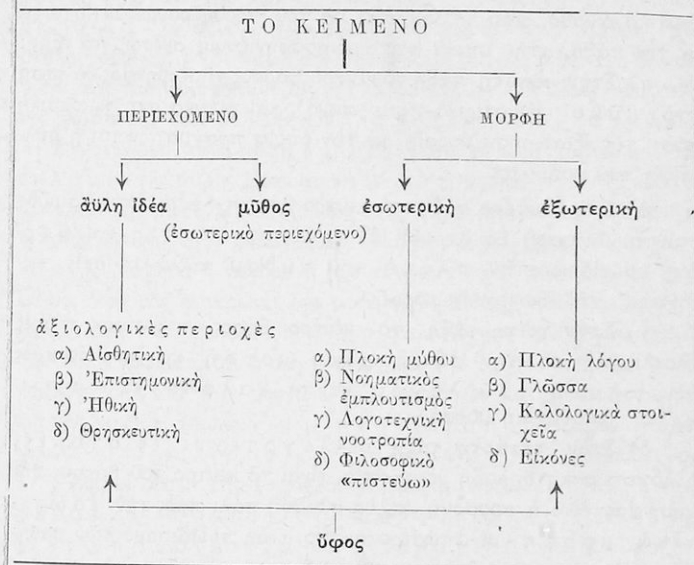
δ) Στὴν **τετάρτη τάξη** οἱ λογοτεχνικὲς σχολές, ἡ λογοτεχνικὴ δηλαδὴ νοοτροπία, εἶναι τὸ κέντρο τοῦ βάρους τῆς ἐρμηνείας· ἐδῶ ἡ προσοχὴ μας θὰ στραφῇ πάλι πρὸς τὴν ἐσωτερικὴ μορφὴ με ἀπώτερο σκοπὸ στὸν προῖδεασμὸ τῶν μαθητῶν στὴ φιλοσοφικὴ θεώρηση τῶν διδασκομένων.

ε) Στὴν **πέμπτη τάξη** ἡ εἰσαγωγή στὸν κόσμον τῶν ἀξιῶν πραγματοποιεῖται με τὴν στροφὴ τοῦ κέντρου ἐρμηνείας πρὸς τὸ νοηματικὸ ἐμπλουτισμὸ τῶν κειμένων (ἐσωτερικὴ μορφή) καὶ τὴ σύλληψη τῆς φιλοσοφικῆς ἁϋλῆς ἰδέας (περιεχόμενο)· ἔτσι συντελεῖται, ἡ ἐνημέρωση τοῦ παιδιοῦ στὴ φιλοσοφικὴ ἰδέα.

στ) Στὴν **ἕκτη τάξη** με τὴν ἀνάπτυξη τοῦ φιλοσοφικοῦ «πιστεύω» καὶ τὸν ἀναλυτικὸ προσδιορισμὸ τοῦ ὕφους τῶν συγγραφέων ὁλοκληρώνεται ἡ φάση τῆς ἐνα-

1. Προπαρασκευαστικὸ μεταβατικὸ στάδιο γιὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφή.

Π Ι Ν Α Ξ 19ος
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΗ
ΤΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΕΝΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ



σκήσεως, πού ἀναφέρεται στὴ στροφὴ τοῦ κέντρου ἐρμηνείας τῶν διδασκομένων.

Ἔτσι ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ μῦθο (πρώτη τάξη) καὶ τὴν πλοκὴ τοῦ μύθου (δευτέρα τάξη) προχωροῦμε πρὸς τὴν ἔκφραση τοῦ μύθου (δευτέρα καὶ τρίτη τάξη), ἀναπτύσσουμε τὴν αἰτιολόγησιν τῆς προελεύσεως τοῦ μύθου, δηλαδὴ τὴν λογοτεχνικὴ νοοτροπία (τετάρτη τάξη), ἀναλύουμε τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ μύθου (πέμπτη τάξη) καὶ τέλος ἀντιμετωπίζουμε τὴ φιλοσοφικὴ θεώρησιν τοῦ μύθου (ἕκτη τάξη). Στὴν ἕκτη τάξη ἀκόμη γίνεται ἀναλυτικώτατος λόγος

καί γιά τὸ ὕφος, τὴν ἄρμονική καὶ συμμετρική δηλαδή συνταύ-
τιση τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου.

155. Ἡ **δεύτερη ἐπιμεριστική φάση** τῆς ἐνασκήσεως τοῦ προβλήματος δηλαδή «ποῦ», ἀποσκοπεῖ στὴ βιωματική¹, ἡθοπλαστική² καὶ ἐθνοπρεπῆ μετουσίωση³ τοῦ προσφερομένου πνευματικοῦ ἀγαθοῦ στὸν ψυχικὸ κόσμον τοῦ παιδιοῦ. Ἡ μετουσίωση αὐτὴ πραγματώνεται μὲ τὴν ἀναλυτικὴ ἢ συνθετικὴ ἐνθεώρηση τῆς διδασκομένης ἐνότητος, ὡς καὶ μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς.

Ὁ βαθμὸς ὅμως τῆς μετουσίωσης, τῆς ἐσωτερικῆς δηλαδή συναισθηματικῆς συμμετοχῆς στὰ καλλιτεχνικά, κοινωνικά ἠθικά, θρησκευτικά, διανοητικά, συμπαθητικά κ.τ.λ. συναισθήματα τῶν ἄλλων, ὡς καὶ τῆς οὐσιαστικῆς μεταβολῆς αὐτῶν σὲ ἀτομικὴ βίωση, εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸ βαθμὸ τῆς ἐντάσεως τῶν βεβιωμένων ἀπ' τὸν καθένα μαθητὴ χωριστά. Ἡ ἀτομικὴ ὅμως βίωση ἐξαρτᾶται πάλι καὶ αὐτὴ μὲ τὴ σειρά της ἀπ' τὴ φύση τοῦ παιδιοῦ, τὴν ἡλικία του καὶ ἀπ' τὴν αἰβ εἰδολογικὴ μὀρφωση καὶ βιωματικὴ του καλλιέργεια στὸ σχολεῖο.

α) Ἀλλ' ἀνάμεσα στὴν εἰδολογικὴ μὀρφωση καὶ τὴ βιωματικὴ καλλιέργεια, τὴ μετουσίωση δηλαδή τῆς πρώτης σὲ ἀτομικὴ βίωση, ὑφίσταται μιὰ οὐσιώδης διαφορὰ. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ ἐγκτεται στὸ ὅτι ἐνῶ γιὰ τὴν πρόσκτηση τῆς **εἰδολογικῆς μορφώσεως** — τῆς γλωσσικῆς δηλαδή, αἰσθητικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας. — εἶναι ἀπαραίτητη καὶ ἀναπόφευκτη ἡ ἀμεση καὶ ἐνσυνείδητη ἐνεργητικὴ συμμετοχὴ τοῦ μαθητοῦ, ὡς καὶ ἡ καταβολὴ προσωπικῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ἐργασίας καὶ προσπάθειας ἀνάλογα μὲ τὸ βαθμὸ τῆς παιδικῆς του ἀντιληπτικότητος, γιὰ τὴ βιωματικὴ καλλιέργεια, τὴν ἡθοπλαστικὴ διαμὀρφωση καὶ τὸν ἐθνικὸ φρονηματισμὸ ὁ ὑποβλητικὸς συναισθηματισμὸς, ὁ ἠθικὸς πειθαναγκασμὸς⁴ καὶ ἡ ψυχολογικὴ

1. Βλ. § 83, 3, § 75 δ, § 92, γ, § 92, δ καὶ § 98, α, 3

2. Βλ. § 38, α.

3. Βλ. § 38, β.

4. « Εἰς ἀμφοτέρως τὰς περιπτώσεις πρόκειται περὶ πράξεων (ἠθικῶν) καὶ »

βία φέρνουν ακριβώς τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ.

β) Ἀντίθετα ἢ ἀβίαστη, αὐτόματη καὶ κατὰ φυσικὸν τρόπο «ἡβηλημένη» ἀναβίωση τῶν συναισθηματικῶν καὶ βουλευτικῶν καταστάσεων, ὡς καὶ τῆς «ψυχικῆς δομῆς», — τῆς «κατανόησεως» τοῦ *Dilthey*, (βλ. § 92, γ, 3 καὶ 92, δ)— ποὺ ἐνυπάρχουν στὰ δημιουργήματα τῶν ἄλλων, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὸ ποθοῦμενο βιωματισμὸν, τὴν ἐπιδιωκομένη ἠθικοπλαστία, καὶ τὴν καλλιέργεια τῆς «*Salutis civitatis*» τῶν Ρωμαίων (βλ. § 38, β). Καὶ ακριβῶς ὁ ἀβίαστος αὐτὸς διδακτικὸς τρόπος τῆς βιωματικῆς καλλιέργειας, τῆς ἀναβιώσεως δηλαδὴ στὸν παιδικὸ συναισθηματικὸ κόσμον τῆς «ψυχικῆς δομῆς» τοῦ προσφερομένου ὑλικοῦ τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» εἶναι «ἴδιον» τῆς δεξιότητις τοῦ διδάσκοντος, τῆς τεχνικῆς τῆς διδασκαλίας του, καὶ προπαντὸς τῆς δυναμικῆς προσωπικότητός του.

156. Ἡ γενικὴ ἐνθεώρηση τοῦ διδακτέου ὑλικοῦ, ποὺ ἀναφέρεται κυρίως στὴν πραγμάτωση τῆς βιωματικῆς καλλιέργειας, ἀλλὰ καὶ στὴ νοηματικὴ σύλληψη τοῦ περιεχομένου καὶ στὴ διασαφήνιση τῶν ἐκφραστικῶν του μέσων, διαχωρίζεται σὲ δύο μορφές: στὴν ἀναλυτικὴ καὶ στὴ συνθετικὴ. Στὸ σημεῖο ακριβῶς αὐτὸ οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴ διδασκαλίαν τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», παιδαγωγοὶ καὶ μεθοδολόγοι, διαφορίζονται ἐπίσης σὲ δύο ὁμάδες: σ' ἐκείνους ποὺ προτείνουν τὴν ἀναλυτικὴ μορφή ἐπεξεργασίας τῶν κειμένων, καὶ στοὺς ἄλλους ποὺ προτιμοῦν τὴ συνθετικὴ ἐνθεώρησίν τους.

α) Νομίζω, πὼς ἡ βάση τοῦ διαχωρισμοῦ σὲ ἀναλυτικοὺς καὶ συνθετικούς, θὰ λέγαμε, μεθοδολόγους ἔγκειται στὴ διαφορετικὴ ἴδιως ἀποψή τους ὅσον ἀφορᾷ στὸ βασικὸ καὶ οὐσιῶδες ἐπιδιωκόμε-

ἐλευθερίαν προαίρεσιν ἀναλαβανομένων. Αἱ πράξεις αἷται δὲν τελοῦνται ὑπὸ τὴν πίεσιν καταναγκασμοῦ. «Ἀντιθέτως ἢ ἐσωτερικῇ ἠθικῇ ἐμπειρίᾳ ἔχει τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐνδεχομενικότητος, ὑπάγεται εἰς τὴν βασιλείαν τῆς ἐλευθερίας». «Κατ' ἀκολουθίαν ἢ ἀντίληψιν τῶν ἐξελικτικῶν ἠθικολόγων, οἵτινες διδάσκουν ὅτι αἱ ἠθικαὶ πράξεις προέκυψαν ἐκ μακροχρόνιου ἔθιμου καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ ἔθιμο ἢ καταναγκασμοῦ θὰ καταστῇ ἠθικὸν αὐτόματον, παραγνωρίζει ἐξ ὁλοκλήρου τὴν οὐσίαν τῆς ἠθικότητος». Κ. Γεωργιόπουλος, Φιλοσοφικὴ ἠθικὴ, ἐνθ' ἀν. σ. 7, 11 καὶ 12.

μενο σκοπὸ τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**». Γιατί, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι, ποὺ εἶναι κυρίως λογοτέχνες - μεθοδολόγοι, περιορίζουν τὴν οὐσία τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος γύρω ἀπ' τὴ «**Νεοελληνική Λογοτεχνία**» καὶ μόνο, ἀγνοώντας ὅλες τὶς ἄλλες ἐπιμεριστικές ἐπιδιώξεις τοῦ σκοποῦ τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**»², οἱ πρῶτοι — ἐπιστήμονες μεθοδολόγοι καὶ παιδαγωγοὶ³ — ὄχι μόνο ἐπικροτοῦν στὴν ὁλότητά του τὸ σκοπὸ τοῦ μαθήματος, ὅπως αὐτὸς καθορίζεται ἀπ' τὸ «**ἰσχύον**» Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα, ἀλλὰ καὶ εὐρύνουν ἀκόμη περισσότερο αὐτό. Καὶ ἀσφαλῶς κάτι παραπάνω γνωρίζουν οἱ εἰδήμονες παιδαγωγοὶ ἀπ' τοὺς ἐρασιτέχνες μεθοδολόγους, χωρὶς βέβαια νὰ θέλουμε νὰ προεξοφλήσουμε τὴν ἀπόλυτη ὀρθότητα τῆς ἀναλυτικῆς ἐνθεωρήσεως.

1. Ὁ Γ. Θέμελης, καθηγητὴς φιλόλογος, λογοτέχνης καὶ ποιητῆς, στὸ Β' Παιδαγωγικὸ Συνέδριον τῆς Θεσσαλονίκης «ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ὅλη τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων πρέπει νὰ εἶναι ἡ **λογοτεχνία** καὶ μόνον εἰς τὸ περιθώριον αὐτῆς ἡ γραμματεία καὶ προτείνει κατὰ ὁρμήν τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων καὶ εἰσαγωγὴν αὐτῶν εἰς ἐκάστην τάξιν, ὡς γίνεται μὲ τὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικά, ἐνὸς μέχρι τριῶν συγγραφέων ὡς κεντοικῶν μορφῶν μὲ ἐκτενεῖς εἰσαγωγὰς καὶ σχόλια, διὰ νὰ γνωρίσουν οἱ μαθηταὶ τὰς βασικὰς μορφὰς τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας». Πρακτικὰ Β' Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, ἐνθ' ἀν. σ. 154.

2. Ὁ ἴδιος λογοτέχνης καὶ ποιητῆς, Γ. Θέμελης, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, σχετικὰ μὲ τὴν ἀναλυτικὴ ἢ συνθετικὴ θεώρηση ἀναπτύσσει τὶς ἐξῆς ἀπόψεις: «Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ὅρου **ἀνάλυσις** προκειμένου περὶ τῆς ἐπεξεργασίας λογοτεχνικῶν κειμένων δὲν εἶναι κατὰ τὴν γνώμη του ἀκριβὴς καὶ προτιμῆ τὸν ὅρον «**σύνθεσις**». Πάντως ἀνεξαπορήτως τῆς ἐν προκειμένῳ ὀρολογίας ὑποστηρίζει ὅτι τὸ **λογοτεχνικὸν** κείμενον εἶναι ἀκατάμητος ἐνότης καὶ ἀπὸ ἀπόψεως αὐτῆς ἡ ἠθικὴ, πνευματικὴ, καλολογικὴ κ.τ.λ. ἐπεξεργασία κατατέμνουν μὲ τὴν μέθοδον τῆς ἀναλύσεως τὸ λογοτέχνημα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἐκφραστικὸν ὁμοίωμα τοῦ ἀνθρώπου. Τότε τὰ Νέα Ἑλληνικά δὲν ἔχουν αὐτοτέλειαν. Ἐπιβάλλεται, τονίζει, ριζικὴ ἀλλαγὴ μεθόδου ἐπεξεργασίας: ἀντὶ τῆς ἀναλύσεως νὰ προτιμῆται ἡ συνθετικὴ θεώρησις». Πρακτικὰ Β' Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, ἐνθ' ἀν. σ. 153.

3. Σ' ἀπάντησιν, τῶν ὧσιν ἀνέπτυξε παραπάνω ὁ Γ. Θέμελης, ἔρχεται ἡ πανεπιστημιακὴ ὑπεύθυνη γνώμη τοῦ Α. Πολίτη: «Ὁ ὅρος **ἀνάλυσις** εἶναι καλός, διότι ἔργον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας εἶναι ἡ ἀνάλυσις, ἐνῶ τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ — δημιουργοῦ εἶναι ἡ σύνθεσις, ἀνάλυσις εἶναι τὸ πλησίασμα τῆς μυστικῆς ροῆς, ἡ ὁποία ὑπάρχει κάτω ἀπὸ κάθε στίχον» Πρακτικὰ Β' Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, ἐνθ' ἀν. σ. 154.

γιατί, όπως θα δοῦμε παρακάτω, ἡ συνθετικὴ ἐνθεώρηση κατέχει μιὰ ἀξιόλογη θέση στὴ διδασκαλία τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**», προπαντός, τῶν δύο ἀνωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων.

β) Ἐξ ἄλλου ὅπως τονίσαμε καὶ στὴν § 67,α καὶ 67,β διαφορετικὰ ἀντικρύζεται ἓνα ἐπιστημονικὸ ἢ καλλιτεχνικὸ ἔργο ἀπ' τὸν ἐξηγητὴ - ἱστορικὸ, καὶ διαφορετικὰ πάλι ἀπ' τὸν ἐρμηνευτὴ - κριτικὸ· ὁ πρῶτος ὡς ἄνθρωπος θεωρητικὸς κριτικάρει τὸ δημιούργημα ἀπ' τὴν ἐπιστημονικὴ ἀξία του ἢ ἀπαξία, ὁ δεῦτερος ἀναλύει τὴν ἀνατομία τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου· ὁ δεῦτερος εἶναι αἰσθητικὸς κυρίως, ὁ πρῶτος ἐπιστήμονας - κριτικὸς. Καὶ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε, πὼς τὰ «**Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα**» δὲν περιλαμβάνουν μόνο λογοτεχνικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ ἐπιστημονικά, λαογραφικά, ποικίλου ἄλλου περιεχομένου, ὡς καὶ τεχνολογικῆς ἀκόμη φύσεως (βλ. πίνακες, σελ. 74, 75 καὶ 76).

γ) Ὑπάρχει καὶ ἓνας τρίτος διαφορισμὸς τῆς γενικῆς ἐνθεωρήσεως, ποὺ ἀφορᾷ στὶς ἐπιμεριστικώτερες φάσεις καὶ ἀντιθέσεις τόσο τῆς ἀναλυτικῆς ὅσο καὶ τῆς συνθετικῆς μορφῆς. Οἱ φάσεις αὐτὲς δὲν ὀφείλονται μόνο στὸ διαφορετικὸ μεθοδολογικὸ ἀντίκρουσμα τῶν αἰσθητικῶν ἢ ἐπιστημονικῶν ἔργων, ἀλλὰ ἰδίως στὴ φιλοσοφικὴ ἢ κοσμοθεωρητικὴ πρισματικὴ γωνιὰ γενικῆς θεωρήσεως τῶν ἀνθρωπίνων καλλιτεχνικῶν ἢ ἐπιστημονικῶν δημιουργημάτων, ποὺ διαμορφώνει ἀντίστοιχα καὶ τὸ μεθοδολογικὸ τρόπο θεωρήσεως. Τέτοιες πρισματικὲς φιλοσοφικὲς γωνιὲς ἀναπτύξαμε στὴ βοηθητικὴ ἐνότητα τῆς «**Ἱστορίας τῆς Τέχνης**» (βλ. § 76), ὅπου καὶ παραπέμπουμε σχετικὰ¹.

157. Ἄς δοῦμε ὅμως καὶ μεῖς τώρα ἐδῶ κατὰ τρόπο ἐπιστημονικὸ, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸ, ποῦ ὀφείλεται ἡ σύγχυση τῆς ἐννοίας τῶν ὄρων «**ἀνάλυσις**» καὶ «**σύνθεσις**», καὶ ποιὲς εἶναι οἱ οὐσιώδεις διαχωριστικὲς γραμμὲς τῶν δύο μορφῶν τῆς γενικῆς ἐνθεωρήσεως: τῆς ἀναλυτικῆς καὶ τῆς συνθετικῆς.

1, Βλ. καὶ Κ. Βουρβέρη, ἐνθ' ἀν. σ. 90 κέξ.

Γενικά ὁ ὅρος «Ἀνάλυσις» εἶναι ἡ διάκρισις ὅλου τινὸς εἰς τὰ μέρη αὐτοῦ· σύνθεσις δὲ εἶναι τὸ ἐναντίον»¹. Οἱ ὅροι ὁμως αὐτοὶ σύμφωνα μὲ τὴ Λογικὴ Ἐπιστὴμὴ χωρίζονται σὲ δύο εἶδη: στὴν πραγματικὴν ἀνάλυσιν καὶ στὴν πραγματικὴν σύνθεσιν, καὶ στὴ λογικὴν ἀνάλυσιν καὶ στὴ λογικὴν σύνθεσιν.

1) **Πραγματικὴ ἀνάλυσις** καλεῖται «ἡ ἀνάλυσις, ἣτις πραγματικόν τι ὅλον διακρίνει εἰς τὰ μέρη ἢ τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ»².

2) **Πραγματικὴ σύνθεσις** εἶναι «ἡ εἰς ἓν ὅλον συνένωσις πραγματικῶν μερῶν καθωρισμένων»³.

3) **Λογικὴ ἀνάλυσις** ἀνομάζεται «ἡ μέθοδος, ἣτις, τὰς ἐννοίας τῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν φαινομένων διακρίνουσα καὶ ἐξετάζουσα τὰς αἰτιώδεις τούτων σχέσεις, ἀνέρχεται εἰς ἐννοίας ἀνωτέρας»⁴.

4) **Λογικὴ σύνθεσις** λέγεται «ἡ μέθοδος, ἣτις ἀπὸ τοῦ καθόλου ὁρμωμένη ὑπάγει εἰς τοῦτο τὰς ἐννοίας τῶν καθ' ἕκαστον ἀντικειμένων ἢ φαινομένων ἢ γεγονότων»⁵.

Ὅταν κανεῖς ὁμως συγκρίνῃ τοὺς παραπάνω ὁρισμοὺς δικαιολογημένα θὰ ἀπορήσῃ γιὰ τὴ φαινομενικὴ ἀντίθεσιν, ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ λογικὴ ἀνάλυσιν καὶ στὴν πραγματικὴ. Ἐνῶ δηλαδὴ ἡ λογικὴ ἀνάλυσις ξεκινῶντας ἀπὸ τὰ μερικὰ ἀνάγεται στὸ γενικὸ, στὸ ὅλο· ἡ πραγματικὴ ἀνάλυσις ἀντίθετα ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ ὅλο προχωρεῖ πρὸς τὰ ἐπὶ μέρη. Τὸ ἴδιο φαινόμενο τῆς ἀντιθέσεως παρουσιάζεται καὶ στὴν πραγματικὴν σύνθεσιν καὶ στὴ λογικὴν. Ἡ πραγματικὴ σύνθεσις ἐνώνει σὲ ἓνα σύνολο ὅλα τὰ μερικὰ στοιχεῖα· ἡ δὲ λογικὴ σύνθεσις ἀπὸ τὸ γενικὸ, τὸ ὅλο, κατέρχεται πρὸς τὰ ἐπὶ μέρη. Κι ἔτσι φαίνεται, πῶς: ἡ λογικὴ ἀνάλυσις (βλ. ὅρ. 3) συνταυτίζεται σχεδὸν μὲ τὴν πραγματικὴν σύνθεσιν (βλ. ὅρ. 2), ἡ δὲ πραγματικὴ ἀνάλυσις (βλ. ὅρ. 1) εἶναι ἡ ἴδια σχεδὸν μὲ τὴ λογικὴ σύνθεσιν (βλ. ὅρ. 4).

Στὴν οὐσίᾳ ὁμως δὲν ὑφίσταται οὔτε ἡ ἀντίθεσις ἀνάμεσα

1. Θ. Βορέα, *Λογικὴ*, ἐν Ἀθήναις 1932, σ. 232.

2. Θ. Βορέα, *ἐνθ. ἀν.* σ. 232

3. Θ. Βορέα, *ἐνθ' ἀν.* σ. 233

4. Θ. Βορέα, *ἐνθ. ἀν.* σ. 234

5. Θ. Βορέα, *ἐνθ' ἀν.* σ. 234

στή λογική και πραγματική ανάλυση, ὡς καὶ στή λογική καὶ πραγματική σύνθεση, οὔτε ἡ συνταύτιση, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω· ἀντίθετα μάλιστα συμπίπτουν ἀπόλυτα τόσο ἡ λογική μὲ τὴν πραγματική ανάλυση, ὅσο καὶ ἡ πραγματική μὲ τὴν λογική σύνθεση¹. Ὁ λόγος τῆς φαινομενικῆς αὐτῆς ἀντιθέσεως ἔγκειται στὸ ὅτι: ἐνῶ στή λογική ανάλυση καὶ σύνθεση λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν τὸ «βάθος² τῶν ἐννοιῶν», ἡ πραγματική σύνθεση καὶ ανάλυση στηρίζεται στὴν αὔξηση τοῦ «πλάτους³ τῶν ἐννοιῶν». εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ ἀντιθετικὴ σχέση τοῦ «βάθους» καὶ τοῦ «πλάτους» τῶν ἐννοιῶν: «αὐξανόμενου τοῦ βάθους ἐλαττοῦται τὸ πλάτος τῆς ἐννοίας καὶ τὰνάπαλιν»⁴. Νά, λοιπόν, ἡ αἰτία, ποὺ φέρνει τὴ σύγχυση τῶν ὄρων: ἀναλυτικῆς καὶ συνθετικῆς ἐνθεώρησεως. Γιὰ νὰ ἀποφύγουμε ἄρα καὶ μεῖς ἐδῶ τὴ σύγχυση αὐτὴ θὰ προσπαθήσουμε, ἔχοντας ὡς βάση τοὺς ὁρισμοὺς τῆς πραγματικῆς ἀναλύσεως καὶ συνθέσεως, νὰ διασαφηνίσουμε τοὺς ὅρους: γενικὴ ἀναλυτικὴ ἐνθεώρηση καὶ γενικὴ συνθετικὴ ἐνθεώρηση⁵.

α) **Γενικὴ ἀναλυτικὴ ἐνθεώρηση** καλεῖται ἡ κατάτμηση σὲ μικρότερα μέρη ἢ ἀπόψεις μιᾶς ἐνιαίας διδακτέας ἐνότητος, ὡς καὶ ἡ ἐπεξεργασία τῶν ἐπὶ μέρους αὐτῶν τμημάτων ἢ ἀπόψεων τόσοσιν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς οὐσίας, τῶν νοηματικῶν δηλαδὴ ἰδεῶν (περιεχομένου), ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς πραγματώσεως

1. «Ὁὐχὶ ὁρθῶς τινες τῶν παρ' ἡμῖν μεταχειρίζονται τοὺς ὅρους τούτους, ἀνάλυσιν μὲν λέγοντες τὴν λογικὴν σύνθεσιν, σύνθεσιν δὲ τὴν ἀνάλυσιν τὴν λογικὴν» Θ. Βορέα, ἐνθ. ἀν. σ. 235.

2. «Βάθος τῆς ἐννοίας ὀνομάζεται τὸ σύνολον τῶν γνωρισμάτων αὐτῆς» Θ. Βορέα ἐνθ', ἀν. σ. 41.

3. «Πλάτος τῆς ἐννοίας εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἀντικειμένων, εἰς ᾧ ἀναφέρεται ἡ ἐννοία» Θ. Βορέα, ἐνθ' ἀν. σ. 44

4. Ν. Σούλια, *Λογικὴ μετὰ στοιχείων Γνωσιολογίας*, Ο.Ε.Σ.Β., ἐν 'Αθήναις 1956, σ. 36.

5. «Κατανόησις καὶ βίωσις ἔργων καὶ δημιουργῶν καὶ διὰ φραστικῶν μέσων μετάδοσις τοῦ ἐρμηνευτικοῦ βιώματος καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἀπατελοῦν τὴν οὐσίαν καὶ τὸ κύριον ἔργον τῆς ἐρμηνείας» Κ. Βορβερέη, ἐνθ' ἀν. σ. 71.

τῶν ἰδεῶν, τῶν ἐκφραστικῶν δηλαδή μέσων (μορφῆς)¹, με τελικὸ σκοπὸ τὴν κατανόηση, τὴ βίωση ἢ τὴν αἰσθητικὴ συγκίνηση καὶ ἀπόλαυση τοῦ συνόλου.

Μὲ ἄλλα λόγια σύμφωνα με τὴ γενικὴ ἀναλυτικὴ ἐνθεώρηση οἱ μαθηταί, ἀφοῦ ξεκινήσουν ἀπ' τὴν εὕρεση καὶ τὴν κατάτμηση τῶν βασικῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων μιᾶς ἐνότητος καὶ ἀφοῦ ἐπεξεργασθοῦν τὰ τμήματα αὐτὰ ἀπὸ μιᾶ ὠρισμένη ἄποψη (γλωσσική, αἰσθητική, κριτικὴ κ.τ.λ.) ἀνάλογα με τὴν παιδική τους ἀντιληπτικότητά, ἢ καὶ ἀπὸ περισσότερες ἀπόψεις ἀνάλογα με τὴν τάξιν, πού φοιτοῦν, συλλαμβάνουν καὶ πραγματώνουν κατὰ τὸ στάδιο τῆς ἐκφράσεως (βλ. § 95) τὴν κατανόηση, τὴ βίωση ἢ τὴν καλλιτεχνικὴ ἀπόλαυση τῆς ὅλης κατατμηθείσης ἐνότητος. Ἡ ὅλη διεργασία λοιπὸν ἐδῶ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν περιφέρειαν καὶ τείνει πρὸς τὸ κέντρο, πού καὶ κεντρικὴ ἰδέα καλεῖται κατὰ τὴ σχολικὴ ὁρολογία. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἐνθεωρήσεως θὰ μπορούσε νὰ ὀνομασθῇ καὶ ἐπαγωγικὸς (βλ. § 104)².

β) **Γενικὴ συνθετικὴ ἐνθεώρηση** λέγεται ὁ μεθοδολογικὸς ἐκεῖνος διδακτικὸς τρόπος, σύμφωνα με τὸν ὁποῖον συντελεῖται ἡ κατανόηση ἢ ἡ βίωση ἢ ἡ αἰσθητικὴ συγκίνηση καὶ ἀπόλαυση μιᾶς διδακτέας ἐνότητος με τὴ σύλληψιν πρῶτα τοῦ κεντρικοῦ νοήματος της καὶ μετὰ τὴν ἀναφορὰς εἰς λεπτομέρειες ἐκεῖνες μόνο, πού θεωροῦνται ἀναγκαῖες καὶ ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ὁλοκλήρωση τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ³.

1. Βλ. § 76, ζ, στ.

2. «Κατὰ τὴν ἀναλυτικὴν φάσιν τῆς ἐρμηνείας ὁ φιλόλογος ἄσκει τὴν ἐρμηνευτικὴν του δραστηριότητα, ἀναλύων τὸ σύνολον ἔργον εἰς τὰ στοιχεῖα του». Κ. Βουρβέρη, ἐνθ' ἀν. σ. 87.

3. «εἰς ἐν οἰοδῆτορ κείμενον, λέγει ὁ κ. Θέμελης δευτερολογῶν, ὑπάρχει μία διπλὴ μορφή, μία γλωσσικοτεχνικὴ καὶ μία ἐσωτερικὴ μορφολογία. Ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς ἐνεργείας τῶν δρώντων προσώπων ὁδηγούμεθα εἰς τὸ ποιητικὸν πλάσμα καὶ ἀπὸ αὐτοῦ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ δημιουργοῦ. Φοβεῖται ὅτι ἡ συνθετικὴ τεχνικὴ του τῆς ἐρμηνείας ἐδημιούργησε σύγχυσιν ὅπωςδήποτε πρέπει νὰ ἀπιζητῇται τὸ κέντρον τοῦ λογοτεχνήματος καὶ ὅχι τὰ ἐπὶ μέρους ὑποβοηθητικὰ στοιχεῖα. Ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ ἀναδημιουργῇ τὰς λεπτομερείας, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἰδέαν καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὰς ἐγκαρσίους τομὰς καὶ τὴν κατάτμησην. Τὰ λογοτεχνικὰ στοιχεῖα ἀποτελοῦν ἀδιάσπαστον ἐνότητα καὶ χρειάζονται διατρήσεις. Ἡ διδασκαλία μας πρέπει νὰ ὁμοιάξῃ τηρουμένων τῶν

1) Όπως βλέπουμε, ο τρόπος αυτός της γενικής ένθεωρήσεως καταργεί ούσιαστικά στο μεγαλύτερό της πλάτος την έν-άσκηση, αλλά και την άσκηση (βλ. § 98,α και 98,β): γιατί τη στιγμή που δεν καταφεύγει στη λεπτομερή έπεξεργασία των επί μέρους ένοτήτων και απόψεων του κειμένου, παρὰ μόνο στις αναγκαίες και απαραίτητες έκεινες λεπτομέρειες, που συμπληρώνουν τη σύλληψη του κεντρικού νοήματος, και τη στιγμή ακόμη, που δεν υπάρχουν ειδικές τακτές ώρες διδασκαλίας των β ο η θ η-τικῶν ένοτήτων του «Κειμένου», πῶς είναι δυνατό νά πραγματοποιηθοῦν οί έπιμεριστικές έπιδιώξεις του μαθήματος των «Νέων Έλληνικῶν»;

Την πραγματική και ούσιαστική έννοια τῆς γενικής συνθετικής ένθεωρήσεως, που συνίσταται στην σύλληψη πρώτα του ὅλου κεντρικού νοήματος και μετά στην λεπτομερειακή έπεξεργασία των ένοτήτων του συνόλου, οί ὁπαδοί τῆς συνθετικής ένθεωρήσεως δεν τίς δέχονται. Και δεν την θέλουν, γιατί, ὅπως ἀναφέραμε κι ἄλλοῦ, περιορίζουν τη διδασκαλία των «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων» μόνο στο Λογοτεχνικό τομέα, ἀγνοώντας τὸ λαογραφικό, τὸ ἐπιστημονικό, τὸ τεχνολογικό, κ.τ.λ. Μὰ τὰ «Νέα Έλληνικά» δεν ἀναφέρονται εἰδικὰ στη Λογοτεχνία, ἀλλὰ στην Tradition γενικά και στην διάπλαση τῆς ιδιοτυπίας τῆς προσωπικότητος των μαθητῶν.

2) Ἡ γενική συνθετική ένθεώρηση με την έννοια των σημερινῶν λογοτεχνῶν - μεθοδολόγων προϋποθέτει ἄνθρωπο ὥριμο και εἰδικὰ μορφωμένο, ἄνθρωπο με αἰσθητικές και κριτικές ικανότητες· ἔτσι ἀντιμετωπίζουν σήμερα τὰ ἔργα τέχνης οί εἰδικοί κριτικοί, και ὁ καθένας μάλιστα στὸν τομέα του (κριτικός τοῦ θεάτρου, τῆς ποιήσεως, τῆς λογοτεχνίας, τῆς μουσικῆς, τῆς ζωγραφικῆς. τῆς γλυπτικῆς τοῦ κινηματογράφου κ.τ.λ.). Στὸ μαθητικό κόσμο

ἀναλογῶν, τὴν προβολὴν μιᾶς κινηματογραφικῆς σκηνῆς εἰς ἀργὸν ρυθμὸν». Πρακτικά Β' Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, ἐνθ' ἀν. σ. 155.

1. «Ὁ Πρόεδρος κ. Κ. Καλαματιανός... τονίζει α) ὅτι δὲν ἐνδείκνυται οὔτε ἡ ἀπλή ἀνάγνωσις ἐνός ποιήματος, οὔτε ἡ λεπτομερὴς ἀνάλυσις του πρέπει νὰ ἐπισημανθοῦν τὰ καίρια σημεῖα διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ ἔργου». Πρακτικά Β' Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης ἐνθ' ἀν. σ. 154.

ὁμως μιὰ σκιὰ γράφησιν ἐνὸς τέτοιου κριτικοαισθητικοῦ πνεύματος μποροῦμε νὰ δημιουργήσουμε μόνο στοὺς μαθητὰς τῶν δύο τελευταίων τάξεων τοῦ γυμνασίου, ἀφοῦ βέβαια στὶς προηγούμενες τέσσερες γυμνασιακὲς τάξεις καλλιεργήσουμε ἐντατικὰ καὶ λεπτομερειακὰ κατὰ τὴ διδασκαλία μας τὴ γενικὴ ἀναλυτικὴ ἐνθεώρηση σὲ ὅλες τῆς τὶς μορφές (γλωσσικὴ - αἰσθητικὴ - κριτικὴ κ.τ.λ.). Τὸ παιδί τὸ μικρὸ πρῶτα θὰ σπάσῃ τὸ παιγνίδι γιὰ νὰ βρῇ τὰ μυστικὰ του, καὶ μετὰ θὰ μάθῃ νὰ τὸ ξαναφτιάξῃ, νὰ τὸ συνθέσῃ, νὰ τὸ καταλαβαίνει συνθετικὰ.

3) Ἐπομένως ὁ δρόμος, ποὺ ἀκολουθεῖται κατὰ τὴν πραγματικὴ γενικὴ συνθετικὴ ἐνθεώρηση, ἀρχίζει ἀπὸ τὸ κέντρο πρὸς τὴ περιφέρειαν, ἀπ' τὸν κεντρικὸ πυρήνα, τὴν κεντρικὴ ἰδέαν πρὸς τὶς λεπτομέρειες καὶ τὰ μέρη, ποὺ τὴν πραγματοποιοῦν· εἶναι δηλαδὴ ὁ ἀντίθετος ἀκριβῶς τρόπος ποὺ χρησιμοποιεῖται στὴ γενικὴ ἀναλυτικὴ ἐνθεώρηση, καὶ γι' αὐτὸ εἶναι δυνατὸ νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὡς παραγωγικὸς (βλ. § 102).

4) Πρέπει ὁμως ἐδῶ νὰ κάνουμε ἀκόμη μιὰ διευκρίνηση. Ἄλλο πρᾶγμα εἶναι ἡ συνθετικὴ ἐνθεώρηση καὶ ἄλλο πάλι ἡ πραγματικὴ σύνθεση. Ἡ πρώτη ἀφορᾷ στὸ κοίταγμα, στὴν ἀντιμετώπιση μιᾶς δημιουργηθείσης ἐνότητος ἐνὸς συνθετικοῦ ἔργου· ἐνῶ, ἡ πραγματικὴ σύνθεση «αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν» εἶναι μιὰ νέαν δημιουργίαν, μιὰ δημιουργικὴ σύνθεση, ἕνα ὑλοποιημένο καὶ ἀποκρυσταλλωμένο πνευματικόν, καλλιτεχνικόν ἢ τεχνολογικόν κ.τ.λ. ἔργο. Καὶ σὰν τέτοιο μόνο ἀπ' τοὺς ἀληθινοὺς δημιουργοὺς μπορεῖ νὰ συνθεθῇ καὶ νὰ δημιουργηθῇ. Προσπάθεια μιμήσεως καὶ ἀσκήσεως συνθετικῶν ἔργων, δηλαδὴ συνθέσεως, πρέπει νὰ ἐπιχειρῇται καὶ νὰ ἐπιδιώκεται ἀπ' τοὺς μαθητὰς τῶν δύο τελευταίων γυμνασιακῶν τάξεων· γι' αὐτὸ, ὅπως θὰ ἀναφέρουμε καὶ κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κλάδου τῶν «Ἐκθέσεων» τῆς πέμπτης καὶ ἑκτῆς ιδίως τάξεως, δὲν πρέπει νὰ ὀνομάζεται «ἐκθέσις» ἀλλὰ «σύνθεσις», σύνθεση μαθητικὴ ἢ σχολικὴ.

γ) Ἐμεῖς, λοιπόν, οἱ διδάσκοντες ποῖο τρόπο γενικῆς ἐνθεώρησης πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμε κατὰ τὴ διδασκαλίαν μας;

Ἀσφαλῶς γιὰ τὶς τέσσερες πρῶτες γυμνασιακὲς τάξεις ὁ πιὸ ἐνδεδειγμένος καὶ ὁ πιὸ ὀρθὸς τρόπος εἶναι ὁ τῆς γενικῆς ἀναλυτικῆς ἐνθεώρησης· θὰ ὑπάρξουν ὁμως καὶ κείμενα —

ιδίως τῆς καλουμένης σουρρεαλιστικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ ἄλλων εἰδῶν αὐτῆς — γιὰ τὰ ὅποια ἡ γενικὴ συνθετικὴ ἐνθεώρηση θὰ εἶναι ἡ πιὸ σωστὴ κι ἴσως ἡ μόνη χρησιμοποίησιμη. Στὶς ἀνώτερες ὅμως τάξεις, ὅταν τὸ πνευματικόν, τὸ αἰσθητικὸ καὶ τὸ λογικὸ κριτήριον τῶν μαθητῶν ἔχη καλλιεργηθῇ κατάλληλα ἀπ' τὶς προηγούμενες τάξεις, τότε μπορούμε πολὺ συχνότερα νὰ χρησιμοποιήσουμε τὸ γενικὸ συνθετικὸ τρόπο τῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν κειμένων καὶ τῶν περιεχομένων τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**».

Ὁ ἀναλυτικὸς ὅμως γενικὸς τρόπος τῆς ἐνθεωρήσεως τῶν κειμένων δὲν καταργεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς **συνολικότητος**· κι οὕτε πρέπει νὰ συγχέουμε τὴν ἀρχὴ αὐτὴ μὲ τὴ γενικὴ συνθετικὴ ἐνθεώρηση. Γιατὶ ἐνῶ ἡ ἀρχὴ τῆς **συνολικότητος** ἀφορᾷ στὴν ἐνιαίαν παρουσίαν ἑνὸς συνόλου καὶ στὴν «ἀδρομερῆ» σύλληψιν τῆς ἐννοίας του, ἡ συνθετικὴ γενικὴ ἐνθεώρηση ἀναφέρεται στὴν ἐπεξεργασία μιᾶς ἐνότητος, στὴν οὐσίαν δηλαδὴ τῆς ὅλης ἐνθεωρήσεως ἑνὸς κειμένου. Γι' αὐτό, ἂν καὶ στὴν οὐσίαν τῆς τριμερῆς πορείας τοῦ κ. **Γεωργούλη** εἶναι ἀναλυτικὴ, ὅμως ἡ πρώτη τῆς φάση, ἡ παρουσίαση συντελεῖται σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς **συνολικότητος**. Καὶ ἀσφαλῶς δὲν θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ἀλλιῶς· ἀλλὰ ἄς ἀφήσουμε τὸν κ. **Γεωργούλη** καλύτερα νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ ὁ ἴδιος τοὺς λόγους:

1) «Κατὰ τοὺς Ἑρβαρτιανοὺς γίνεται πρῶτον ἡ προσφορά, καθ' ἣν παρουσιάζεται τὸ ἔργον τέχνης διὰ σιωπηλῆς ἢ λαλούσης ἐργασίας. Ἡ λογικὴ ὅμως ἀφαίρεσις, ἡ σύλληψις καὶ ἡ ἄσκησις δὲν ἔχουν ἐνταῦθα θέσιν, διότι ἔχομεν ἐν βίῳ, τὸ ὅποιον τρέχει δι' αὐτῶν, ἡ δὲ βιωματικότης μετατρέπεται εἰς λογικοποίησιν. Ἡ Ἑρβαρτιανὴ μέθοδος μεταβάλλει τὸ μάθημα ἀπὸ ἐκτιμητικοῦ τύπου εἰς μάθημα ἐπιστημονικοῦ τύπου. Ἐπειδὴ λοιπὸν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ὕλικον, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία ἐγκτεῖται εἰς τὸ ἀξιολογικόν του περιεχόμενον, δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ ὡς ἄνω μέθοδος»¹.

2) «Τὸ **σχολεῖον** ἐργασίας θέτει πρόβλημα, τὸ μελιτᾷ, κάμνει εἰκασίας διὰ τὴν λύσιν καὶ διατυπώνει λύσεις. Ἀλλ' εἰς ἐν ποίημα τί πρόβλημα νὰ θέσωμεν; Ἡ μέθοδος τῶν ἐργατικῶν δὲν

1. Κ. Γεωργούλη, *Εἰδικὴ Διδακτικὴ*, ἐνθ' ἂν. σ. 91

δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ, διότι ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ μαθεῖν, ἀλλὰ περὶ παθεῖν, ὡς ἔλεγον οἱ Πυθαγόριοι. Προβληματοποίησις εἰς βιωματικὴν ὑπόθεσιν δὲν ἔχει θέσιν»¹.

3) » Ὅπως πηγαίνομεν εἰς μίαν συναυλίαν διὰ μουσικὴν ἀπόλαυσιν, τὴν δὲ μουσικὴν διδασκόμεθα εἰς τὰ ᾠδεῖα, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ὁ διδάσκαλος δὲν πρέπει νὰ ἀρκῇ τὰ μόνον εἰς τὴν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν, ἀλλὰ θὰ θεωρῇ ὡς ἔργον τοῦ νὰ μυήσει τὸ παιδί εἰς τὴν τεχνικὴν τοῦ ἐντέχνου λόγου. Καθ' ὥρισμένας μόνον ὥρας δύναται νὰ γίνεταί μόνον φιλολογικὴ ἀναστροφή, ἀπαγγελία, μετὰ ἧ ἄνευ μουσικῆς, νὰ παρέχεται δηλαδὴ μόνον αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις. Δὲν δύναται λοιπὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ ἡ μέθοδος (τῶν ὁπαδῶν τῆς αἰσθητικῆς μόνον ἀπολαύσεως ἐνὸς κειμένου λογοτεχνικοῦ) καὶ «

4) » διὰ τοῦτο καταλήγομεν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς τρισδιάστατου πορείας. Ἐπειδὴ τὸ καλλιτέχνημα εἶναι ἔργον συνολικὸν θὰ γίνῃ α) παρ οὐσίαις κατὰ τὴν ὁποίαν πραγματοῦται προκαταρκτικῶς αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις καὶ μετὰ τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν ἐξαντλεῖται ἡ θεώρησις ἐνὸς ἔργου τέχνης καὶ ἡ ἀπόλαυσις τούτου ἄνευ ἀσκήσεως καὶ μυήσεως, β) θὰ γίνῃ ἐρμηνεία ἡ ἐπεξεργασία ἡ ἐμβάθυνσις. Ἐπειδὴ δὲ ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις καὶ ἡ ἐρμηνεία ἔχουν κάτι τὸ παθητικὸν καὶ ἡ αὐτενέργεια δὲν εἶναι αὐθόρμητος, πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμεν καὶ τὸ τρίτον στάδιον, τὴν γ) ἐκφρασιν, καθ' ἣν τὸ παιδί θὰ εἴπῃ κάτι τὸ ἰδικόν του, θὰ κάμῃ μίαν μετατροπὴν, θὰ συμπεριφερθῇ αὐτενεργῶς»².

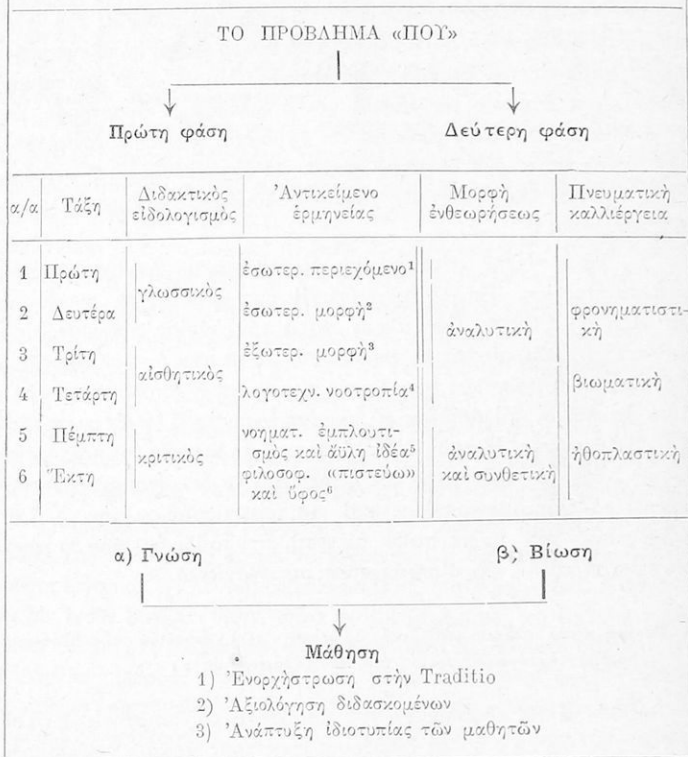
4. Γενικὴ κατὰ τάξεις μεθοδικὴ θεώρησις τῶν φάσεων τῆς δεύτης μορφῆς τῆς ἐνασχέσεως (τοῦ προβλήματος «τί»)

158. Γιά τὸ πρόβλημα «τί» ποσότητα καὶ ποιότητα διδασκτικοῦ ὑλικοῦ θὰ διδάξουμε στὶς τρεῖς πρῶτες γυμνασιακὰς τάξεις βλ. στοὺς πίνακες 5,6 καὶ 7 (σελ. 74,75 καὶ 76). Γιά τὶς δύο φάσεις τοῦ ἴδιου προβλήματος, τὸν προχωρητικὸν δηλαδὴ καὶ χρονικὸν προγραμματισμὸν βλ. § 149 (ἀναλυτικώτερα,

1. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 91.

2. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 92.

Π Ι Ν Α Ξ 20ος
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΚΑΤΑ ΤΑΞΕΙΣ
ΓΕΝΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΙΚΗΣ ΘΕΩΡΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΦΑΣΕΩΝ
ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ «ΠΟΥ»



1. Μέθος και γλώσσα.
2. Πλοκή μύθου και εικόνες.
3. Πλοκή λόγου και καλολογικά στοιχεία (βλ. § 153).
4. Λογοτεχνικές σχολές (βλ. § 153,β,2).
5. Βλ. § 153,β,2.
6. Βλ. § 153,α, 1 και 153, β,2.

βλ. § 43 - 50). 'Επίσης κατὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν διαφόρων ἐνο-
τήτων τοῦ «**Κειμένου**» τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνι-
κῶν**» ὑποδείξαμε καὶ τὴν τάξη, ἀπ' τὴν ὁποία θὰ ἔπρεπε κατὰ τὴ
γνώμῃ μας νὰ ἀρχίσῃ ἡ διδασκαλία τῆς κάθε μῆς ἐνότητος χωριστά.

Τώρα ἐδῶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ τὸ πρόβλημα «τί», ὁ ἀναλυ-
τικώτερος δηλαδὴ καθορισμὸς τοῦ τί μποροῦμε καὶ τί
πρέπει νὰ διδάξουμε στὴν κάθε μιὰ τάξη :

1) ἀπ' τὸ ὑλικὸ τῶν **βοηθητικῶν ἐνοτήτων** καὶ

2) ἀπὸ τὰ περιεχόμενα τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνω-
σμάτων**» μὲ βάση τὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα καὶ τὶς 60 ἐτήσιες
ῥες, πού θὰ ἰσχύσουν ἀπ' τὸ ἐπόμενο σχολικὸ ἔτος γιὰ τὴ διδα-
σκαλίαν τοῦ «**Κειμένου**» τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνι-
κῶν**». Ἄρα οἱ φάσεις τοῦ προβλήματος «τί» εἶναι δύο: ἡ μὲν
πρῶτη ἀναφέρεται στὴ διδασκαλίαν τοῦ πνευματικοῦ ἀγαθοῦ
τῶν **βοηθητικῶν ἐνοτήτων**, ἡ δεύτερη στὴν προσφορὰ τῶν περιε-
χομένων τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» αὐτῶν καθ'
ἑαυτά»

Ἐπομένως γιὰ κάθε τάξη τὸ διδακτικὸ ὑλικὸ τῆς κάθε
μῆς φάσεως θὰ προσδιορίζεται ξεχωριστά. Μόνο πού ἐδῶ θὰ γίνῃ
λεπτομερειακὸς λόγος γιὰ τὶς τρεῖς πρῶτες γυμνασιακὲς τά-
ξεις· γιὰ τὶς ὑπόλοιπες ἀπλὲς γενικότητες θὰ ἀναφέρουμε, γιὰτὶ γιὰ
τὴν ἀναλυτικώτερη ἀνάπτυξη τοῦ διδασκτέου ὑλικοῦ τοὺς θὰ ἐπα-
νέλθουμε στὸ β' τεῦχος τῆς «**Μεθοδικῆς Διδασκαλίας τῶν Νέων
Ἑλληνικῶν**».

ΠΡΩΤΗ ΤΑΞΗ

159. Ἡ πρῶτη τάξη εἶναι ἡ τάξη τοῦ προπαρασκευαστι-
κοῦ σταδίου γιὰ ὅλες σχεδὸν τὶς ὑπόλοιπες γυμνασιακὲς τάξεις·
γι' αὐτὸ ἴσως εἶναι καὶ ἡ δυσκολώτερη τάξη τόσο ἀπ' τὴν πλευρὰ

1. Γιὰ τὴ Γραμματικὴ βλ. § 55, β. Γιὰ τὸ Συντακτικὸ βλ. §
57, β. Γιὰ τὴν Γλωσσομάθεια βλ. § 58, γ. Γιὰ τὴν ὁρθογραφίαν βλ. §
60. Γιὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς Νεοελ. Φιλολογίας βλ. § 61, β. Γιὰ τὴ
Μετρικὴ βλ. § 63, δ. Γιὰ τὴν Αἰσθητικὴν τοῦ Νεοελ. Λόγου βλ. §
66. Γιὰ τὴν Κριτικὴν τοῦ Νεοελ. Λόγου βλ. § 68, β. Γιὰ τὴ Λαο-
γραφίαν βλ. § 72, γ καὶ 74 καὶ γιὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς Τέχνης βλ. §
80, στ.

τοῦ ποσοῦ καὶ τοῦ ποιοῦ τῆς διδακτέας ὕλης, ὅσο κι ἀπ' τὴ μεθοδολογικὴ πλευρά.

Ἐδῶ οἱ μαθηταὶ θὰ διδασθοῦν τὸ νέο τρόπο ἐργασίας τους· θὰ θεοῦν οἱ πρῶτες βάσεις, τὰ στερεὰ θεμέλια τῆς εἰδολογικῆς μορφώσεως, τοῦ διδακτικοῦ ὕλισμοῦ, τῆς ἐνασκήσεως δηλαδὴ, ὡς καὶ τῆς πνευματικῆς καὶ βιωματικῆς τους καλλιιεργείας, τῆς ὅλης δηλαδὴ μαθήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ συνάσκησις καὶ προπαντὸς ἡ ἀσκήσις πρέπει νὰ καλλιιεργηθοῦν στοὺς μαθητὰς τῆς πρώτης τάξεως· γι' αὐτὸ στὸν προγραμματισμὸ τῆς ὕλης πρέπει νὰ ληφθῇ πρόνοια καὶ γι αὐτὲς (βλ. § 449, γ).

Ὁ ὀρθὸς προχωρητικὸς καὶ χρονικὸς προγραμματισμὸς, ὁ κατάλληλος καὶ σύμμετρος προκαθορισμένος σκοπὸς τῆς προσφορᾶς τοῦ ὕλικου, καὶ προπαντὸς ἡ διδακτικὴ πείρα καὶ ἡ προσωπικότητὰ τοῦ διδάσκοντος εἶναι οἱ ἀπαραίτητες καὶ ἐπιβαλλόμενες προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς λειτουργικῆς, βιωματικῆς καὶ φρονηματιστικῆς ἀνυψώσεως τῶν μαθητῶν τῆς πρώτης τάξεως σὲ μιὰ τέτοια προπαρασκευαστικὴ βαθμίδα προσαρμοστικότητος καὶ δεκτικότητος, ὥστε νὰ μποροῦν ἀργότερα στὶς ὑπόλοιπες τάξεις οἱ μαθηταὶ νὰ προσοικειῶνται εὐκολὰ καὶ αὐσιοδόξα στὴν ἐκάστοτε πρόσκτηση τοῦ κάθε νέου πνευματικοῦ ἀγαθοῦ. Γι' αὐτὸ ὁ καθηγητὴς τῆς πρώτης τάξεως πρέπει νὰ εἶναι ὁ πιὸ παιδαγωγικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ μορφωμένος.

α) **Πρώτη φάσις:** Διδακτέο ὕλικὸ τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων.

1. **Γραμματικὴ:** I) Φθόγγολογικὴ κατάρτισις (ἐκτὸς ἀπ' τὰ πάθη τῶν φθόγγων) II) Μορφολογικὴ διασαφήνισις τῶν ὁμαλῶν ὀνομάτων, ἐπιθέτων καὶ ρημάτων. III) Ἡ σημασιολογία τῶν λέξεων (Λεξιλογικὴ κατάρτισις)². IV) Ἀπλὴ μορφολογικὴ συγκριτικὴ³ καὶ V) Ἀσκήσεις⁴.

2. **Γλωσσομάθεια:** I) Ἡ ἐκμάθησις ἀπὸ τοὺς μαθητὰς ἐνὸς ὠρισμένου ἀριθμοῦ νέων λέξεων· καὶ II) Λεξιλογικὲς ἀσκήσεις⁵.

3. **Ὁρθογραφία:** I) Ἡ ὀρθογραφία τῶν καταλήξεων ἐκείνων,

1. Βλ. σ. 98.— 2) Βλ. σ. 99.— 3) Βλ. σ. 99.— 4) Βλ. σ. 99 κ.εξ.— 5) Βλ. σ. 101 κ.εξ καὶ σ. 111.

που αντιστοιχοῦν στὸ διδακτέο μορφολογικὸ καὶ τυπικὸ ὑλικὸ τῆς Γραμματικῆς. II) Ἡ ὀρθογραφία τοῦ φθογγολογικοῦ (τονισμός—στίξη—χωρισμός—λέξεων κτλ.)· καὶ III) Ὁρθογραφικὲς ἀσκήσεις¹.

4. **Νεοελληνικὴ Μετρικὴ**: I) Γιά τὸ διδακτέο ὑλικὸ βλ. § 63 σ. 125. καὶ II) Ἀσκήσεις μετρικῆς².

5. **Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου**. I) Τὰ βασικώτερα καὶ ἀπλούστερα εἶδη τοῦ πεζοῦ καὶ ποιητικοῦ λόγου (παραμῦθια περιγραφή, διήγηση, ἀφήγηση, ἐπιστολὴ κ.τ.λ. ἐπικὴ ποίηση, ἀπλὴ λυρική ποίηση κ.τ.λ.)³. II) Ἀπλὲς ἀναλύσεις (βλ. § 66, ια', σ. 134).

6. **Λαογραφία**. I) Ἡ ἔννοια καὶ τὸ ἀντικείμενο τῆς Λαογραφίας⁴. II) Τὰ ἀπλούστερα λαογραφικὰ εἶδη (Παραμῦθια, θρύλοι, μῦθοι, ἀπλὲς παραδόσεις, αἰνίγματα κ.τ.λ.)⁵ καὶ III) Ἀπλὲς λαογραφικὲς συλλογές.

β) **Δεύτερη φράση**: Διδακτέα ὕλη τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων»⁶.

1) Γιά τὴν ὕλη καὶ τὰ περιεχόμενα τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων» βλ. πίνακα 6, σ. 74.

2) Γιά τὴν ἐκλογὴ καὶ τὴν προτίμησιν τῆς ἐκάστοτε ἰδιαίτερης διδακτικῆς ἐνότητος θὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν τρεῖς παράγοντες: I) ὁ προχωρητικὸς προγραμματισμός, II) ὁ χρονικὸς προγραμματισμός (βλ. § 149), καὶ III) τὸ ὅτι τὸ περιεχόμενο, ποὺ θὰ ἐκλεγῇ γιὰ προσφορά, πρέπει νὰ εἶναι κατάλληλο, ἔτσι ποὺ ἀφορμώμενοι ἀπ' τὴ διδασκαλία ἐκείνου νὰ εἶναι δυνατό νὰ προσφέρουμε εὐκαιρικὰ καὶ κάτι νέον ἀπ' τὸ ὑλικὸ τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων, ποὺ καθωρίσαμε παραπάνω.

3) Ἀπλὲς ἀναλύσεις.

γ) **Γενικὰ ἡ διδασκαλία τῆς πρώτης τάξεως** θὰ εἶναι κυ-

1. Βλ. σ. 117 ν.εξ.

2. Βλ. σ. 125 ν.εξ.

3. Βλ. σ. 74.

4. Βλ. σ. 145 ν.εξ. καὶ 147 ν.εξ.

5. Βλ. § 70 καὶ 71.

6. Βλ. § 53, σ. 84 ν.εξ.

ρίως γλωσσική, τὸ δὲ κέντρο βάρους ἐρμηνείας θὰ στρέφεται πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ περιεχόμενον¹.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΑΞΗ

160. Ἡ διδασκαλία τῆς δευτέρας τάξεως μπορεῖ νὰ χωρισθῇ σὲ τρία στάδια: τὸ πρῶτο στάδιο ἀναφέρεται στὴν ἐμπέδωση τοῦ διδασκθέντος ὑλικοῦ τῆς πρώτης τάξεως· τὸ δεῦτερο ἀφορᾷ στὴν προσφορά τοῦ νέου ὑλικοῦ· καὶ τὸ τρίτο εἶναι καθαρὰ προπαρασκευαστικὸ στάδιο γιὰ τὸν προῖδεασμὸ καὶ τὴν εὐκολὴ μελλοντικὴ πρόσληψη τοῦ ὑλικοῦ τῆς τρίτης τάξεως, κυρίως ἐκείνου πάνω στὸ ὁποῖο θὰ θεμελιωθῇ τὸ αἰσθητικὸ μορφωτικὸ ἀγαθό.

Τὸ ἐμπεδωτικὸ στάδιο πραγματώνεται μὲ τὴν ἐπαναληψη καὶ τὴν ἀσκήσιν κατὰ τὸν πρῶτο περίπου μῆνα τοῦ νέου σχολικοῦ ἔτους, ὡς καὶ μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες καὶ διαδοχικὲς ἐπαναληπτικὲς ἀσκήσεις, ποὺ δίνονται καθ' ὅλη τὴ διάρκειά τοῦ διδακτικοῦ ἔτους ὡς «κατ' οἶκον» ἐργασία. Τὸ δεῦτερο στάδιο διεξάγεται μὲ τὴν ἐν ἀσκήσιν (βλ. § 98, α, 1), καὶ καταναλίσκει τὶς περισσότερες διδακτικὲς ὥρες τοῦ ὠρολογίου προγράμματος, ποὺ ἀναφέρεται στὴ διδασκαλία τοῦ «Κειμένου» τοῦ μαθήματος τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν». Τὸ προπαρασκευαστικὸ στάδιο διενεργεῖται εὐκαιριακὰ μόνο, καὶ κυρίως κατὰ τὸ τέλος τοῦ β' ἐξαμήνου.

α) **Πρώτη φάση:** Διδακτέο ὑλικὸ τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων.

1. **Γραμματική.** I) Τὰ πάθη τῶν φθόγγων. II) Μορφολογικὴ διασφάγιση τῶν ὑπολοίπων μερῶν τοῦ λόγου, ὡς καὶ τῶν ἀνωμάτων ὀνομάτων, ἐπιθετῶν καὶ ρημάτων. III) Στοιχεῖα ἐτυμολογικοῦ (ἀπλὴ παραγωγή καὶ σύνθεσις). VI) Σύνθετη μορφολογικὴ συγκριτική. V) Ἡ σημασιολογία τῶν λέξεων· καὶ VI) Ἀσκήσεις.

1. «Τὸ μάθημα τῶν Νεοελληνικῶν δὲν εἶναι οὐτ' ἀποκλειστικῶς οὔτε κυρίως μάθημα αἰσθητικῆς· εἶναι μάθημα γλωσσικόν καὶ μάθημα πολιτισμοῦ, ἀποτελερεῖ δὲ μέρος συστήματος ἀγωγῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως μὲ σκοπούς γενικωτέρους, ἠθικοὺς καὶ κοινωνικοὺς, ὑπὲρ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ προσφέρῃ καὶ αὐτὸ τὴν συμβολὴν του. Ἡ αἰσθητικὴ μόρφωσις εἶν' ἓνα μέρος, πολὺτιμον πάντως μέρος, τῆς προσωπικότητος, ἣν ὅποιον θέλει καὶ ὑποχρεοῦται νὰ ἀναπτύξῃ τὸ σχολεῖον». *Ἰωάν. Συκοῦντροῦ, Μελέται καὶ Ἀρθρα, Ἀθήναι 1956, σ. 250.*

2. **Συντακτικό**¹: I) Τὸ ἀναλυτικὸ ἢ ἀπλὸ λόγο (βλ. § 57, α, 1, σ. 104)· καὶ II) Ἀνάλογες συντακτικὲς ἀσκήσεις.

3. **Γλωσσομάθεια**: I) Ἡ ἐκμάθηση ἀπὸ τοὺς μαθητὰς ἐνὸς ὠρισμένου ἀριθμοῦ νέων λέξεων. II) Λεξιλογικὲς ἀσκήσεις.

4. **Ὅρθογραφία**: I) Ἡ ὀρθογραφία τοῦ τυπικοῦ καὶ μορφολογικοῦ τῶν λέξεων. II) Ἡ ὀρθογραφία τοῦ φθογγολογικοῦ. III) Ἡ ὀρθογραφία τοῦ ἀπλοῦ ἐτυμολογικοῦ καὶ τῆς ἀπλῆς συνθέσεως· καὶ IV) Ἀσκήσεις.

5. **Νεοελληνικὴ Μετρικὴ**. I) Γιά τὸ διδακτέο ὕλικό βλ. § 63, δ, 2 σ. 125· καὶ II) Ἀσκήσεις μετρικῆς.

6. **Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου**. I) Σύνθετα εἶδη πεζοῦ καὶ ποιητικοῦ λόγου (Σύνθετες περιγραφές, διηγήσεις, ἀφηγήσεις κ.τ.λ.) ἐπικολυρικὴ ποίηση κ.τ.λ. ἐπιστολές, ἡμερολόγια, ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις, ἀπλὰ χρονικά, ἡθογραφίες κ.τ.λ.)². II) Προσδιορισμός τῆς ἐννοίας τῶν ἀπλῶν μέσων ἐκφράσεως (Διάρρηση, οἰκονομία, διάταξη, ἀνάπτυξη, πλοκὴ μύθου, εἰκόνες κ.τ.λ.). καὶ III) Ἑρμηνευτικὲς ἀναλύσεις (βλ. § 66, ια' σ. 134).

7. **Λαογραφία**. Υ) Διάρρηση τοῦ ἀντικειμένου τῆς λαογραφίας καὶ λεπτομερέστερη ἀνάπτυξη τῶν λαογραφικῶν εἰδῶν (βλ. § 71 σ. 147 κ.ἐξ.). II) Συλλογὴ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς λαογραφικοῦ ὕλικου· καὶ III) Λαογραφικὲς ἀσκήσεις.

8. **Ἱστορία τῆς Τέχνης**: I) Ἀπλὲς εὐκαιριακὰ νύξεις γιὰ τὴ γλυπτικὴ (βλ. § 77, β, 1), τὴ ζωγραφικὴ (βλ. § 77, β, 2), γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν (βλ. § 77, β, 3), γιὰ τὴ μουσικὴν (βλ. § 77, β, 4), γιὰ τὸ χορὸν (βλ. § 77, β, 5), γιὰ τὸν κινηματογράφον (βλ. § 77, β, 7), γιὰ τὴ ραδιοφωνίαν (βλ. § 77, β, 8), γιὰ τὴν τηλεόρασιν (βλ. § 77, β, 9), καὶ γιὰ τὰ κινηματοσχέδια (βλ. § 77, β, 10).

β) **Δεύτερη φάση**: Διδακτέα ὕλη τῶν «Νεοελληνικῶν νικῶν Ἀναγνωσμάτων»³.

1) Γιά τὴν ὕλη καὶ τὰ περιεχόμενα τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων» βλ. πίνακα 6, σ. 75.

1. Τὸ Ἀναλυτικὸ Συντακτικὸ θὰ τὸ διδάξουμε στὴ δευτέρᾳ τάξῃ, ὅταν ἐφαρμοσθῇ ὁ τριετής κύκλος· διαφορετικὰ θὰ διδαχθῇ στὴν τρίτῃ τάξῃ.

2. Βλ. πίνακα 6 σ. 75.

3. Βλ. § 53, σ. 84 κ.ἐξ.

2) Για την εκλογή και την προτίμηση της ἐκάστοτε ιδιαίτερας διδακτικῆς ἐνότητος βλ. ὅσα ἀναφέραμε σχετικὰ στὴν πρώτη τάξη (§ 159, β, 2).

3) Ἑρμηνευτικὲς ἀναλύσεις.

γ) Γενικὰ ἡ διδασκαλία τῆς δευτέρας τάξεως θὰ εἶναι κυρίως γλωσσικὴ¹ καὶ προπαρασκευαστικὴ αἰσθητικὴ· τὸ κέντρον βάρους ἐρμηνείας θὰ στρέφεται πρὸς τὴν ἐσωτερικὴ μορφή².

ΤΡΙΤΗ ΤΑΞΗ

161. Ἡ τρίτη τάξη παρουσιάζει μιὰ ἰδιομορφία, μιὰ δυσκολία δηλαδὴ ὡς πρὸς τὸν προκαθορισμὸ τῆς διατάξεως τῆς ὕλης. Διὰ τὴν ἀκολουθήσουμε τὸ νέο διαφορισμὸ τῆς Μέσης Παιδείας σὲ δυὸ κύκλους, τῆς α' καὶ τῆς β' γυμνασιακῆς βαθμίδος, τότε ἀσφαλῶς θὰ πρέπη νὰ ὑποστῇ καὶ ἡ διάταξη τῆς ὕλης μιὰ καινούργια διαφοροποίηση. Μὰ ὅπως κι ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἡ τρίτη τάξη ἐνέχει τὴν ἰδιομορφία της σὲ σύγκριση μὲ τὴν δυὸ προηγούμενες τάξεις, γιατί ἡ διδασκαλία της χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ ὅτι αὐτὴ στρέφεται πρὸς ἓνα καινούργιο διδακτικὸ τομέα, πρὸς τὴν αἰσθητικὴ δηλαδὴ ἐρμηνεία τῶν κειμένων³. Ἐμεῖς ρίχνοντας τὸ βάρος κυρίως στὴν ἐσωτερικὴ μορφή τοῦ προσφερομένου ὕλικου, μὲ τὸ ὅποιο πραγματώνεται ἡ καλλιτεχνικὴ ἔκφραση τοῦ μύθου καὶ τῆς αὐλῆς ιδέας, καὶ μὲ βάση τὴ διάταξη τῆς ὕλης, σύμφωνα μὲ τὸ διαφο-

1. «Ἡ γλωσσικὴ ἐρμηνεία, καὶ ὅταν ἀκόμη πρόκειται περὶ ἔργων γραμμένων εἰς τὴν δημοτικὴν (ἢ μᾶλλον τότε κυρίως), χρειάζεται πολὺ εἰς ἓνα κοινὸν ποῦ ἀντιτάσσεται καὶ ζῇ εἰς περιβάλλον ποτισμένον ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν, πολὺ περισσότερον παρ' ὅτι κανεὶς φαντάζεται». Ἰωάν. Συκοῦτρης, *Μελέται καὶ ἄρθρα*, ἐνθ' ἀν. σ. 255.

2. «Ἐφ' ὅσον τὸ ἔργον τῆς φιλολογίας εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῶν ἐκδηλώσεων τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ποῦ (sic) γίνονται διὰ τῆς γλώσσης, ὁ φιλόλογος θὰ ἐξετάσῃ τὴν γλώσσαν ὅχι τόσοσιν καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἐν συνδυασμῷ πάντοτε πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν, ποῦ ἐκφράζει, καὶ ὡς μέσον πρὸς γνῶσιν καὶ αἰσθησιν αὐτῆς». Ἰωάν. Συκοῦτρης, *Φιλολογία καὶ Ζωή*, Ἀθήναι 1931, σ. 17.

3. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ λόγο ὁ καθηγητὴς τῆς τριτῆς, καθὼς καὶ τῆς νεοῦ τάξεως, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἰδίως αἰσθητικὰ μορφωμένοι.

ρισμό τῆς Μέσης Παιδείας, καθορίζουμε τὸ διδακτέο ὑλικὸ ὡς ἑξῆς:

α) **Πρώτη φάση:** Διδακτικὸ ὑλικὸ τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων.

1. Γλωσσολογικὴ ἐνότητα.

Ι) Ἐμπέδωση τοῦ «μεμαθημένου» στὶς δύο προηγούμενες τάξεις ὑλικοῦ τῆς Γραμματικῆς, Γλωσσομαθείας, Μετρικῆς, Ὁρθογραφίας καὶ Συντακτικοῦ. ΙΙ) Ἀπὸ τὸ Συντακτικὸ ἐπὶ πλέον ὁ συνθετικὸς ἢ σύνθετος λόγος (βλ. § 57, α, 2) καὶ ἡ συντακτικὴ συγκριτικὴ. ΙΙΙ) Ἀπὸ τῆς **Γλωσσομάθειας** ἡ λεξιλογικὴ κατάρτιση τῆς τεχνικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ὁρολογίας, ὡς καὶ μιὰ εὐθύνοπτη ἱστορία τῆς ἐξελικτικῆς μορφολογικῆς, ἐτυμολογικῆς καὶ σημασιολογικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου στὰ γενικὰ καὶ βασικά του στάδια. Ἐπίσης μιὰ συστηματικὴ διδασκαλία τῶν αἰσθητικῶν ἐκφραστικῶν μέσων (μεταφορά, κυριολεξία, παρομοίωση, προσωποποίηση, συνώνυμα, ἀντίθετα, συνεκδοχή, ἀντονομασία, περίφραση κτλ.) μὲ ἄφθονες λεξιλογικὲς ἀσκήσεις· καὶ ΙV) Γλωσσολογικὲς ἀσκήσεις «πάσης φύσεως» (βλ. § 60).

2. Φιλολογικὴ ἐνότητα.

Ι) **Μετρικὴ:** Ἐμπέδωση τῶν «μεμαθημένων» καὶ συμπλήρωση τῆς μετρικῆς (βλ. § 63, δ, 3, σ. 125)· ἀσκήσεις μετρικῆς. ΙΙ) **Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου:** Ἡ διδασκαλία μιᾶς συντομωτάτης σχολικῆς «Αἰσθητικῆς τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου»¹, ποὺ νὰ ἀντιμετω-

1. «Ἀπαραίτητος ἐπίσης μᾶς εἶναι μιὰ συγχρονισμένη *Ποιητικὴ*, ὅχι διὰ τὴν διδασκίαν πὺς γίνεται κανεὶς ποιητής, ἀλλὰ διὰ τὸ δώσει εἰς τοὺς καθηγητάς μας τὰς στοιχειώδεις αἰσθητικὰς καὶ γραμματολογικὰς κατηγορίας, μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ὁποίων θὰ τοποθετήσων τὰ προϊόντα τῆς λογοτεχνίας μας. Εἶναι ἀστέιον, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα μας, τὸν αἰῶνα τῆς καλλιουργημένης δημιουργικῆς πεζογραφίας, οἱ μοθηταὶ εἰς τὰ γυμνάσια ἐξακολούθουν νὰ μανθάνουν, ὅτι ὁ πεζὸς λόγος περιλαμβάνει τρία εἶδη, τὴν ἱστορίαν, τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἐνῶ καὶ τὰ τρία αὐτὰ εἶδη ἔπαιον κατὰ τὸ πλεῖστον ν' ἀνήκουν εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Διὰ τ' ἀληθινὰ λογοτεχνικὰ γένη τῆς συγχρόνου πεζογραφίας, τὸ μυθιστορημα, τὸ διήγημα, τὸ χρονογράφημα, τὸ δοκίμιον κ.λ.π. θεοὶ δὲν ὑπάρχει. Ἀγνοοῖα ἐπίσης βασιλεύει ὡς πρὸς τοὺς ἐσωτερικοὺς καλλιτεχνικοὺς νόμους, ἐκάστου εἶδους, ὡς πρὸς τὰς σχολὰς τὰς λογοτεχνικὰς, ὡς πρὸς τὰ διάφορα styles καὶ τὰ φραστικά μέσα κ.λ.π.» *Ἰωάν. Συκοῦτρη*, ἐνθ' ἂν. σ. 253.

πίζη και νά ἀναλύη τὸ αἰσθητικὸ πρόβλημα στὴν πιὸ ἀπλοῦς-
στερη μορφὴ του, σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο τῆς § 66, σ. 133.
Στὸ βιβλίον αὐτὸ θὰ συμπεριλαμβάνωνται καὶ ἐλάχιστα στοιχεῖα
Κριτικῆς (βλ. § 8, β, σ. 142). **III) Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Φιλο-
λογίας.** Ἡ διδασκαλία μιᾶς συντόμου «Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς
Φιλολογίας» (βλ. § 62, β, σ. 121 κ.έ.)¹.

3) **Ἑνότητα τῆς Λαογραφίας καὶ τῆς Τέχνης.**

Ι). **Λαογραφία** Ἀνάπτυξη καὶ διασάφηση τοῦ φυσικοῦ
πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ
λαοῦ (βλ. § 71 σ. 147 κ.έ.). Ἰδιαίτερη προσοχὴ στὰ μνημεῖα
τοῦ λόγου (βλ. § 71, β, σ. 149), στὶς παραδόσεις (βλ. § 71
γ, σ. 151) καὶ στὶς παροιμίες. Συλλογὴ ἀπ' τοὺς μαθητὰς
λαογραφικοῦ ὕλικου, ὡς καὶ λαογραφικὲς συγκριτικὲς ἀσκήσεις.

ΙΙ) **Ἱστορία τῆς Τέχνης:** Ἡ διδασκαλία ἐνὸς μικροῦ σχολικοῦ ἐγχει-
ριδίου τῆς «Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Τέχνης», ποὺ θὰ συμπε-
ριλαμβάνη καὶ τὴ λαϊκὴ τέχνη² (βλ. § 80, στ).

β) **Δεύτερη φάση:** Διδακτέα ὕλη τῶν «Νεοελληνι-
κῶν Ἀναγνώσμάτων».³

1) Γιὰ τὴν ὕλη καὶ τὰ περιεχόμενα τῶν «Νεοελληνικῶν
Ἀναγνώσμάτων» βλ. πίνακα 7, σ. 76.

2) Γιὰ τὴν ἐκλογὴ καὶ τὴν προτίμησιν τῆς ἐκάστοτε
ἰδιαίτερας διδακτικῆς ἐνότητος βλ. ὅσα ἀναφέραμε σχετικὰ στὴν
πρῶτη τάξη (βλ. § 159, β, 2).

3) Αἰσθητικὲς ἀναλύσεις.

γ) **Γενικά ἢ διδασκαλία τῆς τρίτης τάξεως** θὰ εἶναι κυρίως
αἰσθητικὴ· τὸ κέντρο βάρους ἐρμηνείας θὰ στρέφεται πρὸς
τὴν ἐξωτερικὴ τεχνικὴ μορφή.

162. Γιὰ τὴ δυνατότητα τῆς διδασκαλίας τοῦ ὕλικου τῶν βοη-
θητικῶν ἐνοτήτων, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω καὶ γιὰ τὶς τρεῖς
πρῶτες γυμνασιακὲς τάξεις βλ. § 81, καὶ § 147.

α) Γιὰ τὸ εἶδος τῶν ἀναλύσεων — ἀπλῶν, ἐρμηνευτι-
κῶν καὶ αἰσθητικῶν, ἀντιστοίχων τῶν τριῶν τάξεων
θὰ μιλήσουμε στὸ β' τεῦχος.

1. Γιὰ τὰ βιβλία γενικά τῆς Φιλολογικῆς Ἑνότητος βλ. § 68 β. σ. 142.

2. Βλ. § 77, α.

3. Βλ. § 53, σ. 84 κ.έ.

β) Για τὸ **δεύτερο βασικὸ βιβλίον** (βλ. § 54, σ. 93 κ.έξ.) δὲν ἔγινε διόλου λόγος, γιατί ἡ πρόταση μας γιὰ τὴν εἰσαγωγή του στὴ διδασκαλία τοῦ **«Κειμένου»** τοῦ μαθήματος τῶν **«Νέων Ἑλληνικῶν»** ἔχει ἀπλῶς χαρακτῆρα ἀνακινήσεως ἐνὸς σοβαροῦ προβλήματος· ἐξ ἄλλου δὲν προβλέπεται κἀν ἀπ' τὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα.

γ) Μὲ τὸ βοηθητικὸ ὑλικὸ καὶ τὰ περιεχόμενα τῶν **«Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων»** τοῦ δευτέρου γυμνασιακοῦ κύκλου θὰ ἀσχοληθοῦμε, ὅπως πολλὲς φορὲς τονίσαμε, στὸ β' τεῦχος τῆς **«Μεθοδικῆς Διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν»**. Τὸ ὑλικὸ τόσον τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων, ὅσο καὶ τῶν **«Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων»** θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὸν τύπο τοῦ Γυμνασίου (βλ. § 50, γ, σ. 78), στὸ ὁποῖο θὰ διδάσκωνται τὰ **«Νέα Ἑλληνικά»**, καὶ ἀπὸ τὶς σχετικὲς διατάξεις τοῦ νέου Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος.

δ) Μποροῦμε ὅμως νὰ ποῦμε γενικὰ πῶς τὸ κέντρο βάρους τοῦ μαθήματος θὰ στραφῇ πιά ἀπὸ τὸν αἰσθητικὸ τομέα (**τετάρτη τάξη**) πρὸς τὸ ἐπιστημονικὸ καὶ κριτικὸ τομέα (**πέμπτη καὶ ἕκτη τάξη**). Εἰδικώτερα :

1) Ἡ διάταξη τῆς ὕλης πρέπει ἀπὸ τὴν **τετάρτη τάξη** νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἱστορικὴ προχωρητικότητα τῆς **«Ἱστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας»** μὲ τὴν ἐξῆς οὐσιαστικὴ διαφορά: τὸ ὑλικὸ δὲν θὰ περιορίζεται μόνο στὸ λογοτεχνικόν, ἀλλὰ καὶ στὸ λαογραφικόν, κριτικόν, ἐπιστημονικόν, τεχνοκριτικόν φιλοσοφικόν κ.τ.λ. τομέα, ὡς καὶ στὸ Θέατρο καὶ στὴν Ξένη, Λογοτεχνία.

2) Θὰ διδαχθῇ ἡ **«Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας»**, ἡ **«Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου»** καὶ ἡ **«Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Κριτικῆς»**.

3) Ἡ **Γλωσσολογικὴ ἐνότητα** καὶ ἡ **Μετρικὴ** θὰ διδαχθοῦν στὴν ἀνώτερη βαθμίδα τους καὶ στὴ συγκριτικὴ σχέση τους μὲ τὰ ἀντίστοιχα μορφολογικά καὶ μετρικά στοιχεῖα τῆς Ἀρχαίας, Μεσαιωνικῆς, Λατινικῆς, (Γαλλικῆς ἢ Ἀγγλικῆς) γλώσσης. Τὸ Συγκριτικὸ ἐπίσης Συντακτικόν, ἡ Φωνητικὴ, ἡ Πάργωγ καὶ ἡ Σημασιολογία θὰ πάρουν τὴ θέση τους.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΙΚΗΣ ΘΕΩΡΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΦΑΣΕΩΝ
ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ «ΤΙ»

ΓΙΑ ΤΙΣ ΤΡΕΙΣ ΠΡΩΤΕΣ ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ «ΤΙ»					
↓ Πρώτη φάση Βοηθητικές ενότητες			↓ Δεύτερη φάση Νεοελ. 'Αναγνώσματα		
α/α	Τάξη	Γλωσσολογική	Φιλολογική	Λαογραφική	Ο. Ε. Σ. Β.
1	Πρώτη (έσωτερικό περιεχόμενο — μύθος)	α) Γραμματ. β) Γλωσσολογία γ) 'Ορθογραφ.	α) Νεοελ. Με- τρική β) Αισθητική Νεοελ. Φιλο- λογίας	Λαογραφία	α) Νεοελ. 'Αναγνώ- σματα Α' β) Προγραμματισμός γ) 'Απλές αναλύσεις
2	Δεύτερη (έσωτερική μορφή — εικόνες)	α) Γραμματ. β) Συντακτική γ) Γλωσσολογία δ) 'Ορθογραφία	α) Νεοελ. Με- τρική β) Αισθητική Νεοελ. Φιλο- λογίας	α) Λαογραφία β) 'Ιστορία Νεοελληνικής Τέχνης	α) Νεοελ. 'Αναγνώ- σματα Β' β) Προγραμματισμός γ) 'Ερμηνευτικές ά- ναλύσεις
3	Τρίτη (έξωτερική μορφή — Αισθητική)	α) Συντακτική β) Γλωσσολογία — θεία	α) Νεοελ. Με- τρική β) Αισθ. Νεοελ. Φιλολογίας γ) 'Ιστορία Ν. φιλολογίας	α) Λαογραφία β) 'Ιστορία Νεοελληνικής Τέχνης	α) Νεοελ. 'Αναγνώ- σματα Γ' β) Προγραμματισμός γ) Αισθητικές άνα- λύσεις

4) Τέλος ἡ Λαογραφία καὶ ἡ Ἱστορία τῆς Τέχνης θὰ διδασκῶν ἐπιστημονικώτερα.

ε) Γενικὰ ἡ ὕλη τοῦ ἀνωτέρου γυμνασιακοῦ κύκλου θὰ εἶναι στὴν οὐσία τῆς ἐπικρατητικῆς προχωρητικῆς ἐμπέδωσης τῆς ἀντιστοίχου ὕλης τοῦ κατωτέρου κύκλου, ἀλλὰ σὲ ὑψηλότερη ἀξιολογικῇ, κριτικῇ καὶ ἐπιστημονικῇ βαθμίδᾳ.

5. Γενικὴ κατὰ τάξεις μεθοδικὴ θεώρηση τῶν φάσεων τῆς τρίτης μορφῆς τῆς ἐνασχέσεως (τοῦ προβλήματος «πῶς»)

163. Οἱ θεμελιώδεις καὶ βασικὲς φάσεις, τοῦ προβλήματος «πῶς» εἶναι τρεῖς: ἡ μέθοδος, ἡ πορεία καὶ ἡ μορφή.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' τὴν οὐσιαστικὴν αὐτὴ μεθοδολογικὴ διαίρεσιν ὑπάρχουν καὶ ἐπιμεριστικώτερες ὑποδιαίρέσεις, ποὺ ἀναφέρονται καὶ στὶς τρεῖς προηγούμενες θεμελιώδεις φάσεις. Οἱ ὑποδιαίρέσεις αὐτὲς εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) Πῶς θὰ διδαχθῇ τὸ ὑλικὸ τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων εὐκαιριακά, καὶ πῶς τὸ περιεχόμενον (αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ) «τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων»;

β) Ἡ διδασκαλία θὰ διενεργῇται «κατόπιν προπαρασκευῆς», χωρὶς προπαρασκευῆς, ἢ θὰ γίνεταί ἐναλλαγὰ τῶν δύο τούτων μορφῶν; καὶ

γ) Ὁ μεθοδολογικὸς τρόπος τῆς διδασκαλίας θὰ εἶναι ὁ ἴδιος γιὰ τὸν πεζοὺ καὶ τὸν ποιητικὸν λόγο ἢ διαφορετικὸς;

Οἱ ἐπιμεριστικώτερες αὐτὲς ὑποδιαίρέσεις θὰ συνεξετάζονται μαζὶ μὲ τὴ μεθοδολογίαν τῆς κάθε μιᾶς τάξεως χωριστὰ, στὴν ἀνάπτυξη δηλαδὴ καὶ τῶν τριῶν βασικῶν φάσεων τοῦ προβλήματος «πῶς», ὅπως αὐτὲς θὰ ἀναλυθοῦν στὴν § 167 κ.ἑξ. Καὶ πάλι ὑπενθυμίζουμε, πῶς ἐδῶ θὰ γίνῃ λόγος μόνο γιὰ τὴ μεθοδολογίαν τῶν τριῶν πρώτων γυμνασιακῶν τάξεων.

164. Τὰ περιεχόμενα τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων» δὲν πρέπει νὰ ἀναφέρονται μόνο στὴ Λογοτεχνία, — παρὰ τὴν ἀντίθετη γνώμην τοῦ Γ. Θέμελη, ὁ ὁποῖος φτάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ θέλῃ τὴν κατάργησιν τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων»¹ καὶ στὴ θέσιν αὐτῶν τὴν εἰσαγωγὴν λογοτεχνικῶν ἔργων ἐνὸς μέχρι

1. Πραγματικὰ β' Παιδαγωγικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης, ἐν θ' ἔν. σ. 154

τριῶν συγγραφέων γιὰ κάθε τάξη¹ — ἀλλὰ σ' ὅλα τὰ εἶδη τοῦ πε-
ζοῦ λόγου (βλ. § 66, στ. σ. 134), ὡς καὶ τοῦ ποιητικοῦ,
σ' ὅλο τὸ πλάτος δηλαδὴ τῆς «**Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**»².

α) Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἔστω πάρουμε τὴ μονομερῆ ἄποψη ὅτι τὰ
περιεχόμενα τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων**» θὰ πρέπει νὰ
ἔχουν ἐπιλεγῇ ἀπ' τὰ ἀντιπροσωπευτικώτερα δημιουργήματα τῆς
νεώτερης ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, οὔτε καὶ τότε εἶναι ὀρθὴ ἡ ἄπο-
ψη, πὼς αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ διδάσκωνται κατὰ τέτοιο μεθολο-
γικὸ τρόπο, ποὺ νὰ ἔχουν ὡς ἄμεσο ἀποτέλεσμα τὴν αἰσθη-
τικὴ καὶ μόνο ἀπόλαυσιν. Ἡ ἄμεση καλλιτεχνικὴ συγ-
κίνηση ὕστερα ἀπὸ μιὰ ἀπλή συνθετικὴ ἐνθεώρησιν (βλ.
§ 157 β), χωρὶς καμμιά ἐπεξεργασία καὶ χωρὶς τὸ ἐκφραστικὸ στά-
διο τῆς τριμεροῦς πορείας, δὲν εἶναι ποτὲ δυνατό νὰ ἐπιτευχθῇ στὸ
μαθητικὸ κόσμος· ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐπιτευχθῇ πάλι ὁ σκοπὸς τῆς δι-
δασκαλίας τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» δὲν ὀλοκληρώνεται (βλ. §
156, α, καὶ 156, β). Ὁ κ. Γεωργούλης γράφει σχετικὰ «Οἱ ὠρι-
μοὶ ἄνθρωποι ἀναγινώσκουν τὰ λογοτεχνήματα μὲ σκοπὸν τὴν
καλλιτεχνικὴν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν. Κατὰ
τὸ 1900 ἤκμαζε τὸ βιωματικὸν σχολεῖον, παιδαγωγοὶ τινὲς ἐνό-
μιζον ὅτι σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν λογοτεχνημάτων
ἦτο ἡ μὲ μίαν ἀνάγνωσιν αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις, ὡς συμ-
βαίνει μὲ τὴν ἀκρόασιν μιᾶς μουσικῆς συμφωνίας. Ἡ τέχνη γενι-
κῶς διὰ τοὺς ὠρίμους εἶναι κάτι, τὸ ὁποῖον τοὺς τέρπει καὶ
τοὺς ξεκουράζει ἀπὸ τὴν τύρβην καὶ τὸν μόχθον τῆς ζωῆς.
Εἰς τὸ σχολεῖον ἐπιδιώκεται καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις· ἂν ὁμως

1. Ἡ γνώμη αὐτὴ τοῦ Γ. Θέμελη συμπέπει κάπως μὲ τὶς ἀπόψεις
μας γιὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Διδασκαλίαν τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» καὶ ἐνὸς
δευτέρου βασικοῦ βιβλίου (βλ. § 54 σ. 93 κ.ἐξ.).

2. «Ἔργον τῆς ἐπιστήμης εἶναι νὰ συμπληρώσῃ τὴν ζωντανὴν
παράδοσιν τῆς κοινότητος εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἐκδηλώσεων τῶν αἰσθητικῶν
τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τῶν ὕλικων μορφῶν τῶν ἀνθρωπίνων ἀξιών. Τῆς φιλο-
λογίας δὲ ἔργον εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῶν ἐξωτερικεύσεων τούτων, ἐφ' ὅσον ἐγένοντο
διὰ τῆς γλώσσης, ἡ ἐρμηνεία δὴλα δὴ τῶν γλωσσικῶν μνημείων, τοῦ πολιτι-
σμοῦ, τὰ ὁποῖα ἐφ' ὅσον διατηροῦνται καὶ γίνονται εἰς ἡμᾶς γνωστὰ διὰ τῆς γραφῆς
ὀνομάζομεν γραμματεῖαν. Πᾶσα λοιπὸν ἐξωτερικεύσις πνευματικῆς ζωῆς
διὰ τῆς γλώσσης γνωσμένη δύναται ν' ἀποτελέσῃ ὑποκείμενον ἐρευνῆς καὶ ἐρμηνείας
παρὰ τῆς φιλολογίας» *Ἱ. Συνοπτικὴ, Φιλολογία καὶ Ζωή, ἐνθ' ἂν. σ. 16.*

τὸ παιδί δὲν κατανόησεν τὸ λογοτέχνημα, δὲν δύναται νὰ τὸ ἀπολαύσῃ αἰσθητικῶς»¹.

β) Ἄρα ὅπως κι ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα — εἴτε δηλαδή τὸ ὕλικὸ τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» εἶναι παρμένο ἀπ' ὅλο τὸ πλάτος τῆς «**Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**», εἴτε μόνο ἀπὸ τὸ περιοριστικὸ στοιχεῖο τῆς «**Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας**» — ἡ διδασκαλία δὲν πρέπει νὰ γίνεται μὲ μιὰ ἀπλή συνθετικὴ ἐνθεώρηση², ἀλλὰ μὲ τὴ λεπτομερῆ καὶ ἀναλυτικὴ ἐνθεώρηση³ καὶ ἐπεξεργασία⁴. Ἡ μύησις στὰ μυστικὰ τῆς τέχνης, ἡ προσοικειώσις στὰ ἐκφραστικά της σύμβολα· ἡ γλωσσική, αἰσθητική, λογική, πραγματιστική, κριτική, φιλολογική, ἀξιολογική, φιλοσοφική κ.τ.λ. ἐρμηνεία τοῦ προσφερομένου ὕλικου καὶ ἡ κατανόησις, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ Dilthey (βλ. § 92, β, 3), τῆς διδασκτέας ὕλης εἶναι οἱ ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιὰ τὸ φθάσιμο τῶν μαθητῶν στὸ τελικὸ σκοπὸ τῆς ἐπιμεριστικῆς λογοτεχνικῆς ἐπιδιώξεως τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», τὴν καλλιτεχνικὴν δηλαδή συγκίνησιν καὶ ἀπόλαυσιν⁴, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ γενικώτερη ἐπίτευξιν τοῦ μαθήματος, ποὺ συνίσταται στὴν κατανόησιν καὶ στὴν ἐνορχήστρωσιν τῶν μαθητῶν στὴν *Traditio* ὡς καὶ στὴν

1. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 90.

2. Βλ. § 157, α.

3. «Ἀλλὰ καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἐρμηνεία δὲν πρέπει νὰ γίνεται μὲ γενικότητας καὶ κατὰ τὸν ἀφωρημένον τρόπον ποὺ γίνεται ὡς τώρα ἡ ἀνάλυσις τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου ἀπὸ τοὺς κριτικούς. Ἐκεῖνος, ποὺ θὰ γράφῃ ἕνα τοιοῦτον ἐρμηνευτικὸν ὑπόμνημα, δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ, ὅτι θὰ τὸ γράφῃ ὡς φιλόλογος, ὅχι ὡς κριτικός. Ἐπιβάλλεται λοιπὸν ἡ ἐρμηνεία νὰ εἶναι κυρίως καὶ ποδ' παντὸς ἀναλυτικὴ, ἔστω καὶ μὲ κίνδυνον νὰ θεωρηθῇ κατεῖς σχολαστικός. Συγκεκριμένα ἐπίσης καὶ ἀναλυτικῶς πρέπει νὰ παρουσιάζωνται τὰ καλλιτεχνικὰ μέσα, τὰ συμβατικά ἢ τὰ προσωπικά, τὰ μέσα τὰ τεχνικά τοῦ λογοτεχνικοῦ εἶδους ἢ τὰ ἀτομικά τοῦ συγγραφέως, μὲ τὰ ὅποια ἐπιτυγχάνει τοὺς καλλιτεχνικοὺς σκοποὺς εἴτε εἶναι ψυχολογικά, εἴτε εἶναι φραστικά». Ἰ. Σουκουτρίδης, Μελέται καὶ Ἀρθρα, ἐνθ' ἀν. σ. 255.

4. «Ὡστε ὁ σκοπὸς (τῆς διδασκαλίας τῶν λογοτεχνημάτων), κατὰλήγει, ὁ κ. Κ. Γεωργούλης, εἶναι πολὺπλευρος· ὅχι μόνον αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις, παραγωγή βιώματος, ἀλλὰ καὶ μύησις εἰς τὴν τεχνικὴν τοῦ λογοτεχνήματος καὶ συνειδητοποιήσις τῶν μέσων τῆς τέχνης, διείσδυσις εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν τέχνην». Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 90.

ανάπτυξη της ιδιοτυπίας της προσωπικότη-
τός των.

Τὸ συμπέρασμα, λοιπόν, ὅλων τῶν παραπάνω εἶναι, ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» δὲν πρέπει νὰ γίνεται κατὰ τρόπο παθητικό, ἀλλὰ μὲ ὅλη τὴ δυνατὴ ἐνσυνείδητη καὶ ἐνεργητικὴ συμμετοχὴ τῶν μαθητῶν, ποὺ μεταφράζεται σὲ δυὸ λέξεις **ἀναλυτικὴ ἐπεξεργασία**. Καὶ ἡ μόνη ὀρθὴ καὶ ἀρμόζουσα μέθοδος τῆς ἀναλυτικῆς ἐπεξεργασίας τῶν «**Κειμένων**» εἶναι ἡ ἐρμηνευτικὴ¹ καὶ μάλιστα ἡ τε-
λειότερη μορφή αὐτῆς ἡ **Κατανοοῦσα** (βλ. § 92).

γ) Ἀλλὰ ἐκτὸς τῆς μεθόδου τῆς **Κατανόσεως**, ἀνάλογα μὲ τὸ κείμενο καὶ τὴν τάξιν, ποὺ διδάσκουμε, μπορούμε νὰ χρησιμοποιήσουμε καὶ τὶς ἄλλες μορφές τῆς ἐρμηνευτικῆς μεθόδου: τὴ φιλολογικὴ (βλ. § 91, δ), τὴν ψυχολογικὴ (βλ. § 91, ε), καὶ τὴν πραγματιστικὴ (βλ. § 91, στ). Ἐπίσης ἡ συγκριτικὴ (βλ. § 89), ὡς καὶ ἡ ἱστοριογενε-
τικὴ—ἐρμηνευτικὴ (βλ. § 86 καὶ 87) εἶναι δυνατό νὰ ἐφαρμοθοῦν στὴν «κατ' οἶκον» ἐργασία τῶν δύο ἀνωτέρων γυμνασιακῶν τάξεων. Ἡ μορφή ὅμως ὅλων αὐτῶν τῶν μεθόδων πρέπει νὰ εἶναι ἀπλή καὶ ὄχι αὐστηρὴ ἐπιστημονικὴ· πρέπει δηλαδὴ ἡ μορφή τους νὰ ἔχη ἀρκετὴ τὴ διδακτικὴ φόρμα (βλ. § 85).

δ) Ἡ χρησιμοποίησις τῆς α ἢ β μεθόδου διαφορίζεται στὶς λεπτομέρειές της καὶ ποικίλει ἀνάλογα μὲ τὴ φιλοσοφικὴ ἢ κοσμοθεωρητικὴ τῶν διαφόρων ἐρμηνευτῶν ἐνατένισιν τῶν ἀνθρωπίνων δημιουργημάτων καὶ κατὰ συνέπεια καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν αἰσθητικὴ ἐνθεώρησιν τῶν ἔργων τέχνης, ποὺ ἀπορρέει ἀπ' τὴν ἰδεολογικὴ τῶν ἐρμηνευτῶν τοποθέτησιν (βλ. § 156, γ καὶ § 76). Στὴν προκειμένη περίπτωσιν ὁ βαθμὸς τῆς συνταυτί-

1. «Ἡ διδακτικὴ δὲ ἐργασία ἡ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ λόγου τῶν ἄλλων, καὶ μάλιστα τοῦ ἐντέχνου, ὀνομάζεται ἐρμηνευτικὴ, ἣτις περιλαμβάνει δύο μέρη: τὴν σημασιολογίαν, ἥτοι τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐξελέξεως τῶν σημασιῶν ἐκάστης λέξεως, τὴν γνῶσιν τῶν συνωνύμων, ἀντιθέτων καὶ συγγενῶν λέξεων (οἰκογενειῶν κ.τ.λ.) καὶ τὴν πλήρη κατὰ λέξιν τοῦ συνόλου, ἣ ὅποια στηρίζεται τὸ μὲν ἐπὶ τῆς γνώσεως τῆς μορφῆς καὶ τῆς φύσεως ἐκάστου εἶδους λογοτεχνίας, τὸ δὲ ἐπὶ τῆς γνώσεως τῶν γενικῶν κανόνων, οἵτινες διέπουν πᾶν καλλιτέχνημα, ἰδίως ἀνέχον εἰς τὴν λογοτεχνίαν». II. Βαλάνης, Ἡ διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, ἐκδ. Β', Ἀθήναι 1948, σ. 30 κ.εξ.

σεως ἢ ὄχι τοῦ ψυχικοῦ καὶ ἀξιολογικοῦ κόσμου τοῦ ἐρμηνευτοῦ ἢ ἐξηγητοῦ καὶ ἐκείνου, πού ἐκφράζεται μὲ τὸ ἐρμηνευόμενον ἔργο ἐπηρεάζει ἀντίστοιχα καὶ τὸ αἰσθητικὸ κριτήριον, μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ἀξιολογηθῇ καὶ θὰ ἱεραρχηθῇ ἡ ἀξία ἢ ἀπαξία τοῦ καλλιτεχνήματος, πού ἐρμηνεύεται. Ἀκόμη δὲν εἶναι λίγες οἱ φορές, πού τὸ ἐρμηνευτικὸ πρόβλημα συνταυτίζεται καὶ ἀνάγεται στοῦ γενικώτερου πρόβλημα τῆς γενέσεως (βλ. § 76, ζ) ἢ τοῦ σκοποῦ τῆς Τέχνης, πού πρέπει αὐτὴ νὰ ἐκπληρώνη. Στὴν τελευταία αὐτὴ ἄποψη στηρίζεται καὶ ἡ μαρξιστικὴ θεωρία γιὰ τὴν Τέχνη.

165. Μὰ ὅλες τοῦτες οἱ ἐρμηνεῖες τῶν ἔργων τέχνης ἀναφέρονται στὴν ἐπιστημονικὴ αἰσθητικὴ μεθοδολογία (βλ. § 76, ζ)¹ καὶ ὄχι στὴ διδακτικὴ. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως ἡ διδακτικὴ μέθοδος, ἂν καὶ διαφορίζεται ὡς πρὸς τὸν τρόπο καὶ τὸ σκοπὸ πάρα πολὺ ἀπ' τὴν ἀντίστοιχὴ ἐπιστημονικὴ (βλ. § 84), δὲν πᾶναι στὴν οὐσία τῆς νὰ προέρχεται καὶ νὰ βασίζεται πάνω σ' αὐτὴ (βλ. § 85). Γι' αὐτό, λοιπόν, θεωροῦμε ἀπαραίτητο νὰ ἀναπτύξουμε μὲ ἐλάχιστα λόγια τὶς σπουδαιότερες ἐπιστημονικοδιδακτικὲς μεθοδολογικὲς ἀπόψεις ἐρμηνείας τῶν προσφερομένων γιὰ διδασκαλία νεοελληνικῶν κειμένων, ὅπως αὐτὲς ἐφαρμόσθηκαν ἀπὸ τοὺς νεοέλληνες ἐρμηνευτὰς τόσον στοῦ διδακτικὸ τομέα, ὅσον καὶ στὸν καθαρὰ λογοτεχνικόν. Θὰ ἀρχίσουμε ἀπὸ τὶς παλαιότερες ἀπόψεις ἐρμηνείας καὶ θὰ προχωρᾶμε πρὸς τὶς νεώτερες· τέλος θὰ ἀναφέρουμε καὶ τὶς συνθετώτερες καὶ ἐπιστημονικώτερες.

α) **Ὁ Π. Βαλάκης**² καὶ ὁ **Ἀλ. Σαρῆς**³ ἀκολουθοῦν τὴν παλαιὰ ἐρβατιανὴ μεθοδολογικὴ πορείαν, ὅπως

1. « Ἐν τῇ μεταξὺ αἱ ἐργασίαι αὗται οὗτ' ἐπιστημονικαὶ ἢμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν, ἀφοῦ παραβαίνουσιν τὸν θεμελιώδη κανόνα καθ' ἐπιστημονικὴν ἐργασίας ὅτι ἡ ἀναλυτικὴ ἔρευνα προηγεῖται τῆς συνθετικῆς, οὕτε φιλολογικαὶ εἶναι, ἀφοῦ τοποθετοῦν τὴν αἰσθητικὴν κριτικὴν, πού εἶναι, κατὰ τὸν ἀρχαῖον ὁρισμὸν τῆς φιλολογίας, πολλῆς ἐπιστήμης τελευταῖον ἐπιγέννημα, εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ὄχι εἰς τὸ τέλος τῆς ἐρεῖνης ». *Ἰωάν. Σκουτρίδης*, ἐνθ' ἀν. σ. 243.

2. *Παύλου Βαλάκη, Ἡ Διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν*, ἔκδ. Β', ἐν Ἀθήναις 1928, σ. 414 κ.ἐξ.

3. *Ἀλέξ. Σαρῆ, Διδασκαλία Νεοελληνικῶν Λογοτεχνημάτων*, ἐν Ἀθήναις 1924.

αυτή διαμορφώθηκε τελικά από τὸν Reim σὲ πέντε βασικά στάδια (βλ. § 94, δ). Ὁ πρῶτος τὰ στάδια αὐτὰ τὰ ὀνομάζει: «Δήλωσιν τοῦ σκοποῦ, προπαρασκευήν, προσφορὰν τοῦ νέου, ἐμβάθυνσιν καὶ ἄσκησιν». Ὁ Ἄλ. Σαρῆς τὰ καλεῖ: «Γενικὸν σκοπόν, προπαρασκευήν, πρόσκτησιν τοῦ νέου (εὗρεσιν δηλ. τῶν ἐπὶ μέρους σκοπῶν τοῦ κειμένου), ἐφαρμογήν (ἠθικὴν ἐμβάθυνσιν καὶ ἀπόπειραν καλαισθητικῆς ἐμβάθυνσεως), καὶ ἄσκησιν».

Ἡ παραπάνω ἐνθεώρηση στηριζομένη στὴ **Συνειρμικὴ Ψυχολογία**¹ μετὰ τὴν κριτικὴ τοῦ ἐρβατιανοῦ συστήματος ἀπορρίπτεται καὶ δὲν θεωρεῖται πιά κατάλληλη σύμφωνα μὲ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ συγχρόνου σχολείου. Ὁ οὐσιαστικώτερος λόγος τῆς μὴ παραδοχῆς σήμερα τῶν παιδαγωγικῶν ἀπόψεων τοῦ Ἐρβάρτου καὶ τῶν ὁπαδῶν του εἶναι τὸ ὅτι ἡ ὅλη διαδικασία τῆς διδασκαλίας ἀπέβλεπε στὴ διανοητικὴ καὶ μόνο ἀνάπτυξη τῶν μαθητῶν, στὴν εἰδολογικὴ μόρφωση, στὴ **γνώση** καὶ ὄχι στὴ **βίωση**.

β) Μιὰ δευτέρη δυάδα, ὁ **Γ. Σουμελίδης**² καὶ ὁ **Παῦλος Ξιφαρᾶς**³, ἀκολουθεῖ κάπως ἀναλυτικώτερη μεθοδολογικὴ διδακτικὴ ἐνθεώρηση. 1) Ὁ πρῶτος στὸ βιβλίον του «**Νεοελληνικῶν Λογοτεχνημάτων Αἰσθητικὴ Διδασκαλία**» ἐκθέτει καὶ συγχρόνως ἐφαρμόζει τὶς ἐρμηνευτικὰς τοῦ ἀπόψεως, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες πρέπει κατὰ τὴ γνώμη του νὰ ἀντιμετωπίζονται αἰσθητικὰ καὶ ἀναλυτικὰ ἓνα καλλιτεχνικὸ λογοτεχνικὸ ἔργο. Οἱ ἀπόψεις αὐτὲς εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) Ποία εἶναι ἡ γενικὴ ἐντύπωσις, τί προσπίπτει εἰς τὴν ἀντίληψίν μας;

β) Ποία εἶναι ἡ κυρία ἰδέα τοῦ ἔργου;

γ) Πῶς ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ τοῦ ὁ συγγραφεὺς; Ποία εἶναι ἡ οἰκονομία τοῦ μύθου;

δ) Ὑπάρχει ἐνότης καὶ πῶς ἐπιτυγχάνεται;

1. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 75 κ.εξ.

2. Γ. Σουμελίδου, *Νεοελληνικῶν Λογοτεχνημάτων. Αἰσθητικὴ Διδασκαλία*, ἐν Ἀθήναις 1927, σ. 33 κ.εξ.

3. Παῦλον Ξιφαρᾶ, Ὁδηγὸς τῆς Μελέτης τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, ἐκδ. Β', Ἀθήναι α.χ.

- V) Ὑπάρχει ποικιλία (κάλλος) καὶ πῶς ἐπιτυγχάνεται ;
 VI) Εἶναι ἀληθῆ καὶ πιθανὰ τὰ λεγόμενα, ὑπάρχει φυσικότης ;
 VII) Ἐκ τοῦ συνόλου ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἡθικὴ ἀνύψωσις τῆς ψυχῆς, τοῦθ' ὅπερ χαρακτηρίζει πᾶν ὥραϊον ; καὶ
 VIII) Τὸ ὕφος τοῦ λόγου ».

Ὁ Γ. Σουμελίδης, ὅπως εἰκάζεται ἀπὸ τὸ παραπάνω σχέδιο ἐνθεωρήσεως, ἀκολουθεῖ τὴ γενικὴ συνθετικὴ ἐνθεώρηση (βλ. § 157, β), δηλαδὴ τὴν ἀπὸ τὸ κέντρο πρὸς τὴν περιφέρειαν πορεία (ἀπόψεις 1—6), καὶ καταλήγει στὴν ἡθικὴ ἀξιολόγηση τοῦ ἐρμηνευομένου ἔργου (ἀποψη 7)· τέλος συνεξετάζεται ἡ μορφή καὶ τὸ περιεχόμενον μαζί ὡς πρὸς τὴν ὑφολογικὴ ἀποψη (8).

2) Ὁ Παῦλος Σιφαράς μποροῦμε νὰ ποῦμε, πῶς ἀποτελεῖ τὸ μεταβατικὸ κρίκο ἀνάμεσα στὴν παλαιὰ σχολὴ τῶν ἐρμηνευτῶν τῶν διδασκομένων κειμένων καὶ στὴ νέα, τὴν ὁποία θὰ δοῦμε ἀμέσως παρακάτω. Στὸν « Ὁδηγὸς τῆς μελέτης τῶν Νέων Ἑλληνικῶν » ἡ ἐρμηνευτικὴ του θεώρηση μᾶς παρουσιάζεται σὰν ἓνα κρᾶμα συνθετικῆς καὶ ἀναλυτικῆς μορφῆς συνυφασμένο ἀπ' τὴν ἐπίδραση τῆς φιλολογικῆς πραγματιστικῆς ἐρμηνείας τοῦ Boeckh (βλ. § 91, στ) καὶ τῆς κλασσικῆς φιλολογικῆς ἐρμηνείας τοῦ Ast (βλ. § 91, δ). Οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὸ ἐρμηνευτικὸ διδακτικὸ ἀντίκρουσμα τοῦ διδασκτοῦ ὑλικοῦ διαφορίζεται σὲ ἓνα ἀρκετὰ μεγάλο ὄριθμὸ ἐρωτήσεων, πού ποικίλει ἀπὸ 12—15 κατὰ μέσον ὄρο. Τὶς ἐρωτήσεις αὐτὲς εἶναι δυνατὸ νὰ τὶς διαστρωματώσουμε σὲ τρεῖς κυρίως φάσεις: ἡ πρώτη ἀναφέρεται στὴν ἱστορικὴ καὶ πραγματιστικὴ ἰδίως διασαφήνιση τοῦ περιεχομένου, ὡς καὶ στὸν ἐθνικὸ καὶ ἡθικὸ φρονηματισμὸ (βλ. ἐρωτ. 1—6)· ἡ δεύτερη ἀφορᾷ στὴν ἐξέταση τῆς μορφῆς ἀπὸ αἰσθητικῆς πλευρᾶς καὶ — πολλὰς φορὲς — τοῦ ὕφους (βλ. ἐρωτ. 7—10)· καὶ τέλος ἡ τρίτη φάση περιλαμβάνει τὶς ἐρωτήσεις ἐκεῖνες, μὲ τὶς ὁποῖες συντελεῖται ἡ γλωσσολογικὴ ἐπεξεργασία καὶ ἡ ἀσκήσις.

γ) Ὁ Γ. Θέμελης¹, φιλόλογος καθηγητῆς καὶ λογοτέχνης,

1. Βλ. § 156 καὶ 164.

στη «Διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν» υποστηρίζει ἀπόλυτα τὴ συνθετικὴ ἐρμηνευτικὴ ἐνθεώρηση μὲ ἓνα δικό του ἰδιαίτερο τρόπο, ποὺ στηρίζεται στὴν ἀδιάσπαστη ἐνότητά τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου, στὴν ταυτότητα δηλαδὴ τῶν δύο αὐτῶν συστατικῶν κάθε καλλιτεχνικοῦ δημιουργήματος. Τὸ φιλοσοφικὸ τοῦ «πιστεύω» θεμελιώνεται πάνω στὴν ἐν ὁρ α σ η καὶ ὄχι στὴ λογικὴ. Ὁ ὅρος «ἀνάλυση» θεωρεῖται ἀπὸ τὸν ἐξαίρετο λογοτέχνη — παιδαγωγὸ ὅτι βρίσκεται «ἔξω ἀπὸ τὰ πράγματα», ὅταν αὐτὸς χρησιμοποιῆται στὴ διδασκαλία τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**», γιατί, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, «ἀναλύοντας δὲ διδάσκουμε πιά λογοτέχνημα, ἀλλὰ κάτι ἄλλο»¹. Καὶ συνεχίζει «Ἡ «ἀνάλυση» μᾶς ρίχνει ἀπὸ τὸ διδακτέο ἀντικείμενο σὲ κάτι ἄλλο. Ἐμεῖς ὅμως θέλουμε καὶ πρέπει νὰ διδάξουμε **Λογοτεχνία** στὰ «**Ν. Ἑλληνικά**» καὶ ὄχι γιὰ κάτι ἄλλο... Τὰ «ἐρμηνευτέα δεδομένα τοῦ αἰσθητικοῦ» εἶναι ἡ «μορφὴ»... Ἡ ἐρμηνεία ὀφείλει νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἴδια διαδικασίαν ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα στὴ θεώρησιν τῆς Λογοτεχνίας, δηλαδὴ θὰ ἐνεργῇ: σύλληψιν τῆς οὐσίας «διὰ τῆς μορφῆς καὶ ἐν τῇ μορφῇ» ἐν ὁ ρ α μ α τ ι κ ᾶ².

Ἡ μεθοδολογικὴ του πορεία κατὰ τὴν ἐπεξεργασία ἐνὸς κειμένου διαχωρίζεται στὴν πράξιν σὲ τρεῖς φάσεις:

1) Στὴ λεπτομερῆ ἐρμηνευτικὴ προσπάθεια κάθε μιᾶς λέξεως ἢ φράσεως ἀπ' τὴ μορφὴν τῆς οὐσίας, «ἀπ' τὴ λέξιν πρὸς τὸ αἰσθητικὸ βάθος... σὲ μιὰ ἀδιάσπαστη συνοχή...»

2) «Ἀντίκρουσμα τοῦ ὅλου στὴ συνολικὴν τοῦ ἐνόητα, κατὰκτησιν τοῦ κέντρου σὲ βάθος ἕως ἐκεῖ ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ φτάσῃ, μέσα ἀπ' τὴ συμβολίζουσα ἐνεία μορφὴ...» καὶ

3) Στὴν «αἰσθητικὴ ἀξιολόγησιν τοῦ ἔργου»³.

Ἡ παραπάνω ὅμως ἐνθεώρησις τῶν κειμένων — τὸ τονίσαμε καὶ ἄλλοι — προσκρούει σὲ δύο βασικὰς προϋποθέσεις: στὸ ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» δὲν περιορίζεται μόνο στὴν προσφορὰ **λογοτεχνικῶν** κει-

1. Γ. Θέμελιν, *Ἡ Διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν*, Ἀθήναι 1949, σ. 92.

2. Γ. Θέμελιν, *ἐνθ' ἀν.* σ. 93.

3. Γ. Θέμελιν, *ἐνθ' ἀν.* σ. 96 κ.εξ.

μένων, ἀλλὰ στὴν ἐνορχήστρωση τῶν μαθητῶν στὴν Tradition¹ καὶ δεύτερο στὸ ὅτι ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἐνθεωρήσεως — ἐνῶ ταιριάζει ἀπόλυτα στὸν καλλιεργημένο ὥριμο ἄνθρωπο — ἀντίκειται στὸν ψυχολογικὸ νόμο τῆς παιδικῆς ἀντιληπτικότητος (βλ. § 152, α, 152, β, 13, γ καὶ 14, α, 14, β).

ζ) Μιὰ ἀπλουστάτη μεθοδολογικὴ διδακτικὴ ἐνθεώρηση τῶν περιεχομένων στὰ «**Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα**» λογοτεχνημάτων εἶναι ἡ τοῦ **Γ. Καλαματιανοῦ**². Στὸ βιβλίον του «**Αἰσθητικὲς ἀναλύσεις Νεοελληνικῶν Λογοτεχνημάτων**» μᾶς παρουσιάζει ἔμπρακτα τὸ δικό του μεθοδολογικὸ τρόπο ἐρμηνείας. Ἡ μέθοδός του θεμελιώνεται κυρίως στὴν ἀναλυτικὴ γενικὴ ἐνθεώρηση, στὴ διάσπαση δηλαδὴ τοῦ ὅλου στὰ δύο του βασικὰ συστατικὰ στοιχεῖα, στὴ μορφή καὶ στὸ περιεχόμενον, συνακολουθούμενα μὲ μιὰ αἰσθητικὴ κριτικὴ, τὴ «**Λογοτεχνικὴ ἀξία**», ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ. Ἡ ἐννοιολογικὴ ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου ἀκολουθεῖ τὴν ἀρχὴ τῆς συνολικότητος (βλ. § 86, α). Ἡ μορφή διαιρεῖται σὲ μικρότερες ἐνότητες — εἰκόνες τὶς περισσότερες φορές καὶ μετὰ συνεξετάζεται στὴν ὁλότητά της αἰσθητικὰ. Τέλος ἀκολουθεῖ ἡ ἀξιολογικὴ λογοτεχνικὴ ἱεράρχηση τοῦ ἐρμηνευομένου κειμένου μὲ βάση τὴν ἰδεολογικὴ τοποθέτηση τοῦ συγγραφέως ἢ ποιητοῦ, τῆς λογοτεχνικῆς δηλαδὴ σχολῆς, πού ἀνήκει.

1) Ἀργότερα στὰ «**Μαθήματα Νέων Ἑλληνικῶν**» ἡ μεθοδικὴ ἐνθεώρηση τῶν κειμένων διαφορίζεται ἀπὸ τὸν **Γ. Καλαματιανὸ** στὶς ἐξῆς ἐξι ἀπόψεις: 1) περιεχόμενον, 2) κύριον νόημα, 3) γλωσσικὲς παρατηρήσεις, 4) τὰ συνθήματα τῶν προσώπων καὶ ἡ διάρθρω-

1. «*Κατὰ ταῦτα πνευματικὴ ζωὴ δὲν εἶναι νοητὴ, παρὰ μόνον ὡς ἐπαφὴ πρὸς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος — τοῦ μαζικοῦ ἢ τοῦ ἀμέσων παρελθόντος, ἀδιάφορον πάντως τοῦ παρελθόντος — καὶ ἔχει βαθεῖαν ἔννοιαν τὸ ἀπόφθεγμα, ὅτι πολιτισμὸς σημαίνει συναναστροφὴν μὲ τοὺς νεκρούς*». I. Σκουτρίη, *Φιλολογία καὶ Ζωή*, ἐνθ' ἀν. σ. 13.

2. **Γ. Καλαματιανὸς**, *Αἰσθητικὲς Ἀναλύσεις Νεοελληνικῶν Λογοτεχνημάτων*, Ἀθήναι 1951.

σή τους, V) τὰ σπουδαιότερα λογοτεχνικά μέσα, καὶ VI) τὸ ὕφος τοῦ συγγραφέως¹.

2) Σχεδὸν παρόμοια μὲ τοῦ **Γ. Καλαματιανοῦ** μεθοδολογικὴ ἐνθεώρηση ἀκολουθεῖ καὶ ὁ **Ἀθανάσιος Φλώρος**, καθηγητὴς φιλόλογος τῆς Βαρβακείου Προτύπου Σχολῆς. Ἡ πορειὰ τῆς τοποθέτησης τῆς ἐρμηνείας του ἀρχίζει I) μὲ ἓνα λογοτεχνικοῖς ιστορικὸ κατατοπιστικὸ σημεῖωμα, ποὺ ἀναφέρεται στὸ προσφερόμενο διδακτέο ὑλικό· μετὰ ἀκολουθοῦν: II) ἡ ἀνάλυση περιεχομένου, III) ἡ κεντρικὴ ιδέα, IV) ἡ ἀνάλυση μορφῆς, V) τὰ γλωσσικὰ—τὸ μέτρο, καὶ VI) ἡ γενικὴ ἐκτίμηση².

2) Πιὸ ἀναλυτικὴ καὶ περισσότερο μεθοδική—γιατὶ εἶναι ἀκριβῶς προσαρμοσμένη ἀνάλογα μὲ τὴν τάξιν—ἐμφανίζεται, ὅπως αὐτὴ εἶναι γραμμένη στὴ «Διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν» ἡ ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυση τοῦ **Π. Σπανδωνίδου**. Ἡ μεθοδολογικὴ του πορεία διακλαδίζεται γιὰ τὶς τέσσερες πρῶτες γυμνασιακὰς τάξεις σὲ ὀκτῶ ἀπόψεις:

I) «Τμηματικὴ ἀνάγνωση· τμηματικὴ ἀφομοίωση τοῦ λεξιλογίου· τμηματικὴ λογικὴ ἀνάλυση.

II) Μερικὸ καὶ γενικὸ νόημα τοῦ μύθου (περιεχομένου).

III) Περιεχόμενη ιδέα.

IV) Πραγματικὰ στοιχεῖα.

V) Ψυχολογικὴ ἀνάλυση (περιγραφικὸς προσδιορισμὸς ψυχικῶν καταστάσεων τῶν προσώπων ἢ τοῦ ποιητῆ).

VI) Χαρακτηρισμὸς προσώπων, ποὺ δροῦν, καὶ ἀπλῆς ἐντυπώσεις ἀπὸ τὶς πράξεις τους.

VII) Ὀλικὴ ἀνάγνωση.

VIII) Ὁ συγγραφέας καὶ ἡ ἐποχὴ του»³.

Ἀλλὰ καὶ ἡ διδακτικὴ αὐτὴ ἐρμηνεία τοῦ **Π. Σπανδωνίδου** δυστυχῶς—ἀν καὶ θεωρῆται ἀπὸ τὶς πιὸ κατάλληλες—ἀποβλέ-

1. **Γ. Καλαματιανὸς**, *Μαθήματα Νέων Ἑλληνικῶν* (Γιὰ τὴν Ε' τάξιν τῶν γυμνασίων), Ἀθήναι α.χ.

2. **Ἀθαν. Φλώρος**, *Ὑποδειγματικὴ Διδασκαλία Λογοτεχνημάτων*, Ἀθήναι 1953.

3. **Π. Σπανδωνίδης**, *Ἡ Διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν*, ἐν Ἀθήναις 1949, σ. 13 κ.έξ.

πει στη Λογοτεχνία και μόνο· γιατί, ὄντας ὁ ἴδιος λογοτέχνης, πιστεύει, πὼς τὸ μάθημα τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» τοῦτο ἀκριβῶς τὸ σκοπὸ πρέπει νὰ ἐκπληρῶνῃ: τὴ διδασκαλία τῆς ἐθνικῆς γλώσσης καὶ Λογοτεχνίας.

Γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ θεμελίωσι τῆς διδασκαλίας του ἔχουμε μιλήσει στὴ σελ. 170· προσθέτουμε ἀκόμα τὰ ἴδια λόγια τοῦ ἐπιλόγου τῆς «**Διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν**» του: «Ἄς τὸ ποῦμε τελειώνοντας: ἡ ἀνάλυση ἐνὸς λογοτεχνικοῦ ἔργου δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ σταματήσῃ στὸ στάδιο τῆς φιλολογικῆς ἔρευνας· θὰ ἐπεκταθεῖ σὲ ἀναζητήσεις γιὰ τὴν πρόθεσι, τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴν ἐκφραστικότητά τοῦ ἔργου, θὰ σταθεῖ σύγχρονα στὸν προσδιορισμὸ ἀξίας τῶν συστατικῶν στοιχείων καὶ τοῦ συνόλου καὶ θὰ μετεωρισθεῖ τέλος σὲ γενικὲς ἀναζητήσεις, αὐτὲς ποὺ ὀνομάζουν συνήθως φιλοσοφία πάνω στὸ λογοτεχνικὸ δημιούργημα. Γιὰ νὰ φθάσουμε ὡς ἐκεῖ χρειάζεται προσπάθεια μακρὰ καὶ ἐξαντλητικὴ. Ἀγῶνας ἐσωτερικὸς καὶ πάλη. Χρειάζεται ὀλίγη Εὐρώπη. Ἀλλ' ἂν ἡ Εὐρώπη δὲν ὑπάρχει μέσα μας, δὲν ὑπάρχει πουθενά».

166. Ὅλες οἱ παραπάνω ἐρμηνευτικὲς ἀπόψεις γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν περιεχομένων κειμένων στὰ «**Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα**» ἀναφέρονται κυρίως στὴν προσφορὰ τῶν Λογοτεχνημάτων γιὰ τοὺς μαθητὰς τῶν τριῶν πρώτων γυμνασιακῶν τάξεων. Γιὰ τὶς ἀνώτερες ὅμως γυμνασιακὲς τάξεις, καὶ ἰδίως γιὰ τὴν πέμπτη καὶ ἕκτη τάξη, πολλὲς φορὲς ἡ ἀναλυτικὴ γενικὴ ἐνθεώρηση δὲν εἶναι ἐπαρκὲς γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» ἢ συνθετικὴ ἐνθεώρηση, ποὺ προϋποθέτει ἀσφαλῶς τὴν «κατ' οἶκον» ἐργασία, θεωρεῖται προσφορώτερη καὶ καταλληλότερη.

Λόγος ἀναλυτικὸς γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» στὶς ἀνώτερες γυμνασιακὲς τάξεις θὰ γίνῃ στὸ β' τεῦχος τῆς «**Μεθοδικῆς Διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν**»· ἀλλὰ δὲν θὰ ἦταν ἄσκοπο νὰ ἀναφέρουμε ἐδῶ σκιαγραφικὰ τὶς γενικώτερες ἀπόψεις διδασκαλίας καὶ ἐρμηνείας τῶν νεοελληνικῶν κειμένων τῆς β' γυμνασιακῆς βαθμίδος. Ἄν καὶ γιὰ τὶς σπουδαιότερες ἐπιστημονικὲς ἀντιλήψεις ἐρμηνείας τῶν καλλιτεχνικῶν δημιουργημάτων ἔχουμε γράψῃ σχετικὰ στὴν § 76, ὅμως ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὴ

μεθοδολογική διδακτική έρμηνεία, πού δέν απέχει βέβαια πολύ ως πρὸς τὴν οὐσία της ἀπ' τὴν καθαρὴ ἐπιστημονική, μὰ πού ἔχει κάπως ἀπλουστευθῇ καὶ φορμαρισθῇ στὶς παιδαγωγικὲς καὶ ψυχολογικὲς ἀπόψεις τῆς Διδακτικῆς.

Τέτοιες ἐπιστημονικοδιδακτικὲς ἐρμηνεῖες ἐνθωρήσεως τῶν νεο-ελληνικῶν κειμένων γιὰ τὶς ἀνώτερες γυμνασιακὲς τάξεις εἶναι: ἡ γενετική, ἡ θετικιστική, ἡ ψυχομορφολογική, ἡ ἰδεαλιστική, καὶ ἡ κανονιστική.

α) Μὲ βάση τὴ **γενετικὴ ἐρμηνεία** προσπαθεῖ ὁ μαθητὴς νὰ ἀνακαλύψῃ τὸν τρόπο τῆς δημιουργίας τοῦ καλλιτεχνήματος ἢ τοῦ δημιουργήματος γενικά, τὶς ἐξωτερικὲς δηλαδὴ καὶ ἐσωτερικὲς συνθήκες, πού παρεκίνησαν τὸν συγγραφέα νὰ γράψῃ τὸ ἔργο του (βλ. § 76, γ, § 76, 9 καὶ § 87). «Ὁ τρόπος οὗτος, γράφει ὁ κ. Γεωργούλης, χρησιμοποιεῖται, ὅταν ἔχωμεν ἔμπροσθέν μας ὅλον τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ καὶ ὄχι ἓν τμήμα, διότι τότε μόνον δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ὅλον τὸν βίον τοῦ συγγραφέως»¹.

β) Γιὰ τὴ **θετικιστικὴ ἐρμηνεία** βλ. § 76, α. «Σήμερον προσπαθοῦν νὰ ἐξηγήσουν τὰ πάντα ὡς προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος· δέν εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ παραγνωρισθῇ καὶ ἡ δημιουργικότης τοῦ συγγραφέως»².

γ) Ἡ **ψυχομορφολογικὴ ἐρμηνεία** ἀναφέρεται στὴν ἐξέταση καὶ διείσδυση στὰ μορφολογικὰ καὶ μόνο δεδομένα ἐνὸς ἔργου μὲ σκοπὸ τὴ διάκριση καὶ τὴν κατανόηση τῶν ψυχικῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ καλλιτέχνου, ὡς καὶ στὴν κατάταξή του στὸν α ἢ β ψυχολογικὸ τύπο (ἀκουστικό, ὁπτικό, κινητικό κτλ. σύμφωνα μὲ τὴ διαίρεση τῶν ἀνθρωπίνων τύπων τῆς Γενικῆς ψυχολογίας.) Μὲ τὴν ἐρμηνεία αὕτῃ προσπαθοῦμε νὰ βροῦμε «ἂν δηλαδὴ (ὁ συγγραφεὺς) ἐργάζεται μὲ τὸ μάτι, ὡς ὁ Ὅμηρος, ἢ μὲ τὸ αὐτί, ὡς ὁ Βεργίλιος, ἢ ἂν παρουσιάσῃ διὰ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν ὑπ' αὐτῶν χρησιμοποιουμένων στοιχείων μεγάλην κίνησιν, ὅτε τὰ ἔργα του εἶναι ἀρεστὰ εἰς τὰ μικρὰ παιδιὰ»³.

1. Κ. Γεωργούλης, ἐνθ' ἀν. σ. 95.

2. Κ. Γεωργούλης, ἐνθ' ἀν. σ. 96.

3. Κ. Γεωργούλης, ἐνθ' ἀν. σ. 95.

δ) Όταν η έρμηνεία ενός κειμένου στρέφεται πρὸς τὴν έρευνα καὶ τὴν εξέταση τῆς αἰσθητικῆς φιλοσοφικῆς νοοτροπίας (βλ. § 153, β, 2) τοῦ συγγραφέως, ποὺ ένυπάρχει καὶ διαχέεται μέσα στοῦ έρμηνευμένο έργο, ὡς καὶ πρὸς τὴν προσπάθεια χαρακτηρίσεως καὶ κατατάξεως τοῦ καλλιτεχνήματος στὴν αἰβ λογοτεχνικὴ τάση ἢ σχολή, τότε ἡ έρμηνεία ὀνομάζεται **ιδεαλιστικὴ**. Ὁ τρόπος αὐτὸς ένθεωρήσεως τῶν καλλιτεχνικῶν δημιουργημάτων θεωρεῖται ὡς ὁ ὑψηλότερος καὶ προϋποθέτει πλήρη κατανόηση καὶ κατατόπιση τῶν μαθητῶν πάνω στα θεμελιώδη καὶ κύρια χαρακτηριστικά, στὶς διακρίσεις καὶ στὶς διαχωριστικὲς γραμμὲς τῶν διαφόρων **Λογοτεχνικῶν Σχολῶν** (βλ. σ. 133)¹.

2) Τέλος ὑπάρχει, ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, καὶ ἡ καλουμένη **Κανονιστικὴ έρμηνεία**, ποὺ θεμελιωτὴς ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα εἶναι ὁ **Γιάννης Ἀποστολάκης**² (1886 — 1947), καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Σύμφωνα με τὴν έρμηνεία αὐτὴ ένας πραγματικὰ ἐξάίρετος δημιουργὸς λαμβάνεται ὡς βασικὸ ἀξιολογικὸ κριτήριο, ὡς **αἰσθητικὸς κανόνας**, καὶ με βάση αὐτὸν τὸν κανόνα παραβάλλονται, συγκρίνονται καὶ τελικὰ ἀξιολογοῦνται ὅλα τὰ έργα τῶν ἄλλων συγγραφέων καὶ ποιητῶν.

Ὁ **Ἀποστολάκης**, κυρίως στοῦ έργου του «Ἡ ποίηση στὴ ζωὴ μας», σὰν τέτοιο κανόνα δημιουργὸ παίρνει τὸν ἔθνικὸ μας ποιητὴ **Δ. Σολωμό** «Ἡ χρῆσις (ὅμως) τῆς έρμηνευτικῆς ταύτης μεθόδου χρειάζεται μεγάλην πρόσοχήν, ὥστε νὰ τὴν χρησιμοποιοῦμεν ἐπὶ ὁμοιογενῶν ποιητῶν... καὶ νὰ μὴ συγκρίνωμεν τὰ ἀσύγκριτα, διότι ὑπάρχει κίνδυνος νὰ περιπέσωμεν ἀπὸ τὴν κρίσιν εἰς τὴν κατάκρισιν»³.

1. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὶς Λογοτεχνικὲς Σχολὰς βλ. Γ. Καλαματιανοῦ, *Αἰσθητικὲς Ἀναλύσεις*, ἐνθ' ἀν. σ. 9 κ.έξ.

2. Τὰ σπουδαιότερα έργα τοῦ **Γιάννη Ἀποστολάκη** εἶναι: α) *Τὰ Δημοτικὰ τραγούδια* (1929), β) *Τὰ τραγούδια μας* (1934), γ) *Ἀριστ. Βαλαωρίτης* (1936), δ) *Ὁ Κενυτάλλης καὶ καὶ τὸ Δημοτικὸ τραγούδι* (1937), ε) *Τὸ τραγούδι τῆς Ἀγίας Σοφίας* (1939), στ) *Τὸ κλέφτικο τραγούδι, τὸ πνεῦμα τῆς τεχνικῆς του* (1950), καὶ ζ) *Ἡ ποίηση στὴ ζωὴ μας*, β' έκδοση 1957.

3. *Κ. Γεωργούλη*, ἐνθ' ἀν. σ. 96.

ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΩΝ
ΑΠΟΨΕΩΝ ΚΑΙ ΕΙΔΩΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΜΑΤΩΝ

ΕΡΜΗΝΕΙΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΜΑΤΩΝ

↓	↓
α) Προτεινόμενες απόψεις 1) 'Η τῶν Π. Βαλάνκη-Αλ. Σαρῆ¹ 2) 'Η τῶν Γ. Σουμελίδη— Π. Ξι- φαρᾶ² 3) 'Η τοῦ Γ. Θέμελη³ 4) 'Η τῶν Γ. Καλαματιανοῦ — Α. Φλώρου⁴ 5) 'Η τοῦ Π. Σπανδωνίδη⁵	β) Εἶδη ἐρμηνείας 1) 'Η γενική⁶ 2) 'Η θετικιστική⁷ 3) 'Η ψυχομορφολογική⁸ 4) 'Η ἰδεαλιστική⁹ 5) 'Η κανονιστική¹⁰

1. Βλ. § 165, α.
2. Βλ. § 165, β.
3. Βλ. § 165, γ.
4. Βλ. § 165, δ.
5. Βλ. § 165, ε.
6. Βλ. § 166, α.
7. Βλ. § 166, β.
8. Βλ. § 166, γ.
9. Βλ. § 166, δ.
10. Βλ. § 166, ε.

167. Ἡ μέθοδος, ἡ πορεία καὶ ἡ μορφή τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων κατὰ τάξεις.

Ὅλες τὶς ἀπόψεις, ποὺ ἀναπτύξαμε σκιαγραφικὰ στὶς § 165 καὶ 166, τὶς ἀναφέραμε μὲ τὸν ἀπώτερο σκοπὸ κυρίως γιὰ νὰ δώσουμε στοὺς συναδέλφους ἐκπαιδευτικοὺς α) τὴ δυνατότητα ἐφαρμογῆς ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων μεθοδολογικῶν τρόπων ἑρμηνείας¹ τῶν διαφόρων κειμένων, ποὺ διδάσκουν, καὶ β) τὴν εὐκαιρία — ἀπὸ ἓνα σημαντικὸ πλῆθος διδακτικῶν μεθόδων — ἐκλογῆς τοῦ πιὸ καταλλήλου μεθοδολογικοῦ τρόπου ἑρμηνείας τῶν περιεχομένων τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων» ἀνάλογα μὲ τὴν ἀτομικὴ κρίση καὶ τὴν ἰδιαίτερη προτίμηση τοῦ καθηνοῦ.

Τώρα ἐρχόμαστε νὰ ἀνακεφαλαιώσουμε τὶς δικές μας μεθοδολογικὲς ἀπόψεις ἑρμηνείας τῶν διαφόρων κειμένων τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων», ὡς καὶ τοῦ «Δευτέρου Βασικοῦ βιβλίου» (βλ. § 54, σ. 93 κέξ.), ποὺ εἶναι θεμελιωμένες πᾶνω στὶς σοφὲς καθοδηγήσεις τοῦ ἐξαιρετοῦ διδασκάλου μου κ. **Κ. Γεωργούλη**. Ἡ συμπερίληψη τῶν ἀπόψεών μας αὐτῶν θὰ γίνῃ μὲ βάση τὶς τρεῖς βασικὲς ὑποδιαιρέσεις — φάσεις — ποὺ θέσαμε στὴν § 163, ὡς καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ «Δευτέρου βασικοῦ βιβλίου».

1. Πρέπει κατὰ τὴ διδασκαλία νὰ ὑπάργῃ ἡ δυνατότητα ἀλλαγῆς πότε — πότε τοῦ μεθοδολογικοῦ τρόπου ἐπεξεργασίας τῶν διαφόρων κειμένων χάριν ποιότητος· γιατί ἡ μονοτονία, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν αὐτοματισμὸ τῆς ἴδιας πάντοτε ἐπαναληπτικῆς διεργασίας, ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα στοὺς μαθητὰς τὸν ἐκνευρισμὸ καὶ τὴν ἀδιαφορία.

168. Ἡ πρώτη τάξη — τὸ εἶπαμε καὶ στὴν § 159 — εἶναι προπαρασκευαστικὴ τάξη. Τὸ διδακτέο ὑλικό της κυρίως ἀναφέρεται στὴν ἐκμάθηση τῆς γλώσσας, τῆς δημοτικῆς γλώσσας, γι' αὐτὸ τὸ κέντρο βάρους τῆς διδασκαλίας θὰ πέση στὴ γλωσσολογικὴ ἐνότητα: Γραμματικὴ, Γλωσσολογία καὶ Ὁρθογραφία. Παράλληλα ὅμως θὰ προσφερθοῦν στοὺς μαθητὰς καὶ οἱ σπουδαιότερες καὶ ἀπλούστερες μορφές τῶν λογοτεχνικῶν εἰδῶν (βλ. § 159, α, 5) κατὰ τὴν ἐπεξεργασία καὶ τὴν ἔκφραση τοῦ μύθου, τοῦ ἐσωτερικοῦ δηλαδὴ περιεχομένου (βλ. § 153, α, 2 καὶ § 154, α) τῶν διαφόρων κειμένων τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων».

Α. Φάση πρώτη

Πῶς θὰ διδαχῇ τὸ ὑλικό τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων εὐκαιρικά, καὶ πῶς τὸ περιεχόμενο «αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ» τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων».

α) Μεθοδολογία τῆς διδασκαλίας τῶν περιεχομένων τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων»:

1) Μέθοδος: Ἡ ἐρμηνευτικὴ κατανοοῦσα (βλ. § 92)

2) Πορεία: Ἡ τριμερὴς (βλ. § 95)¹

3) Μορφή: Ἡ μορφή θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὸν καθωρισμένον σκοπὸν, ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα, ποὺ θέλουμε νὰ φέρῃ ἡ μάθηση. Γιὰ τὴν πρώτη τάξη ὁ καθωρισμένος σκοπὸς πρέπει κυρίως νὰ στρέφεται πρὸς τὴν ἐνάσκησιν (βλ. § 98, α, 1) καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν (βλ. § 98, α, 2).

1. Ἡ προτιμότερη ὀρολογία τῶν σταδίων τῆς τριμεροῦς πορείας γιὰ τὰ ἐκτιμητικὰ ἢ βιωματικὰ τύπον μαθήματα εἶναι: θεωρήσις, ἐν θεωρήσει ἢ ἐμβάθυνσις, ἔκφρασις ἢ ἀξιολόγησις· ἐνῶ γιὰ τὰ ἐπιστημονικὰ, γλωσσικὰ, τεχνικὰ κ.τ.λ. τύπον μαθήματα εἶναι: παρουσίασις, ἐπεξεργασία, ἔκφρασις.

Πολλές φορές πρὶν ἀρχίσουμε τὴ διδασκαλία μας μποροῦμε νὰ κάνουμε τὴν καλουμένη προπαρασκευὴ (βλ. § 95).

β) Μεθοδολογία τῆς διδασκαλίας τῶν «Βοηθητικῶν Ἑνοτήτων» εὐκαιριακά:

- 1) Γιὰ τὴ Γραμματικὴ (βλ. § 150 κέξ.)
- 2) Γιὰ τὴ Γλωσσομάθεια (βλ. § 111 κέξ.)
- 3) Γιὰ τὴν Ὁρθογραφία (βλ. § 113 κέξ.)
- 4) Γιὰ τὴ Νεοελληνικὴ Μετρικὴ (βλ. § 127 κέξ.)
- 5) Γιὰ τὴ Λαογραφία (βλ. § 135 κέξ.)

Ἡ «Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου» τῆς πρώτης τάξεως ἐντάσσεται ἐξ ὁλοκλήρου στὴ διδασκαλία τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων». Τὸ πῶς θὰ συντελεσθῇ ἡ διδασκαλία τῶν «Βοηθητικῶν Ἑνοτήτων» εὐκαιριακά, θὰ τὸ ποῦμε ἀμέσως παρακάτω.

Β. Φάση δεύτερη

Ἡ διδασκαλία θὰ διενεργῇται κατόπιν προπαρασκευῆς ἢ χωρὶς προπαρασκευή.

Στὴν πρώτη τάξη ἡ διδασκαλία θὰ γίνεταί χωρὶς προπαρασκευή: πρὸς τὸ τέλος μόνο τοῦ σχολικοῦ ἔτους, ἀφοῦ ὁ μαθητὴς θὰ ἔχη ἐν τῷ μεταξύ διδαχθῇ ὠρισμένα πράγματα, μπορεῖ νὰ γίνεταί φειδωλὴ προπαρασκευή.

Γ. Φάση τρίτη

Ὁ μεθοδολογικὸς τρόπος τῆς διδασκαλίας θὰ εἶναι ὁ ἴδιος γιὰ τὸν πεζὸ καὶ ποιητικὸ λόγο ἢ διαφορετικὸς;

Ἐπειδὴ ἡ διδασκαλία κατὰ τὴν πρώτη τάξη τόσο τοῦ πεζοῦ, ὅσο καὶ τοῦ ποιητικοῦ λόγου, ἀναφέρεται στὶς ἀπλούστερες μορφές, καὶ ἐπειδὴ ἀκόμη ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας εἶναι κυρίως προπαρασκευαστικός, ὁ μεθοδολογικὸς τρόπος θὰ εἶναι ὁ ἴδιος περίπου.

Δ. Τὸ δεύτερο βασικὸ βιβλίον

Γιὰ τὴ μεθοδολογία τοῦ «Δευτέρου βασικοῦ βιβλίου» βλ.

σελ. 95. Ἡ διδασκαλία τοῦ βιβλίου αὐτοῦ θὰ ἀποβλέπη, κυρίως στὴν αἰσθητικὴ συγκίνηση καὶ ἀπόλαυση· ἀπώτερο ὁμως σκοπὸ θὰ ἔχη τὴν προσοικείωση καὶ τὸν προῖδεασμὸ γιὰ τὴν ἀπόκτηση μιᾶς μελλοντικῆς δυνατότητος στὸ νὰ μπορέσουν ἀργότερα οἱ μαθηταὶ—κατὰ τὴν **τρίτη** τάξη καὶ μετὰ—νὰ ἀναλύουν αἰσθητικὰ τὰ διάφορα λογοτεχνήματα, ποὺ πρόκειται νὰ διδαχθοῦν.

169. Θὰ σκιαγραφήσουμε ἓνα γενικὸ σχέδιο διδασκαλίας «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων**», γιὰ νὰ ὑποδείξουμε τὸ μεθοδολογικὸ τρόπο τῆς προσφορᾶς εὐκαιρικὰ τοῦ ὑλικοῦ τῶν «**Βοηθητικῶν ἐνοτήτων**» ὡς καὶ τὸν τρόπο διδασκαλίας τῶν περιεχομένων τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων**» τῆς πρώτης τάξεως. Τὸ σχέδιο αὐτὸ τὸ χαρακτηρίσαμε ὡς γενικὸ, γιατί δὲν ἀναφέρεται σὲ συγκεκριμένη ἐνότητα. Εἰδικὰ σχέδια διδασκαλίας διαφόρων συγκεκριμένων ἐνοτήτων θὰ συμπεριλάβουμε στὸ β' τεῦχος τῆς «**Μεθοδικῆς Διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν**» στὸ κεφάλαιο «**Β'. ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ**». Τὸ γενικὸ αὐτὸ σχέδιο ἀναφέρεται βασικὰ σὲ δύο ἀπόψεις: στὴ γνωσιολογικὴ διασφήνιση καὶ στὴν ἀξιολογικὴ ἐμβάθυνση.

Η. ΓΕΝΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΠΕΖΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΩΝ

Τάξη	: Πρώτη
Μάθημα	: Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα
Διδακτέα ἐνότητα	: Ἐνα ὁποιοδήποτε νεοελληνικὸ κείμενο
Μέθοδος	: Ἑρμηνευτικὴ — Κατανοοῦσα
Πορεία	: Τριμερῆς (Θεώρηση—Ἐνθεώρηση—Ἀξιολόγηση)
Μορφή	: Καθοδηγούμενη αὐτενέργεια

1. «Ὁρισμέναι ὥραι πρέπει νὰ ἀφιερῶνται εἰς φιλολογικὴν ἀναστροφήν καθ' ἣν οἱ μαθηταὶ ἐπιλέγουν ἓνα λογοτέχνημα, τὸ ὁποῖον ἀναγινώσκεται εἰς ὥρισμένην ὥραν μόνον πρὸς αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν». Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 91.

1. Προεργασία του διδάσκοντος

Ο διδάσκων θα εκλέξει ένα κείμενο με βάση την ενάσκηση του καθωρισμένου σκοποῦ· ἡ ἐκλογή τοῦ κειμένου θα ἐξαρτηθῇ ἀπ' τὸν προχωρητικὸ καὶ χρονικὸ προγραμματισμὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους καὶ τῆς τάξεως, πού διδάσκει (βλ. § 129 καὶ § 158, β, 2). ἔδῳ πρόκειται γιὰ τὴν πρῶτη τάξη. Τὸ κείμενο αὐτὸ ὁ διδάσκων πρὶν τὸ προσφέρει στοὺς μαθητὰς, θὰ τὸ ἔχη γενικὰ ἐπεξεργασθῇ ἀπὸ κάθε ἀποψη στοὺς σπίτι του, καὶ εἰδικώτερα τὰ σημεία ἐκεῖνα, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ἐπιτύχῃ τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα τῆς μαθήσεως.

Ἀναλυτικώτερα ὁ διδάσκων θὰ ἔχη προπαρασκευασθῇ στὰ ἑξῆς σημεία:

α) Στὸ πῶς θὰ προπαρασκευάσῃ τοὺς μαθητὰς γιὰ νὰ τοὺς φέρῃ σὲ μιὰ κατάσταση δεκτικότητος ἢ συγκινησιακῆς παθητικότητος (βλ. § 95).

β) Στὴν ἀνάγνωσιν τοῦ κειμένου¹ (ὀρθὸς τονισμός² χρωματισμὸς τῆς φωνῆς³ κ.τ.λ.)· θὰ ἔχη σημειώσῃ πάνω στὸ κείμενό του μὲ διάφορα σημάδια ἐκεῖνες ἀκριβῶς τὶς λέξεις, φράσεις καὶ περιόδους, πού περικλείουν τὰ ὑψηλότερα διανοήματα, τὶς οὐσιωδέστερες ἔννοιες, τὶς κεντρικώτερες ιδέες, ἢ ἐκεῖνα ἀκριβῶς τὰ σημεία, πού θὰ θελήσῃ ὁ διδάσκων νὰ τὰ προσέξῃ ἰδιαίτερα ὁ μαθητής.

γ) Θὰ ἔχη διαιρέσῃ τὸ κείμενο σὲ ὀργανικὰς-λογικὰς ἐνότητες, καὶ θὰ ἔχη βρῇ ὁ ἴδιος τὶς ἐπιμεριστικὰς κεντρικὰς ιδέας αὐτῶν, ὡς καὶ τὶς γενικὰς συμπεριλήψεις τοῦ νοήματός των.

δ) Θὰ ἔχη προπαρασκευάσῃ τὸ κείμενο γλωσσικά, λογικά, πραγματολογικά, ἐννοιολογικά, σημασιολογικά, ἐκφραστικά, λαογραφικά κ.τ.λ.

ε) Θὰ ἔχη προετοιμάσῃ ἓνα σχέδιο (βλ. § 120, β), εἴτε τυπωμένο εἴτε γιὰ νὰ γραφῇ στὸν πίνακα, πάνω στὸ ὁποῖο θὰ ἐργασθοῦν οἱ μαθηταί.

1. Βλ. § 53, δ.

2. Βλ. § 53, β.

3. Βλ. § 53, γ.

στ) Θά ἔχη προκαθορίσει τὴ μέθοδο, τὴν πορείαν καὶ τὴ μορφὴ τῆς διδασκαλίας.

ζ) Θά ἔχη βρῇ τὴν κεντρικὴν ἰδέαν, ὡς καὶ τὰ ἰδιάζοντα χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τοῦ κειμένου.

η) Θά ἔχη προσπαθῇ νὰ ἀνακαλύψῃ τὶς συνθήκες καὶ τὰ αἷτια τῆς δημιουργίας τοῦ κειμένου, ὡς καὶ τοὺς σκοποὺς, τὶς προθέσεις καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τοῦ συγγραφέως.

θ) Ἰδιαίτερα θά ἔχη μελετήσῃ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ εἵδους τοῦ πεζογραφήματος, πού θά διδάξῃ καὶ

ι) Θά ἔχη προκαθορίσει τὸ εἶδος, τὸ ποῖον καὶ τὸ ποσό τῶν ἀσκήσεων, πού θά δώσῃ ὡς «κοτ' οἶκον» ἐργασία στοὺς μαθητὰς.

2. Διδασκαλία

Ἐπειδὴ τὰ περιεχόμενα τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» ἀναφέρονται κυρίως σὲ μαθήσεις ἐκτιμητικοῦ τύπου καὶ εἶναι ἐκφράσεις ὑποκειμενικῆς, θά πρέπει ὁ διδάσκων νὰ δημιουργήσῃ στὶς ψυχὰς τῶν μαθητῶν μιὰ συναισθηματικὴ ἀνάκληση βιωμάτων παρομοίων μὲ ἐκεῖνα πού πιθανὸν νὰ ἔνοιωθε ὁ συγγραφεὺς τὶς στιγμὲς τῆς ἐμπνεύσεώς του καὶ τῆς δημιουργίας. Τὸ στάδιο αὐτὸ τῆς συναισθηματικῆς δεκτικότητος τῶν μαθητῶν καλεῖται προπαρασκευή.

1. Προπαρασκευή

Γεννιέται λοιπὸν τὸ ἐρώτημα : πῶς θά συντελεσθῇ ἡ προπαρασκευή;¹ Ποιοὶ δηλαδὴ πρέπει νὰ εἶναι οἱ τρόποι ἢ τὰ μέσα, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ διδάσκων θά μπορέσῃ ἀβίαστα καὶ χωρὶς βιωματικὸ ἐξαναγκασμὸ νὰ διεγείρῃ συναισθηματικὰ τοὺς μαθητὰς ἔτσι πού νὰ δεχθοῦν κατὰ τρόπο φυσικὸ τὴν καλλιτεχνικὴν προσφορὰ τοῦ διδασκτέου ὕλικου ; Τὰ μέσα αὐτὰ εἶναι τὰ ἑξῆς ;

α) Ἡ ἐπίδειξις στοὺς μαθητὰς μιᾶς ἢ καὶ περισσοτέρων

1. « Τὸ πρὸς ἐρμηνείαν λογοτέχνημα προσδιορίζεται διὰ συζητήσεως ἐλευθερᾶς ἐν τῇ τάξει (sic), ἢ δὲ συναισθηματικῇ ! προπαρασκευῇ, ὡς ἐλέχθη, δὲν εἶναι πάντοτε ἀναγκαίαν ». Κ. Γεωργιάδης, ἐνθ' ἀν. σ. 92.

Ὁ προσδιορισμὸς ὁμῶς τοῦ λογοτεχνήματος, πρὶν θὰ ἐρμηνεύσουν οἱ μαθηταί, προσκροῦει τὸν προχωρητικὸν καὶ χρονικὸν προγραμματισμὸν (βλ. § 149).

είκονων, έγχρώμων κατά προτίμηση, που έκφράζουν κάτι παρόμοιο με τὸ περιεχόμενο τοῦ προσφερομένου γιὰ διδασκαλία κειμένου, ἢ που τὰ προκαλούμενα συναισθήματα ἀπὸ τὴ θέα τους εἶναι συγγενῇ με ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ νοιώσουν οἱ μαθηταὶ ἀπ' τὴν διδακτέα ἐνότητα. Οἱ παρουσιαζόμενες αὐτὲς εἰκόνες πρέπει νὰ ἔχουν κάποια καλλιτεχνικὴ ἀξία καὶ νὰ μὴν εἶναι πρόχειρες καρικατοῦρες.

β) Ἡ διήγηση μιᾶς μικρῆς καὶ συντόμου ἱστορίας ἢ κάποιου ἀνεκδότου, που ἡ κεντρικὴ του ἰδέα νὰ συμπύπτει περίπου με ἐκείνη τοῦ κειμένου.

γ) Ἡ ἀφήγηση ἑνὸς παρεμφεροῦς ἱστορικοῦ γεγονότος, που ἡ ἐπέτειός του συμπύπτει με τὸ χρονικὸ προγραμματισμὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ κειμένου.

δ) Ἡ ἀπαγγελία ἑνὸς μικροῦ σχετικοῦ με τὸ διδασκόμενο ὑλικὸ ποιεήματος.

ε) Ἡ ὑπενθύμιση ἑνὸς συγχρόνου σημαντικοῦ γεγονότος. (μιᾶς μεγάλῃς πυρκαγιᾶς, μιᾶς συγκρούσεως συγκλονιστικῆς, μιᾶς καταστροφικῆς θεομηνίας, ἑνὸς σεισμοῦ, μιᾶς μάχης, ἑνὸς πολέμου κ.τ.λ.), καὶ

στ) Ὅ,τι δὴ ποτε ἄλλο κρίνει ἀκόμη κατάλληλο ὁ διδάσκων.

II. Παρουσίαση ἢ θεώρηση

α) Ἀνάγνωση με ἥθος τοῦ ὅλου κειμένου ἀπ' τὸν διδάσκοντα¹. Οἱ μαθηταὶ θὰ παρακολουθοῦν με τὰ βιβλία κλειστά.

β) Ἀπόδοση «ἀδρομερῶς» τοῦ νοήματος ἀπ' τοὺς μαθητὰς μετὰ ἀπὸ ὀλίγα λεπτὰ ἀναπολήσεως.

γ) Συμπλήρωση τῶν τυχὸν παρουσιαζομένων μεγάλων νοηματικῶν κενῶν² ἀπὸ τοὺς μαθητὰς.

δ) Διανομὴ στοὺς μαθητὰς τοῦ τυχὸν τυπωμένου σχεδίου, ἢ καταγραφὴ στὸν πίνακα τῶν ἀποφύων, που θέλουν

1. «Ἡ παρουσίασις θὰ γίνῃ με σκοπὸν τὴν παραγωγὴν βιώματος διὰ μιᾶς καλῆς ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀναγνώσεως ὁλοκληρῶν τοῦ λογοτεχνήματος κατὰ τὸ αἶτημα τῆς συνολικότητος» Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 92.

2. «Ἄν ἐγένοντο σφάλματα εἰς τὴν ἀπόδοσιν (τοῦ νοήματος), ἀφορμώμενος ἐκ τούτων ὁ διδάσκαλος θὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὸ κείμενον διὰ νὰ κρίνῃ διασαφίσει καὶ συμπλήρωσιν τῶν κενῶν» Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 93.

ὁ διδάσκων ἢ οἱ μαθηταὶ (κατόπιν σχετικῶν ἐπερωτήσεων) νὰ συντελεσθῇ ἡ ἐπεξεργασία, ἡ ἐνθεώρηση τῆς διδακτέας ἐνότητος.

III. Ἐπεξεργασία ἡ ἐνθεώρηση ἡ ἐμβάθυνση

Κατὰ τὴν ἐπεξεργασία θὰ καταβληθῇ προσπάθεια νὰ γίνῃ γνωσιολογικὴ διασαφήνιση καὶ ἀξιολογικὴ ἐμβάθυνση τόσο τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς, ὅσον καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ περιεχομένου τοῦ μύθου.

Τῇ γνωσιολογικῇ διασαφήνισι μποροῦμε νὰ τὴν χαρακτηρίσουμε ὡς πρώτη φάση τῆς ἐπεξεργασίας· τὴν ἀξιολογικὴν ἐμβάθυνση ὡς δεύτερη φάση. Ἡ πρώτη φάση ἀναφέρεται στὴν ἐμβάθυνση τῆς κάθε μιᾶς ἐπιμεριστικῆς ἐνότητος τοῦ κειμένου χωριστά· στὴ δεύτερη φάση συντελεῖται ἡ ἐνθεώρηση τῆς διδακτέας ἐνότητος στὸ σύνολό της.

A. Πρώτη φάση γνωσιολογικὴ

Κατὰ τὴν πρώτη φάση ἡ κάθε μιὰ ἐνότητα θὰ διερευνηθῇ ἀπὸ ἑξι ἀπόψεις, ἀφοῦ προηγουμένως θὰ ἔχῃ γίνῃ κατάτμηση σὲ μικρὲς λογικὲς καὶ ὀργανικὲς ἐνότητες τοῦ προσφερομένου γιὰ ἐπεξεργασία κειμένου. Οἱ ἑξι αὐτὲς ἀπόψεις εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) Ἡ γλωσσικὴ ἐξομάλυνση.

β) Ἡ πραγματικὴ διασαφήνιση προσώπων καὶ ἀντικειμένων.

γ) Ἡ Ἑρμηνεῖα λαογραφικῶν στοιχείων.

δ) Ὁ προσδιορισμὸς τῶν ἀπλῶν ἐκφραστικῶν μέσων.

ε) Ἡ ἀπόδοση τοῦ νοήματος· καὶ

στ) Ὁ γενικὸς συνοπτικὸς χαρακτηρισμὸς καὶ ἡ συμπερίληψη τοῦ περιεχομένου νοήματος τῆς ἐπιμεριστικῆς ἐνότητος μὲ μιὰ ἐπικεφαλίδα.

Ἡ παραπάνω φάση τῆς ἐπεξεργασίας μπορεῖ νὰ διενεργηθῇ μὲ τὴν ἐρευνητικὴ - γενετικὴ φάση τῆς διαλογικῆς ἡ ἐρωτηματικῆς μορφῆς (βλ. § 99, β, 3), μὲ τὴν σιωπηρὴ ἐργασία (βλ. § 99, δ)¹ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν διαλογικὴ μορφή.

1. Εἰσηγητὴς τῆς σιωπηρῆς ἐργασίας ὡς μορφή ἐπεξεργασίας στὰ σχολεῖα ἐπῆρξε ὁ περὶφημος Decroly.

Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς σιωπηροῦς ἐργασίας¹ οἱ μαθηταὶ θὰ ἐργάζονται πάνω στὸ σχέδιο, ποὺ τοὺς ἔχει δοθῇ, καὶ θὰ σημειώνουν στὰ τετράδια τὴν ἀτομικὴ² τους ἐργασία. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπεξεργασίας τῆς κάθε μιᾶς ἐνότητος χωριστὰ θὰ καλῆται ἓνας μαθητὴς νὰ ἀνακοινώσῃ τὴν ἐργασία του· θὰ ἐπακολουθῇ ἐξελικτικὸς διάλογος (βλ. § 99, β, 3) γιὰ τὴν τελικὴ ἐξομάλυνση, δισσάφηση, ἐμβάθυνση κ.τ.λ. τῶν ἀπόψεων καὶ τὴν ἐξαγωγή ὀρθῶν συμπερασμάτων· καὶ τέλος ἡ καταγραφή τῶν συμπερασμάτων αὐτῶν ἢ ἀπόψεων στὰ τετράδια τῶν μαθητῶν.

Τὰ παραπάνω ἐπιμεριστικὰ στάδια τῆς πρώτης γνωσιολογικῆς φάσεως τῆς ἐνθεωρήσεως θὰ ἐπαναλαμβάνονται γιὰ κάθε ἐνότητα· ἕως οὗτου ὁλοκληρωθῇ ἡ ἐπεξεργασία ὅλου τοῦ κειμένου.

Β. Δεύτερη φάση ἀξιολογικῆ

Ἡ ἀξιολογικὴ φάση τῆς ἐνθεωρήσεως ἀναφέρεται στὴν ὅλη διδακτέα ἐνότητα, γιατί, ὅπως πολὺ σωστὰ γράφει ὁ Ἰωάν. Σουκουτρῆς, «Χρειάζεται νὰ συμπληρωθῇ ἡ ἀναλυτικὴ ἐξέτασις τοῦ ἔργου διὰ τῆς συνθετικῆς συλλήψεως τῆς ἐνότητος τοῦ ὅλου, ἡ ὁποία πάλιν θὰ βοηθήσῃ εἰς πληρεστέραν καὶ βαθυτέραν κατανόησιν τῶν μερῶν, μέχρι καὶ τοῦ ἐλαχίστου στοιχείου. Ἡ συνθετικὴ δὲ αὕτη ἐξέτασις, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει ὁ καθολικὸς χαρακτήρ τῶν λογοτεχνικῶν δημιουργημάτων, περιλαμβάνουσα εἰς ἀδιάσπαστον ἐνότητα καὶ τὰ ἐξωτερικὰ καὶ τὰ ἐσωτερικὰ στοιχεῖα τοῦ ἔργου, θὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τοὺς δύο κινδύνους, εἰς τοὺς ὁποίους φέρεται συνήθως ἡ στεγνὴ ἐπιστημονικὴ ἐρμηνεία, τὴν τυπολατρείαν (Formalismus) ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸν ὕλισμὸν τῶν ἱστορικῶν λεπτομερειῶν»³.

Οἱ ἀπόψεις μὲ τίς ὁποῖες θὰ διενεργηθῇ ἡ ἀξιολόγησις ὅλης τῆς ἐνιαίας ἐνότητος εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) Ἡ εὕρεση τῆς κεντρικῆς ιδέας.

1. «Ἡ σιωπηλὴ ἐργασία εἶναι καλὴ, ἀλλ' ἡ διδασκαλία χρίνει τὴν ζωηρότητα, τὴν ὁποίαν ἔχει ἢ ἀπὸ κοινοῦ διδασκαλία». Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 94.

2. «Ἐργασία καθ' ὁμὰδας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ, διότι ἡ ἐρμηνεία τῶν λογοτεχνικῶν εἶναι μάθημα προσωπικῶν· ἐπιδιώκομεν νὰ ἀναπτύξωμεν δι' αὐτοῦ τὴν προσωπικότητα». Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 93.

3. Ι. Σουκουτρῆς, ἐνθ' ἀν. σ. 33.

β) Ἡ ὅλη ὀργανικὴ διάρθρωση καὶ τὰ σημαντικώτερα ἐξελικτικὰ στάδια τῆς πλοκῆς τοῦ μύθου.

γ) Ὁ χαρακτηρισμὸς καὶ ἡ αἰτιολόγησις τῶν πράξεων τοῦ ἥρωος ἢ τῶν διαφόρων προσώπων τοῦ κειμένου.

δ) Ἡ ἔκτασις καὶ ἡ ἔμφασις τῶν οὐσιωδεστέρων ἰδεῶν καὶ ἀξιών.

ε) Οἱ πιθανεῖς συνθήκες καὶ τὰ αἴτια τῆς δημιουργίας τοῦ ἔργου¹.

στ) Οἱ προθέσεις καὶ ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς τοῦ συγγραφέως² καὶ ζ) Ἡ διασάφησις καὶ ἡ κατάταξις τοῦ πεζογραφήματος στὸ εἶδος, ποὺ ἀνήκει.

Στὸ τελευταῖο αὐτὸ στάδιο τῆς ἐπεξεργασίας θὰ πρέπει ὁ διδάσκων νὰ ἐπιμείνη στὴν πρώτη τάξιν κάπως λεπτομερέστερα, γιατί ἐδῶ ἀκριβῶς ὁ μαθητὴς θὰ μάθῃ νὰ διακρίνῃ καὶ νὰ διαχωρίζῃ τὰ βασικώτερα εἶδη τῶν κειμένων. Γι' αὐτὸ, τὰ γενικά, θεμελιώδη καὶ οὐσιώδη χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ κάθε λογοτεχνικοῦ, λαογραφικοῦ, τεχνολογικοῦ κ.τ.λ. εἶδους θὰ πρέπει νὰ προσφέρονται στοὺς μαθητὰς μὲ σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια.

Σὲ περίπτωσιν ὅμως, ποὺ θὰ θελήσῃ ὁ καθηγητὴς, ἀφορμώμενος ἀπὸ τὸ κείμενον, νὰ διδάξῃ ἐνκαίρια καὶ ὕλικο τῶν «*Βοηθητικῶν Ἑνοτήτων*» (γραμματικῆς, λεξιμαθείας, λαογραφίας κ.τ.λ.), τότε κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς ὅλης ἐπεξεργασίας θὰ πρέπει νὰ σημειώσῃ ἰδιαίτερα τὰ γλωσσικά, λαογραφι-

1. «*Ἄλλ' ὁ φιλόλογος δὲν θ' ἀρκεσθῇ εἰς τὰ μορφικὰ στοιχεῖα· θὰ προσπαθῇ ν' ἀναπλάσῃ διὰ τῆς ἐρευνῆς ὁλόκληρον τὸν πνευματικὸν κόσμον, ἐντὸς τοῦ οὗ οὐκ ἔστι ὁ συγγραφεὺς καὶ οἱ σύγχρονοί του. Αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις, αἱ παραδόσεις, οἱ μῦθοι, τὰ ἠθικὰ ἀξιώματα, αἱ πολιτικαί, νομικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ συνθήκαι, ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς βίος, αἱ ἱστορικαὶ τέχαι, οἱ γεωγραφικοὶ ὁροὶ, τὰ γεγονότα τῆς ἀτομικῆς ζωῆς τοῦ συγγραφέως ἢ τῶν περὶ αὐτόν, ὅλα αὐτὰ εὐρίσκουν ἐκφράσιν ἄμεσον ἢ ἕμμεσον εἰς ἓνα γραμματειακὸν μνημεῖον, ὅλα πρέπει νὰ εἶναι γνωστά, διὰ τὸ κατανοηθῇ πλήρως τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ».* Ἰ. Συκοῦτρη, ἐνθ' ἀν. σ. 30 κέξ.

2. «*Ἄλλὰ καὶ δι' ἓνα σύγχρονον λογοτέχνημα δὲν ἀρκεῖ νὰ γνωρίζω τὴν γλῶσσαν, νὰ αἰσθάνωμαι τὰ λοιπὰ μορφικὰ στοιχεῖα, νὰ ἐννοῶ τὸ περιεχόμενον ἐκείνης φράσεως. Ἀπὸ τὸ δημιουργοῦν ὑποκείμενον πρέπει ν' ἀναχωρήσω, διὰ νὰ προχωρήσω εἰς τὴν βαθύτεραν του καινότησιν. Ἀπὸ μέσα πρὸς τὰ ἔξω, ἀπὸ τὸν δημιουργὸν πρὸς τὸ ἔργον ὁδηγεῖ ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἀληθινὰ ζωντανὴν ἐκδήλωσιν τοῦ πνεύματος, ἢ ὅποια γατ' αὐτόν, τὸν τρόπον προσλαμβάνει χαρακτηριστὰ ἀναδημιουργίας».* (Βλ. § 92). Ἰ. Συκοῦτρη, ἐνθ' ἀν. σ. 31.

κα κ.τ.λ. *ἰδιάζοντα* χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα ἀνάλογα μετὰ τὴ δυνατότητα προσφορᾶς τοῦ κειμένου καὶ μετὰ τὸ διδασκτέον ἀντικείμενον, ποῦ θέλει, νὰ προσφέρῃ στοὺς μαθητὰς του σὲ ἄλλη διδακτικὴ ὥρα, (βλ. § 169, 2, γ, σ. 425).

Ἐδῶ *τελειώνει* ἡ *ἐπεξεργασία*. Ἐὰν τὸ κείμενον ἔχῃ μεγάλη ποσοτικὴ ἢ ποιοτικὴ ἔκταση, ἀσφαλῶς τὸ ὠριαῖον χρονικὸ διάστημα θὰ καταναλωθῇ μετὰ τὸ στάδιον τῆς ἐπεξεργασίας. Γι' αὐτὸ καλὸν θὰ εἶναι, ἀλλὰ καὶ πολλὰς φορές ἀναγκαῖον, ἡ *ἐκφραση* ἢ *ἀξιολόγησις* νὰ διεξαχθῇ σὲ ἄλλη, *δεύτερη*, διδακτικὴ ὥρα. Καὶ πρέπει νὰ διατεθῇ ὁλόκληρη ὥρα γιὰ τὴν ἀξιολόγησιν, γιὰτὶ εἶναι τὸ σημαντικώτερον καὶ οὐσιαστικώτερον στάδιον τῆς πορείας διδασκαλίας.

Ἡ *γενικὴ ἐνθεώρησις* τῆς ἐμβαθύνσεως θὰ εἶναι ἀναλυτικὴ (βλ. § 157, α), τὸ δὲ κέντρο βάρους τῆς ἐρμηνείας θὰ στρέφεται κυρίως εἰς τὴ *γλωσσικὴ διασαφήνισιν* καὶ εἰς τὴν *πλοκὴν* τοῦ μύθου (βλ. § 153, β, 2), ὡς καὶ εἰς τὴν γενικώτερην *διάρθρωσιν* καὶ *ὀργάνωσιν* τοῦ συνόλου τοῦ λογοτεχνήματος. Ἡ *ἀναβίωσις* ἐπίσης τῶν συναισθηματικῶν καταστάσεων τοῦ καλλιτέχνου, ποῦ ἐκφράζονται μέσα εἰς τὸ διδασκόμενον κείμενον, ὡς καὶ ὁ ἀπλούστερος χαρακτηρισμὸς αὐτῶν πρέπει ἐπίσης νὰ εἶναι τὸ διαρκὲς μέλημα τοῦ διδάσκοντος σ' ὅλα τὰ στάδια τῆς πορείας διδασκαλίας. Ἡ *καλλιτεχνικὴ ὁμολογία* ἀναδημιουργία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ κατὰ τὴν *πρώτην τάξιν*· ἴσως πρὸς τὸ τέλος τῆς *δευτέρας τάξεως* καὶ ἀσφαλῶς εἰς τὴν *τρίτην* πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ ἐπίτευξίς της.

Πρὶν προχωρήσουμε εἰς τὴν *ἐκφρασιν*, θὰ παραθέσουμε ἕνα σχῆμα μετὰ διάφορα ἐρωτήματα καὶ ἀπόψεις, πάνω εἰς τὸ ὅποιον θὰ ἐργασθῇ ὁ μαθητής, ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω εἰς τὴν παρουσίασιν (βλ. § 169, 2, II, 8).

1. «*Εἰς μίαν ὥραν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διέλθωμεν καὶ τὸ τρίτον στάδιον, τὴν ἐκφράσιν. Καλύτερον εἶναι ἢ παρουσιάσας καὶ ἢ ἐπεξεργασίας νὰ γίνωνται εἰς μίαν διδακτικὴν ὥραν, ἢ δὲ ἐκφράσις νὰ γίνηται ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ ἄλλην ὥραν*». Κ. Γεωργιάδης, *ἐνθ' ἂν*, σ. 93.

ΓΕΝΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΑΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ

Ε Π Ε Ξ Ε Ρ Γ Α Σ Ι Α

Πρώτη φάση γνωσιολογική

- α) Νά βρεθοῦν οἱ ἐπιμεριστικὲς λογικὲς καὶ ὀργανικὲς ἐνότητες τοῦ κειμένου.
- β) Σημειώσατε τὶς ἄγνωστες λέξεις καὶ τὰ ἄγνωστα μορφολογικὰ γραμματικὰ στοιχεῖα.
- γ) Διασαφηνίσατε πραγματολογικὰ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ ἀντικείμενα τοῦ κειμένου.
- δ) Ἐρμηνεύσατε τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα.
- ε) Προσδιορίσατε τὰ ἀπλὰ ἐκφραστικὰ μέσα.
- στ) Χαρακτηρίσατε συνοπτικὰ τὸ περιεχόμενο κάθε μιᾶς ἐνότητος χωριστὰ μὲν μὴ ἐπικεφαλίδα.

Δεύτερη φάση ἀξιολογική

- α) Νά βρεθῇ ἡ κεντρικὴ ἰδέα.
- β) Νά σκιαγραφηθῇ ἡ ὅλη ὀργανωτικὴ διάρθρωση ὡς καὶ τὰ σημαντικώτερα ἐξελεκτικὰ στάδια τῆς πλοκῆς τοῦ μύθου.
- γ) Χαρακτηρίσατε καὶ αἰτιολογήσατε τὶς πράξεις τοῦ ἥρωος ὡς καὶ τῶν ἄλλων προσώπων.
- δ) Τὶ σᾶς ἔκαμε ἰδιαίτερη ἐντύπωση.
- ε) Ποῖες νομίζετε ὅτι ὑπῆρξαν οἱ πιθανέες συνθήκες καὶ τὰ αἶτια τῆς δημιουργίας τοῦ ἔργου.
- στ) Μπορεῖτε νὰ προσδιορίσατε τὶς προθέσεις καὶ τὸν ἐπιδιωκόμενο σκοπὸ τοῦ συγγραφέως ;
- ζ) Μπορεῖτε νὰ προσδιορίσατε τὸ εἶδος, ποῦ ἀνήκει, τὸ κείμενο :

IV. Έκφραση ή αξιολόγηση

Η έκφραση ή αξιολόγηση θα συντελεσθῇ σὲ δεύτερη διδακτικὴ ὥρα. Ἐπαναλαμβάνουμε ὅτι τὸ στάδιο αὐτὸ τῆς πορειᾶς διδασκαλίας θεωρεῖται καὶ εἶναι τὸ σημαντικώτερο, γιατί «διὰ τῆς ἐκφράσεως θὰ ἀντιληφθῶμεν ἂν ἔγινε ἡ προσοικείωσις τῶν λογοτεχνικῶν (ἢ ἄλλων) ἰ ἀξιῶν, καὶ ἂν τὸ παιδί προσήρμοσε τὴν συμπεριφορὰν του πρὸς αὐτάς²», καὶ ἀκόμη γιατί «δυνατὸν ἔν ἄτομον νὰ ἔχη πλουσίαν καὶ ἔντονον πνευματικὴν ζωὴν ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν λαμβάνει αἰσθητὴν ἐξωτερικεύσιν, ἡ πνευματικὴ αὕτη ζωὴ δὲν ὑπάρχει οὔτε διὰ τοὺς πλησίον, οὔτε διὰ τοὺς κατόπιν»³. Στὴν τελευταία κυρίως ἄποψη τοῦ **I. Συκουτρῆ** στηρίζεται, ὅπως θὰ δοῦμε ἀμέσως παρακάτω καὶ ἡ «κατ' οἶκον» ἐργασία, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἀναπαράσταση τοῦ περιεχομένου τοῦ διδασκέντου κειμένου μὲ ἄλλα ἐκφραστικὰ μέσα.

Ὅπως ἡ ἐπεξεργασία διαφορίζεται σὲ δύο φάσεις, ἔτσι καὶ ἡ ἐκφραση διαχωρίζεται στὴ γνωσιολογικὴ φάση καὶ στὴν καθαρὰ ἀξιολογικὴ. Ἀκόμη ἡ ἐκφραση διαιρεῖται: στὴν ἐκφραση, ποὺ συντελεῖται μέσα στὴν τάξη ἰδίως προφορικὰ, καὶ στὴν «κατ' οἶκον» ἐργασία, ποὺ μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ κυρίως ὡς γραπτὴ ἐκφραση.

A. Πρώτη φάση γνωσιολογικὴ

1. Προφορικὴ ἐκφραση

Ἡ προφορικὴ ἐκφραση τῆς γνωσιολογικῆς φάσεως μπορεῖ νὰ συντελεσθῇ ὡς ἑξῆς:

α) Μὲ τὴν ἀνακοίνωση τῶν μαθητῶν ἀπὸ στήθους ὅλων τῶν ἐπιμεριστικῶν ἐπικεφαλίδων τῶν ἐνοτήτων τοῦ κειμένου.

β) Μὲ τὴν ἐπανάληψη ἀπὸ στήθους τῆς σημασιολογικῆς, πραγματολογικῆς καὶ λαογραφικῆς ἐννοίας τῶν ἀγνώστων λέξεων, προσώπων, πράξεων καὶ ἀντικειμένων.

1. Ἡ πρόθεσις δική μου.

2. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 93.

3. I. Συκουτρῆ, ἐνθ' ἀν. σ. 14.

ύλικό, πού θέλει νά προσφέρη στους μαθητάς εὐκαιριακά, τῶν **Βοηθητικῶν Ἑνοτήτων**.

Τὸ διδακτέο ὑλικό τῶν **Βοηθητικῶν Ἑνοτήτων**, πού θά προσφερθῇ κατὰ τὴν **πρώτη** τάξη, θά ἀναφέρεται κυρίως στὴ γλωσσολογικὴ ἐνότητα καὶ στὴ λαογραφικὴ (βλ. § 169, α).

Ὁ μεθοδολογικὸς τώρα τρόπος τῆς προσφορᾶς τοῦ νέου ὑλικοῦ θά ἐξορτηθῇ ἀπὸ τὸ τύπο, πού ἀνήκει ἡ βοηθητικὴ μάθηση, ἐὰν δηλαδὴ ἀνήκη στὶς ἐπιστημονικοῦ, γλωσσικοῦ, ἐκτιμητικοῦ τύπου κ.τ.λ. μαθήσεις. Ἐπομένως γιὰ τὴ μέθοδο, τὴν πορεία καὶ τὴ μορφή, πού θά ἀκολουθήσῃ ὁ διδάσκων, παραπέμπουμε στὶς ἀντίστοιχες παραγράφους τῆς γλωσσολογικῆς καὶ λαογραφικῆς ἐνότητος.

Στὴν προκειμένη περίπτωση ἡ παρουσίαση τοῦ σχετικοῦ ὑλικοῦ ὑπάρχει στὸ κείμενο τῶν μαθητῶν καὶ μάλιστα ἔχει προσδιορισθῇ κατὰ τὴν ἐπεξεργασία, ὅπως ἀναφέραμε, τῆς διδασκαλίας τοῦ κειμένου τῶν **«Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων»**.

Τὸ μόνο τρωτὸ σημεῖο τῆς κατὰ τέτοιο τρόπο προσφορᾶς τοῦ βοηθητικοῦ ὑλικοῦ εἶναι: τὸ ὅτι δυστυχῶς δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐφαρμόσουμε εὐκόλα τὸν προχωρητικὸ προγραμματισμὸ τῶν **Βοηθητικῶν Ἑνοτήτων**, γιὰτὶ ἀσφαλῶς θά εἶναι δύσκολο νὰ συγχρονισθῇ αὐτὸς μὲ τὸν ἀντίστοιχο προγραμματισμὸ τῆς προσφορᾶς τοῦ διδακτέου ὑλικοῦ τῶν **«Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων»** «αὐτῶν καθ' ἑαυτά». Ἔτσι εἶναι ὑποχρεωμένος ὁ διδάσκων νὰ ἐκλέξῃ τὴν ἐκτέλεση ἢ τοῦ προγραμματισμοῦ τῶν **Βοηθητικῶν Ἑνοτήτων** ἢ τῶν **«Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων»**. Γιὰ τὴν πρώτη τάξη νομίζω, πὼς τὸ βάρος τῆς ἐκλογῆς πρέπει νὰ πέσῃ στὴν προτίμηση τῆς ἐκτελέσεως κατὰ κύριο λόγο τοῦ προγραμματισμοῦ τῶν **«Βοηθητικῶν Ἑνοτήτων»** καὶ μάλιστα ἐκείνου, πού ἀναφέρεται στὴ Γλωσσολογικὴ Ἑνότητα, γιὰ τοὺς λόγους πού τόσες φορὲς ἔχουμε τονίσει προηγούμενα. Γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ ποιήματος βλ. δευτέρα τάξη § 171.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΑΞΗ

170. Ἡ μεθοδολογία τῆς διδασκαλίας τῶν περιεχομένων τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**», ὡς καὶ τοῦ ὑλικοῦ τῶν «**Βοηθητικῶν Ἑνοτήτων**» εὐκαιριακὰ κατὰ τὴ δευτέρα τάξη δὲν διαφέρει οὐσιαστικῶς ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη διδασκαλία τῆς πρώτης τάξεως. Ἀκολουθεῖ τις ἴδιες ἀκριβῶς φάσεις¹. γι' αὐτὸ καὶ ἰδιαίτερο σχέδιο διδασκαλίας γιὰ τὴν τάξη αὕτη δὲν θὰ κάνουμε· μόνο θὰ τονίσουμε τὶς ἐπιπρόσθετες ἐκεῖνες ἀπόψεις, ποὺ ἀφοροῦν τόσο στὴν ἐπεξεργασία καὶ στὴν ἔκφραση τῶν **κειμένων**, ὅσον καὶ τῶν **Βοηθητικῶν Ἑνοτήτων**. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τὴν ἀνάλυση τῆς μεθοδολογίας τῆς πρώτης τάξεως δὲν ἔγινε λόγος γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ ποιήματος, θὰ σκιαγραφήσουμε ἐδῶ ἓνα τέτοιο γενικὸ σχέδιο.

Οἱ ἐπιπρόσθετες ἀπόψεις τῆς ἐπεξεργασίας καὶ τῆς ἔκφρασεως κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» καὶ τῶν «**Βοηθητικῶν Ἑνοτήτων**» εὐκαιριακὰ εἶναι οἱ ἑξῆς:

1. Προεργασία διδάσκοντος²

α) β) γ) δ) θὰ ἔχη προπαρασκευάσει τὸ κείμενο γλωσσικά. . . καὶ ἀπὸ συντακτικῆς ἀπόψεως καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν στοιχείων τῆς τέχνης. . .

2. Διδασκαλία

III. Ἐπεξεργασία

A. Πρώτη φάση γνωσιολογική

α) . . . β) . . . γ) Ἡ ἑρμηνεία λαογραφικῶν στοιχείων ὡς καὶ στοιχείων τέχνης. δ) Ὁ προσδιορισμὸς τῶν ἀπλῶν ἑκφραστικῶν μέσων, ὡς καὶ τῶν εἰκόνων.

1. Βλ. § 168.

2. Βλ. ἀντίστοιχα στὸ Γενικὸ Σχέδιο τῆς Πρώτης Τάξεως

Γ. Δεύτερη φάση αξιολογική

α) . . . β) . . . γ) Οί σπουδαιότερες μορφές της πλοκής του λόγου¹. δ) 'Ο χαρακτηρισμός και ή αίτιολόγηση. . .

¹Ανάλογες μεταβολές θα γίνουν και στον 23ο πίνακα.

ΙV. Έκφραση

A. Πρώτη φάση γνωσιολογική

1. Προφορική έκφραση

α) . . . β) . . . γ) Μὲ τὴν ἐπανάληψη ἀπὸ στήθους τῶν στοιχείων τῆς Τέχνης². δ) Μὲ τὴν ἀνακοίνωση ἀπὸ στήθους τῆς κεντρικῆς ιδέας ε) . . .

2. Γραπτή έκφραση (κατ' οἶκον)

α) . . . β) . . . γ) . . . δ) . . . Καὶ μὲ τίς συντακτικὲς ἀσκήσεις (βλ. § 57, γ).

B. Δεύτερη φάση αξιολογική

2. Γραπτή έκφραση (κατ' οἶκον)

ε) Μὲ τὴ γραπτὴ ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυση τοῦ κειμένου³. (βλ. σ. 425).

γ. Διδασκαλία τῶν Βοηθητικῶν Ένοτήτων εὐκαιρικά

Τὸ διδακτὸ ὕλικὸ τῶν βοηθητικῶν ἐνοτήτων, ποὺ θὰ προσφερθῇ κατὰ τὴ δευτέρα τάξη θὰ ἀναφέρεται κυρίως στὴ γλωσσολογικὴ ἐνότητα (καὶ ἰδίως στὸ Συντακτικὸ), στὴ λαογραφική, ὡς καὶ στὴν Ἱστορίαν τῆς Τέχνης.

171. Δίνουμε παρακάτω ἓνα γενικὸ σχέδιον διδασκαλίας ἐνὸς ἀπλοῦ λυρικοῦ ποιήματος γιὰ τὴ δευτέρα τάξη. Τὸ γενικὸ αὐτὸ σχέδιον μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ

1. Έδῳ θὰ γίνῃ ἀλλαγὴ τοῦ αὐξοντος ἀριθμοῦ (βλ. σ. 420).

2. Καὶ ἐδῶ θὰ γίνῃ ἀλλαγὴ τοῦ αὐξ. ἀριθμοῦ (βλ. σ. 423)

3. Γιὰ τίς μορφές τῶν ἐναλύσεων θὰ μιλήσουμε στὸ δεύτερο τεῦχος.

στήν πρώτη τάξη με την παράλειψη τῶν ἐπιμεριστικῶν ἐκείνων σταδίων, πού δὲν συμπεριλαμβάνονται στὴ διδασκαλία τῆς τάξεως αὐτῆς, δηλαδή τῶν σταδίων ἐπεξεργασίας, πού ἀναφέρονται στὸ σύντακτικὸ, στὶς εἰκόνες, στὴν Τέχνη κ.τ.λ. (βλ. § 159). Τὸ ποίημα εἶναι καθαρὸ λογοτεχνικὸ εἶδος καὶ ἀνήκει κυρίως στὴν αἰσθητικὴ σφαῖρα τῶν ἀξιών. Καθαρὴ ὅμως αἰσθητικὴ ἀνάλυση τοῦ ποιήματος κατὰ τὴ **δευτέρα** τάξη — πολὺ περισσότερο στὴν **πρώτη** — δὲν μπορεῖ νὰ συντελεσθῇ παρὰ μόνο ἀπ' τὴν ἄποψη τῶν λογοτεχνικῶν εἰκόνων. Γι' αὐτὸ ἡ διδασκαλία θὰ περιορισθῇ ἀναγκαστικὰ στὶς ἀπόψεις ἐκεῖνες, μετὰ τὶς ὁποῖες ἐπεξεργάζεται καὶ ἓνα ἄλλο ὅποιοδήποτε πεζὸ κείμενο μετὰ τὴν ἐπιπρόσθετη ἄποψη ἐξετάσεως τοῦ μέτρου καὶ τοῦ ρυθμοῦ. Ἐπομένως ἡ ἐρμηνεία τοῦ ποιήματος ἀπὸ τῆς αἰσθητικῆς πλευρᾶς θὰ εἶναι ἐλλιπής. Κατὰ συνέπεια τὸ σχετικὸ σχέδιο διδασκαλίας τοῦ ποιήματος, πού θὰ ἀναπτύξουμε, θὰ ἀναφέρεται μόνο στὰ σημεῖα ἐκεῖνα, πού διαφορίζονται ἀπ' τὴν διδασκαλία ὁποιουδήποτε πεζοῦ κειμένου.

Θ. ΓΕΝΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΠΟΙΗΜΑΤΟΣ

Τάξη	: Δευτέρα
Μάθημα	: Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα
Διδακτέα ἐνότητα	: Ἐνα ἀπλὸ λυρικὸ ποίημα ¹
Μέθοδος	: Ἑρμηνευτικὴ — Κατανοοῦσα
Πορεία	: Τριμερὴς (Θεώρηση - Ἐνθεώρηση - Ἀξιολόγηση).
Μορφή	: Καθοδηγούμενη αὐτενέργεια.

1. Προεργασία τοῦ διδάσκοντος

Ὁ διδάσκων θὰ πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψη του τὰ ὅσα ἀναφέραμε στὸ ἀντίστοιχο στάδιο προετοιμασίας κατὰ τὴν ἀνάπτυξή τοῦ γε-

1. « Κατὰ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν εἰς τὰ Ἀναγνωστικὰ περιελαμβάνονται μόνον πεζὰ, ἐλάχιστα δὲ ποιήματα ἠθικοπλαστικοῦ περιεχομένου, ἐφ' ὅσον ἡ λογοτεχνία καὶ ἡ ποίησις κατετάσσοντο ὑπὸ τοῦ Ἑρβάρτου εἰς τὰ φθονηματιστικὰ μαθήματα. Ἀπὸ τοῦ 1910 ὅμως μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν καλλιτεχνικῶν τάσεων καὶ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἐξπρεσιονισμοῦ, ἡ καλλιτεχνία εἰσορμᾷ εἰς τὰ Ἀναγνωστικά ». Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 97

νικοῦ σχεδίου διδασκαλίας τῆς πρώτης τάξεως, καὶ τὰ ὅσα σχετικά συμπληρώσαμε στὴ διδασκαλία τῆς δευτέρας τάξεως (βλ. § 170, 1).

Θὰ πρέπει νὰ ἔχη ἀκόμη ὑπ' ὄψη του ὅτι οὔτε τὰ ἐξπρεσσιονιστικὰ¹, οὔτε τὰ ἐμπρεσσιονιστικὰ², οὔτε τὰ σουρρεαλιστικὰ ποιήματα εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναλυθοῦν. Τὰ τέτοια ποιήματα θὰ τὰ παρουσιάσῃ σύντομα ὁ διδάσκων, χωρὶς ἐπεξεργασία καὶ χωρὶς τὸ στάδιο τῆς ἐκφράσεως, παρὰ μόνο ὡς καθαρὴ αἰσθητικὴ ἀπόλαυση. « Εἰς τὰ σχολεῖα (ὁμως) διδάσκονται ἔργα μεγάλης τέχνης μὲ βάθος καὶ περιεχόμενον. Διὰ τοῦτο, ἐνῶ εἶναι ἔγκυροι οἱ ἐκφρασθέντες φόβοι, προκειμένου περὶ τῶν ποιημάτων τῶν μνημονευθεισῶν τεχνотροπιῶν, ὡς πρὸς τὰ κλασσικὰ ἔργα δὲν εἶναι βάσιμος καὶ ἡ ἐμβάθυνσις εἰς αὐτὸ εἶναι δυνατὴ »³. Ἀναλυτικώτερα ὁ διδάσκων θὰ ἔχη προπαρασκευασθῇ στὰ ἐξῆς σημεῖα: (βλ. § 170).

α)

β) Στὴν ἀπαγγελίᾳ τοῦ ποιήματος.

ι) Θὰ ἔχη προετοιμασθῇ πάνω στὸ μέτρο καὶ στὸ ρυθμὸ τοῦ ποιήματος. ια)⁴

1. « Διὰ τὰ ἐννοήσωμεν ἐν τοιοῦτον ποιήμα πρέπει νὰ πλησιάσωμεν εἰς τὴν ἐκφράσιν ταύτην διὰ βιώματος. Ἄν χρησιμοποιήσωμεν ἀνάλυσιν θὰ διαλύσωμεν τὴν ἐκφραστικὴν ζωντανότητα ». Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 99.

2. « Ἦδη καὶ πρὸ τοῦ πρώτου πολέμου, ὅτε ἐπεκρατοῦσαν τὰ ἐμπρεσσιονιστικὰ ρεύματα, διετυπώθη ἡ γνώμη ὅτι δὲν πρέπει νὰ γίνεταί ἐμβάθυνσις εἰς τὸ ποίημα, διότι τοῦτο εἶναι εἰς ἄκρον λεπτὸν δημιούργημα, εἶναι εὐαίσθητον καὶ ἄλλον καὶ ὡς τοιοῦτον, ἂν τὸ πλησιάσωμεν καὶ θέσωμεν ἐπ' αὐτοῦ βεβήλους χεῖρας, κινδυνεύει νὰ διαλυθῇ. . . Ἡ ἀντίληψις αὕτη εἶναι εὐστοχος, ἰδὲ εὐστοχον ὁμως ταύτης περιορίζεται ὡς πρὸς τὰ ποιήματα τῶν τελευταίων τεχνотροπιῶν. Τὰ ποιήματα τῆς τελευταίας ἐποχῆς, τὰ ἐξπρεσσιονιστικὰ καὶ ἐμπρεσσιονιστικὰ ἔχουν αὐτὴν τὴν εὐπάθειαν, κινδυνεύουν νὰ διαλυθοῦν ». Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 98.

3. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἀν. σ. 99.

4. Ἐδῶ θὰ ἀλλάξῃ ὁ αὐξ. ἀριθμὸς (βλ. § 169, I, σ. 416).

2. Διδασκαλία

I. Προπαρασκευή¹

III. Ἑμβάθυνση²

A. Πρώτη φάση γνωσιολογική

α) . . . β) . . . γ) . . . δ) . . . ε) Ἡ διασαφήνιση τῶν ποιητικῶν συμβόλων «Εἶναι ἀδύνατον νὰ γνωρίζη ἀπὸ τὴν ἀναστροφὴν ἢ νὰ κατανοήσῃ αὐτενεργῶς τὴν τιμὴν τῶν ἐκφραστικῶν (ποιητικῶν) συμβόλων. Ἡ ποιήσις εἶναι τέχνη τοῦ λόγου, τὸ πρόβλημα δὲ τοῦ καλλιτέχνου εἶναι νὰ δίδῃ νέαν τιμὴ εἰς τὰ σύμβολα τῆς ρουτίνας. Οὐδέποτε ἄλλωστε ἡ γλῶσσα τῆς ποιήσεως συμπίπτει μὲ τὴν γλῶσσα τῆς καθημερινῆς κοινῆς οἰκίας. Ὑπάρχουν πρᾶγματικὰ ποιητικὰ σύμβολα, πρὸς τὰ ὅποια ἀπαιτεῖται ἐνημέρωσις»³ στ)⁴ . . . ζ) . . .

B. Δεύτερη φάση ἀξιολογική

α) . . . β) . . . γ) . . . δ) . . . ε) . . . στ) . . . ζ) Προσδιορισμὸς τοῦ μέτρου καὶ τοῦ ρυθμοῦ. η)⁵

IV. Ἐκφραση

A. Πρώτη φάση γνωσιολογική (βλ. σ. 424)

1. Προφορική ἔκφραση

α) . . . β) . . . στ) . . . ζ) . . . Μὲ τὴν ἑμμετρὴ ἀνάγνωσιν τοῦ ποιήματος, κ.τ.λ.

2. Γραπτὴ ἔκφραση

α) . . . β) . . . γ) . . . δ) Μὲ τίς γραμματικές, λεξιλογικές,

1. «Ἡ συναισθηματικὴ προπαρασκευὴ εἶναι ἀναγκαία, διὰ τοῦ λόγου δὲ καὶ τῶν ἐρεθισμάτων πρέπει νὰ δημιουργοῦνται κατάλληλα συναισθήματα». Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἂν. σ. 101.

2. «Τὸ παιδί δὲν δύναται νὰ κατανοήσῃ τὸ νόημα τοῦ ποιήματος ἄνευ ἐπεξεργασίας, διότι περιέχει καὶ στοιχεῖα μὴ κατανοητὰ καὶ ἴδια λεκτικὰ σύμβολα, διαφορετικὰ τοῦ πεζογραφήματος». Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἂν. σ. 99.

3. Κ. Γεωργούλη, ἐνθ' ἂν. σ. 99 ν.εξ.

4. Ἐδῶ θὰ ἀλλάξῃ ὁ αὐθ. (βλ. § 169, 2, III καὶ 170, 2, III).

5. Κι ἐδῶ θὰ ἀλλάξῃ ὁ αὐθ. αὐθ., βλ. σ. 420.

ὀρθογραφικές, συντακτικές μετρικές, ἀσκήσεις (βλ. § 63, ε).

Β. Δεύτερη φάση ἀξιολογική

1. Προφορική ἔκφραση

α) . . . β) Μὲ τὴν ἀπαγγελίαν παρομοίων ποιημάτων¹ γ) . . .

2. Γραπτὴ ἔκφραση

α) . . . β) Μὲ τὴ γραπτὴ μετατροπὴ τοῦ ποιήματος σὲ πεζο (σπάνια σὲ δράμα), βλ. σ. 425.

Γ. Διδασκαλία τῶν Βοηθητικῶν Ἑνοτήτων

α) Μὲ βάση τῶν μετρικῶν στοιχείων τοῦ ποιήματος θὰ διδάξουμε τὸ ἀντίστοιχο μετρικὸ σύστημα.

β) Μὲ βάση τὸ εἶδος, ποὺ ἀνήκει τὸ ποίημα, θὰ διδάξουμε καὶ ἄλλα παρεμφερῆ ποιητικὰ εἶδη.

ΤΡΙΤΗ ΤΑΞΗ

172. Ἡ διδασκαλία τῶν «**Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων**» τῆς τρίτης τάξεως διαφέρει ἀπ' τὴν ἀντίστοιχη διδασκαλία τῶν δύο προηγουμένων τάξεων, γιατί ἡ ἐπεξεργασία τῆς διδακτέας ἐνότητος ἐπεκτείνεται σ' ἓνα καινούργιο τομέα, στὸν αἰσθητικό. Στὴν τάξη αὕτη ὡς καὶ στὴν **τετάρτη** πρέπει νὰ διδάσκωνται κυρίως τὰ λογοτεχνικὰ κείμενα, καὶ τὰ κείμενα τὰ ἀναφερόμενα στὴν Τέχνη, τόσο τὴ λαϊκὴ ὅσο καὶ τὴν πρῶ-σωπικὴ². Ἐπίσης στὲς δύο αὐτὲς τάξεις πρέπει νὰ διδάσκωνται ἀκόμη οἱ βοηθητικὲς ἐκείνες ἐπιμεριστικὲς ἐνότητες, ποὺ ὑπάρχουν

1. Βλ. τὸ κεφάλαιο περὶ τέχνης § 75, σ. 160 κ.ἐξ.

2. «Ἄλλ' ὁ καθηγητὴς πρέπει νὰ γνωρίζῃ πολλά, πᾶσα πολλὰ περὶ τοῦ ποιητοῦ, τοῦ ὁποίου θὰ ἐξημερεύῃ καὶ ἓνα ἔργο ποίημα εἰς τὰ παιδιά, καὶ πρέπει ἡ ἐρημεία τοῦ ἐνὸς ἐκείνου ποιήματος, συνδυαζομένη μὲ προφορικὴν ἐνόπιον τῶν μαθητῶν ἀνάγνωσιν (ἢ ἀνάγνωσιν πολλάκις ἀπλῆν) καὶ ἄλλων ποιημάτων τοῦ ἰδίου λογοτέχρου, ν' ἀποτελῇ, διὰ τοὺς μεγαλύτερους ἰδίως μαθητὰς εἰσαγωγὴν εἰς τὸ ὅλον ἔργον τοῦ λογοτέχρου». Ἰ. Σουκουτρίη, Μελέται καὶ ἄρθρα, ἐνθ. ἀν. σ. 254.

κυρίως στο καθαρό λογοτεχνικό τομέα ως και στο καλλιτεχνικό. Στην **τρίτη** τάξη ο μαθητής της α' γυμνασιακής βαθμίδος πρέπει ακόμη να λάβη μιὰ συνοπτική εικόνα του πνευματικού πολιτισμού, της *Traditio*, γιατί πιθανόν να διακόψη τη φοίτησή του· πρέπει λοιπόν να συναποκομίση απ' το σχολείο όλα εκείνα τὰ ἀγαθὰ του πνευματικού κόσμου και του κόσμου τῶν ἀξιών, πού θὰ τὸν βοηθήσουν νὰ βρῇ τὸ σωστὸ δρόμο τῆς ζωῆς του και νὰ ἀντιμετωπίση τὶς δυσχέρειες τῆς καθημερινῆς βιοπάλης (βλ. σ. 77).

Ἐπομένως ὁ καθηγητής τῆς τρίτης τάξεως πρέπει νὰ εἶναι κυρίως αἰσθητικὰ και καλλιτεχνικὰ καλλιεργημένος. Πρέπει νὰ ἔχη ακόμη τὸ χάρισμα τοῦ νὰ μπορεῖ νὰ διεγείρη τὸ συναισθηματικὸ κόσμο τῶν μαθητῶν του και νὰ τοὺς κάμῃ νὰ ἀναβιώσουν ὅλες ἐκεῖνες τὶς θυμικὲς καταστάσεις τοῦ καλλιτέχνου δημιουργοῦ, πού ἀποκρυσταλλώθηκαν στὸ προσφερόμενο γιὰ διδασκαλία ὑλικό· ἡ καλλιτεχνικὴ ἀναδημιουργία τοῦ περιεχομένου τῆς διδακτέας ἐνότητος ἀποτελεῖ τὸ κέντρο βάρους ἐρμηνείας κατὰ τὴν **τρίτη** τάξη, μὲ ἰδιαίτερη και συστηματικὴ ἀντικειμενικὴ μελέτη ἰδίως τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς.

Ἡ μεθοδολογία τῆς διδασκαλίας κατὰ τὴν **τρίτη** τάξη ἀκολουθεῖ τὰ ἴδια ἀκριβῶς πορεία καὶ στάδια και τὴν ἴδια μέθοδο, ὅπως και κατὰ τὶς δύο προηγούμενες τάξεις. Εἶναι δυνατό ὁμως σπανιώτατα νὰ ἐφαρμόσουμε και τὴν «ἐπὶ πολλῶν μετώπων» μορφή (βλ. § 99, §, 2, σ. 250 κ.ἐξ.), ἂν και κατὰ τὸν κ. **Γεωργούλη** ἡ ἐρμηνεία τῶν λογοτεχνημάτων εἶναι μάθημα προσωποκρατικὸ (βλ. σημ. σ. 419).

173. Δίνουμε παρακάτω ἓνα γενικὸ πάλι σχέδιο διδασκαλίας λογοτεχνήματος ἀναφερόμενο στὴν **τρίτη** τάξη. Τὸ σχέδιο αὐτὸ δὲν θὰ περιλαμβάνῃ ὅλες τὶς λεπτομέρειες, ὅπως τὸ γενικὸ σχέδιο τῆς **πρώτης** τάξεως, ἀλλὰ τὰ σημεῖα ἀκριβῶς ἐκεῖνα πού διαφέρει ἀπ' αὐτὸ, γιὰ νὰ μὴ ἐπαναλαμβάνουμε τὰ ἴδια πράγματα. Σημειώνουμε ὅτι τὸ γενικὸ αὐτὸ σχέδιο τῆς **τρίτης** τάξεως δὲν ἀναφέρεται σὲ ὅλο τὸ διδακτικὸ ὑλικὸ τῶν

1. Βλ. § 92, σ. 220 κ.ἐξ.

«Νεοελληνικῶν Ἀναγνώσμάτων» της, ἀλλὰ μόνο στὰ λογοτεχνικά περιεχόμενα αὐτῶν.

Γιὰ τὰ ἄλλα εἶδη τοῦ λόγου, ποὺ περιέχονται στὰ «Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα» ἔχουμε μιλήσει στὴ μεθοδολογία τῶν Βοηθητικῶν ἐνοτήτων, ὡς καὶ στὴ μεθοδολογία τῶν προηγουμένων τάξεων. Ὡς πρὸς τὸ ἐρώτημα, ἐὰν πρέπει νὰ γίνεται «κατ' οἶκον» προπαρασκευὴ ἢ ὄχι τῆς διδακτέας ἐνότητας, νομίζω, πὼς τουλάχιστο γιὰ τὰ περιεχόμενα τοῦ λογοτεχνικοῦ εἰδους καλὸ θὰ ἦταν νὰ μὴ γίνῃ προπαρασκευὴ «κατ' οἶκον» στὴν περίπτωση ποὺ θὰ ἐφαρμόσουμε τὴν ἀναφερομένη στὸ παρακάτω μεθοδολογικὸ σχέδιο διδασκαλία· ἐὰν ὅμως ἀκολουθήσουμε μιὰ ἀπὸ τὶς ἐρμηνευτικὲς ἀπόψεις, ποὺ ἀναφέραμε στὴν § 166, τότε ἐπιβάλλεται ἡ προπαρασκευὴ. Σημειώνουμε ἀκόμη πὼς ἡ μεθοδολογία τοῦ λογοτεχνήματος καὶ τοῦ ποιήματος θὰ εἶναι ἡ ἴδια. Ἡ μεθοδολογία ὅμως τῶν ἄλλων εἰδῶν τοῦ λόγου μπορεῖ νὰ εἶναι διαφορετικὴ.

Ι. ΓΕΝΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Τάξη	: Τρίτη
Μάθημα	Νεοελληνικὰ Ἀναγνώσματα
Διδακτέα ἐνότητα	: Ἐνα ὁποιοδήποτε λογοτέχνημα
Μέθοδος	: Ἑρμηνευτικὴ - Κατανοοῦσα
Πορεία	: Τριμερὴς (Θεώρηση - Ἐνθεώρηση - Ἀξιολόγηση).
Μορφή	: Καθοδηγούμενη αὐτενέργεια

1. Προεργασία τοῦ διδάσκοντος

Ἡ εἰσαγωγή τῆς Λογοτεχνίας στὰ Γυμνάσια «εἶχεν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν, διότι ἐπῆλθεν ἀντιστάθμισις πρὸς τὴν ἐπικρατήσασαν μηχανοποίησιν τῆς ζωῆς, λόγῳ τῆς τεχνικῆς, καὶ τῶν τεχνητῶν καὶ τυπικῶν ἐκφράσεων τῶν ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν»¹.

Ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ὑπάρχουν κατάλληλα συγγράμματα γιὰ

1. Κ. Γεωργούλη, *ἐνθ' ἀν. σ. 97*.

να μπορεί ὁ φιλόλογος καθηγητὴς νὰ καταφεύγῃ στὴ βοήθειά τους ἢ ἔλλειψῃ αὐτὴ ἔκαμε τὸν **I. Συκουτρῇ** νὰ γράψῃ: «Περισσότερον ὅμως χρειάζομεθα ἐκεῖνα τὰ βοηθήματα, τὰ ὁποῖα μᾶς εἰσάγουν ἀμέσως εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ λογοτεχνήματα, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ ἐννοήσωμεν καὶ ν' ἀπολαύσωμεν. Ἐννοῶ τὰς ἐρμηνευτικὰς ἐκδόσεις ἢ ἀναλύσεις τῶν ἐκλεκτοτέρων ποιητικῶν ἢ πεζογραφικῶν λογοτεχνημάτων»¹. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως, μιὰ καὶ ἡ ἀναστροφή μὲ τὴν τέχνη εἶναι ἀναγκαῖο ψυχικὸ αἶτημα τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ πρέπει νὰ καλλιεργηθῇ καὶ νὰ συνειδητοποιηθῇ στὸ παιδί ἀπὸ τὰ μαθητικὰ θρανία, ἐπιβάλλεται στὸν καθηγητὴ νὰ ἔχῃ μελετήσῃ ἀπὸ κάθε πλευρὰ τὸ λογοτέχνημα, ποὺ πρόκειται νὰ προσφέρῃ στοὺς μαθητάς, γιατί ἔστω κι' ἂν θελήσῃ νὰ διδάξῃ ἓνα καὶ μόνο λογοτεχνικὸ ἔργο ἐνὸς συγγραφέως, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ γνωρίζῃ τὴ συνολικὴν εἰκόνα τόσο τοῦ ὅλου τοῦ ἔργου, ὅσο καὶ τῶν τάσεων τοῦ καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ τοῦ «πιστεύω».

Οἱ ἐπιπρόσθετες λοιπὸν ἀπόψεις, στὶς ὁποῖες πρέπει νὰ ἔχῃ προετοιμασθῇ ὁ διδάσκων, προκειμένου νὰ προσφέρῃ στοὺς μαθητάς του τὸ λογοτεχνικὸ ὑλικὸ εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) . . . β) . . . γ) . . . δ) Ἡ προπαρασκευὴ τοῦ κειμένου γλωσσικά, λογικά. . . αἰσθητικὰ κ.τ.λ. (Κυριολεξίες, μεταφορές, παρομοιώσεις, προσωποποιήσεις, ὑπερβολές, πλεονασμοὶ συνεκδοχῆς, ἀναδιπλώσεις, ἀντονομασίες, περιφράσεις, εἰκόνες κ.τ.λ.)
 ε) . . . , στ) . . . η) . . . θ) Ὁ προκαθορισμὸς τῶν τάσεων, τῆς νοοτροπίας τοῦ συγγραφέως, ὡς καὶ τῆς λογοτεχνικῆς σχολῆς, στὴν ὁποία ἀντίκει τὸ λογοτέχνημα, ποὺ θὰ διδάξῃ·² (βλ. σ. 416).

2. Διδασκαλία

III. Ἐπεξεργασία

A. Πρώτη φάση γνωσιολογικὴ

α) . . . β) . . . γ) . . . δ) Ὁ προσδιορισμὸς καὶ ἡ διασάφηση τῶν αἰσθητικῶν ἐκφραστικῶν μέσων. ε) . . .

B. Δεύτερη φάση ἀξιολογικὴ

1. *I. Συκουτρῇ*, ἐνθ' ἀν. σ. 254.

2. Ἐδῶ θὰ ἀλλάξῃ ὁ ἀξ. ἀριθ. (βλ. § 169, 1, θ).

α) . . . β) . . . γ) Ἡ διασάφηση καὶ ἡ βίωση τῶν συναίσθηματικῶν, θυμικῶν, βουλευτικῶν κ.τ.λ. καταστάσεων, ποὺ πηγάζουν ἀπ' τὸ ἐρμηνευόμενο κείμενο, ὡς καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτῶν. δ)¹ Ὁ χαρακτηρισμὸς καὶ ἡ αἰτιολόγηση (βλ. σ. 420).

Ἀνάλογες μεταβολές θὰ γίνουν καὶ στὸν 23ο πίνακα.

ΙV. Ἐκφραση

A. Πρώτη φάση γνωσιολογική

2. Γραπτὴ ἔκφραση

α) . . . β) . . . γ) . . . δ) . . . καὶ μὲ τις λεξιλογικὲς καὶ αἰσθητικὲς ἀσκήσεις, (βλ. σ. 424).

B. Δεύτερη φάση ἀξιολογική

2. Γραπτὴ ἔκφραση

ε) Μὲ τὴ γραπτὴ αἰσθητικὴ ἀνάλυση τοῦ λογοτεχνήματος, (βλ. σ. 425).

V. Διδασκαλία τῶν Βοηθητικῶν Ἑνοτήτων εὐκαιρικὰ

Τὸ βοηθητικὸ ὕλικὸ τῆς τρίτης τάξεως θὰ ἀναφέρεται κυρίως στὴ φιλολογικὴ ἐνότητα καὶ προπαντὸς στὴν «**Αἰσθητικὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Λόγου**» (βλ. § 64) καὶ στὴν «**Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας**» (βλ. § 61 καὶ 122).

174. Ἐδῶ τελειώνουμε τὸ α' τεῦχος τῆς «**Μεθοδικῆς Διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν**». Δυστυχῶς, ἐπεὶ παρὰ τίς προβλέψεις μας ἡ ἔκταση τοῦ βιβλίου ὑπῆρξε πολὺ μεγάλη, ἀναγκασθήκαμε νὰ ἀφήσουμε τὴν προσφορὰ τοῦ **Β' μέρους**, τὴν **Πρακτικὴ** δηλαδὴ διδασκαλία, ποὺ ἀναφέρεται στὶς ἀπλές, ἐρμηνευτικὲς καὶ αἰσθητικὲς ἀναλύσεις συγκεκριμένων ἐνοτήτων, γιὰ τὸ **β' τεῦχος**. Ἐκεῖ ἐκτὸς ἀπ' τίς ἀναφερόμενες ἀναλύσεις γιὰ τὴ διδασκαλία τοῦ «**Κειμένου**» τῶν «**Νέων Ἑλληνικῶν**» θὰ συμπεριληφθῇ καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ κλάδου τῶν «**Ἐκθέσεων**» γιὰ ὅλες τίς γυμνασιακὲς τάξεις, ὡς καὶ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ «**Ἐκφραστικοῦ**» κλάδου (βλ. § 41 σ. 59). Ἀλλὰ ἡ ἔκδοσις τοῦ β'

1. Ἐδῶ θὰ ἀλλάξῃ ὁ αὐτ. ἀριθ. (βλ. § 169, III, γ καὶ § 170, III, γ).

τεύχους τῆς «Μεθοδικῆς Διδασκαλίας τῶν Νέων Ἑλληνικῶν» θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴ καὶ τὴν ἐπιτυχία τοῦ παρόντος τεύχους.

175. Στὸ τεῦχος αὐτὸ προσπαθήσαμε νὰ δώσουμε μιὰ σαφῆ καὶ λεπτομερειακὴ μεθοδικὴ εἰκόνα διδασκαλίας τοῦ κλάδου τοῦ «Κειμένου» τῶν «Νέων Ἑλληνικῶν» θεμελιωμένη πάνω στὶς τελευταῖες παιδαγωγικές, ψυχολογικές καὶ παιδολογικές ἀντιλήψεις τοῦ συγχρόνου σχολείου. Μὰ ἡ παιδαγωγικὴ καὶ μόνο κατάρτιση γιὰ τὴν τέλεια καὶ ἐπιτυχημένη διδασκαλία τῶν κειμένων τῶν «Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων», ὅπως πολὺ σοφὰ ἀναφέρει στὴ «Διδασκαλία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας» τοῦ ὁ Ἰωάν. Συκουτρῆς, δὲν εἶναι ἀρκετὴ. «Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι, νὰ διδάσκειτ' ἓνα ποίημα ἐνώπιον τῶν μαθητῶν μ' ὅλην τὴν σχολαστικὴν ἀκριβολογίαν τῶν κανόνων τῆς διδακτικῆς, νὰ ἐρμηνεύωνται ἴσως αἱ λεπτομέρειαι ξηρά, ἐγκεφαλικά, νὰ λείπη ὅμως ἀπὸ ὅλην αὐτὴν τὴν ἐργασίαν, ἡ βαθυτέρα πνοή. Αὐτὴν δὲν τὴν δίνει καμμία παιδαγωγικὴ σοφία· εἶναι ἀποτέλεσμα πλουσίας, πολυμεροῦς, ἀσφαλοῦς, ζωντανῆς γνώσεως, ποὺ ἐπιτρέπει εἰς τὴν διδάσκαλον νὰ ὁμιλῇ «ἐκ περιουσίας», καὶ εἶναι ἀπόκτημα μακρᾶς, ἐσωψύχου ἀναστροφῆς μὲ τὸν κόσμον τῆς τέχνης καὶ τοῦ λόγου. Αὐταὶ εἶναι αἱ κύριαι, αἱ ἀπαραίτητοι προϋποθέσεις κάθε γονίμου διδασκαλίας τῆς ἐθνικῆς μας λογοτεχνίας»¹. Τὸ ἴδιον, θὰ λέγαμε κι ἐμεῖς, ἰσχύει γιὰ τὴ διδασκαλία ὁποιουδήποτε φιλολογικοῦ κειμένου.

1. I. I. Συκουτρῆ, ἐνθ' ἀν. σ. 257.

ΠΙΝΑΞ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

A

Aarne Antti 155
 "Αγίς Θέρος 142, 157
 "Αδαμάντιος "Αδαμ. 155, 157
 "Αθανασιάδης Θεμ. (Νόβας) 142
 "Αιγινίτης Δ. 53
 "Ακογλου Ε., 155, 157
 "Αλάτιος Λέων 153
 "Αλικης Θρύλος 142
 "Αμαντος Κ., 104, 144
 "Αμαριώτου Μ., 14, 18
 "Αμπατζόγλου Ν., 111
 "Αναγνωστόπουλος Γ., 104, 108, 112, 155
 "Αναγνώστου Π. 157
 "Αναξαγόρας 323
 "Αναξιμένης 323
 "Ανδριώτης 104, 108
 "Ανδροῦτσος Χρ. 169
 "Αννα Κομνηνή 24
 "Αντερσεν 93
 "Απολλόδαρος ὁ "Αθηναῖος 23
 "Απολλώνιος ὁ Ρόδιος 23
 "Αποστολάκης Γιάν., 132, 141, 142, 155, 159, 409
 "Αποστόλης Μιχαήλ 153
 "Αποστολόπουλος 122
 "Αππιανὸς ὁ Αλεξανδρεὺς 24
 "Αραβαντινὸς Παν. 121, 1526
 "Αργυροπούλου Μαρία 97
 "Αρέθας 153, 409
 "Αρίσταρχος ὁ Βυζάντιος 23
 "Αριστοτέλης 152, 256, 323
 "Αριστοφάνης ὁ Βυζάντιος 23
 "Ασλάνης 156
 Ast Fr. 217, 219
 "Ασώπιος Κ. 141
 Αὐγέρης Μάρκος 142
 Αὐγουστίνος 216

— B —

Bacon Fr. 260
 Βαλαωρίτης "Αρ. 39, 310, 315
 Βαλάκης Π. 83, 89, 112, 400, 401
 Βαλέτας Γ. 142
 Balzac 175
 Βαρβιτσιώτου Α. 54, 92, 163, 171

Βάρβογλης Μ. 195
 Βαρδαλάχος Κ. 132
 Βαρίκας Β. 142
 Βάρναλης Κ., 132, 142, 31655
 Βασιλειάδης Σπυρ. 39
 Βέης Ν. 142
 Bellini 184
 Benedetto Groce 131
 Βενέζης 47, 94, 310
 Βενιζέλος "Ι. 155, 157
 Bergson 43, 169, 211
 Βέρν "Ιούλιος 93, 94
 Βερναδάκης Δι. 141
 Bethoven 184
 Βηλαράς "Ιωάν. 38, 96, 112
 Βήρσσοι 23
 Βητσάρης "Ιωάν. 194, 348
 Βισανής Δημ. 132
 Βίος Στυλ. 155
 Βιτάλης Γ. 194
 Βλαστός Π. 40, 42, 108, 142
 Βλαχογιάννης Γιαν. 40, 155, 157
 Βλάχος "Αγγ. 39
 Boeckh Aug. 219, 403
 Βοκκάκιος 164
 Βολονάκης Κ. 194
 Bolte Johanes 155
 Βονστατζόγλου Θ. 108
 Bopp Fr. 211, 213
 Βορέας Θ., 53, 71, 88, 114, 128, 203, 256, 259, 261, 362, 364, 366, 379, 380
 Βούλγαρις Ε. 321
 Βουρβέρης 214, 301, 378, 380
 Boussel L. 96
 Brahms 184
 Brandes G. 340
 Βρανούσης Λέαν. 142
 Brentano 39
 Brunetiere 140
 Bushon 339
 Bylfon 92

— Γ —

Γερογιάννης Κ. 132, 169, 186, 311
 Γεωργούλης Κ., 28, 31, 38, 40, 41, 42,

49, 50, 51, 52, 54, 56, 61, 62, 70, 71,,
72, 80, 90, 98, 103, 114, 116, 137,
144, 162, 165, 199, 201, 202, 203,
204, 275, 206, 208, 209, 241, 243,
245, 247, 248, 249, 222, 226, 227
229, 232, 234, 235, 239, 240, 241,
242, 243, 244, 246, 249, 263, 319,
320, 322, 323, 324, 376, 384, 385,
398, 399, 402, 408, 409, 441, 444,
446, 447, 449, 421, 423, 424, 425,
429, 430, 431, 433, 434

Γιαννίδης Έλυσ. 42, 111
Γιαννόπουλος Περικ. 142
Γιοφύλης Φωτ. 163, 193, 195,
Γκαϊτε 93
Γληνός Δημ. 41, 42, 43
Γλουκας Μιχαήλ 153
Γουδέλης Γιαν. 142, 143
Γούσιος Α.Δ. 157
Γύζης 194

— C —

Carlyle 140
Chadwick
Champollion σ 21
Chopin 184
Comte Aug. 166

— D —

Dalarne Paul 155
Δαμασκηνός Μιχαήλ 194
Δάντης 93
Dawkins 155
Δελμοῦζος Άλέξ. 41
Decroly 289, 418
Descartes 289, 418
Deville 120
Dewey John 70, 63, 199, 227, 229
Δέσνερ Μιλ. 155, 158
Δημαράς Κ. 35, 121, 142
Δημητράκος Δ. 108
Δημητριάδης Κ. 194, 348
Δημόκριτος 323
Dilthey W. 245, 220, 221, 224, 225,
399
Διόδωρος Σικελιώτης 338
Διονύσιος ό Άλικαρνασσεύς 24
Διονύσιος ό έκ Φουρνά 195 &
Donizetti 184
Δοξαράς Παν. 194
Δούκας 24
Δουκιάτος Δ. 158

Δραγοῦμης Ίωάν. 41
Δροσίνης Γ' 158, 2315
Δρόσης Α. 194
Durant W. 3,9,10,20, 193

— E —

Έκαταῖος ό Μιλήσιος 151
Έξαρχόπουλος Ν. 61, 66, 199, 201,
243, 246, 247
Έρατοσθένης 23
Εὔαγγελίδης 175, 193
Εὔσταθιος 24
Εὔσταθιος Θεσσαλονικεὺς 153
Εὔσταθιος Μακρεμβολίτης 153
Έφταλιώτης Άργ. 40,42,94
Evans 20

— G —

Gauding Hugo 199
Girolamo Germano 96
Gluch 184
Goethe 155
Grim 155, 243, 263
Grotefend C. 12

— Z —

Ζακυθινός Δ. 123, 142
Ζαλοκώστας Γ. 369
Ζαλοῦχος Δημ. 131
Ζάχος Άρ. 194
Ζήσιος Κ. 193
Ζολά Αἰμ. 40
Ζώρας Γ. 36, 120, 142

— H —

Halbherr 20
Hartman 323
Haydn 184
Hegel 175, 323
Heidegger 214
Heisenberg 262
Herbart 70, 226, 228, 229
Herder 140, 155, 243
Hertz 188
Hesseling 120, 121, 193
Hildebrand 263
Ήλιόδωρος ό Έμεσηνός 24
Holbes Th. 244
Hordt Rh. 201
Ήρακλείδης ό Κρητικός 152

Ηρόδοτος 151, 331, 332, 338, 339

Ἡρωδιανὸς ὁ Σύριος 24

Ἡρώνας 23

Ἡσίοδος 23

— Θ —

Θέμελης Γ. 43, 53, 73, 133, 377, 381,
397, 398, 403, 404

Θεμιστοκλῆς 330

Θεοδωρακόπουλος Ι. 53

Θεοδωρίδης Χαρ. 42, 53

Θεοδωρόπουλος Ἀγγ. 179, 195

Θεόκριτος 23

Θεοτόκης Κ. 315

Θεοτοκόπουλος Δ. 194

Θερβάντες 93, 94

Θουκυδίδης 338

Θωμόπουλος Θ. 194, 348

— Ι —

Ἰακωβίδης Γ. 194

Ἰάμβλιχος ὁ Σύριος 24

Ἰατρίδης 156

Jeannarakis 156

Ἰσηγόνης Ἀντ. 72

Ἰωάννης Δαμασκηνὸς 24

Ἰωάννης Καντακουζηνὸς 24

Ἰώσηπος 24

— Κ —

Καβάφης 43, 46, 67, 76

Καββαδίας Π. 193

Καζαντζάκης 47

Kain M. 189

Κακριδὴς Ἰωάν. 112

Καλαματιανὸς Γ. 39, 129, 405, 406, 409

Κάλλιος 39, 43, 67, 76, 315

Καλιτσουδάκης Ἰωάν. 96

Καλλιόφης Σπυρ. 75

Καλογερόπουλος Ν.Δ. 195

Καλογεράς Β. 17, 73, 81, 92

Καλομοίρης Μαν. 194

Καλοσγοῦρος Γ. 40

Καμπάνης Ἀρ. 22, 122, 131, 142.

Καμπούρογλου Μαριαν. 157

Καμπύσης Γιάν. 142

Kant 175, 211

Κανταρζόγλου 194

Καντούνης Νικ. 194

Καπετανάκης Δ. 142

Καρακατσάνης-Ιων. 111, 113

Καραντινὸς Σωκρ. 132

Καραντώνης Ἀνδρ. 133, 186

Καρασούτσας Ἰωάν. 65

Καριαβίτσας Ἀνδρ. 40, 47, 49, 328, 339,
368

Καρρέρ Π. 194

Κασιμάτης 63.

Κάσσιος ὁ Δίων 24

Καψαμπέλης Γιαν. 195

Kerschensteiner 70, 199, 200, 201

Κεσίσογλου Ι. 155

Kilpatrik 199

Κλεάνθης Σταμ. 194

Κληρίδης Νέαρχος 155

Κοδρικᾶς Π. 38

Kohler R. 155

Κολ Αἰμ. 189

Komenius 33, 70, 227

Κονδυλάκης Ἰωάν. 47, 86

Κόντογλου Φωτ. 195

Κοντορλῆς Κων. 330

Κοντός Κ. 112, 141

Κοραῆς Ἀδ. 37, 38, 141

Κορύλλος Χρ. 155

Κοτζιούλας Γ. 142

Κουκούλας 142

Κουκουλὲς Φαίδ. 155, 157

Κορνήλιος 331, 338

Κουρμούλης Γ. 5, 13

Κουτούζης Ν. 194

Κριάρης 157

Κριτίας 151

Krumbacher 120

Κυριακίδης Στ. 159, 338

Κυριακίδης Στ. 146, 147, 149, 150,
151, 152, 155, 158, 159

Κύρου Ἀχιλ. 324

— Λ —

Lalo Charles 131, 166, 167, 169, 172

Λαμπρινὸς Γ. Γ132

Lang Andrew 155

Λασκαράτος Ἀνδρ. 122, 155

Λάσκαρης Ν. 157

Λαυράκης Διον. 195

Lay 285

Legarde 156

Legrand 33, 120, 156

Legros Elisée 155

Λελέκας Μιχ. 155, 156, 157

Lessing E. 140, 193

Leveque C. 132
 Lippe Th. 169, 172
 Liszt 189
 Litt Th. 201
 Locke John 228
 Λογγίνος ὁ Κάσσιος 24, 25"
 Λόγγος ὁ Λέσβιος 24
 Λούβαρης Ν. 200
 Λουθῆρος 217
 Λουκάτος Δ. 155, 158
 Λουκιανὸς ὁ Σαμοσατεὺς 24
 Λουκόπουλος Δ. 155, 157, 158
 Λύτρας Νικ. 194
 Λώστ Εὐγεν. 187

— M —

Μαβίλης Δορ. 40, 41, 315, 318
 Μανέθων 22
 Mannhardt W. 155
 Μανοῦσος 156
 Μάντζαρς Ν. 194
 Μαντζουράνης Δ. 363
 Maré Etien 187
 Μαρίνης Κ. 158
 Marconi 188
 Marx Karl 211
 Maxwell 188
 Μάχων 23
 Μέγας Γ. 144, 146, 147, 151, 154,
 155, 158, 159, 179, 338
 Μεγδάνος 192
 Μελάς Σπ. 47
 Melies 187
 Μενάνδρος 23
 Mendelsohn 186
 Méummann 285
 Μητρόπουλος Δ. 175
 Mill J. 166, 260
 Mirambel A. 96
 Μιχαηλίδης Μ. 157
 Moires Sustus 155
 Morrison 31, 70, 199, 202, 203, 205,
 227, 231
 Μουστοξύδης Θ. 128, 132, 169, 170,
 171, 172, 186,
 Mozart 184
 Μπαίρν Τζ. 188
 Μπαλζάν 830
 Μπάργκας Ν. 28, 48, 71, 198, 207, 228,
 229, 230, 232, 235, 238, 240, 244, 246,
 247, 248, 252, 261, 362, 363, 364,
 365, 366.
 Μπράουν 188

Μπρέττον 187
 Μπίρης Α. Κ. 177
 Μπουνταλῆς Μανώλης — Τζάνες 194
 Μπουντουρας Α. 158
 Μυριβήλης Στ. 47
 Μωραϊτίδης 'Αλ. 321
 Μωραϊτίνης Τ. 86
 Muller Max. 212, 214
 Munch 284

— N —

Νικηφόρος Γρηγοράς 24
 Νίτκοβ Πάουλ 188
 Νιρβάνας Παῦλος 142
 Ντεμενὺ Γεωργ. 187
 Ντίσανεϋ Οὐώλτερ 189
 Ντυφού Δανιήλ 93
 Ντοστογιέφσκυ 93

— E —

Ξανθοῦδίδης 120
 Ξενόπουλος Γρ. 40, 321
 Ξενοφῶν ὁ 'Εφέσιος 24
 Ξιφαρῆς Π. 402, 403
 Ξύνδας Σπυρ. 194

— O —

Ο' 'Ιβερκς 189
 Οἰκονόμου Μιχ. 97
 'Οκταποδᾶς Κ. 112, 131
 'Ομηρος 93, 245
 'Οππιανὸς 24
 Οὐέλς 29, 94

— II —

Παλαμᾶς Κ. 40, 46, 132, 142, 315
 Πάλλης 'Αλέξ. 40, 94
 Palibeni 20
 Πάμισος Π. 121
 Παναγιωτόπουλος Ι. Μ. 22, 35, 37, 43,
 45, 121, 138, 139, 142, 143
 Πανσέληνος 'Εμμ. 194
 Παπαδήμας 'Αδάμ 42, 44, 121
 Παπαδιαμάντης 'Αλέξ. 41, 43, 47, 67,
 76, 310
 Παπαντωνίου Ζαχ. 321
 Παπαρρηγόπουλος Κ. 39, 53, 145, 332,
 333, 336,
 Παρασκευᾶς Σ. 89
 Παρασκευοπούλος Θ. 329

Παράσχος 'Αγιλ. 39
 Παράσχος Γεωρ. 39
 Παρθένης Κ. 194
 Πατριάρχης Φωτ. 33
 Παυσανίας 24, 336, 338, 339
 Pernier 20
 Pernot H. 96, 120, 121, 319
 Pestalozzi 227, 228
 Πιερρης Τρ. 194
 Πλάτων 53, 82, 185, 331, 338
 Plateau 197
 Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεύς 24, 338
 Πολέμης 'Ιωάν. 125
 Πολίτης Δ. 121, 122, 142
 Πολίτης Ν. 32, 35, 54, 120, 132, 140, 142, 144, 145, 150, 153, 155, 158, 159
 Πολύβιος 23
 Πολυλάς 'Ιωάν. 40, 141
 Ποπώφ 188
 Προβελέγγιος 'Αρ. 315
 Προκόπιος 24
 Προσαλένης Π. 194
 Προσπερ Μερμιέ 93
 Πωλ Ούίλιαμ 187

P

Ραγκαβής 123
 Ratke Wolf. 33, 257
 Réau Louis 53, 192, 193
 Reinach 195
 Riehl Heinrich W. 194
 Rein W. 229, 402
 Ρενουάρ 197
 Richter 263
 Ρίτσος 47
 Ροδάς Μ. 142
 Ροϊδης Έμμ. 90, 141
 Rohde Ervin 155
 Rossini 184
 Roussel 123
 Rousseau 212, 227
 Ruskin 140
 Ρωμαίος 'Ιουστίνος 338
 Ρωμαίος Κ. 155, 159, 178, 329, 332, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 341, 342.
 Ρωμαίος Κ. Α. 155, 158, 159, 337
 Ρωμανός ὁ Μελωδός 24

— Σ —

Σάθας 120, 121, 122
 Σαίξπηρ 83, 174

Sainte 14
 Σακελλαρίου 'Αθ. 157
 Σακελλαρίου Γ. 89, 364
 Σάλλιβαν Πατ. 189
 Salmelainen 154
 Σαμάρας Σπορ. 194
 Σαραλής 'Ιων. 123
 Σαραντάρης Γ. 142
 Σαρής 'Αλ. 123, 133, 355, 401
 Σαρρής 'Ιωάν. 85, 86, 92
 Savigny 213
 Savigoni 20
 Schleirmacher 218, 219, 226
 Schlegel A. 38, 212, 213
 Schlegel F. 38, 212
 Schleicher 212
 Schubert 184
 Schumann 184
 Σεμιτέλος 123
 Σιγάλας Α. 8, 11, 17
 Σικελιανός 47
 Siman Portius 96
 Σισιμάνος Δημ. 195
 Σολωμός Δ. 39, 44, 46, 49, 125, 409
 Σουίδας 24
 Σούλιος Ν. 380
 Σουμελίδης Γ. 56, 66, 73, 93, 122, 123, 402, 403
 Σοφιανός Ν. 33, 38, 96
 Σοφούλης Θ. 32
 Souriau Etienne 190
 Σοῦτσος 'Αλεξ. 39
 Σοῦτσος Π. 39, 141
 Σπατάλας Γ. 122, 123, 132, 142
 Σπανδωνίδης Π. 73, 91, 92, 169, 170, 406
 184, 221, 224
 Σπεράντζας Στ. 321
 Spranger 55
 Σταματάκος 'Ιωάν. 6, 108, 203
 Σταματιάδης 'Επαμ. 157
 Στασινόπουλος Περικλ. 132, 142, 179, 186
 Σταῦρος Θρ. 123, 142, 150, 311, 312, 315, 317, 318
 Στεφανόπουλος 32
 Στράβων 152
 Συκουτρής 'Ιωάν. 83, 141, 142, 390, 392, 393, 398, 399, 401, 405, 419, 420, 423, 432, 435, 437
 Σφακιανάκης Γιάννης 132, 186, 368
 Σωτηριάδης Γ. 41
 Σωτηρίου Γ. 193

Σωχος 'Αντών. 194
Σωχος Λάζ. 194

— T —

Taine Hippolyte 140, 165, 166, 193
Ταρσούλη 'Αθ. 179
Ταρσούλη Γεωρ. 155
Τερζάκης 'Α. 142,
Τέρρυ Πώλ 189
Thoms John 144, 155
Thompson St. 155
Thorndike 71
Thumb A. 96
Τζάρτζανος 'Αγ. 2, 42, 97, 104, 109,
112, 272, 274, 275
Τόμπρος Μιχ. 194, 195
Τριανταφυλλίδης Μ. 21, 38, 42, 97,
101, 104, 110, 114, 142, 143, 113, 258,
261, 277, 282, 288, 295, 296
Τσάτσος Κ. 132, 142, 216
Τσιρίμπας 1, 3, 31, 60, 61, 63, 67,
257, 260, 262, 263, 264, 269, 282,
283, 284, 286
Τσιριμώκος Μαρκ. 41, 132
Τσουντας Χ. 53, 193
Tylor Ed. 155
Τωμαδάκης 120, 124, 133, 142

— U —

Usener σ. 155

— V —

Verdi 184

— W —

Wagner 184
Whitehead 226, 232
Winckelmann J. 164
Wolf 33, 219
Wund W. 1, 114, 117, 285

— Φ —

Φάβης Β. 104
Falmerayer 144
Fichte J. 222
Φιλιππίδης 337

Φιλαδελφεύς 'Αλέξ. 195
Φιλήμων 23
Φιλήντας Μένης 42, 97, 112
Φιλιππότης Δ. 194, 348
Φίλων 216
Φλάβιος 'Αριανός 24
Φλώρος 'Α. 406
Φοίνιξ 23
Φουσάρας Γ. 133
Φραγκιάκης Εδάρ. 155, 158
Frazier James 155
Freud 43
Φυζάλης Λαζ. 194
Φωριέλ Κλ. 39, 120
Φωτιάδης Φωτ. 31
Φωτόπουλος 'Αθ. 131

— X —

Χάϊνλ 187
Χαλεπάς Γιαν. 194, 348
Χαλκοκονδύλης Λαόνικος 24
Χάρης Πέτρος 142
Χαρίτων ό 'Αφοδισιεύς 24
Χαριτωνίδης Χ. 108
Χασιώτης Γ. 156
Χατζηδάκης Ν. 315
Χατζημιχάλη 'Αγ. 177, 179
Χατζιδάκης Γ. 8, 10, 13, 104, 108,
113, 141
Χατζηϊωάννου Κυρ. 155, 158
Χατζίνης Γ. 142
Χατζόπουλος Κ. 142
Χιονίδης Ν. 123, 312, 313
Χοέρνερ 187
Χουρμούζιος Αϊμ. 142
Χριστόπουλος 'Αθων. 38, 76, 96, 122

— Z —

Ziller T. 70, 71, 72, 229

Ψ

Ψάλτης Στ. 104
Ψάχος Κ. Α. 178, 179, 195
Ψυλλός Μιχαήλ 153
Ψυχάρης 'Ι. 40, 45, 56, 97, 112, 141, 272

— Ω —

'Ωριγένης 216

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΟΡΩΝ

— Α —

Ἀγγειοπλαστική 128
 Ἀθηναϊκή σχολή νέα, 45
 » » παλαιά, 39
 Αἰσθησιαρχία, 228
 Αἰσθητική, 127, 129, 135, 176, 225, 347, 360, 361, 392, 394, 429
 » ἐνθεώρηση, 400
 » ἐπιστημονική, 136
 » ἐρμηνεία, 399
 » καλλιέργεια, 362
 » κρίση, 361, 364
 » κριτική 136, 137, 139
 » Νεοελ. Λόγου, 59, 84, 120, 127, 129, 133, 134, 142, 160, 299, 389, 391, 393, 395, 413, 436
 » περιοχή, 347
 » συγκρίνηση, 363, 414, 430
 Αἰσθητικὸ πρόβλημα, 171
 Αἰσθητικὸς κανόνας, 409
 Αἰτιοκρατική μέθοδος, 203, 255, 263
 Ἀκριβολογία, 281
 Ἀκριτικός κύκλος, 22, 34, 35, 36
 Ἀλεξανδρεωτική περίοδος, 23
 Ἀλεξανδρινή γλῶσσα, 21
 » κοινή, 34
 Ἀλληγορία, 109
 Ἀλλοπαθητική λειτουργία, 168
 Ἀναβίωση, 376, 421
 Ἀνάγλυφη τέχνη, 180
 Ἀνάγνωση, 87, 242, 270, 303, 415,
 » λέξεων, 115, 417, 431
 Ἀναγνωστική μορφή, 244
 Ἀναγωγή, 319
 Ἀναλογία, 2, 71, 78, 261
 Ἀναλογική μέθοδος, 261
 » συγκριτική, 265
 Ἀναλύσεις αἰσθητικές, 214, 394, 436
 » ἀπλές, 214, 389, 436
 » ἐρμηνευτικές, 392, 436
 » κριτικές, 214
 Ἀνάλυση, 60, 134, 229, 231, 377, 378, 379, 380, 382, 425
 » λογική, 379
 » πραγματική, 379

Ἀναλυτική ἐνθεώρηση, 355, 360, 375, 405, 376, 380
 » ἐπεξεργασία, 400, 419, 421
 1 μορφή, 376
 » περιγραφή, 228
 Ἀναλυτικὸ πρόγραμμα, 47, 125, 127, 160, 349, 353, 354, 377, 387
 » Συντακτικὸ, 104, 391
 Ἀναπλαστική ἱκανότητα, 98
 Ἀνατομική μορφή, 211
 Ἀνθρωπισμός (Humanismus), 164, 165
 Ἀντίφραση, 109
 Ἀντονομασία, 109
 Ἀνωτέρα φιλολογικὴ κριτική, 262
 Ἀξία, 95
 » ἀρνητική, 367
 » θετική, 367
 Ἀξιολόγηση, 230, 419, 421
 Ἀξιολογικὲς περιοχὲς, 29
 Ἀξιολογικὴ ἐμβάθυνση, 414, 419
 » εὐαισθησία, 202
 Ἀπαγγελία, 87, 244, 417, 430, 432
 Ἀπαγωγικὴ (Deductio) μέθοδος, 255, 256
 Ἀποδεικτικὸς σκοπὸς, 205
 Ἀπόδειξη, 157
 Ἀπόλυτον πνεῦμα, 175
 Ἀπορηματικὴ ἐρώτηση, 234
 Ἀποτελέσματα ἀσκήσεως, 239
 Ἀραβικὴ τέχνη, 193
 Ἀρθρωση, 57, 85
 Ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα, 21
 » περίοδος, 25
 » φιλολογία, 25
 Ἀρχαιολογία, 214
 Ἀρχὴ ἀβεβαιότητος, 262
 » αὐτενεργείας, 198, 200, 230
 » οἰκονομικότητος, 198, 202, 207, 233, 236, 249, 264, 405
 » ὁλότητος, 240
 » ὁργανώσεως, 198, 202, 233
 » συνολικότητος, 209, 233, 384, 405, 417
 Ἀρχιτεκτονική, 128, 177, 179, 181, 182, 190, 194
 Ἀσκησις, 229, 238, 239, 297, 353, 359, 382, 388, 390, 403, 413

Ασκήσεις γλωσσομαθείας, 110
 » γραμματικής, 99
 » γραπτές, 103
 » «κατ' οίκον», 196, 293
 » λεξιλογικές, 101, 277, 436
 » μετρικές, 125, 320, 432
 » ορθογραφίας, 117
 » προφορικές, 102
 » συγκριτικές, 100, 107
 » συντακτικού, 105, 107, 273, 428

Ήσθάθητοι παράγοντες, 253

Ήσθική, έρμηνεία, 220

» έπεξεργασία, 267

» ψυχολογία, 221

Ήσθική περίοδος, 23

Ήσθική ιδέα, 367, 369, 373

Αυθενέργεια, 199, 200, 235, 236, 238, 240, 241, 246, 247, 249, 252, 270

» αυθόρμητη, 241

» καθοδηγούμενη, 201, 202, 204, 233, 241, 351

Αυτοέκφραση, 243

Ήσθική σκέψη, 265, 362, 366

Ήσθηση, 303, 304, 305, 417

Ήσθική σκέψη, 366

Ήσθίωση, 229, 330

— B —

Βάθος έννοιών, 380

Βαρβαρισμός, 31

Βασικό βιβλίο, 93, 94, 110, 349, 395, 411, 413

Barock, 165

Βίος κοινωνικός, 148, 394

» πνευματικός, 148, 394

» φυσικός, 148

Βίωμα (erleben), 177, 200, 221, 223, 225, 311

Βιωτική καλλιέργεια, 238, 239, 353, 359, 361, 375, 376, 388

Βιωτικός, 207

Βιωτικότητα, 200, 238, 240

Βιωτικού τύπου μαθήματα, 230, 243

Βιωτισμός, 376

Βίωση, 361, 367, 369, 375, 402

Βοηθητικά βιβλία, 80, 84, 96, 293, 309, 343

Βοηθητικά μέσα Γλωσσολογίας, 293

» » Λογογραφία, 343

» » Νεοελ. Μετρική, 320

» » Νεοελ. Φιλολογία, 309

» » Τέχνης, 348

Βοηθητικές ένότητες, 351, 352, 353, 354, 359, 382, 388, 390, 393, 412, 413, 420, 425, 426, 427, 428, 432, 434, 436

Βυζαντινή περίοδος, 24, 25

— Γ —

Γενετική περιγραφή, 209, 210

Γενική Ψυχολογία, 408

Γλωσσική, 128, 179, 180, 190, 194

Γλώσσα, 1, 5, 21, 28, 33, 37, 48, 53, 66, 67, 88, 129, 148, 281, 370, 392, 407

» centum, 6, 7,

» satem, 6, 7

Γλώσσες, κλιτικές, 4

» μονοσύλλαβες, 3

» συγκολλητικές, 4

Γλωσσικά κέντρα, 114

Γλωσσική έρμηνεία, 392

» έξομάλυνση, 239, 421

» κατάρτιση, 360, 361, 362, 390, 392,

» μεταρρύθμιση, 114

» συνείδηση, 90, 362

Γλωσσικό πρόβλημα, 37, 40, 44, 45, 112

» συναίσθημα, 29, 89, 90

Γλωσσικοί νόμοι, 261, 286

Γλωσσικός σκοπός, 265, 300

Γλωσσικός πλούτος, 3, 88

Γλωσσολογία, 3, 40, 59, 82, 119, 213, 214

Γλωσσολογική ένότητα, 255, 256, 260, 261, 262, 292, 293, 393, 395, 426

Γλωσσολογία, 59, 84, 96, 107, 109, 110, 255, 275, 277, 293, 297, 388, 391, 393, 412, 413

Γνώση, 361, 402

Γνωσιολογική διασαφήνιση, 414, 418, 431-436

Γραμματική, 15, 42, 50, 51, 59, 83, 96, 112, 214, 255, 257, 262, 264, 265, 293, 297, 388, 390, 412, 413

Γραμματική έρμηνεία, 219, 220, 418, 431,

Γραφή γραμμική, 9, 12, 20, 282

» εικονογραφική, 9, 12, 19, 20

» έλλαδική, 21

» έπισεισμένη, 18, 19

» ιδεογραφική, 9, 12, 19

» ιερογλυφική, 11

» Κυπριακή, 21

» μεγαλογράμματη, 17, 18, 19

» μετενικεϊδής, 14

» μικρογράμματη, 17

» οξυγραφική, 18

- » προσηκείδιος, 14
 - » στρογγυλόσχημη, 18
 - » συλλαβική γραμμική, 8
 - » συλλαβογραφική, 8, 9, 10, 11, 12, 19, 20
 - » σφηνοειδής, 8, 11, 12
- Γραφική ύλη, 8

— C —

- Cartoon, 189
- Confession, 216

— Δ —

- Δαντελλοποιία, 177
- Deductio (παράγωγη), 256
- Δεικνύειν, 228
- Δεικτική μορφή, 242, 247
- Δεκτικότητα (Movitation) 233, 415
- Dessin animé, 189
- Δημιουργική κατανόηση, 224
- Δημιουργικότα, 248
- Δημοτική γλώσσα, 11, 38, 67, 74, 75, 76, 97, 290
- » κοινή, 38
- » ποίηση, 34, 36, 39, 49
- Δημοτικισμός εκπαιδευτικός, 41
- » σοσιαλιστικός, 38, 42
- Δημιώδη (λαϊκή) μουσική, 177
- Διαγνωστική, 236, 265
- Διαγραμματική διαδρομή, 307
- Διάρεση μαθημάτων κατά Morrison, 31
- Διασκευτική έρώτηση, 248
- Διαλεκτική ικανότητα, 366
- » σκέψη, 362
- Διαλογική μορφή, 242, 245, 270
- Διανοητικά διαφέροντα, 362
- » συναισθήματα, 362
- Διάταξη ύλης, 72, 395
- » εὐθύγραμμη, 105
- » κατ' ὁμοκέντρους κύκλους 103
- Διαφέρον (intérêt), 200
- Διαφορισμός, 392
- Διαχρονική μορφή, 210
- Διγλωσσία, 37
- «Didactica», 257
- Διδακτέα ἐνότητα, 290, 307, 353, 354
- » ὕλη, 70, 354, 388, 389
- Διδακτική Γενική, 61, 68
- » Εἰδική, 260, 263, 281
- » ἐνότητα, 227
- » μέθοδος, 203, 227, 260, 326
- » μορφή, 238, 253, 320
- » πορεία, 227, 259

- Διδακτικό βιβλίο, 309
- Διδακταλία, 416, 426, 427, 428, 429, 431, 434, 436, 437
- Διδακταλία Νεοελ. Γραμματικής, 263
- Διδάσκειν, 229
- Διεισδυτική μέθοδος, 172, 345

— E —

- Ἐθνικός φρονηματισμός, 56
- Ἐθνολογία, 214
- Ἐθνοπρεπής μόρφωση, 56, 361, 375
- Εἰδικές κατατάξεις, 110
- Εἰδολογικά στάδια, Ziller 229
- » Rein 229
- Εἰδολογική μόρφωση, 229, 263, 375, 402
- Εἰκόνες, 8, 279, 280, 370, 417, 427, 429
- Εἰκονογραφήματα, 8
- Εἰκονογραφική γραφή, 9, 12, 19, 20
- Einfühlung 169
- Ἐκθέσεις, 59, 81, 82, 83, 84, 90, 349, 352, 353, 436
- Ἐκπαιδευτική μεταφρῶνιση, 41
- » φάση, 38
- Ἐκπαιδευτικός ὅμιλος, 41, 43
- Ἐκτιμητικοῦ τύπου μαθήματα, 301
- Ἐκτυπη γλυπτική, 180
- Ἐκφραση, 29, 220, 266, 421, 423, 425
- «Ἐκφραση» (ausdruck) 223
- Ἐκφραστική ἐνόραση, 56
- Ἐκφραστικός, 44, 53, 59, 436
- Ἐκφώνηση λέξεων, 114
- Ἐλεύθερος διάλογος, 245, 246
- Ἑλληνική γλώσσα, 21
- » λαϊκή τέχνη, 177
- » λογογραφία, 149
- Ἑλληνιστική κοινή, 21
- » περίοδος, 22
- Ἑλληνορρωμαϊκή περίοδος, 23
- Ἑμπρεσιονισμός, 53, 430
- Ἑνλόσκηση, 200, 238, 239, 353, 359, 382, 385, 388, 390, 397, 413
- Ἑνδυμασία, 177
- Ἑνεργητικότητα, 242, 247
- Ἑννοια 380
- Ἑννοιολογική ἐρμηνεία, 330
- » συγγένεια, 276
- Ἑνότητα, 70, 72, 73, 231, 387
- Ἑνότητες πνευματικές, 85
- » ὀργανικές, 141, 418
- » τονικές, 85
- Ἑνυσυναισθηματική, 170
- Ἐξελικτική μέθοδος, 208
- Ἐξελικτικός διάλογος, 245, 419
- Ἐξέλιξη, 1, 7, 16, 17

- 'Εξέταση, 236
 'Εξήγηση, 136, 137, 138, 225, 302
 'Εξηγητής, 215, 302, 387, 401
 «'Εξηγοῦμαι», 215
 'Εξπρεσιονισμός, 52, 430
 'Εξωτερική μορφή, 270, 308, 418, 433
 'Επαγωγή ἀτελής, 261
 » τελεία, 209, 260
 'Επαγωγική, (inductio) μέθοδος, 203
 226, 258, 259, 260, 265, 276, 289, 314
 'Επαγωγικός τρόπος, 381
 'Επαναβίωση, 324
 'Επιδίωξη, 48, 51, 53, 55, 56,
 » μορφωτική, 103
 » χρηστική, 98
 'Επισευρμένη γραφή, 18, 19
 'Επιστήμη, 175, 324, 398
 » θετική, 204
 » λαογραφική, 212
 » πνευματική, 204, 209
 'Επιστημονική ἐνθεώρηση, 365
 'Επιστημονικός σκοπός, 207
 'Επιστημονικού τύπου μαθήσεις, 230, 246
 'Επίχρυσμα, 180
 'Εποπτεία, 228
 'Εποπτική παράσταση, 119
 » παρατήρηση, 265, 269
 'Εποπτικότητα, 238, 240
 'Επτανησιακή σχολή, 39, 40, 45
 'Εργασία «κατ' οἶκον», 235, 236, 264, 266, 416
 'Εργαστηριακή μορφή, 242
 'Ερεθιστική μορφή, 242
 'Ερευνητικός σκοπός, 205
 Erleben (βίωμα), 223, 228
 'Ερμηνεία, 134, 137, 214, 220, 258, 266, 271, 276, 301, 302, 324 333 399
 » γενετική, 408
 » γραμματική, 219, 220
 » θετικιστική, 408
 » ιδεαλιστική, 408, 409
 » ιστορική, 219, 403
 » πραγματιστική, 219, 220, 330, 300, 403
 » κανονιστική, 408, 409
 » υποκειμενική, 220
 » φιλολογική, 120, 134, 137, 217, 400, 403
 » φιλοσοφική, 219
 » ψυχολογική, 217, 218, 219
 » ψυχομορφολογική, 400, 408
 'Ερμηνευτής, 301, 302, 378, 401
 'Ερμηνευτική μέθοδος, 209, 214, 215, 225, 303, 313, 321, 326, 345, 400
 'Ερμηνεύω, 215
 'Ερμής, 214, 215
 'Ερώτημα «πού», 344, 355, 357, 359, 360
 » «πώς» 354, 359
 » «τί», 354, 357, 385, 387
 'Ερωτηματική μορφή, 245
 'Ερώτηση κατηχητική, 245
 'Εσώγλυφη γλυπτική, 180
 'Εσωτερική μορφή, 270, 308
 » ὕψος, 207
 'Ετυμολογία, 108
 'Ετυμολογική συγγένεια, 95, 276
 'Ετυμολογικός, 98
 Εὐρωπαϊκοαμερικανική τέχνη, 193
 Events (στοιχεία) 212
 Existantia (ὑπαρξή), 214
 Exploration (ἐξερεύνηση), 230
 — Z —
 Ζωγραφική, 128, 177, 180, 190, 194
 » σπηλαίων, 192
 » προκολομβιανή, 192
 «Ζωή», 221
 — H —
 Herm, 214
 'Ηθική, 175
 'Ηθικοπλαστική, 376
 'Ηθικός πειθαναγκασμός, 375
 'Ηθοπλαστική μετουσίωση, 361, 375
 » μόρφωση, 55
 'Ηλικία ἐφηβική, 71, 365
 » προεφηβική, 71, 364
 — Θ —
 Θέατρο, 128, 186, 395
 Θεολογία, 214
 Θεώρηση, 59, 417, 429, 434
 Θεωρητική θεμελίωση, 205
 » σκέψη, 220
 Θεωρία ἐξελίξεως, 1
 » συνόλων, 205
 Θρησκεία, 175
 Θρησκευτικά, 241
 — I —
 'Ιαπετική γλώσσα, 5
 'Ιδιογράφημα, 8

*Ιδιογραφική γραφή, 9, 12, 19
 *Ιδιοτυπία προσωπικότητας, 56, 57, 58, 361, 400
 *Ιδιωματική γλώσσα, 76
 *Ιερογλυφικά, 8
 *Ιερογλυφική γραφή, 11
 *Ινδική τέχνη, 193
 *Ιστορία, 214, 241, 343
 » ελληνικής μουσικής, 84
 » ελληνικού χορού, 84
 » εξέλιξως λόγου, 266, 276
 » Λογοτεχνίας, 214, 326, 343
 » Νεοελληνικού Πολιτισμού, 301, 303, 344, 347
 » Νεοελληνικής τέχνης, 54, 55, 59, 83, 84, 161, 162, 163, 164, 321, 343, 344, 345, 347, 349, 391, 394
 » Νεοελληνικής Φιλολογίας, 22, 119, 120, 142, 298, 301, 302, 303, 305, 308, 309, 344, 347, 394, 395, 436
 » Τέχνης, 160, 175, 193, 194, 195, 300, 321, 345, 352, 378, 394, 397
 *Ιστορική επισκόπηση, 25, 32, 43, 110, 119, 303
 » έρμηνεία, 330
 » στιγμή, 166
 » σύνθεση, 303, 304
 » σχολή Δικαίου, 213
 *Ιστοριογενετική διάταξη, 71
 » μέθοδος, 172, 255, 276, 303, 326, 327, 345
 *Ιστοριοερμηνευτική μέθοδος, 303
 *Ιστορικό στοιχείο, 335
 *Ιστορικόν γίνεσθαι, 210
 *Ιστορικός, 138
 *Ιστορικός φιλολογικός βίος, 301

— K —

Καθαρεύουσα, 37, 38, 43, 45, 49
 Καθαρή έρμηνευτική μέθοδος, 203
 Καθωδηγημένη αυτενέργεια, 241
 Καθωρισμένος σκοπός, 238, 412
 Καλαισθητική συμπάθεια, 169
 Καλαματιανός (χορός), 178
 Καλές τέχνες, 148, 179
 Καλλιλογία, 130
 Καλλιτέχνης, 129
 Καλλολογία, 127, 129, 130, 131
 Καλλολογικά συναίσθημα, 364
 » στοιχεία, 370, 373

Καταγραφή ομάδων λέξεων, 110
 Καταλόγια ή τραγώδια, 186
 Κατανόηση (intellectus), 227
 Κατανόηση κειμένου, 220, 255
 Κατανόηση (verstehen), 220, 223, 376, 399
 Κατανοούσα μέθοδος, 203, 209, 215, 220, 221, 225, 301, 303, 313, 321, 345, 347, 400
 Κατανοούσα ψυχολογία, 220
 Κατασκευαστική μέθοδος, 257, 264
 Κατάσταση μαθήσεως (learning situation), 233, 242
 Κατευθυνόμενη τέχνη, 174
 Κατευθυντήριες δυνάμεις, 209
 Κείμενο, 59, 61, 81, 82, 83, 96, 119, 348, 349, 352, 395, 418, 436, 437
 Κεντρική ιδέα, 369, 381, 416, 419
 Κεραμική, 177
 Κινεζοϊαπωνική τέχνη, 193
 Κινηματογράφος, 179, 186, 187, 188
 Κινηματοσχήδια, 179, 189
 Κινητική παράσταση, 115, 116,
 Κλασσική περίοδος, 23
 Κόδραξ (χορός), 185
 Κοινοβιακά σχολεία, 241
 Κοινός διάλογος, 234
 Κοινωνιολογία, 214
 Κοσμοειδωλο, 322
 Κοσμοθεωρία, 58, 221, 222, 372
 Κόσμος αξιών, 175
 » ιδανικός, 30
 » πραγματικός, 30
 » ύπαρξως, 28, 30
 » φαινομενικός, 30
 Κρητική ποίηση, 120
 Κριτική, 59, 84, 120, 135, 138, 139, 140, 141, 142, 304, 360, 361, 395
 » ανάλυση, 139, 365
 » έπιστημονική, 138, 299
 » λογοτεχνική, 140
 » φιλολογική, 140
 Κριτικό πνεύμα, 366
 Κριτικός, 138
 Κυκλική παράσταση τεχνών, 190
 Κυρίως άσματα, 150

— A —

Λαϊκή μουσική, 177
 » παράδοση, 326
 » τέχνη, 148, 178, 394, 432
 Λαϊκό στοιχείο, 335

- Λαογραφία, 54, 59, 68, 83, 84, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 153, 154, 155, 160, 195, 214, 300, 321, 322, 325, 326, 343, 344, 347, 352, 389, 391, 394, 397, 413,
- Learning situation, 230, 233
- Λειτουργίες αγωγής κατά Spranger, 55
- Λεκτικοί τρόποι 109
- Λεξικογραφία, 107
- Λεξικολογία, 107, 108, 362
- Λεξιλογικές ασκήσεις, 277
- Λεξιλογική κατάρτιση, 99, 264
- Λεξιμάθεια, 107
- Λογικά συναισθήματα, 362
- Λογική, 203
- Λογικός νόμος, 366
- Λόγος, 1, 7, 14, 17, 20, 26,, 28, 43, 139, 148
- » αναλυτικός, 104
- » γραπτός, 45
- » επιστημονικός, 45
- » καθαρευουσιάνικος, 41
- » πεζός, 23, 109, 397, 398
- » ποιητικός, 397
- » τελολογικός, 105
- Λογοτεχνία, 34, 45, 53, 55, 56, 120, 128, 179, 186, 210, 240, 245, 397, 399, 404, 407, 434
- » Κρητική, 36
- » Λογία, 37
- Λογοτεχνική σχολή, 372, 373, 405, 409, 435
- Μ —
- Μαρμαρογλυπτική, 177
- Μαθήματα τύπου γλωσσικού, 257
- » » βιωματικού, 230, 243
- » » επιστημονικού, 230, 246
- Μάθηση, 235
- Μεθοδική θεώρηση, 359, 385, 397
- » τεχνική, 253, 350
- Μεθοδολογία, 198, 203, 253, 255, 262, 271, 275, 277, 301, 310, 320, 325, 343, 347, 348, 359, 412, 413, 433
- Μεθοδολογικά προβλήματα, 198, 253, 354
- Μεθοδολογικός τρόπος, 413, 426
- Μέθοδος, 79, 95, 198, 203, 256, 269, 359, 397, 411, 412, 416, 426
- » αλτσοκρατική, 203
- » αναλογίας, 203
- » αναλύσεως, 203
- » αποδεικτική, 203
- » διαιρέσεως, 203
- » διδακτική, 203, 401
- Μέθοδος έπιστημονική, 203
- » έρευννητική, 203
- » έρμηνευτική, 203, 400
- » ιστορική, 213
- » ιστορικογενετική, 208, 209
- » οργανολογική, 209, 211
- » παραγωγής, 203
- » προβληματική, 230
- » συγγραφική, 209, 212, 213, 214, 264
- » συνθέσεως, 203
- » ταξινομήσεως, 203
- » τελολογίας, 203 &
- » φιλολογική, 217, 400
- » ψυχολογική, 400
- Μέθοδος 'Ιστορ. Νεοελ. Φιλ. 303
- » Λαογραφίας, 326
- » Λεξιμαθίας, 276
- » Νεοελ. Γραμματικής, 263
- » Νεοελ. Μετρικής, 313
- » Νεοελ. Συντακτικού, 272
- » 'Ορθογραφίας, 326
- » Τέχνης, 345
- Μελωδία, 311, 313
- Μελωδικός, 311
- Μεμoria (μνήμη), 227
- Μεσαιωνική γλώσσα, 21
- » περίοδος, 25, 26
- Μεταβυζαντινή περίοδος, 24, 25
- » τέχνη, 194
- Μεταλλουργική, 177
- Μετατροπή σχολικής εργασίας, 235
- Μεταφορά, 2, 87
- Μεταψυχική περίοδος, 45
- Μετεπαναστατική περίοδος, 37, 43
- » τέχνη, 194
- Μετρική, 214, 393, 395
- Μέτρο, 311, 312, 429, 430, 431
- Μετωνυμία, 109
- Μικρόκοσμος, 262
- Μικρομηχανική, 235
- Μιμογράφ, 187
- Μνημεία λόγου, 148, 149, 394
- Μορφές ζωγραφικής, 181
- » Σχολείου εργασίας, 199
- Μορφή, 3, 26, 172, 225, 238, 359, 370, 403, 404, 405, 411, 412, 416
- » διαχρονική, 210
- » προχωρητική, 210
- » συγχρονική, 210
- Μορφή μεθοδολογική, 79, 95, 198, 269, 359, 360, 366, 372, 397, 426
- » δεικτική, 242, 247
- » διαλογική, 242, 418

» εξωτερική, 25, 238, 242, 369,
 » 373, 392, 394, 418
 » ἐπὶ ἐνὸς ἢ πολλῶν μετώπων, 243,
 250, 251, 252, 433
 » ἐργαστηριακή, 242, 248
 » ἐρεθιστική, 242, 241
 » ἐσωτερική, 25, 238, 242, 369,
 370, 373, 392
 » μονολογική, 211, 242, 243, 244,
 270
 » προπαρασκευαστική, 245, 249
 » σιωπηρή, 243, 248, 418, 419
 Μορφή Ἱστορ. Νεοελ. Φιλ. 308
 » Λογογραφίας, 343
 » Νεοελ. Γραμματικῆς 269
 » Νεοελ. Μετρικῆς, 320
 » Νεοελ. Συντακτικῆς, 272
 » Ὁρθογραφίας, 293
 » Τέχνης, 337
 Μορφολογία, 108
 Μορφολογική διασφήνιση, 98, 264
 συγκριτική, 99, 264
 Μορφολογικὸ στοιχεῖο, 264
 Μορφωτικὰ ἀγαθὰ, 62
 Μορφωτικὸς σκοπὸς γραμματικῆς, 263,
 267
 Μουσική, 128, 179, 183, 190, 194, 214
 » Ἑλληνική, 183
 Movitation, 233
 Μυθολογία, 213
 Μῦθος, 149, 225, 367, 368, 369, 370
 371, 373, 378, 421

— N —

Νεοαττικισμός, 44
 Νεογραμματική, 212, 260
 Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα, 61, 63, 66,
 67, 68, 69, 70, 73, 77, 78, 79, 80, 84,
 85, 88, 93, 94, 119, 276, 321, 326, 327,
 328, 344, 345, 347, 348, 349, 351,
 354, 355, 356, 357, 358, 359, 378,
 382, 387, 389, 390, 391, 394, 395,
 397, 398, 399, 400, 405, 407, 411,
 412, 413, 414, 416, 426, 427, 432,
 434, 436, 437
 Νεοελληνικά μέτρα, 127
 Νεοελληνική Γραμματική, 59, 83, 96, 97,
 98, 99, 257, 262, 263, 264, 265,
 266, 269, 270, 271, 272
 Νεοελληνική κοινή, 34
 Νεοελληνική Κριτική, 59, 141, 142, 299
 » Λογοτεχνία, 120, 121, 122,
 303, 377

Νεοελληνική Μετρική, 59, 84, 120, 122,
 124, 125, 142, 214, 298, 299, 310,
 313, 314, 320, 389, 391, 413
 Νεοελληνική περίοδος, 24, 36
 Νεοελληνική τέχνη, 119
 Νεοελληνική Φιλολογία, 59, 82, 84, 119,
 120, 121, 122, 140, 299, 301, 302,
 303, 305, 308, 309, 322, 399
 Νεοελληνικὸ Συντακτικόν, 59, 83, 104,
 271, 272, 273
 Νεῦμα, 183
 Νεωτέρα περίοδος, 28
 » τέχνη, 194
 Νόημα, 371
 Νοηματικὸς ἐμπλουτισμός, 371, 372, 373
 Νομική, 214
 Νόμοι, ἀναλυτικοί, 213
 » φωνητικοί, 213
 Νόμος γλωσσικός, 286
 » διαδοχῆς γεγονότων, 208
 » πιθανοτήτων, 261
 » ὑποχωρητικῆς ἀμνησίας, 117
 Ντοκυμαντέρ, 188

— E —

Ξένη Λογοτεχνία, 395
 Ξυλογλυπτική, 180
 Ξυλογραφία, 181
 Ξυλουργική, 128, 177
 Ξυλοτεχνία, 177

— O —

«Οικονομία», 167
 » δράσεως, 168
 » παθῶν, 168
 Οικονομικότητα, 351
 Ὀλόγλυφη γλυπτική, 180
 Ὀμοιοπαθητικὴ λειτουργία, 168
 «Ὀνομασία», 228
 Ὀνοματοποιία, 2
 Ὀπλισή, 350
 Ὀπλισμός, 337
 Ὀπτική παράσταση, 115
 Ὀπτικὸ Θέατρο, 187
 Ὀργανολογικὴ μέθοδος, 172, 255, 345
 Organization (ὀργάνωση), 330
 Ὀργάνωση ἐργασίας, 238, 240, 421
 Ὀρθογραφία, 16, 59, 84, 96, 111, 113,
 255, 280, 282, 283, 286,
 287, 290, 292, 293, 297,
 298, 388, 391, 412, 413

- » ἀρχική ἢ φωνητική, 113, 280
 » ἰδανική, 280, 282
 » ἱστορική ἢ γραμματική, 113, 280
 Ὁρθολογισμός (rationalismus), 212
 Ὁρισμός τέχνης, 175, 176
 Ὁρολογία, 393
 Οὐσία, 208, 367, 380, 404, 408
 Οὐσιώδη βιβλία, 83
- Π —
- Παιδαγωγική ἐπιστήμη, 61, 63, 68, 199
 Παιδολογία, 63
 Παιδολογικά, 361
 Παιδολογικός σκοπός, 207
 Παραγωγή, 98, 294, 395
 Παραγωγή (παραγωγική μέθοδος), 203, 209, 226, 255, 257, 264, 266, 276, 277, 286, 314,
 Παραδόσεις, 151, 324, 394
 Παράδοση γλωσσική, 44
 » λογία, 37
 Παραλογές, 150
 Παραστάσεις δραματικές, 151
 Παράσταση, 115, 116
 Παραστατική μορφή, 244, 245
 «Παραστατικότητα», 190
 Παρατήρηση, 227
 Παρατηρητικότητα, 244
 Παροιμίες, 394
 Πεζογραφία, 186
 Περιβάλλον (milieu), 116
 Περιγραφική μορφή, 244
 «Περιγράφειν», 244
 Περιγραφή γενετική, 209, 210
 » δυναμική, 209, 210
 » στατική, 209, 210
 Περιεχόμενο, 26, 36, 68, 93, 172, 281, 360, 366, 372, 378, 390, 397, 403, 405, 418, 423
 Περιοχή, 69
 Περιφέρεια, 383
 Πηγές, 309
 Πίνακες, 293, 295, 309, 343, 348
 Πλαστική, 180
 Πλάτος ἐννοιῶν, 380
 Πλοκή λόγου, 370, 371, 373,
 » » 371, 372, 373, 374, 428
 Πνεῦμα τοῦ λαοῦ, 58, 213, 300
 Πνεῦμα, ἀντικειμενοποιημένο, 323, 324
 » ἀντικειμενοποιημένο, 323, 324
 » προσωπικό, 323, 324
 Πνευματικές δυνάμεις, 209
 » ἐπιστῆμες, 349
 Πνευματική καλλιέργεια, 355, 361, 388
 Ποίηση, 55, 128, 186, 190, 245
 » ἐκκλησιαστική, 26
 «Ποιητική» 393
 Ποιητική περίοδος, 23
 Πορεία, 79, 95, 198, 269, 359, 397, 401, 411, 412, 416, 426
 » Ἱστορ. Νεοελ. Φιλολ. 305
 » Λαογραφίας, 342
 » Νεοελ. Γραμματικῆς, 269
 » Νεοελ. μετρικῆς, 320
 » Νεοελ. Συντακτικοῦ, 272
 » Ὁρθογραφίας, 292
 » Τέχνης, 347
 Πραγματολογική ἐρμηνεία, 330
 Πρακτική ἐφαρμογή, 205
 Πραξινολογία, 187
 Presentation (παρουσίαση) 231
 Problem methode, 230
 Προβληματισμός, 307
 Προγραμματισμός, 68, 353, 359
 » προχωρητικός, 357, 358, 385, 389, 416, 426
 » χρονικός, 358, 385, 389
 Προδρομικά tests, 230
 Προεργασία, 415, 427, 429, 434
 Προϊστορική τέχνη, 192
 Προκαθορισμένος σκοπός, 353, 359
 Προπαρασκευή, 233, 264, 372, 397, 413, 416
 Προσπάθεια (effort), 200
 Προσωδική ἐμπειρία, 313
 Προσωπικότητα, 81, 269, 270, 271
 Προφορική κοινή, 38
 Πρωτοελληνική γλῶσσα, 21
- Ρ —
- Ραδιοφωνία, 179, 188
 Ρεαλιστική φάση, 46
 Ρεαλιστικός δημοτικισμός, 40, 41
 » κοινωνικός, 228
 Race (φυλή), 166
 Recitation (ἐκφραση), 231
 Rediscovery (ἐπανάληψη), 206, 207
 Resonance (ἀπήχηση), 239
 Ρίμες (ριμάτες), 150
 Ρυθμός, 311, 313, 319, 429, 430, 431
 Ρωμαντική φάση, 38
 Ρωμαντισμός, 46

Σημασιολογία, 98, 108, 109, 395
 Σημασιολογική έρμηνεία, 330
 Σιωπηρή εργασία, 234, 270
 «Σκέψη», 227
 Σολοικισμός, 31
 Σουρρεαλιστική ποίηση, 384, 430
 Σουρρεαλισμός, 43, 46
 Σπουδαιότεροι άρχιτέκτονες, 194
 » γλύπτες, 194
 » ζωγράφοι, 194
 » μουσικοί, 194
 Στάδια πορείας Dewey, 229
 » » Έρβάρτου, 228, 229
 » » Morrison, 230
 » » Whitehead, 232
 Στατιστική, 261, 262
 Στιχουργία, 311
 Στοιχεία εξωτερικά, 35
 » έσωτερικά 35
 Structura (δομή), 208, Δ09, 220
 Συγκινησιακή παθητικότητα, 242
 Σύγκριση, 213
 » ύλικού, 269, 304
 Συγκριτική Γλωσσολογία, 109, 213, 266, 276
 » Γραμματική, 213
 » λαογραφική έπιστήμη, 44
 » μέθοδος, 255, 265, 269, 276, 301, 303, 304, 314, 321, 326, 345, 347
 » μορφολογική, 266
 Συγκριτικό Συντακτικό, 213, 395
 Συγκρότηση, 355
 Συλλογή ύλικού, 267
 Σύμβολα γραμμικά, 8
 Συμβολικός, 14
 Συμπλέγματα, 171
 Συναίσθημα, 207
 Συναισθηματικός πλούτος, 364
 » τόνος, 114, 118, 361
 Συνάσκηση, 238, 239, 353, 359, 388
 «Συνδέειν», 229
 Συνδυασμός έτυμολογικός, 339
 Συνειρμική ψυχολογία, 228, 402
 Σύθεση, 60, 69, 68, 68, 134, 294, 377, 378, 379, 380
 » λογική, 379
 » πραγματική, 379
 Συνθετική ένθεώρηση, 355, 360, 376, 380, 381, 382, 383, 384, 398, 399, 403, 407
 Συνθήκες, 79
 Συνολικότητα, 209, 238, 240, 251
 Σύνοψη, 307

Σύνταξη, 22
 Συντακτικό, 36, 50, 51, 59, 83, 96, 104, 214, 255, 257, 271, 272, 273, 293, 297, 391, 428, 429
 Συνταύτιση, 380
 Συστήματα Καλών Τεχνών, 189, 191
 Substantia (οὐσία), 208
 Σχέδιο, 293, 294, 419, 421, 430, 433
 Σχεδιαγράμματα, 293, 294, 295, 309, 310, 343
 Σχολείο διδασκαλοκεντρικό, 204
 » εργασίας, 72, 199, 200, 201, 230, 243, 246, 306, 307, 384
 » παιδοκεντρικό, 204
 » σύγχρονο, 202
 Σχολή 'Αντιοχείας, 216
 Σχολική αὐτοδιδάκκηση, 200
 » κοινότητα, 200

—Τ—

Ταλέντο, 371
 Ταξινόμηση, 239
 Τελική σύνθεση, 355
 Τελολογική δυναμική μέθοδος, 203, 301, 345, 347
 » λειτουργία, 211
 Τελολογικός λόγος, 105, 209, 301
 Τετράδια, 293, 297, 298, 309, 310, 343
 Tests έλεγκτικά, 230
 » προδρομικά, 230
 Τέχνες δράσεως καὶ άνοης, 190
 » χώρου καὶ χρόνου, 189, 190
 Τέχνη, 68, 175, 210, 321, 322, 324, 427, 428, 429
 » ή τοῦ κλασσικισμοῦ, 194
 » ή τοῦ ρεαλισμοῦ, 194
 » ομαδική, 176
 » προσωπική, 176, 432
 Τεχνική, 59, 62, 324, 325, 343, 348
 » τοῦ λόγου, 370
 Τηλεόραση, 179, 188
 Τονισμός, 85
 Τόνος γραμματικός, 311
 » μουσικός, 312
 » περιόδου, 86
 » πνευστικός, 85, 86
 » προτάσεως, 86
 » συνόλου, 85
 Traditio, 57, 66, 68, 84, 95, 110, 119, 160, 199, 299, 300, 322, 325, 326, 349, 361, 382, 399, 405, 433
 Τριμερής πορεία, 232, 260, 320, 384
 α) Έκφραση ή αξιολόγηση, 233, 234, 259, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 274, 279, 289, 292, 305, 306,

308, 317, 341, 342, 343, 385, 421,
423, 424, 425, 428, 431, 432, 436
β) επεξεργασία ή ενθεώρηση ή εμ-
βάθυνση, 233, 258, 263, 266, 267,
268, 269, 270, 271, 274, 279, 290,
305, 306, 307, 308, 315, 329, 342,
362, 384, 385, 418, 425
γ) παρουσίαση ή θεώρηση, 232, 233,
258, 266, 270, 271, 273, 287, 290,
305, 308, 329, 342, 384, 385, 417, 425
Τρόποι εκμάθησως ὀρθογραφίας, 216,
217, 283, 284, 285, 286
Τσάμικος χορός, 178
Τυπικό, 22, 36, 98

— Γ —

Γλῶ, 8, 61, 62, 66, 69, 77, 82, 103
» γλυπτική, 180
» διδακτέα, 70, 77, 79, 196, 369
Γπαρξιακή φιλοσοφία, 214
Γπερρεαλισμός, 43
Γποβλητικός συναισθηματισμός, 375
Γποχωρητική ἀμνησία, 117
Γφαντική τέχνη, 177
Γφολογία, 362
Γφος, 90, 91, 92, 372, 373, 403
Γψος, 371

— U —

Usus, 227

— V —

Vitalismus, 208
Volks geist, 213, 300, 322, 323, 324

— Φ —

Φαντασία, 364
Φαινομενολογική Φιλοσοφία, 221
Φαινομενολόγος, 222
Φάσεις ένασκήσεως, 354
Φάση ἀξιολογική, 418, 424, 427, 428, 431,
435, 436
» γνωσιολογική, 418, 424, 427, 428,
431, 432, 436
Φθογγολογική μορφή, 11, 19
Φθογγολογικό, 15, 36, 97, 258, 388
Φιλολογία, 214
Φιλολογικά μνημεία, 301
Φιλολογική ἐνότης, 59, 298, 299, 300,
325, 393
Φιλολογική κριτική, 214
Φιλολογικό θησαυρό, 300

«Φιλοσοφείν», 229

Φιλοσοφία, 175

» τοῦ καλοῦ καὶ τῆς τέχνης,

127, 128, 135, 166

Φιλοσοφική ἀξιολογική ἐπιστήμη, 175

» θεμελίωση, 407

» σκέψη, 366

Φιλολογικὸ «πιστεύω», 372, 373

Φιλοσοφικὸ σύστημα ἰδεαλιστικὸ, 210

» ὀλιστικὸ, 210

Formalismus, 419

Φρονηματιστικοῦ τύπου μαθήματα, 230,

243, 246

Φρονηματισμός, 350

Φυλὴ (race), 166

Φυσικὲς δυνάμεις 209

Φυσιολογικὰ μαθήματα, 247

Φυσιολογική μορφή, 211

Φωτογραφικὸ τουφέκι, 187

Φωνητική, 22, 98, 103, 113, 395

— X —

Χειροτεχνική ἐργασία, 200

Χορευτικὲς ἐκδηλώσεις, 185

Χοροὶ ἀντικρυστοί, 178

» κυκλικοί, 178

» πηδηκτοί, 178

Χορὸς ἐλληνικός, 177, 178, 179, 184,

185, 190, 194

Χρήση (usus), 227

Χρηστική ἐπιδίωξη γραμματικῆς, 98, 262

Χρονοφωτογράφος, 187

Χρυσοῦς κανὼν, 201, 234, 242

Χρωματισμὸς φωνῆς, 86, 87

Χωρόχρονο, 244

— Ψ —

Ψευδολογοτεχνισμός, 119

Ψυχαναλυτικὴ αἰσθητική, 170

» μέθοδος, 172, 345

Ψυχογνωστική, 236, 365

Ψυχοαισθητική μέθοδος, 172, 345

Ψυχολογία, 147, 199

» ἐφήβου 71

» βάρους, 171

Ψυχολογικὰ αἰτία, 361

Ψυχολογική ἀρτίωση, 350

» βία, 375

» ἐρμηνεία, 340

— Ω —

*Ωρολόγιο πρόγραμμα, 196

Π Ι Ν Α Κ Ε Σ

Π Ι Ν Α Ξ	1ος «Ίνδοευρωπαϊκή γλωσσική οἰκογένεια», σ. 7.
Π Ι Ν Α Ξ	2ος «Ἐξελικτὲς μορφὲς τῆς «γραφῆς», σ. 19.
Π Ι Ν Α Ξ	3ος «Διαίρεση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ φιλολογίας κατὰ περιόδους» σ. 27.
Π Ι Ν Α Ξ	4ος «Διαιρέσεις τῶν Νέων Ἑλληνικῶν σὲ κλάδους, ἐνόητες καὶ φάσεις» σ. 60.
Π Ι Ν Α Ξ	5ος «Διάταξη διδακτέας ὕλης τάξεως πρώτης» σ. 74.
Π Ι Ν Α Ξ	6ος «Διάταξη διδακτέας ὕλης τάξεως δευτέρας» σ. 75
Π Ι Ν Α Ξ	7ος «Διάταξη διδακτέας ὕλης τάξεως τρίτης» σ. 76
Π Ι Ν Α Ξ	8ος «Τὸ σύστημα τῶν καλῶν τεχνῶν τοῦ Souriau» σ. 191.
Π Ι Ν Α Ξ	9ος «Ὡρολόγιον πρόγραμμα κλάδων καὶ ἐνοτήτων» σ. 196.
Π Ι Ν Α Ξ	10ος «Ὡρολόγιον πρόγραμμα κλάδων καὶ ἐνοτήτων μετὰ βάσιν τὸ ὑποτιθέμενον ἐννιάωρον» σ. 197.
Π Ι Ν Α Ξ	11ος «Διάγραμμα τῶν σπουδαιότερων ἐπιστημονικῶν καὶ διδασκτικῶν μεθόδων τῶν Πνευματικῶν Ἐπιστημῶν» σ. 226.
Π Ι Ν Α Ξ	12ος «Οἱ σπουδαιότερες διδασκτικὲς πορεῖες» σ. 237.
Π Ι Ν Α Ξ	13ος «Οἱ σπουδαιότερες διδασκτικὲς μορφὲς» σ. 254.
Π Ι Ν Α Ξ	14ος «Διάγραμμα κατασκευῆς τοῦ σιγματικοῦ ἀόριστου ὀριστικοῦ τῶν οὐρανολήκτων ρημάτων» σ. 259.
Π Ι Ν Α Ξ	15ος «Σχέδια παραγωγῆς καὶ συνθέσεως» σ. 294.
Π Ι Ν Α Ξ	16ος «Σχεδιάγραμμα ταξινομήσεως καὶ διαιρέσεως τῶν προσδιορισμῶν νεοελληνικῆς συντάξεως» σ. 296.
Π Ι Ν Α Ξ	17ος «Σχεδιάγραμμα μετρικῆς τονικῆς διαιρέσεως στίχων λαμβανοῦ ἑνδεκασυλλάβου» σ. 316.
Π Ι Ν Α Ξ	18ος «Διάγραμμα μορφῶν ἑνασχέσεως τοῦ προκαθορισμένου σκοποῦ τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων» σ. 360.
Π Ι Ν Α Ξ	19ος «Διαγραμματική διαίρεση τῶν στοιχείων ἑνὸς λογοτεχνικοῦ «κειμένου» σ. 374.
Π Ι Ν Α Ξ	20ος «Διάγραμμα κατὰ τάξεις γενικῆς μεθοδικῆς θεωρήσεως τῶν φάσεων τοῦ προβλήματος «ποῦ» σ. 386.
Π Ι Ν Α Ξ	21ος «Διάγραμμα γενικῆς μεθοδικῆς θεωρήσεως τῶν φάσεων τοῦ προβλήματος «τὶ» σ. 396.
Π Ι Ν Α Ξ	22ος «Τῶν σπουδαιότερων μεθολογικῶν ἀπόψεων καὶ εἰς τὴν ἑρμηνείαν λογοτεχνημάτων» σ. 410.
Π Ι Ν Α Ξ	23ος «Γενικὸ σχέδιον ἐπεξεργασίας Νεοελληνικῶν κειμένων» σ. 422

ΣΧΕΔΙΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΩΝ

1) Α'. Σχέδιο διδασκαλίας Γραμματικής (Α' Τάξη)	σ. 257
2) Β'. Σχέδιο διδασκαλίας Συντακτικού (Γ' Τάξη)	σ. 273
3) Γ' Σχέδιο διδασκαλίας Λεξιμαθείας (Β' Τάξη)	σ. 277
4) Δ' Σχέδιο διδασκαλίας Όρθογραφίας (Β' Τάξη)	σ. 287
5) Ε'. Σχέδιο διδασκαλίας Όρθογραφίας (Α' Τάξη)	σ. 290
6) ΣΤ'. Σχέδιο διδασκαλίας Μετρικής (Γ' Τάξη)	σ. 314
7) Ζ'. Σχέδιο διδασκαλίας Λαογραφίας (Α' Τάξη)	σ. 328
8) Η'. Γενικό σχέδιο διδασκαλίας πεζοῦ κειμένου των Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων	σ. 414.
9) Θ'. Γενικό σχέδιο διδασκαλίας ποιήματος	σ. 429.
10) Ι'. Γενικό σχέδιο διδασκαλίας των Νεοελληνικῶν Ἀναγνωσμάτων τρίτης τάξεως	σ. 434.

ΤΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΑ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ. 21	στίχ. 17	ἀντὶ πρωτοελληνικῇ	γράφει	πρωτοελληνικῇ ✓
» 27	» 6	» —479 π.Χ.)	»	α) Ποιητικῇ 1000—479 π.Χ.) ✓
» »	» 9	» Ἑλληνορωμαϊκῇ	»	Ἑλληνορωμαϊκῇ ✓
» 28	» 16	» Μαθηματικῶν	»	Μαθημάτων ✓
» 31	» 17	» Morisson	»	Morrison ✓
» 32	» 26	» Παναγιωτόπουλος	»	Στεφανόπουλος ✓
» 50	» 14	» κατήρτησε	»	κατήρτισε ✓
» 52	» 23	» δευτέρας	»	δευτέρης ✓
» 70	» 19	» Morisson (Μόρισσον)	»	Morrison (Μόρρισον) ✓
» 71	» 26	» τριετῇ	»	τριετῇ ✓
» 107	» 21	» 3. Γλωσσομάθεια	»	Ἡ Γλωσσομάθεια ✓
109	» 12	» Συγκριτικῇ	»	Συγκριτικῇ ✓
» 113	» 10	» ἀκριβῇ	»	ἀκριβῇ ✓
» 114	» 22	» κινητικὸν	»	κινητικὸν ✓
» 123	» 2	» Σαρρῇ	»	Σαρῇ ✓
» 155	» 22	» Σ. Ἀκογλου	»	Ξ. Ἀκογλου ✓
» 162	» 12	» καὶ καταξιώνοντα	»	ποῦ καταξιώνοντα ✓
» 168	» 21	» Ἀλληλοπαθητικῇ	»	Ἀλλοπαθητικῇ ✓
» 171	» 13	» Χαρακτηριστικὸν	»	«Χαρακτηριστικὸν ✓
» 194	» 23	» γλύπτει	»	γλύπτει ✓
» 200	» 3	» Kerschenseiner	»	Kerschenseiner ✓
» 210	» 3	» συγχρονικῇ	»	συγχρονικῇ ✓
» 213	» 30	» Schleger	»	Schlegel ✓
» 227	» 15	» intellectum	»	intellectus ✓
» 228	» 23	» φτώχεια	»	φτώχεια ✓
» 230	» 3	» Leaning	»	Learning ✓
» 230	» 30	» exporation	»	exploration ✓
» 233	» 9	» leaning	»	learning ✓
» 251	» 5	» ἐξεπεξεργασία	»	ἐπεξεργασία ✓
» 259	» 4	» Αὔξ./Προσ.	»	Προσ./Αὔξ. ✓
» 270	» 12	» σιωπηρῇ	»	σιωπηρῇ ✓
» 271	» 12	» Μεθοδολογία	»	Μεθοδολογία ✓
» 276	» 24	» λεξικογικῆς	»	λεξιλογικῆς ✓
» 277	» 14	» «Λεξιλογικῆς	»	«Λεξιλογικῆς ✓
» 284	» 2	» Cecroly	»	Decroly ✓

» 289	» 24	» συνθετικό του	» συνθετικό τους
» 293	» 9	» (Έκφρασης)	» (Έκφραση)
» 301	» 33	» έπεικόνισεις	» άπεικόνισεις
» 302	» 31	» κύλους	» κύκλους
» 310	» 10	» έυατό	» έαυτό
» 318	» 28	» έχει	» έχουν
320	» 24	» 134. βοηθητικά	» 134. Τά βοηθητικά
» 321	» 9	» Νεοελληνικά	» Νεοελληνικά
» 326	» 20	» ιδιαίτερας	» ιδιαίτερης
» 327	» 10	» τής εντάξεως	» από την ένταξη
» 350	» 1	» φρονιματισμό	» φρονηματισμό
» 361	» 18	» ή ήθοπλαστικό	» ήθοπλαστικό
» 368	» 3	» (sic)	» (sic)
» 383	» 25	» συνθεθῇ	» συντεθῇ
» 384	» 9	» Νεοελληνικῶν	» Νεοελληνικῶν
» 387	» 16	» αὐτῶν καθ'	» αὐτῶν καθ'
» 392	» 2	» ιδιαίτερας	» ιδιαίτερης
» 398	» 8	» μεθολογικό	» μεθοδολογικό
» 405	» 28	» συνθήματα	» συναισθήματα

Μονοτυπικαὶ Ἐγκαταστάσεις
Α. ΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ – Κ. ΑΛΕΞΙΑ Ο.Ε.
Ἔθρον 9 – Ἀθῆναι



ἀλλ' ἀφομοιούμενας ἢ συναπτομένας στενῶς πρὸς τὰς κατὰ παράδοσιν»¹.

Ὁ **Στίλπων Κυριακίδης** σχετικὰ μὲ τὸν ὀρισμὸ τῆς « **Λαογραφίας** » γράφει : « Ἡ λαογραφία, καθὼς καὶ ἡ λέξις δεικνύει, εἶναι ἐπιστήμη, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ὑποκείμενον τῶν ἐρευνῶν καὶ παρατηρήσεων αὐτῆς τὸν λαὸν καὶ εἰδικώτερον τοὺς κατὰ παράδοσιν λόγους καὶ πράξεις τοῦ λαοῦ»².

Ἡ « **Λαογραφία** »³ ὡς ἐπιστήμη ἔχει μὲν συγγένεια μὲ τὴν Ἐθνογραφία, Ἐθνολογία, Ἀνθρωπολογία, Ἀνθρωπογεωγραφία. Ὁμαδικὴ Ψυχολογία, Λαοψυχολογία, Κοινωνιολογία, Γλωσσολογία, Φιλολογία, Ἀρχαιολογία, Αἰσθητική, Μυθολογία, Θρησκευσιολογία, Ἱστορία, Στατιστικὴ κ.τ.λ., ἀλλὰ τὸ ἔργο της, ὡς τμήμα τῆς καθολικῆς ἐπιστήμης τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι τελείως διαφορετικὸ ἀπ' τὸ ὑποκείμενον τῶν παραπάνω ἐπιστημῶν, γιατί ἡ σκοπιὰ τῆς ἐρέυνης της περιορίζεται εἰδικὰ στὶς κατὰ τόπους καὶ χρόνους αὐθόρμητες, ὁμαδικές, ἄγραφες καὶ κατὰ παράδοση ἐκδηλώσεις καὶ πράξεις τῶν διαφόρων λαῶν, ὡς καὶ στὶς ροπές καὶ τάσεις αὐτῶν, ποὺ δὲν ὀφείλονται στὴ μορφωτικὴ ἐπίδραση τῆς παιδείας οὔτε στὴν προσωπικὴ ἀκτινοβολία τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, καὶ ποὺ μὲ τὴν ἀκατάπαυστη διαδοχὴ ἀνὰ τοὺς αἰῶνες συναρμολογοῦν τὸν ἰδιαίτερον χαρακτήρα καὶ τὸ λαϊκὸ πολιτισμὸ μιᾶς χώρας· οἱ ὁμαδικές αὐτὲς ἐκδηλώσεις, ροπές, τάσεις καὶ πράξεις μᾶς φανερώνουν ἀκόμη τὴν ψυχοσύνθεση καὶ τὴν ἰδιάζουσα νοοτροπία, τὴν ψυχοφυσικὴ ὑπόσταση, ὡς καὶ τὴν διευκρίνιση τῆς ἐθνικῆς συστάσεως τῶν λαῶν, ποὺ ἀναφέρονται⁴.

« Βεβαίως ἡ λαογραφία, γράφει ὁ κ. **Γ. Μέγας**⁵, ὡς ἐξετάζουσα τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ, ἀσχο-

1. Περιοδικὸ «Λαογραφία», τ. Α', Ἀθήραι 1909 - 1910, σ. 7.

2. Στίλ. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, Μέρος Α', ἐν Ἀθήναις 1923, σ. 7.

3. Ὁ ὅρος «Λαογραφία» κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους ἐσήμαινε τὸν γεφυρωτικὸ φάρο.

4. Ὁ Ν. Πολίτης κατὰ τὴν διδασκαλίαν του στὸ Πανεπιστήμιον ἀπὸ τὸ 1907 πολλὰς φορὰς ἐτόνισε ὅτι «ἡ ἀνάλυσις τῶν ψυχικῶν ιδιοτήτων τῶν ἐπὶ μέρους λαῶν εἶναι ἔργον οὐχὶ τῆς Ψυχολογίας τῶν λαῶν, ὡς ἐνόμιζον τινές, ἀλλὰ τῆς λαογραφίας».

5. Γ. Μέγας, ἐνθ' ἀν. σ. 31 κ.ἐξ.

λείται με τὸν λαϊκὸν πολιτισμόν, ἀλλὰ με τὴν γνῶσιν τῶν μορφῶν τοῦ πολιτισμοῦ τούτου τὸ ἔργον τῆς λαογραφίας δὲν συμπληροῦται. Ἐφ' ὅσον εἰς τὰ λαογραφικὰ φαινόμενα ἔχομεν τὴν ἀποκάλυψιν ἑνὸς πνευματικοῦ ὄντος, τοῦ ὁποίου τὴν ἀτομικὴ σφραγίδα φέρουν ἀποτυπωμένην, ταῦτα καὶ πέρα τῆς ἀξίας, τὴν ὁποίαν ἔχουν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ὡς στοιχεῖα τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι καὶ μέσα διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ ψυχικοῦ αὐτοῦ ὄντος, τοῦ δημιουργοῦ καὶ φορέως των, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ. Ὅθεν ὀρθῶς ἡ γνῶσις τῆς ψυχικῆς ἰδιοσυστάσις τοῦ λαοῦ τίθεται ὡς ὁ κύριος, ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς λαογραφικῆς ἐρεῦνης»¹.

Καὶ συνεχίζει «Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὰ φαινόμενα τοῦ βίου ἐρευνᾷ ὄχι ὑπὸ τὴν γενικῶς ἀνθρωπίνην μορφήν, ἀλλ' ὑφ' ἣν τάσιν καὶ κρᾶσιν παρουσιάζονται εἰς ἓνα ὠρισμένον λαόν, ἡ λαογραφία διὰ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἔργου τῆς διακρίνεται σαφῶς καὶ ἀπὸ τὴν καθολικὴν ἐπιστήμην τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ψυχολογίαν τῶν λαῶν καὶ τὴν ἐθνολογίαν οὔτε ὑπηρετοῦσα οὔτε ὑπηρετουμένη, ἀλλ' αὐτονόμως συνεργαζομένη με τὰς συγγενεῖς πρὸς αὐτὴν ἐπιστήμας»².

Τέλος συμπεραίνει ὅτι τῆς «**Λαογραφίας**» «ἔργον εἶναι νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ ἀτομον εἰς τὰς ἀπαύστως γονιμοποιούς πνευματικὰς καὶ φυσικὰς πηγὰς τῆς πατρίου γῆς καὶ νὰ τὸ ἀνασυνδέσῃ ψυχῇ καὶ σώματι πρὸς τὴν πατρίδα. . . πρὸς τὴν αὐτεπίγνωσιν τοῦ ἐθνικοῦ τοῦ Εἶναι»³.

71. Ἡ «**Λαογραφία**» διαιρεῖται σὲ τρεῖς μεγάλους κλάδους, πού ὁ καθένας τους ἀναφέρεται σ' ἓνα ὠρισμένο εἶδος λαϊκῶν ἐξελώσεων ἢ πράξεων· οἱ κλάδοι αὗτοί εἶναι⁴.

1. Παρακάτω γὰρ νὰ ξεχωρίσῃ τὸ ὑποκείμενον τῆς Ψυχολογίας ἀπὸ τὸ τῆς Λαογραφίας διευκρινίζει ὅτι ἐνῶ ἡ Κοινωνικὴ Ψυχολογία ἢ Ψυχολογία τῶν λαῶν σύμφωνα με τὴν ἀντίληψιν τοῦ W. Wundt «ἔχει ὡς ὑποκείμενον τὰ ψυχικὰ ἐκεῖνα φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἀνάγονται εἰς τὴν γενικὴν ἐξέλιξιν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν καὶ τὴν γένεσιν πνευματικῶν προϊόντων καθολικῆς ἀξίας», ἡ Λαογραφία «ζητεῖ νὰ γνωρίσῃ τὸ εἶδος καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς λαϊκῆς ψυχῆς ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ ἔθνους». Γ. Μέγα, ἐνθ' ἀν. σ. 33.

2. Γ. Μέγα, ἐνθ' ἀν. σ. 33.

3. Γ. Μέγα, ἐνθ' ἀν. σ. 34.

4. Στιλ. Κυριαζίδου, ἐνθ' ἀν. σ. 19.

δαιότερο είδος τῶν μνημείων τοῦ λόγου σύμφωνα μέ τήν γνώμη τοῦ Ν. Πολίτου εἶναι ἡ δ η μ ῶ δ η ς π ο ί η σ η¹, τὰ δημοτικά τραγούδια ἡ «ᾄσματα» καλούμενα.

Γιά τὰ «ᾄσματα», τὰ τραγούδια, ὁ Στιλ. Κυριακίδης δίνει τὸν ἐξῆς ὅρισμό: «ᾚσμα κυρίως εἶναι ἡ διά μουσικῆς καὶ λόγου ἔρρυθμος ἔκφρασις διαφόρων ἰσχυρῶν συναισθημάτων, ἡ ὁποία πολλάκις, καὶ μάλιστα εἰς τὸν λαόν, συνοδεύει τὸς ἔρρυθμους τοῦ σώματος κινήσεις κατὰ τὴν ἐργασίαν ἢ τὸν χορόν»². Ὁ ἴδιος ὁ Στιλ. Κυριακίδης διαιρεῖ τὰ «ᾄσματα» σὲ τρεῖς κατηγορίες:

1) Στὰ κυρίως ᾄσματα³. ἐδῶ περιλαμβάνονται: 1) τὰ ἐργατικά, 2) τὰ ἑορταστικά καὶ ἔθιμικά, 3) τὰ παιδικά, 4) τὰ τῆς ἀγάπης, 5) τὰ τοῦ γάμου, 6) τὰ τῆς ξενιτειᾶς, 7) τὰ μοιρολόγια, 8) τὰ κλέφτικα, 9) τὰ ἱστορικά, 10) τὰ σατιρικά, 11) τὰ γνωμικά, 12) τὰ περιστατικά καὶ 13) τὰ θρησκευτικά.

11) Στὰ διηγηματικά ἢ παραλογές⁴. ἐδῶ περιλαμβάνονται: 1) τὰ ἀκριτικά, 2) τὰ πλάστὰ⁵, καὶ 3) οἱ ρίμες⁶ καὶ

1. «Ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ διαγεστάτων πηγῶν τῆς γλώσσης ἡ δημώδης ποίησις ἀντίλει φραστικὴν δόξαν καὶ ἐνάργειαν, ἐγγύτερον δὲ προσκειμένη εἰς τὴν φύσιν, δέχεται ἀποαιρεστέραν τὴν ἀπὸ ταύτης ἀντέπωσιν. Οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδὲς ἢ τὸ περὶτερον. Ἡ μὲν παλαιότησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἀπλή, ἀλλ' ἀκριβής, ἡ δ' ἐκφρασις τῶν παθῶν ἀπειροκόσμητος, ἀλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθής... Ἡ δόξασις τῶν πραγμάτων ἀναπληροῦναι τὴν ἐλλείπουσαν τέχνην». Ν. Πολίτου, Γνωστοὶ ποιηταὶ δημοτικῶν ᾠμάτων «Λαογραφία», τ. Ε', σ. 489 κ.εξ.

2. Στιλ. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν. σ. 20.

3. «Εἰς τὸν σημερινὸ ἑλληνικὸν λαὸν τὸ γενικὸν ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον περιλαμβάνονται ἀδιακρίτως πάντα τὰ ᾄσματα, εἶναι ἡ λέξις τραγούδι. Ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν τραγουδιῶν διακρίνει βέβαια ὁ λαὸς ἀκριβέως κατηγορίας, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἰδιαίτερα ὀνόματα δίδει, ὡς κλέφτικα, μοιρολόγια, ναυοῦρῳσματα, κάλαντα καὶ ἄλλα». Στιλ. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν. σ. 27.

4. Διηγηματικά ποιήματα ἢ παραλογές καλοῦνται τὰ δημοτικά ἐκεῖνα τραγούδια, ποὺ ὁ ἀφηγηματικὸς χαρακτήρας τους εἶναι ἐντονότερος ἀπ' τὸ λογιζόμενον. ὅτι μὴ ποσοῦσε νὰ τὰ χαρακτηρίσῃ κανεὶς σὰν ἓνα εἶδος τοῦ ξενικτοῦ τύπου «Μπαλάντας», «ποιήματος, δηλαδὴ, διηγηματικοῦ, μὲ ὑπόθεσιν θρυλικὴ ἢ ἱστορικὴ, ποὺ μπορεῖ νὰ δεχτῇ καὶ λογιζόμενα στοιχεῖα». Θ.ρ. Σταυροῦ, Νεοελληνικὴ Μετρικὴ, ἐν Ἀθήναις 1930, σ. 120.

5. Οἱ ὑποθέσεις τους εἶναι τελείως πλάστες ἢ στηρίζονται σὲ λαϊκὰ παραδόσεις· τέτοια εἶναι τὸ τραγούδι τοῦ γεφυροῦ τῆς Ἀσπας, τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ξενιτεμένου καὶ τῆς πιστῆς συνζύγου, τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, τοῦ χωρικοῦ ποὺ τὸ πνίγει ὁ βοριάς κ.ἄ. Στιλ. Κυριακίδου, ἐνθ' ἀν. σ. 83.

6. Ρίμες ἢ Ριμὰς καλοῦνται τὰ δίστιχα ἐκεῖνα ποιήματα, ποὺ ἔχουν ὅμοια (ὁμοιοκαταληξία), καὶ ποὺ ἡ πολυλογία τους, ἡ πεζότητα καὶ ἡ ἑλλειψη τῆς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως τὰ στερεῖ ἀπὸ κάθε καλλιτεχνικὴ ἀξία.

III) Στις **δραματικές παραστάσεις**: αὐτὲς διαιροῦνται 1) στὶς παραστάσεις, ποὺ παίζονται κατὰ τὶς ἀποκριάτικες ἡμέρες μὲ ὑποθέσεις παρμένες ἀπ' τὸν Ἑρωτόκριτο, τὴν Ἑρωφίλη, τὴ θυσία τοῦ Ἀβραάμ, κ.τ.λ. καὶ 2) στὶς παραστάσεις τοῦ Καραγκιόζη.

γ) Ἄλλο ἐξίσου σπουδαῖο εἶδος μὲ τὰ δημοτικὰ τραγούδια εἶναι οἱ **Παραδόσεις**. Καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸν ὅρισμό πάλι τὸν παίρνουμε ἀπ' τὸν **Στιλ. Κυριακίδη**. «Παραδόσεις καλοῦνται αἱ μυθικαὶ διηγήσεις, τὰς ὁποίας ὁ λαὸς πλάττει καὶ συνδέει πρὸς ὠρισμένους τόπους καὶ χρόνους ἢ πρὸς ὠρισμένα φυσικὰ φαινόμενα καὶ ὄντα, ὡς καὶ πρὸς ὠρισμένα πολλάκις ἱστορικὰ πρόσωπα, πιστεύει δὲ αὐτὰς ὡς ἀληθεῖς»¹.

Οἱ **Παραδόσεις** ἀναφέρονται: 1) σὲ παλιὰς ἱστορίας, 2) στὴν Πόλη καὶ στὴν Ἀγία Σοφία, 3) σὲ χῶρες καὶ τόπους, 4) σὲ βουλιαγμένους τόπους καὶ πολιτείες, 5) σὲ βασιλιάδες, ρηγάδες καὶ βασιλόπουλα, 6) σὲ Ἕλληνες, Ἀντρειωμένους καὶ Γίγαντες, 7) σὲ ἀρχαῖα κτίρια καὶ μάρμαρα, 8) σὲ ἀρχαίους θεοὺς καὶ ἥρωες, 9) στὸ Χριστὸ καὶ στὰ πάθη του, 10) στοὺς ἀγίους, 11) στὶς ἐκκλησιές, 12) στὸν οὐρανό, στ' ἄστρα καὶ στὴ γῆ, 13) στοὺς καιροὺς, 14) στὰ μαρμαρώματα, 15) στὰ φυτὰ, 16) στὰ ζῶα, 17) στὰ θηρία, 18) στοὺς δράκοντες καὶ στοὺς ὄφεις, 19) στοὺς δράκους, 20) στοὺς θησαυροὺς καὶ ἀράπηδες, 21) στὰ στοιχεῖα καὶ στοὺς στοιχειωμένους τόπους, 22) στὰ στοιχεῖα καὶ στοὺς στοιχειωμένους τόπους τῆς θάλασσας, 23) στὰ χαμοδράκια, 24) στοὺς καλλικαντζάρους, 25) στὶς ἀνασκελάδες, 26) στὶς νεραῖδες, 27) στὶς λάμιες, 28) στὶς στρίγγλες, 29) στὶς ἡμέρες, 30) στοὺς μάγους καὶ μάγισσες, 31) στοὺς διαβόλους, 32) στὰ φαντάσματα, 33) στοὺς βραχνάδες, 34) στὶς ἀσθένειες, 35) στὶς μοῖρες καὶ στὴν τύχη, 36) στοὺς νεκροὺς καὶ στὶς ψυχές, 37) στοὺς βρυκόλακες, 38) στοὺς θανάτους, 39) στοὺς φάρους καὶ τὸν κάτω κόσμον, καὶ 40) στὰ αἷτια².

72. Λαογραφικὰ στοιχεῖα ὑπάρχουν ἄφθονα στὰ «**Ὀμηρικὰ ἔπη**», στὰ ἔργα τοῦ **Ἑκαταίου τοῦ Μιλησίου**, καὶ ἰδίως στὴν ἱστορία τοῦ **Ἡροδότου**³. Ἀργότερα ὁ περιβόητος **Κριτίας**, ὁ σο-

1. **Στιλ. Κυριακίδου**, ἐνθ' ἀν. σ. 152.

2. **Σύμφωνα μὲ τὴ διαίρεση τοῦ Στιλ. Κυριακίδου**, ἐνθ' ἀν.

3. «**Ἄλλ' εἰς τὴν ἑλληνικὴν (Λαογραφίαν) ὁ Ἡρόδοτος δὲν ἀφείρσεν οὐδὲ ἓν κεφάλαιον**», γράφει ὁ κ. **Γ. Μέγας**, ἐνθ' ἀν. σ. 4.